KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

1999
2

A TARTALOMBÓL:

ÁTTÖRÉSEK. A PUBLIC LIBRARY MEGJELENÉSE, MAJD TÉRHÓDÍTÁSA MAGYARORSZÁGON

PUBLIC LIBRARY-CSATA 1968-BAN. (SALLAI ISTVÁN: KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRÜGYÜNK FEJLŐDÉSI IRÁNYAI C. OKDT ELŐTERJESZTÉSE)

VOCAL. A CORVINA KÖNYVTÁRAK OSZTOTT KATALOGIZÁLÁSI RENDSZERE

INGYENES ÉS TÉRÍTÉSES SZOLGÁLTATÁSOK A MAGYAR ÉS A KÜLFÖLDI KÖNYVTÁRI GYAKORLATBAN (SZAKIRODALMI SZEMLE)

ÚJ FOLYAM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FROM THE CONTENTS

- BREAKTHROUGHS. THE EMERGENCE AND SPREAD OF PUBLIC LIBRARIES IN HUNGARY
- THE PUBLIC LIBRARY BATTLE IN 1968 (ISTVÁN SALLAI: DEVELOPMENTAL TRENDS OF OUR PUBLIC LIBRARY SYSTEM)
- VOCAL. SHARED CATALOGUING SYSTEM OF CORVINA LIBRARIES
- MAINTENANCE, BASIC SERVICES AND FEE-BASED SERVICES IN PUBLIC LIBRARIES (A REVIEW OF THE PRACTICE OF FOREIGN LIBRARIES AND HUNGARIAN LIBRARIES)

AUS DEM INHALT

- DURCHBRÜCHE. DAS ERSCHEINEN UND DIE ERSTEN SCHRITTE DER PUBLIC-LIBRARY-BEWEGUNG IN UNGARN
- DIE PUBLIC-LIBRARY-SCHLACHT 1968. (ISTVÁN SALLAI: ENTWICKLUNGSTENDENZEN DER ÖFFENTLICHEN BIBLIOTHEKEN)
- VOCAL - DIE GEMEINSAME KATALOGISIERUNG DER BIBLIOTHEKEN MIT CORVINA-SYSTEM
- TRÄGERSCHAFT, GRUNDDIENSTLEISTUNGEN UND KOSTENPFLICHTIGE DIENSTLEISTUNGEN IN ÖFFENTLICHEN BIBLIOTHEKEN. LITERATURBERICHT ÜBER DIE PRAXIS DER AUSLÄNDISCHEN BIBLIOTHKEN UND UNGARISCHER BIBLIOTHEKEN

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

99/2

ÚJ FOLYAM 9. (45.) ÉVFOLYAM 1999. 2. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: Hegedűs Péter FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc, Sándori Zsuzsanna ❀ **Borítóterv:** Gerő Éva ❀ **Műszaki szerkesztő:** Posta Éva ❀ **Szerkesztőség:** OSZK-KMK Budapest, Budavári Palota F. épület ❀ **Telefon:** 224-3795, 224-3796 ❀ **Telefax:** 224-3795 ❀ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu ❀ **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 500,- Ft + ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 2000,-Ft + ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. ❀ Terjeszti az OSZK-KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető a szerkesztőség címén ❀ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: Monok István. Nyomták az OSZK nyomdájában. Felelős vezető: Burány Tamás. Munkaszám: 99037. HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature
LISA (Library and Information Science Abstracts)
Przeglad Biblioteczny
PASCAL Sciences de l'information documentation

Köszönetet mondunk a Nemzeti Kulturális Alapprogram Könyvtári Szakkollégiumának a folyóiratnak adott támogatásért.

A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

99/2

Tartalom

Tóth Gyula: Áttörések. *A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon* 223
Fogarassy Miklós: A közkönyvtári koncepció „második áttörése": *a public library eszméjének térhódítása és a Vas megyei könyvtár megépítése*. . . 236
Futala Tibor: „Public library"- csata 1968-ban, avagy előszó Sallai István: Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya c. OKDT előterjesztésének kor-és szakmatörténeti dokumentumként való publikálásához. 240
Sallai István: Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya. *(Előterjesztés az Országos Könyvtártügyi és Dokumentációs Tanács 1968. évi június 19-i békéscsabai ülésére)* 244
Bakonyi Géza: VOCAL - a Corvina könyvtárak osztott katalogizálási rendszere. 256
Dán Krisztina: „Iskolai könyvtárak megújuló szerepkörben". *A Soros Alapítvány könyvtárfejlesztő pályázata (1996-1998)*. 268
Katsányi Sándor: Az információkereső technikák, a tanulók és a változó körülmények 277
Rácz Ágnes: Ingyenes és térítéses szolgáltatások a magyar könyvtárakban. *Szakirodalmi szemle* 282

KITEKINTÉS

Kövendi Dénes: Fenntartás, alapszolgáltatás és térítéses szolgáltatás a közművelődési könyvtárakban. Szakirodalmi szemle 305
Astbury, Raymond: A közművelődési könyvtár. Részlet a Librarianship and information worldwide 1998 c. kiadványból. (*Töm.: Kövendi Dénes*) 326

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Koltay Tibor: A referálás kognitív modelljei 334
Kaibinger Károlyné: Angol nyelvű könyvek gyarapításának tapasztalatai az Országos Széchényi Könyvtárban 340

VÁLOGATÁS AZ OSZK ÚJ SZERZEMÉNYEIBŐL. 343

CD-ROM BEMUTATÓ

Drótos László: OMIKK CIKK-adatbázis. 1998. IV. negyedév. 350
Murányi Péter: A „Műszaki cikkek a magyar időszaki kiadványokban" és a CD-ROM 355

KÖNYVSZEMLE

Újabb kiadvánnyal gazdagodott a kurrens magyar nemzeti bibliográfia rendszere
Magyar nemzeti bibliográfia. Külföldön megjelenő hungarikumok. Könyvek, új periodikumok. 1. évf. 1990. (Ism.: Ferenczy Endréné) 373
Tűnődő barangolások az olvasás tájain.
Gereben Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség: a magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében. (Ism.: Baricz Zsolt). 377
A brit könyvtári kutatások új három éves terve
Research plan, April 1998 to March 2001. (Ism.: Mohor Jenő) 380
Az olvasás világai
Lesewelten. Pianeta lettura. (Ism.: Pallósiné Toldi Márta) 383

VÁLOGATÁS A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI SZAKKÖNYVTÁR ÚJ BESZERZÉSEIBŐL 385

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

Könyvtár- és információtudomány 393
Könyvtár- és tájékoztatásügy. 399
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 409
Munkafolyamatok és szolgáltatások 426
Tájékoztatási rendszerek 444
Vezetés, irányítás 451
Felhasználók és használat 460
Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés 468
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 473

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

E számunk szerzői, közreműködői:

BAKONYI Géza (József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtár, Szeged), BARICZ Zsolt (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Könyvtári Tanszék, Szeged), DÁN Krisztina (Fővárosi Pedagógiai Intézet), DRÓTOS László (Miskolci Egyetem, Miskolc), FAZOKAS Eszter (OSZK-KMK), FERENCZY Endréné (az OSZK ny. igazgatója), FOGARASSY Miklós (OSZK-KMK), FUTALA Tibor (az OMIKK ny. igazgatója), HEGYKÖZI Ilona (OSZK-KMK), KAIBINGER Károlyné (OSZK), KATSÁNYI Sándor (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főosztályvezetője), KOLTAY Tibor (Gödöllői Agrártudományi Egyetem, Központi Könyvtár, Gödöllő), KÖVENDI Dénes (OSZK-KMK), MOHOR (Maier) Jenő (az ELTE Központi Könyvtár ny. igazgatóhelyettese), MURÁNYI Péter (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi és informatikai tanszék, Szombathely), NAGY Lajos, Sz. (OSZK-KMK), NAGYPÁL László (OSZK-KMK), PALLÓSINÉ TOLDI Márta (Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely), PAPP István (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főigazgató-helyettese), RÁCZ Ágnes (OSZK-KMK), SALLAI István (1911-1979) (a KMK igazgatóhelyettese), TÓTH Gyula (a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtártudományi, informatikai tanszékének ny. vezetője, főiskolai tanár, Szombathely).

A számot szerkesztette: Kovács Katalin,
Feimer Ágnes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS
INHALTS-ANGABEN

Breakthroughs. The emergence and spread of public libraries in Hungary
TÓTH Gyula

The public library idea appeared first in a proposition (Memorandum...) by Ervin Szabó prepared in 1910. He was a decisive character of Hungarian library history, whose name was assumed by the metropolitan library maintained by the city. Ervin Szabó intended to turn the City Council's official library a public library system with a huge central library and branch libraries after the Anglo-Saxon library pattern. His ideas were realised in a more modest form (a central library in an old building with five deposit libraries) due to financial and political reasons.
Studying Hungarian librarianship in the first years of the 1900s, efforts for the transplantation of the public library idea can be followed. Leading librarians were well acquainted with foreign literature, and modern trends in librarianship. Ervin Szabó's plans have only partially been realised, but the Metropolitan Public Library and its branch libraries are still working (as the Metropolitan Ervin Szabó Library). From the 1920s the idea of the people's library had a stronger impact on Hungarian librarianship. In the democratic era between 1945 and 1948 Anglo-Saxon experiences were utilised once again in the planning of public library provision. After 1949 socialist library policy prevailed (a great number of units with poor choice, focusing on lending). In the 1960s, in a more moderate political climate, there was a revival of Ervin Szabó's intellectual heritage laying the foundations of the modern public library model. (pp. 223-235)

The second breakthrough of the public library conception: the spread of the "public library" idea, and the building of the Vas County Library
FOGARASSY Miklós

Since the middle of the 1960s Hungarian libraries have also been built with huge open spaces, and open shelves appeared and spread. New buildings (such as the

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kaposvár and Tatabanya county libraries) were built with this idea in mind. Experts of the Centre for Library Science and Methodology, gathered around István Sallai, played an important role in the spreading of the public library model. The document formulating the guidelines for the development of public libraries was elaborated in 1968 giving further ideas to the onseting wave of library construction. The author illustrates the realisation of the new public library approach by means of a citation from the professional programme of the Szombathely county library inaugurated in 1970. (pp. 236-239)

The public library battle in 1968 or preface to the publication of István Sallai's proposition entitled 'Developmental trends of our public library system' as a historic document of the age and that of the profession
FUTALA Tibor

In 1968 preparation of a new five-year plan gave an opportunity to rethink the principles of librarianship, and summarise the ideas of library policy suggested for the following period. The National Library Council discussed the propositions of István Sallai, which were severely criticised in the first instance by strictly thinking socialist library politicians. Remembering the circumstances, a participant of the discussion, a supporter of Sallai's propositions and ideas explains why the proposition had such a great impact. The document was known to relatively few people, it had never been published though its spirit, suggesting the development of libraries after the public library model, was incorporated into the library policy of the coming years. (pp.240-243)

Developmental trends of our public library system. Proposition for the meeting of the National Library and Documentation Council, Békéscsaba, 19 June 1968
SALLAI István

According to statistical surveys there were 7252 independent libraries working in Hungary in 1966, the majority of which were small. The study presents the system of public library provision having developed by the 1960s. In the 1910s the model of public libraries was to be followed, but from the 1920s on the German people's library ideology prevailed (many small service points focusing on the satisfaction of the needs of borrowers). After 1949 the system of county, district and village libraries after the Soviet pattern, were introduced, maintaining deposit libraries as well. Councils were made responsible for public library provision by a departmental order of 1952. Experiences proved that in spite of its advantages, this set-up could not ensure the provision for small settlements. The network created was more of a methodological-administrative system than a hierarchical structure of provision in which smaller units were taken care of. Where the system was only able to provide methodological guidance, people's library traditions survived. It was a trend all over the world that the number of libraries had been increasing, smaller units operated as parts of larger ones sharing functions in a hierarchical manner. Meanwhile in Hungary the number of independent units decreased, though the development of the deposit system had started. Guidelines for libraries had formulated relevant aims for the development of libraries, but trends were not the same as aims. Permanent development could only be ensured keeping in harmony with world trends. The author summarises the principles of library development in 16 points, and also what tasks follow from these principles, like a library must have a full time librarian, and be able to acquire the core material; the aim of the network can only be the sharing and dissemination of services; professional control and methodological guidance cannot be separated within the network; the library provision of small settlements has to be solved by means of deposits, etc. (pp. 244-255)

VOCAL - Shared cataloguing system of Corvina libraries
BARONYI Géza

The operation of a great number of integrated library systems with a reasonable number of bibliographic and duplicate records is necessary to the organisation of a shared cataloguing system. Large libraries tend to reach this level, while smaller public libraries require more and more records that can be downloaded and adopted. Various applications create opportunities for smaller units to join these networks. It is important from the point of view of the planning of co-operation that the TextLib system of the Metropolitan Ervin Szabó Library is widespread in Hungarian public libraries. Though academic libraries use different integrated systems, those having the same one can access one-another's catalogues. Elimination of the different implementations of library and computer standards, character sets is a significant prerequisite of co-operation.
The Corvina (formerly Voyager) integrated library system (which has the great advantage that Hungarian standards are applied in it as far as possible) are used by the university associations of Debrecen and Szeged respectively. There are about half a million bibliographic records in the catalogues of the two libraries, and the material acquired since the middle of the 1960s are covered by machine readable catalogues.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

At present the system is used by 25 libraries, that is the conditions of shared cataloguing are given. Shared cataloguing efforts of Corvina libraries are called Vocal. The author presents the characteristics of the shared cataloguing system, work processes, the problems of bibliographic and subject cataloguing, and the anticipated steps of development. (pp. 256-267)

An evaluation of the support offered by the Soros Foundation to school libraries through applications between 1996 and 1998
DÁN Krisztina

The educational sub project serving the development of information provision contains that the modernisation of school libraries has to be supported by applications. A modern school library is an indispensable element of the information conception outlined by the National Core Curriculum. At the time of the first call for applications few school libraries had computers, and where there was one it was a slow, small capacity computer. The Organisation of School Librarians urged changes, and their plans met that of the Soros Foundation. The Foundation asked the organisation to elaborate proposals for the preparing applications for the development of information technology in school libraries. There were several rounds of application. First the development of the hardware and software used by school libraries was aimed at. Of the 930 applicants (700 of which applied for their first computer) 169 got multimedia computers, laser printers and software (SZIRÉN, Win'95, Office'95). The second round of applications followed in 1997 in which 350 of those not winning in the first round were invited to prepare applications. Home page designs had to be attached as a condition of application. In this round 133 institutions got the above equipment. In 1998 experiences gained so far with the applications were summarised at a conference held in Balatonfüred, where winners gave an account of their achievements. The last round was started in September, 1998, related to the role of educational programs in the use of libraries entitled „School libraries in a new role". In this round 180 applicants won 80 million forints worth IT equipment. (pp. 268-276)

Techniques of information retrieval, students and changing circumstances
KATSÁNYI Sándor

During the past twenty years the importance of educating students for the individual use of books and libraries has become an integral part of the thinking of teachers and librarians. It has become obvious in the course of refreshing what has to be taught to users, that not only the content but also the methodology has to be updated. Tools were taught at two levels: at the basic level functions of a type of tool have to be presented using basic works as examples, while at level two (advanced) the critical selection of sources available within a type of tool has to be enhanced. The relation between traditional and computer readable reference tools must be re-considered. Basic reference tools (bibliographies, lexicons, catalogues) are present in their traditional form, but students should be prepared for the use of their computerised versions, too. Traditional card catalogues as well as the hierarchical UDC as a retrieval tool loose importance giving their place to co-ordinated retrieval systems using the natural language. The logic of searching in these systems, the use of logic operations in combination with words must by all means be taught to students. A broadly conceived subject in the field of informatics would be useful that dealt with the content issues and the computer technology behind processing and retrieval. Students (and the society) should also be taught to formulate correct questions. (pp. 277-281)

Free and fee-based services in Hungarian libraries. A review of the literature
RÁCZ Ágnes

The reviewer examined the impact of the political, social and economic changes of the 1990s on librarianship from the point of view of how libraries tried to relieve their problems in financing and maintenance. Libraries have asked for a fee for their services, or raised the formerly symbolic one. The review is based upon Hungarian library literature of the past ten years, and summarises the answers given to the following questions: what should the library assume responsibility for; what should the budget cover; can the library work as a non-profit organisation; how can a library find sponsors; what should readers pay for; and how much do users have to pay and for what in various types of libraries. (pp. 282-303)

Abroad

Kövendi Dénes: Maintenance, basic services and fee-based services in public libraries. A review of the practice of foreign libraries
(pp. 305-326)

Astbury, Raymond: The public library. In: Librarianship and information worldwide 1998.
(Summ.: Kövendi Dénes)(pp. 326-334)

Koltay Tibor: Cognitive models of summarizing.
(pp. 334-339)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kaibinger Károlyné: Acquisition experiences of English-language books in National széchényi Library
(pp. 340-342)

Selection from the recent foreign acquisitions of the NSzL

(pp. 343-349)

CD ROM review

Drótos László: The article database of the NTLIC. 1998. IV.
(pp. 350-354)

Murányi Péter: Articles in the field of technology in Hungarian periodicals and on the CD-ROM
(pp. 355-371)

Book reviews

New publication enriching the system of the current Hungarian national bibliography
Hungarian national bibliography. Hungarica published abroad. Books, new serials. Vol. 1. 1990
(Rev.: Ferenczy Endréné)(pp. 373-376)

Meditative walks in the Hungarian landscape of reading
Gereben Ferenc: Book, library, the public
(Rev.: Baricz Zsolt)(pp. 377-379)

Three-year plan of British library research
Research plan April 1998 to March 2001
(Rev.: Mohor Jenő)(pp. 380-382)

Worlds of reading
Lesevelten. Pianeta lettura. Internationaler Lesekongress...
(Rev.: Pallósiné Toldi Márta) (pp. 383-384)

Selected accession list of the Library Science Library

(pp. 385-391)

From foreign journals (Abstracts)

(pp. 393-476)

Inhaltsangaben

Durchbrüche. Das Erscheinen und die erste Schritte der Public-Library-Bewegung in Ungarn
TÓTH Gyula

Die Idee der Public Library tauchte zuerst in Ervin Szabós Referat (Denkschrift ...) von 1910 auf. Szabó war eine der bedeutendsten Persönlichkeiten des ungarischen Bibliothekswesens, dessen Namen die Stadtbibliothek Budapest heute noch trägt. Er hatte es vor, aus der Amtbibliothek des Hauptstadtrates ein System von öffentlichen Bibliotheken nach angelsächsischen Prinzipien zu organisieren, das aus einem neuen grossen zentralen Bibliotheksgebäude und aus einem Netz von Zweigbibliotheken bestand. Aus finanziellen und politischen Gründen wurden seine Vorstellungen bloss in einer bescheideneren Form verwirklicht (in einem alten Gebäude eine Zentralbibliothek und fünf Zweigstellen kamen zustande).
Wenn man das ungarische Bibliothekswesen in der ersten Hälfte des 20sten Jahrhunderts untersucht, sieht man die Anstrengungen, die die einheimische Verwirklichung des Ideals der Public-Library-Bewegung begleiteten. Die führenden Bibliothekare waren wohl mit der ausländischen Fachliteratur und den modernen Bestrebungen vertraut. Obwohl die Pläne von Ervin Szabó damals nur fragmentarisch verwirklicht werden konnten, funktionieren doch die Hauptstädtische öffentliche Bibliothek und ihre Zweigbibliotheken heute noch (ihr neuer Name heisst Hauptstädtische Szabó Ervin Bibliothek). Von den 20er Jahren an beeinflussten aber die Ideen der Volksbücherei viel stärker das ungarische Bibliothekswesen. In der bürgerlich-demokratischen Epoche zwischen 1945 und 1948 wurde die Entwicklung des Bibliothekswesens wieder nach angelsächsischem Muster geplant. Nach 1949 setzte sich eine Bibliothekspolitik durch, die die Grundsätze einer sozialistischen Volksbücherei unterstützte (viele Büchereien mit kleinen Beständen, die den einfachen Ansprüchen – wie die Ausleihe – dienten). In den 60er Jahren – in einer milderen politischen Athmosphäre – griffen die Bibliothekare auf den geistigen Nachlass von Ervin Szabó zurück, als man den Ausbau des modernen öffentlichen Bibliotheksmodells begann. (S. 223-235)

Der zweite Durchbruch der Konzeption Öffentlicher Bibliotheken: die Verbreitung der "Public-Library"-Idee und der Aufbau der Bezirksbibliothek Vas in Szombathely (Westungarn)
FOGARASSY Miklós

Von der Mitte der 60er Jahre an öffneten sich die Räume auch in den Bibliotheken von Ungarn: es er-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

schien und verbreitete sich schnell die Freihandbibliothek. Die Neubauten (z.B. die Bezirksbibliothek in Kaposvár oder in Tatabánya) wurden schon so geplant und aufgebaut. In der Verbreitung des Public-Library-Modells spielten István Pallais Mitarbeiter im Metodischen Zentrum für Bibliothekswissenschaft der Nationalbibliothek eine bedeutende Rolle. Das Arbeitsmaterial, das die Richtlinien der Entwqicklung der öffentlichen Bibliotheken formulierte, entstand 1968, und gab weitere Hinweise zu den damals aufblühenden Bibliotheksbauten. Der Verfasser illustriert mit einem Zitat aus dem fachlichen Plannungsprogramm der 1970 eingeweihten Bezirksbibliothek in Szombathely die Verbreitung dieser neuen Anschaunung öffentlicher Bibliotheken. (S. 236-239)

Die Public-Library-Schlacht 1968, oder ein Vorwort zur Veröffentlichung des Vorschlags „Entwicklungstendenzen der Öffentlichen Bibliotheken" von István Sallai als ein epochen- und fachhistorisches Dokument
FUTALA Tibor

1968 gab es eine Möglichkeit, im Zusammenhang mit dem kommenden Fünfjahrplan die Richtlinien des Bibliothekswesens zu überprüfen, und eine Konzeption über die Bibliothekspolitik des nächsten Zyklus darzulegen. Der Landesrat für Bibliothekswesen setzte sich über István Sallai's Vorschlag auseinander; der Vorschlag löste eine heftige Diskussion aus, vor allem im Kreis der konservativen sozialistischen Politiker. Einer der Teilnehmer, der diesen Vorschlag von Sallai und die Anschauungsweise seiner Schrift befürwortete, erklärt hier - auf die Umstände der Diskussion erinnernd -, warum dieser Vorschlag eine so grosse Wirkung ausübte. Sallais Vorschlag war bloss im engeren Kreis bekannt, und wurde nie veröffentlicht, obwohl seine Mentalität, die nach dem Muster der Public Libraries die Entwicklung der öffentlichen Bibliotheken vorschlug, beinflusste die Bibliothekspolitik der nachfolgenden Jahre. (S. 240-243)

Entwicklungstendenzen der Öffentlichen Bibliotheken (vorgeführt an der Sitzung des Landesrates für Bibliotheks- und Dokumentationswesen am 19. Juni 1968, Békéscsaba)
SALLAI István

Laut Statistik gab es im Jahre 1966 in Ungarn 7252 selbständige, meist sehr kleine Bibliotheken. Die Studie stellt das bis in die 60erJahre entwickelte System der Literaturversorgung vor. Das System hatte noch in den 10er Jahren die Verwirklichung des Public-Library-Modells vor, aber von den 20er Jahren an verbreitete sich die der deutschen Praxis folgende Volksbücherei-Ideologie (viele Versorgungseinheiten mit winzigen Beständen für Ausleihe). Nach 1949 - dem sowjetischen Muster folgend - wurde das System der Bezirks-, Kreis-, Stadt- und Dorfbibliotheken übernommen, doch die Depositenstellen bewahrend. Die Verordnung des Ministerrates verwies die öffentlichen Bibliotheken in die Kompetenz der Gemeinderäte. Laut Erfahrungen konnte diese Lösung die Versorgung der Kleindörfer - trotz ihren Vorteilen - nicht lösen. Das entstandene Netzwerk war eher ein methodisches Verwaltungs- als ein hierarchisches Versorgungssystem, das die kleineren Einheiten mit Literatur versah. Wo das Netzwerk nur die methodische Betreuung auf sich nahm, blieben die Traditionen der Volkbücherei weiterhin lebendig. Laut Welttendenz wächst die Zahl der Bibliotheken an, die kleineren Einheiten funktionieren als Teile einer grösseren Einrichtung mit stufenweiser Funktionsteilung. In Ungarn nahm aber die Zahl der selbständigen Einheiten ab, obwohl es die Förderung des Depositensystems begann. Die Richtlinien formulierten wichtige Entwicklungsziele für die Bibliotheken, aber die Richtung der Entwicklung ist nicht mit den Zielen identisch; eine dauerhafte Entwicklung kann ausschliesslich vorgehen, wenn sie sich nach der Welttendenz richtet. Der Autor fasst in 16 Punkten die Entwicklungsprinzipien der Bibliotheken und die daraus folgenden Obliegenheiten zusammen: z.B. eine Bibliothek darf nur mit einem hauptamtlichen Bibliothekar und mit einem Etat, der für die Erwerbung der grundlegenden Literatur genügt, arbeiten; das Ziel eines Netzwerkes ist die Teilung und Verbreitung von Dienstleistungen; die Fachaufsicht und die methodische Betreuung dürfen nicht innerhalb eines Netzes voneinander getrennt werden; die Literaturversorgung der Kleindörfer soll mit einem Depositensystem gelöst werden, usw. (S. 244-255)

VOCAL - Die gemeinsame Katalogisierung der Bibliotheken mit Corvina-System
BAKONYI Géza

Zu einen gemeinsamen Katalogisierungsverbund braucht man Teilnehmerbibliotheken mit einem integrierten System in grosser Zahl, die in entsprechender Menge Titelaufnahmen und Bestandsnachweise besitzen. Die grösseren Bibliotheken beginnen diese Grössenordnung zu erreichen, aber die kleineren werden immerhin bald übernehmbare, downloadbare Fremddaten brauchen. Die verschiedenen Preisausschreibungen schufen für die kleineren Einrichtungen eine Möglichkeit, sich an diese Systeme anzuschliessen. Aus dem Aspekt des Planens ist es wichtig, dass das System TextLib der Hauptstädtische Szabó Ervin Bibliothek, Budapest in mehreren öffentlichen Bibliotheken verbreitet ist; in den Universitäts- und Hochschulbibliotheken arbeiten verschiedene integrierte Systeme,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

aber diejenige, die das gleiche System nutzen, können an die Katalogen der anderen zugreifen. Es ist zur Gestaltung der Zusammenarbeit nötig, mit der Anwendung der unterschiedlichen EDV-Normen und Charaktertabellen aufzuhören.
Das integrierte System Corvina (früher Voyager) - dessen grosser Vorteil ist, dass es die ungarischen Normen weitgehend berücksichtigt - wird von der Universitätsverband Debrecen und Szeged benutzt. In den Katalogen der zwei Universitätsbibliotheken befinden sich etwa 500.000 bibliographische Datensätze, die von der Mitte der 60er Jahre erworbenen Bestände im OPAC nachgewiesen sind. Das Sytem wird derzeit von 25 Mitgliedbibliotheken benutzt, also es bestehen die Voraussetzungen zu einer gemeinsamen Katalogisierung. Diese erzielte Kooperation wird Vocal heissen. Der Autor beschreibt die Charakterzüge des Systems, die Arbeitsvorgänge, die Probleme der bibliographischen und inhaltlichen Erschliessung und die zukünftigen Entwicklungen. (S. 256-267)

Die Auswertung der die Schulbibliotheken unterstützenden Wettbewerbsetappe 1996-1998 der Soros-Stiftung
DÁN Krisztina

Die Unterstützung der Modernisierung von Schulbibliotheken durch Preisausschreibung kam in dem Teilprogramm zur Förderung der Informatisierung des Bildungsministeriums vor. Die moderne Schulbibliothek ist nämlich ein unentbehrlicher Element des Informatisierungskonzepts, die sich auf den Nationalen Grundlehrplan (NAT) basiert. Als die erste Preisausschreibung erschien, befanden sich Computer nur in einigen Schulbibliotheken; wo es sie doch gab, benutzte man langsame Maschinen mit kleiner Speicherkapazität. Die Sektion der Lehrer-Bibliothekare des Vereins der Ungarischen Bibliothekare forcierte auf diesem Gebiet eine bedeutende Änderung, und ihre Pläne trafen sich mit der von der Soros-Stiftung. Die Stiftung beauftragte die Sektion mit der Ausarbeitung von Vorschlägen, wie sich Schulbibliotheken durch Preisausschreibungen für EDV-Förderung Computer erwerben können. Die Ausschreibungen umfassten mehrere Zyklen. Zuerst sollte das Update des Hardware- und Softwarebestandes der Bibliotheken erzielt werden. Es bewarben sich 930 Institutionen, davon 700 um ihren ersten Computer. 169 Schulen erhielten Multimedia-Computer, Laser-Drucker und Softwaren (SZIRÉN, Win'95, Office'95).
Die zweite Etappe des Programms ging im Jahre 1997 vor: es wurden hier 350 von den Einrichtungen eingeladen, die in der ersten Phase keine Unterstützung erhielten; sie sollten einen Homepage über ihre Schulbibliothek entwerfen. In dieser Etappe bekamen wieder 133 Einrichtungen aus den oben genannten EDV-Mitteln. In 1998 wurden die bisherigen Erfahrungen an einer Konferenz in Balatonfüred zusammengefasst, und die Gewinner berichteten über ihre Ergebnisse. Die letzte Etappe begann im September 1998 mit dem Titel „Schulbibliotheken in einer neuen Rolle", mit dem Schwerpunkt „Die Rolle der didaktischen Programme in der Bibliotheksbenutzung". In dieser Phase bekamen 180 Schulen EDV-Mittel in einem Wert von 80 Millionen Forint. (S. 268-276)

Die verschiedene Techniken der Informationsrecherche, die Schüler und die Umgebung
KATSÁNYI Sándor

In den vergangenen 20 Jahren bürgerte sich die Wichtigkeit der Schulung für selbständige Buch- und Bibliotheksnutzung im Studium in der Denkweise der Lehrer und Bibliothekare ein. Es wurde bei inhaltlicher Aktualisierung des anzueignenden Wissens klar, dass nicht nur eine inhaltliche, sondern auch eine methodische Modernisierung nötig sei. Die Aneignung der Mittel soll sich im weiteren in zwei Stufen abspielen: in der Grundstufe sollten die Funktionen je eines Typus kennengelernt werden, in der zweiten (Entwicklungs)stufe sollten schon Stützpunkte zur kritischen Behandlung der sich anbietenden Wahl den Schülern zur Verfügung gestellt werden. Das Verhältnis der tradionellen und der elektronischen Auskunftsmittel soll auch neuerlich überlegt werden. Die grundlegenden Auskunftsmittel (Bibliographien, Nachschlagewerke, Lexika, Kataloge) sind auch noch in traditioneller Form da, aber man soll sich auf ihre Benutzung im elektronischen Format vorbereiten. Die herkömmlichen Zettelkataloge und die Suche mit der hierarchischen Dezimalklassifikation werden bald in den Hintergrund geraten, und durch beigeordnete Recherche-Systeme mit natürlicher Sprache abgewechselt werden. Die Schüler müssen sich die Logik der Recherche und die logischen Schritte der Recherche mit Suchkriterien unbedingt aneignen. Es wäre wünschenswert, einen Unterrichtsfach einzuführen, in dem im breiten Sinne des Wortes allgemeine EDV-Kenntnisse und die inhaltlichen und technischen Fragen der Erschliessung von Informationen dargeboten wären. Es sollte die Frage-Kultur der Schüler – im weiteren Sinne: die Frage-Kultur der Gesellschaft – entwickelt werden. (S. 277-281)

Dienstleistungen mit und ohne Gebühren in ungarischen Bibliotheken. Ein Literaturbericht
RÁCZ Ágnes

Die Auswirkungen der poltischen, gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Änderungen auf das ungarische Bibliothekswesen wurden von der Autorin aus jenem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Aspekt analysiert, wie die Bibliotheken ihre Finanzierungssorgen in den 90er Jahren zu mildern versuchten. Immer mehr Dienstleistungen wurden gebührenpflichtig, oder die früheren Gebühre von symbolischer Grösse wurden erhöht. Die Übersicht bearbeitete die Fachliteratur, die in den vergangenen zehn Jahren veröffentlicht wurde, und fasste die auf die folgenden Fragen gegebenen Antworte zusammen: welche Ausgaben sollen von der Bibliothek und von dem Staatsetat übernommen werden, kann die Bibliothek als eine Nonprofit-Organisation tätig sein, wie kann die Bibliothek Sponsoren finden, wofür sollen die Leser zahlen, welche Summen und welche Dienstleistungen sollen die Nutzer in verschiedenen Bibliothekstypen bezahlen. (S. 282-303)

Ausblick

Kövendi Dénes: Trägerschaft, Grunddienstleistungen und kostenpflichtige Dienstleistungen in öffentlichen Bibliotheken. Literaturbericht über die Praxis der ausländischen Bibliotheken
(S. 305-326)

Astbury, Raymond: Die Öffentliche Bibliothek. Eine Leseprobe
(Dénes Kövendi) (S. 326-334)

Koltay Tibor: Das kognitive Modell des Referierens
(S. 334-339)

Kaibinger Károlyné: Erfahrungen der Erwerbung English-sprachiger Bücher in der Széchényi Nationalbibliothek
(S. 340-342)

Auswahl aus den Neuerwerbungen der Fachbibliothek für Bibliothekswissenschaft
(S. 343-349)

CD-ROM-Rundschau

Drótos László: Über die CIKK-Datei der Landesbibliothek und Informationszentrum für Technik (OMIKK), Budapest. Oktober-Dezember 1998.
(S. 350-354)

Murányi Péter: Mitteilungen über Technik in den ungarischen Zeitschiften und auf CD-ROM
(S. 355-371)

Buchbesprechungen

Ein neuer Mitglied der Ungarischen Nationalen Bibliographie:
Die im Ausland erschienene „Hungarica"-Veröffentlichungen. Bücher und neue Periodika (Magyar nemzeti bibliográfia. Külföldön megjelenő hungarikumok. Könyvek, új periodikumok) 1.Jg. 1990. (Rez.: Lídia Ferenczy) (S. 373-376)

Nachdenkende Wanderungen auf den ungarischen Landschaften des Lesens
(Gereben Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség) (Rez.: Zsolt Baricz) (S. 377-379)

Der neue Dreijahrplan der britischen Bibliotheksforschung
(Research plan April 1998 to March 2001) (Rez.: Jenő Mohor) (S. 380-382)

Die Welten des Lesens
Lesewelten. Planeta lettura (Rez.: Márta Pallósi Toldi) (S. 383-384)

Auswahl aus den ausländischen Neuerwerbungen der Ungarischen Nationalbibliothek
(S. 385-391)

Aus ausländischen Zeitschriften (Referate)
(S. 393-476)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Áttörések

A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon

Tóth Gyula

1998 nyarán New Yorkból az OSZK-ba levél érkezett, amelyben egy nemzetközi tanulmánykötet számára kértek magyar hozzájárulást. A kiadvány címe: Cross-border library and information transfer (szabad magyar fordításban: Határokat átívelő könyvtári és informatikai eszmék).
A két, alábbiakban olvasható írás erre a felkérésre készült (pontosabban: a kötetbe szánt angol szöveg magyar verzióiról van szó). Az Amerikába elküldött eredeti változat két részre tagolt, kétszerzős dolgozat volt (angol címe: The birth and upgrading of Hungarian public library ideas. Two chapter from the history of Hungarian public library ideas). A szerzők (Tóth Gyula és Fogarassy Miklós) úgy gondolták, hogy a „public library"-eszme két nagy képviselője előtt tisztelgő munkájuk a magyar szakmai közönség érdeklődésére is számot tarthat, s most már külön érdemes a könyvtári eszmetörténet két fejezetét idehaza megjelentetni. Némi változtatást azért tartottunk szükségesnek, mert a magyar olvasók nem igényelnek olyan – személyi, történeti – magyarázatokat, amelyek a nemzetközi kötet olvasói számára viszont alapvetően fontosak voltak. (A szerk.)

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest, a magyar főváros nyilvános könyvtára és fiókhálózatának központja, adottságai és hagyománya folytán a szociológia országos feladatkörű szakkönyvtára. Alapítási éve konvenció alapján 1904, jóllehet, akkor statisztikai és közigazgatási szakkönyvtárként hozták létre. A múlt században, számos kezdeményezés után, szerény keretek között már 1892 óta létezett egy „fővárosi könyvtár", másfelől hivatalosan csak 1911-ben vehette fel a Fővárosi Nyilvános Könyvtár nevet. Az elnevezés változása nem volt formális: az addig közép-európai módon és erősen német hatásokat érvényesítő magyar könyvtárügyben ekkor jött létre az első public library-elvű könyvtár.[1] A könyvtár névadójának munkásságához fűződik az az áttörés, mely megváltoztatta a századfordulón már 700 000 lakosúnál nagyobb, majd 10 év alatt további 150 000 fővel növekvő dinamikus fővárosnak a könyvtári arculatát, még akkor is, ha Szabó Ervin vállalkozását részsikernek minősíthetjük. A mag el volt vetve – de csak több évtizedes hibernizáció után, mintegy fél évszázad múltán éledhetett újjá ez a könyvtáreszmény, sarjadhatott ki és terebélyesedhetett – immár országos méretben.

❀

Magyarországon a public library könyvtáreszmény első átütő erejű mozzanata az volt, hogy *Szabó Ervin* főkönyvtáros – a polgármester és a Könyvtári Bizottság megbízásából – 1910. június elejére elkészítette az *Emlékirat községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten* c. előterjesztését.[2] Ennek nyomán határozta el a Főváros Tanácsa hivatali

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szakkönyvtárából angolszász (public library) elveket megvalósító, fiókhálózattal rendelkező, nyilvános könyvtári rendszer kialakítását és nagy központi könyvtár megépítését. A nagyszabású tervből ez utóbbi nem valósulhatott meg, elsősorban a politikai erők ellenállása, a polgári demokratikus viszonyok fejletlensége miatt, de a központi könyvtár jobb tárgyi, anyagi és személyi körülmények közé kerülve és 5 fiókot létrehozva, szerény mértékben megmutathatta a főváros társadalmának és a magyar könyvtáros szakmának, milyen a korszerű, az Európa-szerte a szakmai közvélemény által példának tekintett és számos országban megvalósítani igyekezett közkönyvtár. Érdekes és tanulságos annak a jó egy évtizednyi időszaknak az áttekintése, mely e könyvtáreszmény magyarországi megvalósításának érdekében tett erőfeszítések jegyében (is) telt el. Az említett dokumentum Szabó Ervin ez irányú gondolatainak és törekvéseinek összegzése, vagyis az addig megtett út összefoglalása és a további törekvések igazodási pontja.

Nem Szabó Ervin volt az első magyar könyvtáros, aki ismerte az USA és Nagy-Britannia könyvtárügyét és a public libraryt. Az 1886-os *Magyar Könyvszemle*ben megjelent első tájékoztató írástól kezdve a könyvtártani kézikönyvek és a szaksajtó lapjain ekkortól olvashatók voltak hosszabb-rövidebb ismertetések, eltérő árnyalatú méltatások. Ezek elsősorban a külföldi szakirodalomból merítettek, kisebb mértékben közvetlenül a tanulmányutak során szerzett ismereteken alapultak. Paradox módon kevésbé közvetlenül angolszász, jórészt nyugat-európai, leginkább német és német nyelvű közvetítéssel jutottak el hozzánk.[3] A hazai szemléletet még közel két évtizeden át az határozta meg, amit a *Magyar Könyvszemle* szerkesztője fűzött az előbbi íráshoz, és amely az észak-amerikai könyvtárakat, mint a *„legmintaszerűbben felállított és kezelt intézeteket"* jellemezte ugyan, de rögtön hozzáfűzte, hogy reálisabb a nyugat-európai országoktól tanulni, mint mindent megváltoztatva Amerikától, mondván: *„óvakodnunk kell oly újítások szellőztetésétől, melyek, eltekintve attól, hogy a mi viszonyainknak meg nem felelnek, könnyen félreértésre adhatnak alkalmat, rendszerváltoztatásra vezethetnek s összes e téren tett alkotásainknak lehetnek kárára."*[4]

A „hivatalos" könyvtárpolitika véleménye később változott. Különösen *Ferenczi Zoltán* egyetemi könyvtárigazgató és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének népkönyvtári felügyelője jutott el 1907-ben írt cikkeiben és konferenciaelőadásában az angolszász típusú könyvtárak – legalább (nagy) városokban való – megvalósításának szorgalmazásához.[5] Ekkortól a Főfelügyelőség is több lépést tett ebben az irányban, hogy azután 1910 januárjában – miután röviden értékelte Budapest könyvtári helyzetét és véleményét Ferenczi Zoltán és *Gulyás Pál* nemrég megjelent idevágó munkáival támasztotta alá – emlékiratban javasolta: *„... vegye föl a fő- és székváros a maga városfejlesztő programmjába a legközelebbi jövő feladatai közé egy fő- és székvárosi közművelődési nyilvános közkönyvtár alapítását, esetleg a ma meglévőnek ilyenné fejlesztését, még pedig a fő- és székváros viszonyaihoz alkalmazott* (sic! T.Gy.) *angol-amerikai minta szerint, melynek fokozatosan fejlesztendő fiókkönyvtáraival lássa el szükség szerint a különböző külsőbb területeket ..."*[6] A polgármester gyorsan reagált (kiadta véleményezésre az emlékiratot Szabó Ervinnek, majd ennek alapján megbízta részletes tervezet – ez a korábban már említett Emlékirat... – kidolgozásával, mozgósította a könyvtári és egyéb bizottságokat stb.). Szabó Ervin pedig mohón és felkészülten kapott az alkalmon (április 2-án készen volt a részletes és alapos szakvélemény, majd június elején a még részletesebb Emlékirat...). A június 20-án tartott szakértekezlet a polgármester el-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nökletével már konkrét lépések megtételét javasolhatta. Mindezek alapján akár előzetes egyeztetést feltételezhetünk, de mindenképpen régóta folyó alapos előkészítést állapíthatunk meg.[7]

Szabó Ervin – amiként a korszak elvárásainak megfelelően számos kiváló hazai kortársa – igen sokoldalú érdeklődésű, sok területen kimagasló felkészültségű alakja volt a magyar századelőnek. Fontos kiemelni erős kisugárzó hatását is: a század számos, politikailag (szocialista, baloldali, radikális stb.) és szakmailag exponált személyisége vallotta ténylegesen és jelképesen tanítványának magát. A róla szóló könyvtárnyi szakirodalom máig nem jutott nyugvópontra életműve megítélésében.[8] Talán nem állunk messze az igazságtól, ha úgy jellemezzük, hogy egész életében a progressziót kereste és valamennyi területen azt szolgálta, egy új és jobb társadalmat akart előkészíteni a kultúra és – mivel az egyetem elvégzésétől haláláig (1899-1918) könyvtárban dolgozott – elsősorban a könyvtári szolgálat eszközeivel. Szabó Ervin mindenkor a gondolat, a tudomány és a művészet feltétlen szabadsága mellett foglalt állást – ahogy egyik későbbi méltatója jellemezte: *„a szabad bírálat fanatikusa, az igazság és a kultúra szabadságának bajnoka volt."*

Ugyanakkor Szabó Ervin nem volt/lehetett tanult könyvtáros. Budapesten és Bécsben jogot végzett s eközben különösen a közgazdaságtan és annak könyvészete érdekelte. Ezt követően – mintegy negyedéves parlamenti könyvtári betanulás, gyakornokoskodás után – 1900. február 1-jétől már önálló munkát, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárának rendezését bízták rá. Ebben a szakkönyvtárban azonnal számos angolszász elemet valósított meg (tájékoztató szolgálat, bibliográfiai tevékenység, tizedes osztályozás stb.), melyeket akkor még egyetlen más hazai könyvtárban sem alkalmaztak.[9] *„A kamarai könyvtár évtizedekkel megelőzte a többit, Szabónak ezért »önmegvalósítása« színteréül másik könyvtárat kellett választania,"* [10] és ezért cserélte fel a fővárosi (egyelőre a statisztikai hivatalhoz tartozó) hivatali szakkönyvtárral. Itt nem részletezhetően bizonyított tény, hogy ezt a közigazgatási és statisztikai szakkönyvtárat eleve úgy formálta, hogy az – a korlátozó körülmények ellenére – mind szélesebb körűen legyen képes nyilvános könyvtári feladatok betöltésére, eredményeivel emellett érveljen, és az ebben az irányban történő továbbfejlesztés lehetőségét magában hordozza. Eszerint alakította át és fejlesztette gyűjteményét, megnyitotta a lakosság előtt, nyomtatott katalógusban tárta az érdeklődők elé az aktuális kérdéseknek a könyvtárban meglévő irodalmát – s mindent megtett azért, hogy erről minél több szó essék, mondván, hogy ezzel *„az amerikai módszerek követésére teszünk kísérletet."* [11]

Szellemi előkészületeit illetően mindenekelőtt az 1907. évi pécsi, szabad tanítási kongresszuson tartott korreferátumára kell hivatkoznunk,[12] melyben formálisan – egy korábban megjelent és központilag kiadott címjegyzék kapcsán – az akkori népkönyvtárakról (Volksbücherei), azok állománygyarapítási kérdéseiről volt szó, de ahol (miként a kultúra számos egyéb területén is, és ahogy azt az egyik hozzászóló nyíltan ki is mondta!) a vitában konzervatív és progresszív nézetek csaptak össze. Szabó Ervin – társadalmi, eszmei és politikai nézeteivel összhangban – olyan gondolatokat fejtett ki, amelyek a korabeli hazai könyvtárakban nem, csakis a demokratikus angolszász könyvtáreszmény jegyében működő könyvtárakban voltak megvalósíthatók.

A *Fővárosi Könyvtár* 1907 májusában először megjelent *Értesítő*jében – és ugyancsak angolszász stílusú kiadványában – már világos helyzetképet és programot fogalmazott meg: *„Az a hatalmas mozgalom, mely Nyugati Európa és Északi Amerika*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

városait a nyilvános könyvtárak sűrű hálózatával vonja be, a modern városnak sajátos terméke, egyúttal újabb tünete annak a társadalomfejlődési iránynak, amely a kollektív szolgáltatások folyamatosan szaporodó tömegével helyettesíti a szükségletek egyéni kielégítésének rendszerét. ... Új könyvtárak kellettek tehát a régiek mellett s újak ott, ahol azelőtt semmiféle könyvtár nem volt: a megnövekedett városokban és a városokká tömörült falvakban. Olvasni akarnak olyanok, akik azelőtt nem igen zavarták a könyvtárak csendjét. ... Hasonló viszonyok Budapesten is aktuálissá tették a népkönyvtárak kérdését. De miként sok másban, úgy ebben is tapogatódzó kísérleteken túl nem jutottak...(S itt jön Szabó Ervin zseniális felfedezése: a főváros irányítása is mind szélesebb körű irodalmi bázist igényel, s ez összekapcsolható az ugyancsak mind szélesebb körű lakossági igényekkel! Ezért*)... a fővárosi könyvtár nem szorítkozhatik a szó szoros értelmében vett közigazgatás és statisztika művelésére, hanem körébe kell, hogy vonja a határos tudományok egész sorát, a társadalomtudományt* (ez ma a szociológia! T.Gy.) *és a szociálpolitikát, a közgazdaságtant, a közegészségügyet és a természettudományoknak az emberre vonatkozó részeit: éppen azokat, amelyek a közdolgokkal foglalkozó embert érdeklik és ezért a népkönyvtár sajátos területei. A mellett a könyvtárt mindenki látogathatja, itt is semmiféle formaság nem gátolja a látogatót olvasótermünk, katalógusaink, könyveink és folyóirataink használatában, s nem is volt eddig okunk, hogy liberalizmusunkat megbánjuk.* "[13]

Szabó Ervin ekkortól minden alkalmat megragadott, hogy a modern szolgáltatásokról, az angolszász irányban haladó könyvtár eredményeiről és a továbbhaladás gátjairól ugyanúgy szó essék, miként a külföldi s benne az amerikai és angol példákról. Erről minden éves jelentésben, vagy új kiadvány bevezetőjében szólt. (Néhány kiragadott cím az Értesítőből: Városi gyermekkönyvtárak Amerikában, A brooklyni könyvtárosnői iskola, Könyvtári törvényhozás Amerikában, Basch Imre: Könyvtári impressziók Amerikában stb.) Szabó Ervin három irányban dolgozott: a gyűjtőkör kitágítása, a kiadványok, valamint az olvasószolgálatnak Magyarországon addig ismeretlen módon való megszervezése. Egy 1908 januárjában készített terjedelmes beadványában írta: *„...a Fővárosi Könyvtár annál is inkább kell, hogy ezen könyvtárakat vegye mintául, mert Budapesten ilyen, az angol-amerikai könyvtárak mintájára vezetett modern könyvtár, merjük mondani – egyáltalán nincsen."* [14] Törekvései sikeresek voltak, a használat, az eredmények ezeket igazolták, s ugyanakkor a szerény tárgyi és egyéb feltételeket egyre inkább szétfeszítették. Szerencsére a főváros szűkebb és ambiciózus vezetőségében a könyvtár és Szabó Ervin támogatókra talált: megindultak a tárgyalások a könyvtár elhelyezésének és személyzetének bővítésére – s ekkor érkezett meg a polgármesterhez a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának javaslata.

❀

Szabó Ervin sokkal felkészültebben, tudatosabban és mohóbban kapott az alkalmon, mintsem egy közigazgatási szakkönyvtár vezetőjének kötelessége lett volna. Szabó Ervin rövid élete során kiválóan össze tudta kapcsolni munkásságának különböző szálakon, de egy cél felé tartó elemeit, most is és ezután is a stratégia és a taktika mesterének bizonyult: a végkifejlet nem rajta múlt.[15]

A polgármester felkérésére nagyon rövid idő alatt elkészített *Vélemény...*[16] már terjedelmesebb és sokkal alaposabb, részletezőbb volt, mint amit véleményeznie kellett: világos programot és két mellékletben alternatív listát is tartalmazott az ideiglenes és a végleges elhelyezés térigényeiről. A koncepció lényege a következő: *„... a nagy fővárosi közkönyvtár, habár a nép legszélesebb rétegeit lesz hivatva szolgálni, nem szabad, hogy holmi irodalmi nép-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

konyha legyen, mely olcsó pénzen lehetőleg sokat, de rosszat nyújtson, hanem kell, hogy legyen: a modern tudomány és a legfejlettebb ízlés igényeinek színvonalán álló kultúrintézet, mely a leggazdaságosabban dolgozik, de soha a szolgáltatások minőségének rovására ... a könyvállomány dolgában vezető elvül kell, hogy szolgáljon: a legjobb és legmodernebb irodalom, tekintet nélkül irányára, olyan teljességben, hogy nem csak a művelt laikusok, hanem a legkényesebb igényű tudományos kutatók igényeit is kielégíthesse és olyan példányszámban, hogy a legnagyobb arányú érdeklődésnek se kelljen hosszú könyvre várakozás miatt lelohadnia. Ez az amerikai public libraryk elve is, és ez az egyetlen, a demokratikus és egységes kultúrára törekvő könyvtárpolitikának megfelelő elv." Hármas megoldást javasolt: a központ társadalomtudományi szakkönyvtár legyen, a fiókhálózathoz a különböző könyvtárak egyesítése és könyvtárhasználati illeték alkalmazása a bécsi Zentralbibliothek mintájára.[17] Szabó Ervin javaslata: „*... mondja ki a főváros, hogy a Fővárosi Könyvtárt általános közművelődési könyvtárrá fejleszti és pedig olykép, hogy nagy tudományos, de főként társadalomtudományi központi könyvtárt és ebből kiágazó népszerű szárnykönyvtárakat* (fiókkönyvtárakat T.Gy.) *létesít és megkísérli, hogy hasonló célú társaságok kooperációját megnyerje.*"

A Vélemény... mintegy előzetes fogalmazványként már tartalmazta mindazt, amit a polgármester felkérésére részletesen kifejtett Szabó Ervin Emlékiratában. Ez könyvtártudományi szakirodalmi munkásságának legterjedelmesebb darabja, tartalmilag csúcsteljesítménye, melyben felvonultatja széles körű társadalomtudományi felkészültségét, alapos hazai és külföldi szakirodalom-ismeretét, s nem mellesleg ez egyetlen olyan könyvtártudományi szaktanulmánya, melyet jegyzetapparátussal is ellátott. 16 tételes bibliográfiájában – a német és német nyelvűek mellett – angolszász műveket is szerepeltetett:

- Bostwick, Arth. E.: The american public library. New-York, 1910.
- Brown, James Duff: Manual of library economy. London, 1903.

A jegyzetekben pedig még továbbiakra is hivatkozott:

- The Chicago Public Library. Chicago, 1909.
- Rye, Reginald Arthur: The libraries of London: a guide for students. London, 1908.
- Descriptive handbook of the Glasgow corporation public libraries. Glasgow, 1907.

Említést érdemel, hogy az Emlékirathoz csatolta magyar fordításban a Chicago nyilvános könyvtáráról szóló füzetet, egy nemzetközi könyvtári statisztikai összeállítást, valamint egy rövid összefoglalást arról, melyek az amerikai könyvtárak előnyei, ill. *A.B. Meyer: Amerikanische Bibliotheken.* Berlin, 1906. c. munkájából azt a részt, amely azt mutatja be, mi van egy amerikai könyvtárépületben.[18]

Az Emlékirat első fejezetében a public library és a társadalom, ill. a társadalmi fejlődés és a művelődés összefüggéseit bemutatva következtetett arra, hogy „*... Olyan művelő intézményre van tehát szükség, amelyben mindenki megkapja, ami egyéni ízlésének megfelel. ... Ilyen intézmény az angol-amerikai public library*" (210. p.)[19] Az előbbi általános elveket ezután szembesítette Budapest könyvtárügyének helyzetével, ill. Bécs eredményeivel vetette össze a fővárosi helyzetképet, hiszen „*Ha a nálunk méltán sokkal népszerűbb* (sic!? T.Gy.) *angol-amerikai példákkal mértük volna össze könyvtárainkat, az ítélet sokszorosan súlyosabb volna: egyenesen megsemmisítő*"(223. p.)

A harmadik fejezetben a nyilvános könyvtárak feladatait, olvasói körét és állományát oly módon írta le (sok tekintetben megismételve az 1907-ben Pécsett elmondottakat, ill. az azután keletkezettekből sok mindent átemelve), hogy hivatkozott az amerikai könyvtárak jelszavára: „*...a legjobb könyveket a lehetőleg legtöbb olvasónak a legolcsóbb úton*" (226. p.), tisztázta a public library helyét a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tudományos és a népkönyvtárak között: „... *az új nyilvános könyvtár anyaga sem a régi tudományos könyvtárakéval, sem a régi népkönyvtárakéval nem azonos. A régi tudományos könyvtárakéval megegyezik abban, hogy tudományos irodalmat is gyűjt. De eltér abban, hogy nem a szaktudósok szükségleteire van tekintettel és ezért a régi és ritka, de inkább csak történeti értékű irodalom helyett főként a modern irodalomra helyezi a súlyt. És eltér abban is, hogy nagytömegű szépirodalmat tart készenlétben. Ebben viszont megegyezik a régi népkönyvtárral. De ettől is eltér a szépirodalom modernsége és általánossága, másrészt a tudományos irodalom célzatosság nélkül összeválogatott gazdag gyűjteménye által.*" (232–233. p.)

A IV-V-VI. fejezetek azt a célt szolgálták, hogy a városatyákat meggyőzze: az anyagi feltételek előteremthetők. A kölcsönzési díjat vitató Gulyás Pálnak Reyer szavaival válaszolt: „*Teremtsetek előbb angol állapotokat, válasszatok olyan községtanácsosokat, akik a népkönyvtáraknak elegendő anyagi eszközöket szavaznak meg... és én szívesen állok a ti pártotokra.*" [20] Az új könyvtárnak a Népházával (kultúrotthon T.Gy.) és a szabadművelődéssel (felnőttoktatás T.Gy.) való egybe kapcsolása mint kooperáció, mint a költségek csökkentésének egyik módja, másrészt a működés elvi oldalaként vetődött föl Szabó Ervin javaslatai között. Itt is az angolszászok eszményképe jött elő, akik „*a könyvtárügyet annak szerves kiegészítő részeként a közoktatás és népnevelés keretébe illesztik, mint a könyvtáraknak ilyen művelő intézményekkel összekapcsolása.*" (251. p.) Ugyancsak angolszász mintára említette, hogy az előadó- és kiállítótermek, laboratóriumok, tantermek stb. a könyvtárak szerves részei. Legvégül a következtetést levonva („*Új nyilvános könyvtár fölállítása Budapesten a népesség összes osztályainak egyforma kultúrszükséglete*"), 12 pontban foglalta össze a megvitatandó kérdéseket az összes érdekelt bevonásával tartandó szakmai tanácskozás számára.

Az 1910. június 20-án tartott szakértekezleten Szabó Ervin – egyebek között – azt fejtette ki, hogy a központ és a fiókok közt milyen munkamegosztás alakuljon ki, a public library társadalomtudományi érdeklődést elégít ki, s így lesz képes a már meglévő tudományos könyvtárak közé bekapcsolódni, s hogy a rétegkönyvtár (amilyenek Magyarországon addig működtek T.Gy.) miért nem célravezető stb. Végül is az értekezleten elnökölő polgármester azzal zárhatta le a vitát: „*az első kérdés tulajdonképpen eldöntöttnek tekinthető, hogy a fővárosnak új, modern nyilvános könyvtárra van szüksége...* [s] *hogy jellegében és szervezetében egyfelől a meglévő tudományos könyvtárak között, másfelől a meglévő népkönyvtárak között foglaljon helyet.*" [21] Számos részletkérdés vitatott volt és maradt, s volt – mint pl. az iskolai könyvtárak erőltetett beolvasztása – amiben Szabó Ervin alulmaradt. Mindenesetre feltűnő, hogy a szakértekezletről a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének számos prominens képviselője távolmaradt, kimentette magát, legfeljebb rövid írásban jelezte egyetértését (*Wlassics Gyula, Fejérpataki László, Ferenczi Zoltán*). A szakma helyett mások támogatták, vagy éppen vitatták javaslatait, legfőbb vitapartnere, Gulyás Pál pedig terjedelmes publikációjában inkább kifogásait sorolta – a 17. sz. jegyzetben már jelzett vitairatában. (Ahogy válaszában Szabó Ervin konstatálta: „*Kevés jót hagy rajta, vagy pontosabban: ha lát is talán jót benne, arról nem igen szól, ellenben száz apró-cseprő kifogást el nem hallgat*".)

Ezután kezdetét vette a tervezett könyvtár megépítésének elfogadtatása, ill. a megvalósítást előmozdító lépések sorozata.

Még 1910-ben Szabó Ervin *Kávéházak és könyvtárak* címmel cikket írt, melyet a nyilvános könyvtárak és olvasótermek fontosságának hangsúlyozására használt föl. Novemberben a könyvipart arról igyekezett meggyőzni hogy, angolszász példák azt bizonyítják, a nyilvános könyvtár nem ellensége, inkább propagálója a könyvvásárlásnak.[22] A fővárosi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

városvezetés lapjának, a *Népmívelés*nek a 1911. 2. száma könyvtári különszám lett, s az új könyvtár szószólója szerepére vállalkozott.

Szabó Ervin másik feladata az építés előkészítése volt. Részletes programot dolgozott ki[23], amely mintája annak, hogyan kell a könyvtárosnak közreműködnie. 1911. január 12-én hirdette meg a főváros tanácsa 478/1911. szám alatt a leendő könyvtárépület tervpályázatát, melyet rövidesen határozatával úgy módosított, hogy a könyvtárral együtt népházat is építtet. Január 28-án a polgármester elnökletével lebonyolított összejövetelen Szabó Ervinnek az építészek számára tartott előadása pedig azt példázza, hogy – bár a korabeli magyar könyvtártani szakirodalom előszeretettel foglalkozott a könyvtári épület és berendezés kérdéseivel – Szabó Ervinnek ezen a téren is vállalnia kellett az áttörést: *„... minálunk csaknem kizárólag a német építészeti irodalmat ismerik csak, ...* [ugyanakkor] *maguk az új könyvtártípusok első németországi előharcosai – talán opportunitásból és pénzszűkéből, de sokszor talán a német gloire-tól elvakítva, az új jelenség nem teljes megértéséből, vagy sovinizmusból ... felemás kompromisszumokat alkottak. ... Éppen úgy a német könyvtárépítő irodalom is... tulajdonképpen nem vette észre, hogy itt gyökeresen más dologról van szó... egészen mások az új könyvtárak szükségletei."* [24]

A nagy központi könyvtár felépítése eleinte még sikerrel kecsegtetett, de Szabó Ervin 1912 elején, az 1911. évi jelentésében már megemlítette: *„A központi könyvtár dolgának lassú előrehaladása természetes törekvésünkké tette, hogy a központ létesüléséig fiókkönyvtárak teremtésével próbáljuk munkánkat bevezetni."* [25] Jóllehet 1911-ben az intézmény elválhatott a statisztikai hivataltól, felvehette a Fővárosi Nyilvános Könyvtár elnevezést, Szabó Ervin igazgató lett és így önállóbban végezhette belső átalakító és bővítő tevékenységét, továbbá egyre erőteljesebb munkatársi közösséggel folytathatta az új könyvtár előmunkálatait (ahogy maga írta: *„... jelentések, vélemények, tárgyalások, agitáció..."* munkaerejének jó részét vonták el a könyvtár folyó munkáitól) – ekkortól azonban szinte minden éves jelentése panasszal (is) teli. Ezekből Szabó Ervin megfogalmazásában rekonstruálható a könyvtár sorsa, ill. a követett stratégia. 1912-ről ezt rögzítette: *„Az új könyvtár ügye a jelentés évében úgyszólván semmivel sem haladt. A tervek elkészültek ugyan és azokat úgy a Könyvtári Bizottság, mint a Tanács elfogadta, azzal a korlátozással, hogy az előirányzatot meghaladó költségek miatt egyelőre csak a könyvtár rész lett volna fölépítendő. Azonban a Középítési Bizottság... a tervet visszautasította. Azóta újabb tervezgetések és alkalmasabb telek utáni keresgélések folynak. Minthogy ilyképpen a központi könyvtár ügye még sokáig elhúzódhat, nagyobb erővel láttunk hozzá a fiókhálózat kiépítéséhez. Sajnos, ezen a téren a sok támogatás és buzdítás dacára ugyanolyan ellenállásokkal kell megküzdenünk, mint a központi könyvtár dolgában."* [26] Az akadályozás ellenére, 1914-ben viszont már arról számolhatott be, hogy 1913-ban *„... szinte kalandosnak mondható küzdelmek után – fölépült az első fiókkönyvtár is, úgy hogy a most folyó év elejétől kezdve joggal nevezhetjük a könyvtárt nyilvános könyvtárnak, vagyis olyannak, amely a főváros mindenrendű népességének úgy tudományos, mint ismeretterjesztő, mint szórakoztató olvasmány iránti szükségletét ellátja..."*, majd lakonikus keserűséggel hozzátette: *„Az új könyvtárépület ügye a jelentés évében semmivel sem haladt előre"* [27] A következő évről szólván már tízéves erőfeszítéseit mérlegelve ismételhette: *„Az új központi könyvtárépület alapkövét az előkészületekre fordított végtelen sok szellemi és idegmunka dacára máig sem tettük le, bár eredetileg azt hittük, hogy 1914-ben beköltözünk. Ellenben a könyvtár maga csakugyan átalakult nyilvános könyvtárrá, az 1913-ik év végén megnyíltak első fiókjai is, s ha a háború nem zavarja meg munkánkat, 1914 végén nem 4, hanem 6 fiókkönyvtárral teljesítjük hivatásunkat."* [28]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Valóban a fiókhálózat lett a központi kérdés, a nyilvános könyvtári működés kipróbálásának terepe, itt valósíthatták meg az olyan angolszász elveket és módszereket, mint a szabadpolc (a Százados úti fiókban *Váradi Irma* bevezette az „open shelf"-et), a fiókokban gondoskodhattak először a gyermekekről. Ahogy *Bikácsi Lászlóné* monográfiája[29] kapcsolódó fejezetében kimutatta: Szabó Ervin a gyermekkönyvtárügy megteremtője is Magyarországon – még akkor is, ha néhány korábbi népkönyvtár már szolgált ki gyerekeket. *„Kiváltképpen arról vagyunk meggyőződve* – írta Szabó 1915-ben –, *hogy a gyermekeknek szabad olvasáshoz szoktatása fogja idővel a legjobb gyümölcsöket teremni. – Már az első évben, a fiókok összes forgalmából ... 56,1 % a gyermekekre esett...*" [30] A fiók-program folytatását is a háború zavarta meg, csakúgy, mint általában a könyvtárak forgalmának visszaesésében is szerepe lehetett. Szabó Ervin ebből azt a következtetést vonta le: *„... Budapestre vonatkozólag is alkalmaznunk kell a modern könyvtárpolitika általános érvényű szabályát, mely szerint a könyvtárnak kell elmennie az olvasóhoz, mert az olvasók maguk csak egy bizonyos kisugárzási körön belül mennek a könyvtárhoz. ... ha azt akarjuk, hogy Budapest népe megközelítően annyit olvasson, mint a nyugati nagyvárosoké, akkor decentralizálni kell, új és új fiókokat, s – ha ez pénzügyi okokból nehézségekbe ütköznék – kölcsönző helyeket kell nyitnunk...*" [31]
Időközben – a Népházával és szabad főiskolával egybekötött nagy könyvtár megépítését veszni látván – Szabó Ervin újabb ötlettel állt elő. Fölismerte, hogy a fővárosnak múzeumi gondjai is vannak, ezért 1913-ban terjedelmes tanulmányt írt, nagy (még az Emlékiraténá is bővebb, 44 tételes) bibliográfiai apparátussal alátámasztva azt a gondolatát, hogy a múzeum és a könyvtár építése összekapcsolható. Konklúziója: *„Azt hiszem, keresve sem találhatnánk Budapesten községi* (itt ez városi-t jelent! T.Gy.) *kultúrintézményt, amely működése szándékaiban, céljában, föladataiban, módszereiben közelebb állna a város tervezett nyilvános múzeumához, mint a tervezett városi nyilvános könyvtár és szabad főiskola. Ezeknek a rokoncélú intézményeknek az összekapcsolása hatalmas erejű kultúrgócot teremtene, amelyben minden egyes résznek nevelő és propagatív ereje kisugároznék a többire és megsokszorozná hatékonyságukat ... Egy intézmény sem veszít, és mindenik nyer. És a nyereség végeredményben Budapest polgáraié és Budapest kultúrájáé, akiket és amit szolgálni valamennyinek legfőbb és legszebb hivatása.*" [32] Ez a próbálkozás is sikertelennek bizonyult – talán a háború miatt is. Ugyanakkor a háború végét remélve és az azutáni időre is készülvén, s jól tudva, hogy az angolszász országok könyvtári sikereiben a tehetős polgárok anyagi áldozatvállalása szintén szerepet játszott, 1917-ben írt *Munkásképzés és munkáltató érdek* című cikkében a nagytőke képviselőihez fordult,[33] s a fiókhálózat bővítéséhez kért tőlük pénztámogatást – miközben rendkívül érdekes és szinte máig modern eszmefuttatást tett a termelés, a munka, a művelődés és az olvasás összefüggéseiről. Hatása azonban ennek sem volt – talán azért, mert a háború még tartott, talán azért, mert ez is túl korai volt Magyarországon, mint a szerző számos gondolata. Egy későbbi méltatója szép megfogalmazásában: *„Szabó Ervin nemcsak túl korán halt meg, de túl korán is született."*

❀

Okkal tehető fel a kérdés: miért nem sikerült Szabó Ervinnek teljes áttörést elérnie a public library magyarországi meghonosításában? Miért ért el csak részsikereket a kedvezőbb terepnek ígérkező fővárosban is? A kérdésre egyértelmű válasz aligha adható, számos – részben mellette, részben ellene szóló – tényező egybejátszását lehet mérlegelni.[34]
Mellette szólt a dinamikusan fejlődő és polgáriasodó fővárosi környezet, és annak ambiciózus és libe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rális várospolitikát megvalósító, nagyarányú építkezéseket, szociális és kulturális fejlesztést (benne nagyszabású iskolaépítést) lebonyolító főpolgármesterének, *Bárczy István*nak és szűkebb környezetének támogatása.[35] Azonnal hozzá kell fűznünk, hogy ez sem volt elég annak a konzervatív és jobboldali támadásnak a kivédésére, mely a szocialista, majd polgári liberális és radikális körökhöz tartozónak számító és ilyen támogatókkal rendelkező Szabó Ervin ellen megnyilvánult, és amely körök végül is sikerrel akadályozták meg – a háborúval egyetemben – a központi könyvtár felépítését és a fiókhálózat fejlesztését.[36]

Ugyancsak ambivalens módon ítélhető meg a könyvtári környezet szerepe. Nem vitatható, hogy legkiválóbb könyvtárosaink ismerték és a maguk módján óhajtották a public library könyvtáreszményének hazai megvalósítását. Programjába vette – legalábbis és helyesen a városokban – a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, valamint Szövetségének nagy tekintélyű elnöke, *Wlassics Gyula*. A már említett *Ferenczi Zoltán* és (részben) *Gulyás Pál* mellett *Fraknói Vilmos* főfelügyelő is támogatta az angolszász elveket. Fraknói így számolt be 1912-ben a nem sokkal korábban felavatott New-York Public Library-ben szerzett tapasztalatairól: *„...az eszményeket, amelyeknek hazai viszonyainkkal arányos szerény méretekben és formában magvalósításáért hivatalos állásomban másfél évtizeden át siker nélkül tettem erőfeszítéseket, mesékhez illő arányban és fényben megvalósítva találtam."* [37] A mondat kulcsszavai: *„hazai viszonyainkkal arányos szerény mértékben és formában megvalósításáért."* Ez a megfogalmazás tükrözi legjobban a főfelügyelőséghez tartozók álláspontját és viszonyulását. S utólag úgy ítélhetjük meg, számos tényezőből úgy tűnik, hogy ez a megítélés állt közelebb az akkori magyarországi realitásokhoz. Ezt mutatja a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének 1909 elején, majd 1912-ben a városi könyvtárak létesítése ügyében a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett memorandumának sikertelensége.[38] Gulyás Pál a II. olasz népművelési konferencián a magyarországi helyzetről elhangzott előadásában elismeréssel szintén csak a Fővárosi Könyvtár eredményeiről (sic! T.Gy.) szólt. Ezzel szemben a népkönyvtárakat úgy jellemezte, hogy *„legtöbb megalapítása óta alig, vagy egyáltalán nem gyarapszik."* [39] Wlassics Gyula (már idézett, 10 éves munkájának mérlegét megvonó beszéde) szintén arról szólt, hogy noha intézménye a kiskönyvtárakat támogatta, a *fenntartó „községek e hideg közönyét föl kell rázni"*, s *„életszükségletünk, hogy megteremtsük az igazi nagyvárosi könyvtárt."* Majd pedig részben saját sikereként értékelte a fővárossal kapcsolatos emlékirat megindította folyamatot: bár *„könnyű volt itt ..., mert valóban ott hirdettük az igét, ahol már mindenki megtért. ... A főváros kiváló könyvtárvezetőségénél és irányadó férfiainál már elhatározó készségre találtunk."* [40] Vagyis a helyi közösség és főleg a helyi hatóságok nem voltak érettek könyvtárfenntartásra, hiányzott a jogi és szellemi környezet – a megfelelő polgárosodási fokot Magyarország még nem érte el. Ugyanakkor a főváros erősen különböző helyzete adott némi okot az optimizmusra – s ezért kell helyesnek és eleinte sikerrel kecsegtetőnek tartani Szabó Ervin kezdeményezését is.

Mindez nem elégséges indok ahhoz, hogy a szakmai közvélemény miért fordult el Szabó Ervin és köre törekvéseitől. A támogatás helyett egyesek hallgattak, Gulyás Pál viszont egyaránt támadta az Emlékiratot, a könyvtárépítési elveket, a fiókok megnyitását, vagy Szabó Ervin munkatársának, *Dienes László*nak a drezdai, majd lipcsei könyvtáros/olvasáspedagógus *Walter Hofmann*ról megjelent írását.[41] Valószínűleg fontos mozzanatra tapintott rá *Katsányi Sándor* már említett tanulmányában. Máig szóló tanulságként fogadhatjuk el Gulyás Pállal kapcsolatosan tett megjegyzését, hogy *„tévedésnek bizonyult koncepciójának egyik tartópillére: a népkönyvtári bázisból nem lehetett kifej-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

leszteni a modern közkönyvtárat." Ennek a tévedésnek esett áldozatul voltaképpen a „hivatalos" könyvtárpolitika valamennyi prominens képviselője, sőt sok tekintetben a számukra például szolgáló német könyvtárosok ugyanígy, hiszen végül is ott szintén nem voltak átütő erejűek a próbálkozások. Bizonnyal volt ideológiai különbség is Szabó Ervin és ellenlábasai között. Sőt, a hiú ember hírében álló Gulyás Pált motiválhatta az a felismerés, amiről ugyancsak Katsányi szólt: „... *érzékelnie kellett, hogy Magyarországon a korszerű közkönyvtár megteremtése – úttörő elméleti művei ellenére is – nem az ő nevéhez fog fűződni, hanem riválisáéhoz."* Itt szükséges arra rámutatnunk, hogy Fraknói, Ferenczi, Gulyás és a többiek helyzete nem volt kedvező a public library megvalósításához: valamennyien a nemzeti könyvtárban, illetve egyetemi könyvtárban dolgoztak, Wlassics pedig egyetemi tanár volt. Hozzájuk képest Szabó Ervin pozíciója sokkal jobbnak bizonyult, a társadalomtudományi szakkönyvtár természetesebb központja a nyilvános könyvtári rendszernek!
Gulyás felismerte azt is, hogy *„a közkönyvtárügy szellemi irányításának második központja kezd Szabó Ervin célratörő törekvése nyomán kiépülni"* - miként szintén Katsányi írta – de ezt már csak 1916-ban, Dienes füzetének bírálata árulta el.[42]

Végül is Szabó Ervin Emlékiratával túl messzire ment (ahová már a hazai könyvtárosok nem igazán akarták követni) azzal, hogy a nyilvános könyvtár központját az addig hiányzó társadalomtudományi szakkönyvtárral be akarta illeszteni a meglévő tudományos könyvtárak közé, hogy fiókrendszert akart – világosan elkülönítve általános funkciójukat a központétól –, s kiépítésükhöz a meglévő könyvtárak integrációját és munkamegosztását tervezte stb. Ezzel komoly érdekeket sértett. Liberális könyvtárhasználati elvei beleütköztek a népkönyvtárak hazafias és vallásos nevelési funkciójába és felfogásába. Ellenfelei attól tartottak, hogy Szabó Ervin könyvtárával olyan eszmék terjesztését tervezi, melyek a fennálló társadalmi viszonyokat és kialakult status quót veszélyeztetik E tekintetben azt sem tarthatjuk véletlennek, hogy volt munkatársai és utódai 1918-19-ben a Szabó Ervin-i utat követték, bár ahogy *Kőhalmi Béla* – mint mindkét időszakban érdekelt résztvevő – megjegyezte: „... *a Tanácsköztársaság könyvtári programjában szerepel egy olyan többlet...* [amely] *szükségképpen meghaladta... a polgári keretek között megfogalmazott könyvtári igényeket, így némely tekintetben a Szabó Ervini programot is."* [43] Miként az sem véletlen, hogy éppen Gulyás Pál vállalkozott később is – a tanácsköztársasági időszakról szólván, persze sok tekintetben teljes joggal – immár Szabó Ervin és követői együttes elmarasztalására.[44]

Összefoglalva

Szabó Ervin a public library megvalósításában részsikereket ért el, de fennmaradt alkotása, a Fővárosi Nyilvános Könyvtár és fiókhálózata, és létezett szellemi hagyatéka, mely bőséges tárházul szolgált a későbbi korszakoknak. A Tanácsköztársaság bukása utáni ellenforradalmi korszak ezt az alkotást megtűrte, korlátozta, de nem folytatta példáját. Az 1945 és 1948 közötti polgári demokratikus koalíciós időszakban ugyancsak a század elejéhez nyúltak vissza, de már az angolszász tapasztalatok felhasználásával tervezték az új magyar könyvtárügyet.[45] Az 1949 utáni bolsevik diktatúra Magyarországán az immár sztálini eszmeiséggel áthatott szocialista, de ismét népkönyvtári rendszert hozták létre. S csak az 1960-as évek elejére mérséklődő politikai viszonyok között és megint legjava könyvtárosaink nyúltak/nyúlhattak vissza Szabó Ervin szellemi hagyatékához, s annak segítségével foghattak hozzá az újabb/második, ugyancsak nem könnyű áttöréshez – mivel szintén népkönyvtári viszonyok között és után kellett végrehajtani!

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jegyzetek

1. Bővebben ld. Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp. 1966. 324 p. A korabeli országos helyzetképre vonatkozóan ld. még Kovács Máté: A dualizmus fél évszázada (1867-1918.) In: A könyv és a könyvtár a magyar társadalom életében. 1849-1945. Szerk. Kovács Máté. Bp. 1970. 70-119. p.
2. Megjelent a Fővárosi Nyilvános Könyvtár Közleményei sorozat 6. számaként Bp. 1910. 61 p. Közzétették különlenyomatként a Városi Szemléből, 1910. 6. sz. 446-490. p. Ma leginkább hozzáférhető In: Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye. 1900-1918. Bp. 1959. 207-265. p., valamint 118-128, 452-480. p. A következőkben, ha Szabó Ervin írásaira hivatkozunk, erre a kiadásra utalunk Gyűjtemény megnevezéssel és a lapszám feltüntetésével.
3. Az első beszámoló Ballagi Aladár: Az „Astor Library". = Magyar Könyvszemle, 11. évf. l886. 270-282. p. című írásában jelent meg. Majd az első magyar nyelvű monografikus munka (Kudora Károly: Könyvtártan. Bp. l893.) irodalomjegyzékében Edwards, E. : Memoires of Libraries. Including a Handbook of Library Economic. Vol. 1-2. London, 1859. munkájával találkozunk. Az első magyar könyvtári statisztikai összefoglaló műben (György Aladár: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. 1-2. köt. Bp. 1886.) a szerző a Public libraries in the United States of America, The history, condition and management. Special report... Washington, 1876. két kötetére is hivatkozott. Ez a mű szerepel Ferenczi Zoltán: A könyvtártan alapvonalai. Bp. 1903. c. kézikönyvének lábjegyzetében (133. p.), jóllehet ez is, mint Kudora vagy mások elsősorban német, francia munkákra építettek. Ámbár hozzátehetjük, hogy a mintegy 25 tételes irodalomjegyzékben még felfedezhetjük Flechter: Public libraries in America. Boston, 1894. , ill. Greenwood, Th. : Public libraries: a history of the movement and manual for the organisation and management of rate-supported libraries. London, 1894. c. munkákat is. Mindemellett a magyar szerzők jobban ismerték a német és francia, esetleg olasz szakirodalmat. A Magyar Könyvszemle rendszeresen szemlézte ezeket, s közölte a Zentralblatt für Bibliothekswesen c. német társlap tartalomjegyzékét, amit a The Library Journallal csak 1906-tól tett meg.
   Szabó Ervin a jelenséget – éppen a már hivatkozott Emlékirat... jegyzeteiben így indokolta: „föltűnhet ugyan valakinek, hogy amikor angol-amerikai könyvtárelveket propagálunk, nem angolszász szerzőkre hivatkozunk legelőbb, hanem németekre. Pedig a dolog egyszerű. Az angol és amerikai könyvtárügyi írók maguktól értetődőnek tekintenek és mint rég megoldottakat nem is tárgyalnak kérdéseket és problémákat, amelyek kontinentális írók számára elmaradt viszonyok közt bizony még igen aktuálisak, s a könyvtárügyi viták homlokterében állnak. Ezért kellett és lehetett magunkat gyakrabban az ő vezetésükre bíznunk..." (Gyűjtemény, 263. p.)
4. Magyar Könyvszemle, 1886. 283. p.
5. Ferenczi Zoltánnak alábbi munkáira hívjuk fel a figyelmet: A nép-és városi könyvtárainkról. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907. 1. sz. 13-18. p. Az olvasásról a köz- és népkönyvtárakkal kapcsolatban. = Uo. 2. sz. 73-80. p. A népkönyvtárak nemei. = Uo. 3-4. sz. 155-163. p. Népkönyvtárak, vándorkönyvtárak, azok szervezése és az esteli könyvtárak kérdése. In: A szabad tanítás Pécsett 1907-ben tartott magyar országos kongresszusának naplója. Szerk. Vörösváry Ferenc. Bp. 1908. 352-378. p. Ferenczi egy későbbi előadásával szellemi előkészítője lett a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége által a fővárosi vezetőséghez intézett előterjesztésnek A könyvtárak mint a nemzeti művelődés eszközei. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1909. 4. sz. 188-196. p.
   A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, ill. Főfelügyelősége 1897-ben jött létre. Történetéhez ld. Voit Krisztina: A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a századfordulótól 1949-ig. 1-2. r. = Magyar Könyvszemle, 1992. 1. sz. 23-43., 2. sz. 139-156. p. A Tanács (később Szövetség) elnöke az 1900-as évek elejétől Wlassics Gyula, volt vallás- és közoktatásügyi miniszter lett, az intézmény tevékenységét jól jellemzik Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszédei a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének közgyűlésein. Bp. 1912., ill. az 1907-1918. között megjelent Múzeumi és Könyvtári Értesítő c. orgánumnak egyes számai, s végül Wlassicsnak 10 éves mérleget megvonó, 1913. október 5-én Sopronban elmondott megnyitóbeszéde. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1913. 4. sz. 217-227. p.
6. A teljes szöveg olvasható: 546/1910. sz. emlékirat a Budapesten létesítendő közművelődési közkönyvtár ügyében.= Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1910. 1. sz. 56-57. p.
7. Szabó Ervin szakvéleményét, ill. a szakértekezletnek az anyagát ld. Gyűjtemény 189-203, ill. 266-274. p. A szakértekezlet jegyzőkönyve önálló füzetben is megjelent a Fővárosi Könyvtár Közleményei sorozat 10. tagjaként: Községi Nyilvános Könyvtár létesítése ügyében 1910. június 20-án tartott szakértekezlet jegyzőkönyve. Bp. 1910. 38 p.
8 Szabó Ervin bibliográfia. Szerk. Remete László, Pataki Ferenc. Bp. 1977. 122 p. A biobibliográfia akkor 460 művét

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és neki tulajdonított írást sorolt fel, a róla szóló irodalom is 330 tételnyi – volt akkor. A róla szóló irodalomból most egyedül a legfrissebbre és leginkább mérvadóra hivatkozunk, annál is inkább, mivel irodalmi apparátusa jó kalauz a részletek s a bibliográfia óta megjelent írások iránt érdeklődő számára. Litván György: Szabó Ervin, a szocializmus moralistája. Bp. 1993. 281 p.

9. Több jel utal arra, hogy – az angolul, németül olaszul és franciául tudó – Szabó Ervin az első könyvtári inspirációkat Bécsben, akár személyesen az ottani városi könyvtár ugyancsak angolszász törekvéseket megvalósító és alapító igazgatójától, Eduard Reyer professzortól (is) kaphatta. Motiváló tényezőként jöhet számításba Mandelló Gyula közgazdász professzor, aki szoros kapcsolatban állott a kurrens közgazdasági bibliográfiát 1900-tól a Közgazdasági Szemlében közlő Szabó Ervinnel: Mandelló jól ismerhette az amerikai könyvtárügyet, hiszen neki tulajdonítható Dewey tizedes rendszerének ajánlása a Brüsszeli Nemzetközi Bibliográfiai Intézet számára. (Ez utóbbihoz ld. Remete László: Szabó Ervin és a decimális rendszer. = Könyvtáros, 1968. 9. sz. 515-519. p.) Szabó Ervin kezdetektől angolszász könyvtári orientációját és a fővárosi (ekkor még szak) könyvtár élén a public library előkészítését részletesen kimutattuk. Vö. Tóth Gyula: Szabó Ervin útja az Emlékiratig. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. XXI. 1983-84. Bp. 1988. 119-131. p. Életművéről és egyben a német könyvtárosokkal való kapcsolatáról ld. még Tóth, Gyula: Ervin Szabó (1877-1918.) Anwalt eines modernen Öffentlichen Bibliothekswesens in Ungarn. = Buch und Bibliothek, 44 Jahrg. 1992. no. 3. p. 221-229.
10. Walleshausen Gyula: A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára. Múlt, jelen és jövő. = Egyetemi Szemle, 1984. 4. sz. 48. p.
11 Gyűjtemény, 407-408.p.
12 Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására. In: Gyűjtemény, 87-98. p. Ld. még az 5. sz. jegyzetben A szabad tanítás Pécsett... im. 349-425. p-on a múzeumi és könyvtári szakosztály vitájának jegyzőkönyvét. A korabeli gyakorlatnak megfelelően itt és még később sokszor Szabó Ervin is „népkönyvtárat" említett, de nála egészen másról volt szó.
13 Gyűjtemény, 337-340. p.
14 Idézi Remete 1. sz. jegyzetben im. 57. p.
15 Az egész folyamat – Remete már idézett művén túl – jól nyomon követhető Szabó Ervinnek a könyvtár Értesítőjében 1907-től megjelentetett jelentéseiben, ill. a könyvtár kiadványaihoz írt előszavakból. Sajnos ezek részletezésére nincs terünk, ld. Gyűjtemény, 335-426. p.
16 Gyűjtemény, 189-203. p.
17 Ez utóbbi – egyebek mellett – rosszallást váltott ki a régi és mindvégig vitapartner Gulyás Pál részéről. A vita kettejük között jól mutatja Szabó Ervinnek a konzervatív erőkkel vívott küzdelmét: ez voltaképpen a népkönyvtár és a public library vitája is volt. Az Emlékiratra reagált Gulyás Pál: Az új fővárosi könyvtár tervezete. = Magyar Könyvszemle, 1910. 3. füz. 193-212. p. Erre válaszolt Szabó Ervin: Az új fővárosi közkönyvtár dolgában. = Uo. 4. füz. 338-351. p., ill. Gyűjtemény, 275-292. p.
Gulyás Pál reálisabb megítéléséhez ld. Sonnevend Péter: Jegyzetek a könyvtárpolitikus Gulyás Pál tevékenységéhez. = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1994. február, 5-14. p. Szabó Ervin és Gulyás Pál történelmi vitájának összebékítését kísérelte meg Katsányi Sándor: Párhuzamos életrajzok. Gulyás Pál, Szabó Ervin és a korszerű közkönyvtár gondolatának kibontakozása. = Könyvtári Figyelő, 1995. 2. sz. 199-208. p.
18. Gyűjtemény, 452-480. p.
19. Az egyszerűség kedvéért az Emlékirat bemutatásakor lábjegyzet helyett zárójelbe tett lapszám közlésével a Gyűjtemény megfelelő helyére utalunk.
20. A vitához ld. a 17. sz. jegyzetet.
21. Ld. a 7. sz. jegyzetben említett jegyzőkönyvben.
22. Gyűjtemény, 99-107. p.
23. A Községi Nyilvános Könyvtár részletes pályázati programmja. Bp. 1911. 21 p.
24. Szabó Ervin: A modern könyvtárépítés némely elvéről, tekintettel a főváros terveire. In: Gyűjtemény, 131-132. p.
25. Gyűjtemény, 366. p.
26. Gyűjtemény, 370-371. p.
27. Gyűjtemény, 380. p.
28. Gyűjtemény, 387. p.
29. Bikácsi Lászlóné: Gyermekkönyvtárak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetében. Bp. 1968. 304 p.
30. Idézi Remete im. 144. p.
31. Gyűjtemény, 399. p.
32. Gyűjtemény, 318-320. p.
33. Gyűjtemény, 582-593. p. Az írás eredetileg a Magyar Gyáripar, 7. évf. 1917. 1. sz-ban, ill. a Vas- és Fémmunkások Lapja, 1917. márc. 16-i számában jelent meg, de Szabó Ervin fontosnak tartotta különlenyomatban is terjeszteni.
34. Itt meg kell jegyeznünk, hogy 1915 végén Debrecenbe – hazai viszonylatban egyik vidéki nagyvárosba –, a város kultúrtanácsnokához írt levelében arra tett kísérletet, hogy meggyőzze az ottaniakat, nem rétegkönyvtárra, hanem nyilvános könyvtárra van szükség, s ehhez a sok apró könyvtár különállása helyett a centralizáció, az együttműködés és munkamegosztás hozhat eredményeket. Vö. Gyűjtemény, 175-179. p. Hogy a vidékre gyakorolt kisugárzó

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hatása mégiscsak létezett, mutatja a másik vidéki nagyváros kiemelkedő könyvtárosának, a jeles írónak, Móra Ferencnek a részvéttávirata: „Szabó Ervin halála talán nagyobb vesztesége a holnapi Magyarországnak, mint a mainak, de az érte való gyász egészen a miénk, s abból igaz fájdalommal vesszük ki a részünket, mi is, akik szerte a vidéken vagyunk névtelen és kicsi, de hűséges és hívő kubikusai annak a kultúrának, amelynek Ő építőmestere volt." (Szabó Ervin. 1877-1918. Szerk. Remete László. Bp. 1968. 131. p.)

35. Ezt jól mutatják a Fővárosi Könyvtárral kapcsolatos tárgyalások is, még inkább Szabó Ervinnek 1918 áprilisában az éves jelentésben írt sorai: „... meggyőződésünk szerint az egész könyvtári személyzet és az összes többi tényezők lelkesedése, hozzáértése, támogatása sem lett volna elég, hogy a kicsiny kezdetekből oly magas méretekre emelje a fővárosnak – és talán azt is elmondhatjuk már ma: az egész országnak és a magyar kultúrának – ezt a művelődési intézményét, ha nem támaszkodik dr. Bárczy István polgármester úrnak erős kultúrérzékére és szeretetére." (Gyűjtemény, 406. p.)
36. Ezeket részletesen tárgyalja Remete Lászlónak az 1. sz. jegyzetben hivatkozott monográfiája a 145-152. lapokon.
37. Fraknói Vilmos: Egy amerikai közkönyvtár. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1912. 2-3. sz. 97-105. p. Lábjegyzetben hozzáfűzte: „Noha szerénytelenségnek fog feltűnni, hivatkozom az első évi jelentésre, amit programm gyanánt 1897-ben intéztem a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez."
38. Olvasható Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1909. 1. sz. 52-53. p., ill. uo. 1912. 1. sz. 66-68. p.
39. Gulyás Pál: A magyarországi szabadoktatásügyi intézmények, különös tekintettel a népkönyvtárakra. = Magyar Könyvszemle, 1913. 123-135. p.
40. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1913. 4. sz. 217-227. p.
41. Gulyás Pál: Az új fővárosi közkönyvtár tervezete. =Magyar Könyvszemle, 1910. 193-213. p., majd Szabó Ervin válasza (Az új fővárosi könyvtár dolgában. = Magyar Könyvszemle, 1910. 338-351. p.) nyomán ismét Gulyás Pál viszontválasza: Az új fővárosi közkönyvtár körül. = Magyar Könyvszemle, 1910. 352-358. p., Uő : A községi nyilvános könyvtár részletes pályázati programja..., Szabó Ervin: A modern könyvtárépítés némely elvéről, tekintettel a főváros terveire...(Könyvismertetés)= Magyar Könyvszemle, 1911. 73-76. p.,(valószínűleg!) Uő: A fővárosi könyvtár Almássy-téri fiókjának megnyitása. = Magyar Könyvszemle, 1914. 95-96. p., Uő : Madzsar József: Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak számára...= Magyar Könyvszemle, 1914. 169-170. p., Uő: Dienes László: Walter Hofmann könyvtári törekvései... = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1916. 165-167. p.
42. Katsányi i.m., ill. bizonyítékul az alábbiakat idézte Gulyástól: [A Fővárosi Könyvtár] „a mi állami Zentralstellénkkel, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségével és Tanácsával szemben meg akarja szervezni az ő külön Zentralstelléjét... De ha hitünk szerint Németországban is sok a két Zentralstelle, úgy engedjék meg, hogy mi meg magunkra nézve tartsunk két középponti irányítószervet fölöslegesnek" – „Tiszta beszéd" – fűzte hozzá Katsányi.
43. Kőhalmi Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Bp. 1959. 12. p.
44. Gulyás Pál: Kommunista könyvtárpolitika. = Magyar Könyvszemle, 1920. 21-84, 1922. 216-233. p. és különlenyomat: Bp. Szent István Akadémia, 1921. 129 p.
45. Ehhez ld. Mai magyar művelődéspolitika. Elvek, tervek, eredmények. Bev. Kovács Máté. Bp. 1946., Kőhalmi Béla: Községi könyvtárpolitika. = Városi Szemle, 33. évf. 1947., ill. különlenyomatban 16 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A közkönyvtári koncepció második „áttörése":

a public library eszméjének térhódítása és a Vas Megyei Könyvtár megépítése

Fogarassy Miklós

Sok külföldi könyvtári szakértő, különösen azok, akik Nyugat-Európából érkeztek a 70-es évektől kezdve hazánkba és közművelődési könyvtárakat látogattak, elcsodálkozva és álmélkodva nézték meg új építésű megyei, városi és községi könyvtárainkat. Arckifejezésükön látszott, hogy nem értik: itt, a „vasfüggöny" mögött hogyan születtek meg ezek az intézmények, amelyek megközelítően olyanok, mint amilyeneket norvég, dán vagy holland földön terveztek meg.

A háttérbeszélgetésekben persze szó kerülhetett olyan tényezőkről is, amelyek világossá tették, hogy a magyar szakma módszeresen, elszántan és ha másképp nem ment, ravasz stratégiákkal évtizedek óta folytatja az adott viszonyok között a küzdelmet (a népkönyvtár, a „Volksbücherei„, vagy az oroszos ideológiai, politikai szegény(könyv)konyha ellenében) a szellemében szabad, nyitott, egyenlő esélyt kínáló könyvtárnak az elfogadtatásáért.

Zártság és beszorítottság jellemezte építészetileg, könyvtártechnikailag és -szervezetileg a magyar nép-(közművelődési) könyvtárakat az 50-es évek végéig. Komoly politikai, ideológiai megfontolások álltak az ezzel kapcsolatos könyvtári döntések hátterében, nem is beszélve a pénzszűkéről, az olvasás, a tudás fontosságát hirdető, de a könyvtári ellátást csak népnevelésnek tekintő szemléletről. Amihez hozzátehetjük a mentalitást, ami vegyesen volt porosz és szovjet-bolsevik jellegű. Ha a korszerű, lényegében a 19. századi angolszász liberális filozófiák talaján született és fejlődött közkönyvtári eszme igazi, újabb magvetését keressük, akkor azt a neves könyvtártani alapművet kell említenünk, amely 1956-ban jelent meg először, és amit „Sallai–Sebestyén„-ként ismer a szakma[1]. Ennek a fejezetvégi jegyzeteiben – noha igen sok korabeli szovjet és más szocialista országbeli szakszerzőre kellett a szerzőknek hivatkozniuk – a könyvészeti refe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

renciák tanulmányozója elcsodálkozhat, hogy milyen széles tájékozódási perspektíva szerint fejtették ki a szerzők a mondandójukat. Sőt, a hálózati munkáról, az ellátás lépcsőzetes hálózati elvéről mondottak voltaképpen a nyilvános könyvtári rendszer máig érvényes struktúráját írták le, az egyes típusok precíz megrajzolásával.

Meglátásunk szerint a következő másfél, két évtized fő eseményei ebben a tekintetben jól elrendezhetők. Az első, korszerű elvek alapján megtervezett megyei könyvtár a kaposvári volt 1961–62 körül, majd a tatabányai következett. Mindkét könyvtárat 1964-ben avatták fel. Máshol átalakított zsinagógákat is public libraryként építettek át közkönyvtárakká, pl. Kalocsán (1963), Szigetváron (1966), Paksson (1968).

Mindenekelőtt: 1959-ben létrejött, korábbi intézmények (Országos Könyvtári Központ (1946–1952), Népkönyvtári Központ (1949-1954) és Országos Széchényi Könyvtár módszertani osztály (1952–1958), népszerű nevén, „módszertani kabinet") nyomdokain, az OSZK részeként a Könyvtártudományi és Módszertani Központ, amelynek fiatal szakembercsapata – *Sallai István* szakmai műhelyét alkotva – elsőrendűen a nyilvános könyvtárak tervezésében, korszerű koncepciójának kialakításában volt elsősorban érdekelt. A KMK hátországát a szakkönyvtár és a dokumentációs részleg alkotta (európai szinten is tekintélyesnek mondható szakirodalmi bázissal, valamintfordító és referáló gárdával). Az intézetben alkalmanként nyugati tanulmányutakra is mód nyílott – immár nemcsak a szakfolyóiratok hasábjairól, hanem eleven közelből is meg lehetett ismerni, mit tud, mit kell tudnia egy regionális vonzáskörű közkönyvtárnak.

A public library térhódításához meg kellett törni az elzártság falait, azt a gátat bontva le, ami könyvtárost és olvasót, könyvet és használóját egymástól elválasztotta. A szabadpolc bevezetése (Békéscsaba, majd Bicske, Győr stb.) 1958-ban történt, elterjedése a megyei és a városi könyvtárakban 1960-61-ig lezajlott. Az a látszólag szerény kivitelű, sokszorosított kiadvány, amelyet *Sallai István* és *Vargha Balázs* írt a szabadpolcos közművelődési könyvtárról (az utóbbi a speciális gyermekkönyvtári konzekvenciákról), fontos összefoglalása volt a témának.[2] Nyitottá vált a tér és az állomány jelentős része, és ez a modell igen hamar elterjedt. (A régi könyvtári modellt, a „zártpolcot" a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjának konzervatív szellemű főmunkatársai védték.) Ha az olvasó szabadon bolyonghat a térben és azt vesz le, amit akar (ez korábban elképzelhetetlen volt), akkor a könyvtárban tárolt dokumentumok, információk nyitottsága s az ennek megfelelő térszerkezet felé is tett a szakma egy jelentős lépést.

Az Országos Könyvtári és Dokumentációs Tanács 1968-ban Békéscsabán és Gyulán tartott vitaülése a Sallai szerkesztette anyagról: az igazi nagy fordulat ez volt. Ebben a nagy gonddal kiegyensúlyozott munkájában[3] (melyet e szám 244-255. oldalán olvashatnak *A szerk.*) a szerző hatalmas apparátust vonultatott fel (érdemes megnézni a munka roppant gazdag bibliográfiáját) – és kellő számú szocialista referenciát sem mellőzve – az angol és az amerikai közkönyvtárak modelljét, könyvtári koncepcióját adaptálta a magyar viszonyokra[4]. Az évszám talán nem véletlen, a prágai tavasz kapcsán nálunk is liberálisabb szellem kezdett – rövid időre – lábra kapni a művelődési irányításban. A KMK-csapat győztesként ünnepelte a szerzőt, aki a kritikusok és aggodalmaskodók ellenében, a mellette kiálló vezető magyar szakemberek (pl. Csűry István, Takács Miklós) támogatásával, végül is elfogadtatta tanulmányát az OKDT-vel.

A szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár tervezésekor a Vas megyei könyvtárban – Pável Ágoston nyomdokain – már ugyancsak jól felkészült, korszerű intézményt kívánó szakemberek dolgoztak. A programtervet szombathelyi szakemberek készítették, de a kidolgozók sokszor konzultáltak Sallaival és munkatársaival. Érdemes idézni a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár szakmai programtervét[5], amely az építészeti tervezők számára írja le a szakmai szempontokat:

„A tervezés a várható fejlődéssel 20-25 év távlatában számolt. A kiindulási alapot a könyvtár funkcióinak számbavétele szolgáltatta.
A betöltendő funkciók közül néhány fontosabbat érdemes itt is megemlíteni:
a) a megyeszékhely, illetve a megye lakosságának könyvtári ellátása. Minthogy a városban egyetemi, vagy egyéb nagy, általános tudományos könyvtár nincs, a megyei könyvtár feladatköre lényegesen túlterjed a régi típusú közművelődési könyvtárak feladatkörén; gyűjteménye a város művelt közönségének, gyakorlati szakembereinek szakirodalmi ellátását is szolgálja (különös tekintettel a műszaki, mezőgazdasági, pedagógiai stb. igények kielégítésére, figyelembe véve az egész megye szükségleteit);
b) a szakirodalmi ellátás jelentősebb mennyiségű szakirodalom beszerzését, modern tájékoztató szolgálat kialakítását, a helybenolvasásnak a mainál összehasonlíthatatlanul nagyobb arányú kifejlesztését, jelentős folyóirat- és kézikönyvtári állomány biztosítását követeli meg. A korszerű tájékoztató szolgálatnak el kell érnie az általános tudományos könyvtári referensz szintet (a tudományos könyvtári megőrző feladatok korlátozott vállalásával);
c) az előbbiekkel összefüggésben a megyei könyvtár a könyvtárközi kölcsönzés területi bázisa és a nagy könyvtárak szolgáltatásainak közvetítője;
d) a könyvtár a hatókörében szükséges irodalom tartalmi egészének teljes értékű gyűjtése mellett a 14 éven aluli korosztály számára külön gyermekrészleget tart fenn és megfelelő, speciális gyűjteményeket alakít ki (helyismereti, zenei, audio-, színműtári, reprográfiai stb.);
e) a könyvtár a megye tanácsi közművelődési könyvtárainak hálózati és módszertani központja, ezen belül közvetlenül irányítja a szombathelyi járás, ill. Szombathely város könyvtári egységeit.

A könyvtár programjának kialakításánál figyelembe kellett venni, hogy a város területén helyi jelentőségű – azaz a város egy-egy körzetére, területére kiterjedő hatáskörrel – városi könyvtári hálózat fejlődik ki, amely a lakosság közművelődési könyvtári szükségleteinek kielégítésében a városi szakszervezeti könyvtárakkal együtt vesz részt. Ezek a könyvtárak a megyei könyvtár helyi szolgáltatásaival együtt alkotnak egységes, az egész város területére kiterjedő könyvtári rendszert. A város várható olvasólétszáma tehát megoszlik a megyei könyvtár, a létesítendő, ill. kifejlesztendő kerületi felnőtt- és gyermekfiókkönyvtárak, valamint a szakszervezeti könyvtárak között.
További szempont volt a tervezés során a város népességének várható alakulása is. Szombathelyen a lakosság száma 25 év múlva – feltehetőleg – eléri a 75–80 000 főt. Az országos távlati tervezés eddigi irányszámai szerint 25 év távlatában a tanácsi és szakszervezeti közművelődési könyvtárak olvasói létszáma a lakosság 25–30%-át teszi ki. Ez hozzávetőlegesen 23–25 000 olvasót jelent. 1968-ban a városban 17 002 olvasó iratkozott be a közművelődési könyvtárakba, ebből az új megyei könyvtár kb. 8000 olvasót tud fogadni, amelyből 6000 a felnőtt- és ifjúsági, 2000 a gyermekolvasó (általános iskolás).
A könyvtár funkcióiból következően, valamint az évi gyarapodás és rongálódás ütemét és mértékét figyelembe véve, a könyvtár tervezett könyvállománya 175 000 kötet.
A várható személyi létszám megtervezésénél – amely a szolgálati helyiségek nagyságát meghatározta – a terv összeállítói számítottak arra, hogy a könyvtár két műszakban üzemel, valamint, hogy a közeli években a kölcsönzés és a könyvtári adminisztráció terén gyorsabb ütemben következik be a szükséges gépesítés és racionalizálás."

A megvalósult épület egy korszerű, tágas, világos public library képét mutatja, s mutatta azoknak, akik az épület avatásakor jelen voltak. A könyvtá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rat 1970-ben a korabeli kulturális miniszterhelyettes adta át rendeltetésének.

A Sallai István szellemi vezetésével felnőtt szakembercsapat kidolgozta és félhivatalos rangon el is tudta ismertetni az IFLA közművelődési irányelveinek megfelelő közkönyvtári szakmai normatívákat.[6] A következő években épült megyei és városi könyvtárak – hogy csak párat említsünk: Miskolc, Nyíregyháza, Mosonmagyaróvár, Szeged, Békéscsaba – már erre a modellre készültek. Idővel az alapterületek nagysága, a részlegek tagoltsága, az építészeti térkialakítás változatossága tovább gazdagodott, ám a szellemi–könyvtárpolitikai „áttörés" mégiscsak az 1960-as, '70-es évek fordulóján történt meg.

Jegyzetek

1. SALLAI István – SEBESTYÉN Géza: A könyvtáros kézikönyve. Bp. Művelt Nép, 1956. 576 l. (A „Sallai–Sebestyén" 2., korszerűsített kiadása 1965-ben jelent meg.)
2. SALLAI István – VARGHA Balázs: A szabadpolcos közművelődési könyvtár. Bp. OSZK-KMK, 1963. 193 l.
3. SALLAI István: A közművelődési könyvtárak fejlődési iránya, különös tekintettel a magyar közművelődési könyvtárügyre. 2. átdolg. változat. 1968. 49 l.
4. A nagy Szovjetunió és a lenini könyvtárpolitika jelszava is – mutatis mutandis – egy torzulási sor eredménye. V.I. Lenin is eredetileg egy, a polgári világban megismert könyvtártípust szeretett volna elterjeszteni.
5. TAKÁCS Miklós: A kultúra egy készülő új otthonáról. In: Vasi Szemle, 23.évf. 1969. 2.sz. 191-207.p.
6. A közművelődési könyvtári ellátás. Irányelvek a távlati tervezéshez. (Szerk. Szente Ferenc). [Közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. Népműv. Prop. Iroda, 1973. 96 p.

OLYKOR jó hírek is érkeznek a könyvtárak anyagi helyzetéről. A Bottom Line egyszerre öt olyan amerikai állami hálózatról, ill. városi könyvtárról számol be, amelyek költségvetését a kulturális lobby működésének eredményeképpen lényegesen megemelték (Delaware államban pl. 12%-kal nő a könyvtárak állami támogatása). Igaz, ez többnyire olyan helyen történt, ahol már szégyenletesen rossz volt a helyzet. Colorado állam 10 könyvtári hálózata közül pl. Aurora City látja el a második legnagyobb lakosságot, mégis ennek volt a legkisebb költségvetése s személyzete; a városi tanács most megtört a statisztikai adatok súlya alatt és 100--100 000 dollárral (majd 20%-kal) emelte a gyarapítási és a bérkeretet.

(Bottom Line, 1998. 4. sz.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„Public library"-csata 1968-ban

avagy előszó Sallai István Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya c. OKDT-előterjesztésének kor- és szakmatörténeti dokumentumként való publikálásához

Futala Tibor

A dokumentum, amelyet a folyóirat most közzétesz, noha sokan és sokszor hivatkoztak rá, méltatták fontosságát, tulajdonképpen eleddig nem volt igazán publikus. 1968. április 23-án a KMK reprográfiai részlegén 20 példányban és 51 oldalnyi terjedelemben készült el, s mint ilyen a Békéscsabai Megyei Könyvtárban tartott OKDT-ülésen június 19-én szerepelt előterjesztésként.

Mindjárt ádáz csatát involvált, amelyben a könyvtárügy „sallaistái" ütköztek össze Sallai hivatalosan támogatott ellenzékével, és – mondhatni – fényes győzelmet arattak. Az eseményről a *Könyvtáros*, amely ekkor még a hivatalosság, azaz a Művelődési Minisztérium lapja volt, felettébb szikár tájékoztatást adott csak, de azért megjegyezte: *„A tanács tagjai rendkívül aktívan, mélyreható elemzésekben vitatták meg a problémát, s a tanács határozottan javasolja, hogy Sallai István előterjesztését – a felmerült kiegészítésekkel – vegyék alapul a következő ötéves terv közművelődési könyvtári irányelveinek elkészítésénél."*[1].

Valamivel bővebben beszél róla maga a szerző, amikor a vele 1977-ben „pályaképi interjút" készítő *Katsányi Sándor* feltette a kérdést: *„Melyik Sallai-írás váltotta ki a legerősebb visszhangot, a legnagyobb vitát?"* Ő így válaszolt:

„Kétségkívül az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács ülésére Békéscsabán 1968-ban előterjesztett tanulmányom. A mindössze néhány példányban készült kéziratos munka nagy vihart kavart, pedig úgy éreztem, hogy csupán azt írom meg benne, ami már úgyis a „levegőben lógott", és amit a könyvtárépítés új gyakorlata egyébként is igazolt. A heves vitában a régi népkönyvtári felfogás – illetve annak reformista, Walter Hofmann-féle változata – ütközött össze az általános könyvtári – public library –

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

felfogással. Nem is kell mondanom, hogy a könyvtárosok túlnyomó többsége mellém állt, a tudományos könyvtárosok közül elsősorban Csűry István, Szentmihályi János, s úgyszólván valamenynyi közművelődési könyvtáros, élükön Takács Miklóssal. Bár a tanulmány mindmáig kéziratban maradt, a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia közművelődési könyvtárakra vonatkozó határozatait nagy mértékben befolyásolta" [2].

És korántsem csak a könyvtárügyi konferencia határozatait. De menjünk sorjában. Amikor a Könyvtárosztálytól Sallai megkapta a megbízást a szóban forgó előterjesztés elkészítésére, arra is ígéretet kapott, hogy majd az ő dolgozata lesz az Országos Népművelési Konferencia „könyvtári anyaga". Békéscsaba után ez az ígéret „kútba esni látszott". Sallai helyett *N. Rácz Aranka*, a „public library"-koncepció legfelkészültebb és egyben hivatalos opponense lett az utóbbi megbízatás elnyerésének várományosa. Ez felbosszantott engem, mondván, hogy ugyan, ne legyünk ígéretszegők, annál is kevésbé, mivel Sallai szakmailag erősen megtámogatva jött haza Békéscsabáról.

Kompromisszumként annyit sikerült elérnem, hogy Sallai nem maradt ki korábbi békéscsabai dolgozatának – hadd fogalmazzak így – továbbfejlesztéséből, csak éppen „kollektivizálódott". Az új tanulmány 1968 őszére elkészült, s 1969 elején a következő preambulummal jelent meg[3]: *„A tanulmány anyagának összeállításában egyes résztanulmányok megírásával az alábbiak vettek részt: Bencze Károlyné [Könyvtárosztály], Bereczky Lászlóné [KMK], Futala Tibor [Könyvtárosztály], Gerő Gyula [Könyvtáros], Gerő Zsoltné [KMK], Győri Erzsébet [Miskolc, városi könyvtár], Iszlai Zoltán [KMK], Juhász Margit [Miskolc, megyei könyvtár], Kellner Béla [Kaposvár, megyei könyvtár], Kovács Máté [ELTE], Merkovszky Pál [Nyíregyháza, megyei könyvtár], Marót Miklós [FSZEK], N. Rácz Aranka [Könyvtárosztály], Páldy Róbert [Könyvtáros], Sallai István [KMK], Szente Ferenc [KMK], Szilágyi Tibor [KMK], Takács Miklós [Szombathely, megyei könyvtár], Urbán László [KMK], Vadász Ferencné [KMK], Vargha Balázs [KMK], Verseghi György [Könyvtárosztály], Zircz Péter [Könyvtárosztály]. A nyersanyagot ezek alapján megszerkesztette, kiegészítette, megszövegezte N. Rácz Aranka. Az OKDT elé kerülő referátum végleges szövegét kialakította Futala Tibor, Kovács Máté, Sallai István."*

Megjegyezvén azt, hogy a felsorolttal azonos szellemi értékű teamben (igazában még „téglák" sem nagyon voltak benne) ma is szívesen dolgoznék, folytatom az előterjesztés készülésének sztoriját. Az N. Rácz Aranka megmunkálta szöveg először Sallai kezébe került, aki – tiszteletben tartva kiegészítéseit (pl. a különböző osztályok és rétegek ellátásáról szólókat) – igencsak „visszasallaiasította" az elaborátumot. Ezt aztán felvittem Kovács Máté lakására (jutalmul saját termésű almával kínált meg), s néhány nap múlva szemügyre vehettem „szelídítéseit", amelyek korántsem voltak tartalmiak, inkább csak Sallai „sztakkátós" stílusát váltották fel. Végül mindhárman összejöttünk, amikor is – akaratlanul – valami döntnöki szerepre kellett vállalkoznom, s egy sereg vitatott mondatot olyan kompromisszumos formára hoznom, amelyet mindkét „atya" elfogadott. (Addigra már némileg híre ment abbéli jártasságomnak, hogy a lényeg feladása nélkül miként lehet „gáncstalan" mondatokat komponálni.)

Némi szerkezeti átszabásokkal az iménti tanulmány lett végül a közművelődési könyvtárügy hivatalos dokumentuma az Országos Népművelési Konferenciára (1970). Az előkészítő tanulmányokat tartalmazó kiadvány a szakmai bizottság tagjaiként ugyanazokat a kollégákat sorolja fel, mint akik a *Könyvtári Figyelő* változatában szerepelnek, de már nem tünteti fel a végleges szöveg kialakítóit, megelégszik annak közlésével, hogy a bizottság vezetője Kovács Máté volt[4].

Ha valaki összeveti az itt publikált „őstanulmány" szövegét a KF-, illetve az Országos Népművelési

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Konferencia-változat szövegével, megállapíthatja: az utóbbi két eset jelentős hányada formailag szövegvariáns, tartalmilag pedig még nagyobb arányban a koncepcióváltás szükségességének és az e célból elvégzendő tennivalóknak ismétlése. Noha Sallai István neve lassan lemarad az említett és még további változatokról, mondanivalója új és új életre kel. Ahogy az osztrákok a világosi fegyverletétel után nem vonták vissza a forradalom és szabadságharc progresszív törvényeit, úgy a „public library" eszméjétől és eszméjének érvényesítésétől sem lehetett többé Magyarországon eltekinteni.

Ez érvényesül a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia *Könyvtár és művelődés* c. előkészítő tanulmányában is, amelyet *Bereczky László [KMK], Gönczi Imre [SZOT], H. Sas Judit [Népművelési Intézet], Halász Béla [Veszprém, megyei könyvtár], Halász László [OPI], Kamarás István [KMK], Katsányi Sándor [KMK], Sallai István [KMK], Szente Ferenc [KMK], Szilágyi Tibor [KMK], Tánczos Gábor, Varga Béla [Veszprém, megyei könyvtár] tanulmányainak, feljegyzéseinek és észrevételeinek felhasználásával Futala Tibor és Papp István írt*[5].

Az itt közzétett „őstanulmány" sztorija azonban még nem fejeződött be. *„A tanácsi közművelődési könyvtárak távlati fejlesztésére 1972-ben a Művelődési Minisztérium – a régebbi és az újabb általános könyvtári koncepciót vallók olykor drámai vitája után – szakmai irányelveket adott közre. Ezek – noha nem voltak kötelező erejűek – igen nagy hatást gyakoroltak a könyvtárak fejlődésére, a fenntartók gondolkodására. A dokumentum – összhangban az akkoriban kidolgozott, de a gyakorlat konzekvenciái miatt azóta élesen bírált országos településfejlesztési koncepcióival – a felső- és középfokú központok (városok) könyvtárainak feladatává tette vonzáskörzetük ellátását is. Igazgatási kérdésekkel nem foglalkozott... Elsődleges célja az ellátási és szolgáltatási kérdések távlatosan helytálló meghatározása, normázása (épület, berendezés, személyzet, állomány stb.) volt".*[6]

Az irányelvek első változata már a III. országos konferencia időpontjára (1970. december 15-16.) elkészült. Ezt a *Szente Ferenc* menedzselte alapváltozatot a Könyvtárosztály és a Pénzügyminisztérium „egyáltalán nem szerette". Napirenden tartása érdekében új és új változatok születtek (már nem emlékszem rá, hány), míg végül valahogy *Molnár János* miniszterhelyettes elé került a dolog. Ő aztán kiállt mellette, s a korszerű minisztériumi irányítás jó módszerének tartotta. Eközben nem értette, hogy a Könyvtárosztály vezetősége miért terjesztette olyan bizonytalankodva eléje a tervezetet. A követelmények „lesrófolásával", az irányelvek „szakmaivá" degradálásával, a „nem kötelező volt" deklarálásával a Pénzügyminisztériummal is sikerült dűlőre jutni.

Aki ma olvassa el ezt a „kor- és szakmatörténeti dokumentumként" közreadott „őstanulmányt", az némely megállapítását esetleg megmosolyogtatónak tartja (pl. azt, amely a könyvtár minőségi másságát bizonygatja). De vegye figyelembe: 31 évvel ezelőtt még Nyugaton sem tudták elképzelni azt a hatalmas technikai–technológiai fejlődést, amely a könyvtári ügyeket-dolgokat is egészen más megvilágításba helyezi. Mindenesetre Sallai „public library"-képlete, amely szerint „nagy általános tudományos könyvtár + vele szolgáltatási–módszertani kapcsolatban álló nyilvános könyvtárak és ellátó helyek", annak idején teljesen korszerű és – demokratikus volt.

Igen-igen: demokratikus. S ezért Békéscsabán, ha jól meggondoljuk, nem is könyvtári csata zajlott le, hanem politikai ütközet, amely a „kibővítés" melletti kiállással a szabad (legalábbis: a sokkal szabadabb) információkiválasztás és -hozzájutás követelményét és ígéretét hordozta magában.

Ezt már Békéscsabán megérezte mindenki, aki a „public library" mellett tette le voksát. Ettől volt eufóriás hangulatban az egész rendezvény: szinte kamaszos öröm hatott át mindenkit, mintha egy sikeres csínytevést vittünk volna véghez. Véletlenül

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lettem tanúja egy beszélgetésnek, amely azt bizonyítja, hogy e lázadásfélével a retrográdok is tisztában voltak. *Vértes György*, az Országgyűlési Könyvtár még legjobb barátai szemében is túlzottan balos és kolerikus igazgatója az értekezlet udvaron töltött szünetében, amikor sétálva egy kis csoport mellett haladtam el, éppen azt mondta háborogva: *„Mit akarnak ezek* [sic!], *csak nem királyt választani a Duna jegén!?"*

Úgyhogy: Békéscsaba a könyvtárosi elit demokrácia, az emberi szabadságjogok melletti kiállásának is a színhelye lett. Mormogom magamban: *„Hogy Pista bácsi mi minden nemesnek tudott az elindítója lenni!"*

Hivatkozások

1. OKDT ülés Békés megyében. In: Könyvtáros, 18.évf. 1968. 8.sz. 454.p.
2. KATSÁNYI Sándor: Mindent a hazai valósághoz alkalmazni. Beszélgetés Sallai Istvánnal. In: Könyvtáros, 27.évf. 1977. 2.sz. 71-75.p.
3. A közművelődési könyvtárak helyzete és fejlődése. In: Könyvtári Figyelő. 1969. 1.sz. 5-24. p.
4. A közművelődési könyvtárak helyzete és fejlődése. In: Országos Népművelési Konferencia 1970. Előkészítő tanulmányok, 2.köt. 201-240. p.
5. Könyvtár és közművelődés. In: Könyvtártudományi Tanulmányok 1970. A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia teljes dokumentumanyaga. Bp. 1971. 93-111.p.
6. KISS Jenő: A magyar könyvtárak. Bp. 1988. Múzsák. 127 p. A közművelődési könyvtári ellátás. Irányelvek a távlati tervezéshez. Bp. 1973. OSZK-KMK, NPI. 96 p.

KÖNYVTÁRPRIVATIZÁCIÓ AZ USA-BAN. – Az LSSI (Library Systems and Services) cég 1997 júliusa óta működteti a Riverside-i (Calif.) megyei könyvtári hálózatot; amit az 5,35 millió dolláros költségvetésből meg tud takarítani, az a haszna; a következő évre már 4, 98 millióból vállalta a megbízást, és 30%-kal megemelte a gyarapítási keretet (240 000 dollárra). Most New Jersey második legnagyobb hálózatával, Jersey City városi könyvtárával kötött szerződést; itt a 6,4 milliós költségvetésből előre megszabott 3%-ot kap az első évben, azután 2%-ot. A polgármester azt hangoztatja, hogy köztulajdon marad a könyvtár, munkáját továbbra is a könyvtári tanács irányítja, s a szerződésre a gépesítési terv végrehajtása miatt volt szükség. A könyvtárosok elégedetlenek, szerintük ez privatizáció. A gyarapítás mindenesetre az ő hatáskörükben marad.

(Bottom Line, 1998. 4. sz.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya

(Előterjesztés az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1968. évi június 19-i békéscsabai ülésére)

Sallai István

Az alábbiakban olvasható, a széles nyilvánosság számára első alkalommal közreadott tanulmánnyal Sallai Istvánra (1911-1979) emlékezünk.

Szocialista társadalmi rendszerünk nem keveset tett a könyvtárak – köztük a közművelődési könyvtárak – fejlesztése érdekében. 10 017 közművelődési könyvtári egységünk kevés kivétellel az utóbbi 20 év alatt jött létre. Az 1966. évi statisztika ebből 7252-öt számít önálló intézménynek. Eszerint minden 1400 lakosra, hozzávetőleg ezer hat évnél idősebb lakosra, de ha az összes könyvtári egységet (fiókokat, kölcsönzőhelyeket) számba vesszük, ezer lakosra – tehát 7-800 olvasni tudóra – jut egy-egy közművelődési könyvtár.

Budapesten a szakszervezeti könyvtárakat is számítva 1170, azok nélkül 14 100 lakosra esik egy könyvtári egység, a vidéki városokban pedig a szakszervezeti könyvtárak nélkül 3100 lakosra. Úgy látszik, jól el vagyunk látva könyvtárakkal.

Mekkorák ezek a könyvtárak? Átlagos kötetszámuk országosan 1970, a falusiaké 1700, a szakszervezeti könyvtárakra 1410 kötet esik. A városokban levő könyvtárak együttes átlaga 2300 kötet, a tanácsiaké 6000, a vidéki városokban 4600 kötet. Egészen eltérő nagyságrendű egységekből átlagot alkotni veszélyes vállalkozás; minthogy azonban tudjuk, hogy vannak már nagy kötetszámú, jelentős közművelődési könyvtáraink, annál ijesztőbbek a mutatkozó alacsony átlagszámok, mert erőtlen városi fiókokról, igen gyenge falusi és szakszervezeti könyvtárakról tanúskodnak. Ez a tény mindenesetre a nyugtalanító kérdések egész sorát hozza:

- Vajon ezek a túlnyomó többségükben kisméretű könyvtárak elláthatják-e mindazokat a szol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gáltatásokat, amelyeket egy modern szocialista társadalom megkövetel tőlük?

- Arányban áll-e társadalmi hasznuk a rájuk fordított összegekkel?
- Ebben a formájukban lépést tudnak-e tartani a világszerte tapasztalható fejlődéssel, fejlődési irányzatuk egybeesik-e a könyvtárak egyetemes fejlődésének irányzatával?
- Művelődéspolitikánk keretén belül a helyükön vannak-e a könyvtárak?

A feltett kérdéseket különösen az teszi időszerűvé, hogy a könyvtárak következő ötéves tervét csak határozott és egyértelmű, nagy távra szóló egységes irányelvek alapján lehet elkészíteni.

A könyvtár a változó világban

Civilizációnk legfontosabb ismertető jegye a változás, a fejlődés, amely nem egy vonatkozásban olyan gyors és meghökkentő, hogy a legmerészebb fantáziát is túlhaladja. Nem kétséges, hogy az egyre gyorsuló fejlődés nyomán pontosan fel sem mérhető változások küszöbén állunk. Ezzel a szinte közhellyé vált igazsággal kell újra és újra szembesíteni a könyvtárak, a tájékoztatás egyre növekvő szükségleteit. A *Szabadpolcos közművelődési könyvtár*[1] című kiadvány bevezetője tömören jelezte az iskola és a könyvtár szerepét: *„A társadalom életének állandó változása a szükséges ismeretek rohamos változásával jár együtt, ... az iskolában szerzett ismereteket igen hamar túllépi az élet. Emellett az élet különféle területein szükséges ismeretek mennyisége oly nagy és annyira szerteágazó, hogy a mainál sokkal szakosítottabb iskolarendszer sem vállalkozhatnék a szükséges ismeretmennyiség egészének átadására. Mit vállalhat tehát az iskola? ... Az lehet a legfőbb gondja, hogy megtanítsa növendékeit az ismeretek megszerzésének, a tudás továbbfejlesztésének önálló módjára."* A kérdés lényege, hogy a tanulás (az önképzés és tájékozódás) egész életet betöltő feladattá válik, amelynek azonban nem az a tanulsága, hogy most már az iskolai (illetve tanfolyami) rendszert hosszabbítsuk meg életünk végéig, hanem a feladat: olyan műhelyek megteremtése, amelyek folytatói az iskolának, amelyek használatát már az iskolás korban meg kell kezdeni és minden ember számára hozzáférhetővé tenni. Lehetetlen nem utalnunk *Marx György: Gyorsuló idő* című cikkére[2], amely szinte minden vonatkozásában a rugalmas szellemi alkalmazkodás elvét hirdeti. Nálunk még kevesen mutattak rá ilyen élesen a könyvtáraknak a modern társadalomban vállalt szerepére. A cikk egyebek között *Szentgyörgyi Albert*et idézi, aki szerint *„a könyvek azért vannak, hogy a tudást bennük tartsuk, míg a fejünket valami okosabbra használjuk. A könyvek valószínűleg jobban meg is felelnek az elraktározás funkciójának. Ami engem illet, fejemben minden lexikális tudásnak pár hét a felezési ideje. Ezért az ismereteket 'értékmegőrzés céljából' a könyveknek és könyvtáraknak engedem át, jómagam inkább halászni megyek, olykor halra, olykor jó tudásra."*

Az iskolai tanulás irányzatára vonatkozó megállapításai sem ismeretlenek számunkra: *„A mai gyermekek háromszor annyit tanulnak az iskolában, mint amennyit szüleik tanultak. A 'telítődésnek' semmi jelét nem mutatják. Csak a szürke adattömegeket unják. Ne féltsük őket a tananyagrobbanástól, nem esnek áldozatául. Minél több és ízletesebb táplálékot kínálunk fel szellemüknek, annál nagyobb az intellektuális étvágyuk. A könyvtárosok tanúsítják: éppen a mai 'túlterhelt' iskolások hordják haza a legtöbb olvasnivalót, a legtöbb ismeretterjesztő kötetet."*[3]

Nem is lehet kétséges, hogy az önképzés, a továbbtanulás, az iskola „élethosszig tartó" folytatója a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár. Az az ország, ahol ezt nem ismerik fel, vagy a műveltséget nyújtó egyéb tömegkommunikációs eszközök szerepét a könyvtárakéval összekeverik, ott súlyos hiba van a társadalmi tudatban. Nem „fontossági" versengésről van itt szó, hanem arról, hogy a könyvtár *minőségileg* tér el a többi tömegkommunikációs eszköztől. A tömegkommunikációs eszközöket általában időkoordinátához kötöttség jellemzi. Akár a TV-t, a rádiót, a mozit, akár az élőszavas előadásokat vesszük, időben leperegnek, már a hozzájutás is többé-kevésbé a véletlen, a szabadidő függvénye, nem is szólva a megismétlődésüknek akaratunktól való függetlenségéről. Az újság, a folyóirat, képeslap nincs ugyan olyan mértékben az időhöz kötve, a valóságban azonban a könyvtárhoz jutunk, akár otthon tároljuk, akár könyvtárba megyünk értük. A házikönyvtár, márcsak a visszakeresés időrabló volta miatt is egyre kevésbé bírja a versenyt. A szükséges ismeretek változásának állandó figyelemmel kísérése mindenkit érint, nemcsak a kutatót. Az „egykönyvű" gyakorlati szakember korszaka lejárt, tájékozódása éppúgy kutató jelleget ölt, mint ahogy a tanulásé. A mérnökképzésről szólva Marx György megjegyzi, hogy *„a gyorsan avuló technikák korában a műszaki felsőoktatásban a súlyt az alaptudományok tanítására kell helyezni. Innen kiindulva lehet képessé tenni a jövő mérnökét arra, hogy 5-10 évenként megtanulja majd az új technikákat. Nálunk ez a magától értetődő felismerés még mindig nem tud kibontakozni. Sőt mintha egy ellenkező irányú tendencia erősödnék. Ami a mérnökképzésről elmondható, az érvényes az oktatás és szakoktatás teljes spektrumában."* [4]

Nem elég azonban egyszerűen kijelenteni, hogy könyvtárakra van szükség. A könyvtáraknak „az élet új körülményeihez kell igazodniuk. Az idő megérett a változásra" – jelzi Fonotov a mostani nagy szovjet könyvtári reformtörekvésekről szólva.[5]

A kor közművelődési (nyilvános) könyvtára

Nyilvánvaló, hogy az egész társadalmat érintő folyamatról van szó, tehát a speciális igényeknek megfelelő könyvtárak rendszere (tudományos kutatás, felsőfokú oktatás, termelő üzemek speciális tájékoztató apparátusa) mellett ki kell fejleszteni azt a könyvtártípust, amely a jelzett feladatot az egész társadalomra kiterjesztve kívánja megoldani. Ez nem lehet más, mint az általános és nyilvános, tehát a *közművelődési* könyvtár.

„Amint senki sem határozta meg pontosan, egyrészt hol van a tudományosság, másrészt hol a tanulás és az általános képzés határa, ugyanúgy az irodalom változatos megjelenési formáit sem lehet ilyen kategóriákba kényszeríteni, tehát a könyvtárak használóit sem lehet igények és szándékok szerint kategorizálni." [6] Minden olyan kategorizálás, amely a társadalomban jelentkező, felismerhető, sőt vizsgálandó igényeket olvasókra vonatkoztatva – tehát korlátozó értelemben – kívánja megjeleníteni, eleve kudarcra van ítélve.

Minden közösség, amely valaha könyvtárat alapított a maga számára (legyen az szerzetesrend, középkori német város vagy egyetem) a legmagasabb szintű irodalmat a lehető teljességgel igyekezett gyűjteni, eredetileg tehát minden könyvtár általános és tudományos. A tudományok, a technika szerteágazása, a nagy tömegek olvasási és tájékozódási igényeinek megjelenése ezt a könyvtártípust két irányban állította választ elé. Egyrészt döntenie kellett, megőrizze-e a gyűjtés teljességére vonatkozó igényét, azaz egyetemes óriáskönyvtárrá váljék-e, vagy – ha egyetemességét szerényebb keretek között kívánja fenntartani – a tudományos tájékoztatás igényeinek egy általános szintjén marad és szakkönyvtárak sokaságát kapcsolja össze enciklopédikus gyűjteményével. Az a könyvtártípus, amely ezt az utóbbi utat választotta, a kontinensen az általános tudományos könyvtár jelzőt vette fel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ipari forradalom, a polgári társadalom igényeinek következtében a tömegek beözönlésére, emellett az ún. „népszerű", „tömegirodalom" megjelenésére az általános könyvtár kétféle módon válaszolt: *kibővítéssel*, vagy *kirekesztéssel*. A nagyobb demokratikus hagyományokkal rendelkező amerikai és angol társadalom az előbbivel válaszolt, megteremtve az általános könyvtár, a *„public library"* típusát. Meghatározása egyetlen lényeges jegyének azt tartották, hogy használata a közösség minden lakosa számára egyenlő feltételek mellett álljon rendelkezésre.

Kirekesztéssel, illetve bezárkózással a kontinens könyvtára válaszolt, elsősorban Németországban: a „nem tudományos érdeklődésű" tömegek és a „nem tudományos" irodalom számára létrehozta a „népkönyvtár" fogalmát, a „könyvtár" fogalmától még nevével is megkülönböztetve (Bibliothek, Bücherei). Az európai terminológiával megfogalmazva a „public library" olyan általános tudományos könyvtár, amely a tudományos kutatási igények bizonyos fokú kielégítésére törekvés, illetve a szakirodalmi és tájékoztatási igények kielégítése mellett az állományra vonatkozóan bizonyos minőségi korlátozással minden irányú igénynek helyet ad. Természetes megjelenési formája a *nagy* könyvtár.

A népkönyvtár viszont amerikai, illetve angolszász terminológiával érzékeltetve „substandard" könyvtár[7], amely csak alacsony fokú igényeket elégít ki. Megjelenési formájában sok, apró, általában kölcsönzőhely: szépirodalmi gyűjtemény és ismeretterjesztő irodalom a régi értelemben vett „népművelési" szinten. A *népkönyvtár* politikai oldalról megfogalmazva: mindaz a könyvtári intézmény, amely a tömegek művelődési foka, illetve osztályhelyzete alapján korlátozza, szelektálja a nyújtott irodalmat.

A közművelődési könyvtár – bármelyik formáját vesszük is – jellegénél fogva egy alapvető ellentmondást hordoz: az ismeretek széles anyagát kell magába foglalnia, ami nagy mértéket, differenciált szervezetet kíván, miközben általános, mindenkinek szóló voltánál fogva a legkisebb lakott helyen is meg kell jelennie.

Az ellentmondást teljes egészében eddig még nem sikerült feloldani. A közművelődési könyvtár fejlődése korunkban az egész világon a két elgondolás (az általános könyvtári és a népkönyvtári) közötti mozgás jegyeit mutatja, – tehát a vázolt ellentmondás feloldására törekvést.

A feloldást nehezíti, hogy a közművelődési könyvtár hagyományos (tanulási, tájékoztatási, szórakozási) feladataival szemben soha nem látott módon és gyorsasággal emelkedett az iskolai és a felnőttnevelés tekintetében a követelmények szintje. „A legtöbb főiskolai hallgató ma közművelődési könyvtárat használ, hogy kiegészítse az iskolák, egyetemek és a felnőttoktatási szervek szolgáltatásait" [8]. Ez a megállapítás nemcsak az amerikai könyvtárra, hanem minden korszerűen létrehozott közművelődési könyvtárra vonatkozik. Ráadásul a korszerű könyvtárban a könyv ma már nem az egyedüli eszköz, amellyel dolgozni kell; folyóiratok és egyéb dokumentumformák, az audiovizuális eszközök a közművelődési könyvtárnak is egyre inkább nélkülözhetetlen kellékei. Ahol csak könyv áll egymagában – ha mégoly értékes is – az a régi népkönyvtár egyik jellemző vonása. Bármennyire is elismerjük a kölcsönzés döntő szerepét, a pusztán erre alapító könyvtárak még jelentős kötetszám mellett is hordoznak bizonyos „népkönyvtári" vonást. (Számos Szabó Ervin kerületi könyvtár egyre inkább a nyugdíjasok, háziasszonyok könyvtáraivá válik. Anélkül, hogy ez utóbbi szolgáltatást lebecsülnénk, a jelenség mégiscsak arra mutat, hogy a könyvtártípus nem felel meg a kor követelményeinek.) Az új tömegközlési (egyben szórakoztatási) eszközök megjelenése a közművelődési könyvtár funkcióját is a tájékoztatás irányába tolja. A magazin, a „paperback" és a TV éppen az egyébként legelfoglaltabb, legaktívabb felnőtt korban levő embereket vonja el a könyvtárak „szórakoztató" célból történő igénybevételétől. A régi értelemben vett nép-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárból éppen ez a réteg esik ki, vagy hiányzik.[9]

Egyelőre kimondhatjuk, hogy a *közművelődési könyvtár felső szintje az általános tudományos könyvtár*, ahol egyre inkább korszerűtlenné és feleslegessé válik a „tudományos" szó mint meghatározó, mert kirekeszt, ennélfogva külön „népkönyvtári" rendszert feltételez.

A fejlődés tendenciái néhány országban

(Tekintettel arra, hogy az ebben a fejezetben hivatkozott, ismertetett irodalom az eddig elmondottakhoz képest nem mond újat, illetve csak az elmondottak tüzetesebb illusztrálására-dokumentálására szolgál, a közlésétől eltekintünk. *A szerk.*)

A magyar fejlődés irányzata

Könyvtárügyünk népkönyvtárügyre és tudományos könyvtárügyre történt század eleji kettéosztottságát, a szűk kis „ínségkonyhák" antidemokratikus és korszerűtlen voltát könyvtárpolitikusainak legjobbjai mindig látták, mégis hordozzuk nyomait *mind a mai napig*. Nem is kell idéznem *Szabó Ervint*, *Dienes Lászlót* vagy *Kőhalmi Bélát*, sem a Tanácsköztársaság könyvtárügyének ránk maradt iratait, világos, hogy a küzdelem mindig a német örökség népkönyvtárával szemben a „nyilvános könyvtár"-ért, tehát a „public library" rendszer meghonosításáért folyt. S hogy a felszabadulás után is makacsul tartotta magát a „tudományos és közművelődési" kettősség gondolata, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a Szabó Ervin Könyvtár központját legalább 4 felülvizsgálatban arra biztatták, hogy „tisztázza profilját", mert sehogy sem tudták beskatulyázni a mi meglevő kategóriáink egyikébe sem. (A sors iróniája, hogy e kettéosztott szemlélet szülőhazájában azon vitatkoznak napjainkban is, hogy a Nyugat-Berlinben az amerikaiak által felállított Emlékkönyvtár Bibliothek-e vagy Bücherei.)

Annak ellenére, hogy a vidéki könyvtárak szervezését „Népkönyvtári" központ (illetve elődje, az Országos Könyvtári Központ Népkönyvtári Osztálya) kezdte meg, amely nevében is a népkönyvtár kifejezést hordozta, abból indult ki, hogy a kisméretű önálló falusi könyvtár világszerte válsággal küzd, és soha sem lehet versenytársa a városi könyvtáraknak. Éppen ezért *körzeti könyvtárakat* szervezett, amelyeket azonban nem puszta elosztóállomásoknak képzelt el, hanem letéti és tájékoztató központoknak az angol „county library" mintájára. Alig kétéves működésük után szovjet mintára átvettük a megyei, járási és községi könyvtárak rendszerét, abban a formában, hogy fenntartottuk a letéti rendszert. Az 1952-es minisztertanácsi határozat kimondta, hogy a helyi tanácsok kötelesek gondoskodni a falusi könyvtárakról. Mindvégig kísértett a gondolat, hogy a helyi fenntartás és a letéti támogatás kettősségét fenn kell tartani. A „falusi törzsanyag" fogalma is ennek jegyében született. A falusi könyvtárak tanácsi kezelésbe adásakor is mindig ezt hangoztattuk, a hálózat mégis szétesett (az egyébként igen dicséretes) módszertani irányítástól és szervező munkától eltekintve, egyedi könyvtárakra.

A tanácsi kezelésbe adás nyomán hihetetlen mértékben megnőttek a könyvbeszerzési keretek, és javult a falusi könyvtárak elhelyezése. Sajnos, a végrehajtási rendelkezések azon szándéka, hogy a járási könyvtárak ne bontsák le teljes falusi költségkeretüket, jámbor óhaj maradt.

A „Népkönyvtári Központ" lényege nem az volt, hogy központilag küldött szét könyveket. (Ezt a szerepet zökkenő nélkül sokkal rugalmasabb formában vette át a Könyvtárellátó.) Inkább abban volt, hogy központi hitelekből fejlesztett, meg voltak benne a feltételei, hogy ott a módszertani munka és a könyvtárak támogatása egységesen jelenjék

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

meg. Nem a centralizálás, hanem az állami támogatás intézményének szánták.

A tanácsi kezelésbe adás a nagyfalvas területeken minden vonatkozásában pozitív. Pl. Békés megyében, ahol szinte általánossá kezd válni a főfoglalkozású könyvtárossal, 60–100 m^2 alapterülettel, 10-15 000 kötettel rendelkező falusi könyvtár. A helybenolvasás szokása is kialakulóban van, és (a kocsmát, presszót kivéve) a könyvtár szinte egyetlen helye a falunak, ahova rendezvény (mozi, színielőadás, bál) nélkül is elmegy a lakosság, tehát ahol élet van.

Apró falvaink azonban a könyvtári ellátás szempontjából ma válságban vannak, mert – különösen felnőtt – olvasóik egy része formálisan „betoborozott", s ha a könyvtárosok nem erőlködnének, elérné őket a népkönyvtárak világszerte tapasztalható tragédiája, a felnőtt olvasók elvesztése.

Ha a nagyvonalú terv csődöt is mondott, a könyvtári ellátás és tájékoztatás biztosítása érdekében könyvtárpolitikánk az aprófalvas megyékben körzeteket tervezett főfoglalkozású könyvtárossal, hogy az a gyenge, hetenként néhány órát nyitva tartó kölcsönzőhelyeit letéti rendszerben működő fiókokká alakítsa, s legalább a teljes törzsanyagot biztosítsa a körzetben, amennyit egy szovjet községi könyvtár.

A kísérletek biztatóan indultak. Mielőtt azonban eljutottak volna az összegezéshez, a művelődési otthonok területéről a kisfalvak könyvtárait érintő új irányzat bontakozott ki: a *klubkönyvtár* létrehozására való törekvés.

A „klubkönyvtár" a kisfalvak könyvtárait szervezetileg egyesíti a művelődési otthonnal. Nem hiszem, hogy akadna könyvtáros, aki a megfelelő feltételek megteremtése esetén el ne ismerné az előnyeit a művelődési otthon ilyen megjelenési formájának.

A könyvtár irányítói, a rendszer könyvtári vonatkozásának kidolgozói azonban világosan látják, és ennek mindenütt hangot adnak: minden jó szándék ellenére csak abban az esetben várható tartós és jelentős fellendülés a kis falvak könyvtári életében, ha a „klubkönyvtár" „könyvtára", fiókja valamely életerős könyvtárnak, ahonnan változatos, gazdag, állandóan cserélődő állományt kap.

A falusi könyvtárügy fejlődésében az az aggasztó, hogy a klubkönyvtárak fejlesztési tervét nem tették függővé a fejlesztés feltételeitől: a körzeti könyvtárak alakulásától, illetve a járási könyvtárak letéti szerepének újbóli kialakításától. Művelődéspolitikánk irányítói nemegyszer összekeverik a kor követelte magasabb fokú ellátást a „centralizálással".

Érdemes néhány pillantást a *városok* könyvtáraira is vetni.

A megyei és a járási hálózatok kialakítása idején a városoktól elvettük könyvtáraikat, és aszerint, hogy a város járási vagy megyeszékhely volt, átadtuk őket a járási vagy a megyei tanácsoknak. Később pedig, hogy a városok is hozzájáruljanak a könyvtárügy fejlesztéséhez, tanácsaikat lényegében fiókkönyvtárszerű intézmények létrehozatalára serkentettük. A városokban létrejött fiókok, néhány várost kivéve, akár a megyei, a járási könyvtárakhoz, akár a városi tanácshoz tartoznak, lényegükben „népkönyvtárak" és nem egy nagyvonalú rendszer tagjai. Vidéki városainkban ma, beleértve az ott működő megyei vagy járási könyvtárat is 4600 kötet esik egy tanácsi könyvtárra!

Ahol a város elég erős volt, *visszakövetelte könyvtárát*, mint pl. Sopron, miközben mellette külön járási könyvtár alakult. Nem egy járási könyvtár „hivatallá" változott, ugyanis se helyi kölcsönző tevékenységet nem folytat, se nem letéti központ. A városokban az egységes rendszerek helyett apró fiókok alakítása ellenkezik a világszerte tapasztalható irányzattal. A *regionális* és a *helyi* feladatkör mostani különválasztása ugyancsak retrográd jelenség, a régi népkönyvtári rendszer újra- és újraéledése. Kevés az a hely Magyarországon, ahol a megyei és a városi tanácsok a jobb szolgálat érdekeitől vezettetve közösen tervezik meg könyvtári rendszerüket (Miskolc, Kiskunhalas).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szerte a világon az a tendencia, hogy egységes városi rendszerek alakulnak általános tudományos szintű központi könyvtárral és nagy kötetszámú, nagy forgalmú (főfunkciójukban kölcsönző, emellett a helybenolvasást is biztosító) fiókokkal, és az a városi központi könyvtár a régió központjává lép elő. (Legjobb példa erre Dánia.)

Az az elv, hogy a város központi könyvtára kisebb-nagyobb régió (járás, megye) központja is egyben, *forma szerint* van meg nálunk, hiszen még a megyei könyvtárak is – ahol lehet – kivetik magukból a járási gondozás feladatait.

Hálózati rendszerünk tehát elsősorban módszertani irányítási rendszer, nem pedig a könyvellátás egymásra épülő, a kisebbeket ellátó rendszere.

A fővárosi könyvtárügy fejlődési iránya sem minden vonatkozásban megnyugtató. Igen örülhetünk, hogy a központi könyvtár úgy maradt meg központi városi könyvtárnak, hogy fenntartotta általános tudományos könyvtár jellegét, és ezzel lényegében Szabó Ervin hagyományának megfelelően dolgozik. Ami pedig „bezárkózását" illeti, kirekesztvén pl. olvasóteréből a középiskolai tanulókat, inkább kényszerrendszabálynak tekinthetjük, mint szemléleti hibának. A tény mégis nagy szégyen hazánk fővárosára. A még meglevő szemléleti hibáról a statisztika árulkodik: az országos statisztikában ma is a „tudományos" könyvtárak között szerepel a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központja. Az 1960-ban végzett felülvizsgálat[10] megállapította, hogy a fiókkönyvtárak azonos szintűek, túlnyomóan kölcsönző könyvtárak. Teljes funkciójú, tehát igazi kerületi könyvtár megfelelő referensz könyvtárral alig található. Szellemükben ugyan nem vetették le a régi népkönyvtári szemléletet teljes egészében, de az irányzatváltozás jelei kétségkívül látszanak. Igen alacsony a nyitvatartási idő. Budapest Magyarország könyvtárakkal túltelepített városának számít, mégis itt a legrosszabb a helyzet a középiskolások modern önképzése, a könyvtárak helyi használata szempontjából.

A főváros nem ér véget közigazgatási határánál. Nemcsak azért, mert a települési foltok átmetszik a város határát (könyvtártelepítésnél egyébként erre is gondolni kell), sokkal inkább, mert a környező települések lakossága Budapesten dolgozik. Ezért nyilvánvalóan meg kell határozni a helyi és a „központi" igényeket, és kialakítani egy egységes világvárosi könyvtári szervezetet. Ehhez a megye és a főváros, a SZOT, valamint az MM együttes tervezése szükséges.

A munkahelyen és (néhol) a lakóhelyen történő ellátás a *szakszervezeti könyvtárak* rendszere útján valósult meg. Nálunk igen nagy anyagi áldozattal, viharos tempóban jöttek létre (1949-ben 2000 volt a számuk, újabb 2 év múlva a 6000-et is túlhaladta), igen kevés kivételtől eltekintve jellegzetes kölcsönző könyvtárak formájában, amelyeknek politikai, művelődéspolitikai jelentősége a munkásosztály szempontjából szinte felbecsülhetetlen. „Népkönyvtári" jellegük azonban oly erős volt, hogy számos üzemben még azt is vitatták, hogy a munkásosztály szakirodalmi ellátásában egyáltalán részt vállaljanak-e.

Szerencsére – a SZOT és az állami szervek helyes együttműködése következtében – a szakszervezeti könyvtárakban nagyvonalú központosítás és a letéti ellátás modern rendszere jött létre. A könyvtárak – bármilyen kicsinyek legyenek is – állománya állandóan cserélődik, központjaik módszertani-szervező és könyvellátó munkája igen nagyra értékelhető. Ez az a terület, ahol Magyarország a szocialista országokhoz viszonyítva előkelő helyet vívott ki magának, gazdaságosabban és intenzívebben használva ki a szakszervezeti könyvtárakra ráfordított anyagi áldozatot. Különös jelenség, hogy ugyanabban az államban a tanácsi könyvtárak letéti rendszerének bomlásával egyidejűleg egy nagyvonalú, letéti rendszeren alapuló könyvtári hálózat jött létre. Az új gazdasági irányítás rendszere mellett a szakszervezeti könyvtárak területén vidéken új irányzat jelei észlelhetők. Az egyes szakszervezetek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

erősödése az új viszonyok között természetes, egészséges jelenség, könyvtári szempontból azonban káros, hogy egyes szakszervezetek visszakövetelik „saját" könyvtáraikat, azaz ki akarnak lépni a letéti ellátásból a „népkönyvtári" önállóságba.

A szakszervezeti könyvtárak (eltekintve a területi feladatot is vállaló egységeiktől) elsősorban a kezdő olvasók olvasáshoz szoktatását tűzték ki célul. Minthogy munkásosztályunk friss rétegei a falvak lakóiból toborzódtak, a cél helyessége vitán felül áll.

Nyilvánvaló az is, hogy minden közművelődési könyvtár *alapfunkciója* a kölcsönzés. Könyvtárpolitikai szempontból súlyos hiba volna a kölcsönzést a legkisebb mértékben is valamiféle elmarasztaló jelzővel illetni, éppen ma, amikor a modern szakkönyvtári irányzatok is mind a kényelmes hozzájutást helyezik előtérbe egyebek között reprográfiai szolgáltatásuk kifejlesztésével is. A munkásság igényei azonban évről évre nőnek, s az a kérdés, vajon a szakszervezeti könyvtárak túlnyomó többségükben megmaradhatnak-e a kölcsönző szolgálat szintjén, s a magasabb fokú igényeket már az állami könyvtárakra bíznák.

A szakszervezetek vállalták a munkásosztály könyvtári ellátásának egy részét (a munkahelyen való ellátást), de tehetik-e ezt tartósan és eredményesen lényegében alacsony szolgáltatási szinten? A helyes irányzat kibontakozóban van: a nagy szakszervezeti könyvtárak területi feladatot vállalva, a teljes funkciójú közművelődési könyvtár működési formáját igyekeznek megvalósítani.

Az ésszerű megoldás az volna, ha a nagy, központi szakszervezeti könyvtárak fokozottabb mértékben vállalnának területi feladatot egy-egy munkáslakta kerületben, lakótelepen vagy városban. Az üzemekben levő szakszervezeti könyvtárak ezek fiókjai lennének. Ha ugyanis igaz, hogy a kis könyvtárak világszerte tapasztalhatóan elsorvadnak, velük együtt sorvad a kis egységekből álló szakszervezeti könyvtárügy is, illetve mindinkább elmarad a korszerű igényektől. Amilyen mértékben feleslegessé válnak az üzemi fiókok, olyan mértékben fejlesztendők a nagy, teljes értékű nyilvános szakszervezeti könyvtárak.

Összefoglalva a mondottakat: a közművelődési könyvtárak világszerte olyan rendszerbe tömörülnek, amelyek központja általános tudományos könyvtári szintet kíván elérni. Az út különböző: több kapitalista ország (kiváló példa rá Nagy-Britannia) régebben létrejött nagy könyvtárból kiindulva fejleszti tovább rendszerét a legkisebb helyig. (1961-62-ben pl. 1310 lakosra esett egy szolgáltató hely.) Ezekben az országokban ma a könyvtárak (helyesebben: szolgálati egységek) *szaporodása* a jellemző. A lényeg azonban az, hogy a kis könyvtárak olyan részei a rendszernek, amelyben az általános tudományos szintű központi könyvtár a magáéval lehetőleg azonos szintű szolgáltatást kíván létrehozni, illetve lépcsőzetes funkciómegosztást biztosítani.

A szocialista országok, mivel a lakosság egészét kívánták ellátni, a kis könyvtárak igen nagy tömegét hozták létre, ezeket azonban hálózatba fogták össze. Ott, ahol a hálózatba történő összefogás inkább csak a módszertani irányításra vállalkozott, inkább megmaradtak a „népkönyvtári" hagyományok nyomai. Most tartanak ott, hogy ezeket „ellátási" hálózatokba, azaz fiókrendszerbe tömörítsék.

A Szovjetunióban, ahol a legkisebb önálló egység is (a községi könyvtár) főfoglalkozású könyvtárossal rendelkezik, a hálózat központja mindig általános tudományos könyvtár, és az a cél, hogy ennek szolgáltatásait vigyék ki a hálózatba, illetve magas tájékoztató értékű könyvtárakat hozzanak létre. A szocialista országokban tehát az önálló könyvtári egységek számának *fogyása* mutatkozik a letéti rendszer párhuzamos fejlesztésével összhangban.

A világfejlődés tehát konvergál.

Az eddigiekből annyit látunk, hogy a nálunk érvényesülő tendenciák még ma sem esnek egészen egybe a világfejlődéssel.

Jogos tehát a kérdés, hogy a Szovjetunió példája, a magyar könyvtárügy haladó hagyományai, a szak-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

irodalom eléggé egyértelmű megállapításai ellenére miért nem fejlődött könyvtárügyünk a kívánatos irányban? Miért győzedelmeskedtek sok területen a „népkönyvtári" formák? (Azaz: a kis állományú, saját anyagukra támaszkodó, pusztán csak a kölcsönzés feladatát ellátó, rövid ideig nyitva tartó könyvtárak.)

Az MM Könyvtárosztály látható törekvései a kívánatos fejlődési iránnyal egybeestek. 1960-ban a Művelődésügyi Minisztérium Kollégiuma elé tárt jelentése megállapította: fejlődésünk üteme lassúbb, mint a szomszédos szocialista országoké, hálózatainkat kis kötetszámú, erőtlen könyvtárak jellemzik, a peremkerületek jobb könyvtári ellátottsága *erős* kerületi könyvtárak létrehozásával kívánatos, az előbbre lépés a szakszervezeti könyvtáraknak az általános könyvtárakkal való szorosabb együttműködésével, illetve *összevonásával*, falun főhivatású könyvtárossal rendelkező *szilárd könyvtári intézmények* létrehozásával, az apróbb településeken pedig a járási könyvtárak megerősített *letéti alapjának állandó körforgásával* lehetséges. A könyvtárak állománya egyes típusokban komolyan veszélyezteti a könyvtárak alapvető feladatának betöltését. A könyvtári munka jelentőségével nincs arányban a könyvtárosok díjazása.

A könyvtárügy harmadik ötéves tervének irányelvei a könyvtárak társadalmi-politikai feladatainak kijelölésén kívül a végrehajtás feltételeit is meghatározták. Talán nem felesleges belőlük néhány részletet idézni:

- Erősíteni kell a könyvtárak információs szerepét a kiskönyvtáraktól a legnagyobbakig egyaránt.
- Fejleszteni kell a prézens állományt, javítani a folyóirat-ellátást.
- Azokban a városokban, ahol az ésszerűség és a gazdaságosság ezt kívánja, közös fenntartású könyvtárak létrehozását kell szorgalmazni.
- Az ország fő fejlesztési körzeteinek megfelelően az ország vidéki tudományegyetemeinek könyvtáraiból – ahol erre alkalmas egyetemi könyvtár nincs, a megyei könyvtárakból – általános tudományos könyvtárakat (regionális könyvtárakat) kell fejleszteni.
- A járási könyvtárakat erősíteni kell. Fejleszteni kell a kisközséges területeken a letéti ellátás rendszerét.
- A városokban a közművelődési könyvtárak 3 típusát kell kifejleszteni. A *városi jelentőségű* könyvtár biztosítja a felsőfokú szakkönyveket, általában a tudományos irodalmat, a legfontosabb idegen nyelvű irodalmat, a zenei anyagot, a nagy választékot nyújtó folyóirat-állományt.
- Zárt települések esetén általában 20 000 lakosra jusson egy-egy fiókkönyvtár.
- A fővárosban egyelőre 1-2 nagyobb kerületben prézens anyaggal is ellátott kerületi jellegű könyvtárat kell létrehozni.

Ez a néhány sor is mutatja, hogy az irányelvek alapjában helyesen jelölik ki a fejlődés kívánatos útját. Látnunk kell azonban, hogy a valóságos fejlődés nem követi az irányelveket. A járási könyvtárak megerősítésére egyelőre alig van kilátás, a letéti ellátás rendszere nem fog kialakulni, a klubkönyvtárakra időközben megszületett elgondolás a valóságban háttérbe szorította a körzeti könyvtárak létesítését. A városok nagy kerületi könyvtárainak fejlődésében kevés a haladás, a szakszervezeti és a területi könyvtárak egybevonása, illetve a szakszervezeti könyvtárak területi munkájának kifejlesztése megakadt.

Most nem azt vizsgáljuk, hogy a kívánatos fejlesztés mértékét elérjük-e, avagy sem. A döntő kérdés: mi annak az oka, hogy a fejlődés irányzata nem azonos a mindenkori kijelölt célokkal?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ha erre nem találunk feleletet, nehéz lesz a következő 5 éves könyvtári terv irányelveit is a megvalósulás reményében kitűzni. Ez a kérdés más, mint maguknak a tendenciáknak a vizsgálata. Ezt a kérdést önállóan kell megnézni. Az okok szövevényéből néhányat, inkább vélekedésképpen, hozunk elő:

a) Alapvető hibának látszik, hogy az intézményi decentralizálást azonosítottuk az irányítás és a felügyelet decentralizálásával. Ezáltal a kulturális fejlődés „mechanizmusa" a helyi érdekeket követte és elaprózódáshoz vezetett. (Pl. a Művelődésügyi Minisztérium mindenekelőtt a megyei könyvtárigazgatók kinevezésében történő hozzájárulás jogát adta ki a kezéből, s így a megyei könyvtárigazgatói állás szinte „stallummá" vált. A módszertani irányítás elkülönült a szakfelügyelettől, holott természeténél fogva a kettő ugyanaz. Ezzel a szakmai irányítást elválasztottuk a végrehajtás ellenőrzésétől.)

b) A teljes helyi fenntartás ellene mond a magasabb fokú ellátást is magába foglaló regionális rendszereknek. Kezdve a fővároson, ahol a településviszonyok (az alvó városok) miatt közösen kellene tervet kidolgozni a Pest környéki területekkel, folytatva a városokon, ahol a különböző szintű és rangú tanácsok nem szívesen tartanak fenn olyan intézményt, amely túlmegy saját hatáskörükön, nem tudják megfelelően egyeztetni a helyi és a regionális feladatokat. Lényegében ezen bukott meg a letéti rendszer, előreláthatóan ezen fog megbukni a győri megyei könyvtár, mint régióközpont, s ezért torzult el a debreceni, szegedi járási könyvtár. Mindez azt mutatja, hogy a „kulturális mechanizmus" törvényszerűségeit nem mérte fel soha senki. A kultúra ápolása és terjesztése össztársadalmi ügy, ezért nem szabad engedni, hogy partikuláris érdekek függvényévé váljék. A csökkent igazgatási befolyásolás kiegyensúlyozására be kell vezetni és erősíteni kell az anyagi befolyásolást. A *központi segélyezés* rendszere az, ami szintézisbe hozhatná az intézményi decentralizálást és az egységes irányelvek érvényesülését. Ha a központi kulturális támogatás rendszere nem alakul ki, nemcsak a fejlődés egyenlőtlensége érvényesül, hanem magas szintű ellátási rendszer sem alakulhat ki.

c) Művelődési politikánkban a könyvtárügy nem szerepel társadalmi fontosságának megfelelő szinten. A könyvtárügyről egyetlen párthatározat sem született. Jogállása rosszabb, mint a hasonló vagy kisebb intézményrendszereké. Ennek következménye mind a könyvtárak ellátásában és létrehozásában, mind a könyvtárosok fizetésében megmutatkozik. (Pl. erre vezethető vissza, hogy egy falusi könyvtáros tiszteletdíja kevesebb, mint egy hasonló nagyságú község fotó szakkörének vezetőjéé.)[11]

A nagyságrendi eltolódás az intézményeken is lemérhető. Egy megyei könyvtár beruházása nagyságrend szempontjából azonos a községi vagy kisebb járási művelődési házéval.

Nem várható el, hogy a Könyvtárosztály irányelvei szerint alakuljon a könyvtárügy sorsa addig, amíg az osztály tárcán belül nem válik teljes jogú, felelősen gazdálkodó szakigazgatási egységgé.

Összefoglalás

A végzett vizsgálódás inkább csak útkeresés, mint összegezés. További elemzések és főleg viták szükségesek a hosszabb távra szóló álláspont kialakítására. Ehhez szolgáljon az alábbi néhány pontba foglalt megállapítás:

1. Könyvtárnak csak azt az intézményt szabad tekinteni, amelyben főhivatású könyvtáros működik, amely a nemzeti könyvtermés leglényegesebb anyagát (tehát a törzsanyagot) teljes egészében magában foglalja. Az ennél kisebb csak kölcsönzőhely lehet, mindenképpen fiókrendszerben.
2. A hálózat a jövőben nemcsak módszertani irányítással összefogott könyvtárak sokasága, hanem az ellátás egysége. Legfontosabb célja a szolgáltatások ésszerű megosztása, a magas szintű szolgálat szétsugárzása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. A szakfelügyelet és a módszertani irányítás a hálózaton belül egymástól el nem választható.
4. A közművelődési könyvtár fogalmán olyan egységes rendszert kell érteni, amely az általános tudományos könyvtári szintig megad minden szolgáltatást a lakosság minden rétege és korosztálya számára. Gyökeresen szakítani kell a régi „népkönyvtári" fogalom minden maradványával, a közművelődési könyvtárak és a tudományos könyvtárak bármiféle szembeállításával.
5. Teljes funkciójú könyvtárnak azt lehet csak tekinteni, amely a hatókörében szükséges irodalom tartalmi egészét képes beszerezni amellett, hogy *alapvető* feladatának: a kölcsönzésnek teljes mértékben eleget tesz, prézens állományt fejleszt, jelentős prézens állományt biztosító nyilvános tájékoztatási részleget alakít ki, kiegészül a szükséges korosztályi (gyerek, ifjúsági) szolgálattal, illetve részlegekkel, és megfelelő speciális gyűjteményeket (helyismereti, zenei, audio, reprográfiai stb.) létesít.
6. A városi viszonyaink olyanok, hogy egy városban egy ilyen könyvtárra, a város központi könyvtárára van szükség. Ez legyen a többi könyvtár módszertani és koordinációs központja – fenntartóra való tekintet nélkül.
7. A regionális (megyei, járási) elvnek eddig jórészt módszertani vonásai domborodtak ki. A gazdaságosság érdekében ki kell mondani, hogy a regionális szervezés alapja a *város és vonzásköre.*
8. Nálunk a városokban általános tudományos könyvtárak nincsenek, s ilyeneket külön létrehozni nem is volna gazdaságos. Ezért ki kell mondani, hogy mindazon városok központi (járási, megyei) könyvtárait, amelyeknek vonzóköre a 200 000–300 000 lakost eléri, elsősorban a megyei könyvtárakat fokozatosan általános tudományos könyvtári referensz szintre kell hozni.
9. Első lépésként külön állami segélyek biztosításával ki kell fejleszteni a tervbe vett 5 regionális könyvtárat, azért is, hogy majd gyűjtőköri tapasztalataikat, munkamódszereiket a nagyobb városok központi könyvtárai is átvehessék. Regionális könyvtárak kettős ellátás nélkül (helyi fenntartás + állami segély) nem valósulhatnak meg.
10. A falusi és a járási könyvtárak nagyobb egységére kell törekedni. A járási könyvtárat ellátási szempontból az *egész járás* könyvtárának kell tekinteni. (A közlekedési viszonyok fejlődése egyre közelebb hozza a falvak lakóit a járási székhelyhez, emiatt a feladatmegosztás a múltnál lényegesen erősebb lehet. A falu „belvárosa" lesz a járási székhely).
11. A kisközségek könyvtárait letéti ellátással a járási és az új körzeti könyvtárak mellett kell megszervezni. Nem szabad lemondani a könyvtári autóbuszról sem. A letéti cserék szervezettségét és frissességét mozgó könyvtárak üzembeállításával kell biztosítani.
12. A szakszervezeti könyvtár letéti rendszere tovább már nem fejleszthető, hatékonysága aligha növelhető. Ezért új irányt kell kitűzni: központi szakszervezeti könyvtárak és a nagy letétadó központok (SZMT könyvtárak stb.) *vállalják egy-egy munkáskerület területi könyvtári ellátását* funkcionális egységben a tanácsi könyvtárakkal.
13. Az üzemekben levő könyvtárak ennek a könyvtártípusnak legyenek a fiókjai, amíg fenntartásukra társadalmi szükség mutatkozik. Így csökkenthető a könyvtári egységek száma a nagyobb egységek javára, így valósítható meg a szakszervezeti könyvtárak továbbfejlesztése az elsorvasztás helyett.
14. A főváros könyvtári rendszerét teljes funkciójú nagy fiókkönyvtárak beállításával lépcsőzetessé kell tenni. (A lépcsőzetesség azonban ne az „igazgatási", hanem a könyvtári funkciók rendjében mutatkozzék meg.)
A főváros központi könyvtára statisztikailag is tartozzék a főváros közművelődési rendszerébe.
15. Budapestnek és környékének – központi alapok biztosításával is – közös könyvtári ellátási tervet kell kidolgoznia.
16. A könyvtárak központi irányítását az eddigiek mellett normák és állami segélyek rendszerével, a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárosok önigazgatási rendszerének szélesítésével és a szakfelügyeletnek a hálózatokba való beépítésével kívánatos továbbfejleszteni.

A helyzetelemzést és a tennivalók súlyos tömegét együtt látva, az összefogás készítője nem térhet ki egy általános megállapítás elől:

Könyvtárpolitikai és könyvtárszervezési intézkedéseink közül csak azok bizonyultak időtállónak, amelyek a világfejlődés fő vonalával egybeestek.

Olyan intézkedések meghozatalára kell most is felkészülni, amelyek a könyvtári szolgálatot a kor emberének művelődési, tájékozódási igényéhez és nem a spekulatíve kialakított tegnapi vagy tegnapelőtti elképzelésekhez igazítják. – Legyen bennünk ehhez elég szívósság és lelkesítsen az a meggyőződés, hogy egész társadalmunk érdekében cselekszünk.

Hivatkozások

1. SALLAI István – VARGHA Balázs: A szabadpolcos közművelődési könyvtár. Bp. 1963. 139 p. 4 t.
2. MARX György: Gyorsuló idő. In: Új Írás, 8.évf. 1968. 1.sz. 69-83.p.
3. Mint 2.
4. Mint 2.
5. Deutsch-sowjetisches bibliothekarisches Seminar. Berlin, 15-17. Dez. 1966. Vorträge und Diskussionen. Berlin, 1967. 155 p.
6. BUSCH, Jürgen: Die wissenschaftliche Stadtbibliothek – heute und morgen. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. 11.Jg. 1964. 5-6.H. 276-286.p.
7. WHEELER, Joseph L. – GOLDHOR, Herbert: Practical administration of public libraries. New York, 1962. XI, 571 p.
8. The structure of the public library service. Memorandum of evidence submitted to the Royal Commission on Local Government for England. In: Library Association Record, 68.vol. 1966. 12.no. 439-441.p.
9. Mint 8.
10. SALLAI István: A városok közművelődési könyvtárainak funkciórendszere. In: Könyvtáros, 15.évf. 1965. 11.sz. 635-638.p.
11. Munkajogi tudnivalók a művelődési otthonok részére. Bp. 1963. 36. p.

MÁSOLATSZOLGÁLTATÁST ENGEDÉLYEZ az Elsevier kiadó: amelyik könyvtár az elektronikus fájlt megvásárolja, arról a könyvtárközi kölcsönzés keretében postai úton vagy faxon nyomtatott másolatot szolgáltathat belföldre; az elektronikus fájl továbbítása tilos marad.
(Interlending Doc. Supply, 1998. 4. sz.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VOCAL - a Corvina könyvtárak osztott katalogizálási rendszere

Bakonyi Géza

Az osztott katalogizálás lehetséges bevezetésének környezete Magyarországon

A kilencvenes években – köszönhetően a növekvő pályázati lehetőségeknek, az egyre magasabb szintű szakmai ismereteknek és szakmai tájékoztatásnak – egyre több könyvtárban telepítettek integrált könyvtári rendszert. Mára lényegében minden jelentősebb felsőoktatási, megyei és városi könyvtárban találunk valamilyen rendszert, sőt a kisebb könyvtárak is rendelkeznek olyan szoftverekkel, amelyek a legfontosabb könyvtári munkafolyamatok automatizálását legalább részben segítik.

A hangsúly ezeknek a rendszereknek a beszerzésénél elsősorban azon volt, hogy lehetőség legyen a hagyományos könyvtári munkafolyamatok (beszerzés, feldolgozás, kölcsönzés és folyóiratok érkeztetése) gépesítésére és integrálására (az egyszer bevitt adatok későbbi többszörös felhasználására). További fontos szempont volt az ár (ennek csökkentése érdekében a könyvtárak sokszor fájdalmas kompromisszumokra is kényszerültek: nem fizettek karbantartási díjat, nem vették meg az összes modult, a kiegészítéseket, s csak a minimális egyidejű felhasználói számra vették meg a rendszert; a szükségesnél valamivel gyengébb hardver eszközöket vettek a későbbi bővítés reményében). S ugyancsak számításba vették, hogy a rendszert szállító cég mennyire meggyőző referenciákat tudott felvonultatni az adott könyvtár régiójában vagy típusában.

Azt hiszem, nyugodtan kijelenthetjük, hogy csak a legnagyobb szolgáltató könyvtárak engedhették meg maguknak, hogy figyelembe vegyenek olyan szakmai szempontokat is, amelyek a kilencvenes évek elejétől kezdve egyre inkább jellemzik az integrált könyvtári rendszerek negyedik generációs piacát és alapvető tendenciának számítanak a jövőre nézve is:

- Egyre rugalmasabb kliens/szerver architektúra: a Windows, Linux vagy Java kliensek ugyanah-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hoz a (SQL RDBMS alapú) szerver programhoz kapcsolódva képesek a legkülönfélébb felhasználói igényeknek is eleget tenni (eltérő feldolgozási formátumok közti választás, eltérő karakterkészlet lehetséges alkalmazása, különböző keresési űrlapok, rendezési és egyéb segédletek használata stb.)

- Nemzetközi hálózati, számítógépes és könyvtári szabványok alkalmazása a rendszer belső és külső kapcsolataiban, különös tekintettel a Z39.50 szabványcsaládra, a MARC formátumok közti konverziókra és a diakritikus jelek, különböző nyelvekhez tartozó karaktertáblák (Unicode) alkalmazására

- Nyitottság a más típusú szegmentált adatbázisok, illetve teljes szövegű digitális dokumentumok feldolgozási szabványaira: EDI (Electronic Data Interchange), Dublin Core (metaadatok), DTD (TEI alapú szövegfeldolgozás), SGM/XML (MARC formátumú, illetve szöveges dokumentumok), HTML és URL szintaxis (Internet dokumentumok feldolgozása)

- Komplex könyvtári informatikai (szakértői) rendszerhez való illeszkedés lehetősége

- Külső adatbázisokban található adatok átvétele; osztott katalogizálási rendszerekben való mindennapi részvétel lehetősége.

Kell-e osztott katalogizálás?

A felsoroltakból itt elsősorban az osztott katalogizálási rendszerek kialakításának a lehetőségét fogjuk vizsgálni. Ugyan a magyar elméleti szakirodalom számtalan alkalommal foglalkozott egy magyar osztott katalogizálási rendszer kialakításának lehetőségével, és a műszaki könyvtárak kísérletet is tettek egy ilyen rendszer (OSZKÁR) kialakítására – mindez azonban csak elméleti alapokon maradt mindaddig, amíg a magyar könyvtárakban telepített és használt könyvtári rendszerek száma meg nem haladta a kritikus értéket. Tulajdonképpen ma is kérdés, hogy elérkezett-e az idő a magyar könyvtárak számára egy osztott katalogizálási rendszer létrehozására: ha megnézzük az egyes könyvtárak számítógépes katalógusaiban található bibliográfiai és példányrekordok számát és a minőségét, az eredmény el fog minket bizonytalanítani.

A felmérések és a tapasztalat azt bizonyítják, hogy ezeknek a rekordoknak a száma a legtöbb esetben alig éri el azt a kritikus értéket, amelynél is érdemes lenne az adott könyvtárban beindítani a számítógépes kölcsönzést. Többféle számítás is létezik erre, de talán elfogadhatjuk a teljes példányszám 1/3 részét viszonyszámként – figyelembe véve, hogy a számítógépes feldolgozás általában a leggyakrabban használt könyvekre terjed ki. (Persze találunk olyan könyvtárakat is, amelyek először a legértékesebb állományukat dolgozták fel – az ő esetükben ez a számítás nem igaz.) Ilyen könyvtár csak nagyon kevés van a magyar könyvtárak között – s az ő esetükben sem mindig „tiszta" a katalógus: sok a duplum, a nem monografikus anyag (elsősorban analitikus feldolgozással lehet felduzzasztani egy katalógust). Természetesen a kölcsönzésre való utalás itt csak a viszonyítást segíti.

Ugyanakkor éppen a telepített rendszerek viszonylag magas számához képest alacsony rekordszám bizonyíthatja a legmeggyőzőbben, hogy éppen itt az ideje egy magyar osztott katalogizálási rendszer kialakításának. Az újabb pályázatok révén egyre nagyobb számban bekapcsolódó kisebb közkönyvtárak (sokszor a viszonylag elszigetelt kisebb felsőoktatási könyvtárak is) minden bizonnyal egyre szívesebben látnák, ha a számukra jelentős áron megvásárolt integrált rendszer tényleges használatához segítséget kapnának ezen a területen is. Amennyiben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a rendszer beüzemelése után nagyobb számban – s nem csak egyesével – tölthetnének át rekordokat a saját rendszerükbe, a számukra viszonylag magas beszerzési és telepítési rendszerköltségek hamar megtérülnének.

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az elmúlt évtizedben a könyvtári intézményrendszer átalakulása megszüntette azokat a lehetőségeket és struktúrákat, amelyeket a könyvtári és olvasó felhasználók az eddigiekben – igaz, jóval alacsonyabb és más összetételű példányszám mellett – élvezhettek. Elsősorban a központi katalógusokra és lelőhelyjegyzékekre gondolok. Ezeknek a szolgáltatásoknak a részleges hiánya egyre inkább érzékenyen érinti egy országos dokumentumellátó rendszer és adminisztráció használatára vágyó könyvtárakat, illetve a könyvtárközi kölcsönzést igénybe venni szándékozó olvasókat.

Osztott katalogizálási kísérletek

A műszaki könyvtárak osztott katalogizálási kísérletéről már volt szó: ennek gyakorlati megvalósulását véleményem szerint nem annyira az elméleti vagy gyakorlati előkészítettség hiánya, inkább a megfelelő számítástechnikai környezet és kultúra hiánya akadályozta meg.

A lehetséges könyvtári együttműködés szempontjából két – részben piaci – tényező játszott jelentős szerepet a kilencvenes évek elejétől. Az egyik kétségtelenül a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (Új Könyvek) és nyolc nagy megyei könyvtár vezetésével az INFOKER által a közkönyvtárak számára kifejlesztett Textar, majd TextLib (illetve a későbbiekben más területen az Orbis) és a hozzájuk kapcsolódó adatszolgáltatás volt, amelyet nagyon sok közkönyvtárban – éppen a későbbi együttműködés reményében – megvettek és telepítettek. Ennek minden ötletessége és kidolgozottsága mellett is óriási hátránya volt, hogy nem számolt az egyre meghatározóbb hálózati (Internet, WWW stb.) és könyvtári (MARC, CCL, Z39.50) szabványok gyors elterjedésével és egyre meghatározóbbá válásával.

A másik tényezőt azok a külföldön kifejlesztett integrált rendszerek jelentették, amelyeket a nagyobb felsőoktatási és szakkönyvtárak vásároltak meg és vettek használatba. Ezeket a rendszereket eleve olyan, fejlettebb könyvtári infrastruktúrával rendelkező környezetben fejlesztették ki, ahol a könyvtárak közötti együttműködés alapfeltételnek számított. Ezek a rendszerek (ALEPH, Voyager, OLIB, Horizon) valamilyen formában rendelkeztek egy olyan konfigurálási lehetőséggel, hogy az azonos rendszert használó könyvtárak minden különösebb nehézség nélkül – ugyanazokat a kliens eszközöket használva (OPAC, MARC editor, katalogizáló űrlap) – elérhessék egymás számítógépes katalógusát és annak rekordjait felhasználhassák. Ezeknek a rendszereknek az újabb verziói már tartalmaznak egy olyan Z-szerver telepítési lehetőséget is, amelynek segítségével bármilyen más (ugyancsak Z-szerver „kompatíbilis") számítógépes katalógus elérhetővé és rekordjai átvehetővé válnak. Ezek a megoldások ugyan alapvetően különböznek az osztott katalogizálás módszereitől, de mégis egy nagyon fontos lépéssel előbbre viszik az alkalmazó könyvtárakat: megtanítják őket arra, hogy mit jelent egy nagyobb szakmai közösségben dolgozni.

MOKKA

A Magyar Osztott Katalogizálási Rendszert megvalósító egyesület megalakítása és az alkalmazott módszer egy szűk, a minisztérium által koordinált szakértői gárda és a JATE Egyetemi Könyvtár vezetője, *Mader Béla* nevéhez kötődik. Az ötlet lényegében az előbbiekben vázolt tendenciákból levonható tanulságok és néhány konkrét pályázati

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lehetőség felismeréséből fakadt. A MOKKA néven közismert projektben jelenleg 17, a magyar könyvtári szolgáltatások terén jelentős szerepet betöltő nagykönyvtár vesz részt és a két évvel ezelőtti tender múlt évi elbírálása után lassan a megvalósítás felé közeleg. Az elképzelés szerint a MOKKA lényege egy olyan központi katalógus, amelynek alapját a Dynix cég által szállított rendszer fogja képezni. Tekintettel arra, hogy a tagkönyvtárak eltérő rendszereket használnak, nem lehetséges annak a klasszikus megoldásnak az alkalmazása, amelynek során a résztvevő könyvtárak mindegyike a központi katalógusba közvetlenül katalogizál, és minden körülmények között onnan tölti le a számára szükséges bibliográfiai rekordokat.

A számítógépes hálózati technológia rohamos fejlődése felvetette annak a lehetőségét is, hogy a magyar osztott katalogizálási rendszer a virtuális osztott katalogizálási rendszert telepítse. Ez azt jelentette volna, hogy a tagkönyvtárak számítógépes katalógusaiban található rekordokat nem töltik be egy fizikailag is létrehozott központi katalógusba, hanem csak egy olyan közös felületet dolgoztak volna ki, amely lehetővé tette volna az egymás katalógusaiban található bibliográfiai rekordok pontos visszakeresését és átvételét. A felhasználó számára ebben az esetben többé-kevésbé úgy látszik, hogy létezik egy központi adatbázis, hiszen annak minden előnyét élvezheti. Mindenekelőtt pontos információt kapott volna arról, hogy egy adott kiadás adott példánya melyik magyar könyvtárban vagy könyvtárakban található meg.

Azonban három olyan érv is volt, amely nagyon erősen ellentmondott ennek a megoldásnak:

- A magyar hálózat csillag alakú: minden nagyobb település hálózata Budapesthez kapcsolódik, így az egymástól távolabb eső települések közti kapcsolat rosszabb és sokszor lehetetlenné is teszi a tényleges online kapcsolaton alapuló munkavégzést
- A könyvtári szabványok alkalmazása eltérő könyvtári szabályok kialakulásához vezetett; az egyes könyvtárak az egyes bibliográfiai és tartalmi leírási szabványokat teljesen eltérő módon értelmezték: lényegében nincs magyar katalogizálási szabályzat (ennek kellene segítenie a szabvány egyes pontjainak gyakorlati értelmezését, mint például az Egyesült Államokban az AACR2, azaz az Anglo-American Cataloguing Rules). Az ennek hiányából eredő problémákat nagyon világosan mutatja a KözelKAT: teljesen eltérő eredményt kapunk az egyes kereséseknél, ha egy adott könyvtár katalógusában keresünk, vagy egy közös keresés elindításakor. Lényegében senki nem tudja megmondani pontosan, hogy a különböző könyvtárakban pontosan mit sorolnak az egyes bibliográfiai szegmensek körébe, így az sem jósolható meg pontosan, hogy az egyes szegmensek tartalmára való keresés milyen eredményt fog adni.
- A számítógépes szabványok eltérő értelmezése és használata ugyancsak hasonló problémákhoz vezetett: az egyes helyeken más és más MARC és nem MARC formátumokat használnak (a magyar bibliográfiai szabványokon alapuló, az OSZK által kidolgozott HUNMARC-nak komoly ellenfele a legtöbb magyar könyvtárban alkalmazott USMARC alapú rendszerek tekintélyes rekordszáma; egyes – saját belső formátumot használó – rendszerek pedig csak nehézségek árán képesek adatokat konvertálni bármilyen MARC formátumba); az eltérő karaktertáblák használata ugyancsak nehézkessé tenné a közös hálózati munka kialakítását.

Nemzeti Könyvtár

Az elmúlt évben az Országos Széchényi Könyvtárban bekövetkezett informatikai változások árnyal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ták a már kialakult helyzetet. Az OSZK egy olyan integrált könyvtári rendszert vásárolt, amelyet eleve nemzeti könyvtárak számára fejlesztettek ki, s amely messzemenően igyekszik kielégíteni a nemzeti könyvtáraktól elvárható igényeket. Szempontunkból két lényeges pontot emelnék ki ezzel kapcsolatban, amelyek mindegyike minden bizonnyal hatással lesz a magyar osztott katalogizálási törekvésekre.

Az egyik a nemzeti bibliográfia kérdése. Az MNB anyaga már jelenleg is elérhető és viszonylag időben elérhető mindazon könyvtárak számára, amelyek előfizettek az MNB havonta frissített floppy változatára vagy a Weben elérhető változatra. Ez a módszer azonban kissé nehézkes volt: lényegében offline megoldást jelentett. Amennyiben a megrendelő könyvtár nem HUNMARC formátumot használt, szüksége volt konvertálásra, amely tudvalevőleg soha nem tökéletes; az MNB visszamenőleges javításainak figyelembe vétele szinte lehetetlen. Az Amicus rendszer – ismereteim szerint – lehetővé fogja tenni az MNB füzeteinek online elérését és egyben a nyomtatott változat elkészítését is meg fogja gyorsítani. Minden bizonnyal az is lehetséges lesz, hogy az MNB teljes anyaga felhasználhatóvá váljék a magyar osztott katalogizálási rendszerek számára mint háttér bibliográfiai adatbázis, illetve az egységesített névalakokat tartalmazó állomány.

Másodszor: az Amicus rendszer eleve lehetőséget ad a saját rendszerrel nem rendelkező, illetve az azt beszerezni nem akaró könyvtárak számára, hogy a rendszerben osztott katalogizálást végezzenek. Ez a megoldás lehetővé fogja tenni, hogy azok a közkönyvtárak, amelyeknek elsősorban magyar kiadású könyvek adataira van csak szükségük és az eddigiekben valamilyen ok miatt nem kötelezték el magukat egyetlen más rendszert használó regionális együttműködés mellett, most megfontolják az OSZK rendszeréhez való valamilyen szintű közvetlen kapcsolódást.

A VOCAL rendszer

Az eddigiekben felvázolt tendenciák és problémák után nyilván mindenkiben felmerül a kérdés: mi szükség van egy újabb osztott katalogizálási rendszer kidolgozására és üzembe helyezésére. Az alábbiakban erre az egyszerű kérdésre igyekszünk válaszolni.

Először is tisztáznunk kell az elnevezést: a magyar könyvtári szakma által Voyagernek nevezett integrált könyvtári rendszert az azt megvásárló könyvtárak ma már egyértelműen Corvinaként jegyzik. Köszönhető ez annak, hogy a Dataware az eredetileg amerikai fejlesztésű felhasználói szoftvert már a kezdetektől fogva át kívánta alakítani a magyar könyvtári infrastruktúrának sokkal jobban megfelelő rendszerré. Ezek a változtatások (mennyiségben és minőségben) azonban olyan mértékűvé váltak, hogy a cég és a fejlesztésben részt vevő, annak trendjeit meghatározó nagy felhasználó könyvtárak inkább a teljes megújulás mellett döntöttek. Ennek eredménye a Corvina integrált könyvtári rendszer, amely már messzemenően figyelembe veszi a magyar könyvtárak által használt szabványokat, és tökéletesen követi a nemzetközi szabványokat, illetve trendeket.

Mi szükség van rá

A Corvinát használó könyvtárakat már kezdetektől jellemezte a szoros együttműködés. Köszönhető volt ez annak is, hogy a rendszert szinte elsőként vásárolta meg két olyan egyetemi szövetség – a szegedi és a debreceni –, amelyek központi könyvtárai meghatározó szerepet vállaltak a magyar könyvtári rendszerben. A KLTE könyvtára először mint második nemzeti könyvtár, majd mint nemzeti gyűjtőkörű és az Országos Dokumentumellátó Rendszerben vezető szerepet vállaló könyvtár, olyan anyag

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

birtokában volt, amelynek számítógépes feldolgozása létérdeke volt a könyvtárnak. A JATE könyvtára pedig már a hetvenes évektől élen járt a számítógépes feldolgozásban és a könyvtár informatikai központként való üzemeltetésében. Ennek következtében mára a két könyvtár katalógusaiban (a duplumok nélkül is) közel félmillió bibliográfiai és ennél valamivel több authority rekord található. A gépre vitt anyag nagyjából teljesen lefedi a két könyvtár által a hatvanas évek közepétől beszerzett anyagot, és így időben megelőzik az OSZK által az MNB-ben feltárt anyagot is.

Ugyancsak itt kell megemlítenünk azt is, hogy a két egyetemi szövetség könyvtárainak számítógépes állományában rengeteg olyan dokumentum feldolgozása is megtalálható, amelyet máshol nem találhatunk: 1850, illetve 1800 előtt kiadott könyvek, kották és hangzó anyagok, CD-ROM-ok, periodikák.

Mára már több mint 25 könyvtár használja a Corvina rendszert, és a tagok számára természetes alapelv, hogy egymás számára szabadon elérhetővé tett katalógusaikban keressenek, illetve onnan MARC formátumban rekordokat saját felhasználásra áttöltsenek. A grafikus felület által nyújtott megoldás olyan egyszerű, hogy a tagkönyvtárak katalogizálói a mindennapi munkafolyamat részeként élik meg azt, s hasonló természetességgel használják a Z39.50 protokoll által elérhetővé tett külföldi könyvtárakat is (pl. a Library of Congress katalógusait). Itt jegyezném meg, hogy a Corvina könyvtárak nagyobb katalógusait más magyar könyvtárak is rendszeresen használják a Web, illetve a Z-szerver megoldásokat kihasználva. A letöltés jelenleg még nem korlátozott, bár egyes könyvtárak esetében elég jelentős rekordszámról van szó.

Ugyancsak nagy előnyt jelentett az együttműködésben, hogy a tagkönyvtárak elfogadták az azonos feldolgozási formátumból származó előnyöket, vagyis azt, hogy a USMARC formátum lényegében minden dokumentumtípus feldolgozására pontos leírással szolgál, és a világon eddig számítógéppel feldolgozott kiadványok jelentős része elérhető ebben a formátumban. Kétségtelen, hogy az egyes könyvtárak házi katalogizálási szabályzatai eltérőek, azonban talán még így is közelebb állnak egymáshoz más magyar könyvtárakéinál.

Utolsóként említeném, pedig talán elsőként kellett volna: a Corvinát használó könyvtárak munkatársainak kapcsolata nemcsak szakmai kapcsolatokra, hanem személyes kapcsolatokra is épül. A Corvina felhasználó kör összejövetelei nem pusztán formális találkozások: mindig fontos szakmai trendek egyeztetésére is sor kerül. Éppen erre a kapcsolatrendszerre épített a kör, amikor létrehozta a VOCAL Egyesületet, amelynek fő célja a tagok közti további együttműködés biztos keretek közé terelése és fejlesztése. Az Egyesület működésének középpontjában az osztott katalogizálás áll, de hangsúlyozzuk az együttműködés egyéb formáinak a fontosságát is: közös fejlesztések trendjeinek megfogalmazása, szakmai továbbképzések szervezése, az egymással való kompatibilitás megőrzése az egyes rendszerek installációinak állandó egyeztetésével, a katalogizálási szabályzat kidolgozása és karbantartása.

Mindezek az érvek talán elég meggyőzően bizonyítják, hogy a Corvina könyvtárak osztott katalogizálási törekvése nem erőltetett fejlesztésen, hanem az eddigi munka és együttműködés természetes folytatásán alapul. A tagkönyvtáraknak szándékosan lassítaniuk kellett volna eddigi fejlődésüket, ha nem választják minél előbb ezt az utat. Ez a választás természetesen nem jelenti azt, hogy a VOCAL Egyesület tagkönyvtárai el akarnának szakadni a MOKKA terveitől. Szeretnénk emlékeztetni rá, hogy a MOKKA alapszabálya lehetőséget ad rá, hogy nemcsak egyedi könyvtárak csatlakozhatnak a rendszerhez, hanem konzorciumok is. A VOCAL rendszer koncepciója eredendően tartalmazza a MOKKA-hoz való kapcsolódás lehetőségét. A tagok kapcsolódása a VOCAL központi adatbázisán keresztül a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MOKKA számára is kedvező megoldás: a több, eltérő szokásokkal rendelkező tagkönyvtár problémáit hordozó rekordok helyett egységes és eleve letisztult szabályok szerint létrehozott rekordok sokkal nagyobb számával rendelkezhetnek.

A rendszer jellemzői

A VOCAL rendszert kialakító Dataware Kft., a KLTE és a JATE könyvtárak már 1997-ben létrehoztak olyan központi katalógust, amely a tagkönyvtárak többségének számítógépes katalógusában tárolt rekordok összemásolása útján keletkezett. Ez a katalógus statikus volt, nem került sor frissítésére. Létrehozásának célja az volt, hogy a fenti intézmények szakértői az adatbázis rekordjainak, állományának elemzése után kialakíthassanak egy osztott katalogizálási koncepciót és az így kialakított megoldásokat éles adatokon tesztelhessék. 1998 nyarára sikerült is kidolgoznunk egy olyan koncepciót, amely elméletileg megválaszolta a Corvinát használó könyvtárak közötti osztott katalogizálási rendszer fő elveivel és a kialakítandó munkafolyamattal kapcsolatos legfontosabb kérdéseket.
Ezek a következők voltak:

- A rendszer lényegi része, motorja egy olyan, fizikailag is létrehozott, automatikusan épülő központi adatbázis, amely állandóan (online kapcsolat) tükrözi a tagok adatbázisainak aktuális állapotát;

- A központi adatbázis mind bibliográfiai, mind egységesített névalakokat tartalmazó rekordokból is építkezik (utóbbi esetben helyi, azaz ténylegesen felhasznált egységesített alakot tartalmazó, s háttér, azaz ténylegesen még fel nem használt egységesített alakokat tartalmazó, valamint ún. „szkeleton", azaz a bibliográfiai rekord feltöltésekor automatikusan létrehozott, de nem ellenőrzött egységesített alakot tartalmazó rekordok állományairól is szó van);

- A tagok képesek legyenek a központi adatbázis bibliográfiai és authority rekordjainak közvetlen letöltésére;

- A központi adatbázis rekordjai tartalmazzák a tagkönyvtárak lelőhelyadatait, és egyben tegyék lehetővé az aktuális státus-adatok megtekintését, illetve a könyvtárközi kölcsönzésben való közvetlen felhasználását (ODR funkció);

- A tagok napi katalogizálási munkájában ne jelentsen többlet terhet az osztott katalogizálási munkafolyamat (azaz a tételek azonosítása, illetve a módosított vagy újonnan létrehozott tételek mentése ne okozzon plusz műveleteket);

- Továbbra is meg lehessen őrizni a tagok helyi adatbázisainak integritását (a helyi katalogizálási szabályok soha nem valamiféle misztikus helyi „önfejűségből" erednek, hanem a helyi katalógusok helyileg kialakított, sokszor értékes elemeket tartalmazó történeti alakulásából);

- A VOCAL adatbázis automatikus építését az biztosítja, hogy a tagok az OPAC-ba (helyi katalógusba) ment opció helyett mechanikusan az OPAC+VOCAL-ba (egyszerre a helyi és a központi katalógusba) ment opciót használják;

- Biztosítani kell a helyi és a VOCAL adatbázis rekordjainak kapcsolatát és egyben a VOCAL adatbázis rekordjainak javíthatóságát (ennek érdekében a tagok egyedi rekordazonosítókat használnak, és a VOCAL adatbázisból letöltött rekordok azonosítóját a helyi adatbázisokban is meg kell őrizni);

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A VOCAL adatbázis rekordjai kétféle mezőt tartalmaznak: a legtöbb bibliográfiai adatot tartalmazó mező felülírható (a bevitt adatok tehát bővíthetők, de elkerülendő az adatveszteséget jelentő törlés); a lokális adatokat és a tartalmi leírást tartalmazó mezők viszont „hozzáírás" státusban vannak (a tagkönyvtárak által bevitt adatok minden körülmények között hozzáíródnak a már bevitt adatokhoz, anélkül, hogy abból bármit is törölnének).

A fenti elvek részletes kidolgozása után a kísérletre jelentkező tagkönyvtárak mindegyikében telepítésre került a Corvina rendszer katalogizáló moduljának az a változata, amely már tartalmazta a fenti elveknek megfelelő funkciókat. A VOCAL adatbázisban való közvetlen javítás érdekében az érintett könyvtárakban (ez természetesen szűkebb kört jelentett) telepítettük a katalogizáló modul Javas változatát: így lehetségessé vált a hálózati adatátvitel okozta esetleges lassulás következményeinek kivédése. A teszt nem terjedt ki a tényleges munkafolyamatra: a tagkönyvtárak katalogizálói automatikusan mentették a rekordokat és a javításokat (mind a bibliográfiai, mind az authority rekordok esetében) a VOCAL adatbázisba is. A VOCAL adatbázis 1998 július végétől épült ily módon: átlagosan havi 30 ezer rekord gyarapodást könyvelhettünk el. A teszt időszakában (az év végéig tartott) bebizonyosodott, hogy az elképzelés életképes, és a legtöbb, időközben felmerült számítástechnikai és könyvtári-feldolgozási problémát is sikerült megoldani.

A tesztidőszakban a KLTE és a JATE könyvtárainak katalogizálói többször is egyeztetni próbálták a VOCAL katalogizálási szabályzat részleteit, s mára ennek legfontosabb keretei tisztázódni látszanak. (A VOCAL szabályzat kialakításakor messzemenően figyelembe vettük a MOKKA bizottságai által elfogadott elveket is).

Munkafolyamatok a VOCAL rendszerben

A VOCAL rendszerben elképzelt és kialakított munkafolyamatoknak négy sarkalatos pontjuk van:

- Tekintettel arra, hogy a VOCAL adatbázis teljes mértékben tartalmazza a helyi adatbázis rekordjait: a helyi adatbázisban történt, negatív eredményt hozó ellenőrzés után kötelező a VOCAL adatbázisban történő azonosítás;

- Semmilyen körülmények között nem lehet megváltoztatni az átvett bibliográfiai és authority rekordok azonosítóját;

- Az átvett rekordból nem szabad semmilyen meglévő adatot törölni, akkor sem, ha a saját adatbázisunk építési elvei szerint az „fölösleges" adat;

- Minden más adat (helyi 'státus'-adatok, szakjelzetet és tárgyszavakat tartalmazó mezők).

A munkafolyamat leírása a következő három alaphelyzetet vette tekintetbe:

- Amennyiben a katalogizáló megtalálja az azonosítandó tételt a saját adatbázisában, az új példányt a szokásos módon hozzáírja a mű már meglévő rekordjához – mentés után a javított rekord automatikusan bekerül a helyi és a VOCAL adatbázisba. A VOCAL adatbázisban a rekord bibliográfiai és tartalmi leírást tartalmazó része változatlan marad; a lelőhelyeket tartalmazó adatok újabbal bővülnek (csak a példánnyal rendelkező könyvtárak kódja, illetve annak feloldása látszik, amennyiben valaki a példányok aktuális státusára kíváncsi, a könyvtár nevére kattintva lekérdezheti azt; a név mellett megjelenő ikonra kattintva a megfelelő jogosultsággal ren-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

delkező könyvtári felhasználó könyvtárközi kölcsönzési kérést indítványozhat);

- Amennyiben a helyi katalogizáló nem tudja azonosítani a keresett tételt a saját katalógusában, kötelezően azonosítania kell azt a VOCAL adatbázisban. Ha ott megtalálja, akkor a rekordot átkéri saját katalogizáló-szerkesztő ablakába (ez a Corvina rendszer X-Window és Java katalogizáló moduljának beépített funkciója) és azt példányinformációkkal, tartalmi feltárással, illetve esetleg egyéb adatokkal kiegészíti, majd az előző pont szerinti eljárással elmenti. Az átvett rekordok bibliográfiai leírást tartalmazó részét csak szükség esetén javíthatja (ha abban helyesírási, gépelési vagy a már részletesen tisztázott leírási szabályzatnak ellentmondó hibát talál). A tartalmi leírást tartalmazó mezőket a sajátjával helyettesítheti, hiszen ezek „hozzáírás" jellegű mezők, azaz a központi adatbázisban található adatokhoz hozzáíródnak, azokat nem törlik.

Ha a helyi adatbázis számára új, egységesített alakra van szükség, akkor a katalogizáló lehetőség szerint ezt is a VOCAL adatbázisból kell hogy átemelje – különösen a sok utalóval rendelkező authority rekordok esetében. Amennyiben a katalogizáló új, egységesített alakot tartalmazó rekordot készít katalogizálás közben, ez is automatikusan mentődik a VOCAL adatbázisba.

- Amennyiben a katalogizáló sem a helyi, sem a VOCAL adatbázisban nem találja meg a tétel leírását, azt maga készíti el és az időközben készített egységesített névalakokat tartalmazó rekordokkal együtt automatikusan mindkét adatbázisba elmenti. Ez alól csak azok a rekordok kivételek, amelyek a helyi könyvtárak meghatározása szerint „csonka" rekordoknak minősülnek: pl. a kölcsönzés során „röptében" leírt könyvek.

A legfontosabb alapelv tehát az, hogy a VOCAL rekordok alapvető szerkezetén nem szabad változtatni. Természetesen a tesztidőszakban kidolgozott katalogizálási szabályzat minden problémára részletesen nem terjedhetett ki. Éppen ezért létrehozunk egy olyan Web felületet, amely egyrészt tartalmazni fogja az eddig kidolgozott anyagokat, másrészt lehetőséget fog adni arra, hogy az egyes pontokhoz olvasás vagy munka közben a tagkönyvtárak könyvtárosai megjegyzéseket fűzhessenek. Elindítunk egy olyan levelezési listát is, amely elsősorban a hasonló problémák felvetésével és megoldásával foglalkozik – ennek archívumát visszakereshetővé tesszük. Az így összegyűjtött kérdéseket rendszeresen megvitatjuk a VOCAL Egyesület szakmai rendezvényein és megegyezés után a szabályzatot kiegészítjük. Tisztában kell lennünk azzal, hogy az osztott katalogizálás munkafolyamatának végleges kidolgozása nem történhet egyik napról a másikra – az alapelvekhez való ragaszkodás azonban sok problémán átsegítheti a tagokat.

A bibliográfiai feltárás problémái

A bibliográfiai leírás szabályzatának kidolgozásánál a következő szabványokat vettük figyelembe (*Koltay Klára* által összeállított anyag alapján):

- ✓ Magyar katalogizálási és besorolási szabványok
- ✓ Transzliterációs szabványok
- ✓ USMARC Bibliographic Format
- ✓ USMARC Authority Format
- ✓ USMARC Holdings Format

A bibliográfiai leírás a következő dokumentumokat tekinti tárgyának:

- ✓ Monográfia
- ✓ Periodika (nyomtatott, elektronikus)
- ✓ Hangdokumentumok
- ✓ Kotta
- ✓ Térkép

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- ✓ Képi anyag (kivetíthető és nem kivetíthető képek)
- ✓ Számítógépfájlok
- ✓ Archív anyagok

Az azonos szabványok használata ellenére számtalan problémával kell szembenézni a leírási gyakorlatban. Elsőként a bibliográfiai leírás nyelvével kapcsolatos problémákról ejtenék néhány szót.
A Corvina rendszer alkalmas az összes diakritikus jel bevitelére, archiválására, indexelésére és a legtöbb megjelenítésére is – az ISO 8859-1 karaktertábla legközelebbi karakteréhez idomítva (néhány ritkán használt jel megjelenítésére egész egyszerűen nincs megfelelő karakter, ezek helyett az & jelet használjuk mind a megjelenítésre, mind a visszakeresésre – a feldolgozott dokumentumok leírásánál ezek gyakorlatilag nem fordulnak elő). Az indexelésnél és a visszakeresésnél tehát elegendő a legközelebbi karakter használata – így a normál billentyűzetkiosztás nyugodtan használható (a felhasználókat nem lehet arra kényszeríteni, hogy egy 101 gombos billentyűzeten különböző kombinációkat próbálgassanak).
A bibliográfiai leírás mezőiben alkalmazott eredeti, illetve magyar nyelvű leírásnál kiindulási alapként a szabványcsalád előírásait fogadtuk el – ennek egyes részei a későbbiekben pontosításra szorulhatnak. Hasonlóképpen járunk el a rövidítések alkalmazásánál is.
Kényes kérdés a személynevek mint besorolási adatok leírása. A cirill betűs nevek átírásánál az általános szempont mindenképpen az MSZ 1362 szabvány mellékjeleket tartalmazó táblázatának a betartása. Azonban figyelembe kell venni, hogy az egyes tagkönyvtárak eltérő és egyszerűsített átírásokat alkalmazhattak, s a már bevitt besorolási adatok egyeztetése nem lesz egyszerű feladat. (Előkészületben van egy olyan editáló program, amely lehetővé teszi az adatbázis által már használt táblák bejegyzéseinek visszamenőleges javítását, a mindennapi használat leállítása nélkül.)

A VOCAL katalogizálási szabályzata, a MOKKA szabályzatához hasonlóan (annál valamivel bővebben), kidolgozta a maga minimum követelményrendszerét. Az ebben a követelményrendszerben található mezők és almezők kitöltése lehetőség szerint kötelező. A problémát nem is annyira ez jelenti: inkább a megengedő részekkel van probléma, például a név típusú besorolási adatok esetében. Amennyiben valamelyik könyvtár megadja a szerző neve mellett annak foglalkozását, születési és halálozási dátumát, a többi könyvtár ezt már nem törölheti – vagy átalakítja a saját besorolási adatait ennek megfelelően, vagy a saját katalógusba való mentésnél minduntalan kitöröli ezeket az adatokat. A szabályzatnak még számtalan olyan pontja van, amelynél előre nem lehetett megállapítani a pontos értelmezést, ezek tisztázására menet közben kell sort keríteni.

A tartalmi feltárás problémái

A VOCAL rendszer másik előnye és egyben problémája is a tartalmi feltáráshoz kapcsolódik. A tagkönyvtárak legtöbbje használ valamiféle tartalmi feltárási eszközt. Az ennek rögzítésére szolgáló mezők „hozzáírás" típusú mezők: minden könyvtár a saját megoldását használja, és az hozzáíródik a többiekéhez. Az identitás megállapítására a 650 és 651 mezők indikátorait használjuk. Az úgynevezett szabad tárgyszavak vonatkozásában – ezek nem esnek authority kontroll alá – nem kell törekedni a szétválaszthatóságra, hiszen ezek csak a kulcsszavas visszakeresést segítik a VOCAL adatbázis esetében.
A szakjelzetek használata nem jelent különösebb gondot: az ETO rendszert használó könyvtáraknak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyilvánvalóan törekedniük kell a már létező jelzetek átvételére – amennyiben ez nem ellentétes a lokális rendszerrel.
A tárgyszót használó rendszerek esetében már nem ilyen egyszerű a helyzet. A tagkönyvtárak jelenleg a következő fontosabb rendszereket használják: Library of Congress tárgyszavak, Library of Congress tárgyszavak magyar fordítása, JATE tárgyszórendszer, Medical Subject Headings, Művészeti tárgyszórendszer. Nyilvánvaló, hogy ezek nem keveredhetnek egymással – még egy az egyben történő átvétel esetén is a legtöbbször szükség van legalább az indikátor megváltoztatására. Reményeink szerint azonban már a puszta azonosítási kényszer is sokat segíthet az egyes rendszerek további tisztulásában és közelítésében. Terveink szerint a tárgyszavak használata a jövőben egyszerűsödni fog.

Várható eredmények

A VOCAL rendszer üzembe állításától a következő eredményeket várjuk:

- A nagyszámú kötelező rekordátvétel gyorsítani fogja a dokumentumok feldolgozását;
- A besorolási adatok kötelező azonosítása és lehetőség szerinti átvétele tisztábbá teszi a lokális adatbázisokat és a VOCAL adatbázison keresztül közelebb hozza őket egymáshoz;
- A periodikák feldolgozásánál a könyvtárak segítik egymást a 853-855 adatcsoport kidolgozásánál, azaz az egyes periodikák érkeztetési mintájának átvételével jelentősen gyorsíthatják az érkeztetési modulok konfigurálását és egységes használatát;
- A nem-monografikus dokumentumok egységes és gyorsított feldolgozását;
- A „régi" könyvek nagyszámú feldolgozása (a JATE könyvtár és a Somogyi könyvtár gyűjteménye mellett az egyházi gyűjtemények) és a számítógépes feldolgozás egységesítésének lehetősége;
- A pontos lelőhelyadatok elérhetőségével lehetségessé válik több mint 20 könyvtár példányadatainak lekérdezhetősége (a VOCAL adatbázis már indulásakor is több mint félmillió példány adatait tartalmazza);
- A KLTE vezetésével a funkciók ODR használata (ez nem csak a Corvinát használó könyvtárak adatait tudja szolgáltatni) és az országon belüli könyvtárközi kölcsönzés megkönnyítése;
- A tagkönyvtárak számára kidolgozott és pontosított feldolgozási szabályzat példa értékű lehet;
- A MOKKA rendszeréhez való csatlakozás VOCAL adatbázisán keresztül országos jelentőségű tapasztalatokat fog hozni;
- A VOCAL rendszerhez csatlakozó kisebb könyvtárak számára lehetőséget kívánunk biztosítani nagyobb számú bibliográfiai és besorolási rekord letöltésére és ezzel a lokális adatbázisok feltöltésének meggyorsítására.

A VOCAL rendszer központi adatbázisának felépítése a cikk megírásának idején* fejeződik be, és ezekben a napokban kezdődik el az üzemszerű használat a JATE és a KLTE könyvtárai számára. Ezzel kezdetét veszi a Corvina rendszert használó könyv-

* A cikk megírása 1999 áprilisa.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tárak által kidolgozott osztott katalogizálási rendszer második fázisa, amikor egymásután töltjük be a többi tagkönyvtár adatait és pontosítjuk velük a feldolgozási szabályzat értelmezését.

Felhasznált irodalom

AMBRUS Zoltán: Egy hosszú fejlesztés rövid vázlata avagy mégis TEXTLIB = http://www.vfmk.hu/vfek/konf/ambrus.htm

BAKOS Klára – MÉZES István – VAJDA Mária: Osztott katalogizálás megvalósításának gyakorlati modellje a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen OLIB7 rendszerrel.

GYÜRE Péter: Osztott katalogizálás a gyakorlatban – a „VOCAL" rendszer = http://www.iif.hu/rendezvenyek/networkshop/98/eloadas/html/d/pgyure/pgyure.htm

GYÜRE Péter – KOLTAY Klára: Voyager – mire használható egy integrált könyvtári rendszer. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1997. 3. sz. 102-108. p.

HORVÁTH Ádám: Rendszerváltás az OSZK-ban, a közreműködő szemével. In: Könyvtári Figyelő, 1998. 2. sz. 219-228. p.

Vajda Erik: Osztott (közös) katalogizálás Magyarországon = http://www.iif.hu/rendezvenyek/networkshop/97/tartalom/NWS/3/1/index.htm

---

TÁRGYKÖRI "ZSILIPEK" szorítják gátak közé az Internet információözönét. - A brit egyetemek szakemberei 3 évi munkával építettek ki 7 ilyen zsilipet (gateway), amelyek összesen 150 000-nél több, gondosan kiválogatott Internet-forráshoz, Web-helyhez irányíthatják a kutatókat, s az érdeklődő nagyközönséget. A hét tárgykör: művészet és tömegkommunikáció; közgazdaság; konfliktusok; technika; történelem; orvostudomány; társadalomtudomány. Használatuk ingyenes.

(Interlend. Doc. Supply, 1998. 4. sz.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„Iskolai könyvtárak megújuló szerepkörben"

A Soros Alapítvány könyvtárfejlesztő pályázata (1996-1998)

Dán Krisztina

A fejlesztési program előzményei és mozgatórugói

Az informatikai fejlesztést szolgáló közoktatási részprogram keretei között 1995-ben vetette fel a Soros Alapítvány szakkuratóriuma az iskolai könyvtárak korszerűsítésének pályázati úton való támogatását. A kezdeményezés alapja az volt, hogy az iskolán belül a könyvtár az a hagyományosan információ-(hordozó)k rendszerezésére, tárolására és szolgáltatására hivatott, térben és időben nyitott szellemi műhely, ahol tanuló, tanár szabadon és gyorsan hozzáférhet a számára szükséges forrásokhoz. Ezzel széles lehetőséget kínál használóinak az önálló információszerzésre, a tudáselsajátítás forrásokra alapozott, hatékony munkaformáira. Kötetlen, szabad légköre miatt egyúttal az iskola „találkozóhelye", ahol a diákok egymás között és tanáraikkal, oldott, partneri kapcsolatot alakíthatnak ki. A könyvtár, mint a közösségi élet központja alkalmas arra is, hogy az ott megfordulók kicseréljék gondolataikat, információikat, megbeszéljék problémáikat, gondjaikat.

A fenti, lényegi jellemzők következtében a könyvtárba kerülő források, korszerű informatikai eszközök egy működő- és szolgáltatóképes rendszerbe épülve hatékonyabban hasznosulhatnak, mint az iskola egyéb tereiben. A kötetlen hozzáférhetőségen túl, a hagyományos forrásokkal összehangolt alkalmazásokkal valósághű problémahelyzetekben, értelmes funkciót kaphatnak az új eszközök.

A szakkuratórium szándékai szerencsésen találkoztak a könyvtárostanárok szakmai szervezetének korszerűsítési elképzeléseivel.

Akkoriban már látható volt, hogy a Nemzeti Alaptantervben (NAT-ban) kirajzolódó könyvtár – informatikai koncepció csupán egy korszerű iskolai könyvtár szakmai-technikai körülményei, feltételei

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

között valósítható meg. Ilyen módon az iskolai könyvtárügy felelős képviselői is egyre hangsúlyosabban érveltek a hagyományos könyvtári modell gyökeres átalakulásának szükségessége mellett.

Ehhez képest a 90-es évek közepéig az iskolai könyvtárak számítógépesítésére csak szórványosan kerülhetett sor. Pontos adataink ugyan nincsenek, de egy-két mintavétel alapján arra lehet következtetni, hogy hozzávetőleg 300-400 intézmény könyvtárában működhetett számítógép és szoftver. Tapasztalataink szerint ezeken a helyeken is általában maradékelv alapján került sor az elektronizációra. A másutt alkalmatlannak minősített, kis háttértárolóval rendelkező, lassú gépeket kapta többnyire a könyvtár, holott a helyi adatbázis megteremtése érdekében éppen az ellenkező logikának kellett volna érvényesülnie. Bár ezekben az években már létezett kis- és középnagyságú könyvtárak részére kifejlesztett integrált könyvtári rendszer, az iskolák gyakran a könnyebb ellenállás felé hajlottak, és olcsó, de szakmai szempontból gyenge minőségű programokat vásároltak meg. (Általában a korszerűbb szoftver beszerzése után derült ki, hogy a felvitt adatállomány konvertálása megoldhatatlan.). Kevés olyan könyvtár létezett, ahol a korszerű hardver- és szoftver-feltételeket egyidejűleg teremtették meg. De ezeken a helyeken is többségében egyfelhasználós gépeket működtettek, amelyek elsősorban a könyvtári munkafolyamatok megkönnyítését szolgálták. Ahol a helyi hálózatok kiépítésére vállalkoztak, rendszerint még csak szóba se került a könyvtár hálózatba kötése. A könyvtári fejlesztés az iskolák számítógépes ellátásához képest is igen komoly lépéshátrányban volt. Úgy tűnik, hogy az anyagi eszközök elégtelenségén kívül a könyvtári fejlesztést szemléleti tényezők is gátolták. Sok esetben az intézményvezetők, fenntartók könyvtárról alkotott hagyományos elképzelései is akadályozták a korszerű forrásközpontok kialakítását.

A 90-es évek első felében tehát szórványosan és lassan megindult az iskolai könyvtárak elektronizációja, de hiányzott a folyamatok szakértői támogatása, összefogása, sokszor a szándékokhoz szükséges anyagi feltételek sem voltak elegendőek. A fejlesztés csekély mértéke következtében nem halmozódott fel kellő tapasztalat az iskolai könyvtár számítógépesítéséből származó gyakorlati előnyök bemutatásához.

Ilyen körülmények között a NAT korszerű könyvtárhasználatra vonatkozó követelményei meglehetősen illuzórikusnak tűnhettek, noha az kétségtelen volt már a tantervi program kidolgozásának idejében, hogy a könyvtári technológia felgyorsult fejlődéséhez kell igazodnia a jövő könyvtárhasználóját felkészítő iskolai könyvtárnak.

Ennek tudatában a Könyvtárostanárok Egyesülete egyre határozottabban sürgette a könyvtári modernizáció állami és fenntartói támogatását. Közben a Soros Alapítvány Szakkuratóriuma elhatározta az iskolai könyvtárak informatikai fejlesztésének kiemelt támogatását.

A két szándék egymást erősíthette meg tehát, amikor szakkuratórium felkérésére a Könyvtárostanárok Egyesülete javaslatokat dolgozott ki az iskolai könyvtárak informatikai fejlesztését szolgáló pályázatokhoz.

E cikk íróját, mint a szakmai szervezet vezetőségi tagját kérték fel 1996 elején a kuratóriumban való részvételre.

Ilyen előzményekkel és célokkal indult el 1996-ban a Soros Alapítvány iskolai könyvtárak hardver és szoftver állományának fejlesztését célzó pályázati futama.

A program első szakasza: 1996. Pályázat az iskolai könyvtárak hardver és szoftver állományának fejlesztésére

Az első évben a pályázati kiírást – a meglehetősen szigorú feltételek ellenére – az iskolák várakozáson

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

felüli érdeklődéssel fogadták. 930 intézmény adott be többségében színvonalas, értékelhető könyvtári számítógépesítési programot. A résztvevő iskolai könyvtáraknak rendelkezniük kellett az alapvető működési feltételekkel (főfoglalkozású, megfelelő képesítéssel rendelkező könyvtárostanár, 50 m^2-nél nagyobb önálló rendeltetésű helyiség, 10 000 egységnél nagyobb állomány és 100 000 forintnál magasabb évi beszerzési keret). Köztudottan az iskolai könyvtárak kisebb hányada (hozzávetőleg 30%-a) felel meg ezeknek a feltételeknek. E szigorúnak látszó megkötésekre azért volt szükség, mert a színvonalas informatikai eszközök, korszerű könyvtári technológia feltehetően ott hasznosulhat kellő hatékonysággal, ahol legalább a működés elemi feltételei adottak, ahol élni tudnak az elektronizáció, telekommunikáció eredményeivel, határozott elképzelésekkel rendelkeznek az eszközök pedagógiai felhasználásával kapcsolatban.

Az intézmények érdeklődésére jellemzőek a következő adatok: a közel négyezer közoktatási intézményből a tárgyévben kb. 1300 rendelkezett főfoglalkozású könyvtárossal. Közülük 915 iskola vállalkozott arra, hogy pályázatában szakmai és pedagógiai érvekkel hitelt érdemlően bizonyítsa a korszerű informatikai eszközök könyvtári hasznosulását. A program megvalósításához átgondolták saját helyi erőforrásaikat, sőt ezzel összefüggésben a könyvtár egyéb működési feltételeinek javítása is sok esetben szóba került.

Összességében megállapítható, hogy a pályázat komoly szellemi és anyagi erőforrásokat hozott mozgásba. Önmagában az is eredménynek tekinthető, hogy a felhívás hatására az iskolavezetés átgondolta a könyvtár korszerűsítésének lehetőségeit.

A pályázatok elbírálásának alapja a kifejtett program szakszerűségének, az önerős fejlesztés mértékének, a könyvtár nyitottságának, belső és külső kapcsolatteremtő készségének, a könyvtárhoz kötődő tanulói öntevékenység értékelése, mérlegelése volt.

Az iskolák könyvtáruk számítógépesítésétől általában a könyvtár-szakmai munkafolyamatok egyszerűbb, gyorsabb elvégzését, a dokumentumok differenciáltabb és gyorsabb visszakereshetőségét, a tájékozódási források, lehetőségeinek kibővítését várták. Pedagógiai szempontból a korszerű eszközöket, információhordozókat, tájékozódási technikákat a tanulók könyvtárhasználati képzéséhez kívánták felhasználni.

Az iskolák többsége (közel 700 intézmény) első számítógépre pályázott. Ebből adódott, hogy a könyvtári fejlesztés főként a könyvtárostanár munkájának segítését eredményezhette, és csak másodsorban, közvetve szolgálhatta a tanulók könyvtári célú géphasználatát. A multimédiák közvetlen megismerésére, az Internet használatára, az adatbázisokban való keresésre inkább bemutatás, mint gyakorlati alkalmazás formájában kerülhetett sor. Az egyetlen könyvtári számítógép használatának korlátai miatt terjedt el a szakmai körökben gyakran hallott szlogen, miszerint az iskolai könyvtárban „egy számítógép nem számítógép". Ennek köszönhetően – értesüléseink szerint – több helyen tovább bővítették az alapítványi adományt második, harmadik felhasználói géppel, hogy a tanulók számára a könyvtárban is lehetővé tegyék a rendszeres gyakorlati tapasztalatszerzést.

Ezek a pályázatok még többnyire a számítógép lokális használatára helyezték a fő hangsúlyokat, a könyvtár hálózati kapcsolatainak formáival, az ebből adódó tényleges, gyakorlati kérdésekkel nemigen foglalkoztak. Inkább csak az általánosság szintjén fogalmazták meg az Internet hozzáférhetőségével kapcsolatos elképzeléseiket is. Talán az ebből adódó bizonytalansággal vagy a világhálózat használatának költségeitől való félelemmel magyarázható, hogy a pályázók egy része nem kérte az Internet kapcsolatot. Hozzá kell tennünk, hogy 1996-ban még kevés iskola, iskolai könyvtár pedig csak elvétve rendelkezett tapasztalatokkal ezen a téren.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A program első szakaszában a 930 pályázó közül 169 kapott korszerű, információs eszközöket (1 db multimédia számítógépet, lézerprintert, SZIRÉN könyvtárkezelő programot adatbázisokkal, Win '95, Office '95 szoftvert és egy multimédia szoftvercsomagot) könyvtára számára. A pályázat abban segítette az iskolai könyvtárakat, hogy megismerkedjenek a számítógép könyvtári hasznosításával, tapasztalatokat szerezzenek a hálózatba kapcsolódás szakmai, informatikai, pedagógiai előnyeivel, a könyvtár kapcsolatépítésének szerteágazó lehetőségeivel. A következő szakaszok mutatták meg, hogy ezen a területen milyen jelentős változásokat indított meg a könyvtári pályázat.

A program második szakasza: 1997. Az első pályázat meghívásos folytatása

1997-ben könyvtári területen nem írt ki újabb pályázatot a kuratórium, az előző körből kiesett kb. 350 pályázóhoz fordult meghívással, hogy újabb elképzeléseikről, szakmai fejleményeikről számot adva ismét vállalják a megmérettetést. Ezen kívül mellékelniük kellett a könyvtár meglévő vagy tervezett honlapját. A felkérésre 311 meghívásos pályázat érkezett. A kuratórium ezek közül választotta ki azt *a 133 intézményt, akik ugyanolyan összetételű adományban részesültek, mint a korábbi nyertesek.*

A pályázati értékelés szempontjai továbbra is az adomány hasznosításáról szóló szakmai elképzelések (újrafogalmazott vagy megerősített formában), a könyvtár nyitottságának (a belső és külső környezettel való kapcsolatteremtésben), illetve az önerős fejlesztésének mértéke voltak.

A pályázati kérdőív kiegészült ezúttal egy aktuális kérdéssel, amely a könyvtár szerepét tudakolta a helyi tantervek kidolgozásában. A pályázati értékelések során ez a rovat betekintést nyújtott a NAT könyvtárpedagógiai követelményeinek helyi megtervezésébe, egyúttal a könyvtár pedagógiai információs szerepét is minősítette.

Másik említésre méltó tapasztalatunk a pályázatok kísérőanyagaként kért és elküldött könyvtári nyitóoldalak tartalmi és formai igényessége volt. Sok helyen az iskola honlapját egészítették ki a könyvtárra vonatkozó bemutatkozással, másutt Internet kapcsolat hiányában csak tervezet formájában készült el az ismertetés. Ez a követelmény ismét az iskolai könyvtárra – mint az intézmény fontos egységére – irányította a figyelmet, amelynek a nyitóoldalon is meg kell jelennie. *Másrészről a feladat vállalása ismét közös gondolkodást, együttműködési lehetőséget jelentett az informatikát oktató pedagógusok és a könyvtárostanárok között.* Egyébként az egész pályázati futam alatt megfigyelhető volt a két szakterületen dolgozók közös munkálkodása, a kölcsönösség és az egymásrautaltság felismerése. Talán ennek eredményeként jelent meg a második szakasz fejlesztési elgondolásai között egyre gyakrabban az iskolai könyvtár helyi hálózatba kapcsolásának közös szándéka is.

Az önerős fejlesztésekkel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy az első szakaszban jelzett vállalások a második körben benyújtott pályázatok jelentős hányadában megvalósított eredményekké váltak. Számos helyen a könyvtár tereinek növeléséről, a berendezés felújításáról (fényképekkel mellékelve), korszerű hardver feltételekről, a helyi hálózat terveiről (tervrajzokkal mellékelve) vagy éppenséggel a könyvtár személyi feltételeinek bővítéséről számoltak be a meghívásos pályázatok.

Soros Informatikai Konferencia (Balatonfüred, 1998. május 28-30.)

Rendkívül fontos eseménynek tekinthető a hároméves pályázati futam történetében. A háromnapos

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szakmai konferencia egyik kiemelt szakmai területeként kapott helyet az iskolai könyvtári pályázat tapasztalatainak összegezése. A nyertes pályázók beszámolói felértek egy módszertani továbbképzéssel. A színvonalas prezentációkkal kísért előadások hiteles bizonyítékát adták a pályázat eredményeinek. Érdemes lenne egy kiadvány formájában megjelentetni a konferencia anyagát, hogy közkinccsé válhassanak az iskolák tapasztalatai mindazok számára, akik most tervezik könyvtáruk korszerűsítését, illetve bizonyító érvül szolgáljanak egy átfogó könyvtár-informatikai program kidolgozásához a közoktatás területén, és a megvalósításukhoz szükséges állami és fenntartói financiális támogatások odaítéléséhez.

A program utolsó szakasza: 1998. Iskolai könyvtárak megújuló szerepkörben

Az utolsó fordulóban újabb aktuális értékelési elemet vont be a kuratórium a korábbiakból ismerős követelmények és informatikai-pedagógiai szempontok mellett. A tartalmi elbírálás középpontjában ezúttal az 1998-ban bevezetett helyi pedagógiai programok könyvtárhasználati tervei álltak, amelyeket tantervi részletekkel kellett az intézményeknek hitelt érdemlően bizonyítania a támogatás elnyerése érdekében. Ezen kívül kiemelt helyet kapott az értékelések során a számítástechnika könyvtári alkalmazásával, az elektronizációval megvalósítható könyvtár-informatikai tervek, elképzelések kifejtése.

A pályázati felhívásra közel 600 intézmény jelentkezett. Az újabb érdeklődésre való tekintettel ismét szigorú szűréssel kellett szűkíteni az esélyesek körét: a hasonló színvonalú pályázók közül főként az első gépre jelentkezőket részesítette a kuratórium előnyben. A 100 000 Ft-nál kevesebb összegű beszerzési keret, illetve a 10 000 egységnél kisebb állomány esetén csak rendkívüli esetekben (új intézmény, eredeti program, halmozottan hátrányos település) született pozitív döntés. Egyértelműen kizáró oknak minősült a helyi könyvtárpedagógiai program hiánya.

Az értékelési szempontok együttes figyelembevételével végül 180 pályázat nyerte el a fejlesztéshez szükséges informatikai eszközöket, együttesen 80 millió forint értékben.

Az 1998-as pályázat hozadékai (egybevetve a korábbi tapasztalatokkal)

- A NAT követelményeinek hatására a helyi pedagógiai programba és a tantervekbe általában rendszerszerűen épültek be a könyvtárhasználatra nevelés céljai, követelményei, tartalmai, tevékenységei, korszerű, számítástechnikán alapuló eszközei.

- Az informatika oktatás tantervszerű bevezetése következtében (és a SULINET program támogatásával) sok helyen bővítették a számítógép parkot, néhol multimédiatermet, számítástechnikai labort rendeztek be. Erőteljesen megindult a helyi számítógépes hálózat kiépítése. A jelentkező iskolák többségében az Internet már hozzáférhető volt. Jelentős mértékben megnövekedett a számítógép használatában járatos pedagógusok aránya.

- A SULINET keretében kapott CD-állomány többségében könyvtári kezelésbe került. Hasonló eredménnyel járt az MKM Orfeusz programja. Részben ennek köszönhetően a könyvtárakban megnövekedett az audiovizuális dokumentumok mellett a számítógéppel olvasható ismerethordozók mennyisége. A 600 könyvtár közül közel két és félszáz pályázó jelezte e dokumentu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mok meglétét. Két éve még elvétve találtunk erre példát.

- A szoftverektől eltérően, – sajnálatos módon – a SULINET program nem foglalkozott a könyvtárak hardver fejlesztésével.

Ennek ellenére helyi erőből a pályázó intézmények közel felében oldották meg a könyvtári gép beszerzését (igaz, hogy Pentium-gépek csak 46 könyvtárba kerültek). Több iskola második, harmadik gépét szerette volna pályázati úton megszerezni. Volt ahol a pályázati adomány elnyerése esetén önerős fejlesztésként vállalták az újabb gép(ek) megvételét, és ezek hálózatba kapcsolását (a megfelelő szoftver verzió beszerzésével együtt).

E törekvések főként azzal magyarázhatók, hogy a könyvtáros munkájának gépesítése mellett egyre fontosabbá vált a tanulók géphasználata, az önálló információkeresés feltételeinek megteremtése a könyvtárakban.

Az előző évi pályázatokhoz képest a helyi fejlesztési vállalások között jelentősen megnőtt azoknak az intézményeknek a száma, ahol megtervezték a könyvtár helyi hálózatba szervezését. A tervezők célja ezzel az volt, hogy a könyvtári adatbázisok a helyi hálózat szerveréről elérhetők legyenek az iskola különböző pontjairól is. Egyúttal a könyvtári adatbázisokban való keresés technikáját egész tanulócsoportok sajátíthatnák el a számítógépterem munkagépein. A szakmai és műszaki szempontból megalapozott tervrajzok valós szándékokról tanúskodnak. A végeredmény szempontjából pedig közömbös, hogy mindezt általában a pályázat jellege motiválta.

Több pályázat is foglalkozott az intraneten tárolható, ún. Internet tükrözésekkel, amelyeket a belső keletkezésű anyagokkal (pályamunkák, évkönyvek, tankönyvek, tanítási órán kívüli foglalkozások, programok anyagaival), valamint a fenti könyvtári adatbázisokkal együtt a belső hálózat szerveréről vehetnének igénybe az iskola különböző felhasználási helyeiről. Az iskola munkájához szükséges és releváns, valamint könnyen előhívható tartalmak között egyre több tervezetben kaptak helyet a könyvtári információk mint a napi tájékozódás nélkülözhetetlen forrásai.

Általában a pályázati futam utolsó szakaszára jellemző, hogy a korábbiakhoz képest megnövekedett a helyi fejlesztési elképzelésekben, szándékokban a települési, illetve a világméretű hálózathoz való kapcsolódás, hozzáférés jelentősége. Világossá és egyre fontosabbá váltak azok a szakmai előnyök, amelyeket az eddig elszigetelt vagy egymástól függetlenül számítógépesített könyvtárak számára jelenthettek a hálózaton keresztül elérhető és letölthető információk. Egyúttal felismerték a pályázók az összeköttetés szerepét az információ- és dokumentumcserében, a szakmai kapcsolatteremtésben. Tudatossá vált, hogy a tájékoztató források nagymértékű kibővítésével hatékonyabb szolgáltatásokat tud nyújtani az iskolai könyvtár a pedagógusoknak, tanulóknak. Egyúttal elősegítheti a kiterjedt információs bázisokon való önálló eligazodás elsajátítását.

Az elektronikus könyvtári együttműködés egy sajátos formája az azonos szakterülethez tartozó szakirányú intézmények (főiskola + szakközépiskolák) könyvtárainak hálózatba kapcsolásának tervezete, melyet csoportpályázatként adtak be az érintett intézmények. Külön csoportot képezett az ún. kisvárosi modell, melynek keretében az adatátvitelre alkalmas települési kábelhálózat kiépítésével az adott lakóhelyen működő közgyűjteményeket (könyvtár, levéltár, múzeum, iskolai könyvtár stb.) kívánták összekötni. Az ilyen jellegű könyvtári együttműködés lehetőséget ad a gyűjtőköri együttműködésen alapuló forrásmegosztásra és forráshasznosításra. A könyvtári hálózat bármely pontján hozzáférhetővé válik a város intézményeinek teljes dokumentumbázisa.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A teljes pályázati ciklus szakmai hozadékai

- A tervezetekből kirajzolódó könyvtárkép lényegileg megfelel a korszerű iskolai könyvtári modell ismérveinek. A számítógépesítést segítő pályázat lehetőséget adott arra, hogy az iskolák átgondolják saját könyvtáruk helyzetét, és felismerjék a korszerűsítés szükségességét. Föltételezhetően a pályázatot készítő iskolavezetők, nevelőtestület képviselői számára tudatossá vált, hogy a hagyományos könyvtárból olyan tanulási forrásközpontot kell kialakítani, amely a különböző információ rögzítési, átviteli és kereső technikákat ötvözi, és széles lehetőséget kínál pedagógusnak és tanulónak a tanításhoz, tanuláshoz, szükséges ismeretek megszerzésére. Ez az újfajta tanulási környezet alkalmas arra, hogy a tanulók tervezetten elsajátítsák az önálló tájékozódás, a szellemi munka technikáját.

- A pályázati anyagokban egyre teljesebben fogalmazódnak meg a számítástechnikával korszerűsített, az újszerű információs források befogadására, használatára alkalmas iskolai könyvtárak pedagógiai lehetőségei. A könyvtári állományban megtalálható hagyományos és újszerű források együttes jelenlétével lehetőség nyílik összehangolt felhasználásukra. Kifejezésre jutott, hogy a problémahelyzetek megoldásában nem a dokumentum formai megjelenése, újszerűsége az elsődleges, hanem az ismeretszerzésben betöltött helye határozza meg tényleges informatív értékét.

- Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a könyvtári informatika esetében (s ez vonatkozik az informatikára is) nem elsősorban egy tantárgyiasult ismeretanyag elsajátításáról van szó, hanem arról, hogy a megtanultaknak valamennyi tantárgyat átfogó, sőt a tanítási órán is túlmutató szemléletté, tevékenységgé, módszerré kell válniuk. A korszerű információszerző technikák, módszerek gyakori, eszközi használata nemcsak a tanulók értelmi, érzelmi fejlődését, kommunikációs és tanulási képességének fejlesztését szolgálja, hanem elősegíti szociális kompetenciájuk, együttműködési készségük fokozatos kibontakozását is. A diákok könyvtárhoz kapcsolódó öntevékenységén belül igen gyakran találkoztunk a pályázatokban olyan megnyilatkozásokkal, mint például „a tanulók segítik kisebb társaikat" a könyvtárban való eligazodásban vagy általános művelődési központ könyvtári pályázatában „a tanulók rendszeresen könyveket visznek idős, helyhez kötött, beteg embereknek".

- A könyvtárostanár és az informatika egyéb területein munkálkodók (rendszergazda, számítógépes informatikát oktatók, oktatástechnikus) együttműködésére is ösztönző hatással volt a pályázati feltételek teljesítése.

- Önmagában az is jelentős eredménynek tekinthető, hogy közel másfélezer intézményben átgondolták és megfogalmazták a könyvtár helyét az iskola információs rendszerében, elkészítették számítógépesítésének technikai és pedagógiai tervét.

- Sokszor ennél is többről volt szó, hiszen az önerős fejlesztések körében, illetve sikeres pályázat esetében a könyvtár helyzetének javításához más típusú elkötelezettségek is születtek (pl. a könyvtár alapterületnek növelése, a személyi feltételek javítása, új berendezés beszerzése, a multimédia CD-állomány választékának bővítése, iskolatörténeti anyagok számítógépre vitele stb.)

A pályázati támogatás hatása a szemléletformálásra és a finanszírozásra

A pályázati futam tapasztalataiból egyértelműen látható, hogy a Soros Alapítvány az iskolai könyvtá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rak számítógépes fejlesztésével egy gyengén finanszírozott, de hatásában nagy lehetőségű informatikai terület teljesítőképességét, a közoktatási intézményekben betöltött sokoldalú szerepét bizonyította be. Azzal, hogy a kuratórium a pályázati részvételt az alapvető működési feltételek meglétéhez kötötte, egyszersmind megerősítette az iskolai könyvtárak általános körű fejlesztésének szükségességét, felhívta a figyelmet a terület finanszírozási gondjaira. Még a pályázaton indulók egy része sem felelt meg a minimum követelményeknek, a hiányosságok miatt többen csak második, harmadik körben értek el eredményeket azáltal, hogy közben javították könyvtáruk állapotán.

A pályázattal is bebizonyosodott, hogy a NAT, illetve a helyi tantervekben megfogalmazódott könyvtári kötelezettségek, feladatok vállalása az iskolák nagyobb hányadában nem áll arányban a rendelkezésre álló körülményekkel.

Fokozottan vonatkozott és vonatkozik ez a megállapítás a szakmai feladatok ellátásához szükséges hardver és szoftver feltételekre. A pályázat kezdetén kb. 200–300 könyvtár rendelkezett ezekkel az eszközökkel. A számítógépesítés kezdeti stádiumában adta meg a felgyorsított fejlesztés lehetőségét az Alapítvány. A szakkuratórium ezzel a pályázati futammal azt szerette volna elérni, hogy közösen a minisztériummal és az önkormányzatokkal egy nagyszabású iskolai könyvtári programmá terebélyesedjen ez a kezdeményezés. Jó lehetőség lett volna erre a Sulinet programja, de a számítógépes informatika „lobby"-ja erősebbnek bizonyult: ezekből a támogatásokból a könyvtárak alig profitáltak.

A pályázat hatására ugyan megindult némi helyi mozgás: főként az 1998-as kiegészítő támogatásból finanszírozták a könyvtári számítógépesítést azokban az iskolákban, ahol a számítástechnika oktatása már megfelelő feltételekkel rendelkezett. Bár pontos számszerű adataink erről nincsenek, tapasztalataink alapján ennek mértéke a tapasztaltak alapján nem lehet számottevő. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy az idei kvóta mértéke csökkent, egyúttal félő, hogy a felhasználási célok kibővítésével tovább csökken a könyvtári fejlesztés esélye.

A pályázat tehát nem eredményezett látványos elmozdulást az állami–önkormányzati finanszírozásban, szemléleti szempontból azonban jelentősek a hozadékai. Fontos, hogy az informatikai képzés tágabb értelmezése következtében maguk a számítógépes informatikát oktatók is készek az együttműködésre, mert a tapasztalatokból jól kivehetően a könyvtár adja a legtágabb, életszerű felhasználás lehetőségeit. Fokozatosan beépül a pedagógusi közgondolkodásba a korszerűsítésből származó, napi pedagógiai munkát segítő közvetlen haszon. A tapasztalatok alapján pedig részleteiben is meghatározhatók a könyvtári elektronizáció hardver, szoftver szükségletei, a hálózati hozzáférés előnyei.

Hogyan tovább? Javaslatok az eredmények továbbfejlesztésére

- A további fejlesztések érdekében érdemes lenne kidolgozni egy átfogó iskolai könyvtári elektronizációs programot a NAT követelményeihez igazodó könyvtári informatikai feladatok és szolgáltatások pontos meghatározásával. Majd ezek szükségleteihez kellene méretezni a kívánatos hardver és szoftver ellátottságot. Célszerű lenne a hálózatba kapcsolt iskolák számára egységes integrált könyvtári rendszert biztosítani, valamint meghatározni azoknak az adatbázisoknak, oktatást támogató programoknak és multimédiás szoftvereknek a körét, amelyeket valamennyi iskola megpályázhatna, ha megfelel az alapvető működési, szolgáltatási feltételeknek. Ezekhez a szoftverekhez az iskolák hálózaton keresztül vagy CD formájában ingyenesen és folyamato-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

san juthatnának hozzá. Az esélyteremtés egyik nélkülözhetetlen feltételét jelenthetné ez a könyvtári fejlesztés, ha komolyan vesszük a tanulóknak és a nevelőtestületnek a Közoktatási Törvényben megfogalmazott információhoz való jogát. Az intézményekben kifejlesztett, helyi számítógépes hálózatokba a könyvtár bekapcsolását szakmai követelményként kellene deklarálni. A könyvtári számítógépesítés paramétereinek kidolgozására mielőbb szakmai teameket (könyvtárostanárok, könyvtári informatikusok és informatikai szakemberek részvételével) kellene pályáztatni.

- A javuló technikai feltételekkel párhuzamosan a könyvtárostanárok informatikai továbbképzésével kellene megteremteni a használathoz szükséges kompetenciákat. Ebben az esetben nemcsak a technikai alapképzésről van szó, hanem emeltszintű könyvtár–informatikai ismeretekkel és alkalmazásokkal kellene megismerkedniük az érdekelteknek. Jó lehetőségnek bizonyult ehhez – többek között – az Informatika-Számítástechnika Tanárok Egyesülete (ISZE) tanfolyami kínálata. De kifejezetten könyvtár-informatikai jellegű felkészítést az erre szakosodott továbbképzési programok jelenthetnének. Ilyen típusú képzést nyújthatnának a felsőoktatási intézmények könyvtár-informatikai programjai (Budapest, Debrecen), és a pedagógiai intézetekben megindúló, továbbképző tanfolyamok. Például ilyen jellegű tematikát hirdetett meg a következő tanévre a Fővárosi Pedagógiai Intézet „Emelt szintű számítógép-használat az iskolai könyvtárban" című tanfolyami programjában.

- A Soros Alapítvány májusi konferenciájának sikere megmutatta, hogy a szakterület mennyire igényli a korszerű információs eszközök és technikák használatában szerzett tapasztalatok megismerését. Az erre az alkalomra készült előadások, írásban is gondosan rögzített anyagok szakmai módszertani segédletként is megállnák helyüket. Külön erre az eseményre vettek videóra egy könyvtárra épülő, digitális órát, amely a Soros Alapítvány adományának igen változatos felhasználási lehetőségeit mutatta be a tanulók alkotó részvételével. Aki csak ennyit látott az eljuttatott korszerű eszközök hasznosításából, meggyőződhetett a nyertes iskolák szakavatott fogadókészségéről. (Az órát a budapesti Kossuth Lajos Közgazdasági Szakközépiskola könyvtárban vették fel).

- E területen különösen azoknak az iskoláknak az alkotó részvételére lehetne számítani, akik pályázati támogatásból színvonalas eszközellátásban részesültek. Érdemes lenne a jövőben további országos (esetleg regionális) konferenciákra is gondolni a szakmai szervezetek, pedagógiai szolgáltató intézmények, felsőoktatási intézmények közreműködésére számítva.

- A könyvtári informatika pedagógiai-módszertani hasznosulását segítő kiadványok, számítógéppel vagy egyéb módon használható szoftverek, videók, oktatócsomagok elkészítését, kiadását érdemes lenne pályázati úton is ösztönözni a további alkalmazók, a könyvtárostanárok képzésének, továbbképzésének hatékony támogatása érdekében. Másrészt a tanulók könyvtárhasználatra épülő problémamegoldásának interaktív elsajátítását, az életszerű tájékozódási helyzeteket reprodukáló programok megfelelő kínálatára lenne szükség.

A fentiekben javasolt fejlesztő-képző feladatokhoz, az ehhez szükséges feltételek megteremtéséhez, a szellemi erőfeszítések honorálásához szükségesnek látom a pályázati lehetőségek mellett az állami, fenntartói finanszírozás erősödő, meghatározó jelenlétét.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az információkereső technikák, a tanulók és a változó körülmények

Katsányi Sándor

Az a felismerés, hogy a tanulók önálló ismeretszerzésének, könyvtárhasználati kultúrájának megalapozása és orientálása az iskolának és a könyvtárnak együttes feladata, a 70-es években erősödött meg a pedagógiai gondolkodásban, összefüggésben az oktatásügy korabeli megújulási kísérleteivel és az iskolai könyvtárak arculatkeresésével. Pontosan jelzi e törekvés indítórugóit, irányultságát és határait a *Pedagógiai Szemle* egyik akkori tanulmányának címe: *„A könyv és a könyvtár az oktatási folyamat korszerűsítésében."* [1] A korabeli kezdeményezés dinamikáját mutatja, hogy néhány éven belül létrejöttek az elméletileg megalapozó művek,[2] az egyes korosztályok könyv- és könyvtárhasználati tudnivalóit összegező könyvek,[3] és a módszertani tapasztalatok összegezései.[4]

A 80-as éveket a gyakorlat elterjedése, a módszerek elmélyülése jellemezte és mélyebb-felszínesebb beépülése az alsó- és középfokú tantervekbe, egyes pedagógiai programokba,[5] a 90-es évek első felében viszont a NAT első változatainak megjelenése, a korábbi standard tájékoztató művek elévülése, a számítógépes információközvetítők térhódítása miatt elkerülhetetlenné vált az alapok újragondolása és az alapozó művek újraírása is. Három év alatt több általános- és középiskolai könyvtárhasználati bevezető mű jelent meg, mint előtte két évtizeden át.[6]

Bár a 90-es évek első felében megtörtént az önálló könyv- és könyvtárhasználat diszciplínájának tartalmi aktualizálása, a változások mélyáramai csak később, voltaképpen mostanra tették nyilvánvalóvá, hogy a tartalmi változtatásokon túl a módszertani megközelítés néhány területének alapvető újragondolása vált szükségessé. A továbbiakban e változások közül emelem ki azokat, melyeket meghatározónak tartok.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az információs eszköztár kiszélesedése és áttekintésének nehézségei

Az állami dominanciájú könyvkiadás évtizedeiben az alapvető segédeszközök (lexikonok, szótárak, kézikönyvek) kiadása szűk körre korlátozódott. Ez a tény egyrészt minden versenyt kizáró monopolhelyzetet teremtett, másrészt eleve biztosított egy bizonyos színvonalat. Magyarán: volt „az" értelmező szótár, „az" angol szótár, „a" nagylexikon, „az" irodalmi lexikon stb., a variáció lehetőségét legfeljebb ugyanannak a műnek teljes és rövidített kiadása nyújtotta. (A tanulók nyelvismeretének szintje kizárta az idegen nyelvű eszközök rendszeres használatát, régi kiadványokból nem jelent meg reprint.) Mindennek súlyos metodikai következménye lett: az információs eszköztár használatának tanítása egyszerűvé és kényelmessé vált, egy-egy eszköztípust egyetlen példán kellett (és lehetett csak) bemutatni, és ugyanaz a mű szolgált a használat készségének kialakítására is. (Ez mellesleg azt is eredményezte, hogy azonos művek szerepeltek minden iskolaszinten.)

Ma sokan és nagyon is eltérő szinten jelentetnek meg tájékoztatási segédkönyveket. A kiadás pluralizmusa elkerülhetetlenné teszi az eszközválasztás kritikai érzékének kialakítására való törekvést. Annál is inkább, mert a sebtében összefércelt ál-kézikönyvek és az elavult művek kalózkiadásainak terjesztői éppen az iskolák tanulóit célozzák meg. Az eszköztár tanítása ezért a jövőben csak kétlépcsősen képzelhető el: alapszinten – a korábbi gyakorlathoz hasonlóan – egy-egy eszköztípus funkcióit kell ismertetni és használatát elsajátíttatni egy (vagy néhány) erre alkalmasnak bizonyuló alapmű példáján, a fejlesztő szinten viszont az egyes eszköztípusokon belül kínálkozó választék kritikai megítéléséhez kell támpontokat adni, a tanulók kritikai érzékét kell pallérozni. Például az általános lexikonok használatának közös technológiáját alapszinten kell elsajátítani, de a ma közkézen forgó lexikonok formai értékeinek, tartalmi gazdagságának, az egyetemes, illetve a magyar anyag megfelelő arányának, aktualitásának mérlegeltetése s ezzel együtt a lexikon elhelyezése a kulturális értékek között már a fejlesztési szint feladata. Ez látszólag csak didaktikai változtatást jelent, valójában jóval többet: kilépést a kényelmes, de szűk prakticizmus köréből. Az ismeretszerzés technológiáján túl e módszer alkalmazása feltárná a járható utak széles választékát, a kulturális javak sokféleségét, s így szélesebb perspektívát nyitna a tanulók előtt anélkül, hogy elhagyná a tárgy szorosan vett keretét.

A hagyományos és a számítógéppel olvasható tájékoztató eszközök viszonya

Ismert tény, hogy a kiadványtípusok közül éppen a tájékoztató eszközök (bibliográfiák, repertóriumok, lexikonok, katalógusok) körében terjed leggyorsabban a számítógépen olvasható változat, s hozzá kell tennünk: e kiadványtípusnál nemcsak más formában való megjelentetésről van szó, hanem jelentős funkcionális gazdagodásról, a visszakereshetőség lehetőségeinek bővüléséről is. Másfelől az is tény, hogy a tájékozódni kívánó könyvtárhasználók túlnyomó többségének ma még elsősorban a hagyományos tájékoztatási eszközök állnak rendelkezésre. Az alapvető tájékoztatási kiadványok mindkét formában megjelennek, s még hosszú évekig a párhuzamos használatra kell felkészülni. A kötet- és CD-ROM formában egyaránt megjelenő tájékoztató eszközök esetében a könyvtárak is választ elé kerülnek. Nálunk gazdagabb országok könyvtárai a legáltalánosabban használt műveket mindkét formában beszerzik, hogy a könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tárhasználóknak módjuk legyen a számítógépes eszközhasználat fokozatos elsajátítására.

A könyvtárakhoz hasonlóan választ elé került az önálló ismeretszerzésre, eszközhasználatra felkészítő diszciplína is. A 90-es évek első felének könyvtárhasználati bevezetői a hagyományos eszközökből indultak ki, s mintegy függelékként tárgyalták a számítógépes információkeresést. Az évtized második felében megjelenő bevezető[7] más utat választott: először magát a megoldandó információs problémát mutatja be, aztán a megoldás útját hagyományos és számítógépes eszközök segítségével. (Ott, ahol a számítógépes megoldás rövidesen elterjedtebb lesz, pl. a katalógushasználatnál, a sorrend fordított.)

Valószínűleg még hosszú ideig az információs probléma exponálását követő párhuzamos bemutatás lesz a módszertanilag járható út, de a megoldási módoknál egyre inkább a számítógépes eljárást és ezzel együtt a számítógépes logikát kell előtérbe helyezni. Valójában ugyanis nem egyszerű sorrendiségről van szó, hanem a keresési stratégiák lényeges eltéréséről is.

A kétféle visszakereső rendszer dilemmája

A hagyományos könyvtári állományfeltáró eszköz, a cédulakatalógus s vele együtt a hierarchikus felépítésű, tizedes osztályozású keresőrendszer egyre inkább háttérbe szorul, s teret nyernek a számítógépes adatbázisok s velük együtt a természetes nyelvű, mellérendelő szerkezetű keresőrendszerek. Ez olyan mélyreható változás, melyet nem hagyhat figyelmen kívül az önálló ismeretszerzés elsajátíttatása. Mindeddig ui. a könyvtárhasználati bevezetők a dokumentumok és az információk hierarchikus rendjéből indultak ki (melyet az Egyetemes Tizedes Osztályozás testesített meg), s az ebben való keresésre készítettek elő. A tárgyszavak alapján történő kereséssel érdemben nem foglalkoztak, legfeljebb a szoros betűrend kérdéseit tárgyalták. Ez a megközelítés azonban már jelenleg sem felel meg a tényleges használói igényeknek, s a jövőben még kevésbé fog megfelelni. Akinek már volt alkalma tapasztalni értelmes középiskolás diákok tanácstalanságát vagy tévútjait a szavak rengetegében, akár valamelyik nagyobb könyvtár katalógusának tárgyszavas mutatója, akár egy nagyobb adatbázis „bármely szó" ablaka előtt, az belátja, hogy az információkeresés megalapozásakor a természetes nyelvű mellérendelő rendszerekben való keresés *logikai* útját is meg kell tanítani. Annál is inkább, mert a számítógépes adatbázisok térnyerése következtében a kisebb, áttekinthetőbb dokumentumgyűjtemények helyett egyre inkább a nagyobb, vizuálisan kevésbé átlátható adatgyűjteményekben való tájékozódásra kell fölkészíteni a fiatalokat. El kell sajáttíttatni az olyan információkeresési műveletek logikai alapjait, melyek mindeddig csak a könyvtárosi diszciplinákban szerepeltek, mint pl. a magasabb-általánosabb és az alacsonyabb-szűkebb fogalmi szintekre való átlépés, a fogalmak szűkítése és bővítése egymáshoz rendelésük vagy viszonyításuk útján, a VAGY és az ÉS kapcsolatok alkalmazása, az időbeli, nyelvi és egyéb szűkítési lehetőségek felhasználása, nem beszélve a váltakozó szóalakok problémájáról, a „csonkolásról" stb.

Ha szakítva a korábbi gyakorlattal – mely egyetlen visszakereső rendszer praktikus tudnivalóit adta csak át – a jövőben a keresés logikai lépéseivel ismerkednek meg először a tanulók, akkor konvertálható alapozó tudás birtokába jutnának, mely kapcsolódna a nyelvi, logikai és információs tanulmányaikhoz is. Ez a megközelítés egyfelől megalapozná a számítógépes adatbázisok mellérendelő keresési rendszerének használatát, másfelől alapot építene a tizedes osztályozási rendszer használatához is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A hagyományos „könyvtárhasználattan", az informatika és a szövegértelmezés tanításának viszonya

Az információ megtalálásának és feldolgozásának technikáját a hagyományos könyv- és könyvtárhasználati alapozású megközelítésen kívül ma két viszonylag fiatal diszciplina is oktatja az iskolában: az informatikai képzés és a modern szövegtanra épülő szövegértés-tanítás. Témaköreik a NAT-ban elkülönülnek ugyan, a gyakorlatban azonban viszonyuk rendezetlen.

Az informatika és a szövegfeldolgozás tantervi helye szilárdabb, mint a „könyvtárhasználattané". A jelen dolgozat a tartalmi kérdéseket mérlegeli, ezért nem vállalhatja a tantervi problémák elemzését, mégis meg kell jegyeznem, hogy a tartalmi integráció szempontjából is egy olyan szélesen értelmezett „általános informatika" tantárgy lenne kívánatos, mely azonos hangsúllyal tárgyalná egyfelől az információkeresés és feldolgozás *tartalmi* kérdéseit és hagyományos módszereit, másfelől annak számítógépes *technikáját.*

Ami az iskolában oktatott szövegfeldolgozást, szövegértelmezést illeti: újabb módszerei – az eltérő terminológia ellenére – szilárd gondolati vázat adnak a könyvtári informatika felől közelítő információkereső ismeretekhez is. Jól illusztrája ezt egy középiskolai szövegtani kiadvány néhány kulcsszava: *kommunikációs stratégia, a téma megkeresése, vezérgondolat, a vezérgondolat kifejezése, szinonímakeresés, a tények, vélemények és hipotézisek felismerése, a vélemények forrásai, a kommunikációs magatartás formálása* stb.[8] A szövegelemzés az anyanyelvi-irodalmi képzés szilárd része, az információkeresést elsajátíttató diszciplínának be kell építenie saját rendszerébe a tanulók ott szerzett ismereteit, az összefüggést pedig az eltérő terminológiák szintetizálásával kell számukra érzékeltetni.

A társadalom és az iskola kérdéskultúrája

Az „információs társadalom" gyakran emlegetett fogalmát sokan a technikai fejlődésre – a számítástechnika és a hírközlés fejlődésére – szűkítik le. Pedig az információs társadalom íve két tartóoszlopon nyugszik: egyfelől az információtechnikán, melynek segítségével a társadalom kérdéseire válaszolni lehet, másfelől a *kérdező* társadalmon. Kérdések nélkül céltalan a válaszoló apparátus.

Az iskola a társadalmat képezi le. Az az egyoldalú szemlélet, mely a modern információs technika bevezetésétől automatikusan várja az „információs társadalom" kibontakozását, az iskolaügyben is tetten érhető. Pedig a korszerű tájékozódási szokások kialakítása itt is két pillérre épül: egyfelől a kérdéskultúrára, másfelől az információs apparátusra.

A társadalom spontán kérdéseivel szemben az iskola „mesterséges" kérdésekkel vezeti rá tanulóit a problémák önálló megközelítésére, az önálló ismeretszerzés eszközeinek használatára. Az iskolai indíttatású kérdések száma – a közművelődési könyvtárakból nézve ez jól érzékelhető – az elmúlt tíz évbe észrevehetően emelkedett. Egy felmérés szerint a 90-es évek második felében a közművelődési könyvtárak tájékoztatóinak feltett kérdések csaknem kétharmada tanulóktól származik.[9] Az is érzékelhető azonban, hogy e kérdések didaktikai szintje és ezért hatásfoka még messze van az ideálistól: igen gyakran nem többek a tanítási óra szorosan vett anyagához kötődő memóriapróbánál. Számos didaktikailag elhibázott kérdés az iskolai könyvtárak segítségével alig-alig oldható meg vagy egyenesen megoldhatatlan, s minden nagy tudományos könyvtár jól ismeri a vacsoraidő után befutó riadt szülői telefonokat. Az ilyen kérdések esetében a kívánt hatás ellenkezője következik be: a tanulók nem az önálló ismeretszerzés lehetőségéről és hasznosságáról győződnek meg, hanem kísérleteik céltalan és felesleges voltáról.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az iskolák számítástechnikai fejlesztése megérdemelt figyelmet kap, kérdéskultúrája egyáltalán nem.

A legkorszerűbb tájékoztatási apparátus sem működik sokáig, ha kikapcsolják az áramot, de akkor sem működik vagy öncélú játékká válik, ha nem kapcsolják be a kérdések áramkörét.

Irodalom, jegyzetek

1. KÖNYVES-TÓTH Lilla: A könyv és könyvtár az oktatási folyamat korszerűsítésében. In: Pedagógiai Szemle, 1976. 7.sz.
2. NAGY Attila: A több könyvű oktatás hatása. Bp. Akadémiai Kiadó, 1978. 146 p.
3. KATSÁNYI Sándor – KÖNYVES-TÓTH Lilla: Fölfedezem a könyvtárat. Irodalomhasználati kézikönyv középiskolások számára. Bp. Népműv. Prop. Iroda, 1973. 128 p. Ua: 1976. Tankönyvkiadó.; KÖNYVES-TÓTH Lilla: Keresd a könyvtárban! Bp. Móra, 1977. 33 p.
4. Órák a könyvtárban. (Szerk. Katsányi Sándor.) Közread. az OSZK KMK, Fővárosi Pedagógiai Int. Bp. Népművelési Prop. Iroda, 1974. 150 p.
5. Ennek összefoglaló dokumentuma: Tanulmányok a 14 éven aluli gyermekek olvasásra neveléséről. (Szerk. Dán Krisztina.) Bp. OPKM, 1985. 419 p.
6. Néhány fontosabb kiadvány: HOMOR Tivadar – MÉSZÁROS Antal: Az információ és az ember. Segédkönyv az ismeretszerzés elsajátításához 12-18 éves tanulók részére. Bp. Gondolat, 1994. Ua.: Feladatgyűjtemény. Bp. Gondolat, 1994.; HEFFNER Anna: Könyv a könyvről. Olvasókönyv az ált. iskola 5-6 osztálya számára. Bp. Tankönyvkiadó, 1990.; MELYKÓNÉ TŐZSÉR Judit: A könyv és birodalma. Tanulási segédlet az önművelési kultúra megalapozásához 9-12 éveseknek. Bp. Dinasztia, 1993. 151 p. (Tanári segédlettel); SÁNDOR Gertrúd: Könyves füzet. Segédeszköz és feladatgyűjtemény a könyvtárhasználat gyakorlásához az ált. iskola 2-8 osztálya számára. 2. kiad.Bp. Korona, 1997. 142 p.; A többkönyvű oktatás felé. (Szerk. Nagy Attila.) Bp. OSZK, 1995.

   A téma gazdag összefoglalása: HOMOR Tivadar: Változó könyvtárpedagógia kiadványok tükrében. In: Módszertani lapok - Könyvtárhasználattan. 1. évf. 1994/95. 3/4.sz.
7. KATSÁNYI Sándor – KÖNYVES-TÓTH Lilla: Információ, könyv, könyvtár. 1. köt. Alapfokú információkereső gyakorlatok 8-12 éveseknek. 2.köt. Információkereső gyakorlatok 8-12 éveseknek. Bp. Tipotex, 1998. 272, 154 p.
8. BÁNRÉTI Zoltán: A lényeg: kiolvasható. Szövegértelmezési és olvasási készségfejlesztő feladatok középiskolások számára. 2. kiad. Bp. Korona Nova Kiadó, 1998. 85 p.
9. PÉTERFI Rita, W.: Változik-e a világ? Referensz kérdések közművelődési könyvtárakban. Gépirat. 1999.

OLYAN ALAPÍTVÁNYT LÉTESÍTETT 40 évvel ezelőtt New Yorkban az Uris testvérpár, amely addig működik, amíg 30 millió dollárt adott a város 6 művelődési intézményének, közöttük a New York Public Librarynek. Erre most került sor. A könyvtár 3 milliót kapott, ebből gyerekkönyveket vásárol a szegényebb kerületekben működő fiókoknak. — Az egyikUris-testvér leányai, akik az alapítványt kezelték, most maguk létesítenek újabb alapítványt.

(Bottom Line, 1998. 4. sz.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ingyenes és térítéses szolgáltatások a magyar könyvtárakban

Szakirodalmi szemle

Rácz Ágnes

A *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* hasábjain 1988-ban felháborodott hangú közlemény jelent meg arról, hogy a SZÁMALK szakkönyvtáraiban borsos használati díjakat vezettek be: *„Az olvasóknak a vezetés írásos értesítésben hozta tudtára, hogy aki ezentúl továbbra is igénybe akarja venni ezeket a tárakat, az olvasóterem és a katalógus használatáért évi 200 Ft-ot, a kölcsönzés igénybevételéért pedig évi 500 Ft-ot kell fizetnie."* Ez a rendelkezés ellentmondott az érvényben lévő könyvtári törvényerejű rendeletnek, amelynek hatálya minden könyvtártípusra kiterjedt. A jelenség nyilván nem volt egyedi, mert a cikkíró megállapítása szerint *„az ilyen eljárások már-már szokásjoggá váltak"*.[11]

Valóban: Egyre több könyvtár vezetett be bizonyos szolgáltatásaiért térítési díjat, és a szaksajtóban is szaporodtak az ezzel foglalkozó írások, áttekintések.[2-66] Sok könyvtáros adott hangot nemtetszésének, jogi és erkölcsi fenntartásainak a könyvtár demokratizmusára, az információhoz jutás szabadságára, az esélyegyenlőségre és 1976. évi könyvtári tvr. előírásaira hivatkozva. A tvr. szerint a könyvtári anyagok helybeni használata, valamint erre rendelt részének kölcsönzése, illetve a könyvtári rendszerre, a könyvtári hálózatok és együttműködési körök, valamint a könyvtárak gyűjtőkörére, állományára és szolgáltatásaira vonatkozó tájékoztatás díjmentes. Díjmentesen kell biztosítani a könyvtári anyagok eredetiben történő könyvtárközi kölcsönzését is. A további szolgáltatások igénybevételével, illetve a könyvtári anyag használatával kapcsolatban a tvr. lehetségesnek tartja a térítés bevezetését, de a térítési díjak mértékének megállapítását a kulturális miniszter hatáskörébe utalja.

Ezeket a rendelkezéseket a könyvtárak egyre kevésbé tudták betartani. Az egyre romló gazdasági hely-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zet következtében már az 1980-as években komoly kérdés volt a könyvtárak fenntartása, és meg kellett próbálni mindent, ami a finanszírozási gondokon enyhíthetett. Ez a tendencia a rendszerváltás éveiben még inkább felerősödött. A könyvtárügy központi problémájává vált az anyagiak biztosítása. Akarva-akaratlan egyre több könyvtár volt kénytelen szolgáltatásaiért pénzt kérni, vagy a korábbi jelképes térítési díjat emelni. S közben mindenki azon törte a fejét, hogyan lehetne a könyvtárak működéséhez, legalább a szinten maradásához szükséges pénzt előteremteni.

Fellángoltak a viták a finanszírozási lehetőségekről: mit kellene vállalnia a költségvetésnek, mit tud vállalni?; vállalkozzon-e könyvtár?; tud-e nonprofit szervezetként működni?, hogyan szerezzünk szponzorokat?; mit fizettessünk meg az olvasókkal? Vitatkoztunk, hogy áru-e a kultúra és az információ? Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a régi jogszabályi keretek között nem tud a könyvtár működni. A szakma új törvényt sürgetett, amelynek előkészítését hosszú szakmai viták kísérték.

A könyvtárak anyagi helyzete a 90-es években, kiútkeresés

A 90-es évek politikai, gazdasági társadalmi változásai a könyvtárügyet sem hagyták érintetlenül. Megdrágult a munkaerő (keresetnövekedés, a munkabér után fizetendő járulékok, személyi jövedelemadó); emelkedtek a dokumentumárak; felgyorsult az infláció. A szinten maradáshoz több pénzre van szükség, de a közpénzeket már nem szórják ellenőrizetlenül: a könyvtárnak bizonyítania kell társadalmi hasznosságát, és minél jobban tudja ezt tenni, annál nagyobb az esélye, hogy több támogatáshoz jut, persze csak akkor, ha a fenntartójának van miből adni.[7]

„Harc és küzdelem nélkül ma már egyetlen fillért sem lehet megszerezni" – írja *Orosz Bertalanné* 1996-ban a megyei könyvtárak gazdasági helyzetéről készített felmérése kísérőlevelében.[8]

Az információ áru vagy nem áru

A kultúra és az információ áru vagy nem áru voltáról szóló tanulmányok közül egyet emelünk ki, amely közgazdasági szempontból jogalapot nyújtott a térítéses szolgáltatások bevezetéséhez.[9] *Hoffmann Istvánné* a *Könyvtáros* hasábjain bizonyítja, hogy *„az információ az adathoz képest hozzáadott értékkel rendelkezik. A hozzáadott érték az adatot információ formájában eladható, szükségletet kielégítő szolgáltatássá vagy áruvá alakítja"*. Az információ nemcsak nélkülözhetetlen, de piaci értékítéletnek kitett, vagyis eladható vagy eladhatatlan, olcsó vagy drága, verseny- vagy monopol-cikk, tehát áru. A könyvtárak működése során keletkezett adat, bibliográfia, dokumentum, szemle vagy tanulmány eltérő szükségleteket elégít ki, értéke változó, ami a megrendelő vagy felhasználó által pénzben kifejezett díj nagyságában jelenik meg. A gazdaságnak érdeke, hogy a forrásként szolgáló könyvtárak képesek legyenek a világban zajló mozgásokat nyomon követni és információkat szolgáltatni a megfelelő döntési pontokra. A könyvtári információ a gazdaság fejlődését szolgáló áru, aminek értéke, ára van. A könyvtár léte attól függ, mennyire képes megfelelni a társadalmi információrendszerben rá osztott feladatoknak, képes-e előállítani piacképes árut vagy szolgáltatást, s ezzel saját gyarapodását, szükségességét biztosítani. A könyvtáraknak a piac szereplőivé kell válniuk, ismerniük kell a piac, a használók igényeit, meg kell ismertetni a lehetséges vevőket a beszerezhető információkkal, meg kell teremteniük az értékesítés formáit, olyan árpolitikát kell folytatniuk, amely mellett nyereséggel végezhető és fejleszthető az információk termelése. Az információgazdasággal foglalkozó néhány szakember hangoztatta már ezeket a nézeteket, de a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

80-as évek hivatalos könyvtárpolitikája és hagyományos könyvtárosi felfogása még inkább azt az elvet képviselte, hogy az információ nem áru.

A könyvtár mint nonprofit szervezet

A 90-es évek elején javaslatok születtek a szociális-kulturális szféra finanszírozási reformjára.
Fekete Gábor a *Könyvtári Figyelő* hasábjain 1990-ben[10] azt szorgalmazta, hogy az intézmény- vagy költségfinanszírozást váltsa fel a nyilvánosan rögzített teljesítménynormákon alapuló szolgáltatásfinanszírozás, ahol a szolgáltatási teljesítmény mércéje az igénybevétel mértéke, a szolgáltatás pénzért történő értékesítésének lehetősége. A piacelvűség szerinte csak látszólag van ellentmondásban a könyvtári szolgáltatások ingyenes hozzáférhetőségének elvével. Ha a megfelelő állami támogatás hiányában a könyvtár csak töredékét tudja nyújtani annak, amire képes lenne, a könyvtár ingyenessége csak üres szólam. *„A könyvtári szolgáltatások piaci közvetítése és az a követelmény, hogy e szolgáltatásokat a használók széles körben, jövedelmi helyzetüktől függetlenül igénybe vehessék, összhangba hozható. Ez az összhang ... a piaci és a nem piaci könyvtármodell pozitív elemeit egyesítő, úgynevezett szociális-piaci modellben teremthető meg. Ez utóbbit nonprofit modellnek is nevezhetnénk, abban az értelemben, hogy a könyvtár ugyan vállalkozásszerűen, szolgáltatásait értékesítve működik, bevételei azonban nem egy vagy több tulajdonos profitját gyarapítják, hanem teljes egészükben a könyvtári szolgálat fenntartására és fejlesztésére fordíttatnak, s szolgáltatási igénybevételéhez az állam, illetve a helyi önkormányzat támogatást nyújt a használóknak."*
A nonprofit szféra jeles hazai könyvtári szakértője, *Alföldiné Dán Gabriella* megfogalmazásában a dokumentumhoz és információhoz való hozzájutás állampolgári jog, ezért a könyvtári rendszer működtetése közfeladat: a könyvtári épületekben kell lehetővé tenni a használatot. A könyvtári tevékenység jellegét elemezve megkérdőjelezi, hogy a könyvtári tevékenységet szét lehet-e bontani a társadalom minden tagja számára szükséges, valamint csak az egyes társadalmi csoportok által igényelt és piacképes termékekké. A könyvtárhasználati költségeket nehéz kiszámítani, mivel nem lehet pontosan elhatárolni, hogy mi az a szolgáltatás, amit az egész közösségnek kell megfizetni, és mi az, amiért az egyes csoportok vagy egyének fizessenek.
Véleménye szerint nincs kizáró oka, hogy a könyvtárak nonprofit szervezetként működjenek, de a már kiépített ellátórendszer intézményeit nem célszerű teljes mértékben átalakítani és az alapellátást kiemelni az állami feladatok közül. Bizonyos feladatokat viszont lehetne nonprofit szervezetekbe delegálni. Az lenne a kívánatos, ha az ellátás finanszírozásába az államon kívül a civil társadalmat is be lehetne vonni, illetve a térítésért nyújtott szolgáltatásokból származó bevételeket a könyvtári alaptevékenységbe forgatnák vissza, ezzel pótolva az elégtelen költségvetési forrásokat.[11,12]

A vállalkozó könyvtár

A gazdasági krízishelyzetből való kiútkeresés egyik útja – a mecénások, szponzorok felkutatásán túl – az volt, hogy a könyvtár jövedelmezőnek hitt vállalkozásokba fogott vagy legalábbis megpróbálta. A fagylaltárusítástól a használtruha-kereskedésen és az igazolványkép-készítésen át a terem-bérbeadásig sok mindent kipróbáltak a könyvtárak.
A kevésbé „profilidegen" vállalkozások között előkelő helyet foglalt el a könyvárusítás. A balatonfüredi városi könyvtárban pl. megnyílt a Kossuth Kiadó könyvesboltja,[13] a szentesi városi könyvtár (már 1987-ben!) a Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalattal, majd annak megszűnte után a helyi Áfésszal közösen üzemeltetett könyvesboltot.[14]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Antikváriumot nyitott a szentesi városi könyvtár[15] és az ibrányi (akkor még) nagyközségi könyvtár.[16] A pápai városi könyvtár nyomdai vállalkozásba fogott.[17] Az ibrányi könyvtár terjesztette a helyi hírlapot is.[18] Különféle tanfolyamok rendezésére is vállalkoztak a könyvtárak: a szentesi például vállalkozói szabadiskolát szervezett a városi és a városkörnyéki kezdő és leendő vállalkozóknak.[19]

A vállalkozó könyvtár helyzete sem rózsás. *Majtényiné Túri Katalin* így foglalja össze a könyvtárra váró pénzügyi nehézségeket: *„Félünk a jövőtől: az adóhatóság, a pénzügyi, könyvelési ésszerűtlen szigorítások olyannyira rányomják bélyegüket a tevékenységre, hogy ez kilátástalanná teszi helyzetünket (megszűnik a kedvezmény a kulturális cikkekre – ha alaptevékenységbe forgatjuk a bevételt, akkor is megadóztatják).”*

Önfenntartó könyvtár?

A szakma nagyobbik fele azonban nehezen volt meggyőzhető a vállalkozó könyvtár mindenhatóságáról. *Neményi László* igen szemléletesen fogalmazta meg ellenérzéseit: *„A vállalkozó szellem, a business behatolása a nonprofit szféra olyan intézményébe, mint a könyvtár, engem kezdettől ama mesebeli farkasra emlékeztet, amely először csak az egyik lábát kívánja bekönyörögni a kecskegidák házacskájába...”*.[20] A szerző félti a közkönyvtárat attól, hogy használatának egykor jól átgondolt ingyenességét előbb-utóbb fokozatosan felszámolja, és még nagyobb lesz a baj, *„ha ez az erőszakos, nyereségorientált gondolkodás a döntés pozíciójából kiterjesztheti érvényességét a könyvtár mint információs és értékközvetítő intézmény gyűjtőkörére, ha ez a szűklátókörű, egyoldalú pragmatizmus behatol az állománygyarapítás gyakorlatába is, és mindinkább a napi kereslet igényeinek hullámzásához igazítja azt – kritikátlanul vagy nem a szükséges kritikával. ... A finanszírozási gondokkal küszködő, megoldásokat kereső könyvtárvezetőknek éppúgy tudniuk érdemes, mint egyes vállalkozásaik sikerétől megittasult managereknek, hogy legyenek bármily ötletdúsak, merészek és zseniálisak a bevétel-teremtésben, ... a fenntartás költségének csak elhanyagolható hányadát, morzsáit képesek produkálni. Karón varjút – mint szoktuk mondani – már láthattuk, de önmagát fenntartó közkönyvtárat, mint nyereséges vállalkozást még soha, egyetlenegyet sem!”*

A kérdés az, hogy a könyvtári szolgálat (különösen a közművelődési könyvtári) mennyire lehet önfenntartó. A beszedett térítések hány százalékát fedezhetik a könyvtári költségvetésnek? A költségek milyen hányada származhat pályázatokon nyert pénzekből? A térítési vagy a könyvtárhasználati díjak megállapítása országosan egységes legyen-e, és ki állapítsa meg: a kormány vagy a települési önkormányzatok, illetve más fenntartók?[21]

Az világos, hogy a költségvetési források beszűkülése miatt a könyvtárak kénytelenek bevételt termelni, ráadásul egyre többet. *„Mind hangosabb követelés, hogy a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatásokért a használó fizessen térítést. Ez ügyben ugyanannyi érv hangzott el az ingyenesség mellett, mint ellene, s nagyon nehéz elvi álláspontot elfoglalni.”* Minden tényt és érvet figyelembe véve *„arra az állásfoglalásra juthatunk, hogy a nemzeti érdekekkel ellentétes a hazai könyvtári-információs szolgáltatások teljes piacosítása, viszont méltányos, hogy a használók esetenként közvetlen módon is hozzájáruljanak az általuk igénybe vett szolgáltatásokhoz”* – fogalmazott *Papp István* 1994-ben.[22]

Katsányi Sándor figyelmeztetett a térítéses szolgáltatások megállíthatatlan bővülésére: *„Az első külön díj megjelenése azonban egy megállíthatatlan folyamatnak a kezdetét is jelenti. Az ingyenesség "felbolyhosodása" ugyanis feltartóztathatatlan: minden évben megjelennek a még újabb, még vonzóbb és még drágább szolgáltatások, egyre bővül az anyagi szol-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gáltatásért nyújtottak köre, s egyre szűkül az ingyeneseké. (A félreértést elkerülendő jegyezzük meg: ez a tendencia a nyugati könyvtárügyekben is jelen van. A gazdasági krízis csak gyorsítja és torzítja a folyamatot, a tendencia azonban a krízistől függetlenül létezik.) A könyvtárak mindezt tapasztalván riadtan megkíséreltek legalább eszmei rendet teremteni saját szakmai lelkiismeretük megnyugtatására. Általában az alap- és többletszolgáltatások eszmei kettéválasztásából indultak ki, az előbbit egyértelműen ingyenesnek nyilvánítva. Az elv tetszetős, csakhogy ahol elkezdődik a szolgáltatások áruvá válása, ott ezt a folyamatot többnyire nem az elvek, hanem a piaci viszonyok szabályozzák." A szerző az önköltséges szolgáltatások térnyerését helyénvalónak találja, ha *„a könyvtár ezen az áron képes az állandó megújulásra, szolgáltatási körének bővítésére, képes rá, hogy a társadalmi kommunikáció egyik legfontosabb intézményévé fejlődjön. Az ehhez szükséges társadalmi dotációt meg is kapja."* A jövőt is elénk vázolja: *„... meddig vezet a szolgáltatások önköltségessé válásának fokozatos tendenciája? E téren is létezik egy kritikus határpont, az átbillenési pont. Kezdetben az intézmények az ingyenesség elvi álláspontján állnak, s kivételképpen tesznek engedményeket az önköltségesség rovására. Azonban az önköltséges szolgáltatások száma egyre növekszik, s elképzelhető egy határpont, amelyen túl már a szolgáltatások többsége önköltséges lesz, azonban – szociális vagy más meggondolásból – némely szolgáltatását, kivételképpen, továbbra is ingyen nyújtja az intézmény. Elképzelhető tehát a távolabbi jövőben egy olyan közkönyvtár, amely már nem áll védetten, kívül az üzleti élet törvényén, amelyben az információk nagy részét áruként szolgáltatják a vevőnek. Életerős, gazdag információközvetítő központként képzelhetők el ezek az intézmények, melyekben mindig meglesz az eltökéltség és az anyagi lehetőség arra, hogy teljesítsék egyik társadalmi szerepüket: mindenki szabadon juthasson az információhoz, még ha szociális, egészségügyi vagy egyéb szempontból hátrányos helyzete ebben anyagilag meg is akadályozná."*[23]

A térítéses szolgáltatások térhódítása

A térítéses szolgáltatások egyre szélesebb körben való megjelenése a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári osztályát már 1988-ban arra késztette, hogy állásfoglalást fogalmazzon meg egyes könyvtári szolgáltatások térítési díjairól.[24] Ez az állásfoglalás – amellett, hogy a könyvtárak fenntartását, fejlesztését, állományuk gyarapítását, megőrzését, feltárását és a lakossági alapszolgáltatások biztosítását állami költségvetési feladatnak tekintette, valamint a lakossági hozzájárulás bevezetését, illetve fokozását hosszú távon sem tartotta reális célkitűzésnek – kimondta, hogy *„az állami költségvetés mellett – hangsúlyozottan csak kiegészítő forrásként – célszerű bevezetni az egyéni és társadalmi alapítványok, a közérdekű kötelezettségvállalás és hagyatékozás rendszerét. A könyvtárak fejlesztése és a könyvtárosok anyagi érdekeltségének érvényesítése indokolttá teszi, hogy egyes könyvtári szolgáltatásokat térítési díj fejében is forgalmazhassanak a könyvtárak. Az így képződő bevételek az állami költségvetés mellett szintén csak kiegészítő forrásként vehetők számításba."* Az állásfoglalás felsorolta a térítési díj ellenében előállítható szolgáltatások, illetve produktumok fő típusait:

a) bibliográfiai szolgáltatások (tartalomjegyzék-másolat, regisztratív bibliográfia, annotált, referált bibliográfia, tömörítvény, témadokumentáció, szemletanulmány stb.);

b) felhasználóra orientált szolgáltatások: témafigyelés saját vagy több könyvtár állományára alapozva, számítógépes adatbázisból nyert SDI, irodalomkutatás (de a katalógusból közvetlenül végzett tájékoztatásért nem szedhető térítési díj), eseti megrendelésre, számítógépes adatbázisból végzett retrospek-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tív keresés, megrendelésre végzett faktografikus szolgáltatás;
c) technikai jellegű szolgáltatások: másolatkészítés (xerox, hangzó- és videoanyag) és mikrofilmtechnikai szolgáltatás.

Az árbevételt hozó tevékenységek nem veszélyeztethetik a költségvetésből támogatott alapfeladatok maradéktalan ellátását. Térítési díjuk alapja az információs piac kereslet-kínálat viszonya. A díj meghatározásánál arra kell törekedni, hogy a bevételek járuljanak hozzá a könyvtárak műszaki fejlesztéséhez, a könyvtárosok személyi érdekeltségének megteremtéséhez, s biztosítsák az állami befizetési kötelezettségek teljesítését.

A minisztériumi állásfoglalásban megfogalmazódott egy újabb kényszerítő körülmény: az állami befizetési kötelezettség. Az állami vagy önkormányzati költségvetésből fenntartott könyvtárak költségvetését már eleve úgy határozzák meg, hogy a könyvtár bevételeinek egy – napjainkban egyre inkább növekedő – hányada nem a költségvetési támogatásból, hanem az intézmény saját működési és egyéb bevételeiből származik. E bevételek ki kell, hogy egészítsék a költségvetési támogatást, és alapját képezik a kötelező állami befizetéseknek (pl. a kulturális járuléknak).

1996–97-ben felmérték a dunántúli nyilvános könyvtárak helyzetét. A megyei és városi könyvtárak működését elemezve az látszik, hogy az új szolgáltatásokat többnyire eleve térítésessel vezetik be, pl. a video-, CD- vagy folyóirat-kölcsönzést vagy az információszolgáltatás különböző formáit. *„Ez utóbbiakat, elsősorban a fenntartók nyomására sok helyen térítésessé kellett tenni, a bevételi előirányzatok ugyanis jelentősen emelkedtek az elmúlt években. ...az 1990-ben csaknem teljesen ingyenes könyvtári szolgáltatási struktúra mostanra egy differenciáltabb pénzszerző mechanizmussá alakult át. Persze ebben is elsősorban a fenntartók a ludasok, hiszen rendkívüli mértékben emelkedtek a bevételi előirányzatok: mindössze négy olyan könyvtár van, ahol az emelkedés mértéke 100% alatt van. A többieknél sokszoros az emelés: négyszeres, hatszoros, tíz esetben pedig tízszeres, vagy annál is több...”* [25]

A fordulat már 1988-ban elkezdődött a megyei könyvtárak életében: mindenütt napirendre került a térítéses szolgáltatások ügye. Az észak-dunántúli régióban értekezleten tájékozódtak a hálózati központokban alkalmazott térítésekről:[26] az éves olvasójegyért fizetendő beiratkozási díjat a régi szokásjog szerinti jelképes összegről vagy jelentősen megemelték (pl. Győrben, Szombathelyen) vagy teljesen eltörölték (Veszprémben), kiterjesztették a kedvezményezettek körét (a nyugdíjasok általánosan, de szórványosan a sorkatonák, a gyesen lévő kismamák és a 14 éven aluli tanulók térítésmentesen válthatnak olvasójegyet); eltérő mértékű a késedelmi díj; rendszeres felszólítási tevékenység esetén a felszólítók postaköltségét is az olvasókra terhelik; egyértelműen térítésköteles szolgáltatásnak tekintik a reprográfiai szolgáltatásokat (nyomtatott és hangzó anyagok másolása), de dilemmát okoz, hogy csak könyvtári állományból, vagy hozott anyagról is készítsenek-e másolatot.

A felsoroltakon kívül egyéb térítéses szolgáltatásokat – olyanokat, amelyek a könyvtárak szellemi, kulturális tőkéjéhez, kultúraközvetítő szerepéhez kapcsolódnak – a közművelődési könyvtárak 1988–89-ben még nem nagyon említettek. Néhány helyen folyt pl. kiadványárusítás, belépődíjas rendezvények szervezése. A tájékoztatási tevékenység körében csak Szombathelyen kértek térítést az irodalomkutatásokért. A videokölcsönzés – ami mára már elfogadottan térítéses szolgáltatás – ez időben indult többnyire ingyenesen, rövid határidőre, a késést viszont magas késedelmi díjakkal „honorálták”. (Csak Veszprémben hoztak létre 1988-ban videoklubot, ahol 50 Ft/hó tagsági díj ellenében lehetett kölcsönözni.) A könyvtárak funkcionális működéséből nyerhető bevételei a tényleges költségigényhez képest nem voltak számottevőek. *„A szakmának határozottan kell állást foglalnia*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

amellett, hogy a könyvtárak tipikusan az ún. "non-profit szféra" intézményei és a bevétel mindenáron való hajszolása diszfunkciót eredményez a tevékenységben" – foglalja össze a beszámoló szerzője.

A megye könyvtárosainak helytelenítése ellenére is a zalaegerszegi megyei könyvtár 1988-ban megkezdte a térítéses szolgáltatások rendszerének kiépítését:[27] pl. kutatóknak nyújtott információszolgáltatás, irodalomkutatás, annotált bibliográfiák összeállítása, számítógépes információszolgáltatás a megrendelők típusától függő, differenciált térítésért; 1989-től emelte az éves beiratkozási díjat, térítést vezetett be a nem alapvetően könyvtári szolgáltatásokért, tervezte újabb, térítéses szolgáltatások (fordítás, könyvkötés, könyvkiadás, kulturális programok szervezése) bevezetését is.

Halász Béla, aki nem volt híve a térítéses szolgáltatások korlátlan bevezetésének, a finanszírozás kérdésére egészen rövid, egyértelmű választ adott: a könyvtárakat el kell tartani, mégpedig az állampolgároktól kipréselt nem kevés állami és helyi adókból. A könyvtárak eddigi próbálkozásai az anyagi bázis megteremtésére nem vezethetnek eredményre. A finanszírozás kérdését nem tekinthetjük a könyvtárak belügyének, hanem a feladatukból kiindulva kell vizsgálni. A válságból kivezető út csak az általános kulturális felemelkedés lehet, ezért demokratikus viszonyok között egyetlen fenntartó sem engedheti meg magának a közművelődési könyvtár mint legstabilabb közművelődési intézmény hátrább sorolását. Ez nem jelenti a könyvtári térítési díjak megszüntetését, csak egészséges mederbe terelését. A térítési díjak ügye helyi feladat, de tartózkodni kell a szélsőséges megoldásoktól.[28]

A fokozódó gazdasági nehézségek egyre több zavart okoztak a könyvtárak működésében, a tanácsok fenntartói gondoskodása nem volt elégséges, ezért társadalmi mozgalom indult a könyvtárak körülményeinek javításáért, több könyvtár hozott létre könyvtárpártolói köröket, alapítványokat a fejlesztésének finanszírozására, és megkezdődött a pályázatírások korszaka.[29]

Berecz Katalin 1990-ben egyértelműen leszögezte, hogy a a romló gazdasági helyzet, az állami támogatás reálértékének csökkenése, a forráshiány felveti azt a kérdést, hogy ilyen körülmények között is fenn lehet-e tartani az ingyenes vagy közel ingyenes könyvtárhasználat elvét. *„A válasz egyértelműen nem, azzal a kiegészítéssel, hogy az alapszolgáltatásokat továbbra is ingyenesen kell a felhasználók rendelkezésére bocsátani."* Az alapszolgáltatások közé a következőket sorolja: helybenolvasás, lemez, kazetta, dia, videó helybeni használata, hagyományos dokumentumok kölcsönzése, könyvtárközi kölcsönzés, felvilágosítás, tájékoztatás, referensz szolgálat. A többi, az alapszolgáltatás kategóriájába nem tartozó szolgáltatás (amely magasabb színvonalú szellemi munka befektetését és korszerűbb technikai apparátust igényel) árát a piacnak kell meghatároznia. Ilyen szolgáltatás a számítógépes irodalomkutatás retrospektív és kurrens formái (online információkeresés, CD-ROM-használat, SDI), valamint a nem hagyományos hordozókon lévő dokumentumok (pl. videokazetták) kölcsönzése. Külön kategória a tájékoztató kiadványok (gyorsindexek, referáló lapok, szaklapok) előállítása, amelyek árában tükröződnie kell a befektetett szellemi munkának és az előállítási költségeknek. A szerző szerint a technikailag fejlettebb könyvtárak lesznek képesek hasznot is hozó bevételekhez jutni, a kisebb, szegényebb könyvtárak lemaradnak a felhasználók megnyeréséért folytatott versenyben és egyre kevesebb pénzük lesz fejlesztésre.[30]

Nemcsak hogy bevezetették a könyvtárak a térítési díjakat, de évről évre egyre emelték is. A FSZEK gyakorlatáról *Katsányi Sándor* 1997-ben megállapította: *„Sikerült inflációt teremtenünk. Több mint hatvan (!) kategória alapján szedjük a pénzt, és ez a szám évről évre tovább növekszik: új meg új szolgáltatásokat vezetünk be, a korábbiakat újabb kategó-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

riákra bontjuk, a régiek közül pedig semmit sem hagyunk el.

... Bevételeink ... kétféleképpen növelhetők:

1. Nem növeljük a tételt, de mindenkitől következetesen beszedjük.

2. Növeljük a díjtételt; aki eddig nem fizetett, az továbbra sem fizet, aki eddig is becsülettel fizetett, attól még többet szedünk be.

Mi az utóbbi utat választottuk. Eljárásmódunk kísértetiesen igazodik a magyar köztehervíselés, adófizetés általános gyakorlatához." A szerző helyteleníti könyvtára gyakorlatát: *„Meggyőződésem: amíg könyvtáraink fölött Szabó Ervin neve áll, díjtétel-politikánk nem épülhet kizárólag financiális meggondolásokra."* [31]

Újabb vitákat váltott ki a könyvtárközi kölcsönzés térítésessé tétele, mert ezzel a könyvtárak nemcsak az olvasókat, hanem egymást is sújtották.

A 19/1980. (XII.8.)MM.sz. könyvtárközi kölcsönzési rendelet (meg az 1976. évi 15. sz. tvr.) értelmében a belföldi könyvtárközi kölcsönzés – ha eredeti dokumentumot szolgáltatunk – ingyenes, a postaköltséget mindig a küldő könyvtár fedezi. A másolatszolgáltatás térítéses, de nincs meghatározva egységes tarifa, az egyes könyvtárak saját önköltségi számításaik alapján számolják el a küldött másolatokat; ennek költségeit a kérő könyvtár fedezi vagy az olvasóval megfizetteti.[32]

Veszélybe került a belföldi könyvtárközi kölcsönzés azáltal, hogy sok könyvtár nem tudta vállalni a szolgáltatást, mert nem volt pénze csomagolási és postaköltségekre. Az MKE elnöksége a könyvtár- és tájékoztatásügy finanszírozásával kapcsolatos, 1991. évi állásfoglalásában a könyvtárközi kölcsönzés állami fenntartásának szükségessége mellett nem zárta ki az adminisztrációs költségek részleges vagy teljes megtérítését.

A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés devizaköltségeivel (kölcsönzési díjak, másolási költségek, postaköltség) az OSZK mint a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés országos központja gazdálkodik. 1992-ben a külföldről bekért művek kölcsönzéséért nem kért térítést, mert a központi devizakeretből fedezte. A másolatokért a külföldi számla alapján a kifizetett devizaösszeget forintra átszámítva a kérő könyvtárra terheli. Az a 12 könyvtár, amely saját működési körén belül 1981 óta jogosult nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésre, az 1990-es években már egyre kevésbé tudta vállalni a nemzetközi kölcsönzéssel járó, jelentős anyagi terheket erre a célra használható, külön keret hiányában.[33]

Pallósiné Toldi Márta amellett tört lándzsát, hogy a könyvtárközi kölcsönzés országosan egységes elvek szerint működjön. El kell dönteni, hogy a magyar könyvtári rendszer e szolgáltatás költségeit ráterheli-e az olvasókra. Mivel a könyvtárközi kölcsönzés könyvtári alapszolgáltatás, a térítésmentes gyakorlat fenntartását támogatja.[34]

1994-ben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár az eredeti dokumentumok könyvtárközi kölcsönzéséért térítést vezetett be: minden küldemény után 450 Ft posta- és kezelési költséget számított fel. Az intézkedés nagy felháborodást váltott ki a szakmából.[35-37] A térítés bevezetésének kapcsán *Rády Ferenc* elemezte az érvényben lévő könyvtárközi kölcsönzési jogszabály rendelkezéseit, és megállapította, hogy *„az eredetiben történő kölcsönzés költségviselésének jelenlegi szabályozása a könyvtárakat nem ösztönzi, hanem kifejezetten ellenérdekeltté teszi e szolgáltatás tekintetében. A könyvtárközi kölcsönzés igen munkaigényes szolgáltatás, nagy adminisztrációval. A kölcsönzött dokumentumot saját használói köre bizonyos ideig nélkülözni kénytelen, a postai szállítás a megrongálódás és az elveszés veszélyével jár. A postai küldés a rendszeresen szolgáltató könyvtárakra rendkívüli, és egyre emelkedő terheket ró."* Külföldi példák és az IFLA tevékenysége is afelé mutat, hogy ezt a szolgáltatást nem lehet a díjmentes szolgáltatások körében megtartani, de térítésessé tétele egy csomó elvi és gyakorlati kérdést vet fel, és érvek és ellenérvek sorát lehet felsorakoztatni.[38]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárak finanszírozása az új kulturális törvény hatályba lépése után

Az állami költségvetésnek nemcsak az országos érdekű intézmények és szolgáltatások fenntartását kell lehetővé tennie, hanem bizonyos központi pénzeszközöket is biztosítania kell meghatározott könyvtári célokra. Ennek a kívánalomnak az új könyvtári törvény megpróbál eleget tenni, amikor kimondja, hogy *„a könyvtárnak rendelkeznie kell a feladatai ellátáshoz szükséges feltételekkel. A könyvtár az alapító, illetőleg a fenntartó által biztosított pénzeszköz, valamint egyéb bevételei alapján gondoskodik feladatainak ellátásáról. A könyvtár fenntartási és működési költségeit az évente összeállított és a fenntartó által megállapított költségvetésben kell előirányozni."* A központi költségvetés hozzájárul a nemzeti és az országos szakkönyvtárak feladatainak finanszírozásához; a települési könyvtárak költségvetését a költségvetési törvényben meghatározott normatív költségvetési hozzájárulás egészíti ki, illetve a települési, a fővárosi és a megyei könyvtárak állománygyarapítási kereteinek érdekeltségnövelő támogatására külön keret áll rendelkezésre. Ezen felül a törvény a nyilvános könyvtári rendszer működéséhez egyéb forrásokat is rendel, amelyek egyebek mellett könyvtári dokumentumok vásárlására, állományvédelemre, a könyvtárközi kölcsönzés postaköltségére stb. szolgálnak. Igen nagy vívmánya a magyar könyvtárügynek, hogy az állam finanszírozási kötelezettségét törvény rögzíti. Emellett sem mondhatjuk sajnos, hogy itt van már a Kánaán: *minden év költségvetési vitájában dől el, hogy a különböző jogcímeken elkülönített pénzeszközök mekkorák*, a költségvetési törvény pedig „erősebb" minden más jogszabálynál. Ráadásul a pénzek nem automatikusan kerülnek a könyvtárakhoz, hanem kemény pályázati procedúrák után nyerhetők el.

A költségvetés forrásai általában nem elegendők a könyvtárak feladatainak ellátásához, ráadásul a könyvtáraknak bevételt is kell termelniük. Ettől a követelménytől már egyenes út vezet a térítéses szolgáltatások bevezetéséig, illetve az ilyen szolgáltatások körének kibővítéséig és a díjak emeléséhez. A térítési díj körüli viták végére – részben – pontot tett a kulturális törvény azzal, hogy kimondta:

A nyilvános könyvtár egyik alapkövetelménye, hogy *helyben nyújtott alapszolgáltatásai ingyenesek*. A könyvtárhasználó jogosult bármely nyilvános könyvtár szolgáltatásainak igénybevételére. *Ingyenesen* – esetleg adatainak beiratkozási díj nélküli regisztrálásával – *illetik meg a következő alapszolgáltatások: a könyvtárlátogatás, a könyvtár által kijelölt gyűjteményrészek helybenhasználata, az állományfeltáró eszközök használata, információ a könyvtár és a könyvtári rendszer szolgáltatásairól.*

A felsoroltakon kívüli szolgáltatások a könyvtárba való beiratkozással vehetők igénybe, amelyért a fenntartó döntése alapján beiratkozási díj szedhető. A beiratkozási díj fejében járó szolgáltatás a nyomtatott könyvtári dokumentumok ingyenes kölcsönzése. Néhány olvasóréteg kedvezményt élvez: a 16 éven aluliak és a 70 éven felüliek mentesülnek a beiratkozási díj megfizetése alól, valamint a pedagógusok és a diákok más jogszabályban megállapítottak szerinti kedvezményekben részesülnek. A könyvtárhasználókat megillető további kedvezményekről kormányrendelet készül.

A beiratkozással igénybe vehető további szolgáltatások körét, az igénybevétel módját és a díjak mértékét a könyvtárhasználati szabályzatban rögzíteni kell. A beiratkozási díjra és a könyvtári szolgáltatások térítési díjára vonatkozó szabályokat a kulturális miniszter rendeletben fogja szabályozni.

Térítéses szolgáltatások térítési díjak a mai magyar könyvtári gyakorlatban

A szaksajtóban az 1997. évi 140. sz. törvény megszületése előtti két-három évben rendszeresen je-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lentek meg áttekintő és elemző cikkek a térítéses könyvtári szolgáltatások köréről és áráról (most csak néhányra hivatkozunk).[39-42] Ezeket az összeállításokat itt nem ismertetjük, mert az új törvény új helyzetet teremtett, amelyben a könyvtárak újrafogalmazták térítéses szolgáltatásaik körét és a térítés mértékét.

Az új törvény rendkívül szűkre szabta a kötelezően ingyenes, beiratkozás nélkül igénybe vehető szolgáltatások körét, ezzel mintegy szentesítette a kialakult gyakorlatot.

E szemle összeállítása előtt tájékozódtunk a könyvtárak honlapjain, ahonnan sok, értékes információt sikerült összeszednünk a könyvtárakban jelenleg érvényes térítési díjakról, bár felmérésünk nem teljes körű. (A hálózati címeket nem soroljuk fel.)

A következőkben szolgáltatás-fajtánként és azon belül könyvtártípusonként rendszerezzük, miért mennyit kérnek a magyar könyvtárak 1998–99-ben.

Ingyenes szolgáltatások

Általánosítható – és könyvtártípustól jórészt független – az, hogy a nyilvános könyvtárak a kulturális törvény értelmében határozták meg az ingyenesen igénybe vehető szolgáltatások körét. Csak példaként említünk néhány jellemző megfogalmazást:

A szolnoki Verseghy Ferenc Megyei Könyvtárban ingyenes a könyvtári dokumentumok helyben használata, a nem hagyományos dokumentumok használatához szükséges eszközök helybeni használata, a saját könyvtárról és a könyvtári rendszerről szóló tájékoztatás, a katalógusok, illetve az Interneten található ingyenes adatbázisok használata. A kötelező regisztráció díjtalan, a regisztrált olvasó a kölcsönzésen kívül minden szolgáltatást igénybe vehet. A kölcsönzéshez beiratkozási díj fejében olvasójegy váltható.

A kecskeméti Katona József Megyei Könyvtárban a könyvtári látogatók számára ingyenes a könyvtár megtekintése, a magazinolvasó és a „Gyermekvilág" nevű részleg használata, a könyvtárról szóló tájékoztatás, a nyomtatott dokumentumok helybeni használata, a könyvtári tagsághoz nem kötött szolgáltatások (ruhatár, dohányzó, adott rendezvények látogatása) igénybevétele, valamint a katalógusok használata. Könyvtári taggá regisztrálás és a tagdíj befizetése után válhat az érdeklődő. A könyvtári tag tagdíja fejében kölcsönözhet és igénybe vehet egyéb térítésmentes szolgáltatásokat (nyomtatott, hangzó és képi dokumentumok helyben használata, a könyvtár adatbázisainak használata, könyvtárközi kölcsönzés bonyolítása, adott könyvtári rendezvények látogatása).

Sok könyvtár vagy átvette a törvény tömör megfogalmazását, vagy a hálózaton lévő ismertetőjében nem tér ki az ingyenes szolgáltatások felsorolására.

Beiratkozási díj

- A *megyei könyvtárak* 300 és 1200 Ft közötti beiratkozási díjat kérnek az aktív keresőktől: például 300 Ft-ot a Somogyi-könyvtárban és a kaposvári Megyei és Városi Könyvtárban, 400 Ft-ot a zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtárban, 500-at a szolnoki és a székesfehérvári megyei könyvtárban, illetve a FSZEK-ben, 600-at a miskolci és a békéscsabai megyei könyvtárban, és 1200 Ft-ot a kecskeméti és a veszprémi megyei könyvtárban. (Több könyvtár, pl. Békéscsaba, Veszprém az 1980-as végén megszüntette a beiratkozási díjat;[43,44] úgy látszik, a kényszerítő körülményeknek ma már ők sem tudtak ellenállni.)

- A *városi könyvtárak* 200–500 Ft közötti beiratkozási díjat kérnek általában, de a soproni városi könyvtár pl. 800 Ft díjat szed évente.

A megyei és a városi könyvtárak kedvezményeket adnak a 16 év feletti diákoknak, nyugdíjasoknak, sorkatonáknak, gyesen lévő kismamáknak, munkanélkülieknek: a kedvezmény mértéke többnyire a teljes díj fele-kétharmada. Mindenhol ingyenes a beiratkozás a törvényben is meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nevezett rétegeknek: a 16 éven aluliaknak és a 70 éven felülieknek. Nem egyértelmű a pedagógusok kezelése: sok helyen biztosítják számukra a közoktatási törvényben előírt ingyenességet, de van olyan könyvtár is (pl. a kecskeméti megyei könyvtár), amely kedvezményes díjat számít fel nekik.

- Az *egyetemi könyvtárak*ban természetes, hogy a saját egyetem oktatói, dolgozói, nappali tagozatos hallgatói nem fizetnek beiratkozási díjat. Több helyen az egyetem nyugdíjasai is ingyen használhatják a könyvtárat. Kilóg a sorból a KLTE Könyvtára, amelyben a KLTE-dolgozóknak és -hallgatóknak is fizetniük kell – igaz, kedvezményes – díjat. A külső olvasóktól mindenütt beiratkozási díjat szednek, évi 300–5000 Ft között: 300 Ft a (könyvtárhasználati díjnak nevezett) beiratkozási díj a JATE Könyvtárban, 500 Ft a ÁOTE Könyvtárban, 800 Ft a KLTE Könyvtárában, 1000 Ft a JPTE Könyvtárban, 1200 Ft a BKE Könyvtárban, 2000 Ft az olvasójegy a BME KTK-ban. A kedvezményezettek a más egyetemek hallgatói, a nyugdíjasok, a sorkatonák, a pedagógusok, akik az éves beiratkozási díjnak általában 50%-át fizetik. A beiratkozási díj fejében olvasó- vagy kölcsönzőjegyet kapnak, de több helyen helybenolvasásra jogosító látogatójegy (pl. a BKE-n) is vásárolható. Sok egyetemi könyvtárban napijegy is váltható, amely csak helyben használatra jogosít, díja 50–200 Ft. Az olvasójegyek különböző fajtáit vezette be a KLTE: van kölcsönzésre is jogosító olvasójegy (a KLTE-dolgozóknak 500, KLTE-hallgatóknak és -nyugdíjasoknak 400, más olvasóknak 800 Ft), olvasótermi jegy (külső olvasók válthatják 600 Ft-ért), napijegy (egységesen 100 Ft-ért) és Internet-jegy a külső olvasók számára (napi 200, havi 1000 vagy éves jegy 5000 Ft-ért).
- A *szakkönyvtárak* az egyetemi könyvtárakéhoz hasonló nagyságrendű beiratkozási díjat kérnek olvasóiktól, 300-1600 Ft között: a KSH-ba 300, az Országos Mezőgazdasági Könyvtárba 500, az Országos Idegennyelvű Könyvtárba 700, az OPKM-be 1000, az Országgyűlési Könyvtárba 1500, az OMIKK-ba 1600 Ft a beiratkozási díj. Kedvezményt a szokott kör számára adnak (diák, nyugdíjas, sorkatona, munkanélküli), de az OPKM-ben a tudományos kutatók és a pedagógusok is a teljes díj 50%-át fizetik. Az OMIKK két szokatlan díjtételt is bevezetett: az éves kölcsönzőjegy közületek számára 6000 Ft, családok számára viszont kedvezményesen 1800 Ft (szemben az egyéni 1600 Ft-os díjjal). A szakkönyvtárakban is szokásos a napijegy 50–600 Ft között.

Az elveszett olvasójegy pótlása

Ezen a címen sok könyvtár kér térítést, a megyei könyvtárak pl. 20–300 Ft, a városi könyvtárak 10–100 Ft, az egyetemi könyvtárak 20–200 Ft közötti összeget (de a SOTE 500 Ft-ot), a szakkönyvtárak közül az Országos Idegennyelvű Könyvtár 100 Ft-ot, az Országgyűlési Könyvtár pl. olvasókategóriától függően az éves jegy árának 50%-át. A díj nagysága nyilván összefüggésben van a kölcsönzési rendszerrel, mivel számítógépes, vonalkódos kölcsönzésnél drágább az olvasójegy előállítása.

Dokumentumszolgáltatás

Könyvkölcsönzés

A törvénynek megfelelően a nyilvános könyvtárakban a beiratkozási díj fejében a nyomtatott dokumentumok kölcsönzése térítésmentes.

A könyvek kölcsönzéséért térítést csak különleges esetekben kérnek: pl. a miskolci megyei könyvtár vagy a zalaegerszegi városi könyvtár kötetenként 100 Ft-ot a zárva tartás idejére, hétvégére, éjszaká-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ra történő kölcsönzésnél. Az OPKM intézmények részére naponta és kötetenként 100 Ft kölcsönzési díjat számít fel. Az Országos Idegennyelvű Könyvtár nagyszótárakat 3 napra letéti díj ellenében kölcsönöz. A könyvtárak többsége azonban nem jelzett ilyen típusú térítéses szolgáltatást, ezért feltételezzük, hogy ez a térítés nem általánosan elterjedt a könyvtárakban.

Egy különleges kivételt jelent a Szombathelyi Siker Könyvtár (korábbi nevén a Szakszervezetek Vas Megyei Könyvtára), amely 1994-ben kialakította a SIKER Kölcsönkönyvtárat. Ebben az olvasók a legújabb, legdivatosabb könyveket a megjelenés után 2-3 nappal már kézbe vehetik, mégpedig kölcsönzési díj fejében. A kölcsönzési díj a könyv árának arányában 10 és 50 Ft között van. Az olvasó számára még mindig sokkal olcsóbb, mint megvenni a több száz forintba kerülő, és csak egyszeri elolvasásra érdemes kötetet.[45]

Folyóirat-kölcsönzés

Nem elterjedt szolgáltatás, de előfordul térítésért és anélkül is. Térítéses pl. néhány városi könyvtárban: Edelényben a kölcsönzési díj 50 Ft 3 napra, Kisvárdán 30-100 Ft hetenként, Zalaegerszegen a bekötetlen számok díja 30 Ft/hét, a bekötött folyóiratoké 100 Ft/hét. Ingyenes a kölcsönzés pl. Hajdúdorogon.

Nem hagyományos dokumentumok kölcsönzése

Általánosan elterjedt, hogy a hanglemezek, hangkazetták, audio-CD-k, illetve videokazetták kölcsönzéséért térítési díjat kérnek a könyvtárak. Sok helyen CD- vagy video-klubot alakítottak, és a tagsági díj fejében kölcsönözhet az olvasó. A térítési díjak másik típusa: fix összeg darabonként, meghatározott időtartamra (naponta, 3 naponta, hetente).

Hangzó dokumentumok

- Jellemző *megyei könyvtári* példák: Békéscsabán a kölcsönzésre feljogosító tagsági díj a CD-klubban 1000 Ft, Kaposváron az audio-CD kölcsönzése 3 napra darabonként 100 Ft. A FSZEK az audio-CD-k kölcsönzéséért 2 napra 50 Ft-ot, illetve 1 hétre 80 Ft-t kér, egyéb hangzó anyagok kölcsönzési díja 50 Ft/hét; a kölcsönzésen kívül visszatekercselési díjat is felszámít, kazettánként 50 Ft-ot.
- *Városi könyvtárak:* a zalaegerszegi városi könyvtárban lemezenként 50 Ft a díj; a jászberényi városi könyvtárban 400 Ft-os éves CD-klub tagsági díj mellett is kérnek 50 Ft kölcsönzési díjat, amely 3 napra szóló kölcsönzést tesz lehetővé. A másik „véglet": a hajdúdorogi városi könyvtárban a hangzó dokumentumok kölcsönzése is ingyenes.
- Kevés adatot találtunk erre a szolgáltatásra az *egyetemi könyvtárak* között, de akad: a JPTE Központi Könyvtárában a kölcsönzési díj naponta és darabonként 100 Ft.

Videokazetták

- *Megyei könyvtárak:* Zalaegerszegen 3000 Ft-os éves tagdíj mellett lehet kölcsönözni, Békéscsabán 10 videokazetta kölcsönzésére jogosító tagdíj 700 Ft; Egerben kazettánként és naponta 50 Ft-ot kérnek, klubtagsági díj nincs; Kaposváron szintén tagdíj nélkül 3 napra kölcsönzik a videokazettákat darabonként 100 Ft-ért.
- *Városi könyvtárak:* Igen elterjedt a térítéses videokölcsönzés, sok helyen 200-400 Ft-os klubtagsági díjhoz kötve (pl. évi 400 Ft Komáromban, heti 200 Ft Csornán), másutt 1-2 napra szabott darabonkénti díjjal (pl. Edelény: 50 Ft/nap, Gyula 100 Ft/nap, Hódmezővásárhely 80 Ft/2 nap). A két számítás kombinációja is előfordul, pl. Jászberény: 400 Ft-os tagdíj mellett 50 Ft/2 nap, Zalaegerszeg: 50 Ft-os havi tagdíj mellett 70-100 Ft/nap. Az intézmények számára külön tagdíj van érvényben Jászberényben (5000 Ft/év) vagy Csornán (2000 Ft, amely 40 film kölcsönzésére jogosít).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- *Egyetemi könyvtárak:* Hasonlóan a hangzó dokumentumokhoz, a videók kölcsönzésére is kevés az adat az egyetemi könyvtárakból. (A nem nyilvános könyvtárak közé sorolt főiskolai könyvtárakra jellemzőbb ez a szolgáltatás, a békéscsabai Körös Főiskolán pl. hallgatók számára 50, külső olvasók számára 100 Ft a kölcsönzési díj, a szombathelyi tanárképző főiskola könyvtárában pedig kazettánként 500 Ft-os letéti díjat kell fizetni.)
- A *szakkönyvtárak* közül az OMIKK oktatási intézmények számára kölcsönöz, kazettánként és naponta 400 Ft-ért; az Országos Idegennyelvű Könyvtár a nyelvgyakorlást segítő videokazettákat ad ki 100 Ft/nap térítési díjért.

Elektronikus dokumentumok (CD-ROM-ok)

Még nem elterjedt szolgáltatás, bár vannak rá példák. A térítési díj megállapítási módja hasonlít az av-anyagokéra. Csak néhány példát tudunk hozni: a kaposvári megyei könyvtárban a CD-ROM kölcsönzési ideje 3 nap, díja 100 Ft/db; a székesfehérvári megyei könyvtárban szintén 100 Ft-ért kölcsönöznek. A kisvárdai városi könyvtárban hetenként 200 Ft-ot, az FSZEK-ban pedig 300 Ft-ot kérnek.

Késedelmi díj

A kölcsönzési határidő lejártát mindenütt szigorúan veszik (legalábbis ami a használati szabályzatokat illeti). A késedelmi díj mértékét általában dokumentumtípusonként és naponta, esetleg hetenként, vagy a felszólítási időkhöz kötve állapítják meg. Többnyire felszámítják a felszólítók postaköltségét is.

- *Megyei könyvtárak*: A békéscsabai megyei könyvtár pl. kötetenként és hetente 50 Ft-t kér a könyvek esetében, darabonként és naponta 70 Ft-ot a CD-k és videók esetében. A szolnoki megyei könyvtár könyvenként és naponta 2 Ft-ot, kézikönyvtári, referensz művek esetében kötetenként és naponta 300 Ft-ot, av-anyagnál darabonként és naponta 50 Ft-ot számít fel. Néhány megyei könyvtár a felszólításokhoz köti a késedelmi díjat: Zalaegerszegen az 1. felszólítás után a mindenkori postaköltség + 100 Ft, a 2. után dokumentumonként az 1-2. felszólítás postaköltsége + 100 Ft/könyv, a 3. után dokumentumonként a 1-2-3. felszólítás postaköltsége + 200 Ft/könyv; Miskolcon az 1. felszólítás után 200 Ft + postaköltség, a 2. után 400 Ft + postaköltség, a 3. után 500 Ft + postaköltség a bírság, a zárva tartás idejére kiadott könyvek késedelmi díja viszont kötetenként és naponta 300 Ft; Kaposváron a központi könyvtárban az 1. felszólítás után 100 Ft/kötet, a 2. után 150 Ft/kötet, a fiókkönyvtárakban az 1. után 50, a 2. után 100 Ft kötetenként a késedelmi díj.

Székesfehérváron a késés „jutalma" könyvenként az első tíz nap után 15, húsz nap után 30, harminc nap után 45, negyvenöt nap után 75 és ötven nap után 200 Ft, plusz a felszólítók postaköltsége. A videokazetták késedelmi díja naponta és darabonként 45 Ft, a CD-ROM-oké naponta és darabonként 50 Ft.

- *Városi könyvtárak*: a megyei könyvtárak gyakorlatához hasonló elveket követnek, Edelényben és Gyulán pl. a felszólításokhoz kötve 100-200-300 Ft + postaköltség a késedelmi díj, mérsékeltebb Nagykőrösön: 80-100-120 Ft, Dunakeszin 50-100-150 Ft, Balmazújvárosban 60-120-200 Ft; Csornán kötetenkénti díjat állapítottak meg, szintén a felszólításokhoz kötve: az 1. felszólítás után 20 Ft/db + 40 Ft postaköltség, a 2. után 40 Ft/db + 80 Ft postaköltség, a 3. után 60 Ft/db + 120 Ft postaköltség. Kőszegen a kötetenkénti díjhoz a postaköltségnél magasabb kezelési költség járul: az 1. felszólítás után 20 Ft/db + 100 Ft, a 2. után 50 Ft/db + 200 Ft, a 3. után 100 Ft/db + 300 Ft kezelési költség. Jászberényben pl. nem emelkedik a bírság díja a felszólítások után, kéthetenként 50 Ft + postaköltség. Kazincbarcikán könyvenként és naponta 2 Ft + postaköltség, a tájékoztatási állomány ese-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tében 200 Ft naponta, egyéb dokumentumoknál 50 Ft naponta.

- Az *egyetemi és a szakkönyvtárak* általában szigorúbbak a késedelmi díjak megállapításánál. A BKE Könyvtára kötetenként és naponta 10 Ft-ot, az egyetemi tananyag körébe tartozó dokumentumok esetében naponta 20 Ft-ot, vizsgaidőszakban viszont egységesen naponta 30 Ft-t szed; a DOTE Kenézy Könyvtárában 20 Ft/kötet/nap; a KLTE Könyvtárában kötetenként és naponta 10 Ft + a felszólítók postaköltsége; a Magyar Iparművészeti Főiskolán 50 Ft/kötet/nap; a Magyar Testnevelési Egyetemen 20 Ft/kötet/nap + 30 Ft postaköltség. Akad 10 Ft alatti kötetenkénti késedelmi díj is: a JPTE Központi Könyvtárában könyveknél 7 Ft/kötet/nap (de az av-anyagnál 200 Ft/db/nap); a SOTE, a BME és az ELTE TFK könyvtárában 5 Ft naponta. A szakkönyvtárak közül pl. az OMgKDK naponta és könyvenként 50 Ft-ot késedelmi díjat állapít meg; az OMIKK naponta és kötetenként 20 Ft-ot, éjszakára vagy hétvégére szóló kölcsönzés esetében naponta 400 Ft-ot + 100 Ft postaköltséget számít fel; az OPKM az első felszólítás után 150, a 2. után 300 Ft-ot fizettet, az FSZEK-ban pedig 5 Ft/kötet/nap + postaköltség a bírság könyvek esetében, egyéb dokumentumnál pedig azonos összegű a kölcsönzési díjjal.

Előjegyzés

Nem elterjedt, de előfordul, hogy a dokumentumok előjegyzéséért is térítést kérnek a könyvtárak, az esetek többségében az értesítés postaköltségét fizettetik meg.

- *Megyei könyvtárak:* a kecskeméti megyei könyvtár dokumentumként 20 Ft-ot, a kaposvári megyei könyvtár 25 Ft-ot, a szolnokiak szintén postaköltséget kérnek; a miskolci megyei könyvtár ,s az FSZEK viszont kötetenként 100 Ft térítési díjat plusz postaköltséget számít fel előjegyzésenként.
- *Városi könyvtári* példa: Gyulán kötetenként 20 Ft az előjegyzés díja.
- Az *egyetemi könyvtárakban* elterjedtebb térítési forma, könyvtáranként változó tarifával: pl. a BKE könyvtárában könyvenként 100 Ft, a BME, a KLTE vagy a JPTE könyvtárban könyvenként 50 Ft az előjegyzés díja.

Dokumentum elvesztése

A dokumentum elvesztését szigorúan szankcionálják a könyvtárak. Könyvtártípustól függetlenül általában az elveszett dokumentum eredeti példánnyal való pótlását kérik; ha ez nem lehetséges, akkor a mű gyűjteményi értékét vagy a másolás és köttetés díját számítják fel.

Pótolhatatlan dokumentumok ellenértékeként rendszerint az eredeti érték 2-3-szorosát kérik az olvasótól, de pl. a nagykőrösi városi könyvtár a könyv árától annak tízszereséig is terjedhető térítési díjat helyez kilátásba. Csornán értékhatárhoz kötik a térítési díjat: az elvesztett dokumentum térítési díja 100 Ft-os eredeti könyvárig 600 Ft, 200 Ft-os eredeti árig 700, 300 Ft-ig 800, 400 Ft-ig 900, 500 Ft-ig 1000, 500 Ft fölött az eredeti könyvár 150%-a.

Egyéb olvasószolgálati térítés (bírságok)

Megrongált vonalkód pótlása a szolnoki megyei könyvtárban 50 Ft/dokumentum.

Takarókártya elvesztése az OMIKK-ban 1200 Ft/db.

Könyvtárközi kölcsönzés

A törvény megjelenése, illetve a könyvtárközi kölcsönzésre fordított postaköltség központi térítésének bevezetése után általánosnak mondható, hogy saját állományból a könyvtárak eredetiben térítés nélkül kölcsönöznek, a másolatokért pedig a reprográfiai szolgáltatás díját számítják fel (pl. szolnoki megyei könyvtár, BKE Könyvtára).

Az olvasó számára bonyolított könyvtári kölcsönzés díját az olvasóval fizettetik meg, mértékét a köl-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csönadó könyvtár szabja meg (pl. székesfehérvári megyei könyvtár, a Győr-Moson-Sopron megyei városi könyvtárak, a BKE, a DOTE vagy a miskolci egyetemi könyvtár). Általában az olvasóra terhelik a visszaküldés postaköltségét is, pl. Jászberényben, Gyulán. (A postaköltséget 100–250 Ft között szabják meg.)
A külföldi könyvtárközi kölcsönzés mindenhol térítéses, az OMIKK-ban pl. 1200 Ft/kötet.

Tájékoztatási szolgáltatások

Irodalomkutatás

- A *közművelődési könyvtárak* végeznek ilyen szolgáltatást, de a rendelkezésünkre álló adatok alapján úgy véljük, hogy nem mindenütt sorolják a térítéses szolgáltatások közé. A zalaegerszegi megyei könyvtár például egyértelműen díjtalan szolgáltatásként említi használati szabályzatában. A térítést kérők között viszont nagyok az eltérések a díj mértékét illetően: a szolnoki megyei könyvtárban az írásban elkészített irodalomkutatás díja min. 1000 Ft plusz a felmerült költségek; a miskolci megyei könyvtárban 300 Ft-os alapdíjhoz egyedileg megállapított tételenkénti díj járul; szintén a tételek száma alapján állapítják meg a térítési díjat a székesfehérvári megyei könyvtárban (15 Ft/tétel), de min. 200 Ft a szolgáltatás díja. A győri megyei könyvtárban 50 tételig egységesen 300 Ft az irodalomkutatás ára, 50 tétel fölött tételenként 10 Ft-ot számítanak fel. A kisvárdai városi könyvtár alapdíj nélkül számít 15 Ft-ot tételenként, a kőszegi városi könyvtár pedig 100 Ft-os alapdíjra minden megkezdett oldal után 50 Ft-ot tesz.
- Az irodalomkutatás az *egyetemi* és a *szakkönyvtárak* egyik alapvető tájékoztatási szolgáltatása. Térítést (a nyomtatás díján felül) akkor kérnek, ha az olvasó nem önállóan végzi el a keresést, hanem megrendeli a könyvtárostól. Az *egyetemi könyvtárak* a saját egyetem oktatói, kutatói és hallgatói számára általában térítésmentesen végzik el az irodalomkutatást, még számítógépes adatbázisokból is. Ez a gyakorlat pl. a KLTE vagy a Veszprémi Egyetem Könyvtárában. A SOTE Könyvtárában a MEDLINE-ból való keresés a SOTE és az ELTE polgárai számára ingyenes, mások viszont óránként 1500 Ft-ot kell, hogy fizessenek. Adatbázisonként 2500 Ft az információkeresés tarifája a BKE könyvtárában, de ugyanők egy pályázati támogatás jóvoltából – ameddig a pályázati támogatás tart – a Dialogból ingyen végeznek online keresést. Az irodalomkutatások térítési díját egyedileg határozzák meg. A DOTE Kenézy Könyvtár óránkénti díjat állapított meg a MEDLINE (500 Ft/óra) és az SCI adatbázis (1500 Ft/óra) lekérdezésére.
- A *szakkönyvtárak* közül az OMgKDK szakirodalmi adatbázisaiból irodalomkutatást a következő díjszabással végez: 15 tételig 3000 Ft, 15 tétel felett 5000 Ft. Az Országgyűlési Könyvtár jogi bibliográfia készítésekor tételenként 50 Ft-ot (+ ÁFA) számláz, de a minimális díj 1000 Ft + ÁFA bibliográfiánként. Eseti, írásos megrendelés alapján végzett irodalomkutatás tarifája: 600 Ft alapdíj + találati díj: 200 találatig 10 Ft/tétel, 200 találat felett 5 Ft/tétel + ÁFA. Az OPKM 4000 Ft-os alapdíjra 20 Ft/tétel találati díjat kér és felszámítja a floppy árát, illetve a postaköltséget is.

Témafigyelés

- A *közművelődési könyvtárak* körében nem elterjedt szolgáltatás. A szolnoki megyei könyvtárban létezik, témánként változó, de min. 1000 Ft-os áron, amelyhez hozzászámítják a felmerült költségeket. A gyulai városi könyvtár tarifája: 500 Ft/hó + a nyomtatás díja.
- A *szakkönyvtárak* közül sok tart fenn térítéses figyelőszolgálatot (pl. az OMgKDK), de a térítési díjra vonatkozóan nincs kiterjedt információnk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az Országgyűlési Könyvtár cédulán szolgáltatva témánként és évenként 2000-5000 Ft + ÁFA díjat kér. Intézmény részére jogi adatszolgáltatást 300 000 Ft/hó díjszabással végez. Az OMIKK részletes díjszabással rendelkezik: a profilszerkesztés témánként 5000 Ft, a profilok tárolása évente 3000 Ft, a témafigyelés profilonként 400 találatig 7200 Ft, 400 találat felett 40 Ft/tétel, minderre 25%-os ÁFÁ-t kell felszámítani.

Tartalomjegyzékmásolat-szolgáltatás

- *A megyei és a városi könyvtárak* között nem találkoztunk ilyen szolgáltatással.
- Az *egyetemi könyvtárak* nem mindegyike nyújtja ezt a szolgáltatást, de példákat találtunk. A BKE Könyvtárban 400-1000 Ft-os alapdíjra folyóiratonként másolási díjat és küldeményenként postaköltséget számítanak fel. A Magyar Testnevelési Egyetem Könyvtárában folyóiratszámonként 100 Ft a térítési díj.
- A *szakkönyvtárak* közül az OPKM oldalanként 10 Ft-ért készít másolatot folyóiratok tartalomjegyzékéről.

Számítógépes szolgáltatások

Adatbázis-használat

- A *megyei könyvtárakban* a CD-ROM-adatbázisokból való információkeresés általában díjmentes, a nyomtatásért és a letöltésért kérnek térítést.
- Az *egyetemi könyvtárakban* az olvasó önállóan általában ingyen használhatja az adatbázisokat, kivéve azokat, amelyek használatáért a szolgáltató térítést kér. A könyvtáros által végzett keresés – a külső olvasók számára – térítésköteles (ld. irodalomkutatás).
- A *szakkönyvtárak* közül az OMgKDK-ban a CD-ROM-adatbázisokban való keresés térítésmentes, ha az olvasó maga végzi, térítéses a nyomtatás és a letöltés. Az OMIKK-ban szintén ingyenes a CD-ROM-adatbázisokban való önálló keresés, de szakember igénybe vételekor óránként 4400 Ft-ot kell fizetni.

Nyomtatás

- *A megyei könyvtárakban* a számítógépes adatbázisból való nyomtatás díját többféleképpen állapítják meg. A könyvtárak egy részében (pl. Szolnok, Kaposvár) a fénymásolás díjával azonos összegű térítést kérnek. Van, ahol különbséget tesznek aszerint, hogy milyen adatbázisból történik a nyomtatás: Székesfehérváron pl. az Internetről 10 Ft/oldal a nyomtatás ára, de CD-ROM adatbázisokból 5 Ft/bibliográfiai tétel, de minimum 200 Ft a szolgáltatás díja. Az esetek másik részében a fénymásolásénál nagyobb díjat kérnek oldalanként: Békéscsabán 15 Ft, Zalaegerszegen, Miskolcon 20 Ft, Szombathelyen 50 Ft a díj.
- A *városi könyvtárakban* – a rendelkezésünkre álló adatok szerint – magasabb díjat kérnek, mint a fénymásolásnál: 15-50 Ft-ot, de a dunakeszi városi könyvtár pl. különbséget tesz a nyomtatandó anyag alapján: a szöveget 25 Ft/oldal, a grafikus anyagot 30-100 Ft/oldal díjért nyomtatja. A zalaegerszegi városi könyvtár a nyomtató típusa szerint differenciál: mátrixnyomtatóval 20 Ft-ba, lézernyomtatóval 100 Ft-ba kerül egy oldal.
- Az *egyetemi könyvtárak* többségéből erre vonatkozó adat nem áll a rendelkezésünkre. Vannak könyvtárak, amelyekben a saját egyetem polgárai számára a szolgáltatás ingyenes, van, ahol a reprográfiai díjakhoz hasonló térítést kérnek.
- *Szakkönyvtárak*: az OPKM-ben 20 Ft/oldal térítésért lehet adatbázisból nyomtatni; az OMgKDK-ban a CD-ROM adatbázisokban végzett keresés találatainak kinyomtatása oldalanként 16 Ft + ÁFA; az Országgyűlési Könyvtárban 20 Ft-ba kerül egy oldal; az OMIKK-ban 24 Ft/oldal + ÁFA a tarifa.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Letöltés

- Általános térítési díj a floppy ára, mivel a vírusvédelem miatt sehol sem engedik az olvasó által vitt lemezre való letöltést. A díj pl. a székesfehérvári megyei könyvtárban vagy a zalaegerszegi városi könyvtárban 100 Ft/db, az FSZEK-ban 300-350 Ft.

Szombathelyen szolgáltatási díjat (30 Ft) is felszámítanak, amelyhez tételenkénti díj (50 Ft) járul, valamint a szolgáltatást 25%-os ÁFA terheli.

A dunakeszi városi könyvtárban 200 Ft a szolgáltatási díj, amelyben benne van a floppy ára is.

- Az *egyetemi könyvtárak* gyakorlatára nincs adatunk, több helyen az Internetről vagy CD-adatbázisokból való letöltés a saját hallgatók számára ingyenes, de pl. a veszprémi egyetemi könyvtárban az online és a nemzetközi CD-ROM adatbázisokból való letöltésért közelebbről meg nem nevezett térítési díjat kérnek.
- *Szakkönyvtárak*: az OMgKDK-ban a CD-ROM adatbázisok géphasználata lemezre mentés esetén 500 Ft + a lemez ára (1,44 MB lemez 100 Ft, 1,2 MB lemez 75 Ft ÁFÁ-val együtt); az OMIKK-ban 200 Ft + ÁFA a letöltés díja; az OPKM-ben pedig 250 Ft (a floppy ára).

Internet-szolgáltatás

- A *megyei könyvtárakban* már elterjedt szolgáltatásfajta, amelyért általában térítést kérnek. Szombathelyen és Pécsen óránként 500 Ft, Kaposváron 15 percenként 63 Ft, Székesfehérváron percenként 10 Ft a díj. Békéscsabán klubtagság keretében negyedévenként 500 Ft-ot kell fizetni az Internet-használatért. A FSZEK-ben 30 perces használat díja 300 Ft, 60 percesé 500 Ft.
- A *városi könyvtárak* egyre növekvő számban tudják nyújtani ezt a szolgáltatást, van ahol díjmentesen, van, ahol térítésért.
- Az *egyetemi könyvtárak*ra vonatkozóan nem áll rendelkezésünkre elég adat, feltételezzük, hogy az adatbázis-lekérdezéshez hasonlóan ez a szolgáltatás is túlnyomórészt ingyenes. Deklaráltan az a Veszprémi Egyetemi Könyvtárban.
- Az Internet-használatot ma már minden nagy *szakkönyvtár* biztosítani tudja. Az OMgKDK-ban a WWW-szerveren elérhető Internet-szolgáltatás ingyenes. Az OMIKK-ban a szakember igénybevételével való Internet-használat díja 4400 Ft/óra + áfa.

E-mail postafiók bérlet

- Néhány *megyei könyvtár*ban az olvasó e-mail postafiókot is bérelhet: Pécsen 1000 Ft-os, Kaposváron 200 Ft-os havi díjért. A győri megyei könyvtárban viszont 1998-ban ingyenes volt ez a szolgáltatás.
- A *városi könyvtárak* némelyike is biztosítja az elektronikus levelezést. A győri városi könyvtárban 1998-ban 51 Ft-os alapdíjat kértek. A pápai városi könyvtárban a postafiók-bérlet ára 2000 Ft + ÁFA évente.
- Az *egyetemi könyvtárak*ra vonatkozóan nincs adatunk.

Egyéb számítógépes szolgáltatások

Nem elterjedt, hogy az adatbázisok, illetve az Internet használatán kívüli számítógép-használatot is lehetővé tesznek a könyvtárak, de erre is van példa: a pécsi megyei könyvtárban szövegszerkesztőt, táblázatkezelőt használhat az olvasó (díja 300 Ft/óra vagy 150 Ft/fél óra), és a megírt dokumentumot kinyomtathatja (oldalanként 20 Ft-ért).

Reprográfiai szolgáltatások

Fénymásolat

A legkorábban díjazottá vált és a legelterjedtebb térítéses szolgáltatás minden könyvtártípusban.

- A *megyei és a városi könyvtárak* tarifái hasonlóak: A/4-es fekete-fehér, egyoldalas másolatot

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

8-12 Ft-ért, A/3-as másolatot 12-24 Ft-ért készítenek. A kétoldalas másolatok ára magasabb, egy A/4-es oldal 15-25 Ft-ba, az A/3-as 20-40 Ft-ba kerül. Békéscsabán a diákok kedvezményt kapnak, nekik egy oldal másolási díja 6 Ft (a teljes ár 8 Ft). Ugyanitt színes másolásra is van lehetőség, az A/4-es méret ára 125,- az A/3-asé 250 Ft oldalaként.

A könyvtárak zöme csak saját könyvtári dokumentumaiból ad másolatot, de néhány könyvtár hozott anyagból is másol. A kaposvári megyei könyvtárban a hozott anyagból történő másolás tarifája magasabb (A/4-es másolat könyvtári anyagból 10 Ft, hozott anyagból 13 Ft, A/3-as 12,- illetve 15 Ft).

- Az *egyetemi könyvtárak* díjszabása a közművelődésiekéhez hasonló, egy A/4-es oldal másolási díja 6-12 Ft. A szolgáltatás egyetemi könyvtári jellemzője, hogy kártyás vagy pénzbedobós másológépeken az olvasó maga másol. Különböző kártyákat lehet vásárolni, a BKE Könyvtárában pl. egy 100 egységes kártya ára 750 Ft, a GATE Könyvtárában a kártya ára 200 Ft + minden másolandó egység ára 10 Ft (pl. 25 oldal másolásakor 200 Ft (a kártya ára) + (25x10 Ft) = 450 Ft). Az ELTE TFK-n 50 egységes kártya ára 600 Ft, a 100 egységesé 1200 Ft, a 200 egységesé 2200 Ft + 400 Ft kártya-letéti díj, amelyet csak az első kártyánál kell megfizetni, a kártyacseréknél nem, illetve visszafizetik, ha az olvasó visszaadja a kártyát.
- *Szakkönyvtárak:* hasonló tarifával dolgoznak. Az OMgKDK-ban pl. egy A/4 oldal 16 Ft, A/3 oldalé 30 Ft + ÁFA. Hozott anyagból ők olcsóbban másolnak (vö. kaposvári megyei könyvtár): A/4 oldal 12,50 Ft, A/3 oldal 25 Ft + ÁFA. Az Országgyűlési Könyvtár A/4 oldalt külsőknek 20, belső munkatársaknak 10 Ft-ért másol, és szükség esetén sürgősségi felárat is felszámít. Az A/3-as oldal ára 30, illetve 15 Ft. Az OMIKK differenciált díjakat alkalmaz: önkiszolgáló másolás esetén: A/4 14 Ft, A/3 28 Ft, megrendelés esetén: A/4 24 Ft, A/3 28 Ft, közületeknek önkiszolgálással: A/4 24 Ft, A/3 48 Ft, megrendelésre: A/4 30 Ft, A/3 60 Ft; a mágneskártya betéti díja 600 Ft. A más könyvtár állományából történő másolatszolgáltatáskor a küldő által számlázott díjra 300 Ft kezelési költséget számítanak fel.

Hangzó anyag átjátszása

- *A közművelődési könyvtárak* bevett szolgáltatása. A térítést általában percenkénti díjként számítják (pl. a zalaegerszegi megyei könyvtárban 5 Ft/perc, a székesfehérvári megyei könyvtárban 3 Ft/perc), de más metódust is találunk. Például a szolnoki megyei könyvtár 10 percig egységesen 40 Ft-ot kér, utána azonban percenként 3 Ft-ot számít fel; a miskolci megyei könyvtárban 120 Ft-os alapdíjhoz 4 Ft-os percenkénti díj járul; Békéscsabán egységára van a másolásnak a hordozótól függően: hanglemez és hangkazetta 100 Ft/db, audio-CD 150 Ft/db, nyelvleckék 50 Ft/db. A balmazújvárosi könyvtárban a hangkazettát oldalanként 50 Ft-ért másolják. A gyulai városi könyvtárban hanglemezről kazettára másolást végeznek + Ft-os percdíjért, a kazettáról kazettára történő másolásnak kazettánként 150 Ft-os egységára van. Hatvanban a 20 Ft-os alapdíjra nyelvi anyagnál 2 Ft/perc, zenei anyagnál 4 Ft/perc díj rakódik.

A hangzó anyagok másolásának különleges, de elterjedt esete a *műsorösszeállítás*. Ennek tarifája mindenütt magasabb a másolatszolgáltatásénál: a megyei könyvtárak közül Szolnokon 15 Ft/perc, Székesfehérváron 8 Ft/perc; Miskolcon a szolgáltatás alapdíjára számítanak fel 8 Ft-os percdíjat (a sürgősségi felár: 200 Ft + 10 Ft/perc); a városi könyvtárak közül pl. Nagykőrösön kazettánként 300 Ft-ot, Jászberényben 50 Ft alapdíjat + 1 Ft-os percdíjat kérnek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elektronikus dokumentumok másolása
Az OMIKK-ban létezik ilyen szolgáltatás, a CD-ről CD-re másolás díja 800 Ft + ÁFA + a lemez ára.

Mikrofilmről másolat készítése
Erre vonatkozóan csak néhány könyvtárból sikerült információt szereznünk: az Országgyűlési Könyvtárban oldalanként 20 Ft a díj (megegyezik a fénymásolat díjával), az OMIKK-ban az A/4-es papírmásolat ára 30, az A/3-asé 60 Ft.

Kötészeti és nyomdai szolgáltatások

A könyvkötő műhellyel, esetleg nyomdával rendelkező *megyei és városi könyvtárak* bérmunkát is végeznek más könyvtárak, egyéb közületek és magánszemélyek számára is. Az iratfűzéstől, spirálozástól kezdve a szakdolgozatok, könyvek, folyóiratok kötésén át a dobozkészítésig és névjegyek, meghívók, kiadványok nyomtatásáig sokféle szolgáltatást kínálnak. A térítési díjakra vonatkozóan nincs elég információnk ahhoz, hogy az érdekelt könyvtárak árképzését összevethessük, de úgy érezzük, ez nem is nagyon tartozik e szemle kereteibe.
Ez a szolgáltatás más típusú könyvtárakban is létezik, a szakkönyvtárak közül pl. az OMgKDK végez könyvkötést külsők számára is.

Egyéb bevételszerző tevékenységek/szolgáltatások

A könyvtárak – túlélésük érdekében – sokféle, nem könyvtári jellegű szolgáltatást is nyújtanak a magasabb bevételek reményében. A leggyakoribbak ezek között a helyiségek bérbeadása, könyvárusítás, rendezvények szervezése, eszközök (diavetítő, dianéző, írásvetítő) kölcsönzése, illetve – elsősorban szakkönyvtárak esetében – a saját kiadványaik és adatbázisaik előfizetés útján való terjesztése, illetve a kiadványértékesítés.
Több szakkönyvtárban folyik a használók számára az információkeresés, adatbázis-használat oktatása: az OMIKK-ban egy tanóra 4400 Ft.
Egyedi megoldásnak minősíthetjük az OMIKK gyakorlatát, amely *a szolgáltatások eljuttatása a megrendelőkhöz* címen állapított meg külön díjtételeket a szokásos postai, illetve hálózati díjakon felül: másolatszolgáltatás faxon 50 Ft/oldal, levélben 20 oldalig 100 Ft, 50 oldalig 150 Ft, 50 oldal felett 200 Ft, találati lista levélben 100 Ft/küldemény. (A könyvtárak általában a szolgáltatások postaköltségét a megrendelőre hárítják.)
Néhány könyvtár, pl. az OMIKK külföldi dokumentumok beszerzését is végzi más könyvtárak számára, a beszerzési költségen felül 10%-os kezelési költséget számít fel. Az Ariellel (elektronikus dokumentumszolgáltató szoftver) történő küldés és helyi nyomtatás esetén viszont a kedvezményt ad, a költség 40%-át.

Árképzés

A fenti összeállításból kirajzolódik a térítéses szolgáltatások köre, és az is látszik, hogy ahány könyvtár, annyiféleképpen állapítja meg a térítési díjakat. Egységesen, központilag előírni az árakat nem lehet, de szükségesnek látszik a díjak megállapításához, az árképzéshez egységes szempontrendszert kidolgozni.
Cserey Lászlóné azt javasolja, hogy az egységes gyakorlat kialakításához különböztessük meg a morális célból felállítandó, a névértéken fizetendő, a hozzáadott értéket is beszámító díjakat és a hozzájuk tartozó szolgáltatások körét. A térítés bevezetésénél először a térítés célját kellene meghatározni.[46]
Alföldiné Dán Gabriella ennél konkrétabb útmutatást ad a könyvtári költségszámításra és árképzésre a TMT hasábjain.[47]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A költségszámítás első lépéseként számba kell venni a könyvtár szolgáltatásait. A szerző ezeket így foglalja össze:

✖ őrzés	✖ raktári, kötészeti, mikrográfiai, reprográfiai szolgáltatások
✖ nyilvántartás	✖ OPAC (manuális és/vagy gépi) leltárak, beszámolók, jegyzékek
✖ rendelkezésre bocsátás (helyileg és hálózatban)	✖ kölcsönzés, helyben használat, könyvtárközi kölcsönzés, másolószolgálat
✖ használtatás (keresés, elérés)	✖ tájékoztatás, kiadványok, felhasználói képzés

A szolgáltatásokat lehetővé tevő, nélkülözhetetlen költségek: a dokumentumok beszerzésére fordított költség, valamint a szolgáltatásban közvetlenül résztvevő munkaerő költségei (a munkatársak bértömege és járulékai, kiegészítő juttatások). Ezekhez további költségtényezők járulnak, közvetett (rezsi) költségként épülnek be a szolgáltatások költségeibe: az épület, a gépek és berendezések használata, karbantartása, javítása, cseréje; energiaköltségek (fűtés, világítás stb.); a szolgáltatásban közvetlenül nem résztvevők (számítástechnikus, adminisztráció stb.) munkabére járulékokkal és juttatásokkal; nem közvetlenül a szolgáltatáshoz felhasználandó anyagköltség (iroda- és takarítószerek stb.), postaköltségek (levelezés, telefon, e-mail stb.); értékesítési költségek; pénzügyi költségek (pl. hitelkamatok). A könyvtári szolgáltatások esetében nehéz elkülöníteni a közvetett és a közvetlen költségeket, ezért inkább az összeg költséget (a beszerzési és bérköltséget is) közvetett költségként kell figyelembe venni. Mindezek alapján a könyvtári szolgáltatások kalkulációs sémája:

1. Adott szolgáltatásra eső közvetett költség:

$$\frac{\text{(beszerzési költség + munkaerőköltség + rezsiköltség) − az adott szolgáltatást végző munkaerő költsége}}{\text{a könyvtár által nyújtott szolgáltatások száma}}$$

2. Adott szolgáltatásra eső munkadíj:

$$\text{átlagos óradíj} \times \text{a ráfordított munkaórák száma,}$$

ahol az

$$\text{átlagos óradíj} = \frac{\text{az adott szolgáltatást végzők bérköltsége}}{\text{az általuk ledolgozott órák száma}}$$

és a

$$\text{ráfordított munkaóra} = \text{az adott létszám által teljesített órák száma}$$

Tehát egy adott szolgáltatás költsége:

$$\text{az adott szolgáltatásra eső közvetett költség} + \text{az adott szolgáltatásra eső munkadíj}$$

A költségszámításnál fontos szempont, hogy az adott szolgáltatást hányan veszik igénybe. A leginkább elfogadható vetítési alap a beiratkozott olvasók száma.
Tehát:

$$\text{adott szolgáltatás költsége} = \frac{\text{közvetett költség + munkadíj}}{\text{beiratkozott olvasók száma}}$$

Így lehet számítani akkor, ha a cél a szolgáltatás szinten tartása és állandónak tekintjük a beszerzési és a bérköltségeket. Ha az áremelkedéseket és a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fejlesztési kiadásokat is fedezni akarjuk, akkor ezek költségeit be kell vonni a kalkulációba. Ezt általában százalékosan szokták megadni, a várható infláció és a beszerezni kívánt dokumentumok és eszközök árának becslése alapján.

Az árképzés során a kiindulópont a szolgáltatás költsége, de a könyvtár dönti el, hogy milyen költségeket érvényesít a szolgáltatási stratégiájában.

Irodalom

1. BUDAI Tamás 1988: Kinek mihez van joga? In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 35.évf. 1988. 6-7.sz. 289.p.
2. HORVÁTH Péter: Négy szolgáltatásról. In: Pest Megyei Könyvtáros, 33.évf. 1988. 1.sz. 15-17.p.
3. MACZIKÁNÉ DONÁTH Katalin: Válaszúton. A nemhagyományos dokumentumok térítéses kölcsönzése. In: Könyvtári Híradó, 33. évf. 1989. 2.sz. 8-9.p.
4. BARTOS Éva: A pulton innen és túl. In: Könyvtári Híradó, 33.évf. 1989. 2.sz. 5-6.p.
5. Tájkép a könyvtári díjak felemelése után. 1-2. In: Könyvtári Levelező/lap, 1989. 1/2.sz. 4-5.p., 5.sz. 3.p.
6. BARTOS Éva – KISS Jánosné: Emelkedő díjak – csökkenő olvasótábor? 1-2.r. In: Könyvtári Híradó, 33.évf. 1989. 9.sz. 1-3.p., 10.sz. 6-8.p.
7. PAPP István: Könyvtárpolitika és közművelődési könyvtárak finanszírozása Magyarországon. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. márc. 19-24.p.
8. OROSZ Bertalanné: A megyei könyvtárak gazdasági helyzete, 1996. Eger, 1996. [16] lev. Kézirat
9. HOFFMANN Istvánné: Az információ áru és nem áru. In: Könyvtáros, 37.évf. 1987. 11.sz. 648-653.p.
10. FEKETE Gábor: A közkönyvtár szociális-piaci modellje. In: Könyvtári Figyelő, 36.évf. 1990. 3/4.sz. 223-231.p.
11. ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella: Könyvtárfinanszírozás és -működés : megoldás-e a nonprofit?. – Bp. : OSZK, 1996. – 58 p. – (Korszerű könyvtárak – korszerű módszerek : a könyvtári menedzsment füzetei ; 2.)
12. ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella: Fókuszban a nonprofit. 1-2. r. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 43.évf. 1996. 11-12.sz. 428-434.p., 1997. 7-8.sz. 251-257.p.
13. GYÖRGYNÉ JUHÁSZ Katalin 1994: Tisztelt Cím! Kedves Levelező/lap! In: Könyvtári Levelező/lap, 1994. 10. sz. 19.p.
14. MAJTÉNYINÉ TÚRI Katalin: Vállalkozások a Szentesi Városi Könyvtárban. In: Csongrád Megyei Könyvtáros, 24.évf. 1992. 3/4.sz. 195-199.
15. MAJTÉNYINÉ TÚRI Katalin: i.m.
16. GOSZTONYI Tibor: Más mint a többi, avagy az ibrányi nem hagyományos közkönyvtár. In: Könyvtári Kis Híradó, 1.évf. 1996. 3.sz. 3-4.p.
17. HERMANN István: Miért akar egy könyvtárigazgató nyomdát? In: Könyvtári Levelező/lap, 1992. 2.sz. 23-24.p.
18. GOSZTONYI Tibor: i.m.
19. MAJTÉNYINÉ TÚRI Katalin: i.m.
20. NEMÉNYI László: Mi lesz veled, közkönyvtár? Egy közérzet ürügyén arról, ami kiváltotta. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1996. jún. 41-47.p.
21. PAPP István: i.m.
22. PAPP István: A könyvtárpolitika aktuális kérdései Magyarországon. In: Könyvtári Figyelő, U.f. 2.évf. 1994. 4.sz. 536-546.p.
23. KATSÁNYI Sándor: Tendenciák és illúziók. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. aug. 3-10.p.
24. Minisztériumi állásfoglalás egyes könyvtári szolgáltatások térítési díjairól. In: Könyvtáros, 38.évf. 1988. 12.sz. 747-748.p.
25. KISS Gábor: A megyei és városi könyvtárak, valamint az integrált intézmények állapota és szolgáltatásai a Dunántúlon. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. különszám. 14-23.p.
26. PALLÓSINÉ TOLDI Márta: Regionális szakmai véleménycserék. In: Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 19.évf. 1989. 2.sz. 1-5.p.
27. BALÁZS Béla: A közösség pénzügyi támogatásának szerepe a Deák Ferenc Megyei Könyvtár fenntartásában. In: Könyvtáros, 39.évf. 1989. 9.sz. 535-538.p.
28. HALÁSZ Béla: Lehet ingyen is? In: Könyvtáros, 39.évf. 1989. 8.sz. 461-462.p.
29. BALÁZS Béla: i.m.
30. BERECZ Katalin: Lehetnek-e rentábilisabbak a könyvtári szolgáltatások? In: Orvosi Könyvtáros, 30.évf. 1990. 1.sz. 14-16.p.
31. KATSÁNYI Sándor: Tűnődés. A FSZEK díjtétel-politikájáról. In: Könyvtári híradó, 41.évf. 1997. 3.sz. 5-6.p.
32. KARÁCSONYI Rózsa: A könyvtárközi kölcsönzésről. In: Könyvtári Figyelő. U.f. 2.évf. 1992. 3.sz. 415-418.p.
33. KÜRTI Lászlóné: A közvetlen nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés kérdései. In: Könyvtári Figyelő, U.f. 2.évf. 1992. 3.sz. 419.p.
34. PALLÓSINÉ TOLDI Márta: A könyvtárközi kölcsönzés finanszírozása. In: Könyvtári Figyelő, U.f. 2.évf. 1992. 3.sz. 420.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

35. TÓTH Gyuláné: Könyvek mennek, könyvek jönnek, de mennyiért? Húsvéti levelet hozott a posta... In: Könyvtári Levelező/lap, 6.évf. 1994. 4.sz. 21.p.
36. PALLÓSINÉ TOLDI Márta: Meddig atomizálódunk még? In: Könyvtári Levelező/lap, 6.évf. 1994. 4.sz. 21-22.p.
37. KARÁCSONYI Rózsa: ...hát ebben az országban már mindent lehet? In: Könyvtári Levelező/lap, 6.évf. 1994. 4.sz. 22-23.p.
38. RÁDY Ferenc: Gondolatok a könyvtárközi kölcsönzésről. In: Könyvtári Figyelő, U.f. 5.évf. 1995. 1.sz. 20-22.p.
39. HERCZIGNÉ MLAKÁR Erzsébet: A megyei könyvtárak szolgáltatásainak árairól. In: A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat József Attila Megyei Könyvtárának Évkönyve 1996. 9-15.p.
40. ZSIGRI Mária: Mennyibe kerül? Körkép a könyvtárak szolgáltatási díjairól. In: A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 27.évf. 1997. 1.sz. 31-34.p.
41. CSEREY Lászlóné: Az egyetemi könyvtári szolgáltatások árainak összehasonlító vizsgálata. In: Könyvtári Levelező/lap, 9.évf. 1997. 5.sz. 5-6.p.
42. VASAS Lívia – SZABÓNÉ SZÁVAY Judit: Szolgáltatások és szolgáltatási díjak az orvosegyetemi könyvtárakban. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 45.évf. 1998. 2.sz. 67-70.p.
43. AMBRUS Zoltán: Miért szűnt meg a beiratkozási díj a megyei könyvtárban? [Riporter] Pénzes. In: Békés Megyei Népújság, 1987. jan. 6.
44. HALÁSZ Béla: i.m.
45. TILCSIKNÉ PÁSZTOR Ágnes: Sikerkönyvek, Sikerkönyvtár, sikeres olvasmányok. In: A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 24.évf. 1994. 1.sz. 26-29.p.
46. CSEREY Lászlóné: i.m.
47. ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella: Könyvtárgazdaságtan. 2. [rész], Könyvtári rendszer, költségszámítás, árképzés. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 40.évf. 1993. 1.sz. 3-6.p.

A szövegben előforduló rövidítések jegyzéke:

ÁOTE	Állatorvostudományi Egyetem
BKE	Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
BME KTK	Budapesti Műszaki Egyetem. Könyvtár és Tájékoztatási Központ
DOTE	Debreceni Orvostudományi Egyetem
ELTE TFK	Eötvös Loránd Tudományegyetem. Tanárképző Főiskolai Kar
FSZEK	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
GATE	Gödöllői Agrártudományi Egyetem
JATE	József Attila Tudományegyetem
JPTE	Janus Pannonius Tudományegyetem
KLTE	Kossuth Lajos Tudományegyetem
OMgKDK	Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ
OMIKK	Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár
OPKM	Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum
SOTE	Semmelweis Orvostudományi Egyetem
SZÁMALK	Számítástechnika-alkalmazási Vállalat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MANCI

Könyvtáros kollégáink figyelmébe ajánljuk *MANCI* nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat.

Üzemeltetéséhez szükséges a MicroISIS program min. 3.0 változata.

A kurrens anyag éves előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA. Az aktualizálást lemezen vagy az Interneten szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk: a tárgyi keresést megkönnyítő online tezaurusz ára: 8000.- Ft + ÁFA.

További információkért forduljon a *MANCI* szerkesztőihez a 224-3796-os telefonon, vagy a novak@oszk.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F. épület

M

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

Fenntartás, alapszolgáltatás és térítéses szolgáltatás a közművelődési könyvtárakban

Szakirodalmi szemle

Kövendi Dénes

Bevezető

Szemlénk anyagát néhány, többnyire fordításban rendelkezésünkre álló törvényszöveg mellett elsősorban a *Könyvtári Figyelő 1992-1998.* évfolyamának cikkei, ismertetései, kivált pedig referátumai és hírei szolgáltatták. Ez kiegészült néhány, a hézagok pótlására visszamenőleg kikeresett cikkel, valamint a kurrens feldolgozás közben itt-ott elénk került új anyaggal. Utóbbiak közül különösen lényeges *Astbury*nek a közművelődési könyvtárakkal foglakozó irodalmi szemléje, amelynek első fejezetei a közművelődési könyvtárügynek épp a minket érdeklő kérdéseit tárgyalják; ezeknek a részeknek a szövegét fordításban mellékeljük (az erre való utalásnál a megfelelő fejezet sorszámát is megadjuk). – Szükségszerűen kerültek szövegünkbe olyan megjegyzések is, amelyek nem egy konkrét cikkre, hanem az irodalom folyamatos feldolgozásából származó tanulságokra utalnak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerteágazó anyag áttekintése érdekében hadd foglaljuk előre össze a belőle szerintünk adódó végső tanulságot: az állam (sajnos, nem mindegyik) jogának és kötelességének tartja, hogy meghatározza a polgárainak könyvtári ellátását biztosító alapelveket, és tőle telhetőleg elősegítse megvalósításukat, a gyakorlatban azonban nem tudja az ingyenes és a térítéses szolgáltatások körét egymástól pontosan elhatárolni, és egyáltalán nem tudja a térítések mértékét szabályozni, azon egyszerű okból, hogy nem ő tartja el a könyvtárakat. A könyvtári szolgáltatások anyagi ellátása a gyakorlatban többnyire annak az alkunak az eredménye, amelyet a könyvtár (és közönsége) minden egyes fenntartóval kötni tud, s amely alkuban a könyvtár korántsem egyenrangú fél.

Könyvtári törvények a 90-es évek közepén

Traniello (1996) megállapítja, hogy a könyvtári törvényhozás Európában tarka képet mutat: több országban nem országos, hanem regionális szinten hozzák a törvényeket, több országban egyáltalán nincs is könyvtári törvény, ill. a rég elavult törvény helyett még nem született időszerű. A meglevő törvények fő funkciója az évtized első feléhez hasonlóan (*Skaliczki* 1993) most is az, hogy a) meghatározzák az önkormányzatok könyvtárfenntartási szerepét, b) jelzik az államnak azt a feladatát, hogy ehhez bizonyos anyagi támogatást nyújtson, c) jelzik az alapszolgáltatások elvi ingyenességét. Már ezeket a pontokat is némileg másképpen fogalmaztuk azonban, mint az akkori szemleíró, mivel általánosan érezhető a változás a rendelkezések „felpuhulása" irányában.

Mit mond ezekről a (másolatban, gépiratban) rendelkezésünkre álló néhány (részben régebbi) törvény, ill. törvénytervezet?

- A **dán** könyvtári törvény (1993) szerint minden önkormányzatnak fenn kell tartania könyvtárat, vagy önállóan, vagy másokkal együttműködve. Minden könyvtár köteles ellátni Dánia bármely lakosát. Könyvet és egyéb dokumentumot ingyen bocsát rendelkezésükre. Térítést szed viszont a kormánynak, a megyének vagy bármely nem községi intézménynek nyújtott szolgáltatásért. Az állam gondoskodik a könyvtárközi kölcsönzésről (az Állami és Egyetemi Könyvtár útján), valamint a vakok ellátásáról.

- Az **észt** könyvtári törvény (1995) nem közművelődési, hanem *köz*könyvtárakról beszél, az előbbiekkel együtt tárgyalja ugyanis a „korlátozott nyilvánosságú" vállalati, intézményi könyvtárakat is. Falun 500 lakosnak legalább egy könyvtára legyen, városban 10 000 lakosig legalább egy, azon túl 15 000 lakosonként 1-1 könyvtárra van szükség. – Finanszírozásuk forrása: 1. az állami költségvetés, 2. a helyi önkormányzat költségvetése, 3. a fenntartó (amennyiben ez nem az önkormányzat), 4. saját bevételük, 5. adományok. Ha a magánkönyvtár közkönyvtári feladatot vállal, részesül az állami és az önkormányzati finanszírozásból. – A könyv és az AV-anyag használata ingyenes. Nem helyi lakostól biztosítékot lehet kérni a kölcsönzésért, legalább a dokumentum értékének megfelelő összeget. Az értéknövelő szolgáltatásokat (másolás, hangfelvétel, fordítás) is ingyenesen *lehet* nyújtani, a könyvtárközi kölcsönzés az olvasó költségére történik. Késedelmi díjat szedhet a könyvtár, összegét a fenntartó szabja meg.

- A **finn** törvény 1997. évi *tervezete* szerint minden önkormányzat köteles könyvtárat fenntartani (ez a kötelezettség az eddigi törvényben nem szerepelt, a gyakorlatban azonban érvényesült), önállóan vagy más önkormányzatokkal együtt, s ehhez támogatást kap a kormánytól. A könyvtár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

állományának helyi használata és kölcsönzése ingyenes; a közművelődési könyvtárak ingyen kölcsönözhetnek a regionális könyvtárból.

- A **horvát** törvény (1997) szerint is minden község és város köteles közművelődési könyvtárat fenntartani (kivéve, ha valamilyen egyetemi vagy tudományos könyvtár ellátja ezt a funkciót); szerződéssel más község, város könyvtárát is megbízhatja e feladat ellátásával. – A szolgáltatások ingyenességéről itt nem esik szó, a törvény inkább a könyvtári rendszer hierarchiájával, a különböző szintek hatáskörével foglalkozik

- A módosításokkal még érvényben levő 1950. évi **japán** törvény szerint a „public library" (a helyi önkormányzat által fenntartott könyvtár) semmiféle beiratkozási díjat nem szedhet; a minimális előírásoknak megfelelő könyvtárak államsegélyben részesülnek.

- A **katalán** törvény (1993) kimondja az alapszolgáltatások ingyenességét, de körüket nem határozza meg. 5000 lakosúnál nagyobb község köteles fenntartani könyvtárat, a kisebbekről a régió gondoskodik.

- A **lengyel** törvény (1997) is kimondja az önkormányzat könyvtárfenntartási kötelezettségét; az ingyenességet nem említi. Ez a minisztériumban, a könyvtáros-társadalom közreműködése nélkül fabrikált törvény egyébként részletes szakmai kritikákat kapott, egy bírálója pedig egyszerűen „rémálom"-nak minősítette (*Burakowski* etc. 1997).

- Az **orosz** könyvtári törvény (1994) szerint az olvasó bármely könyvtárban ingyen kérhet felvilágosítást egy bizonyos dokumentum meglétéről. A nyilvános könyvtárban *ingyen* a) kaphat teljes tájékoztatást a katalógusok és a bibliográfiai tájékoztatás egyéb formái révén az állományról, b) kaphat tanácsot az információforrások kereséséhez és kiválasztásához, c) kölcsönözhet az állományból bármely dokumentumot. Igénybe veheti a könyvtárközi kölcsönzést (itt a díjazásról nem szól a tervezet). Igénybe vehet egyéb, többek között ingyenes szolgáltatásokat; ezek körét a könyvtár használati szabályzata szabja meg. A könyvtár határozza meg, mekkora biztosítékot kér értékes dokumentum kölcsönzéséhez és egyéb, a használati szabályzatban rögzített esetekben, s mekkora kártérítést kér szükség esetén. Gazdasági tevékenységet folytathat a használóknak nyújtható szolgáltatások körének bővítésére, amennyiben ez nem megy alaptevékenysége rovására. – Az államhatalmi szervek és a helyi önkormányzatok biztosítják az állami és önkormányzati könyvtárak számára az állomány gyarapításának és megóvásának finanszírozását, valamint a polgárok könyvtári ellátásra való jogának érvényesülését. Az állam finanszírozza a nemzeti és egyéb szövetségi szintű könyvtárakat; céltámogatást nyújt a különösen rászoruló rétegek (gyermek, rokkant, nyugdíjas, munkanélküli) ellátásához; a nem állami könyvtárakat is támogatja, amennyiben nyilvános könyvtárként ingyenes könyvtári ellátást nyújtanak.

A szaksajtóban megjelent kommentárok segítségével egészíthetjük ki ezeket az információkat. – *Ausztriában* a közművelődési könyvtárat a helyi önkormányzat tartja fenn, állami támogatással (*Kroller* 1993). – *Csehországban* olyan könyvtári törvényt igényel egy cikkíró, amely vagy a) kötelezővé teszi a könyvtár fenntartását, pontosan meghatározva a központi és a helyi erőforrásokat, vagy b) központi keretből biztosítja a közművelődési könyvtárak létesítésének, fenntartásának, fejlesztésének hatékony támogatását; eszerint tehát ezek még a jövő kívánalmai (*Pilar* 1996). – *Dániában* hi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vatalos vita tárgya a kölcsönzésnek (a törvényben biztosított) ingyenessége (*Harbo* 1997).- Az 1997. évi *finn* törvénynek még a tervezetéről olvashatjuk, hogy megszünteti a könyvtárak normatív állami támogatását (az állami kulturális támogatást az önkormányzat osztja el a reszortok között), meghatározza a könyvtári szolgáltatások minőségi normatíváit; ajánlja, úgy szervezzék a könyvtárak az Internet használatát, hogy a szegényebbek is hozzájussanak (*Kivistö* 1997). – *Németországban* az egész könyvtári rendszert érinti, hogy szakmai központját, a rendkívül aktív Deutsches Bibliotheksinstitutot 1999 végére anyagi okokból megszüntetik (Mi lesz a DBI-vel? 1997). – *Norvégiában* az országos politika ragaszkodik a könyvtárhasználat ingyenességéhez (*Fülöp, M.* 1996a). – *Svédországban* könyvtári törvény nélkül is jól működött a könyvtári rendszer, 1996-ban azonban megszületett a törvény is: a helyi hatóság köteles könyvtárat fenntartani, ingyenes a nyomtatott dokumentumok kölcsönzése, a könyvtárközi kölcsönzést is beleértve; ajánlják, hogy az AV-anyagok kölcsönzése és az Internet használata is ingyenes legyen. (Astbury 1998:4). – *Szlovákiában* a kormány egyelőre kísérleti formában szervezi át a könyvtári rendszert: 1996-ban az ország több régiójában regionális kulturális központokat hoztak létre, ezek veszik át a minisztériumtól a helyi kulturális intézmények irányítását. Az egyszemélyi vezetés nem biztosítja a könyvtárak egyenrangú képviseletét, vissza is esett a finanszírozásuk, a kísérlet tehát a könyvtári szolgáltatások színvonalának süllyedését, a könyvtárak szakmai önállóságának megszűnését hozza; a könyvtáros-egyesület követeli a rendszer átalakítását (*Gondová* 1997).

Elmélet és gyakorlat

Traniello (1996) rámutat: a legjobb könyvtári törvény sem biztosítja a könyvtári szolgáltatásokat, ha nem biztosítják az ehhez szükséges anyagi erőforrásokat. – Maguk a törvények is egyre óvatosabban fogalmaznak; előfordul, hogy az elvi részben leszögezik a könyvtárhasználat ingyenességét, a konkrét rendelkezések között viszont megemlítik, hogy a könyvtár szedhet beiratkozási és egyéb díjakat (*Astbury* 1998:4). De a törvény fogalmazásától függetlenül sem bizonyos az elvek megvalósulása.

A gyakorlatban ugyanis sokszor már nem a könyvtár *ingyenes használata*, hanem a könyvtár *léte* a tét. A könyvtárosok sirámait olvasva meghökken a magyar olvasó, aki azt hitte, hogy a volt szocialista országok könyvtárügyének közismert nehézségei a gazdasági elmaradottság és a piacgazdaságra való gyors áttérés következményei, bezzeg Nyugaton... Holott Nyugaton (és Északon) ugyanúgy leépítik a „jóléti államot", mint itt a „szocializmus vívmányait" (legföljebb ott magasabb szintről lehetett leépülni). A könyvtári szaksajtóból kiderül, hogy épp a különösen stabil könyvtári rendszerű országok, a finnek és svédek könyvtárosai (*Verho* 1991a, *Spetz* 1993) panaszkodnak a *recesszió* súlyos következményeire. A kormány világszerte „kivonul" egyéb területek mellett a könyvtári ellátás finanszírozásából is, az önkormányzatok költségvetése viszont szintén csökken, legalábbis feladataikhoz képest. Hollandiában az állam, a tartományok és a községek egyaránt kivonulóban vannak a kulturális intézmények finanszírozásából (*Jochimsen* 1996); Kanada Ontario tartománya a mintegy ezer közművelődési könyvtárnak nyújtott támogatást két év alatt 30 millió dollárról 18 millióra csökkenti, a negyedik évben pedig teljesen meg akarja szüntetni (*Astbury* 1998:4). A könyvtári ellátás tényleges finanszírozása tehát lényegében az egyes önkormányzatok és a könyvtárak közötti alku eredménye.

Vegyük közelebbről szemügyre a finneket. Egyáltalán nem szegény ország, s náluk (mint az északi államokban általában) különösen mélyek a demokráciának, ezen belül épp a művelődés, az információellátás demokratizmusának a hagyományai; itt a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

finanszírozás ügyében nem ellenfélként áll szemben a hatóság a könyvtáros-társadalommal, hanem a központi és helyi hatóságok is komolyan veszik felelősségüket a könyvtár iránt. Mutatja ezt, hogy pl. az 1997. évi könyvtári törvény tervezetét közösen dolgozták ki a Művelődési Minisztérium, a tartományi kormányok, a helyhatóságok és a Finn Könyvtáros Egyesület képviselői (Ayräs 1997), tehát mindazok, akikre a megvalósítás ténylegesen hárul. – És mégis, milyen panaszokat olvashatunk a „recessziós" évekből? Vantaa költségvetésében a könyvtár a „szabadidős tevékenységek" körébe tartozik, amelyek kiadásait 16%-kal kell csökkenteni (a szociális és egészségügyi keretből 2,3%-os, az oktatásiból 4,7%-os csökkentést terveznek, az önkormányzat tehát itt is a „melyik ujjam harapjam le" kérdésével kerül szembe); ez azt jelenti, hogy a 15 könyvtárból 7-et bezárnak, vagy a 141 szolgáltató helyből 24-et megszüntetnek; egy másik körzetben nyáron minden könyvtárat bezártak (ez nem vált be); Korka városa be akarja vezetni a térítést a könyvtári szolgáltatásokért (*Verho* 1991a). Legalább 5 finn város egyáltalán nem ad pénzt a könyvtári szolgáltatásokra (*Isohookana-Asunmaa* 1993). 1993-ban 3%-kal csökkent a könyvtárak 1 főre jutó ellátmánya, 1994-ben 4% várható (*Verho* 1993).

Ide kívánkozik egy adat a példamutató Dánia fővárosának egyik iskolai könyvtáráról: az iskola évi beszerzési kerete 1994-ben 55 ezer korona volt, ez a következő évben 30 ezer koronára csökkent, mert *Koppenhága közben fizetésképtelen lett*; jelenleg folyik a város közkiadásainak átszervezése (*Erőss* 1995).

A másik pólus Németország, ahol nincs is könyvtári törvény, az önkormányzatok pedig, egyre romló anyagi helyzetük miatt, minél szűkebbre igyekeznek szorítani a könyvtárak igényeit. Lehet, hogy nem annyival rosszabb a helyzet más országokénál, mint amennyivel több adatunk van a bajokra, csakhogy a DBI páratlan orgánuma, a Pressespiegel (bibliográfiánkban DBI-Ps rövidítéssel), havonta ontja a helyi hírlapok részletes tudósításait a könyvtáraknak az eredményeiről (új épületek, az információtechnológia térhódítása stb.) is, de a mizériákról is bőségesen. Alább lesz szó arról, mennyire csökkenti a forgalmat a beiratkozási és kölcsönzési díjaknak a fenntartók által megkövetelt bevezetése –, de maga a fenntartás is bizonytalanná válik olykor. Négy év alatt a közművelődési könyvtári munkahelyek 2,4%-a szűnt meg (*Stock* 1977). Az ország egyik legfontosabb tudományos könyvtára, a frankfurti Városi és Egyetemi Könyvtár (amelyet szintén a város tart fenn) 1993-ban is az 1988. évinek megfelelő költségvetésből gazdálkodott, 30%-kal csökkentették gyarapítási keretét, rövidítették a nyitva tartást (DBI-Ps 1993/12). Bremenben arról folyik a vita, hogy csak 2 fiókot zárjanak be a 15-ből, vagy 4 nagyobb körzeti könyvtár létesüljön a hálózat helyett; Dortmundban 2 fiókkönyvtár egy év haladékot kapott, keressen megoldást a továbbélésre, esetleg bízza a munkát kulturális egyesületekre, társadalmi munkásokra (DBI-Ps 1995/02). Heilbronn városi tanácsa is azt javasolja a könyvtárnak, hogy a fiókkönyvtárakat a társadalmi egyesületek vegyék át (DBI-Ps 1993/03a).

Az utóbbi példák (több is akad még belőlük) azt mutatják, hogy a könyvtárat nem csupán a tényleges megszűnés fenyegetheti, hanem könyvtár jellegének elvesztése is, hiszen az állomány és helyiség mellett a *szakképzett személyzet* a könyvtár harmadik alapvető kritériuma. Mondhatnánk, hogy kis fiókok, családias hangulatú kölcsönzőhelyek esetében ennek hiánya voltaképpen nem tragédia. Csakhogy a takarékosságnak ez a módja nemcsak helyi lazaság megnyilvánulása, hanem hivatalos politika rangjára emelkedik.

A német művelődéspolitika központi irányító szerve, a tartományi kultuszminiszterek konferenciája ugyanis a közelmúltban a „költségtudatosság" és „szolgálatközpontúság" fokozására hívta fel a kulturális intézményeket (a színházat, zenekart, múzeu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mot, könyvtárat), s 8 ajánlásból álló takarékossági programjának 3. pontja az „Ehrenamtlichkeit", közönségük önként vállalkozó tagjainak bevonása munkájukba, „szakmai tevékenységüknek természetesen nem a helyettesítésére, csak a kiegészítésére", de nyilvánvalóan az óhajtott létszámcsökkentés megkönnyítésére. S a szakembereknek társadalmi munkásokkal való pótlását a színházban vagy zenekarban még nehezebb elképzelni, tehát ez az ajánlás elsősorban a könyvtáraknak szólhat. (Kultusministerkonferenz 1997/1999).

A továbbiakban arra igyekszünk illusztrációkat felsorakoztatni, hogy milyen tényezők befolyásolják a könyvtárak, ill. fenntartóik térítési politikáját, az alku kimenetelét.

A könyvtárosság reakciója a megszorításokra; az emberbarát és a technokrata könyvtárosok vitája

A könyvtárosok hivatalos testületei mindenütt azt az elvet képviselik, hogy szolgáltatásaikat mindenki korlátozás nélkül használhassa. Nyilvánvaló defenzívában vannak azonban, mert elismerik, hogy ezt az ideális állapotot konkrétan, „legalábbis pillanatnyilag", nem lehet fenntartani, ill. megvalósítani.

A Német Könyvtárszövetség már régen hangsúlyozta, hogy a könyvtárhasználati díj helytelen: sérti az esélyegyenlőséget, amellett visszafogja a kölcsönzést, így növeli a műveletek fajlagos költségét (DBV 1994). Most a Kultuszminiszter-konferencia fenti ajánlásaira megfogalmazott állásfoglalásában megállapítja, hogy a német közművelődési könyvtáraknak már 39%-a szed évi díjat használóitól, s ez *voltaképpen* nem helyes. *De legalább* a könyvtár helyiségeibe való belépés és az állomány helyi használata maradjon feltétlenül ingyenes, a kölcsönzésenkénti díj helyett pedig érjék be az egyszeri vagy évenkénti beiratkozási díjjal. Mindenféle díj kiszabása előtt mérjék fel ennek társadalmi, politikai következményeit, s a díjfizetés alól mentsék fel a 18 éven aluliakat, az egyetemi hallgatókat, munkanélkülieket, a szociális segélyben részesülőket (DBV 1998/1999).

A francia Könyvtári Főtanács irányelvei szerint a katalógushasználat és az állomány helyi használata ingyenes; *kívánatos,* hogy a kölcsönzés ingyenes legyen, *illetve* a gyerekek, hátrányos helyzetűek a lehető legnagyobb kedvezményt kapják (tehát egyszerre két lépéssel is hátrálnak az elvi ingyenességtől!) (Conseil 1992).

Az Aslibnek a brit közművelődési könyvtárakról készült jelentése szerint *elvileg* fenntartandó a szolgáltatások ingyenessége, az eddig bevezetett térítési díjakról (pl. az av-dokumentumok kölcsönzéséért szedett térítésről) azonban „pillanatnyilag" aligha lehet lemondani, talán majd idővel, jobb körülmények között... (Review... 1995).

Optimista hangot igyekezett megütni a német könyvtárosok 1996. évi konferenciája, melynek címe „Használjuk ki lehetőségeinket az új feladatok megoldására" volt. Megfelelhetünk-e feladatainknak egyre kevesebb pénzzel és kisebb személyzettel? – teszik fel a kérdést, és biztatják egymást, hogy a könyvtári munka jobb szervezése, a minőség javítása, minden erőforrás kihasználása meghozza az eredményt (Bibliothekartag 1996).

Így a hivatalos állásfoglalások. A könyvtárosok azonban maguk is vitatkoznak a térítés elvi jogosultságáról. Először is gazdasági-szociális szempontból. A két jól ismert érvrendszer ütközik: az adófizetők védelme, ill. a szociális háló megőrzése. Alsó-Szászországban jellemző módon épp az Adófizetők Szövetsége követeli a kölcsönzési díj lényeges emelését (DBI-Ps 1995/04), hogy a tényleges használók enyhítsék valamennyire a könyvtárba nem járó adófizetők terheit, de némelyik könyvtáros is

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megértő ebben a tekintetben: ingyenes alapszolgáltatásnak csak az általános képzés és továbbképzés információellátása, meg a közhasznú tájékoztatás tekintendő, a szórakoztató olvasmányok beszerzését nem lehet kizárólag az adófizetőkre terhelni (*Schneider* 1996). Volt, aki (legalábbis a múlt évtizedben, mégpedig Kanadában) úgy vélte, nem antidemokratikus a könyvtárhasználati díj, hiszen könyvtárba főként a középrétegek jobb módú tagjai járnak, ők meg tudják fizetni (*Skrzeszewski* 1985). A többség azonban a szegényekért aggódik. Nő a hátrányos helyzetűek (hajléktalanok, kulcsos gyerekek stb.) száma, nekik menedék a könyvtár – mondják Amerikában (*Cart* 1992). És: a térítéses szolgáltatások bevezetése „idegen és elfogadhatatlan" a szociális kérdésekre igen érzékeny public libraryk számára; a hagyományos pénzforrások valóban nem elegendők a szolgáltatások fenntartására, a szükséges pénzt azonban különféle reklámrendezvényekkel kell előteremteni (*Anderson* 1994). Az USA-ban széles mintán (1181 olvasó, 541 könyvtáros) végzett felmérés szerint a finanszírozást az olvasók 44%-a adóemeléssel, 41%-uk térítéssel oldaná meg, a könyvtárosoknak viszont 73%-a szavaz adóemelésre, és csak 9% a térítésre (*Estabrook* 1992). – Németországban is „egyre fontosabb a könyvtár szociális tevékenysége", mert egyre több az idős ember, a hátrányos helyzetű, a munkanélküli, a külföldi (*Mauch* 1996). – A poszt-szocialista könyvtárügy munkása pedig joggal közli, hogy nincs az olvasóknak olyan rétege, amely „sajátos" anyagi helyzete miatt ne érdemelné meg az ingyenességet (*Wojciechowski* 1996). A másik lengyel könyvtáros azt a kérdést teszi fel, nem kettős adóztatás-e térítést szedni a közkönyvtár használatáért (*Sójka* 1993).- Általánosan hangoztatott érv, hogy ha fizetni kell a fontosabb információkért, akkor csak mélyül a szakadék az „információban gazdag" és az „információban szegény" rétegek között, ez pedig a társadalom egész szerkezetére kihat, hiszen most az információ válik a tőke legjelentősebb formájává. – Egy agyafúrt demokrata azt is kimutatja, hogy a térítéses szolgáltatás voltaképpen a szegény könyvtárhasználók megadóztatása a jómódúak javára: a térítéses szolgáltatást ugyan csak a jómódúak használják, mert drága, de ha magas is a térítése, ez még mindig csak harmada-negyede az önköltségének, többi része tehát a könyvtári munka egészét terheli (*Winkworth* 1993). A térítések általában – legalábbis évtizedünk első felében – nem is célozták meg a szolgáltatás teljes költségének fedezését (Auskunftdienst 1992, SMITH 1993); az ebbe az irányba való elmozdulást a *Gazdaságosság és üzemszerűség* c. részben tárgyaljuk.

A technokraták szerint nem egyszerűen gazdasági kérdésről van szó; a szociális funkció előtérbe állítása ma a könyvtár *szakmai* létét is veszélyezteti. Választúra került a könyvtár: vagy szellemi népkonyhává süllyed, vagy a közösség elektronikus központjává válik, amihez sok pénz kell. – Az adóból származó támogatással jelenlegi rangjukat és teljesítményüket sem tarthatják fenn, a digitális korban végképp nem játszhatnak előkelő szerepet (*Astbury* 1998:3). – A könyvtárak piacgazdasági környezetben tevékenykednek; ha etikai okokból az ingyenességhez ragaszkodnak, nem maradhatnak versenyképesek (*David* 1991). Van, aki úgy látja, hogy a közművelődési könyvtár előtt 3 út áll: a) elhal, a gazdagoknak nincs rá szükségük, mert meg tudják fizetni az üzleti szolgáltatásokat (videokölcsönzők, kábel-tv stb.), a szegények pedig még a jelenlegi szintű díjakat sem; b) *mindent* szolgáltat *egyeseknek*, jó pénzért (a szegényeknek esetleg külön, másodrendű könyvtárakat tartanak fenn), c) *korlátozott körű* szolgáltatásokat nyújt, *mindenkinek*, pl. csak információt szolgáltat, a szépirodalmat az üzleti könyvkölcsönzőkre hagyja (*Shuman*, B.A. 1991). – A szociális funkció híveit azzal a felfogással is riogatják, amelynek egy amerikai felmérés során egy szűk értelmiségi elitcsoport adott hangot: a könyvtár érdemeket szerzett a gyerekeknek nyúj-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tott szolgáltatásaival, valamint egyes ritka dokumentumok hozzáférhetővé tételével, de az elektronikus forradalomban fölöslegessé válik; talán jótékonysági intézményként maradhat fenn, amely adójukat így csökkentő szponzorok adományaiból él, s tenni vágyó nyugdíjasok működtetik társadalmi munkában (Buildings, books... 1997). – És különben is: jobb térítésért (25 márkás évi beiratkozás, 3 márkás CD- és videokölcsönzés, térítéses irodalomkutatás, üzleti információszolgáltatás) minőségi szolgáltatást nyújtani, mint ingyen gyöngét – vallja a kölni Városi Könyvtár (Konzepte... 1993). – Szakmai érvet is lehet találni azonban a könyvtárhasználati díj ellen: a tömegigények kiszolgálására készteti a könyvtárakat (ha még fizetnem is kell, megkövetelem, hogy azt vegye meg a könyvtár a pénzemért, amit én akarok olvasni), növeli az értéktelen irodalom arányát az állományban (*Seefeldt* 1993).

Az egymás ellen hadakozó két felfogás szintézisére is van azért példa. A finn közművelődési könyvtárak használói – legalábbis évtizedünk elején – még ingyen kereshettek adatbázisokban; igaz, hogy a költségek miatt nem is elégíthettek ki minden igényt (*Iivonen* 1992). Az Internet ha nem is a legdrágább, de eléggé modern (és idővel talán információkeresésre is hatékonnyá tehető) szolgáltatás – és 1996-ban már a finn könyvtárak 60%-ában használhatták az olvasók, mégpedig ingyen; a törvény ugyan megengedi érte a térítési díj szedését, de a könyvtárak nem élnek a lehetőséggel (*Astbury* 1998:4); mint láttuk, a svéd törvény is ajánlja az ingyenességet. Az Egyesült Királyságban is erős a törekvés arra, hogy a közművelődési könyvtárak révén mindenütt és mindenkinek tegyék lehetővé az Internet használatát; a térítésről egy régebbi cikk azt írja, hogy egyelőre csak a nyomtatásért kell fizetniük a használóknak, de később díjat is szednek tőlük (*Fix* 1996).

Fenntartó – szolgáltató – használó

Ezt a ritkán emlegetett szempontot, e 3 szereplő egymáshoz való viszonyát sem árt figyelembe vennünk a térítések ügyében. Hasonlítsuk össze ilyen alapon a közművelődési könyvtárak térítési politikáját és lehetőségeit egyrészt az egyetemi, másrészt a szakkönyvtárakéval.

Az **egyetemi könyvtár** (a továbbiakban EK) közvetlenül fenntartójának, az egyetemnek szolgáltat, akár az oktatómunka, akár a kutatómunka számára. (Esetleg külső használókat is ellát, de tőlük mindenért díjat szed.) Itt tehát a fenntartó *azonos* a használóval; az egyetemnek létérdeke, hogy könyvtára jól működjék. Minden adat arra vall, hogy a térítési díjakat a minimális szinten igyekeznek tartani. Egy oklahomai felmérés szerint az EK-ak a könyvtárközi kölcsönzéseknek csak 5%-áért kérnek térítést egymástól (*Murphy* 1996). Dél-Afrikában ingyen szolgáltatnak másolatot egymásnak (*Myers* 1991). Utalásokat találunk arra, hogy az EK csak azért terheli meg használóit csekély térítéssel a dokumentumszolgáltatási megrendelésekért, hogy a fölösleges kérésektől visszatartsa őket. Hasonló logikával dolgozik a heidelbergi EK: a szétszórt tanszékek az EK folyóirat-gyűjteményéből saját számítógépükön rendelhetnek cikkmásolatot, a könyvtárosok szkennelik és 24 órán belül a hálózaton kiküldik; mindezért csupán mérsékelt átalánydíjat szednek, *azt is azért*, hogy a fölösleges kéréseket kiküszöböljék (*Eckes* 1995).

Itt a fenntartónak, a fenntartó minden egyes képviselőjének személy szerint is érdeke, hogy a könyvtár minél többet és minél olcsóbban szolgáltasson. Az egyetemi tanácsban ülő professzor a térítések jóváhagyásakor voltaképpen arról dönt, hogy információszükséglete kielégítéséért mennyit fizet a saját zsebéből és mennyit az egyetem kasszájából, s hogy hallgatóinak milyen olcsón teszi lehetővé a ta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nulmányi munkájukhoz szükséges dokumentumok megszerzését.

Holott az EK-ak anyagi helyzete korántsem rózsás; elsősorban őket sújtja a szakfolyóiratok előfizetési díjának s az elektronikus dokumentumszolgáltatás díjainak rohamos emelkedése. Az amerikai EK-ak állandóan az erre vonatkozó számításokkal bajlódnak (hogyan lehet kevésbé drágán hozzájutni a dokumentumokhoz). Az angol EK írószert, szatyrot árul, hogy némi bevételhez jusson (*Nicholson* 1992), a konstanzi EK feltünteti honlapján, hogy melyik szponzora melyik értékes könyv beszerzését tette lehetővé (*Franken* 1997). A homburgi (Saar-vidék) egyetem medikusai az EK sanyarú helyzete elleni tiltakozásul százan vonultak ki véradásra, s a vérükért kapott fejenkénti 50 DM-t könyvbeszerzésre a könyvtárnak ajánlották fel (DBI-Ps 1997/11a); a lipcsei egyetemen 400 joghallgató tiltakozott kari könyvtáruk gyarapítási keretének drasztikus csökkentése ellen távolvasási ülősztrájkkal: egész éjszakára bennmaradtak olvasni a könyvtárban (DBI-Ps 1998/02b); néhány professzoruk is velük tartott, jeléül annak, hogy a fenntartó nem tehet róla...

A **szakkönyvtár** számunkra elsősorban tudományos intézet kisebb-nagyobb könyvtárát jelenti, amely az angolszász világban inkább a research library fogalomkörébe tartozik; itt a szót a *special library* értelmében használjuk, amely viszont csaknem kizárólag vállalati, tehát valamilyen jövedelemszerző tevékenységgel szoros kapcsolatban álló könyvtárat jelent.

Ennek megfelelően két véglet között ingadozik a nyugati, kivált az amerikai szakkönyvtár sorsa. **Vagy** nem tudja érzékeltetni, hogy munkája közvetlenül elősegíti a vállalat profitszerző tevékenységét, s akkor a létminimumra szorítják, ill. gazdasági nehézségek idején elsősorban ezt a részleget szüntetik meg (ahogyan nálunk is történt igen sok üzemi szakkönyvtárral). **Vagy** pedig bizonyítani tudja ezt, fenntartója gazdasági tevékenységének minél szélesebb területén nyújt közvetlenül hasznosítható szolgáltatásokat, s akkor a mérlegnek nemcsak a kiadási, hanem a bevételi oldalán is szerepel, mintegy termelő egységnek számít.

Ebben az esetben megteheti, hogy kimutatja és a belső használókkal is megtérítteti szolgáltatásainak teljes költségét; először meglepődnek ezen az igényen, de belátják jogosultságát, és jobban megbecsülik könyvtárukat (*Grotenhuis* 1995). Egy amerikai vegyipari vállalat szakkönyvtára költségvetésének felét ezek a térítések fedezik (a külső használóktól többet kérnek); megnőtt a tekintélye a vállalaton belül, s a részlegek tartózkodnak a fölösleges kérésektől (*Ratliff* 1995).

Amíg tehát az EK-at a fenntartó használja, a szakkönyvtárról némi túlzással azt mondhatnák, hogy a használó tartja fenn. Meglehetősen elmosódik a különbség a vállalat által fenntartott szakkönyvtár és az önfenntartó tájékoztatási vállalkozás (bróker) között, bár az utóbbi természetesen magasabb díjtételekkel számol, mivel kizárólag „külsőknek" dolgozik; 50-70 fontot is felszámít 1 órai tájékoztatási munkáért, irodalomkutatásért (Inform 1993). A kétféle intézmény szimbiózisára példa, hogy a Westminster Reference Library helyiségeiben működik az Information for Business nevű tájékoztatási vállalkozás; szolgáltatásai a könyvtár értékes különgyűjteményeire épülnek, fizeti a könyvtárnak ezek használatát, a helyiségek bérét, a közüzemi költségek őrá eső részét (*Tanton* 1997). Egy alapos kézikönyv már, lényegi azonosságuk miatt, együtt tárgyalja a szakkönyvtárak és a tájékoztatási vállalkozások térítéses szolgáltatásait (*Wormell* 1996).

A kétféle tájékoztatási intézmény funkcióinak összefonódása s egyúttal a rugalmas, leleményes műszaki tájékoztatás hatalmas anyagi lehetőségei szempontjából tanulságos egy fantasztikus karriertörténet. Egy Hyams nevű, könyvtárban dolgozó vegyészmérnök, miközben hivatalból figyelemmel kísérte az új szabadalmi leírásokat, mellékesen a saját zsebére is kezdett tájékoztatni vegyipari vállala-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tokat, először egy indigóval 4 példányban legépelt jegyzékkel, majd még mindig mellékfoglalkozásként (a könyvtárban alulfoglakoztatott titkárnője, a felesége és édesapja segítségével) stencilezett heti tájékoztatójával, amely már 150 előfizetőt és fizetése 3-szorosát kitevő jövedelmet hozott – s így hozta létre fokozatosan, egyre újabb szükségletek és tájékoztatási eszközök felfedezésével, a világ egyik legnagyobb tájékoztatási vállalatát, a Derwentet (*Hyams* 1991).

Hogyan áll ezekhez képest fenntartójával és használóival a **közművelődési könyvtár?**

Fenntartói, tisztelet a kivételnek, úgy érzik, hogy púp a hátukon. Ezt kimondaniuk nem illik, de olykor azért megteszik, mint az a kaliforniai városatya, aki egy könyvtáros-konferencián kijelentette: államában a várospolitikusok lényegében már nem „közjóléti intézményt" látnak a könyvtárban, hanem olyan költséghelyet, amely egyre többet igyekszik elszívni a közös kasszából (*Astbury* 1998:3).

A fenntartó mint testület egyáltalán nem, és többnyire képviselőinek személyében sem érzi úgy, hogy őérte volna a könyvtár. Ennek érdekében ugyan lehet valamit tenni; erre utal az a megjegyzés, hogy mivel Hollandiában a 80-as években a könyvtár fenntartói az önkormányzatok lettek, előtérbe került a közérdekű tájékoztatás (*Knul* 1993).

A város költségvetése egyre szűkül, a kulturális keret esetleg még külön is, így sokszor csak annyit juttatnak belőle a könyvtárnak, amennyit a politikai botrány elkerülése végett muszáj. A támogatásért egymással versengő kulturális reszortok mindegyikét minél nagyobb takarékosságra igyekszik szorítani a város, s nem bizonyos, hogy épp a könyvtár sokféle kiadását érzi feltétlenül szükségesnek. – Egyre több német város igyekszik üzleti alapon átszervezni a közületi szektor irányítását, és sok esetben a könyvtár szolgál ehhez kísérleti nyúlnak, mivel aránylag könnyen áttekinthető a tevékenysége (*Astbury* 1998:1). Amellett irányelvként szerepelt pl. egy időben a német városokban, hogy kiadásainak 2,8%-át saját bevételéből teremtse elő a könyvtár (*Reichelt* 1993). – (Nem tartozik szemlénk körébe, a szakirodalom külön ágát alkotja már a fenntartóknak, ill. maguknak a könyvtáraknak a sokféle reális vagy képtelen ötlete arról, milyen formában juthatna bevételekhez a könyvtár, költségvetésének kiegészítésére.)

A megtakarítással is óvatosan kell bánni, hogy az a könyvtáré maradjon. Az együttműködésből származó költségcsökkentéssel nem ajánlatos dicsekedni a fenntartó előtt, írja egy francia könyvtáros, mert annyival csökkentheti a költségvetést; úgy kell beadni a dolgot, hogy ugyanakkora összegből több információt tettünk hozzáférhetővé (*Boissé* 1995).

A helyzet természetesen esetenként változik. Két német hír: Leállt Hessen tartomány utolsó bibliobusza, mert egyre több község tagadta meg az anyagi hozzájárulást (DBI-PS 1997/11b); Alsó-Szászországban kísérleti program keretében a járási bibliobuszból online lehet keresni a göttingeni EK katalógusában, a kért művet 2 DM-ért általában 1 héten belül megkapja az olvasó (DBI-Ps 1995/06).

A vándorkönyvtár új változatával is megismerkedhetünk: a meiningeni járási könyvtár nem ad pénzt a községi könyvtárak fenntartásához, viszont 1 félévre 2 DM-ért kölcsönözhet tőle könyvet a könyvtár, így tízszer annyi könyvet kínálhat olvasóinak, mint ha ekkora gyarapítási keretből növelné állományát (DBI-Ps 1993/03b).

A *használók* hogyan segíthetnek a szorult helyzetben levő könyvtáron, ha már a fenntartó nem tudja rendesen ellátni?

Egyrészt úgy, hogy megvásárolják a könyvtár által kínált, nem kimondottan könyvtári jellegű szolgáltatásokat. Ebben kivált az orosz könyvtárak leleményesek, mert olyan szükségleteket találnak, amelyet más kulturális intézmények nemigen tudnak kielégíteni. A másoláson, köttetésen, fordításon túl pl. „videoszalont" nyitnak, nyelvi szakköröket szerveznek (*Osipova* 1993). Az egyik moszkvai könyvtár már önfenntartó: a nyelvtanfolyamok mellett is-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kolai felvételi előkészítőket tart, sőt a Burdával karöltve kézimunka-tanfolyamot tart, és árusítja a hozzá szükséges anyagokat (*Krötzsch* 1996). A murmanszki regionális könyvtár is kizárólag a szolgáltatások jövedelméből él (*Simon* 1996). – Speciális helyzetben van a Moszkvai Idegen Nyelvű Irodalom Könyvtára, mégis idekívánkozik a példája, mert igazi könyvtári jellegű szolgáltatást „fedezett fel", amelyből jelentős külön bevételhez jut: képzőművészeti osztálya gazdag anyaggal rendelkezik, ebből diafilm-kiadók, filmesek, tv-sek számára tematikus gyűjteményeket állít össze, pl. „Játékok és játékosok a művészetben", „Bár és étterem mint helyszín a modern művészetben", „A Biblia világa" (*Sinitsyna* 1997).

Szponzorok is akadnak, kisebbek is, nagyobbak is. Nálunk is kipróbált módszert alkalmaz egy német város, Nagold könyvtára: 300 kötetes jegyzéket ad ki a beszerzendő szépirodalmi művekről; aki valamelyiket megveszi a könyvtár számára, a nevét feltüntetik a könyvön, árát pedig adóalapjából levonhatja (DBI-Ps 1995/03). Ugyanezt az egyik berlini könyvtár úgy szervezte, hogy egy könyvkereskedéssel összefogva „szponzorhét" címmel kiállítást rendezett a kívánatos könyvekből, ebből válogathattak a szponzorok (DBI-Ps 1997/02). Olykor, családias hangulatú fiókkönyvtárakban, épp az olvasóktól indul ki a kezdeményezés. Sheffield egy kiöregedett városrészének kiöregedett könyvtárát a bezárás veszélye fenyegette; a környék kispénzű lakói összefogtak, pénzgyűjtő akciót szerveztek, használt könyveket gyűjtöttek és árultak, karácsonyi vásárokat rendeztek a könyvtár javára; azt is kijárták, hogy az ugyancsak kiöregedett épületet műemlékké nyilvánítsák (*Staniland* 1998). Nagyobb összegekről volt szó San Franciscóban: az új központi könyvtárnak csak az építését finanszírozta a város, a szponzorok adták össze a bútorok, számítógépek árát, a tervezett 30 millió $ helyett 35 milliót (*Seidel* 1997).

A könyvtárak pénzszerző kampánya főleg az USA-ban divat; a helyi könyvtári hálózatoknak több mint a fele él ezzel a lehetőséggel (*Astbury* 1998:3). Még jellegzetesebben amerikai módszer, hogy a városi könyvtár költségvetésének megkurtítása ellen vagy alkalmi kiegészítése érdekében népszavazást rendeznek; St. Louis városa pl. ilyen népszavazás eredményeképpen vetett ki könyvtári pótadót az 50,000 $-t meghaladó értékű házak tulajdonosaira; 10 éven át kell fizetniük a csekély adót (17,10 $), ebből a mozgássérültek számára hozzáférhetőbbé teszik a könyvtárakat, javítják az idősek otthonának könyvtári ellátását stb. Ugyanott évente „meglepetés-vacsorát" is rendez a könyvtár: előbb a mintegy 200 díszvendégnek a könyvtárban „fizető" állófogadást rendeznek, amelyre a legjobb csemegésboltok önköltségi áron szállítják az enniinnivalót, majd a legjobb éttermekben olyan vacsorát szolgálnak fel, amely valamilyen híres irodalmi műben szerepel; az éttermek is lemondanak a haszonról; ebből a könyvtár az utolsó évben 19,500 $ tiszta jövedelemre tett szert (Publ.Libr.Quart. 1995)

Országos népszavazáshoz hasonló akcióra került a sor Svédországban a recesszió idején, amikor neoliberális politikusok szót emeltek a könyvtári szolgáltatások ingyenessége ellen. A svéd Írószövetség *Mentsd meg a könyvtárakat* jelszóval közzétett tiltakozó felhívását 7 hónap alatt félmilliónál többen írták alá; az országgyűlés egyhangúan foglalt állást az ingyenesség mellett (*Spetz* 1993).

A használók tehát segítik a könyvtárakat a fenntartóval szemben, ill. átvállalnak valamit a fenntartó által nem vállalt terhekből. Mégis az volna az igazi, ha a „púp a hátamon" érzés helyett a fenntartó is rájönne: az egész közösség, az egész város javát szolgálja a könyvtár. Nemcsak kulturálisan, hanem dollárban, márkában mérve is. *Érték a könyvtár,* anyagi érték – ennek bizonyítása a könyvtárak újabb stratégiája. Itt minden 1 $-nyi befektetés 2 $

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hasznot hoz, jelenti ki egy menedzsment-szakember (*Astbury* 1998:3).

Kanadában a Könyv- és Folyóirat-tanács könyvtári akcióbizottsága végzett e téren országos vizsgálatot, s eredményeit *Az osztalék; a kanadai közművelődési könyvtárak értéke* c. jelentésében összegezte; ha nem is dollárokban, de kimutatta, milyen sok irányból hoz anyagi hasznot a könyvtár az őt fenntartó és használó közösségnek. Érdemes végigmennünk ennek a kutatási jelentésnek a főbb pontjain.

Az oktatás, a folyamatos továbbképzés támogatása nem csupán kulturális szempontból hasznos, hiszen a gazdasági életnek nem mindegy, hogy milyen tájékozott, milyen fejlett olvasási készségű fiatalok állnak munkába; az írni-olvasni tudás alacsony szintje évi 10 billió kárt okoz az ország gazdaságának, ennek a szintnek az emelésében is sokat segít a könyvtár. A gyors és pontos információszerzés lehetősége sok időt takarít meg a használóknak, s jelenős anyagi hasznot is hoz pl. az üzletembereknek. A szegényebb háztartásokban még kevés a számítógép, az elektronikus tájékoztatáshoz, az Internethez csak a könyvtár révén juthat hozzá a társadalomnak ez a rétege. – A könyvtár jelenléte élénkíti a kereskedelmi forgalmat; a használók nagy része vásárlással köti össze a könyvtárlátogatást, ma már az ingatlanárakra is kihat, van-e a közelben jól működő könyvtár. A meggondolatlan korlátozások anyagilag is közvetlenül visszaütnek: egy városban könyvtárhasználati díjat szabtak a nem helybeli lakosokra; a környékbeliek elmaradása miatt többet vesztett a város parkolási díjakban, mint amennyit a könyvtárhasználatért beszedett. A könyvtár nemcsak a kiadóknak, a könyvkereskedőknek jelentős üzletfele, úgyhogy vásárlóerejének csökkenését ezek az ágazatok azonnal megérzik; a könyvtári beruházások hatalmas jövedelmet hoznak az építő- és az információtechnológiai iparnak, számos munkahelyet biztosítanak ezek dolgozóinak. A könyvtárak költségvetésének évek óta folyó korlátozását tehát sokféle formában megérzi az egész nemzetgazdaság. (Dividends 1997/1998)

A térítések összege; egységesítésük kérdése

A térítések összegét illetően kivált a német beiratkozási és kölcsönzési díjakról (és közvetlen következményeikről) vannak adataink.

137 könyvtár lényegesen emelte díjait, ennek következtében 62%-ukban átlag 30%-kal csökkent a látogatók száma, 83%-ukban 18%-kal a kölcsönzéseké. – Cerlinghausenben a kölcsönzési díj a várt 15 ezer helyett csak 3 ezer DM-t hozott. A müncheni városi könyvtárban a beiratkozási díj miatt 40%-kal kevesebb a felnőtt olvasó, viszont 22%-kal több a gyerek, akik Thomas Mannt hordják haza papának-mamának; ez a „családi kölcsönzés"-nek nevezett tünet (DBI-Ps 1995/04). – A „családi kölcsönzés" ellen csak a dokumentumonkénti kölcsönzési díjjal lehet védekezni, ez viszont visszaüthet: Rottweilben az 1 DM/dokumentum kölcsönzési díj bevezetése 34%-kal vetette vissza a forgalmat (*Reichelt* 1993). – A potsdami városi-tartományi könyvtárban 20 DM az évi beiratkozási díj (kedvezményezett használói kategóriák is vannak), 2 DM a napi olvasójegy (*Baier* 1995). – Kölnben 25 DM a beiratkozási díj (Konzepte... 1993).

Nagyjából azonos sávban helyezkednek el ezek az összegek, hiszen a könyvtárhasználó réteg teherbíró képessége is nagyjából kiszámítható szinten mozog. Ahol rosszul számítottak, utóbb a tapasztalatok alapján módosítják a díjakat. – A heidelbergi városi könyvtárban 1993-ban vezették be (a szomszéd városok díjtételeihez igazodva) a 25 DM évi és az 1 DM eseti kölcsönzési díjat; az olvasók száma 13%-kal csökkent, a tervezett 300e DM-nek csak 72%-a jött be; a díjszedés a beruházási-indulási költségeken túl 1/4 státust is igényelt. 1996-ban mérsékelték az évi díjat, fölemelték az esetit; meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nőtt a kölcsönzések száma (*Heimann* 1997). – A bielefeldi városi könyvtár az eddig egységes 30 DM-s kölcsönzőkártya árát a „kevesebbet olvas, kevesebbet fizet" elv alapján differenciálta: évi 25 dokumentum kölcsönzéséhez 20 DM-s kártya is elegendő, a 30 márkás kártya 40 egység, a 40 márkás 70 egység kölcsönzésére jogosít, az 50 márkás olvasó pedig korlátlanul kölcsönözhet (DBI-PS 1998/02a). – Lechlingenben felére csökkentették a kölcsönzési díjat, annyira visszaesett bevezetése után a látogatók száma (DBI-Ps 1995/04).

Néhány adat egyéb szolgáltatások térítésének összegéről. – 30 brit közművelődési könyvtári hálózat kölcsönöz video CD-ket, ezeket szponzorok segítségével kapják egy cégtől, egyelőre 300 címet; a könyvtár maga állapítja meg a kölcsönzési díjat, ez heti 1,5-3 font (Managing Inform. 1995).- Egy felmérés szerint a brit közművelődési könyvtári hálózatok közül 20 ingyen szolgáltatja az Internetet, 30 hálózat óránként 5 fontért, 27 pedig 1-4 vagy 6 fontért; a PC használata 45 helyen ingyenes, 8 hálózatban óránként 1, 23-ban óránként 2-5 font; még 54 helyen szednek érte díjat, de ennek összegét nem közölték; a CD-ROM kölcsönzése többnyire heti 1,5 font, egy helyen két hétre 70 pence (*Batt* 1998). – A cseh tudományos és szakkönyvtárakban többek között ilyen árakat alkalmaznak: tartalomjegyzék-másolat számonként 3 Kč+postaköltség, az Internet használata 30 Kč/óra; faktografikus keresés 50 Kč/óra, bibliográfiai adat cseh forrásból 3 Kč, idegen nyelvűből (rövid annotációval) 6 Kč; adatbázisból nyomtatás oldalanként 2 Kč (*Pavlík* 1998).

Természetesen felvetődik a díjak egységesítésének gondolata is, de csak a gondolata. Tényleges egységesítésre csak a dél-afrikai egyetemi könyvtárak könyvtárközi kölcsönzésének esetében találunk utalást, az is elég régi (*Myers* 1991). – Franciaországban a díjszabási politika országos szabályozásának semmi jele nem mutatkozik (*Gudin* 1994). – A térítések harcos angol híve már 10 éve országosan egységes térítési rendszerben gondolkozott (*King* 1989). – Jogszabállyal kellene rendezni a térítéses szolgáltatások és a térítési díjak kérdését, állapítja meg az Aslib jelentése (Review 1995). – A spanyol dokumentumszolgáltatási rendszerre vonatkozó felmérésből is azt a tanulságot szűri le a cikkíró, hogy feltétlenül egységesíteni kellene a díjakat, a fizetési módokat (*Vazquez Valero* 1995). – A finn EK-akról helytelenítőleg állapítja meg a szakember, hogy mind másképpen számítják a díjat az adatbázisok használatáért, s ez sok vitát vált ki a használókkal (*Iivonen* 1992); ugyanígy az oroszok belföldi könyvtárközi kölcsönzési gyakorlatáról az angol megfigyelő, hogy a feltételeket minden könyvtárral külön tárgyalják meg (*Cornish* 1996) – A cseh tudományos és szakkönyvtárak vezetőinek a térítési összegek ügyében tartott két összejöveteléről is értesülünk, de a második alkalommal is csak azt állapították meg, hogy még jobban „széthúzódott a mezőny"; a szolgáltatások ára ugyanis nem egyszerűen a terméktől függ, hanem az egyes könyvtárak körülményeitől is (*Pavlík* 1996, 1998). – Egy másik cikk azt is megemlíti, hogy a félórányi 10-15 Kč használati díj mellett 100 Kč betanítási díjat is fizetnek az Internet használói (Čo s ním? 1996).

A **kivétel**, amely erősíti a szabályt: a peresztrojka időszakába lépett **Szovjetunió,** ahol a könyvtári-tájékoztatási rendszer még szigorúan centralizáltan működött, viszont már a közintézmények esetében is fontossá vált a gazdaságosság. Itt az 1990. jan. 1-i hatállyal a tudományos-műszaki könyvtárak számára kiadott *árjegyzék* 22 fajta tájékoztatási, 24 fajta másolási-mikrofilmezési és 23 fajta fordítási szolgáltatás díját szabta meg aprólékosan, kötelező erővel. Egy év múlva újabb árjegyzéket adtak ki, ez nagyjából ugyanazon szolgáltatásokra vonatkozott, árukat viszont 15-20-50%-kal, sőt egyes esetekben duplájuknál is magasabbra emelte (Preiskurant 1989, Preiskurant 1990/1991). Együtt járt ezzel az ingyenes szolgáltatások rövid jegyzékének kiadása; ezen is érzik az aprólékos gondosság, mert a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kölcsönzés pl. ingyenes, viszont a dokumentumok helyi használata is csak addig, amíg nem rendeli meg előre a dokumentum előkészítését a használó, ill. nem tételi félre használat után (Perečen' 1989). – A centralizált rendszer összeomlásával természetesen az egységes árszabás is eltűnt.

Gazdaságosság és üzemszerűség, költségszámítás és árképzés

A recesszionak hasznát is látták a könyvtárak annyiból, hogy rákényszerítette őket a gondosabb gazdálkodásra, a gazdasági szempontok figyelembe vételére (*Verho* 1991a). Be kell osztani a pénzt, tisztázni kell, hogy mi mibe kerül, és mibe kerül*het*, ha takarékoskodunk. Tisztázni kell a prioritásokat: miről mondjunk le, ha muszáj.

Az önkormányzatok költségvetése azonban a recesszió elmúltával is igen szűkös maradt. Nekik is tisztázniuk kell költségvetési prioritásaikat, olyan formában, hogy melyik szektorra mennyit fordíthatnak, melyiken mennyit takaríthatnak meg.

Egy összegben utalja ki (másokhoz hasonlóan) a holland kormány az önkormányzatoknak a kulturális és jóléti intézményeknek szóló támogatást, ez versenyhelyzetet teremt a könyvtárak számára, igazolniuk kell gazdaságosságukat egyéb intézményekhez képest; most már a juttatásokat igénylő szervezetek *termékeiről* beszélnek, mércét próbálnak szerkeszteni olyan tevékenységekhez, amelyeket eddig nem tekintettek mérhetőnek; azzal is serkentik takarékosságra az intézményeket, hogy költségvetésükben meghatároznak egy összeget, amelyet a jövő évre átvihetnek, ha lesz maradékuk (*Hagoort* 1993).

Az áttekinthetőség, összemérhetőség irányába terelik hát intézményeiket a hatóságok; kivált angol és német adataink vannak erről. Az üzleti élet gazdálkodási módszereinek átvételére igyekeznek biztatni a könyvtárakat; a németek ezt annyira viszik, hogy a Kultuszminiszter-konferencia említett ajánlásai az üzleti könyvelési rendszer átvételét ajánlják a kulturális intézményeknek, az eddig költségvetési gazdálkodás helyett (Kultusministerkonferenz 1997/1999).

A más kulturális intézményekkel való összehasonlításnál is egyszerűbb a könyvtárak teljesítményének összevetése egymással. Ma már nem lehet aszerint mérni a vezető érdemeit, hogy mekkora a könyvtár gyűjteménye, hány beiratkozott olvasója van, hányféle szolgáltatást nyújt; a szolgáltatás értéke lehet pl. az egységnyi tételre számított önköltség, a konkurens szolgáltatások árával összevetve (*Penniman* 1992). A könyvtárak egymáshoz viszonyított hatékonyságáról sok adatot szolgáltat a könyvtárstatisztika (*Senkevitch* 1991). Eddig fetisizált abszolút számai most már inkább az alapot szolgáltatják a viszonyszámok megállapításához: hányan járnak könyvtárba a lakosság lélekszámához *képest*, mekkora az állomány és mekkora a forgalma a látogatók számához *képest*, mekkora az egyes szolgáltatások teljesítménye a velük foglalkozó személyzet létszámához *képest*, mekkora a könyvtár költségvetése a lakosság lélekszámához és a többi kulturális reszort költségvetéséhez *képest* stb. Nemcsak a könyvtárak „vizsgáznak" az ilyen statisztikában (amelyben az angolok az úttörők), hanem fenntartóik is; kiderül, hogy egymáshoz *képest* mennyire tartják fontosnak a lakosság könyvtári ellátását. A németek arra is felhívják a figyelmet, hogy többszintű statisztikára van szükség: a területi központok sokkal részletesebb adatokra kíváncsiak (hogy lássák, hol kell beavatkozni, ha baj van), mint az országos szervek (*Kövendi* 1997). Az összevetésnek természetesen alapfeltétele, hogy végre minden könyvtár egyformán értelmezze a kért mutatószámokat (Perspectives 1996). – A finn könyvtárakban már évtizedünk elején elterjedt a mutatók használata, de inkább a minőségi, mint a mennyiségi mutatóké (*Verho* 1991b).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elképzelhető, hogy bizonyos funkciót arra szakosodott külső ellátó szervtől olcsóbban („nagykereskedelmi áron") megvásárolhat a könyvtár, mint ha házilag végzi. Ez az „outsourcing" vagy „contracting out", bizonyos funkciók bérbeadása igen nagy teret kapott pl. a retrospektív katalóguskonverzióban. Kevésbé alkalmas az alapfunkciók ellátására, mivel minden könyvtárnak és közönségének többé-kevésbé megvan a maga sajátos profilja. De nem minden könyvtár tart igényt sajátos profilra; az 1997-ben megnyílt Florida Gulf Coast University könyvtára előre szerződést kötött három nagy szolgáltatóval, amelyek elvégzik számára az állományépítési és a feldolgozó munkát (Bottom Line 1997). Ez az első foka a privát szféra (a piacgazdaság) behatolásának a könyvtári munkaszervezésbe, ez még a könyvtár saját döntésén alapul; az angol kormány egyébként ezt már évtizedünk elején ajánlotta a könyvtáraknak (Contracting out 1992). – A második fok a részleges privatizáció (üzleti alapra helyezés) kötelezővé tétele, a „kötelező versenypályázat" kiírása bizonyos funkciókra; a könyvtár megfelelő részlegének dolgozói is pályázhatnak, s ha ajánlatuk kedvezőbb a külső szolgáltatókénál, ők végezhetik továbbra is a munkát, de most már szerződéses alapon, vállalkozásként. A „compulsory competitive tendering" (CCT) tündöklésének egész fejezetet szentel *Astbury* (1998:2), de megnyugtatásul közli: az intenzív kísérletek alapján egy angol szakértői jelentés már 1995-ben megállapította, hogy a CCT alkalmazható ugyan a közművelődési könyvtárakban, de nem javítja a költséghatékonyságot; a minisztérium is azt nyilatkozta (1997), hogy „egyelőre" nem teszi kötelezővé a CCT bevezetését a könyvtári szférába. Azt is közli ASTBURY, hogy svédeknél is nagy viták folytak a CCT-ről. de a sok kísérlet után ők is megállapították róla, hogy a költségeket nem csökkenti. – A privatizáció harmadik foka végül az egész könyvtár átadása valamilyen vállalkozásnak vagy társadalmi egyesületnek. Egy 1992-es vizsgálat szerint már mind a négy északi országban van törvényes lehetőség a könyvtárak bérbeadására, vannak példák az outsourcingra is, de a privatizálást eddig egyetlen svéd könyvtárban alkalmazták (*Lönnerblad* 1993). Svédországban, heves viták között, tovább folytatódott ez a folyamat, de azután ellanyhult; a privatizáció egyik formája, hogy Hollandiában a legtöbb közművelődési könyvtárat a helyi önkormányzat tartja fenn, de *magánalapítvány* formájában; az alapítvány könyvtári tanácsa nagy vonalakban meghatározza a feladatokat, de a munkát a könyvtárigazgató irányítja (*Astbury* 1998:3). – A privatizációs jelenségek elterjedéséről *Fülöp* (1996) szemléje ad képet. *Mikulás* (1997) a privatizációs folyamatok logikáját és lehetőségeit elemzi; mellesleg bemutatja, hogyan árasztotta el a könyvtári szakirodalmat 1994-ben a „contracting out" témája, de az is kiderül, hogy 1995-ben már kissé vissza is esett a gyakorisága. Tudván, hogy kb. kétévenként hogyan jelentkezett csodaszerként és hogyan tűnt el ismét a „zero budgeting", a PPBS, a TQM és a többiek, elképzelhetjük, hogy a privatizációval sem történik másképpen; reális, konkrét elemei beépülnek a könyvtári tevékenység mindennapi gyakorlatába, de csak a normális fejlődési folyamat mozzanataként.

Frontális ellentámadást indít a könyvtárak üzletiesítése ellen az angol közművelődési könyvtárügy és könyvtárosképzés nagy tekintélye, *Bob Usherwood*. A „public" területét nem lehet a „private" elvei szerint kezelni – ez a lényege könyvének, melynek címében (Rediscovering the *public* library management) dőlt betűkkel van kiemelve a *public* szó. A könyvtári munka sok részletére kiterjedő kérdőívet küldött szét valamennyi könyvtárhálózat vezetőjének, hogy lássa, mennyire nyomultak be a piacgazdaság módszerei a könyvtári gyakorlatba, s milyen a hatásuk; 69%-os volt a válaszadás. A válaszok tanulsága: a könyvtárosoknak egyre inkább a teljesítménymutatókat kell szolgálniuk a *köz* helyett, s ez a könyvtári munka eredményességét és a könyvtárak légkörét egyaránt rontja (*Usherwood* 1996)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Feltehetőleg maradandó az új irányzatból – a szűkülő anyagi keretekhez való alkalmazkodás és a költséges, térítés nélkül nehezen elképzelhető új szolgáltatások terjedése miatt – a költségszámítás.

Már az évtized elején többen felhívták a figyelmet annak az irrealitására, hogy a szolgáltatásoknak általában csak a közvetlen költségeit veszik figyelembe a könyvtárak, pl. a másolásnál csak a papír és esetleg a festék árát (más kérdés, hogy ezt sem téríttetik meg teljesen), de megfeledkeznek a berendezésről és az eszközök karbantartásáról (*Pedersen* 1991). Már ezek a készkiadások is igen jelentősek; a könyvtárközi kölcsönzés az USA EK-aira vonatkozó felmérés szerint az igénylőnek 19, a szolgáltatónak 11 dollárjába kerül, ennek 77%-a bérköltség volt (Update 1994). (Közbevetőleg: nálunk a munkaerő olcsó, a gépi berendezés drága, a legfejlettebb országokban ez fordítva van; mi hajlamosak vagyunk arra, hogy a költségszámításokból kihagyjuk a munkabért, holott azért a magyar könyvtáros munkája sincs ingyen.) Az OCLC-től faxon 20-30 dollárért rendelhetett másolatot a német könyvtár, német ellátó is 12 DM-t kért ilyen szolgáltatásért (*Freyschmidt* 1994); a BLDSC egy kötetért 10 fontot, 10 oldal másolásáért 5 fontot kér, 50%-os haszonnal dolgozik (*Rády* 1995). Külső adatbázisok használatával járó beruházás: kommunikációs szoftver 8-10e DM, telefonfővonal 65 DM, Datex-P csatlakozás 200 DM, a személyzet betanításáért a szolgáltatóknak naponként és fejenként 100-500 DM, s még ezután jön a hardver (Auskunftdienst 1992). Az Internet használatának költségeibe a használók és a könyvtárosok képzését is bele kell számítani; a könyvtárosnak 200 óra intenzív gyakorlás – tehát évi munkaidejének 1/8-a – kell ahhoz, hogy megbízhatóan tudjon információt szerezi az Internetről (*Cram* 1996). Az indirekt költségek közé tartozik a könyvtár mint üzem rezsijének az illető szolgáltatásra arányosan eső része is (*Snyder* 1997).

A német önkormányzatok takarékossági kampánya vetette fel a „közigazgatás mint vállalkozás" (Unternehmen Verwaltung) eszméjét; a könyvtár különösen alkalmas a „mi mennyi?" konkretizálására. A Kommunale Gemeinschaftsstelle a könyvtár outputjából kiindulva „termékkatalógust" dolgozott ki a közművelődési könyvtárak számára. A „termék" 3 kritériuma: 1. az előállító intézményen kívüli személyek, intézmények használják, 2. .hozzá lehet rendelni előállításának költségeit, 3. hozzá lehet rendelni az érte felelős minél kevesebb (lehetőleg egyetlen) részleget. A 3 termékcsoport: 1. információhordozók és információk, 2. rendezvények (vezetések, kiállítások), 3. speciális szolgáltatások kávéház, gyermekmegőrzés, irodalompropaganda). A termék nyilvántartásának összetevői: definíciója, mennyisége, költségei (összesen, médiumok szerint, személyzeti kategóriák szerint stb.), minőségére vonatkozó számadatok (pl. mennyivel emelkedett az illető mutatószám). Saját csoportosítási javaslatát is kifejti a szerző (*Naumann* 1998).

A DBI kiadványa átfogó képet ad a könyvtári szolgáltatások termék voltáról és a könyvtár vállalkozás jellegéről. Sok számítással, táblázattal mutatja be, hogyan kell kiszámítani a költségeket a *költséghelyek* (a munkafolyamatok bér- és anyagigénye) szerint és a *költséghordozók* (a tényleges szolgáltatások) szerint; egy városi könyvtár fiókjai, bibliobuszai pl. mind költséghordozók, a központban folyó gyarapítási, feldolgozó stb. munka viszont költséghely. A precíz számítások olykor szinte önmaguk paródiájába csapnak át; a személyi költségek költséghelyek szerinti elemzésénél (amely a munkafolyamatok precíz önfényképezésén alapul) nem csak a feladatra fordított munkaórák összegét számolják ki, hanem a munka végzésére jutó össz-órabért is, annak alapján, hogy mely fizetési osztályba tartozó dolgozók hány órát fordítottak erre e munkára (*Wege* 1998).

Mellesleg: olyan véleménnyel is találkozunk, hogy a 70-es években (!) divatba jött könyvtári költség-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elemzés már elavult; az üzleti életben ma már nem az önköltség csökkentése a előrevivő erő, hanem a termékek minőségének javítása, a hozzáadott érték növelése (*Hofmann* 1992).

A költségszámításra épülhet azután a szolgáltatások árának megállapítása – visszajutottunk tehát ahhoz a problémához, amelyből szemlénk kiindult. Itt nyilvánvalóan az üzleti világból merített tanulságokra kell építeni, figyelembe véve a önköltség mellett egyrészt a megcélzott használók teherbíró képességét, másrészt a piaci viszonyokat is.

A piacgazdaságban még nem igazán otthonos *Sokolov* (1993) egyszerű képlete szerint az információ ára az alábbi 3 tényezőből tevődik össze: az 1 tényleges használóra jutó önköltség; az információ eljuttatása minden egyes használóhoz; az egyszeri eladásból származó haszon. – A piaci viszonyokat is tekintetbe veszi (képlet nélkül) a kolozsvári Orvostudományi Egyetem könyvtárának másolási szolgáltatása. Romániában sok a xeroxgép, de többnyire állnak, mert nincs hozzájuk papír, festék meg szerviz. Angol patrónájától kapott a könyvtár ajándékba papírt és festéket, a külső használóknak is megnyitott szolgáltatás árát úgy szabták meg, hogy valamivel alacsonyabb legyen a városban használatos áraknál; nagy sikert arattak (s természetesen hasznuk is volt az üzletből). Hasonlóképpen indítottak és áraztak kötészeti munkát a nagyközönség számára is, a szintén ajándékba kapott berendezéssel. (*Wood-Lamont* 1997).

Könyvtárosok és tájékoztatási brókerek különféle, a piaci igényeket és lehetőségeket számba vevő árképzési eljárásokat ismertetnek. – Egyszerű példa arra a közgazdasági igazságra, hogy minél olcsóbb az áru, annál többen veszik: egy amerikai EK-ben magáncég végzi a másolást; amikor az oldalankénti 10 centről 5-re csökkentették a díját, megkétszereződött a használat, pénzénél maradt a vállalkozó (*Hubbard* 1994). – Londoni felmérés tanulsága: az árképzés legfőbb tényezője nem az önköltség, hanem a piac; differenciált díjazást alkalmaznak a könyvtárak , a használók, ill. a használat típusa szerint (*Tilson* 1995). – Angol bróker részletesen kifejti a könyvtáros olvasók számára az árképzés tényezőit és logikáját (*Tanton* 1997).

A reális (vagyis nem ráfizetéses) árképzés tehát rendkívül sok tényezőtől függ, s e tényezők ismét minden könyvtárban sokféle helyi körülménytől függenek.

Bibliográfia

A szerző neve után álló évszám az *eredeti* publikáció időpontja. – Ahol az *eredeti publikációt* használtam, ott az eredeti címet és (egyszerűsített formában) a szabványos adatokat közlöm. – Ahol *magyar nyelvű* ismertetést vagy hírt használtam, ott a magyar címet és az **ism.**, ill. **hír** jelzés után a magyar folyóirat címének rövidítését, a közlés évszámát, a folyóiratszámot és oldalszámot közlöm. – A Könyvtári Figyelő referátumai esetében a **ref.** rövidítés után csak a folyóiratban használt azonosító adatokat tüntetem fel: a KF évszámának két utolsó számjegyét és a referátum sorszámát.

ANDERSON, B.L. 1994: A városi könyvtár mint a közösségi élet központja. **ref.** KF 94/276

ASTBURY, R. 1998: Public libraries. – In: Librarianship and information worldwide 1998. Saur, London etc.

Auskunfdienst 1992: Új utakon a tájékoztatás? A korszerű információtechnológia alkalmazása a duisburgi, kölni és düsseldorfi városi könyvtárban. **ref.** KF 92/354

AYRÄS, A. 1997: Reforming the Finnish Library Legislation. = Scandinavian 1997/4:13-15.

BAIER, H. 1995: A brandenburgi tartományi főváros, Potsdam könyvtárai... **ref.** KF 96/151

BATT, C. 1998: Information technology in public libraries. 6.ed. London 1998, Library Association Publishing, 159 p

Bibliothekartag 1996: Német könyvtárak az információs társadalom küszöbén. **ism.** KF 1998/2:302-303.

BOISSÉ, J.A.: Könyvtári együttműködés: gyógyszer, de nem csodaszer. **ref.** KF 95/324

Bottom Line 1997: Új egyetemi könyvtár – gyarapító és feldolgozó tevékenység nélkül. **hír** KF 1997/3:465.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Buildings, books... 1997: Épületek, könyvek, bájtok: könyvtárak és közösségek a digitális korban (Benton-jelentés). **ref.** KF 98/204

BURAKOWSKI etc. 1997: Új törvény – új remények. + Könyvtári törvény – kísérlet az elemzésre. + Rossz álmomból való törvény. + 1997. évi június 27-i törvény a könyvtárakról. **ref.** KF 98/102

CART, M. 1992: A közművelődési könyvtár mint menedékhely. **ref.** KF 93/358

Conseil...1992: (Conseil Supérieur des Bibliotheques: Charte des bibliotheques.) A francia könyvtárak alapokmánya. = KF 1994/3:393-397

Contracting out 1992: . Contracting out. The information business. Key issue 91. Hatfield, 1992. HERTIS Inf and Research 152.

CORNISH, G.P. 1996: A dokumentumok szolgáltatása és hozzáférhetősége viharos időkben; Oroszország és a kelet-európai államok problémái. **ref.** KF 96/284

Čo s ním? 1996: Körkérdés a cseh könyvtárakhoz az Internet felhasználásával kapcsolatban. **ref.** KF 97/093

CRAM, J. 1996: Az Internet hatása a könyvtárakra: költséghatékonysági megfontolások. **ref.** KF 97/318

DAVID, M. 1991: A „láthatatlan kéz": a gazdasági valóság. **ref.** KF 92/371

DBI-Ps 1993/03a: Társadalmi egyesületek vegyék át a fiókkönyvtárak kezelését... **hír** KF 1993/4:437.

DBI-Ps 1993/03b: Ellátó rendszer – készpénzért... **hír** KF 1993/4:437

DBI-Ps 1993/12: Létminimumon az egyik legtekintélyesebb német könyvtár. **hír** KF 1994/2:270.

DBI-Ps 1995/02: A német városi könyvtárak is pénzhiánnyal küzdenek. **hír** KF 1996/1:53.

DBI-Ps 1995/03.: Adó helyett ajándékozz könyvet! **hír** KF 1996/1:43.

DBI-Ps 1995/04.: A beiratkozási, illetve kölcsönzési díjak nagyságáról... **hír** KF 1996/1:19.

DBI-Ps 1995/06: Online keresés a bibliobuszból. **hír** KF 1996/1:53.

DBI-Ps 1997/02: A pénzhiány a német közművelődési könyvtárakban... **hír** KF 1997/2:316

DBI-Ps 1997/11a: Vért – könyvekért... **hír** KF 1998/1:40

DBI-Ps 1997/11b: Leállt Hessen tartomány utolsó bibliobusza... **hír** KF 1998/1:52

DBI-Ps 1998/02a: „Kevesebbet olvas, kevesebbet fizet"... **hír** KF 1998/1:69

DBI-Ps 1998/02b: 400 lipcsei joghallgató távolvasási akcióval tiltakozott... **hír** KF 98/1:34.

DBV 1994: A Német Könyvtáregyesület állásfoglalása a könyvtári térítési díjakról. **ref.** KF 95/069

DBV 1998/1999: Stellungnahme des Deutschen Bibliotheksverbandes. = Bibliotheksdienst 33/2:231-238.

Dividends 1997/1998: Dividends: the value of public libraries in Canada. = Bottom Line 11/4:158-179.

ECKES, A. 1995: Elektronikus dokumentumszolgáltatás a heidelbergi egyetemi könyvtárban... **ref.** KF 96/173

ERŐSS M., SZENTGÁLINÉ 1995: A dán könyvtári rendszer felépítése és hálózati együttműködése. Szakdolgozat, ELTE TFK, Könyvtártudományi tanszék. 42 p.

ESTABROOK, L. 1992: Hogyan vélekednek az állampolgárok, ill. a könyvtárosok a közkönyvtári szolgáltatásokról? **ref.** KF 93/081

Federal'nyj zakon „O bibliotečnom dele". = Nauč.Tehn. Bibl. 1995/6:3-21.

FIX, M. 1996: Az Internet bevezetése a brit közművelődési könyvtárakban. Célok, követelmények, akadályok. **ref.** KF 96/422

FRANKEN, K. 1997: Szponzorok reklámozása az Interneten: a Konstanzi Egyetemi Könyvtár kísérlete. **ref.** KF 97/319.

FREYSCHMIDT, G.1994: Folyóiratcikkek másolatainak beszerzése az Interneten keresztül. **ref.** KF 95/051

FÜLÖP Géza, M. 1996: „Könyvtár kiadó!" Szemle. = KF 1996/1:99-103.

GONDOVÁ, D. 1997: A Szlovák Könyvtári Egyesület, a könyvtárak és az állami regionális kultúra átalakítása. **ref.** KF 98/117

GROTENHUIS, A.J. te 1995: Vállalati könyvtár, amelyben a belső használóknak is számlázzák a szolgáltatásokat. **ref.** KF 95/378

GUDIN DE VALLERIN 1994: Térítéses szolgáltatások a százezernél nagyobb lélekszámú francia városok közkönyvtáraiban. **ref.** KF 95/123

HAGOORT, M. 1993: A közművelődési könyvtárak fenntartása Hollandiában. = KF 1993/4:621-624.

HARBO, O. 1997: A könyvtárügy fejlődése Dániában. ref. KF 98/011

HEIMANN, J 1997: Három éve vezették be a kölcsönzési díjat a heidelbergi Városi Könyvtárban. Beszámoló a tapasztalatokról. **ref.** KF 97/394

HOFMANN, U. 1992: Gazdaságosság a könyvtárakban: új koncepciókra van szükség. **ref.** KF 93/182

HUBBARD, W.J. 1994: A könyvtári fénymásolatok árának rugalmassága mint a kereslet törvényének konkrét bizonyítéka. **ref.** KF 95/169

HYAMS, M. 1991: Hogyan lehet egy állandóan változó környezetben pénzt keresni? **ism.** KF 1992/3:501-502.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

IIVONEN, M. 1992: Ideje fizetni? Az adatbázisokban való keresésért fizetendő térítés elvei és problémái. **ref.** KF 92/370

Inform 1993: Könyvtárhasználat – óránként 50 fontért... **ism.** KF 1993/4:585.

ISOHOOKANA-ASUNMAA, T. 1993: A finn kulturális miniszter a könyvtárügyi fejlesztési irányelvekről. **ref.** KF 93/308

JOCHIMSEN, H. 1996: Kíméletlen elemzés és öntudatos stratégia. A holland könyvtárügyi terv 2005-ig. **ref.** KF 96/370

KING, P. 1989: Privatizáció és a közkönyvtárak. **ism.** KF 1992/4:707-710.

KIVISTÖ, K. 1997: A finn könyvtárpolitika irányai. **ref.** KF 98/097

KNUL, M. 1994: Közhasznú információszolgáltatás – kihívás a közművelődési könyvtárak számára. = KF 1994/2:253-258.

Konzepte... 1993: Nagyvárosi könyvtári koncepciók Németország keleti és nyugati feléből. **ref.** KF 94/110

KÖVENDI D. 1997: Dokumentumok a könyvtárstatisztika újabb irodalmából. = KF 1997/3:519-532.

KROLLER, F. 1993: Ausztria könyvtár- és tájékoztatásügye. **ref.** KF 94/089

KRÖTZSCH, J. 1996: Moszkva könyvtárai – tanulmányúti tapasztalatok. **ref.** KF 96/374

Kultusministerkonferenz 1997/1999: Empfehlung der Kultusministerkonferenz zur St(rkung von Kostenbewusstsein und Dienstleistungsorientierung. (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 12. 9. 1997). = Bibliotheksdienst, 33/2:221-231.

LÖNNERBLAD, B. 1993: Szerződéses üzemeltetés: új lehetőség a közművelődési könyvtárak számára? **ref.** KF 93/322

Managing Inf. 1995: CD-ROM-ot is kölcsönöznek az angol közművelődési könyvtárak... **hír** KF 1996/1:46.

MAUCH. B. 1996: A könyvtárpolitika nyomorúsága Németországban; több szociális munkát és kevesebb marketinget a közművelődési könyvtárakban. **ref.** KF 96/231

Mi lesz a DBI-vel? etc. 1977 = KF 1998/1:63-75.

MIKULÁS G. 1997: Információs és könyvtári tevékenységek privatizálása. Szemle. = KF 1997/1:96-101.

MYERS, G. 1991: Robin Hood a könyvtárközi kölcsönzésben: fizessenek az információban gazdagok az információban szegények helyett! **ref.** KF 92/077

NAUMANN, U. 1998: Produktkatalog für wissenschaftliche Bibliotheken. = Zeitschrift für Bibliothekswesen u. Bibliographie. 45/3:295-311.

NICHOLSON, H. 1992: Kellemetlen hálótárs: vállalkozás az egyetemi könyvtárban. **ref.** KF 94/023

OSIPOVA, I.P. 1993: Az átalakulás kontúrjai. **ref.** KF 94/091

PAVLÍK, J. 1996: Térítési díjak a könyvtárban. A kladnói Állami Tudományos Könyvtár által 1996. márc. 13-án rendezett szemináriumról. **ref.** KF 97/087

PAVLÍK, J. 1998: Ceny informačnych služeb v knihovnách – vyvoj v letech 1996-1997. Stav a tendence. = Čtená . 50/1:4-7.

PEDERSEN, W.A. 1991: Térítéses másolási szolgáltatások a könyvtárban. **ref.** KF 92/189

PENNIMAN, W.D. 1991: Az információszolgáltatás stratégiájának kialakítása a technológiai környezetben. = KF 1992/2:473-478.

Perečen' 1989: Perečen' besplatnyh bibliotečno-informacionnyh uslug. = Nauč.Tehn.Bibl. SSSR. 1989/11:28.

Perspectives on... 1996: Az átalakulóban levő könyvtáritájékoztatási szolgáltatások költségei és ára. **ref.** KF 96/431

PILA , J. 1996: Lelkesedéssel a bérleti díj nem fizethető ki, avagy a nyilvános könyvtárak finanszírozásáról. **ref.** KF 96/371

Preiskurant 1989: Preiskurant No 57-15-92. Ceny na massovye vidy uslug v oblasti naučno-tehničeskoj informacii. = Nauč.Tehn.Bibl. SSSR 1989/11:28-33

Preiskurant 1990/1991: Preiskurant No 57-15-92. Ceny na massovye vidy uslug v oblasti naučno-tehničeskoj informacii. = Nauč.Tehn.Bibl. 1991/5:26-31.

Public Libr. Quarterly 1995: Könyvtári pótadót vetett ki St.Louis városa... **hír** KF 1996/4:629

RÁDY F. 1995: Gondolatok a könyvtárközi kölcsönzésről. = KF 1995/1:20-22.

RATLIFF, P. 1995: A térítéses szolgáltatások három évének tanulságai egy vállalati szakkönyvtárban. **ref.** KF 95/281

REICHELT, K. 1993: Tizenkét tézis a használati díjak bevezetése ellen. **ref.** KF 94/064

Review 1995: Az angol és a walesi közművelődési könyvtári szolgálatról készített jelentés ürügyén. **ism.** KF 1996/2:285-288.

SCHNEIDER, R. 1996: Búcsú a „mindenki könyvtára" elvtől. 1.r.: A közigazgatási reform mint a közkönyvtárak korszerűsítésének lehetősége. **ref.** KF 97/088

SEEFELDT, J. 1993: A könyvtárhasználati díjak közkönyvtárakban – csodaszer az üres kasszák ellen? Védőbeszéd a társadalmi belátás, az esélyegyenlőség és a művelődéspolitikai felelősség érdekében. **ref.** KF 94/113

SEIDEL, H. 1997: A San Francisco Public Library főkönyvtárának új épülete **ref.** KF 98/133

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

SENKEVITCH, J.J. 1991: A termelékenység elemzése az anyagi felelősség jegyében. **ref.** KF 92/283
SHUMAN, B.A. 1991: Kilenc változat a közművelődési könyvtár lehetséges jövőjére. **ref.** KF 92/324
SIMON, E. 1996: Kereskedelmi és ipari tájékoztatás az orosz könyvtárakban: konferencia Oroszországban és egy új egyesület alakítása. **ref.** KF 97/076
SINITSYNA. O. 1997: Paid services at the Library for foreign literature: new objectives, experience, perspectives. = Inspel 31/2:88-94
SKALICZKI J. 1993: Nemzetközi kitekintés és összehasonlítás a könyvtárakat érintő jogi szabályozásokról. Szemle. = KF l993/4:587-597-
SKRZESZEWSKI, S. 1985: Könyvtárhasználati díj: szembe kell nézni a valósággal. **ism.** TMT 1987/8:406-408.
SMITH, W. 1993: Kifizetődő-e a térítéses szolgáltatásokat bevezetni? **ref.** KF 94/065
SNYDER, H. 1997: What does it really cost? Allocating indirect costs. = Bottom Line 10/4:158-164.
SÓJKA, J. 1993: A felsőoktatási könyvtárak 1992. évi problémáiról. **ref.** KF 94/024
SOKOLOV, (.A. 1993: Az információ ára piaci körülmények közepette. **ism.** TMT l995/8:345-346.
SPETZ, J.E. 1993: A könyvtárak megmentésére indított svéd kampány. **ref.** KF 94/159
STANILAND 1988: Walkley Library Action Group. = Publ.Library J. 13/5:65-69.
STOCK, W.G. 1997: A német könyvtári munkaerőpiac elemzése. **ref.** KF 98/188
TANTON, J. 1997: Térítéses szolgáltatások: a költségek és díjak meghatározása. **ref.** KF 98/069
TILSON, Y. 1995: A bevételszerzés módja, a térítések mértékének meghatározása a brit könyvtárakban – felmérés. **ref.** KF 95/279
TRANIELLO, P. 1996: A könyvtári törvénykezés reformja Közép-Európában: igények és elvárások. A nyugat-európai könyvtári törvénykezés áttekintése. **ism.** KF 1996/3:469-474.
Update 1994: Mibe kerül egy könyvtárközi kölcsönzés... **hír** KF 1994/4:608.
USHERWOOD, B. 1996/1998: Rediscovering *public* library management. London, LA Publishing. 1998. 184 p.
VAZQUEZ VALERO, M. 1995: A dokumentumellátás költségei és díjai Spanyolországban. **ref.** KF 96/094
VERHO, S. 1991a: A recesszió megtanít bennünket. **ref.** KF 92/176
VERHO, S. 1991b: Minőségi mutatók, mennyiségi mutatók. **ref.** KF 92/284
VERHO, S. 1993: Könyvtári barométer: a legrosszabb még hátra van. **ref.** KF 94/025
Wege 1998: Wege zu einer bibliotheksgerechten Kosten - und Leistungsrechnung. Berlin 1998. DBI. 156 p. /DBI-Materialien 167./
WINKWORTH, I. 1993: Hogyan növelhető a könyvtár bevétele? **ref.** KF 93/375
WOJCIECHOWSKI, J. 1996: Az üres pénztárca komplexusa. **ref.** KF 96/303
WOOD-LAMONT, S. 1997: Self-financing services in libraries: a method of increasing limited library budgets in post-communist Romania. = Inspel 31/2:95-102.
WORMELL, I. 1996: A térítéses információszolgáltatások sikertényezői. **Ism.** KF l997/3:547-550.

Következtetések

Az anyagból egyértelműen adódó megállapítás: a könyvtári térítéses szolgáltatások körét és mértékét sehol a világon központilag nem szabályozzák, feltehetőleg azért, mert nem központilag tartják fenn a könyvtárakat A könyvtárosok mindenütt a térítés ellen, ill. minimumon tartása mellett vannak, a fenntartók azonban egyrészt nem adnak annyi pénzt, amiből a könyvtár el tudná látni feladatait, másrészt meg is követelik a könyvtártól, hogy az ő terheik csökkentése végett maga is járuljon hozzá saját költségvetéséhez. Központi szervek is, könyvtárosegyesületek is adnak ki erre vonatkozó irányelveket, deklarációkat, gyakorlatilag azonban a térítés köre és mértéke mindenütt a közvetlen fenntartó és a könyvtár közötti alku eredménye. (A szabályt erősítő kivétel a szovjet „tudományos-műszaki" szakkönyvtárak és tájékoztatási intézmények helyzete a peresztrojka első éveiben, amikor politikailag még teljes érvényében volt a centralizáció, gazdaságilag viszont már rászorították az intézményeket a lehető mértékű önfenntartásra; ebből az időből, a 80-as évek végéről származnak az illető intézmények térítéses szolgáltatásainak körét és a térítés mértékét aprólékosan meghatározó, központilag kiadott, terjedelmes „árjegyzékek".)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szemle tehát azt igyekszik bemutatni, hogy mely országban kik milyen elveket igyekeznek érvényesíteni a térítések ügyében, gyakorlatban milyen a különféle könyvtárak anyagi helyzete, milyen tényezők játszanak szerepet az alkuban, milyen lehetőségei vannak a könyvtárnak bevétel szerzésére. – Többé-kevésbé átfogó, országok szerint tagolt képet csak a közművelődési könyvtárakról kaphatunk, az egyetemi könyvtárakra és a szakkönyvtárakra vonatkozó anyag kevés; ezt a rájuk vonatkozó külön fejezetekben próbáljuk megmagyarázni.

Az anyag zömét a Könyvtári Figyelő 1991-1998 közötti évfolyamainak cikkreferátumai és könyvismertetései adják; a szerkesztőség ugyanis a jelek szerint valóban kellő gonddal válogatta ki referálásra a lényegesebb cikkeket a Szakkönyvtárban rendelkezésére álló irodalomból. Bizonyos hézagok pótlására emellett külön is kerestem cikkanyagot, és esetlegesen került be néhány olyan, témánkba vágó újdonság, amely a feldolgozó munka legújabb stádiumában bukkant fel az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban. – S óhatatlanul szerepelnek a szemle szövegében olyan kommentárok, nézetek is, amelyek nem kapcsolódnak egy konkrét dokumentumhoz, hanem az irodalommal való folyamatos foglalkozásból adódtak.

Az ezzel valamilyen formában foglalkozó cikkek általában csak egy bizonyos szempontból, egy bizonyos jelenségre koncentrálva tárgyalják a problémákat, összességükből azonban átfogó, rendszerezhető tanulságok adódnak. Bevezetőben ezek alapján differenciálhatjuk a szolgáltatásoknak önköltségük és térítésük szempontjából eltérő kategóriáit.

1. A legalapvetőbb szolgáltatás: a könyvtári állomány használatát lehetővé tenni, beleértve az állomány feltárását is (katalógus, szabadpolcos meg „családi könyvtári" stb. elhelyezési rend). Ezt a szintet ma már a könyvtári *létminimumon alul* levőnek tekintjük, hiszen elvben mindenütt biztosítani kell a más könyvtárak állományához való hozzáférést is; a gyakorlatban azonban természetesen Nyugat-Európában is ez jellemzi a kisebb közművelődési könyvtárak zömét. – Ennek az „önköltsége" nem lépi túl a könyvtár minimális működési feltételeinek (állomány, személyzet, helyiség) a költségét, tehát a minimális rezsit, amely akkor is megvan, ha egy olvasó sem teszi be a lábát a könyvtárba.

2. Mérhető összeggel növeli a könyvtár rezsijét a más könyvtárak állományából való szolgáltatás, tehát a könyvtárközi kölcsönzés. A külön költség minimuma: a könyvtáros munkaideje és a postaköltség – Itt mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy a nyugat-európai és amerikai könyvtárak szolgáltatásainak költségelemzései egy dologban lényegesen különböznek a kelet-európai könyvtárakétól: Nyugaton a könyvtáros munkaideje (munkabére) a legjelentősebb tétele a legtöbb szolgáltatás önköltségének, mifelénk viszont a bérköltség elhanyagolható apróság a dologi kiadásokhoz (gépi berendezés, postaköltség stb.) képest; ott olcsó a gép, drága az ember, nálunk drága a gép, olcsó az ember (mondhatnánk, „ingyen van" az ember, hiszen a munkaidőt nem is szokás beszámítani a költségekbe, ami azért nem helyes).

3. A külső információforrások igénybevétele azonban többnyire nemcsak a rezsijét növeli a közvetlen szolgáltató könyvtárnak, hanem fizetnie is kell a szolgáltatások átengedéséért az elsődleges szolgáltatónak. Ilyen eset a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés (esetleg a belföldi is), különösen pedig az online információkeresés, dokumentumszolgáltatás igénybevétele. Az egyetemi könyvtár megteheti (ha tudja), hogy ezeket a költségeket is átvállalja (legalább egy bizonyos kereten belül), de minden további nélkül „egy az egyben" rá is terhelheti a használóra. (Annál is inkább, mert már megvan annak a technikai lehetősége is, hogy a használók a könyvtár gépi rendszerén átfuttatva, de önállóan igényeljék és kapják meg a szolgáltatást.)

4. Végül van olyan szolgáltatás, amelyet egyenesen jövedelemforrásként vezet be a könyvtár. Általános

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

formája ennek az „üzleti tájékoztatás"; azt, hogy az információ anyagi érték, a vállalatok, vállalkozók számára könnyű bizonyítani, s a térítést eleve úgy kalkulálják, hogy a szolgáltatás nyereséges legyen a könyvtár számára.

A legtöbb országban az alapfokú, „helyi" szolgáltatásokat nyújtó könyvtár is szed könyvtárhasználati és/vagy kölcsönzési díjat, bár ezt egyes országok még el tudják kerülni, s másutt is sokan ellenzik. A nézeteltérés alapja az a mindenütt és mindenben jelenvaló politikai probléma, hogy a jóléti államról lemondva a közterheket csökkentsük (az adófizetőket kíméljük), vagy őrizzük meg a „szociális hálót", kulturális téren is. – Az egyik nézet jelszava itt is a takarékoskodás „az adófizetők pénzével": a könyvtárat a város tartja fenn, valamennyi adófizető pénzéből, viszont az adófizetőknek csak egy része él a szolgáltatásokkal; illendő tehát, hogy ez utóbbiak külön is részt vállaljanak a könyvtár fenntartásából, használatuk mértékének megfelelően. – A másik felfogás szószólói szerint a költséges szolgáltatásokat is ingyenesen kell biztosítani, hiszen ha az online szolgáltatások csak borsos áron használhatók, akkor csak nő a szakadék az „információban gazdag" és a „információban szegény" polgárok között.

A közművelődési könyvtárak

Raymond Astbury

Részlet a Librarianship and information worldwide 1998 c. kiadványból. London etc., Saur, 1998. 81-91. p. A tömörítést Kövendi Dénes készítette.

A közművelődési könyvtárak és az üzleti szellem

A közművelődési könyvtárosoknak most választaniuk kell a *küldetés* és a *piac* között. Azok a reformok, amelyeket a kormányok a világon sokfelé a közületi szektor egész területén foganatosítanak, kihatnak struktúrájukra, pénzügyi ellátásukra. üzleti gyakorlatukra, tervezésükre és beszámoltatásukra, személyzeti munkájukra és indusztriális kapcsolataikra.

A könyvtárügy nemzetközi irodalma azt mutatja, hogy a könyvtárosok átvették az üzleti szektor munkaszervezési stratégiáit és technikáit, a kereskedelmi árusítás szókincsét. Közönségüket, amelyet addig az *olvasók, használók* névvel illettek, egyre gyakrabban nevezik *fogyasztó*nak (consumer).

Az angol Usherwood keményen bírálja a közművelődési könyvtár irányvonalában bekövetkezett változásokat; szerinte nem lehet a magánszektor értékeit, stratégiáit, módszereit és terminológiáját átvenni, irányítási szellemét bevezetni olyan intézményben, amelynek az a *létalapja,* hogy kielégítse a polgárok és a közösségek szükségleteit ugyanúgy, mint a fogyasztók kívánságait.

A teljesítménymutatók alkalmazása általánosan elterjedt a könyvtári világban. A német közművelődési könyvtárügy például annak a megvitatásával fog-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lalkozik, hogyan vezethetők be az új módszerek a közületi szektor irányításába (ott sokszor a közművelődési könyvtár az első olyan intézmény a közületi szektorban, amelyen az új irányítási technikákat kikísérletezik), hogyan lehet átszervezni a könyvtárakat úgy, hogy adminisztrációjuk egyszerűbb, kisebb és rugalmasabb legyen (hasonlóan az üzleti világ hatékony és karcsúsított szervezeteihez), s milyenek legyenek a teljesítménymutatóik.

Norvégiában a közművelődési könyvtári teljesítmény mérésének 3 éves programja folyik. Az USA-ban egy menedzser-szakember megállapítása szerint a közművelődési könyvtár azon kevés helyi önkormányzati szolgáltató szerv közé tartozik, amelyek vállalkoztak a teljesítménymérésre, s ezt más szervezeteknél érdemlegesebben teszi.

Egy nagy-britanniai felmérés során a válaszoló könyvtárosok több mint 90%-a úgy nyilatkozott, hogy az utolsó öt évben terjedt az output-normatívák, mércék alkalmazása. Ez a trend még erősödik is, mivel a Kulturális Örökség Minisztériumának a közművelődési könyvtárakkal foglalkozó *Reading for the future* c. kiadványa azt kívánja, hogy Angliában minden könyvtárfenntartó minden év áprilisára nyújtsa be a jövő évi közművelődési könyvtári tervét, amely magában foglalja a fő teljesítménymutatókat és célkitűzéseket.

Ausztráliától a Kínai Népköztársaságig meghonosodott az a gyakorlat, hogy mérik és egymással összevetik a könyvtári rendszerek teljesítményét.

„Kapják meg pénzük ellenértékét az adófizetők és a fogyasztók" – ezt hangoztatják azok a kormányok, amelyek a legnagyobb lendülettel igyekeznek megreformálni a közületi szektor irányítását, és átszervezni az intézményeket. Ezt a jelszót hangoztatta a wellingtoni (Új-Zéland) városi tanács is, amikor elfogadta egy rendszerszervezési szakember javaslatát, hogy a könyvtár személyzetét 2 év alatt 146 teljes státusról 93-ra csökkentsék. A Tanács úgy véli, hogy a karcsúsítás inkább javítja, mint rontja a közönségnek nyújtott szolgáltatásokat, tekintettel az új technológiai eszközök bevezetésére, ezen belül önkiszolgáló kereső rendszerek kialakítására és a könyvtár online katalógusának távolból is hozzáférhetővé tételére.

Az Egyesült Királyságban a Számvevő Bizottság, amelynek tagjait a kormány jelöli ki, de amely mind az országos, mind a helyi kormányzattól független, *megtérülési vizsgálatot* végzett a közművelődési könyvtári szolgáltatások terén. A vizsgálat elején meglepte a kutatókat, milyen sokféle tevékenységet végeznek a közművelődési könyvtárak, milyen nehéz megbízhatóan megállapítani szolgáltatásaik hatékonyságát, kivált célkitűzéseik összessége szempontjából. Nem tudták tisztán látni, mit is tekintenek küldetésüknek, prioritásuknak a közművelődési könyvtárak. A könyvtárosok viszont – ki-ki a maga kulturális kontextusában – valóban ráálltak, hogy újra definiálják (egyelőre még nem egészen következetesen) a közművelődési könyvtár fő feladatait, prioritásait, s így világosabb képet adjanak szolgáltatásaikról a politikusok és a közönség számára.

Usherwood *„szociális számvevőségi vizsgálatot"* sürget, amely a könyvtár szociális költségeit és hasznát méri fel; ez illik olyan intézményhez, amely az Unesco közművelődési könyvtári manifesztuma (1994) szerint *„eleven oktatási, kulturális és tájékoztatási erő"*, s amelynek a szolgáltatásaihoz mindenkinek egyformán biztosítani kell a hozzájutást. A British Library kutatási támogatást nyújtott a sheffieldi egyetemnek, hogy végezzen ilyen vizsgálatot néhány városi és falusi körzetben. Ettől függetlenül már befejeződött egy vizsgálat egy olyan körzetben, ahol a személyzet nyolchetes sztrájkja miatt csaknem teljesen szünetelt a könyvtári szolgáltatás, s a használók nagy többsége fölfedezte, hogy a közművelődési könyvtár *„felbecsülhetetlen értékű szolgáltatás, amely javítja az élet minőségét, és sok embernek olyan lényeges szükségletét elégíti ki, amelyet semmilyen más tevékenység nem tud betölteni"*.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kötelező versenypályázat (CCT)

Több ország kormánya azt kívánja a helyi önkormányzatoktól, hogy szolgáltatásaik ellátásáról – a könyvtári szolgáltatást is beleértve – versenypályázat alapján gondoskodjanak. Különféle neveket kapott ez a módszer: piaci ellenőrzés, kötelező versenypályázat (*compulsory competitive tendering, CCT*), bérbeadás, outsourcing. A CCT célja: jobb szolgáltatás kevesebb pénzért, vagy jobb szolgáltatás ugyanannyi pénzért, vagy ugyanolyan szolgáltatás kevesebb pénzért. Ez a folyamat azzal jár, hogy elkülönül egymástól a vásárló (a könyvtárfenntartó) és a szolgáltató (a szerződő fél).

Az Egyesült Királyságban éveken át folyt a közművelődési könyvtárakban az állománygyarapítás és különféle szolgáltatások *bérbeadása*, és költséghatékony szolgáltatásokat eredményezett. A CCT azonban azt is megkívánhatja a szerződő vállalkozótól (vagy a házon belüli könyvtári személyzettől, ha ők is pályázhatnak), hogy közvetlenül a közönségnek szolgáltasson, a fenntartóval kötött szerződés alapján. Így megtörténhetik, hogy a vállalkozó által alkalmazott személyzet működtet egyes osztályokat vagy fiókokat, esetleg az egész könyvtári hálózatot. – Különféle kísérleti formákat próbáltak ki a közművelődési könyvtári szolgáltatás ellátására; végül (1995) egy szakértői jelentés megállapította, hogy a CCT ugyan alkalmazható a közművelődési könyvtárakban, de nem igazán alkalmas, és a költséghatékonyságot sem javítja. A Kulturális Örökség Minisztériumának legújabb (1997) állásfoglalása leszögezi, hogy egyelőre nem kívánják meg a helyi hatóságoktól a CCT bevezetését a könyvtári ellátásba.

Az országban két könyvtárfenntartó hatóság (két londoni kerület) adott bérbe könyvtári szolgáltatásokat; az egyik a bibliográfiai szolgáltatásokra írt ki eredményes pályázatot, a másik pedig két fiókkönyvtár működtetésére; mindkét pályázatot könyvtáron belüliek nyerték meg. E kerületek egyike sem terjesztette ki azután a CCT-t egyéb könyvtári szolgáltatásokra.

A brit kormány a *jóléti alapítványokat* is igyekszik bevonni a könyvtári ellátásba. Az egyik londoni kerület egy független jóléti alapítványra bízta teljes Szabadidős Szolgáltatási Igazgatóságát (benne a könyvtárat). Ebben a modellben a helyi hatóság marad a legfőbb pénzügyi ellátója a könyvtárnak, ez tűzi ki és ellenőrzi a munka céljait; azt azonban a törvény nem teszi lehetővé, hogy a helyi tanács többséget szerezzen az alapítványt működtető nonprofit egyesülés tanácsában.

Ennek a modellnek a prototípusa megvan Hollandiában, ahol a legtöbb közművelődési könyvtárat a helyi önkormányzat tartja fenn, de *magánalapítvány* formájában szervezi meg (néhány nagyobb könyvtár munkáját azonban az önkormányzat közvetlenül ellenőrzi). Az alapítvány könyvtári tanácsa többnyire nagy vonalakban határozza meg a könyvtár feladatait, a tényleges irányítás azonban teljesen a könyvtárigazgatóé.

Svédországban élénk, sőt szenvedélyes vita folyt a könyvtári szakmán belül és a politikusok között a CCT közművelődési könyvtári alkalmazásáról. Különböző típusú partnerekkel kötöttek szerződést: egy üzleti csoporttal, egy könyvkereskedő-csoporttal (amely a könyvtárral és a helyi művelődési egyesületekkel működött együtt), egy helyi könyvkereskedővel, a Munkás Művelődési Szövetséggel, a Lakásbérlők Országos Építési és Takarékszövetségével, sőt egy esetben a Liberális Párt egyik szervezetével. Szerepeltek még *A könyvtár barátai*-nak csoportjai és egyéb önkéntes szervezetek, amelyek társadalmi munkában működtették a könyvtárat. A munkások és a társadalmi egyesületek valóban jelentős szerepet játszottak a svéd közművelődési könyvtárak létrejöttének és korai fejlődésének időszakában, de az építési szövetségek nem; az pedig végképp problematikus, hogy egy politikai elkötelezettségű csoport alkalmas-e a könyvtári szolgáltatások közvetlen ellátására.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A svéd vizsgálatok azt mutatják, hogy *a CCT nem csökkentette a költségeket.* Kiderült, hogy az ilyen irányítás nem hatékony olyan lényeges területeken, mint a beszerzés és a költségelszámolás. Mintegy tíz könyvtárat, főleg fiókkönyvtárakat, még mindig külső szerződő felek kezelnek, de a CCT bevezetése ma már nem vitatéma a politikában.

Szenvedélyes, erősen polarizált és politicizált vita bontakozott ki viszont a CCT-ről Ausztráliában, Victoria államban. Az állam 1994. évi CCT-törvénye megköveteli, hogy minden helyi önkormányzat vesse piaci ellenőrzés alá nem egyes szolgáltatásait, hanem egész költségvetésének évről-évre (három év alatt 20%-ról 50%-ra) növekvő részét. Ennek kimondása előtt kevés előzetes vizsgálatot végeztek; egyetlen esettanulmányt ismerünk 1996-ból, egy könyvtári rendszer nem alapvető szolgáltatásainak bérbeadásairól. Más ausztráliai állam még nem vezette be a CCT-t a könyvtári ellátásba.

A szolgáltatások bérbeadását illetően pragmatikusabb nézeteket vallanak azok a könyvtárosok, akik hangsúlyozzák, hogy a könyvtár ugyan sokoldalú intézmény, amely oktatási, művelődési, szórakozási és tájékoztatási funkciókat egyaránt ellát, de ezen a széles spektrumon belül most mégis meg kell határoznia alapvető tennivalóit. A pénzügyi megszorítások idején, amikor a közönség multimédia anyagot, Internet-hozzáférést és testre szabott szolgáltatásokat követel, a közművelődési könyvtárakat hatékonyabbá teheti a racionalizálás, az együttműködés, a nem alapvető tevékenységi ágak bérbeadása szakosított testületeknek.

Hollandiában sok könyvtár letérőben van a hagyományos rendszerről, amelyben a helyi hatóság a kiadások becslésén alapuló évi költségvetéssel gondoskodik a könyvtár működéséről. Ehelyett újfajta szerződéses rendszer alakul ki: az önkormányzat szerződést köt a könyvtári tanáccsal, ebben a könyvtár által kitűzött célok alapján biztosítja a pénzügyi ellátást egy bizonyos – 3-4 évi – időszakra. Ez a rendszer rugalmasabb irányítást tesz lehetővé, viszont megköveteli a szolgáltatások költségeinek pontosabb számbavételét. Ha a könyvtár nem éri el kitűzött céljait, az önkormányzat csökkenti az anyagi támogatást. (Valószínűleg nem növeli viszont a támogatást akkor sem, ha túlteljesít a könyvtár.)

A közművelődési könyvtárak és a gazdasági fejlődés

A könyvtárosok a legtöbb országban nem is remélik, hogy pusztán az adóból származó támogatás alapján előkelő szerepet játszhatnak a digitális korban. Jelenlegi rangjukat és teljesítményüket is egyre nehezebb fenntartaniuk csupán az adóból származó támogatással. Erősödik a verseny a közpénzekért az önkormányzat különféle szolgáltatási területei között. A közművelődési könyvtárosoknak törniük kell magukat, hogy meggyőzzék a helyi politikusokat, milyen értékes az ő munkájuk a közösség számára. Egy amerikai könyvtári konferencián 1996-ban egy kaliforniai városatya kijelentette, hogy államában a városi politikusok lényegében már nem „közjóléti" intézménynek tekintik a könyvtárat, hanem olyan „költséghelynek", amely egyre többet igyekszik kimarkolni a közös kasszából.

A közművelődési könyvtári statisztikák nemzetközi összevetése azt mutatja, hogy a sokféle szolgáltatás között mindenütt dominál a nyomtatott dokumentumok használata, a könyvtárközi kölcsönzés és a gyermekkönyvtári munka. Az is kiderül, hogy az egy lakosra jutó könyvtári kiadások a skandináv országokban a legmagasabbak, Kanada, Új-Zéland és Hollandia alkotja a második csoportot, az Egyesült Királyság és az USA a harmadikat, csak utánuk következik Ausztrália, Franciaország és Németország. (A különböző számviteli módszerek és szolgáltatási formák miatt az összehasonlítás természe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tesen nem lehet pontos.) A könyvtári tagok aránya 6 és 50 % között váltakozik.

Az USA-ban a 90-es évek elején a gazdasági recesszió nyomasztotta a könyvtárakat, ráadásul 1994-ben országosan befagyasztották az adóból nyújtott támogatásokat. Jelenleg nagyjából egyensúlyban vannak a könyvtári költségvetések. Mégis igen feszítetten kell gazdálkodni velük, hogy a könyvtár eleget tegyen a jelenlegi igényeknek, amikor a közösség elektronikus központjává kellene válnia, az új technológiák viszont egyre drágábbak. Ilyen körülmények között vetették fel a könyvtárosok a közművelődési könyvtár *„anyagi értékének"* kérdését, hogy ti. mennyiben mozdítja elő a közösség gazdasági fejlődését. Tudjuk, hogy a könyvtár jelenléte élénkíti az illető városban a kiskereskedelmi forgalmat. Egy ausztráliai menedzsment-szakember azt hangoztatja, hogy nemcsak a politikusok, hanem a könyvtárosok is lényegesen alábecsülik a közművelődési könyvtárak meglévő és potenciális gazdasági értékét; szerinte jelenleg itt minden 1 dollárnyi befektetés 2 dollárnyi hasznot hoz. Így vetik hát fel a kérdést egyes könyvtárosok: *„Mit hoz dollárban az Önök közművelődési könyvtára az Önök városának?"* Az amerikai PLA (Közművelődési Könyvtári Egyesület) kutatásokat finanszíroz egy olyan költség-haszon elemzési modell kialakítására, amellyel ki lehet mutatni, milyen gazdasági haszon származik közvetlenül vagy közvetve a könyvtári beruházásokból. Egy új-zélandi tanácsadó cég is dolgozik ilyen költség-haszon modellen, a könyvtári „termékek" értékének megállapítására.

A közgazdászok megegyeznek abban, hogy a kisvállalkozások egyre nagyobb szerepet játszanak a gazdasági fellendülésben és a munkaalkalmak teremtésében, ebből fakad az az elgondolás, hogy a közművelődési könyvtárak tekintsék prioritásuknak e szektor információellátását. Mind a fejlett, mind a fejlődő gazdaságú országok szakirodalma foglalkozni kezd azzal, milyen szerepet játszanak a könyvtárak a falusi közösségek gazdasági fejlődésében, és milyen szerepet játszhatnak mint információszolgáltatók a közösség együttműködéses hálózataiban, a digitális korban. Kínában pl. a közművelődési könyvtárosok a falusi körzeteket a gazdasági és mezőgazdasági fejlődést szolgáló brosúrákkal látják el, amelyek tartalma azután leszivárog az írástudatlan parasztok közé. A könyvtár tehát igen sokféle szerepet vállalhat a gazdasági fejlődésben, az írástudás terjesztésétől a specializált üzleti tájékoztatásig. Jelenleg azonban még a fejlett gazdasági és könyvtári rendszerű országokban is sok az olyan könyvtár, amely nem alakított ki speciális üzleti tájékoztató szolgáltatásokat.

Amikor tehát a könyvtárak anyagi megszorításokkal küzdenek, amikor új, költséges „értéknövelő" szolgáltatásokat kell kialakítaniuk, fenn kell tartaniuk a minőségi könyv- és multimédia-ellátást, amellett a társadalmi egyenlőséget is szolgálniuk kell a kisebbségi csoportok speciális ellátásával – felmerül a kérdés, hogy *mi tekinthető alapszolgáltatásnak, és mi sorolható a térítéses kategóriába.* Ez a kérdés egyre mélyebben megosztja a könyvtárostársadalmat a világ különböző országaiban.

Az ALA politikája ellenzi a térítést, a PLA egyik bizottsága viszont határozatokat készít elő a térítési politikáról, nem annyira elvi, mint inkább pragmatikus alapon. Ez komoly nézeteltéréseket váltott ki a PLA 1996. évi konferenciáján. Némelyek ideológiai alapon ragaszkodnak az ingyenességhez, mert félnek, hogy a speciális térítéses szolgáltatások fokozatosan kiszorítják az alapszolgáltatásokat; ellenfeleik szerint viszont ezzel gátolják a térítéses és az ingyenes szolgáltatások várható szimbiózisát, amely épp az ingyenes szolgáltatásoknak válhat majd előnyére. – A kínai közművelődési könyvtárakban is térítést kérnek már az SDI szolgáltatásért, a lapkivágatokért, speciális oktatási és egyéb rendezvényekért.

Az *anyagi támogatásért* indított kampányok, a könyvtári épületek és szolgáltatások *szponzorálását* élénkítő programok elsősorban az USA könyvtár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ügyét jellemzik. Egyedül itt alakult ki az a politikai technika, hogy a könyvtárak helyi népszavazást szerveznek – vagy azért, hogy védekezzenek az önkormányzat költségvetés-csökkentő tervei ellen, vagy azért, hogy a közvéleményre támaszkodva szerezzenek fokozott támogatást. Egyre több könyvtári rendszer – ma már az összesnek mintegy a fele – foglalkozik ilyen pénzszerző kampányokkal; ezek 1996-ban 25 %-kal több pénzt szereztek ilyen módon, mint egy évvel azelőtt. A szolgáltatási térítésekből és támogatási kampányokból származó jövedelem azonban még mindig csak csekély százalékát teszi ki az adókból származó költségvetési juttatásnak, és nem éri el annak a jövedelemnek az összegét sem, amely a bírságokból, kártérítésekből és a pénzért kölcsönzött dokumentumtípusokból származik.

A brit közművelődési könyvtári statisztikák azt mutatják, hogy ezek költségvetése az utolsó tíz évben stagnált vagy fokozatosan csökkent, reálértéke az 1994/95. évben volt a legmagasabb. A jövedelemszerzés tíz év alatt 60%-kal, az utolsó öt évben 25%-kal többet eredményezett, az utolsó két évben erősödött a bírságok és térítések hatása. Ez utóbbiak átlaga azonban országos méretekben egy könyvtárhasználóra vetítve még mindig csak 1 font. Az audio- és kivált a videokölcsönzésből származó jövedelem lendületesen emelkedett, de abszolút számokban még mindig jelentéktelen. Egyes országokban nagyobb a súlya az így szerzett jövedelemnek, Hollandiában pl. a könyvtárak bevételének 20%-át teszik ki a beiratkozási díjak és a térítések.

A statisztikai adatok ugyan azt jelzik, hogy a brit közművelődési könyvtárügy általában stabil pénzügyi körülmények között működött az utolsó tíz évben, a szakirodalom és napi sajtó azonban továbbra is a rendszer „pénzügyi válságáról" ír. Felfogásuk abból a tényből táplálkozik, hogy a költségvetésből továbbra is csak feszített gazdálkodással lehet gondoskodni új szolgáltatásokról és kielégíteni a közönség megnövekedett igényeit. Erősen csökkent a heti tíz óránál rövidebb ideig nyitva tartó szolgáltatási pontok száma, de lényegesen csökkent a 45 óránál tovább nyitva tartóké is; emellett gyengül a rendszer szakmaisága, mert tíz év alatt 16,1%-kal csökkent a diplomás személyzetnek a lakosság lélekszámához viszonyított létszáma, s ezt a folyamatos hanyatlást a szakképzettség nélküli könyvtári asszisztensek számának növekedése kompenzálja. A könyvtárfenntartók egy kis része lényeges megszorításokat foganatosított, ami nagy visszhangot váltott ki a közvéleményben; ha az 1997-98-ra tervezett újabb költségvetés-csökkentések megvalósulnak, további lényeges károkat szenved a rendszer.

Törvényhozás, átszervezés, átcsoportosítás

Az Unesco 1994. évi manifesztuma szerint „a közművelődési könyvtárnak elvben ingyenesnek kell lennie". Ezt az elvet azonban mindenütt kikezdik. Egy cikkíró már 1994-ben rámutatott, hogy az európai könyvtári törvényhozás kodifikálja az alapszolgáltatások ingyenességének elvét, ugyanakkor viszont felhatalmazza a helyi hatóságokat különböző díjak szedésére.

Az alap- és egyéb szolgáltatások pénzessé tétele ügyében változatos az európai helyzet, függetlenül attól is, hogy van-e könyvtári törvénye egy országnak, vagy nincs. Jelenleg azonban egyre inkább bevezetik a beiratkozási díjat a közművelődési könyvtárakban. Ilyen díjat szednek Hollandiában és Belgiumban, de egyre inkább Francia- és Németországban is. Frankfurt, Nürnberg, Lipcse és Drezda kivételével a legtöbb német nagyváros könyvtára már rátért erre.

Az Egyesült Királyságban a kormány 1997-ben megerősítette azt az állásfoglalását, amely szerint a könyvek kölcsönzése és helyi használata ingyenes.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Finnország kivételes Európában annyiban, hogy 1992. évi könyvtári törvénye kötelezi a könyvtárakat: ingyen kölcsönözzenek mindenféle anyagot – nyomtatványt, av-anyagot, kottát –, s helyi használatukat is ingyenesen engedélyezzék. Ez a törvény ugyan nem kötelezi a helyi hatóságokat könyvtár fenntartására, gyakorlatilag azonban ezt mindenütt megteszik. Most új könyvtári törvény készül, amelyet várhatóan még 1997-ben meghoznak. Ez megerősíti az ingyenesség fenti elvét, és első ízben teszi a helyi hatóságok kötelességévé a közművelődési könyvtár létesítését és fenntartását, amely helyi szinten az alapszolgáltatások egyikének számít. A finn közművelődési könyvtárak 60%-ában (1995-ben még csak 15%-ában) hozzáférhető az Internet; szedhetnek díjat az Internet használatáért, ezzel a lehetőséggel azonban nem élnek. A kormány 10 millió márkát fordít *„A finn információs társadalom felé"* programra 1996-ban. Egy másik államilag finanszírozott program *„A tudás háza"*, arra ösztönzi a közművelődési könyvtárakat, hogy mozdítsák elő a hálózatok nyilvános használatát a kulturális termékek terjesztése végett.

A svéd könyvtárfenntartók országos törvény nélkül is gondoskodtak az ingyenes közművelődési könyvtári szolgáltatásokról. 1996-ban azután megszületett az első svéd könyvtári törvény is, ennek értelmében a helyi hatóságok kötelesek közművelődési könyvtárat fenntartani, és ingyenes a nyomtatott dokumentumok használata és kölcsönzése, beleértve a könyvtárközi kölcsönzést is; nyomatékosan ajánlják, hogy az av-anyagok kölcsönzése és az Internet használata is ingyenes legyen.

Az ír könyvtáros-egyesület következetesen ellenzi a könyvtári szolgáltatások díjassá tételét, a kormány azonban a helyi hatóságokra bízza, kérnek-e díjat a könyvkölcsönzésért. A 32 könyvtárfenntartó közül 27 megkívánja a könyvkölcsönzőktől vagy a beiratkozási díjat, vagy a könyvenkénti térítést, sőt némelyikük mind a kettőt. Helyenként felmentik ez alól a nyugdíjasokat és a munkanélkülieket, 12 fenntartó viszont még a gyermekektől is megkívánja a beiratkozási díjat, sőt egyikük a könyvenkénti kölcsönzési díjat is.

Közép- és Kelet Európáról már 1991-ben megállapította egy megfigyelő, hogy itt a piacgazdaságra való áttérés mellett a közművelődési könyvtárak költségvetését is megnyirbálják, így olyan helyzet alakul ki, amelyben az addig ingyenes szolgáltatásokért is térítést kérnek. A legtöbb közművelődési könyvtárban csökken a használók és kölcsönzések száma, a könyvek és folyóiratok gyarapítása, a szolgáltatási pontok, a diplomás és a segédszemélyzet létszáma, és csökken a bevétel. A könyvtári személyzet, mint a kulturális szektor tartozéka, az országos átlagnál alacsonyabb bérekben részesül.

Új *könyvtári törvény* készül több országban, pl. Lettországban és Szlovéniában. *Magyarországon* már rövidesen megszületik a könyvtári törvény, amely stratégiailag beilleszti az országos könyvtári rendszert az új piacgazdaságba. Az új rendelkezések értelmében mindenki ingyen használhat majd minden dokumentumot a könyvtárban, a kölcsönzéshez azonban a 14 éven felüliektől beiratkozási díjat kérnek. Ennek összege a helyi hatóság döntésétől függ, a törvény azonban azt ajánlja, hogy ne legyen magasabb az előző évben beszerzett nyomtatott dokumentumok átlagáránál. Az av-anyag kölcsönzéséért és az Internet használatáért is fizetnek a beiratkozott olvasók.

Már 1993-ban megállapították, hogy *„az új Oroszországban"* csak a radikálisok kardoskodnak az ingyenesség elve mellett. Az 1994 decemberében megszületett könyvtári törvény értelmében az alapszolgáltatások ingyenesek, az olvasóknak azonban beiratkozási díjat kell fizetniük. Nagyobb bajuk az orosz könyvtárosoknak, hogy – a közületi szektor egyéb dolgozóihoz hasonlóan – nekik is sokáig kell várniuk amúgy is alacsony munkabérük kifizetésére.

Ahol új, a közművelődési könyvtárakat is érintő törvény készül, mindenütt fellángol a vita *az alapszolgáltatások ingyenessége* körül. A törvények álta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lában engedékenyebbé válnak a térítés kiszabása ügyében.

Kanadában jelenleg a legtöbb tartományban még nem kérnek díjat az alapszolgáltatásokért. Az albertai törvény szerint a könyvtárak díjat kérhetnek a kölcsönzésért, de a helyi használatért nem. Quebec törvénye megengedi a tagsági díjak szedését, ennek összege könyvtárról könyvtárra változik. Az új-fundlandi szabályok nem tiltják a beiratkozási díjat, a könyvtárak azonban jelenleg még nem élnek a lehetőséggel. – Ontario tartományban az 1997. januári törvény biztosítja a helyi lakosok számára a könyvtárak és a könyvtári dokumentumok használatának, valamint a nyomtatott dokumentumoknak az ingyenes kölcsönzését, a testi fogyatékos helyi lakosoknak pedig a speciális formájú dokumentumok ingyenes kölcsönzését is. Egy másik törvény, amely a takarékosságot szolgálja a közületi szektorban, még ugyanebben a hónapban nagyobb autonómiát biztosított a helyi könyvtári bizottságoknak a könyvtárak irányítása és finanszírozása terén. *A tartomány viszont kivonulóban van* a helyi könyvtárak finanszírozásából. 1995/96-ban 30 milliót juttattak Ontario mintegy 1000 könyvtárának, ez a támogatás 1997/98-ban már csak 18 milliót tesz ki, a következő évben pedig meg is szűnik. A helyi hatóságok, nagyobb autonómiájukkal élve, maguk döntsék el, hogy az adókból vagy egyéb forrásokból kárpótolják-e a könyvtárakat. Továbbra is támogatja és finanszírozza azonban a tartomány az együttműködési kezdeményezéseket, az összehangolt állományalakításnak az egész tartományt átfogó hálózatát, valamint azokat a távközlési vonalakat, amelyek a tartomány könyvtárait egymással és az globális hálózatokkal összekötik.

Az ún. fejlődő országokban olykor lényegében azért vezetnek be beiratkozási díjat, hogy korlátok közé szorítsák a csekély dokumentumállomány használatát; több adat van erre pl. Zimbabwéból.

Az Indiai Unió 26 államának a fele sem hozott még könyvtári törvényt, pedig a szakfolyóiratok mintaszabályzatok közlésével igyekeznek serkenteni ezt a folyamatot. Az a fő nehézség, hogy az állam kormánya nem akar részt vállalni a közművelődési könyvtárak ellátásából, s amellett a közönség igénye sem valami erőteljes. Az államilag és önkormányzatilag fenntartott könyvtárakon kívül sok helyen nyújtanak könyvtári szolgáltatásokat vallási és jótékonysági szervezetek is, csekély tagsági díj ellenében.

Az Egyesült Királyságban átszerveződőben van a helyi önkormányzatok rendszere; ha a tervek megvalósulnak 208 könyvtárfenntartó hatóság lép a jelenlegi 167 helyébe. Ezzel kapcsolatban komoly probléma, hogy az új, kisebb körzetekben meglesz-e a lakosságnak az a kritikus tömege, amely a magas szintű könyvtári szolgáltatáshoz szükséges.

Az átszervezett önkormányzaton belül tovább folytatódik az *ügykörök* máris megfigyelhető *átcsoportosítása*. A könyvtári osztályokat nagyobb – pl. szabadidős és szórakoztatási, vagy kulturális, vagy közoktatási – igazgatóságokba olvasztják be. Usherwood helyesebbnek tartaná, ha a könyvtárak átfogó információszolgáltatási igazgatóságok vagy ügyosztályok hatáskörébe kerülnének, amelyek ellátják az önkormányzat oktatási, művészeti és kulturális funkcióit. Az új, nagyobb igazgatóságokon belül a személyzet az addigi ügyosztálykeretektől függetlenül működhetne. A könyvtári ellátást vagy könyvtáros irányíthatná, aki a könyvtári szektoron kívüli programoknak is gazdája lenne, vagy pedig olyan valaki, aki nem könyvtáros, de egyéb szolgáltatások mellett a könyvtárért is felelős. Az ilyen átfogó testület keretében a vezetési készségek fontosabbá válnak a szakmai gyakorlatnál. Az ügyosztályok összeolvasztásának és a sokféle vonatkozásban alkalmazható vezetési készségek fejlesztésének ez a folyamata számos országban észrevehető, Norvégiától és Svédországtól az USA-ig.

Az USA némelyik államában több *iskolai könyvtárat* bezártak, a helyi könyvtári szolgáltatásokat pedig mindenütt gazdaságosabbá igyekeznek tenni; ez az iskolai és a közművelődési könyvtárak egyesí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tésére csábítja a helyi hatóságokat. A sors iróniája ez, hiszen történelmileg épp az USA-ban küzdött különösen intenzíven a közművelődési könyvtár az iskolaépületből való kiszabadulásáért, s néhány önkormányzat még csak a közelmúltban jutott el idáig. Az iskolai és felsőoktatási könyvtárak költségvetésének megnyirbálása számos országban növeli a közművelődési könyvtárakra nehezedő nyomást, mivel a diákok jobban rászorulnak az ő szolgáltatásaikra.

Az Egyesült Királyság törvényhozása kivonja az iskolákat a helyi oktatási ügyosztály pénzügyi ellenőrzése és irányítása alól, a most átszerveződő helyi hatóságok pedig komoly anyagi nehézségekkel küszködnek; ez nagyon sebezhetővé teszi az iskolai könyvtári szolgáltatást, akár a közoktatási, akár a könyvtári ügyosztályhoz tartozik. A kormány erősíteni igyekszik az iskolák önkormányzatát, így maguk dönthetik el, hogy a helyi önkormányzaton keresztül vagy más úton „vásárolják meg" a könyvtári szolgáltatást.

A referálás kognitív modelljei

Koltay Tibor

Közel egy évtizede megpróbáltam feltérképezni, milyen modellek alapján kerülhetünk közelebb ahhoz, hogy hatékonyan és jó minőségben készíthessünk referátumokat.[1] Hogy a kérdésfeltevés ismét aktuálissá vált, annak több oka is van.

A referátumok iránti igény

Valószínű, hogy referáló és indexelő szolgáltatásokra akkor is szükség lesz, ha a teljes szövegek a jelenleginél sokkal nagyobb mértékben lesznek elérhetők a hálózatokon.

Mindenek előtt a World Wide Weben elérhető dokumentumok nagy száma folytán van igény referátumokra. A referátumok ugyanis (eddig is ismert funkciójuknál fogva) segítenek a valóban releváns találatok azonosításában. A dokumentumok rendkívül nagy számán kívül ez két tényezővel magyarázható.

Egyrészt kevés információval rendelkezünk arra nézve, hogy milyen alapon kerülnek be egy-egy Web-kereső (search engine) állományába az egyes dokumentumok, de világos, hogy legtöbbjüknél nem történik érdemi szelekció.

Másrészt a Web-oldalakon nincs lehetőség az adatok mezőkbe történő rendezésére, így – a hagyományos adatbázisokkal szemben – nem kereshetünk a szerzőre, a cím szavaira stb. Találatként egyformán bekerülhet a keresett kifejezés akkor is, ha az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az első vagy az utolsó bekezdésben, vagy akár egy lábjegyzetben fordul elő. Ezen csak az olyan metaadat-formátumok megjelenése változtat némileg, mint a Dublin Core és a Warwick Framework. A Web-keresők azonban olyan anyagokban keresnek, amelyekben a metaadatokat alig vagy következetlenül használnak.

A legtöbb kereső esetében a relevancia csupán azt jelenti, hogy az adott dokumentumban fordult elő a legnagyobb számban az adott kereső-kifejezés. Ez pedig csak durva közelítést adhat és nem teszi lehetővé, hogy a minőség alapján válogassunk a dokumentumok között. Ezért is fontos volna tehát, hogy a dokumentumokba referátumokat integráljunk.[2]

Megoldás-e a gépi referálás?

A referátumok tömeges és fokozott felhasználására megoldásként kínálkozna, hogy előállításukat számítógéppel végeztessük el. Az ilyen, azaz gépi referálásra irányuló kísérletek azonban eddigi szerény eredményeket hoztak,[3] tehát továbbra is szükség van arra, hogy emberi erőfeszítéssel hozzunk létre referátumokat.

Tud-e mindenki referálni?

Információkat a hétköznapok során is tömörítünk: röviden elmeséljük a nemrég látott film történetét, a nyelvvizsgán pedig valamely szöveg rövid és tömör ismertetését követelhetik meg tőlünk. A tömörítéssel való esetenkénti, nem-hivatásszerű foglakozás egészen odáig terjed, hogy a különböző területeken dolgozó kutatók gyakran tartanak a friss szakirodalom alapján szóbeli beszámolókat az adott terület legújabb eredményeiről, és az ilyen beszámolókat, a hazai gyakorlat sok esetben referátumnak is nevezi, bár igazából a szemle műfajához állnak a legközelebb.

Az írott (tulajdonképpeni) referátumokkal és főként a tudományos cikkek szerzői által írt (és sokféle néven emlegetett) autoreferátumokkal kapcsolatosan pedig az a tévhit él, hogy a tudományos kutatóvá válással mintegy automatikusan megszerezhetők az ezek írásához szükséges jártasságok.

Ez azonban távolról sincsen így, amit többek között a strukturált referátumok bevezetése is igazol.

A strukturált referátumok írásának követelménye része annak a megállapodásnak, amely az ezekhez a lapokhoz benyújtott szerzői kéziratokkal kapcsolatos követelmények egységesítésére születtek.[4] Emellett azonban a szerzői referátumokkal való elégedetlenség késztette egy sor klinikai orvostudományi folyóirat szerkesztőit arra, hogy szerzőiktől megköveteljék azt, hogy a kéziratot benyújtó szerzőknek a referátumban szükséges információkat (tipográfiailag) kiemelt címszavak („fejezetcímek") alá rendezzék, ami vezérfonalként segíti, hogy minden szükséges információ valóban megjelenjen a referátumban.[5]

1990-ben megvizsgálták ezeknek a strukturált referátumoknak az előnyeit és hátrányait és továbbra is kitartanak mellettük, amit az is bizonyít, hogy reprint formájában 1996-ban is megjelentették a felülvizsgálatról tudósító cikket.[6] Természetesen nem ez az egyetlen üdvözítő megoldás, és az ilyen referátumok jellemzőit érdemes alaposabb vizsgálatnak is alávetni, hogy hatékonyságuk és jövőbeli szerepük tisztázható legyen, esetleg készítésük módszereit finomíthassuk.[7]

A kognitív tudomány hozadéka

Az, hogy a referálás kérdésével újólag érdemes foglalkoznunk annak is köszönhető, hogy modellezéséhez új eszközöket ad kezünkbe a kognitív tudomány.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kognitív tudomány (megismeréstudomány) olyan rendszerekkel foglalkozik, amelyek „valamilyen értelemben modelláló rendszerek, amelyek a világ leképezésére jöttek létre, de saját szervezési elvekkel is jellemezhetőek, s elvont módon írhatók le"[8].

A kognitív modellek végső célja legtöbbször a számítógépes megoldások megtalálása. Ezek eléréséhez azonban alapos empirikus vizsgálatokon át vezet az út.[9] Esetünkben pedig azt kell mondanunk, hogy az empirikus vizsgálatok feltárta tények önmagukban is hasznosítható értéket jelentenek.

Modell alatt egyébként legcélravezetőbb valamely rendszer egyszerűsített reprezentációját értenünk, hozzátéve, hogy ez a definíció maga is leegyszerűsítésen alapul.

A kognitív tudomány a modellek két fő típusát különbözteti meg. A mentális modelleket az egyének alkotják meg, míg a fogalmi (konceptuális) modellek a mentális modellekénél teljesebb, pontosabb és konzisztensebb reprezentációkat tesznek lehetővé a különböző rendszerekben. A mentális modellek dinamikusak és magukba foglalják a múltban szerzett és az aktuális interakciókból leszűrt tudást (ismereteket) és meggyőződéseket. A mentális modellek az egyén tanulása során keletkeznek, míg a fogalmi modelleket rendszerek fejlesztéséhez használják az adott rendszert megtervező szakemberek.[10]

A szövegértés és az információ sűrítése

A referátumkészítés kognitív megközelítése viszonylag nagy múltra tekint vissza, hiszen a szövegértéssel való kapcsolatát már régóta vizsgálják ilyen módon.

A tömörítés és sűrítés bármely szöveg megértésében is fontos szerepet játszik. Alapjainak kidolgozása *Walter Kintsch* és *Teun van Dijk* nevéhez fűződik[11], de elképzelésüket sokan felhasználták és továbbfejlesztették.

A megértés végső soron az a képességünk, hogy a szöveg állandó tartalmát és esetenként változó jelentését a felesleges információ kihagyásával egy kivonatba tudjuk sűríteni. Ez azt is feltételezi, hogy egy-egy szöveg az aktuális igényektől és céloktól függően többféleképpen kivonatolható (tömöríthető).[12]

A referálás pedig voltaképpen célzott megértés, amely a szövegben kifejezett tartalmak és relációik, valamint a tudatosan, kívülről bevitt előismeretek interakcióján alapul.

Ebben a tekintetben nem különbözik a tartalmi feltárás más műfajaitól, az indexeléstől és részben ezekkel azonos modellekben mutatható be.

A tartalmi feltárás esetében a megértés a következőkből adódik össze:

- ismeretek az elsődleges szöveg létrejöttének feltételeiről és körülményeiről (Mi fontos az adott szakterületen?);
- az elsődleges szöveg szerzőjének közlési és befolyásolási szándékának percepciója (Mi fontos az adott szövegösszefüggésben?);
- az indexelő, referáló sajátos, közvetítői szerepének és az azzal járó körülményeknek a tudata;
- saját befolyásolási szándékának (pontosabban befolyásolási kötelezettségének, küldetésének) tudata;
- a felhasználók körét meghatározó körülmények ismerete.[13]

A referáló emlékezete tehát a következőket kezeli.

- A referálandó szakterület és a feldolgozandó szöveg szerkezete. (Ezt akár axiómaként is kezelhetnénk.)
- Az a rendszer, amelyet használ (Ez alatt nyilvánvalóan az adott referáló szolgálat által kiadott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

írásbeli vagy szóbeli útmutatásokat, előírásokat kell értenünk.).

- A rendszer felhasználóiról alkotott elképzelés.

Mindezek mellett szükséges a világról szerzett (általános, háttér-) ismeretek megléte is.[14]

A szöveg olvasásakor a mikrostrukturális elemzés során a felszíni szerkezeteket automatikusan mélystruktúrákká alakítjuk. Ezzel egyidőben megkezdődik a makrostrukturális elemzés a szöveg egészének megértését eredményezi.

A referálás alapvető szakaszát jelentő tartalomelemzés az ellenőrzött felejtés alulról felfelé haladó induktív folyamata, de szerepet játszik benne az emlékezetből aktivizált ismeretek deduktív bevitelének felülről lefele haladó folyamata is.[15]

Ebben a folyamatban az agy három egysége játszik szerepet. A szenzoros regiszter (amely inkább csak elméleti fogalom, mintsem az agy meghatározott területe lenne) vizuális információt szolgáltat a rövid távú (munka-) emlékezet (memória) számára, amely részt vesz a feldolgozásban és korlátozott tárolási funkciója is van. A vizuális információ fő forrása egyébként (nem meglepő módon) a szöveg, amelyen éppen dolgozik az adott referáló.

A harmadik egység, a hosszú távú emlékezet.[16]

A nem-hivatásszerűen végzett tömörítés lényege is ennek felel meg, tehát folyamatában egy külső információforrás (azaz az elsődleges dokumentum) elemzése történik meg, ami annak megértésén át, tömörítés és sűrítés útján egy tömör belső reprezentációt eredményez, melyet aztán szóban vagy írásban jelenítünk meg.

A tartalmi feltárás során a megértés a szokványos olvasáshoz hasonló módon történik, de a tudatosság szerepe jelentősen megnő.

A tartalmi feltárással hivatásszerűen foglalkozók tevékenységének lényeges eleme a hatékonyság. Valamilyen szervezeti keretben dolgoznak (ideértve a szabadúszókat, a kereset-kiegészítésként referálókat is), ami bizonyos szakmai szerepek felvételét is magával hozza.

A hivatásszerűen végzett tömörítésnek éppen ezért lényeges meghatározója, hogy a körben ismerni kell az információ sűrítésének eszköztárát.[17]

Mivel határidőre kell dolgozni, a megértés időben korlátozva van. A megértés kizárólagos célja a megfelelő, az információkereső rendszerhez illeszkedő reprezentációk (a referálás esetében referátum, az indexelés esetében index-kifejezések, az osztályozás esetében jelzetek) létrehozása, és ezeknek a reprezentációknak a generálása a megértést azonnal követi.[18]

A „tömörítés útján történő megértés" filozófiája tehát nem jelent feltétlenül kötelezően követendő utat a referálás értelmezéséhez. Ha ugyanis a szöveg feldolgozásának deklarált célja referátum (osztályozási jelezet, index-kifejezés) létrehozása, a szövegértés szerepe ennek segítése lesz. A szöveget nem feltétlenül kell teljességében megértenünk a referáláshoz, amely már akkor is folyik, amikor a kevésbé releváns szövegrészekkel nem foglalkozunk.[19]

A kivonatolás során keletkező struktúrák a sűrítés egy bizonyos pontján azonosak lehetnek az informatív referátummal. A további sűrítés előbb az indikatív referátum, majd az indexkifejezések megalkotásához szükséges struktúrákat eredményezi. Végül a szöveg legátfogóbb témáját képviselő makrostruktúrák az osztályozás alapjául szolgálnak.[20]

A referáló (indexelő, osztályozó) lépésről lépésre dolgozik és minden lépését egymással együttműködő stratégiák vezérlik. Tevékenysége során az eredeti szöveg (elsődleges dokumentum) egy-egy tudásegységét izolálja, majd vagy kiejti a feldolgozási folyamatból (nem dolgozik tovább vele), vagy az adott tudásegység átmeneti reprezentációk közbeiktatásával átkerül a célreprezentációba (referátumba, index-kifejezésbe, osztályozási jelzetbe).

A már említett, a világról szerzett, általános ismeretek nemcsak önmagukban szükségesek, hanem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ezekbe ágyazódnak be a szakismeretek. Ehhez hasonló a helyzet a referáló metakognitív tevékenységeivel. Ezek, úgy mint az általános megfigyelés (monitoring) és az önszabályozás nagy mértékben az általános írni, olvasni és gondolkodni tudásra épülnek.[21]

A referálás kognitív eszköztára

Ha a referálás folyamatát valós környezetben, igen részletes adatszerzéssel figyeljük, majd megfigyeléseinket ciklikusan általánosítjuk, összeállítható egy intellektuális eszközkészlet (szerszámosláda), amely a szakmai tudást, know-how-t reprezentálja. Ez az eszközkészlet több mint 500, empirikusan is igazolt stratégiát kategóriánként csoportosítva (mintegy a láda fiókjaiba, rekeszeibe rakva) tartalmaz.
Ha megnézzük ezt az intellektuális szerszámosládát, láthatjuk, hogy az nemcsak a referálás, hanem a tartalmi feltárás egésze (azaz az osztályozás és az indexelés) számára nyújt eszközöket.
Nézzünk meg néhányat ezekből az eszközökből.
Az információ kezelésének eszközei között találjuk a további feldolgozásra szánt információ megjelölését és annak ellentettjét a feldolgozásból való kihagyást. A gazdaságos feldolgozást segítő eszközök közé tartozik a következő: Ne dolgozz fel több információt, mint ami szükséges! (Az egész mondatos megfogalmazás egyébként az eszközök megjelenítésének tipikus formája.) Ugyanebbe a kategóriába tartozik, hogy jobb a kelleténél több információt megőrizni az eredetiből a készítendő referátumban való felhasználásra, mint a szükségesnél kevesebbet.
A szakterületről és a világról meglevő tudásunkat aktivizálni kell egy-egy adott felhasználás céljára, azt elő kell keresnünk emlékezetünkből, nemrégiben megszerzett tapasztalatokra is érdemes visszakapcsolnunk, és ha hiányosak ismereteink, utána kell néznünk az adott témának kézikönyvekben, enciklopédiákban stb. Ez négy eszköz a tudás kezelésének kategóriájából.
Magához az elsődleges dokumentumhoz kapcsolódnak az intellektuális szerszámosláda többek között következő műveletei: a dokumentum fő jellemzőinek meghatározása, az abból hiányzó információ megállapítása. A korábbiakhoz képest jelentős változás itt, hogy e műveletcsoport a tartalmi feltárás szakmai készségei köré csoportosul.
A dokumentum áttekintését a navigálás eszközei között találjuk, amiben a szövegnek a szerző megalkotta szerkezete és (külön műveleti pontban említve) a szöveg formális tájékoztató eszközei (pl. tartalomjegyzék) segítenek. A szövegen belüli mozgás alpontjában találkozunk a szöveg formális tagolásának valamint a szövegen belüli utalók (keresztutalók) felhasználásával.
Ezek az elemek aztán a „szövegszervezet elemeinek kiválasztása a formális vonások alapján" elnevezésű alfejezetben is egy sor műveletet eredményeznek.
A referáló saját ismeretei segítségével hidalhatja át az elsődleges dokumentum homályos szövegrészei okozta hiátusokat. A referálónak össze kell vetnie az azonos információ különböző szövegbeli reprezentációit és ezekből a legjobbat kell választania. (nyilvánvalóan csak egyet, hiszen a referátum tömörsége nem engedné meg az ismétléseket.)
Közismert referálási irányelv is megjelenik a következő műveletekben: Használd fel az (eredetiben) a „Következtetések" fejezetet a referátum teljességének ellenőrzésére! Ellenőrizd ezt a fejezetet arra, hogy ellenőrizd, tükrözted-e az eredményeket!
Egy későbbi pontban is találunk hasonló természetű művelteket: Hagyd ki azt, ami triviális!
Csak a szerző saját eredményeit, másoktól idézetteket ne! Ami pozitív értelemben szerepel, ami fontos, annak be kell kerülnie a referátumba, amit tagadólag említenek, annak nem.[22]
Összességében azt mondhatjuk, hogy az intellektuális szerszámosláda egyaránt tartalmazza ugyan-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

azon műveletek többé-kevésbé rokon értelmű meghatározását, továbbá más aspektusból történő megfogalmazását úgy, hogy a műveletek között egyaránt találunk olyanokat, amelyek meglévő és (többé-kevésbé közismert) szabályokra alapulnak és azokat jelenítik meg, másrészt új, eddig kevésbé ismert eszközöket jelentenek. E két réteg együtt jelenik meg, és az intellektuális szerszámosláda erénye, hogy mindezt apró lépésekben és gondosan csoportosítva tartalmazza.

Irodalom

1 KOLTAY Tibor: A referálás modelljei. In: Könyvtári Figyelő, 36. évf., 3-4. sz., 1990., p.273-280.

2 WHEATLEY, A – ARMSTRONG, C.J.: Metadata, recall, and abstracts: can abstracts ever be reliable indicators of document value? In: Aslib Proceedings, Vol. 49., No. 8., 1997., p.206-213.

3 JIZBA, L.: Reflections on summarizing and abstracting: implications for internet web documents and standardized library cataloging databases. In: Journal of Internet Cataloging, Vol. 1., No.2., 1997., p.15-39.
SALTON, G. et al: Automatic text structuring and summarization. In: Information Processing and Management. Vol. 33., No. 2., 1997., p. 193.

4 International Committee of Medical Journal Editors: Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals. In. British Medical Journal. No. 284., 1982, p.1766-1770.

5 Ad Hoc Group for Critical Appraisal of the Medical Literature. A proposal for more informative abstracts of clinical articles. In: Annals of Internal Medicine. Vol. 106., No. 4., 1987., p.598-604.

6 HAYNES, R.B. et al.: More informative abstracts revisited. In: Annals of Internal Medicine. Vol. 113., No. 1., 1990., p.69-76.
HAYNES, R.B. et al.: More informative abstracts revisited. in: Cleft-Palate-Craniofacial Journal Vol. 33., No. 1., 1996., p.1-9.

7 HARTLEY, J. – SYDES, M.: Structured abstracts in the social sciences: Presentation, readability and recall. Boston Spa: British Library, 1995.

8 PLÉH Csaba: A modern kognitivizmus mozgalma és változásai. In: PLÉH Csaba (szerk.) Kognitív tudomány. Budapest: Osiris, 1996. p.11.

9 ENDRES-NIGGEMEYER, B. – NEUGEBAUER, E.: Professional summarizing: No cognitive simulation without observation. In: Journal of the American Society of Information Science. Vol. 49., No. 6., 1998., p.487.

10 MICHELL, G. – DEWDNEY, P.: Mental models theory. Applications for library and information science. In: Journal of Education for Library and Information Science. Vol. 39., No. 4., 1998, p.275-276.

11 KINTSCH, W. – Van DIJK, T.: Strategies of discourse comprehension. Ireland, Fl: Academic Press, 1983.

12 ENDRES-NIGGEMEYER, B. – WAUMANS, W. – YAMASHITA, H.: Modelling summary writing by introspection. In: Text. Vol. 11., No. 4., 1991., p.524.

13 PFEIFFER-JÄGER , G.: Referat und Referieren. In: Germanistische Linguistik. 1/2.sz., 1980., p.84-96.

14 FARROW, J. F.: A cognitive model of document indexing. In: Journal of Documentation. Vol. 47.., No. 2., 1991., p.157.

15 BEGHTOL, C.: Bibliographic classification theory and text linguistics: aboutness analysis, intertextuality and the cognitive art of classifying documents. In: Journal of Documentation, Vol. 42.., No. 2.., 1986., p.84-133.

16 FARROW i.m. 160-161.

17 ENDRES-NIGGEMEYER, B.: Summarizing information. Berlin etc.: Springer, 1998. p.98-99..

18. FARROW i.m. 151-160.

19 ENDRES-NIGGEMEYER. – WAUMANS – YAMASHITA. i.m. 547.

20 ENDRES-NIGGEMEYER, B.: Content analysis – a special case of text comprehension. 44th FID Conference and Congress, August 28 – 1 September, Pt.1. s.l., s.n., 1988, p.207-216.

21 ENDRES-NIGGEMEYER – NEUGEBAUER i.m. 488-490.

22 ENDRES-NIGGEMEYER (1998) i. m. 269-281.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Angol nyelvű könyvek gyarapításának tapasztalatai az Országos Széchényi Könyvtárban

Kaibinger Károlyné

Az Országos Széchényi Könyvtárban a külföldi könyvek gyarapítását az egyes nyelvterületek referensei végzik. Az angol referens feladata a Nagy-Britanniában, az Egyesült Államokban, Kanadában és Ausztráliában 1945 után kiadott és a nemzeti könyvtár gyűjtőkörébe tartozó témájú és típusú angol nyelvű dokumentumok beszerzése. A magyar nyelven megjelenő kiadványok beszerzése nem tartozik az angol referens feladatai közé.

A gyarapítás segédletei

Az angol nyelvterületen kiadott művekről hagyományos és elektronikus források segítségével tájékozódunk. Mivel forrásaink nagy része nem tesz különbséget angol nyelvterület országainak könyvtermése vonatkozásában, gyarapítása lényegében egységesen kezelhető.

Egyik legfontosabb segédeszközünk a *British National Bibliography*, melynek hagyományos változatát 1996-tól a BNB CD-ROM-ra cseréltük s az évi 12 lemez alapján próbálunk képet kapni az angol nyelvű művekről. Az OSZK szempontjából szóba jöhető kiadványokra legegyszerűbben a kulcsszóra történő kereséssel (pl. Hungary, Hungarian history, Hungarian literature) bukkanunk.

A *Choice* az amerikai szakkönyvtárak annotált könyvajánló jegyzéke. Kiadója az Association of College and Research Libraries, évente 11 száma jelenik meg. Szakrendi összeállítású, a leírásokat annotációk egészítik ki, újabban CD-ROM-okat is ismertetnek, utalnak az internetes elérési lehetőségekre is.

A *The New York Review of Books*, nagy múltú kétheti rendszerességgel megjelenő amerikai folyóirat. A könyvekről hosszabb bemutatásokat szoktak közölni, gyakran a keletkezés körüli műhelytitkokról is olvashatunk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A *Times Literary Supplement* Anglia legrangosabb általános, annotált, hetente megjelenő könyvjegyzéke. Anglia legjobb kritikusai készítik az elemzéseket, kritikákat az országban megjelent könyvekről, de bekerülnek a füzetekbe a német vagy francia könyvkiadás rangos produktumai is. Érdemes szót ejteni a Letters to the Editor c. rovatról, mely az előző számok ismertetéseihez érkezett hozzászólásokat közli, a Commentary c. rovatban pedig érdekes kultúrtörténeti, kereskedelmi, történelmi, irodalomtörténeti témájú kiegészítések találhatók.

Ugyancsak angol összeállítás, a *Books in Print Plus* (CD-ROM), mely a könyvkereskedelmi forgalomban kapható angol nyelvű, zömmel Amerikában megjelent könyvek jegyzéke. Évente 4 alkalommal kapjuk a frissítéseket. A hungarikumok kiválasztása, ellenőrzése mellett hiányzó adatok pótlására is kiválóan alkalmas.

Ezen segédleteket általában a kurrens irodalomtörténeti, történeti és kultúrtörténeti anyag gyarapítására használjuk.

Léteznek még egyéb, jól használható folyóiratok is, mint pl. a Slavic and East European Quarterly, History, Slavic Review, American Historical Review, Historical Abstracts, Bookseller stb. A baj csak az, hogy anyagi lehetőségeink szűkössége miatt egyre kevesebb ilyen típusú folyóiratra fizetünk elő. Ezt viszont a humán terület gyarapítása sínyli meg. Kárpótlásként szívesen böngészünk az Interneten. Nem állítom, hogy valamennyi forrást feltérképeztük, melyekből meríthetünk a dezideráláshoz, de így is sikerélményt adott, hogy néhány korábbi hungarikumot felfedeztünk, amelyeket ennek nyomán szereztünk be.

Az utóbbi időben észrevehető, hogy az európai integrálódás hatására a német, olasz vagy francia nyelvű bibliográfiák végeredménye gyakran összecseng. Az itt is, ott is felbukkanó „visszaköszönő" műveket feltétlenül érdemes beszerezni, ha van rá anyagi forrásunk.

A gyarapítás és a rendszerváltás

Az elmúlt tíz esztendő az OSZK teljes külföldi gyarapítási gyakorlatát megváltoztatta. Csökkentek a vásárlás útján beszerzett tételek, az ajándékba kapott művek száma gyakorlatilag nem változott, de pénzben kifejezhető értékük kb. ötszörösére nőtt, miközben a cserébe kapott dokumentumok mennyisége csökkent.

Számokkal illusztrálva a vásárlásokat:

1989-ben 306 angol nyelvű művet vásároltunk kb. 1,2 millió forint értékben, 1998-ban 61 angol dokumentumot kb. 840 000 forint értékben.

Cserekapcsolatok útján történő gyarapodásunk:

1989-ben 78 angol nyelvű művet szereztünk be kb. 23 000 forint értékben, 1998-ban 63 művet 600 000 forint értékben.

Az elmúlt tíz év során fokozatosan romlottak a gyarapodási mutatók, csökkent a gyarapítási hitelkeret, amit befolyásolt, illetve csökkentett a forint inflálódása, folyamatos leértékelése miatti vásárlóérték csökkenés is.

A folyóiratok gyarapítására 1989-ben 6 000 000 forintot költöttünk, melynek felét tette ki az előfizetés, másik felét a csere. 1998-ban 1 400 000 forint értékben fizettünk elő folyóiratokra.

Beszerzési források

A rendszerváltás előtti időben a külföldi könyveket a Kultúra Külkereskedelmi Vállalaton keresztül lehetett beszerezni, bár az OSZK mint nemzeti könyvtár kivételes helyzetben volt, s kapcsolatot tarthatott fenn emigráns magyar cégekkel is. A tőlük beszerzett könyvek azonban elenyésző mennyiséget jelentettek a Kultúrán keresztül történt vásárlásokhoz képest.

A rendszerváltozás után az OSZK önálló külkereskedelmi jogot kapott. Az angol könyvek beszerzésével a bécsi Minerva céget bíztuk meg a Kultúra-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

utód Libro Trade Kft. helyett. A Minerva gyorsaságával, megbízhatóságával elégedettek vagyunk, de néhány alapigazságra saját kárunkon kellett rájönnünk. Rájöttünk, hogy angol nyelvű könyvet nem érdemes német, ill. osztrák terjesztő közvetítésével venni, mert a Minerva Buchhandlung maga is angol vagy amerikai cégtől szerzi be a kért művet, vagyis mindkét cég megfizetteti velünk a saját haszonkulcsát.

A Choice hirdetéseit olvasva találtunk rá a The Book House nevű, amerikai könyvkereskedő cégre, s mivel kezdeti tapasztalataink jók voltak, azóta tőlük szerezzük be az Amerikában megjelenő anyag nagy részét. Az angol könyveket jelenleg az oxfordi Thornton cégtől és a londoni Blackwelltől szerezzük be. Ez utóbbi cégnek működik a tengeren túlon is kirendeltsége, ezért az amerikai megjelenésű kiadványok egy részét is tőlük fogjuk beszerezni.

A rendszerváltozás megváltoztatta az OSZK Nemzetközi csereszolgálatának funkcióit is. Az osztály országos feladatköre gyakorlatilag megszűnt, az utóbbi időben csak az OSZK számára dolgoznak, dollár-elszámolásos alapon.

Az angol-amerikai nyelvterület gyarapítása szempontjából sokat jelentett, hogy a nyugati világ fokozott érdeklődéssel fordult Kelet-és Közép Európa országai felé. A Nemzetközi csere munkatársai mindent megtesznek azért, hogy az angol kiadványok beszerzésére vonatkozó kéréseinket teljesítsék. Szerencsére, hasznos kapcsolataik vannak az amerikai egyetemeken tanító magyar professzorokkal és a magyar származású kutatókkal, ezért szeretnénk elérni, hogy azokat az alapműveket, amelyeket – anyagi okokból – más úton nem tudunk beszerezni, a csere közvetítésével kerüljenek be állományunkba.

Az ajándékba kapott dokumentumok mennyisége az utóbbi időben erősen megnőtt. Ebben szerepe volt annak, hogy angol nyelvű „bekérő" leveleket fogalmaztunk, tiszteletpéldányokat kérve a kiadóktól. Régebben az volt a gyakorlat, hogy a külföldi kiadók az Artisjus-szal kötött szerződésük eredményeként kérés nélkül elküldték a náluk megjelent hungarikumokat. (Természetes ma is élő gyakorlat, hogy az angol nyelvterületen élő, magyar származású, angolul publikáló szerzők önként küldenek nekünk példányokat megjelent műveikből.) A közelmúltban a nyugati magyar sajtóban közzétett felhívásunkra nemcsak magyar, hanem angol nyelvű kiadványok is eljutottak hozzánk.

Egy másik típusa az ajándékoknak, amikor külföldön élő magyarok vagy örökösük az OSZK-ra hagyományozzák könyvtárukat. Gyakran kerülnek hozzánk ily módon olyan munkák, amelyeket más módon nem tudtunk beszerezni. Ilyen típusú hagyaték volt, a néhány évvel ezelőtt hozzánk került Hőgye Mihály (USA) hagyaték, melyben az amigrációs könyvanyag mellett, jelentős értékű aprónyomtatvány is állományunkat gyarapította. A múlt évben például egy ausztráliai magyar, Kunz Egon könyvtára került hozzánk. Ennek ellenére az a tapasztalatunk, hogy a kint élő magyarok igen sok energiát fordítanak arra (gyakran feleslegesen), hogy egy-egy kinti magyar gyűjteményt haza szállíttassanak. A feleslegesen szót azért használtam, mert e gyűjtemények egy része hazai kiadású, modern anyagot tartalmaz, s ilyen esetben nehéz megértetni az ajándékozóval, hogy hasznosabb lenne a gyűjteményt egyben tartva, megőrizni a külföldi magyarság számára.

Nem hagyhatjuk említés nélkül az alapítványoktól kapott támogatásokat sem, – elsősorban a Soros Alapítványra, a Nemzeti Kulturális Alapra és a Mellon Alapítványra gondolok – amelyek a rendszerváltás nehéz éveiben hozzásegítettek minket ahhoz, hogy a hungarika-állomány gyarapítása mellett, egyéb fontos kultúrtörténeti, irodalmi mű is gyűjteményünk részévé váljon.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VÁLOGATÁS

Az OSZK új szerzeményeiből

Blockmans, Wim: A history of power in Europe : peoples, markets, states / Wim Blockmans. - Antwerp : Fonds Mercator, 1997. - 402 p.

„A hatalom korrumpál" írta Lord Acton, „és az abszolút hatalom tökéletesen korrumpál".

A tanulmány provokatív és eredeti megközelítésben elemzi a hatalom gyakorlatát és hatását az időszámítás utáni ezredik évtől indulva az államigazgatás új megjelenési formáin át napjainkig, miközben felbecsülhetetlen értékű áttekintést ad a Nyugat gondolkodásmódjáról és politikájáról.

A kínai vagy a török birodalomban pl. egyetlen hatalmi centrum képviselte a lakosságot. Európában megsokszorozott hatalmi centrumok fejlődtek ki, egymás mellett létezett kapitalizmus és szocializmus, kialakult a demokrácia, és komplex gazdasági és társadalmi struktúrák jöttek létre. Az eredmény: nagy teljesítmények és pusztító konfliktusok.

A szerző három fő terület, a politika, a gazdaság és a kultúra elemzésével vizsgálja a hatalom gyakorlatát az európai társadalmakban. Minél jobban átfedi egymást ez a három terület, annál tökéletesebb, „abszolútabb" a hatalom.

Vizsgálódása kiterjed, a népesség mozgalmaira, a vallás és a világi hatalmak kapcsolatára, a városok, a fejedelmi és királyi udvarok, a falvak művészetére stb.

Az uralkodók és a kormányok számára a vizuális megjelenítés a meggyőzés egyik legfőbb eszköze volt. Blockmannak ezt az elméletét ragyogó módon támasztja alá a kötet 350 illusztrációja – festmények, metszetek, relikviák, freskók, díszes kéziratok, genealógiai táblák, falikárpitok, térképek, érmék, sakkfigurák stb. Az illusztrációkkal kíván a szerző plasztikus képet nyújtani az elmúlt évezred Európájáról. (K.K.)

The Cambridge history of the English language / general ed. Richard M. Hogg. - Cambridge : Univ. Press Vol. 1-6.

A hatkötetes munka célja, hogy minden részletre kiterjedő számvetést készítsen az angol nyelv történetéről. A készítők szándéka szerint az általános nyelvészeti érdeklődés területei ugyanúgy látókö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rükbe tartoznak, mint a speciális nyelvtörténeti kérdések.
Az első négy kötet időrendben tárgyalja a nyelv történetét: 1. A kezdetektől 1066-ig; 2. 1066-1476; 3. 1476-1776; 4. 1776-1997.
A további két kötet (melyek közül az ötödik már korábban megjelent) viszont földrajzi elrendezést követ, tekintetbe véve az angol nyelv elmúlt 300 évben lezajlott gyors terjedését: 5. English in Britain and Overseas: Origins and Development; 6. English in North America: Origins and Development.
A közelmúltban megvásárolt negyedik kötet terjedelmes bevezetőjében ezt a megváltozott társadalmi-történelmi környezetet taglalja, melyben a nyelv fejlődésnek indult. Ez a gyors fejlődés annak volt köszönhető, hogy az angol nyelv észak-amerikai elterjedésével a befogadó közeg sokszínűbbé vált.
Önálló fejezetek foglalkoznak a kiejtéssel, a szintaktikával és a szókészlet fejlődésének nyelvészeti jellegzetességeivel a tárgyalt időszakban, vizsgálat tárgyává téve azt a 16. századból örökölt közös magot, melyből a két alapvető változat, a brit és az amerikai angol nyelv kifejlődött. Ezen kívül több fejezet foglalkozik az angol irodalmi nyelvvel, az angol nyelvtannal és nyelvhasználattal. (K.K.)

Drámakalauz : tanulmányok, esszék és színkritikák jugoszláviai magyar drámákról és előadásaikról / Gerold László. - Újvidék : Forum, 1998. - 272 p. ; 23 cm

Bácskában és Bánátban immár mintegy két évszázados hagyománya van a magyar nyelvű színjátszásnak. A kezdet Láng Ádám János nevéhez fűződik, aki 1816-ban létrehozta „Nemzeti Játszó Társaság"-nak nevezett vándortársulatát.
A vidék magyar nyelvű drámaírása lassan bontakozott ki, alakulása a színjátszás korszakait követi, története ugyanarra a három nagy periódusra osztható.
Az első a múlt század elejétől 1918-ig, a vidék politikai státusában, állami hovatartozásában bekövetkezett változásáig jelölhető ki. A második korszak a két világháború közötti évekre esik. Az 1945-től számítható harmadik nagy korszak kezdetén (1946 és 1955 között) a szocialista eszmeiség és a szocrealista művek jellemzők. Később ezeket vígjátékok és bohózatok, illetve népszínművek, énekes népi játékok váltják fel.
A könyv három fejezetből áll. Az első a drámatörténet közel másfél évszázadát tekinti át. A második fejezetben tanulmányok, esszék olvashatók az 1945 utáni vajdasági magyar drámaírásról. A harmadikban pedig negyven vajdasági magyar dráma majd ötven színpadra állításáról írt színikritikák találhatók.
A tanulmánykötetet név- és címmutató zárja. (H.R.)

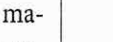

Igét őrizve : szlovéniai magyar költők antológiája / [szerk. Bence Lajos]. - Lendva : Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 1998. - 165 p.

A szlovéniai magyar irodalom 30 éves jubileuma kapcsán Szunyogh Sándor így emlékezett az elmúlt évekre: „A három évtizedre tekintve azt kell látnunk, hogy nemigen volt csillogás, nemigen volt ünneplés, hanem inkább egy felülmúlhatatlan belső törekvés, lázas alkotói munka és belső önépítés, hogy megmaradásunk lélektana újabb és újabb alkotásokra ösztönözzön bennünket". A mostani antológia mérföldkőnek számít. Ezek a versek az igéért folytatott mindennapi küzdelmet tükrözik, nem véletlen tehát az antológia címválasztása sem.
A kötetet szerkesztő Bence Lajos úgy értelmezi ezt a kötetet: „A szlovéniai magyar irodalom egyik legtermékenyebb ágának az elmúlt évtized alatt a líra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bizonyult... A "folytonossági" sorrend három nemzedék említését indokolja."
A közös költői hitvallás: a kisebbségi létezés, a megmaradás esélyeinek a keresése nyomon követhető a három költőnemzedék verseiben. (H.R.)

ADY Endre

Načelo na martvite / Endre Adi ; prevod ot ungarski Čavdar Dobrev. - Sofiâ : Izdatelska kăša „Hristo Botev", 1998. - 279 p.

Az igényes kiadású Ady-kötet a magyar Fordítástámogatási Alap és Információs Iroda, valamint a Nemzeti Kulturális Alap anyagi támogatásával jött létre, a szófiai „Hriszto Botev" kiadó gondozásában.
A verseket Csavdar Dobrev, az egykori magyar szakos diák, mára elismert irodalomkritikus, neves közíró fordította.
Ahogy maga a fordító vallja a kötet előszavában, Adyt fordítani fölöttébb nehéz, sziszifuszi munka volt, a cél sokszor tűnt elérhetetlennek.
A kötet előszavában a fordító nemcsak a költőt mutatja be a bolgár olvasónak, hanem magas színvonalú elemzést nyújt költészetéről. „Számomra elsősorban az volt a fontos, hogy igazi képet adhassak annak a költőnek a szellemi világáról, aki a kor konfliktusait, személyes szenvedéseiben élte meg. Megpróbáltam nem annyira betűhű lenni, mint inkább a filozófiai elvek mozgásához és a hangulatok hőhullámaihoz igazodni..."
A kötet 168 versfordítást tartalmaz, s így az eddigi legteljesebb képet adja Ady költészetének. (H.R.)

Musica in scena : storia dello spettacolo musicale / dir. da Alberto Basso. - Torino : UTET, 1995-1997. - 6 db

Enciklopedikus szinten a zenetudományi kutatások alapvetően két nélkülözhetetlen forrásra támaszkodnak. Ezek a Die Musik in Geschichte und Gegenwart, illetve a The New Grove Dictionary of Music and Musicians./A Brockhaus-Riemann használata a nem szakemberek számára is kézenfekvő./ Ugyanilyen létjogosultságú ám mégis kevesebbszer említett alapmű a torinói UTET kiadó gondozásában megjelentetett Dizionario Enciclopedico della Musica e dei Musicisti többkötetes sorozata. A nagyhagyományú és tudományos tekintélyét több évszázada töretlenül őrző UTET könyvkiadó rendhagyó vállakozása a jelen ismertetés tárgyát képező *Musica in scena : storia dello spettacolo musicale* 6 kötetből álló kiadása.
A mű két nagy logikai egység egymás mellé rendelésével alkot hamisítatlanul teljes képet a zenés színház, a színpadi zene történetéről. Az első három kötet a hagyományos értelemben vett operatörténettel foglalkozik. A második nagy egység a nem operai jellegű színházi zenét teszi vizsgálódása tárgyává. Így a negyedik kötetben kapnak helyet a tipikusan francia, német, spanyol vagy angol nyelvű művek, az opéra comique, a Singspiel, a zarzuela és a ballad opera. Ehelyütt szerepel az operett, mint a zenés színház egyik legelterjedtebb, igen népszerű és ezáltal egyáltalán nem elhanyagolható formája. Az ötödik kötet témája teljes egészében tánctörténet, ezen belül pedig az őt megillető hangsúlyossággal és arányban a balett. A hatodik és egyben utolsó kötet részben az efemer-jellegű zenés színházi formákkal foglalkozik /ld. cabaret, music-hall, café-chantant, filmzene, rock, etc./. Magától értetődően a mű második része tartalmazza a különböző bibliográfiákat és mutatókat.
Szerkesztésbeli mássága miatt következik, hogy a Musica in scena : storia dello spettacolo musicale nemcsak alap-, de hiánypótló mű is. (N.G.)

Migrationen und ihre Auswirkungen : das Beispiel Ungarn 1918-1995 / Hrsg. von Gerhard Seewann. - München : Oldenburg, 1997. - 162 p. : ill. -

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission ; 36.). - ISBN 3-486-56307-6

A „Migráció és hatásai" címmel 1995 szeptemberében Budapesten megrendezett tudományos konferencia előadásait tartalmazza a kötet. A szimpóziumot a Südostdeutsche Historische Kommission az MTA Történettudományi Intézetével és az Europa-Instituttal közösen szervezte.

Glatz Ferenc előadásában a közép- és kelet-európai társadalom és a migráció közép-kelet-európai általános kérdéseit vizsgálja, összefoglalva a magyar történettudományi kutatások korábbi eredményeit. Megismerkedünk az önkéntes és a kényszermigráció fogalmával. Míg az 1918 előtti történelmünket az önkéntes, természetes ki- és bevándorlás jellemezte, az elmúlt 80 évben a népcsoportok mozgását menekülés vagy elűzésük okozta.

Dövényi Zoltán grafikonokkal, térképekkel és számadatokkal alátámasztva mutatja be századunk négy nagy migrációs periódusát. Az 1918-1944 közötti első szakaszban nagy bevándorlási hullám indult az anyaország felé a trianoni csonkítás miatt. A második világháború után 1945-1948 között 20 millió ember kényszerült Európában hazája elhagyására. Ez a kitelepítések és deportálások időszaka. A „vasfüggöny" évtizedeiben 1949-1987 között a bevándorlókat leszámítva is negyedmillió a legális és illegális migrációs veszteségünk. Az 1988 utáni utolsó periódusban hazánk ismét befogadó országgá vált elsősorban a Szovjetunió felbomlása, a romániai forradalom és a balkáni háború miatt.

Az 1956-os forradalom magyar menekültjeinek kérdéseivel foglalkozik Ausztria szemszögéből *Peter Haslinger* írása; A magyarországi kisebbségek két háború közötti migrációs változásait *Szarka László* elemzi; Az erdélyi szászok menekülésének és szülőföldjükről való evakuálásának szomorú tényeit a hitleri áttelepítési politika 1940-1944 közötti összefüggésében *Michael Kroner* mutatja be; A németek elűzésének tényeit a német történettudomány folyamatosan kutatja, és már terjedelmes irodalma van. Ezúttal *Gerhard Seewann* a második világháború alatti és utáni eseményeket brit források alapján értékeli. *Mathias Beer* a Magyarországról elűzött és elmenekült németek beilleszkedési problémáit vizsgálja az eltérő társadalmi rendszerek függvényében. A mai olvasó számára, aki az újabb balkáni háború híreit hallja, úgy tűnik, hogy az emberiség semmit sem tanult ennek a régiónak sok generációra kiható fájdalmas történelméből. (L.I.)

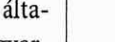

PESENDORFER, Franz

Ungarn und Österreich : Tausend Jahre Partner oder Gegner / Franz Pesendorfer. - Wien : ÖBV Pädagogischer Verl., 1998. - 239 p. - ISBN 3-215-12667-2

Az osztrákok és magyarok több mint ezer éve élnek egymás szomszédságában egy olyan térségben, melyet a Duna köt össze, de természetes határ nem választ el. A mai Ausztria és Nyugat-Magyarország már a Krisztus utáni első négy évszázadban közösen alkotta „Pannónia" római provinciát. Később a hunok, majd az avarok uralták a Kárpát-medencét egészen az Enns folyóig. Ezek a geopolitikai adottságok határozták meg a két nép szoros egymásra utaltságát. Ez korántsem volt folyamatos békés kapcsolat, hanem hosszú harcokkal tarkított barátságos vagy ellenséges szomszédság. Ezer éve társak vagy ellenfelek.

Ennek a sok bajjal terhelt szomszédságnak a váltakozó történelmét mutatja be Pesendorfer mélyrehatóan és szemléletesen, a magyar honfoglalástól kezdődően az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásáig. A közös történelem első felében a magyarok támadtak nyugat felé, míg a második felében fordult a kocka, és az osztrákok terjesztették ki a hatalmukat Magyarországra. A tények bemutatásánál a szerző arra törekszik, hogy a származásában és nyelvében is oly különböző nemzetek egyikének se

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

álljon elfogultan a pártjára. A politikai, gazdasági és kulturális tények önmagukért beszélnek, és az ellentétek okai tisztán kirajzolódnak.
Ma, a vasfüggöny leomlása után mindkét köztársaság fiatal generációja az európai egységen belüli közeledésen gondolkodik. Ezt a folyamatot segíti elő ez a könyv is a múlt eseményeinek kritikus feltárásával.
A kötet gazdagon illusztrált, szerkezete jól tagolt. A kötetet névmutató, nemzetségtáblák és gazdag forrásjegyzék egészíti ki, amely bőséggel tartalmaz magyar történeti műveket is.
Az osztrák kulturális kormányzat 1500 iskolába juttatta el ingyenesen a könyvet. Ez a gesztus a számunkra is példaértékű. (L.I.)

SOMOGYI Péter

Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit / Peter Somogyi. - Innsbruck : Universitätsverl. Wagner, 1997. - 181 p. ; ill. - (Monosgraphien zur Frühgeschichte und Mittelalterarcheologie ; 5.). - ISBN 3-7030-0272-7

Ez a kötet az ismert bizánci fémpénzleleteket és azok avar kori (568-822) utánnyomásait dokumentálja. A mű első, és nagyobbik része egy katalógus a Kárpát-medencében található lelőhelyek betűrendjében. A szerző arra vállalkozott, hogy az elődei (Csollány D., Huszár L., és Erdélyben Horedt K.) által, az ötvenes évekig feltárt anyagot a tudományosság mai követelményei szerint újra átdolgozza és rendszerezze, esetleges datálási korrekciókat tegyen, valamint az azóta feltárt pénzleletekről elsődleges szisztematikus feldolgozást adjon.
A katalógus az érmék minden elérhető adatát tartalmazza, különös részletességgel feltárásuk körülményeit, a lelet anyagát, méreteit és mindkét oldalának egzakt leírását. A szerző igyekszik meghatározni a kibocsátás helyét és idejét a különböző történelmi és archeológiai támpontok alapján. Ahol ez a tudományos kutatás mai állása szerint nem lehetséges, ezt is közli. A kötet forgatását a 3:1 arányú, az érmék mindkét feléről készült jó minőségű fotók teszik szemléletessé. Megadja a jelenlegi lelőhelyet is, valamint az érmékre vonatkozó teljes irodalmat.
A katalógushoz a kötet második felében Somogyi Péter négy archeológiai tanulmánya csatlakozik. Ezek a bizánci birodalom pénzkibocsátásának kérdéseivel, az avarokhoz való beáramlásával, az utánnyomások lelőhelyeivel, s mint ilyenekkel, a típusos avar kori aknasírokkal foglalkoznak.
A nagyon szép kiállítású kötetet bőséges irodalomjegyzék és a Kárpát-medence lelőhelyeit feltüntető térképek egészítik ki. (L.I.)

Storia della civiltà letteraria italiana / dir. da Giorgio Bárberi Squarotti. - Torino : UTET, 1990-

Irodalomtörténetek, irodalomtörténeti sorozatok gyakorlatilag elképzelhetetlenek a történeti-társadalmi háttér elemzése, a társtudományok, a társművészetek felé való kitekintés igénye és kötelezettsége nélkül.
Az elemzésre kiválasztott sorozat tudatosan hagyja figyelmen kívül, sőt egyenesen kizárja a fenti kritériumokat. Minimális engedményeket utalások formájában tartalmaz,többnyire az irodalomkritika és igen csekély mértékben a társművészetek irányában. Mindezt azonban csakis akkor, ha az már a közérthetőség miatt kötelezi rá.
Amit Bárberi-Squarotti és munkatársi gárdája elveszít a komplex elemzés mellőzésével, azt megnyeri az olasz irodalmi műveltség történetének megismertetéséhez tudatosan megválasztott, a legszigorúbb kronológiai alapokra helyezett antológiaszerű szerkesztésmódjával. Teheti ezt annál is inkább, mert az utóbbi időben nem egy irodalomtörténeti munka foglalkozott a legtágabb határok között mozgó skálán komplex elemzésekkel. Gondoljunk csupán a ma már etalonnak számító, Alberto Asor

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Rosa szerkesztésében megjelent hihetetlen szellemi értékeket képviselő és közvetítő sorozatra /Letteratura italiana - Torino : Einaudi/.
Bárberi-Squarotti elhatárolja magát az irodalmi műveltségnek mint olyannak tükörkép-jellegétől illetve funkciójától is. A művek és életművek elemzése azonban mégis cáfolni engedi ezt.
A főszerkesztő és munkatársai, a lehető legteljesebb képet adják a szerzőkről és azok munkáiról, de kimondják: a tökéletes teljességre törekvés ezen a területen lehetetlen és hiú vállalkozás volna. Céljukat, hogy nehezen érthető tudományos ismereteket élvezetes, olvasmányos formában adjanak tovább, maradéktalanul teljesítik.
Szerkesztésmódjukban annyiban is eltérnek a hagyományos gyakorlattól, hogy a vonatkozó bibliográfiákat nem az egyes kötetek, hanem a fejezetek végén közlik.
A sorozat kötetcímei:
1. Az olasz irodalmi műveltség a kezdetektől a XIV. századig.
2. A humanizmus és a reneszánsz.
3. A manierizmus és a barokk.
4. Az olasz irodalmi műveltség a XVIII. században és a XIX. század első felében.
5. Az olasz irodalmi műveltség a XIX. század második felében és a XX. században.
6. Az olasz irodalmiság. Mutatók.
A sorozatot az olasz irodalommal és a társtudományokkal magasabb szakmai szinten foglalkozóknak ajánljuk. (N.G.)

❀

SZABÓ Miklós – SZÖGI László

Erdélyi peregrinusok : erdélyi diákok európai egyetemeken : 1701-0849 / Szabó Miklós, Szögi László. - Marosvásárhely : Mentor Kiadó, 1998. - 604 p. - ISBN 973-9263-74-1

Az erdélyi peregrinatio academica (külföldi egyetemjárás) történetének immár harmadik kötete jelent meg a közelmúltban. 1979-ben a bukaresti Kriterion Könyvkiadó gondozásában került a könyvpiacra Tonk Sándor monográfiája: Erdélyiek egyetemjárása a közép középkorban. 1992-ben pedig a szegedi József Attila Tudományegyetem égisze alatt Szabó Miklós és Tonk Sándor közös munkája, az Erdélyiek egyetemjárása a korai új korban 1521-1701 című adattár került kiadásra.
Jelen kötet igazodik a Tonk Sándor által kialakított gyakorlathoz. A jegyzék tartalmazza a Husztról, Técsőről, Viskről, a mai Ukrajna református kisvárosaiból származó peregrinusokat is.
Erdélyben a külföldi egyetemjárás bizonyult évszázadokon át a felsőfokú képzettségű értelmiség utánpótlásában jóformán az egyetlen lehetőségnek.
A kötetben a szerzők bemutatják: ki, mikor, hol folytatott tanulmányokat, szolgált ezt követően lelkészként, tanárként, orvosként, illetve mint jogász, mérnök, gazdász vagy képzőművész tudását az erdélyi társadalom javára fordítva.
A diákok azonosítása kiadott és kiadatlan levéltári forrásanyag (egyetemi anyakönyvek, utazási naplók, levelek, diákok emlékiratai stb.) alapján történt.
Az erdélyiek 1701-1849 közötti egyetemjárását Szabó Miklós és Szögi László egy bevezető tanulmányban tekinti át. A kötet törzsanyagát a Diáknévsor képezi. Ezt egészítik ki a segédletek: a származási és működési helyek névmutatója, az egyetem-, ill. az időrendi mutató, továbbá a kutatások irodalomjegyzéke. (E.V.)

❀

WALTER, Henriette

L'aventure des mots francais venus d'ailleurs / Henriette Walter. - Paris : Laffont, 1997. - 344 p. - ISBN 2-221-08275-3

A latin nyelvcsaládhoz tartozó francia nyelv fejlődése során más nemzetektől kölcsönvett szavak sokaságával gyarapodott. A francia szókészlet nemcsak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a latin örökséget fejlesztette, hanem szomszédai nyelvészeti használatából átvette és a saját struktúrájához alakította a szavakat. Szavak ezreit kölcsönözte a görögből, a keltából, a frankból, de az olaszból, az angolból, a spanyolból, a portugálból és még az arabból, perzsából, törökből, a japánból, sőt az amerikai indián nyelvekből vagy az afrikai nyelvekből is.

A szerző, aki a fennes-i egyetem nyelvészeti professzora volt, könyvében magyarázatokkal szolgál a francia nyelvet színesítő jövevényszavak történetéről. Olyan nyelvész, akinek humorérzéke is van, és példák, anekdoták sokaságát sorolja.

A könyv végén a felhasznált irodalom gazdag tárházát találjuk, és többféle mutató (személynevek, helynevek, nyelvek és idézett népek, a jövevény francia szavak és az idézett formák mutatói) segít az eligazodásban. (E.V.)

Könyveket lízingel a könyvtár. — Egy minnesotai (USA) megyei könyvtár azt tervezi, hogy az új bestsellereket kölcsönkönyvtár módjára szolgáltatja olvasóinak. A nagykereskedőtől 13,5dollérért lízingeli pl. Stephen King új művét (amelyre feltehetőleg többszáz előjegyzés is érkezne), és heti 3 dollárért kölcsönzi ki azoknak, akiknek megér annyi pénzt, hogy nem kell kivárniuk a sorukat. Amikor "lefut" a szenzáció, néhány példányt megvásárol, a többit antikvár terjesztésre visszaadja.

(Bottom Line, 1998. 4. sz.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CD-ROM BEMUTATÓ

OMIKK CIKK adatbázis 1998-IV.

OMIKK CIKK adatbázis [Elektr.dok.] : 1998-IV. / Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár ; szoftver Parity Kft. - Bibliográfiai adatbázis. - [Bp.] : OMIKK, [1998]. - 1 számítóg. opt. lem. (CD-ROM) : szín. ; 12 cm.

Működési környezet: IBM PC 286, CD-ROM lejátszó, 4 Mbyte RAM, MS-DOS, Windows 3.1 vagy Windows95 ill. Windows NT, egér ajánlott. - Az adatok forrása a Windows „Névjegy" képernyő. - Időszakosság: negyedévenként. - Előbb: OMIKK Adatbázisok
ISSN 1417-4391 : 30.000.- Ft/év

1. Tesztelési környezet

40 Mhz 80486, 4 Mb RAM, 4x CD-ROM olvasó, DOS 6.22, Windows 3.1 valamint
166 Mhz Pentium, 16 Mb RAM, 24x CD-ROM olvasó, DOS 6.22, Windows 3.1

Win'95 és NT környezetben külön nem teszteltem, de csak a telepítőprogramban van eltérés a Windows 3.1 verzióhoz képest.

2. Általános értékelés

Az adatbázis fontos bibliográfiai információforrás műszaki, természettudományos és közgazdasági szakkönyvtárak számára, de nagyobb közkönyvtárakban is hasznos lehet, mert magyar hetilapokat és szakmagazinokat is feldolgoz, továbbá cégadatokat is tartalmaz. A hazai kiadványok körét illetően részben átfedés van a PRESSDOK és az ECONINFO adatbázisokkal, és néhány nagy külföldi szakbibliográfiával, de több magyar folyóiratot kizárólag csak a CIKK CD-ROM dolgoz fel, és az is fontos szempont, hogy az OMIKK az adatbázisban szereplő valamennyi publikációból vállal másolatküldést, fordítást, vagy tömörítvény készítést. Sajnos, az adatbázis-kezelő és a keresőfelület tökéletlensége

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és tervezési hibái miatt a kiadvány jelenlegi formájában csak nagyon kényelmetlenül használható könyvtári környezetben gyors és hatékony szakirodalom-kereséshez, s a megszokottól eltérő megoldások miatt megtanulása is nehézkes. Az adatbázisnak van egy (fizetős) internetes változata is, valamivel kényelmesebb Web-felülettel. (http://www.omikk.hu/scripts/omikkweb/cikk.exe)

3. Számítástechnikai értékelés

Az OMIKK CIKK egyike a legelső magyar bibliográfiai CD-ROM kiadványoknak. Készítői kezdettől fogva a MicroISIS adatbázis-kezelőt használják egy átalakított, egyszerű DOS-os kezelőfelülettel. Később készült hozzá egy Windows felület is, amely azonban nagyon gyenge volt, így a következő frissítésnél visszatértek a DOS változathoz. Az 1997-IV. számú lemeztől kezdve pedig egy új, Windows 3.1, Win'95 és NT alatt működő kezelőprogramot is mellékelnek, melyet a Parity Kft. készített és időnként továbbfejleszt. Általánosságban elmondható, hogy mindkét program elég gyors, magáról a CD-ROM-ról is futtatható, és nem támaszt túlzott igényeket a számítógépes környezettel szemben. Viszont a MicroISIS korlátai nagyon erősen meglátszanak a DOS és a Windows változatban egyaránt, és ezt tovább súlyosbítja egy sor tervezési és programozási hiba.

A DOS kezelőprogramot magáról a CD-ről lehet indítani, külön telepítés nem szükséges. Indításkor és kilépéskor néha kiír egy-egy ijesztő „File not found" vagy „Directory not empty" hibaüzenetet, de ez a program működését nem befolyásolja. A jelenség oka valószínűleg az, hogy a program az ideiglenes állományokat egy – sajnos nem változtatható nevű – C:\OMIKTEMP alkönyvtárba teszi, majd kilépéskor megpróbálja törölni. Egyébként ugyanide kerülnek a lemezre mentett találatok is egy – szintén nem átnevezhető és ezért mindig felülíródó – CIKK.TXT állományba. Az indításhoz használható ISIS.BAT betölt egy 852-es billentyűzetkezelő programot is, ami a Scroll Lock gomb megnyomásával kapcsolható ki és be. Erről a lehetőségről csak a lemez tokjában levő betétlap tájékoztat, a program Segítség funkciója nem, vagyis a távoli felhasználók nem értesülnek róla. Nyomtató konfigurálására nincs lehetőség, ha a printer nem a 852-es kódtábla szerint dolgozik, akkor a nyomtatás eredménye szinte olvashatatlan. Szerencsére lehet fájlba nyomtatni, így van lehetőség az utólagos átkódolásra.

A Windows 3.x telepítőprogram a Windows alatt megszokott installálási procedúrával teszi fel a kezelőprogramot (kb. 1.6 Mbyte) a merevlemezre és hozza létre a szükséges alkönyvtárat és ikonokat. Dicséretes, hogy ugyanilyen rendesen le is törli őket, ha a „Telepítés megszüntetése" feliratú ikonra kattintunk. Súlyos hiba viszont, hogy a kiadványnak ennél a tesztelt verziójánál a telepítőprogram rosszul készíti el a keresőszoftver ikonjához tartozó parancssort („D::\db\szo" paramétert ír „D:\db\szo" helyett), így a keresőrendszer több érdekes hibaüzenet után végül nem indul el. (A Windows NT telepítőprogram még ennyit sem tesz, a felhasználónak magának kell létrehozni a megfelelően paraméterezett „shortcut"-ot, vagyis parancs-ikont.) A program leírását tartalmazó OMIKK.HLP fájlt pedig egyszerűen nem másolja fel a telepítő a winchesterre, így annak ikonjára kattintva a szintén érdekes „Ez a file nem a Windows Súgóhoz készült" üzenet jelenik meg. Ezeket a hibákat egy hozzáértő természetesen „kézzel" könnyen korrigálhatja, de egy laikus számára használhatatlanná teszik a kiadványt. A felrakott (vagy a törölt) állományok listáját sajnos nem lehet megtudni. Egyébként telepítés nélkül, közvetlenül a CD-ről is futtatható az OMIKK.EXE nevű kezelőprogram. Az adatbázis és a TEMP directory elérési útvonalát egy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

IRUNIN.INI fájlban tárolja a program, így ezek – ha nem is menüből vagy a telepítőprogramból – de legalább kézzel átírhatók, szemben a DOS változattal.

Súlyosabb hibajelenséget a tesztelés ideje alatt nem tapasztaltam. A DOS kezelőprogram értelmes hibaüzenet nélkül elszállt néha, ha keresés közben az ideiglenes állományok miatt betelt a winchester vagy ha kevés volt a szabad memória. Utóbbi esetben a Windows változat (szintén hibaüzenet nélkül) egyszerűen nem jeleníti meg, vagy nem nyomtatja ki a találatokat. A bonyolultabb, nagyobb halmazokat eredményező vagy csonkolásos keresések elég lassúak, és ráadásul nem lehet őket leállítani. Ugyanez igaz a találatok táblázatos listázására és lemezre mentésére, ami még a gyors Pentiumon is elég lassúnak tűnt. Ennek valószínűleg az adatbázis-kezelő primitív tárolási formátuma az oka.

4. A kezelőfelület értékelése:

Röviden összefoglalva: sajnos, a DOS és a Windows kezelőfelület egyaránt nagyon gyenge, a CD-ROM adatbázisok „őskorát" idézi, az azóta elterjedt és megszokott kényelmi funkciók és szabványos megoldások nélkül. Ez sokat levon a kiadvány értékéből, az adatbázis építésébe fektetett sok munkának csak egy töredéke hasznosul a rosszul megtervezett kezelőprogramok miatt.

Mindkét felületnél először egy nagyméretű grafikus kép töltődik be, mely nemcsak hogy indokolatlanul lassítja a kezelőprogram elindulását, hanem a Windows változat esetében a megjelenő JPEG kép kifejezetten rossz minőségű és semmilyen plusz információt nem hordoz.

A DOS kezelőfelület lényegében egyetlen menü és egy keresőképernyő. A menünek csak 3 pontja van, de abból is hibás az egyik. A felhasználó ugyanis nem jön rá, hogy a „Nyomtatás" menüpont alatt van a találatok lemezre mentésére szolgáló funkció is. A Segítség menüpont egy nagyon szűkszavú, strukturálatlan és szedett-vedett leírást tartalmaz a program fontosabb funkcióiról (az adatbázis tartalmáról pedig semmit nem közöl!), és csak lefelé lehet benne lapozni. A program használata közben nem kérhető segítség, csak a kezdőmenüre való visszalépéssel (ilyenkor a beírt keresőkérdés, illetve a kijelölt találati lista törlődik). A keresőképernyőn is van egy kis segítség és néhány példa a keresőkifejezés megfogalmazásához, de egy laikus felhasználónak teljesen érthetetlen az egész. A keresésnél a Boole operátorok használhatók, továbbá jobbról lehet csonkolni, de nem a megszokott jelekkel (AND OR NOT *), hanem az ISIS saját speciális karaktereivel (* + ^ $). Korábbi találati halmazokra is lehet hivatkozni (#sorszám), de hogy hogyan lehet megtudni egy régebbi halmaz sorszámát, az sehonnan sem derül ki. (A TAB gombbal egyszer vissza lehet hozni a korábbi keresőkérdéseket.) A kereshető mezők indexállományai megnézhetők és a kezdőbetűk beírásával az index kívánt részére lehet ugrani. Viszont itt is csak lefelé lehet lapozni, és ha megnyomjuk a PageUp gombot vagy az F5-tel kinagyítjuk az ablakot, akkor megint az index elején találjuk magunkat, a korábban beírt kezdőbetűknél. Ez rendkívül kellemetlen jelenség, és ráadásul egy figyelmeztető sípszó is megszólal (akárcsak a programból való kilépéskor), ami könyvtári környezetben különösen zavaró. Az F5 gombbal kinagyított ablakban az indexek többsége kék háttéren kék színnel (vagyis láthatatlanul) jelenik meg. Ha a találati halmaz 1000-nél több tételt tartalmaz, a program nem hajlandó megjeleníteni, így a felhasználónak – bár a program felszólítja rá – nincs módja arra, hogy valamilyen szűkítési feltételt találjon ki néhány rekord megtekintése után. A találati listából egyenként lehet kijelölni a nyomtatni vagy letölteni

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kívánt rekordokat (egy 999 elemű találati halmaznál ez elég unalmas). Ha véletlenül kilépünk a találati listából, akkor a program mindent elfelejt, és kezdhetjük elölről az egész keresést. Nyomtatni és menteni csak egyetlen formátumban lehet, ami a teljes rekordot kiírja, rendkívül pazarló, többsoros módon, lapdobásokkal megtűzdelve. A letöltött találatok mindig egy CIKK.TXT nevű állományba kerülnek, kérdezés nélkül felülírva a fájl korábbi tartalmát. Mindezek a súlyos tervezési hibák gyakorlatilag lehetetlenné teszik az adatbázis DOS-os változatának szolgáltatását nyilvános könyvtári gépeken.

A Windows kezelőfelületnél már több menü és képernyő van, de itt is hiányoznak fontos funkciók és bizonyos dolgok pedig még rosszabbul működnek, mint a DOS verzióban. A keresőablak egy fokkal áttekinthetőbb és több segítséget nyújt, de ez is törlődik minden keresés után, és ezután már csak a teljes kifejezés hívható elő, aminek módosítása a keresőnyelv szintaxisának pontos ismeretét igényli. Nem igazán érthető, hogy a dokumentumtípusok kódjait miért nem oldották fel a menüben – hogy mit jelent az ONAL vagy a TANA, az csak akkor derül ki, ha a ki/bekapcsolható gombokon rajta hagyjuk egy darabig az egérkurzort. Semmilyen egyéb beállítási lehetőség (szín, ablakméret, nyomtatási és megjelenítési formátum stb.) nincs. A legnagyobb hiba egyébként, hogy a találati címlistát mutató „Táblázatos" nevű ablakban nem lehet kijelölni a menteni vagy letölteni kívánt rekordokat. Csak kitörölni lehet egyes tételeket, de ez rendkívül hosszadalmas, mert a kurzor minden törlés után a lista legelejére ugrik, ami egy több száz tételes találati halmaz esetén órákig tartó idegesítő procedúrát jelent. Ráadásul a teljes rekordot mutató, érthetetlen nevű „Szöveges" ablakban még ez a törlési funkció sem működik, pedig általában csak a teljes rekord megnézése után lehet eldönteni, hogy szükség van-e rá. A kijelölési funkció hiánya miatt a Windows kezelőfelület komoly szakirodalom-keresésre használhatatlan. Nyomtatni csak egymás utáni találati rekordokat lehet, a letöltés pedig max. 100 rekordra van korlátozva, ami lehetetlenné teszi, hogy a felhasználó legalább egy szövegszerkesztővel tudjon válogatni egy letöltött nagyobb találati halmazból. Itt is csak egyetlen, nagyon rosszul tervezett output formátum van. Viszont lehet HTML formátumban is menteni, ami jó ötlet. Szintén jó, hogy szükség esetén egér nélkül, a billentyűzettel is lehet vezérelni a programot (igaz, hogy pl. a nagyon fontos „Kulcslista" az Alt-Shift-L gombbal hívható elő, amire nem könnyű rájönni, és a „Keresés" menüben nem is működik ez a funkció). A Súgó kicsit bővebb, mint a DOS változatban, de nem tartalmaz keresési példákat (helyette bonyolult magyarázatok vannak a műveleti jelek használatáról), és tele van helyesírási hibákkal („a találati halmaz tételi" vagy „a CIKK Adatbázis kezelőprogrja") illetve nehézkes, magyartalan mondatokkal.

5. Tartalmi értékelés

A CD-ROM neve félrevezető, mert folyóiratcikkek mellett kb. 25 ezer egyéb rekord is van az adatbázisban (szabványok, könyvek, cégadatok stb.), de sem a borítóról, sem a kezdő képernyőről vagy a segítő szövegekből nem derül ki, hogy valójában mit is tartalmaz ez a kiadvány! A felhasználónak tehát semmilyen fogalma sincs arról, hogy milyen információk vannak és milyenek nincsenek benne az adatbázisban. Csak a CIKK adatbázis Web lapjáról (http://www.omikk.hu/scripts/omikkweb/cikk.exe) lehet megtudni, hogy több mint 4000 időszaki kiadványt, valamint az OMIKK által beszerzett könyveket és egyéb ENSZ és EU dokumentumokat dolgoznak fel a készítői (jelenleg kb. 300 ezer bibliográfiai rekord van a CD-n). Ezenkívül az adatbázis mintegy 1400 magyar cég adatait is tartalmazza 'Ki mit

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyárt, szolgáltat' típusú rekordok formájában. Az egyes rekordok magyar nyelvű címfordítást, többszintű magyar nyelvű tárgyszó-rendszert tartalmaznak a bibliográfiai adatok mellett. Arra vonatkozóan, hogy a feldolgozott folyóiratok mely évfolyamai és milyen teljességgel kerülnek be az adatbázisba, itt sincs semmi információ. Az adatbázist negyedévenként frissítik, az első komolyabb adatbevitel 1993-ban volt, évente 30-60 ezer új rekorddal bővül. A cégadatok többsége – úgy tűnik – 1997 első negyedévében került be, tehát az érvényességük már nem garantálható, a frissítés gyakoriságára nincs utalás.

Nyelv szerinti keresésre (érthetetlen módon) nincs lehetőség, helyette a folyóiratok esetében a kiadó országnál lehet a „magyar" és az „egyéb" között választani, de ez sem sokat ér, mert a magyar kiadású lapok között rengeteg nyilvánvalóan külföldi is van (pl. a londoni „Journal of Thermal Analysis") és fordítva: magyar folyóiratok kerültek az „Egyéb" kategóriába (pl. „Magyar Iparművészet"). Ez nem csak szépséghiba, hanem komoly találatvesztésekhez vezet. Más mezők tartalma is hibás vagy hiányos, amiről könnyen meg lehet győződni a – szintén ügyetlenül elnevezett – „Kulcslista" gomb megnyomása után az index végére ugorva, illetve egy $ beírásával a kereső űrlap egyes mezőibe. Így például kiderül, hogy bár az adatbázisban most 5981 (TANA kódú) konferencia-rekord van, de csak 5208-nál van évszám. A folyóirat címére való szűkítést a nem következetes rövidítés nehezíti. Pl. a „Journal of Aerosol Science" három különböző írásmóddal szerepel az indexben. A folyóiratcímek az első 26 karakter szerint vannak indexelve, ez például a „Journal of the American..." kezdetű címek esetében túl kevés.

A rekordoknál a kb. 40-féle osztályozási kód mellett kötött és szabad tárgyszavak segítik a tematikus keresést. Ezek száma kellően bőséges és látszik, hogy hozzáértő szakemberek készítették a tárgyszavazást. Tezaurusz nincs, ezért az általános értelmű és a speciális tárgyszavak egyenrangúan, ugyanabban a mezőben vannak. Ez gyakran túl sok hamis találatot eredményez. Sajnos, nincs olyan mező, amellyel a szabad és kötött tárgyszavakban (és esetleg a címben) egyszerre keresni lehetne. A „WWW" például 1995 első feléig csak szabad tárgyszó volt, majd átkerült a kötöttek közé, de a korábban felvitt rekordoknál nem másolták át a kötött tárgyszavakat tartalmazó mezőbe. (Érdekes egyébként, hogy van egy 1979-es(!) dátumú publikáció is a WWW-ről. Az ilyen nyilvánvaló adatrögzítési hibákat az index lista megtekintésével igazán könnyű lenne felfedezni és javítani.)

6. Javaslatok

Az OMIKK CIKK adatbázis megérdemelné, hogy ennyi idő után végre egy tisztességes (grafikus) kezelőfelület készüljön hozzá, amivel hasznosulni tud az építésébe fektetett rengeteg munka. Ez lehetne akár a jelenlegi Web változat egy továbbfejlesztett formája is, amit CD-ről, de egy WWW-klienssel kellene használni (megoldva a platformfüggetlenség kérdését is egyben). Az ISIS adatbázis-kezelő korlátait és lassúságát – a CD-ROM-on való publikálás előtt – egy másik adatformátumba való áttöltéssel lehetne megkerülni. Át kellene vizsgálni az adatbázis tartalmát is: javítani a nyilvánvaló rögzítési hibákat, egységesíteni a tárgyszórendszert és esetleg egy hierarchiát kialakítani az egyes fogalmak között, és pontosabban definiálni a feldolgozni kívánt dokumentumok körét. A cégadatok beépítése első látásra jó ötlet, de a kevés és gyorsan elavuló adat miatt ez a kiadvány sohasem lesz versenyképes a valódi cégadatbázisokkal (pl. CD-Cégjegyzék). És végül: jelentősen javítani kell a dokumentáció és a segítő képernyők tartalmát és minőségét.

Drótos László

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Műszaki cikkek a magyar időszaki kiadványokban és a CD-ROM

Az *MNB CD-ROM 1998/2* már három adatbázist tartalmaz, a könyvek és a periodikumok mellett a sajtórepertóriumot is, vagyis a Magyar Nemzeti Bibliográfia Időszaki Kiadványok Repertóriuma (MNB IKR) anyagát 1993-tól.

Ennek a megállapításnak látszólag semmi köze nincs sem *Drótos László* írásához, amelyhez kapcsolódik, sem ahhoz, ami a címben szerepel. Ez azonban csak látszólag van így.

Ennek magyarázatához csaknem két évtizedet kell visszamenni az időben. A *Magyar Folyóiratok Repertóriumának* a címe 1977-ben változott *Magyar Nemzeti Bibliográfia Időszaki Kiadványok Repertóriumává*, de az igazán lényeges tartalmi átalakulásra 1981-től került sor. A változás lényege: az addig minden szakterület anyagát feltáró bibliográfia anyagából kimaradtak az alkalmazott tudományok, a 6-os főosztály, ezeken a területeken most három szakbibliográfia, a *Magyar Mezőgazdasági Bibliográfia (MABI)*, a *Magyar Orvosi Bibliográfia (MOB)* és a *Műszaki cikkek a magyar időszaki kiadványokban* tárja fel a cikkanyagot (1991-ig megjelent az *Építésügyi cikkek a magyar időszaki kiadványokban* is.). Az OMIKK CIKK adatbázisában együtt szerepel a hazai és a külföldi anyag, az adatbázisba bekerülő hazai cikkanyag nyomtatásban a *Műszaki cikkek a magyar időszaki kiadványokban* című bibliográfiában lát napvilágot. Így abban az esetben, ha ennek a bibliográfiának az anyagát elemezzük, egyben a CIKK adatbázisban szereplő anyagot is értékeljük.

Az MNB IKR átalakulásáról előzetesen, annak előkészítéseként is lehetett olvasni részletesebb tanulmányt és rövidebb összefoglalást is *Sonnevend Pétertől* (Válaszúton a kurrens magyar cikkbibliográfia. In: Könyvtári Figyelő, 1990. 6. sz. 601-608. p ; Együttműködés a hazai cikkirodalom feltárásában. Milyen lesz az Időszaki Kiadványok Repertóriuma. In: Könyvtáros, 1980. 9. sz. 509-510.), s *Bényei Miklós* is részletesen megemlékezett róla A kurrens

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

magyar nemzeti bibliográfia ötven éve című tanulmányában (Bényei Miklós: A kurrens magyar nemzeti bibliográfia ötven éve. In: Könyvtári Figyelő, 1996. 3. sz. 396-397. p.).

Olvashatunk arról, mi tette szükségessé az átalakulást, milyen mértékben nőtt meg az időszaki kiadványok és a cikkek száma a Magyar Folyóiratok Repertóriuma (MFR) 1946-os indulása óta, ennek feldolgozását az OSZK magában már nem vállalhatta, az egyik legfontosabb kulcsszó az együttműködés volt.

„Noha a kooperáció mindmáig működik és magában hordozza a továbblépés, bővítés lehetőségét, a döntés akkor is, azóta is sok ellenérzést váltott ki. A repertórium megosztottsága ugyanis valójában szét-tagoltság, s ez ellentmond a nemzeti bibliográfia teljes áttekintést nyújtó funkciójának, az egység hiánya éppen a cikkbibliográfia »nemzeti« jellegét kérdőjelezi meg. Nem sikerült kiküszöbölni a párhuzamos figyelést sem, és változatlanul vannak hézagok a feltárásban. Másfajta gondot okoznak a metodikai eltérések." - írta Bényei Miklós. (Uo. 397. p.)

Ehhez kapcsolódó hivatkozásai közvetlenül az átalakulást megelőzőek és követőek, 1980 és 1982 közöttiek, az utolsó *Mezey László Miklós* írása (Mezey László Miklós: Megújulás? A régi és az új MNB IKR. In: Könyvtári Figyelő, 1982. 2. sz. 133-142. p.), melyre *Sonnevend Péter* és *Sándor Ernő* válaszolt (Sonnevend Péter - Sándor Ernő: Megújulás kérdőjellel? Válasz Mezey László Miklós. In: Könyvtári Figyelő, 1982. 3. sz. 253-257. p.)

Bizonyára jelennek meg ismertetések a Sajtórepertórium adatbázisról, mostani formája sokkal alkalmasabb arra, hogy olyan részletes elemzések készüljenek anyagáról, mint amilyet Mezey László Miklós végzett az 1982-es kurrens füzetek alapján, s az adatbázis megjelenése alkalmából az átalakulás megvalósulását is újra lehetne értékelni.

A II. Országos Bibliográfiai Értekezlet ajánlásaiban is szóba került a repertórium *„5. b., ki kell szélesíteni az időszaki kiadványok repertóriuma és más cikk-bibliográfiai munkálatok közötti együttműködést, tervbe véve a cikkbibliográfiák (kompatibilis) adatbázisokba történő rögzítését"* (Könyvtári Figyelő, 1990. 5-6. sz. 407. p.), s az egyes előadásokban is. *Szabó Sándor* előadásából idézek két részletet: *„Úgy vélem, hogy a hazai bibliográfiai munkálatok sorában az egyik legsürgetőbb feladat egy nemzeti cikkbibliográfiai adatbázis létrehozása lenne, melynek megvalósítása csakis kooperációs formában képzelhető el."* (Szabó Sándor: A szakbibliográfia helyzete. In: Könyvtári Figyelő, 1990. 5-6. sz. 495. p.)

„A CD-ROM lemezek használatának hazai elterjedése és itthoni előállítása a tájékoztatásügyben új fejezetet fog nyitni, s a magas szintű technika térhódítása kényszerítő erővel fogja felvetni a kooperációs munka halaszthatatlanságát." (Uo. 501. p.)

Vajda Erik is megemlékezett a Műszaki cikkek...-ről, legfőbb megállapítása szerint *„Gyakorlatilag megoldatlan a retrospektív információkeresés."*. (Vajda Erik: A szakbibliográfia helyzete az alkalmazott és természettudományok területén. In: Könyvtári Figyelő, 1990. 5-6. sz. 529. p.), de foglalkozott a nemzeti bibliográfia szakbibliográfia viszonyán belül általánosabb kérdésekkel, négy szervezeti modellt vázolt fel, utalva arra, hogy ezek közül a hazai gyakorlatban az általa „talán legfejlettebbnek" minősítettre nincs példa:

„b./ A feldolgozást ki-ki (szakterületenként, illetve a nemzeti bibliográfia tudatosan korlátozott tematikai körben) saját maga, saját céljaira végzi, de ezeket egyetlen adatbázisban, vagy fizikailag összekapcsolt adatbázisok hálózatában is egyesítik." (Uo. 527. p.)

Egyelőre azonban lemondok a csábításról, hogy az együttműködés kérdéseivel foglalkozzam, s egyetlen bibliográfiára, a Műszaki cikkek...-re koncentrálok. (Ennek sajnos nincs olyan megszokott rövidítése, mint a MABI vagy a MOB.)

Az elemzést eredetileg az 1996-os bibliográfiában végeztem, s elsősorban azt vizsgáltam, hogyan lehet a CD-ROM-ról tájékozódni belőle. Ezt kiegészí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tettem időben visszamenve a kezdetekig, s előretekintve az 1997-1998-as anyagra.

A kezdetek

Az MNB IKR 1981-es átalakulása a műszaki szakterületet egészen másképp érintette, mint az orvostudományt és a mezőgazdaságot. A Magyar Orvosi Bibliográfia és a Magyar Mezőgazdasági Bibliográfia is több mint két évtizede, 1957, illetve 1960 óta folyamatosan megjelent már akkor, nemcsak az időszaki kiadványok cikkeit feltárva. A műszaki területen ilyen bibliográfia nem volt, itt volt tehát szükség a legtöbb változtatásra. A tervek szerint 1981-től az akkor még OMKDK külföldi cikkanyagot feldolgozó, 15 szakterületen megjelenő referálólap-sorozatát, a *Műszaki Lapszemlé*t, kellett kiegészíteni a hazai műszaki cikkanyag adataival. Rövid időn belül, 1983-tól ez is átalakult, a *Szakirodalmi Tájékoztató* 21 sorozatának egyes példányaiban találkoztam azokkal a szabadlapokkal, amelyek a *Műszaki cikkek a magyar időszaki kiadványokban* címet viselték, kiegészítve a megfelelő sorozat címével. Hallgatóinkkal kiszámoltuk, hogy a 21 sorozat megrendelése 1983-ban 41 600 forintba került volna. Nem hiszem, hogy túl sok könyvtár lett volna, amely ezt megengedhette volna magának. (Ehhez kapcsolódóan mégis szükséges egy megjegyzést fűzni az MNB IKR átalakulásához. A 6-os főosztály kimaradása azért lehetett gond, mert sok helyre csak az MNB IKR járt, a szakbibliográfiák nem, nem beszélve a műszaki referáló lapokról. Nem biztos, hogy mondjuk egy városi könyvtárban olyan mélységben lenne szükségük az egyes szakterületek cikkanyagára, ahogy az a szakbibliográfiákban szerepel, ezek hiányában azonban semmilyen tájékozódási lehetőségük nincs ezeken a területeken. A mindent vagy semmit elv érvényesül.) Részben az ár játszhat szerepet a helyzet alakulásában, de nem csak ez. Ezt példázza az önálló Műszaki cikkek a magyar időszaki kiadványokban megindulása. Érdemes ehhez az OMIKK Szerkesztési főosztály, referáló kiadványok szerkesztősége nyílt levelét idézni.

„Kedves Könyvtáros Kollégák!

Nyílt levélben fordulunk Önökhöz, azt remélve, hogy ennek több eredménye lesz, mint hagyományos üzleti propagandánknak. A cél továbbra is változatlan: egy kiadványunkra szeretnénk figyelmüket nyomatékosan felhívni.

1982 – a Magyar Nemzeti Bibliográfia. Időszaki kiadványok repertóriuma szakterületei decentralizálása – óta az OMIKK referáló folyóiratai (előbb műszaki lapszemlék majd szakirodalmi tájékoztatók) mellékleteként adja közre a műszaki szakterületek repertóriumát.

1983-ban a Magyar Könyvtárosok Egyesülete illetékes fórumain, több szakember részéről, és ennek nyomán az Országos Könyvtárügyi Tanács ülésén is, kemény bírálatot kaptunk, mert – úgymond – a könyvtáraknak oly fontos repertóriumhoz csak a külföldi szakirodalmat is referáló, „drága" referáló folyóiratok mellékleteként lehet hozzájutni, jóllehet szakmai csoportosításban, de szerzői mutató nélkül. Megszívleltük a bírálatot és 1984 januárjától közreadjuk a **Műszaki cikkek a magyar időszaki kiadványokban** *c. repertóriumot, amely szakcsoportos szabadlapos, szétvágható; osztályozott tételekből áll és amelyhez éves szerzői mutató készül. Ezek után az évi 300,- Ft-ért előfizethető, 12-szer megjelenő kiadványból könyvtáraink (ismertetőt és megrendelő levelet mintegy 2000 címre küldtünk) 78 azaz hetvennyolc példányt fizettek elő!*

Ez a tény bátorított fel minket arra, hogy önökhöz forduljunk. A továbbiakat bölcs megítélésükre bízzuk, de hozzátesszük, hogy 150 megrendelt példány alatt a kiadványt 1985-től nem tartjuk fent!" (TMT, 1984. sz. 348. p.)

Eredményes lehetett a levél, mivel az 1984-ben indult bibliográfia azóta is létezik. Tíz éven keresztül,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1984-től 1993-ig önállóan is és a Szakirodalmi tájékoztatók mellékleteként is, ebből következően szabadlapokon, a referáló lap megszűnése utántól, 1994-től csak önállóan. Nemcsak megszűnésről volt azonban szó. 1994 a CIKK adatbázis megindulásának éve. Ebben az évben floppyn juttatták el az intézményekhez, 1995-től CD-ROM-on jelent meg. Nagy öröm volt számunkra, amikor 1994 nyarán, a körmendi könyvtáros vándorgyűlésen *Stubnya György* felajánlotta, hogy oktatási célokra tanszékünk megkaphatja az adatbázist. S az öröm azután is folytatódott, amikor megkaptuk az anyagot. Ez volt az első olyan magyar adatbázis, amely több szempontból hasonlított arra, ahogyan akkor az ideális adatbázist elképzeltük, különösen, ha az akkor leginkább elterjedt, hagyományos MicroISIS adatbázisokkal hasonlítottuk össze. (Nem csak egy ömlesztett indexlistát kaptunk, hanem mezőnként külön-külön, a találati listát fordított időrendben is áttekinthettük, mindig tudtuk, hányadik tételnél járunk stb.) Sok könyvtár is ingyen kapta meg akkortájt az adatbázist annak köszönhetően, hogy az OMIKK támogatást kapott a kis- és közepes vállalkozások információellátásának segítésére. Sok helyen csak azok a lemezek lehetnek meg, amelyeket ingyen kaptak meg az OMIKK-tól, az éves előfizetési díj kifizetésére már nem vállalkozhatnak. Ebben az esetben a hazai cikkanyagról való tájékozódásra marad a Műszaki cikkek a magyar időszaki kiadványokban. Ezeknek a könyvtáraknak a helyzetébe képzelve magam vizsgálom meg a nyomtatott bibliográfiát. Az 1983-as évi 300 forintos ár meglepően sokáig volt érvényben, azóta azonban többször emelkedett, volt 2000, majd 2500 Ft + ÁFA, most pedig már 5000 Ft + ÁFA, az ár tehát időközben meghaladta a másik két alkalmazott tudományi bibliográfiáét. Ez is sokkal kevesebb azonban a CIKK adatbázis 30 000 Ft-os éves előfizetési díjánál. Örvendetes, hogy bizonyos korlátozásokkal az OMIKK honlapján is el lehet ingyen érni a CIKK adatbázist.

(http://www.omikk.hu/database/cikk/login.htm) Több szempont kombinációjával lehet benne keresni, a tételek azonban nem megjeleníthetőek, aki többet kíván, havi 1000 forintos előfizetési és találatonkénti 1 forintos díj ellenében juthat hozzá a bibliográfiai adatokhoz. Ugyanakkor meglepő az, hogy amikor az adatbázisról írnak, nem említik meg a bibliográfiát, a honlapon és az OMIKK nyomtatott tájékoztató anyagaiban sem nagyon lehet róla információt találni, *Horváth Péter* sem említi az OMIKK szolgáltatásait bemutató cikkében (Horváth Péter: Az OMIKK szolgáltatásai. Érték és technika. In: Új Alaplap, 1999. 4. sz. 12-13. p.) nem érvényesül tehát az 1984-es nyomatékos figyelemfelhívás.

A Műszaki cikkek 1996-os anyagának vizsgálata

Sokkal összetettebb a bibliográfiában szereplő anyag, mint aminek a megítélésére vállalkozni mernék. Olyan példából indulok ki, ami valós igény lehet, s amiben talán még kellően kompetensnek érezhetem magamat. CD-ROM-mal kapcsolatos anyagot akarunk keresni. (A Sajtórepertórium CD-ROM változatában CD-ROM tárgyszó alatt 1, CD-ROM kiadás tárgyszó alatt pedig 4 cikket találhatunk, elsősorban könyvtári szaklapok alapján. Ezek anyagából többet találhatunk a MAKSZAB-ban (A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája), illetve a MANCI című könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisban, a Műszaki cikkek a magyar időszaki kiadványokban című bibliográfiából azonban további, ott nem felvett források anyagának áttekintését remélhetjük.) A kereséshez először meg kell ismerkedni a bibliográfia szerkezetével.

Minden szám elején tartalomjegyzéket kapunk, amely felsorolja azokat a szakterületi csoportokat,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

amelybe a tételeket besorolják. Összesen 43 ilyen csoport van, de nem mindegyikbe jut anyag minden számban. Ezt azzal jelzik, hogy az adott csoportnál kihagyják az oldalszámot.
Használati útmutatót, a feldolgozott folyóiratok jegyzékét és semmilyen mutatót nem találunk, így a továbbiakban magában az anyagban kell keresnünk.
A szakcsoportokat áttekintve azt állapíthatjuk meg, hogy a *26. Számítógépek és alkalmazások* és *27. Információtechnika* csoportban remélhetünk legnagyobb számban minket érdeklő tételeket.

A tételek szerkezete

Egy tétel a következő adatokat tartalmazza:
Cím (a legtöbb cím magyar nyelvű, de abban az esetben is, ha idegen nyelvű cikkről lenne szó, itt a magyar nyelvű cím szerepel, s a következő csoportban, a szerző neve előtt találjuk az eredeti címet);
Szerző(k) (ha több szerző van, pontosvesszővel elválasztva);
A folyóirat címe, évfolyam, kötet (25.k.), *szám* (20.sz.) év (hetilapok esetében az évhez kapcsolódóan a pontos dátum is (1996/06/22), ugyanígy szerepel esetenként nem havi folyóiratoknál a hónap), *oldalszám* (p.201-204.) táblázatok, ábrák, hivatkozások száma (t. 4, á.2, h. 1);
Deszkriptorok (d: után vesszővel elválasztva, egymás után felsorolva a deszkriptorokat. Valószínű, hogy van előzetes tárgyszójegyzékük, mivel esetenként egy újabb sorban sz: jelzéssel szabad tárgyszavakat találhatunk. Ezek között elsősorban tulajdonnevek vannak (földrajzi nevek, intézménynevek, személynevek), de ugyanakkor köznevek is, amelyek ezek szerint még nem szerepelnek a deszkriptorszótárban.
Az egyes tételeket a szakterületi csoportok hárombetűs (nagybetűvel írt) rövidítése, osztályozási kódja zárja le. Legalább egy ilyet minden tétel kap, ha több van, akkor az első az, ahová az adott tételt besorolták. Mivel a rövidítések feloldását nem találhatjuk meg, innen állapíthatjuk meg, hogy melyik rövidítés mit is fed. (Arra a csoportra vonatkozóan, amelyből nem jutott tétel az adott füzetbe, csak találgathatunk. (Ha esetenként mégsem megfelelő rövidítést látunk a tétel után, akkor az véletlenül rossz helyre keveredett, ilyen ritkán ugyan, de előfordul.)
Az egyes tételek jól áttekinthetőek, mert minden egymás után következő csoportot más-más betűtípussal írnak.
A tételek nincsenek tételszámozva, ugyanakkor semmilyen utalást sem találhatunk a bibliográfiában (például arra vonatkozóan, hogy melyik szakcsoportban találhatóak még tételek az adott csoporthoz kapcsolódóan).

Milyen sorrendben vannak a tételek egy szakcsoporton belül

Kis tájékozódás után megállapíthatjuk, hogy egy csoporton belül a tételek a folyóiratcímek betűrendjében követik egymást, egy folyóiraton belül pedig a megjelenés sorrendjében, az oldalszámokat követve. Ez részben megnehezíti az egyéb szempontok (például szerző vagy cím) szerinti tájékozódást, ugyanakkor megkönnyíti azt, hogy áttekintsük azt, hogy az adott csoporthoz mely lapokból soroltak be tételeket.
Ez alapján megnézzük, hogy az általunk kiválasztott 26. és 27. csoportba melyik lapok kerültek be.

Az egyszerűség kedvéért együtt tekintjük át a két csoportot. Megadjuk, hogy a Műszaki cikkek... melyik számában az adott folyóirat melyik számából hány tétel került be a két csoportba. A számok sorrendjét nem változtattuk meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Chip

1. sz. 1995. 12. 11+1
3. sz. 1996. 3. 20+0 2. 21+0
5. sz. 1996. 4. 20+3 5. 20+5
8. sz. 1996. 6. 11+7 8. 27+6 7. 21+4 1. 23+4
9. sz. 1996. 9. 14+3
10. sz. 1996. 10. 15+5
12. sz. 1996. 11. 11+4

Minden szám szerepel 1995. 12. - 1996. 11. között. Összesen 283 tétel, 241 a 26., 42 a 27. szakcsoportban.

Computer Panoráma

1. sz. 1995. 11. 13+1
3. sz. 1995. 12. 9+1 1996. 2. 18+0
4. sz. 1996. 3. 10+4
5. sz. 1996. 4. 14+0
6. sz. 1996. 5. 15+0
8. sz. 1996. 7. 11+7
9. sz. 1996. 8. 13+2
11. sz. 1996. 10. 13+0 9. 15+3
11. sz. k. sz. sz. 1+1

Nem szerepel az 1996. 1. és 6. szám. Összesen 151 tétel, ebből 132 a 26., 19 a 27. szakcsoportban.

Computerworld + Számítástechnika

1. sz. 1995. 51. 2+1 47. 2+2 48. 3+1 49. 5+0 52. 6+0 50. 7+0
2. sz. 1996. 5. 2+2 6. 1+3
3. sz. 1996. 1. 6+3 9. 10+2 2. 2+1 3. 3+0 4. 4+3 7. 5+3 8. 3+1 10. 8+0
4. sz. 1996. 11. 2+2 12. 3+1 13. 0+2 14. 4+1 15. 4+2
5. sz. 1996. 16. 2+2 17. 1+3 18. 3+0 19. 1+1
6. sz. 1996. 20. 3+5 21. 1+5 22. 3+2
7. sz. 1996. 26. 3+4
8. sz. 1996. 23. 3+3 24. 3+3 25. 2+5 29. 6+1 27. 3+1 28. 4+3 30. 4+1 31. 4+1
9. sz. 1996. 37. 2+2 33. 1+4 34. 5+1 35. 4+2 36. 8+2 32. 3+1
10. sz. 1996. 38. 2+0 39. 0+4 41. 2+4 40. 5+9 42. 3+5
11. sz. 1996. 44. 4+0 45. 3+4 43. 1+3 46. 1+3

Minden szám szerepel 1995. 47. - 1996. 46. között. Összesen 286 tétel, ebből 172 a 26., 114 a 27. szakcsoportban.

Új Alaplap

10. sz. 1996. 6. 8+8 1. 15+4 2. 18+4 9. 20+4 8. 11+8 7. 9+13 4. 15+2 3. 15+9
11. sz. 1996. 5. 9+12 10. 13+10 11. 15+3

Minden szám szerepel 1996. 1-11. között. Összesen 208 tétel, ebből 148 a 26., 70 a 27. szakcsoportban.

A további lapok közül mindkét csoportban egyenletesen szerepel a Figyelő (hozzávéve a Figyelő-Tantuszt) 39+26 és a Heti Világgazdaság 30+26 tétellel.

A 26. szakcsoportba ezt követően már jóval kevesebb tétel került be egyes lapokból.

ELEKTROnet 10, Rádiótechnika 7, Magyar Elektronika 6, Híradástechnika 4, majd 6 lap (Gépgyártástechnológia, Marketing & Menedzsment, Markinfo, Minőség és Megbízhatóság, Természet Világa, Tudományos Közlemények/Élelmiszeripari Főiskola) 2, további 15 lap (A Miskolci Egyetem Dunaújvárosi Főiskolai kar Közleményei, A Miskolci Egyetem Közleményei. A sor. Bányászat, ACH Models in Chemistry, Acta Cybernetica, Bányászati és Kohászati Lapok. Kőolaj és Földgáz., Borsodi Műszaki Gazdasági Élet, Gazdaság és Gazdálkodás, Gép, Journal on Communications, Magyar Grafika, Magyar installateur, MM Bridge, Nyomdavilág, Technika, Vezetéstudomány) 1 cikkel szerepel.

26. szakcsoport

Számítástechnikai lapok	693
Figyelő + HVG	69
További 25 lap	54
Összesen	*816*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

27. szakcsoport

Számítástechnikai lapok	244
Figyelő + HVG	52
Nyomdászati lapok	187
Két gyakori lap	36
További 24 lap	45
Összesen	*564*

Látható, hogy a 26. szakcsoportban döntő többségben vannak a számítástechnikai lapokból vett cikkek (816-ból 693), a 27. csoportban is nagyon jelentős részt képeznek, csaknem a felét (564-ből 244), itt ugyanakkor feltűnik, hogy az információtechnika a számítástechnika mellett jelentős mértékben a nyomdaipart jelenti, két, nagyrészt elkülönülő csoportról van szó, amelynek lehetnek közös részei.
A 26. és 27. szakcsoportban összesen 1380 tétel szerepel, ezek közül 937, több mint kétharmad rész a számítástechnikai lapokból származik.

Megállapítások

A számítástechnikai lapok alapján a következőket állapíthatjuk meg.
Ha egy füzetben ugyanabból a folyóiratból több lapszámot is feldolgoznak, ezek sorrendje esetleges, többször találkozunk utólagos pótlással, tehát nem folyamatos a feldolgozás. Erre példa a Chip vagy a Computerworld + Számítástechnika 1996. 1. száma. Az Új Alaplap 1996-os 11 számát az októberi és a novemberi, Szombathelyre már 1997-ben megérkező füzetben dolgozták fel. A nem szabályos sorrendű feldolgozás ellenére a 4 lap feldolgozása csaknem teljesnek mondható, egyedül a Computer Panoráma 1996. 1. és 6. számát nem sikerült megtalálni.(Hozzá kell tenni, hogy további cikkeket besorolnak más szakcsoportokba, de nem valószínű, hogy a fenti két lapszámból egy cikk sem jutott volna a 26. és 27. szakcsoportba.)

Nem kaphatunk azonban teljes képet a számítástechnikai lapok anyagából, mert nem dolgozzák fel a PC World, CD Panoráma, Windows Panoráma című lapokat (ez azóta beolvadt a Computer Panorámába), amelyekben például a CD-ROM-okkal kapcsolatban bőséges anyag jelenik meg.
Mi kerülte volna el a figyelmünket, ha csak a 26. és 27. szakcsoportot nézzük meg?

2. Építőanyagipar
TERC Építőanyag Informatikai CD.
Polgár Endre
Elektro installateur 4. k. 8-9. sz. 1996. p.40.
11. sz. 5. p.

24. Elektronika és optoelektronika
Microchip-katalógus CD-lemezen.
ELEKTROnet 5.k. 3. sz. 1996/05 p. 59.
7. sz. 38. p.
NEDIS megrendeléskészítő és alkatrészforrás rendszer CD-ROM-on.
Kis Zoltán
Rádiótechnika 46. k. 12. sz. 1996. p.582.
1997. 1. sz. 20. p.

32. Vegyipari ágazatok
Számítógépes programok ismertetése: TRILOGY CD-ROM adatbázis.
Magyar Kémiai Folyóirat 102.k. 7. sz.
1996. p. 341-342. á.3
10. sz. 64. p.

36. Általános műszaki problémák
Tévéképes képesítő. Nyelvoktató CD-k.
Nagy Zoltán; Weisz Tamás
Chip 8.k. 10.sz. 1996. p.91.
10. sz. 76. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Belátni a gépbe. PC-ROM Multimédia PC Enciklopédia.
Nagy Gábor
Új Alaplap 14. k. 5. sz. 1996. p. 42. 11. sz. 70. p.

CD „manókáknak" és nagyobbaknak.
Timár István
Új Alaplap 14. k. 10. sz. 1996. p. 26.
11. sz. 70. p.

Az utóbbi három a megjelölt szakcsoport mellett megkapta az ÁLT vagy SZG jelzést is, esetleg mindkettőt. Így megfelelő utaló esetén könnyen megtalálhatná őket a csak 26. és 27. szakcsoportot átnéző használó. Egyébként viszont mutató híján az egész számot át kellene néznie, erre pedig bizonyára kevesen vállalkoznak. (A CD-ROM szó még könnyen kiugrik az írásmódja miatt, így egy-egy oldal átfutásával is meg lehet találni, a többi esetben azonban át kellene olvasni az oldalakat.) Amikor ezek a tételek bekerülnek a CIKK-adatbázisba, könnyen megtalálhatóak lesznek.

Mi található a többi lapban a 26. és 27. szakcsoportban?

Magyar Építéstechnika
Ugyanazzal a címmel találunk, mint az Elektro installateur című lapban: TERC Építőanyag Informatikai CD, csak amíg azt az ÉPA szakcsoportban találjuk, ezt az INF-ban, annál másodikként szerepel ez is, addig ez utóbbinál összesen három, az ÉPA mellett ÉPI is. Ugyancsak van azonosság és eltérés a deszkriptorokban: építőanyag, informatika, adatbázis, CD-ROM; információ, építőipar, építőanyag, CD.

Ez is tükrözi azt, hogy sokszor nem látszik tudatosnak, mikor használnak CD-ROM-ot tárgyszóként, mikor CD-t.

Nyomdavilág
Kétszer szerepel a tárgyszavak között a CD-ROM: MULTIMÉDIA: Igen vagy nem? és „Levél Németországból" a cikkek címe, még több további levél van, ahol a tárgyszavak között nincs ugyan CD-ROM, de multimédia vagy hasonló igen. Mellette találhatunk egy cikket a Photo CD-ről (Photo CD a gyakorlatban), ahol a tárgyszó helyesen CD, s még továbbiakat, amelyek a multimédia nyomdai hatásával foglalkoznak.

A Figyelő még egy 1995-ös mellékletében találunk két kapcsolódó cikket (Hétköznapi multimédia. Vásárlási tanácsadó; Multimédia. Leszálló ágban a CD-ROM-üzlet címen (1995. 44.). A Heti Világgazdaság ilyen témájú cikkanyaga gazdagabb, szokásos mellékletükben 1995-ben és 1996-ban is foglalkoztak az otthoni számítógéppiaccal (1995. 40. Az otthon ostroma. PC-piaci-tendenciák.; 1996. 42. Információs makadámút. Otthoni számítógépek Magyarországon.), beszámoltak a frankfurti könyvvásárról (1996. 41.), bemutatták, hogyan kerül az Encyclopaedia Britannica (1996. 1.) és Barbie (1996. 47.) számítógépre (ennél a háromnál a CD-ROM is szerepel a tárgyszavak között), foglalkoztak az elektronikus könyvtárral (1996. 26.) és a szoftverkalózokkal (1996. 42.), s szinte természetes, hogy az újdonságként jelentkező DVD-ről is az elsők között jelentettek meg cikket (1996. 27.). (1996-ban a DVD-t még nem a deszkriptorok, hanem a szabad tárgyszavak között jelölték, a további ilyenek az Új Alaplapban (1996. 4. sz.) és a Chipben (1996. 8.) jelentek meg, majd a Chipben az 1996. 12. számban megjelent, de a Műszaki cikkek... 1997. 1. számában feldolgozott cikk lett az első, ahol már deszkriptorként szepel ez a fogalom. A Magyar Grafika foglalkozott még a témával Az új média címen (1996. 1. sz.), deszkriptorai: információtechnológia, média, multimédia, információ.
A legbőségesebb anyag azonban kétségtelenül a négy feldolgozott számítástechnikai lapban található.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ezek közül a *Computerworld + Számítástechnikában* inkább a hardverrel foglalkozó cikkekben olvashatunk a CD-ROM-ról. Itt, bár a tárgyszavak között is megtaláljuk, a legtöbbször több résztéma egyike csak (1995. 49., 1996. 7., 1996. 37.), vagy a CD-ROM meghajtókkal ((1996. 3.). Itt is szóba kerül a multimédia üzlet (1996. 20.), a szoftverkalózkodás (1996. 9.), a fontkészlet (1995. 52.), s a video-CD formátumairól is olvashatunk (1996. 2.). A legélvezetesebb olvasmányok kétségtelenül *Váncsa István* havi cikkei, amelyek közül kettőben deszkriptor a CD-ROM (1995. 52., 1996. 9.) Összességében azonban megállapítható, hogy nem a CD-ROM-ról való tájékozódás fő eszköze ez a lap.

Az előbbi lappal ellentétben a *Computer Panorámából* szinte kizárólag csak CD-ROM termékeket bemutató írásokat találhatunk, ezek között nagy számban a komoly cikkek mellé minden bizonnyal pihentetőül számítógépes játékokkal foglalkozókat, *Csöndes Áron* tollából. Az egyetlen igazi kivételt a CD-ROM meghajtókkal foglalkozó írás (Korongozók. CD-ROM meghajtók. 1996. 10. sz. 16-25.) A *Chip*ben elég sokat foglalkoznak a CD-technológiákkal. Az 1995. 12. számban lezárult *Baráth István* 12 részes sorozata CD-gyártás Magyarországon címmel, de a kérdésre 1996-ban is többször visszatért a szerző (CD technológia. Egy korszak lezárult? 1996. 4. Az új megújul ... CD-technológiák. 1996. 5., majd ugyancsak az ő tollából jelent meg a 12. számban a már említett DVD cikk, amelyet már az 1997-es bibliográfiában tártak fel. A további témák: kiállítás (1996. 5.), fesztivál (1996. 7.) meghajtók (1996. 1., 1996.7.), egyéb hardver kérdések (1996. 4.), a multimédia fejlődése (1996. 4.) scenepartyk (1996. 6.).

Ugyanakkor rendszeresen jelennek meg lemezbemutatók, minden szám vége felé könnyedebb témákról, főleg játék- és oktatóprogramokról *Weisz Tamás* és *Nagy Zoltán* tollából, de foglalkoznak komolyabb anyagokkal is, 1996 második felétől *Boris Jánosnak* külön rovata is indult, amelyben egy témakörhöz kapcsolódóan több lemezt mutat be. S ide kapcsolható még az, hogy mivel az alkalmi CD-ROM mellékletek után ez most már állandó része a lapnak, ezekről is részletes bemutatás jelenik meg. (Néhány ilyen bemutatóval találkozunk is a bibliográfiában, de a fent leírtak nagy részét korábbról, a lap alapján tudom.)

Az *Új Alaplap* mindkét 1996-os CD-ROM mellékletének bemutatását megtaláljuk a bibliográfiában. Mellette, bár nem rendszeres rovatként, de itt is találkozunk más lemezek bemutatásával is. Ezek a másik két lappal ellentétben minden esetben „komoly" anyagokat tartalmaznak, nincs szó tehát játékprogramokról.

13 olyan cikket is találunk, amelynek a deszkriptorai között szerepel a CD-ROM. Van olyan, amelynek ez az elsődleges témája (Mindezt egy kis vacakon?! A CD-ROM jövője. 1996. 10.), mások valamilyen vonatkozásban foglalkoznak vele, mint például a reklám (1996. 8.) vagy az oktatás (1996. 11.). A feldolgozott lapok közül először itt jelent meg olyan cikk, amelyben a DVD komolyan szóbakerül (1996. 4.). Esetenként tematikus összeállításokban több lehetőség egyikeként jön szóba a CD-ROM, így az adattárolásról az 1996. 4. számban 3 cikkben is. Van olyan, ahol a CD-ROM-ról lehet szó, de a tárgyszó CD (Leltár. Lapár és hirdetési tarifa. 1996. 9.), míg máshol a téma a CD-I (Interaktív, elágazó „mozizás". Elmélkedés a CDI-ről, 1996. 10.), a tárgyszó ugyanakkor CD-ROM. Mellette a virtuális könyvtárról és a hipermédiáról is megjelent cikk az 1996. 10. számban, s a rendszerfelújítással foglalkozó cikk résztémája a CD-ROM (1996. 11.).Az említett cikkek megtalálásával, tartalmának megítélésével nem is lehet komoly gondja a használónak. Ha a nyomtatott bibliográfiát használják, az általában a 26. szakcsoportba sorolt lemezismertetések megtalálása nem jelenthet gondot, annak megtudása azonban, hogy melyik lemez(ek)ről van szó, a szerencsén múlik, pontosabban azon, hogy az írás címében szerepel-e a kritizált mű címe. Ha nem,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

akkor csak az eredeti folyóiratot fellapozva tudhatjuk meg, miről is van szó. Egyetlen kivétel van csak. Az Új Alaplap Lassan, de „mégis mozog a Föld!" Átalakuló (tan)könyvészet (1996. 10.) című írásához kapcsolódva szabad tárgyszóként szerepel az OMIKK és a CIKK-adatbázis. De azt például, hogy ugyanebben a számban Elektronikus könyvek – pro és kontra cím alatt miről olvashatunk, már nem tudjuk meg a bibliográfiából. A Computer Panorámában hajlamosabbak arra, hogy a lemez címét is befoglalják az írás címébe (bár pl. a Halálosztó kukacok (1996. 2.) itt is kivétel), a legtöbb kritikát közlő Chip esetében többször elmarad a cím közlése, így csak találgathatunk, hogy A férgek támadása (1996. 3.) azonos-e az előbb említett példával.

A másik kérdés, hogy hogyan fogják egyáltalán megtalálni ezeket, ha már nem a nyomtatott bibliográfiában, hanem a számítógépes CIKK-adatbázisban keressük. Csak az esetek kisebbik részében szerepel ugyanis a tárgyszavak között a CD-ROM szó. (Chip 29-ből 10, Computer Panoráma 14-ből 4, Új Alaplap 8-ból 4.) Így sokszor a keresésben a CD-ROM szó felvételével több tételt zárnánk ki, mint amennyit visszakereshetnénk a segítségével. A minden tételnél szereplő deszkriptor a számítógép, így ezt használva biztos megkapnánk az összeset (maximális teljesség), ugyanakkor önmagában erre keresve túl sok tétel közül kellene kiválogatni a minket érdeklőket, így mindenképp szűkítésre van szükség.

Van olyan gyakorlat a tárgyszavazásban, ami segítséget jelenthet. A Chip és a Computer Panoráma esetében sokszor találkozunk ugyanazzal a három deszkriptorral: számítógép, játék, termékismertetés. A Chip esetében 29-ből 9-szer szerepelnek így együtt, hétszer csak ez a három szó, a másik két esetében az értékelés illetve a szoftver szó szerepel negyedikként. Van négy olyan tétel még, ahol a számítógép és a játék együtt szerepel, a termékismertetés elmarad, helyette további szavakkal egészülnek ki a tételek (Ezek között a CD-ROM nem szerepel). A további tételek közül a számítógép és enciklopédia szópár 6, a számítógép és térkép 3 tételt tenne visszakereshetővé. (A CD-ROM és enciklopédia négyet, a CD-ROM és térkép egyet hagyna meg ezek közül.) A többi esetben már nagyobb a szóródás a tárgyszavakban, a számítógép mellé a másik szó szerencsés megválasztása segíthet.

A Computer Panoráma esetében a 14 tételből 8 esetben van együtt a számítógép, játék, termékismertető szópár (minden esetben, ahol játék szerepel), a termékismertető szó még további két esetben fordul elő, ezekben a CD-ROM szó is deszkriptor. A számítógép és enciklopédia (vagy a CD-ROM és enciklopédia) szópárra a Compton's Interactive Encyclopedia-ról találhatnánk értékelést.

Az Új Alaplapban, ahogy utaltam már rá, játékbemutatók nincsenek, így a játék szó a tárgyszavak között sem szerepel, a 8 tételből négyszer azonban együtt van a számítógép és a termékismertető szó, így ezek segítségével a tételek egy részét megkaphatnánk (a másikat meg elvesztenénk).

A legjobb megoldásnak az látszana (amire néhány példa van), ha az összes CD-ROM ismertetésben szerepelne tárgyszóként a CD-ROM és a termékismertetés cím. Amíg ez nincs így, próbálkozni kell, ehhez próbáltam tippeket adni.

A próbálkozás már csak azért is szükséges, mert ugyanazt sem mindig egyformán tárgyszavazzák: a Grand Prix 2. a Chipben (1996. 9.) számítógép, játék, termékismertető, a Computer Panorámában (1996. 9.) számítógép, játék, szimuláció. A Chipben a Microsoft Magic Schoolbus sorozatának egyik darabja (Újabb utak a Varázsbusszal. MS Home 1996. 9.) számítógép, játék, termékismertető, a másik (A Föld középpontja felé. Microsoft Scholastic's The Magic School Bus Explores Inside the Earth 1996. 11.) számítógép, szoftver, multimédia, CD-ROM, program, tehát csak a számítógép szó közös. (Meg kell említeni, hogy az első példá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hoz hasonlóan sok esetben az inkább oktatóprogramok is a játék tárgyszót kapják. Ugyanakkor arra is van példa, hogy a Corel céghez annyira kötődhet a CorelDraw program alapján a rajzolás fogalma, hogy multimédia bibliájukról megjelent bemutatás (Mindennapi programunkat... Corel CD: The Complete Bible & Reference, Chip, 1996. 10.) is a következő tárgyszavakat kapta: számítógép, szoftver, programozás, rajzolás, CD. Az általános enciklopédiák az alábbi tárgyszavakat kapták:

Compton's (Computer Panoráma, 1995. 11.): számítógép, szoftver, interaktív, enciklopédia

Encarta 96 (Chip, 1996. 1.): számítógép, szoftver, enciklopédia

Révai (Chip, 1996. 8.): számítógép, informatika, enciklopédia

A Révai (a Képes Krónikával együtt) ott rejtezik *Tószegi Zsuzsanna:* Elektronikus könyvek pro és kontra című írásában is (Új Alaplap, 1996. 10.), ott számítógép, CD-ROM, enciklopédia tárgyszavakkal.

Máskor is tapasztalható ilyen következetlenség. *Halassy Béla*nak két helyen jelent megírása Szégyellem, hogy informatikus vagyok... címen. Nem ellenőriztem, de könnyen lehet, hogy ugyanarról az írásról van szó. A Computerworld + Számítástechnikában (1996. 11.) megjelent tárgyszavai: informatika, információtechnológia, szakképzés, míg a Marketing & Menedzsment című lapnál (1996. 2.) számítástechnika, számítógép, informatika.

Vannak még meglepő helyre került tételek. A *Barnaby Rich* szindrómával foglalkozó írás (Magyar Tudomány, 1996. 1.) biztos nem az információáramlás miatt került a 17. Áramlástan szakcsoportba, mivel betűjellel csak ÁLT és INF szerepel. Az ÁLT a *36. Általános műszaki problémák* szakcsoportot fedi, ebbe, továbbá a *38. Műszaki menedzsment* (MÜM) csoportba kerül a legtöbb tétel, különösen ez utóbbi duzzadt fel nagyon. Elsősorban egyes hetilapok feldolgozása miatt, amelyekben olyan cikkek is megjelennek, amelyek a 43 szakcsoport egyikébe sem férnek be igazán, találkozhatunk olyan címekkel, amelyeket furcsállhatunk az adott helyen.

36. Általános műszaki problémák

Nagy pénz, kis foci. Üzlet a labdarúgásban.

Tanárlétra. Kérdőjelek a pedagógusképzésben.

Melyik életnek tanulunk? Oktatás a börtönökben.

Gyermekek a képernyő előtt. Rémségek kicsiny tévéje.

Kinél van a labda? Steffi Graf adóügyei

38. Műszaki menedzsment

Rab emberek fiai. Új felmérés az ifjúkori drogozásról.

Befejezetlen gyermekek. Csökkenő szülési kedv.

Az Országgyűlési Könyvtár története 1870-1995

Pénzbeszédek. Cigány szervezetek vitája.

A Műszaki cikkek a magyar időszaki kiadványokban című bibliográfia belső borítóján az alábbiakat olvashatjuk:

„Az Országos Széchenyi Könyvtárral kötött megállapodás alapján, a Magyar Nemzeti Bibliográfia rendszerének keretében közreadja az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK)". Nem történik rá utalás, de remélhető, hogy a bibliográfia anyaga továbbra is bekerül a CIKK-adatbázisba. Úgy tűnik, hogy a bemutatott feldolgozásmód is jelentős mértékben azt szolgálja, a következetesen szerkesztett tételek alkalmasak arra, hogy bekerüljenek az adatbázisba. Ott aztán a különböző szempontokat kombinálni lehet a keresésben, amely így hatékony, gyors lehet. Ezt a még következetesebb, egységesebb tárgyszavazással lehetne még eredményesebbé tenni.

A nyomtatott bibliográfiában való kereséshez, eligazodáshoz ez nem elegendő. Szükség lenne az alábbiakra: használati útmutató, rövidítésjegyzék (például a szakcsoportok neve rövidítéseinek feloldása), a feldolgozott folyóiratok jegyzéke (évenként előre,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

		1	2	3	4	5
CHIP	1996	1995. 12. 11	—	1996. 3. 20 1996. 2. 21	—	1996. 4. 20 1996. 5. 20
CHIP	1997	1996. 12. 19	1997. 1. 19	—	—	1997. 3. 15 1997. 4. 16
CHIP	1998	1997. 10. 16	1997. 11. 11	1997. 12. 21	—	1998. 3. 19
Computer Panoráma	1996	1995. 11. 13	—	1995. 12. 9 1996. 2. 18	1996. 3. 10	1996. 4. 14
Computer Panoráma	1997	1996. 11. 13	1996. 12. 10 1997. 1. 12	1997. 2. 16	—	—
Computer Panoráma	1998	1997. 10. 8	1997. 11. 7	1997. 11. 7	—	—
Új Alaplap	1996	—	—	—	—	—
Új Alaplap	1997	1996. 12. 12	1997. 1. 8	1997. 2. 8	—	—
Új Alaplap	1998	1997. 10. 10	1997. 11. 6	—	1998. 1. 10	1998. 3. 14 1998. 2. 8

számonként és év végi összesítésben), az egyes tételek tételszámozása, ennek segítségével utalók hogy legalább az első helyen máshová besorolt tételeket meg lehessen találni, finomabb visszakeresést lehetővé tevő mutatók számonként, ha azt feltételezzük, hogy elsősorban a folyamatos tájékozódás eszköze lehet (gyakrabban jelenik meg, mint a CD-ROM változat, külön ki kell azt emelni, hogy egyéb eszközökhöz képest milyen kevés idő telik el az eredeti cikke megjelenése és feldolgozása között), évenkénti kumulációban, ha azt feltételezzük, hogy sokan csak a nyomtatott változatot fogják használni. Felhasználási javaslat a számítógépesítés, különösen a CD-ROM-ok iránt érdeklődők számára: amennyiben lehetőség van rá, a néhány, itt feldolgozott számítástechnikai folyóiratot (néhány fel nem vett mellett) érdemes folyamatosan figyelni, a bibliográfia segítségével pedig ezt kiegészíthetjük a szóródó, a nem nyomon követett lapokban megjelent anyaggal. Egyik forrás lehet a bibliográfia a téma irodalmának áttekintésére, de továbbiakkal is ki kell egészíteni.

Vissza- és előretekintés

Mivel a bibliográfia 1984-ben indult, most pedig 1999-ben járunk, meg kell vizsgálni, mennyire jellemző az, amit 1996-ról bemutattam, milyen változásokon keresztül jutott el odáig, s mennyire érvényesek ma is. Hat dolog hiányára lehetett utalni: té-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

6	7	8	9	10	11	12	Hiányzik
—	—	1996. 6. 11 1996. 8. 27 1996. 7. 21 1996. 1. 23	1996. 9. 14	1996. 10. 15	—	1996. 11. 11	1996. 1
—	1997. 5. 14	1997. 6. 12	—	1997. 8. 21 1997. 7. 15	1997. 9. 14	—	1997. 2
1998. 2. 24	1998. 5. 16	1998. 6. 17	1998. 8. 10	1998. 9. 12	1998. 11. 18 1998. 7. 13	1998. 10. 18	1998. 1. 1998. 4.
1996. 5. 15	—	1996. 7. 11	1996. 8. 13	—	1996. 10. 13 1996. 9. 15	—	1996. 1. 1996. 6.
1997. 4. 10 1997. 3. 9	1997. 5. 13	—	1997. 6. 9	1997. 7. 17	1997. 8. 12	1997. 9. 8	1997. 12.
1998. 3. 10 1998. 2. 11	1998. 5. 25	1998. 6. 21	1998. 8. 15	1998. 7. 15 1998. 9. 13	—	1998. 10. 11	1998. 1. 1998. 4.
—	—	—	—	1996. 6. 8 1. 15 2. 18 9. 20 8. 11 7. 9 4. 15 3. 15	1996. 5. 9 10. 13 11. 15	—	—
1997. 3. 13	1997. 5. 16	1997. 6. 10	—	1997. 8. 5 1997. 7. 10	—	1997. 9. 7	1997. 4. 1997. 12.
—	1998. 4. 8 1998. 5. 15	1998. 6. 12	1998. 7. 12	1998. 8. 17	1998. 10. 11	—	1998. 9.

telszámok, utalók, használati útmutató, rövidítésjegyzék, mutató, a feldolgozott folyóiratok jegyzéke.

Változások 1984-től 1996-ig

Mint már volt róla szó, a bibliográfia kezdetben szabadlapos formában jelent meg. Az 1984-es 1. évfolyamhoz is találhattunk már ehhez kapcsolódóan kumulált mutatót, amelynek részét képezte a Folyóiratok jegyzéke, A szakirodalmi tájékoztatók kódjai, Szerzői névmutató.

Az 1993. decemberi szám volt az utolsó szabadlapos. Ebben még szerepelt egyoldalas használati útmutató, pontosan meghatározva a tételek részeit, s azt is hogy milyen rendszerben (az ETO-jelzetek sorrendjében) szerepelnek a tételek az egyes csoportokban, a tételszámok az éves kumulált szerzői mutató összeállítását segítették.1994 elején, a Szakirodalmi tájékoztatók megszűnése után változott a bibliográfia rendszere, ugyanakkor némi elbizonytalanodás is megfigyelhető volt. Előbb három, majd két hónap anyaga együtt, összevont füzetben jelent meg. Ezt követően álltak vissza a havonkénti megjelenésre. Az ETO-jelzetek még megmaradtak (1995 végéig), de már nem ezek képezték a besorolás alapját, hanem az újonnan kialakított szakcsoportokban (az első számban 41 szerepelt a korábbi 21-gyel szemben, ezekből 3-ba nem jutott tétel), megjelentek a tárgyszavak és a szakterületi kódok. Elmaradt ugyanakkor a korábbi használati útmutató, s bár voltak még tételszámok, ezek azonban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

még utólagos mutatókészítésre sem voltak alkalmasak, mivel nem számsorrendben követték egymást. (Valószínűleg az ebben az évben indult adatbázis tételszámai voltak, s az adatbevitel sorrendje nem a nyomtatott bibliográfiát követte. Az ily módon funkciótlan tételszámok összesen másfél évig szerepeltek, az 1995. júliusi számból maradtak ki először.)

1996 után

Az 1996-os év anyagában találhattunk arra példát, hogy a feldolgozott folyóiratok nem minden számából került be, s amik megtalálhatóak voltak, azok sem mindig a megjelenés sorrendjében. Összehasonlításul ezt kiegészítjük, hogy a 26. szakcsoportban megnéztük az ott rendszeresen feldolgozott három számítástechnikai havilapot. Mivel ezek egy-egy számából általában 10-nél több tétel bekerül ebbe a csoportba, ha nincs egy sem, akkor valószínűleg elmaradt az adott szám feldolgozása. A három folyóirat kilenc évfolyamából 11 ilyen számot láthatunk, ez elég magas szám. Talán még utólag is pótolhatóak lehetnének ezek a kimaradások. Egy olyan példát láthatunk, amikor egy lapból ugyanazok a tételek két egymás utáni hónapban bekerültek. (A Computer Panoráma 1997. 11. száma. Ugyanilyen példát ekkor itt nem vizsgált folyóiratokra is láthattunk.)

1998-ban is ugyanazon lapok túlsúlya figyelhető meg:

Chip 196, Computer Panoráma 143, Új Alaplap 117, ComputerWorld - Számítástechnika 96

HVG 25, Figyelő 20

ELEKTROnet 11, Magyar Távközlés 7, Műszaki Magazin 7, Acta Cybernetica 4, Rádiótechnika 3, Technika 3, Gazdaság és Gazdálkodás 2, Magyar Elektronika 2, Periodica Polytechnica 2, Acta Geodaetica 1, Business Online 1, Híradástechnika 1, Journal on Communication 1, Kórház- és Orvostechnika 1, Szakképzési Szemle 1, Magyar Tudomány 1, Számvitel és Könyvvizsgálat 1, Vezetéstudomány 1. *Számítástechnikai lapok:* 552 HVG + Figyelő: 45. *Az összes többi lap:* (18) 50. Bár az egyéb lapokból kevesebb tétel kerül be a bibliográfiába, sokszor mégis ezek lehetnek a legértékesebbek, mert nagy valószínűséggel ezek kerülnék el a figyelmét. Ilyenre példa a Technika című lapból felvett három tétel egyike.

A Chip-ben megjelent CD-ROM ismertetések felvétele

Egyetlen lap anyagát vizsgáltam meg részletesebben, a Chipnek azt az időszakát, amelynek anyaga a Műszaki cikkek ... 1998-as évfolyamába került vagy kerülhetett volna be, innen is csak a CD-ROM-okról szóló kritikákat, ismertetéseket.

Az 1997. októberi és az 1998. novemberi 14 szám közül 12 került be a bibliográfiába, az 1998. 1. és 4. szám maradt ki. A Chipben rendszeresen két rovatban jelennek meg ismertetések, bemutatások CD-ROM-okról, a Tartalom és forma című rovatban az 1997. novemberi számban jelent meg utoljára Boris Jánosnak több lemezt együtt bemutató írása, azóta az esetek többségében kisebb terjedelmű, egyedi lemezismertetéseket találhatunk, legtöbbször féloldalasak, de az 1998. 4. számtól találhattunk oldalanként három, sőt esetenként négy ismertetést. A rovatból összesen 6 ismertetés került be a bibliográfiába, 91 maradt ki (80 az egyébként feldolgozott számokból). A kimaradtak többsége kis terjedelmű volt (15 1/4, 16 1/3, 56 1/2 oldalas, s csak 4 egész oldalas. A 91 lemezből 58 minősíthető játékprogramnak, 33 azonban oktatást és/vagy az informálódást szolgálja. Kimaradt többek között: Magyarország CD-Atlasz, Utazás a Naprendszerben, Microsoft Encarta 98 Encyclopedia deluxe Edition, Microsoft Bookshelf 98, Magyar Bortár, Magyar Zenetörténeti Kalauz, József Attila élete és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	1	2	3	4	5	6	7	8
Informatika	+							
Számítógép	+	+	+	+	+	+	+	+
CD-ROM	+		+	+	+	+		+
Oktatás		+						
Program		+						
Szoftver		+						
Digitális			+					
Képvetítés			+					
Enciklopédia				+				
Kultúra				+				
Művészet				+				
Játék					+	+	+	
Háromdimenziós						+		
PC							+	
Szabad tárgyszavak								
Történelem	+							
Nyelvoktatás		+						
Irodalom				+				
Pallas Nagy Lexikona								+

minden verse, Cambridge Enciklopédia, Verstár '98, Interaktív Kis Angol Nyelvtan, Lopva angolul 2., Magyarország gombái, A multimédia világa. Mindezekre lehet azt mondani, hogy nem illenek egy műszaki cikkbibliográfiába, de a Teller Ede – Atomfizika – Paks lemez ismertetésének mindenképp helye lett volna. S hogy mi került be? Ezeket a tárgyszavazási gyakorlat bemutatásával együtt mutatom be. Az említett 6 lemezen kívül még kettő a Tartalom és forma rovaton kívülről került be, ezeket nézem meg együtt, s külön a Kikapcsolódás rovat lemezeit, ahonnan a legtöbbször kétoldalas, ritkán egyoldalas bemutatások sokkal teljesebben kerültek be, 15-ből 10. Hozzá kell tenni még, hogy a lemezeket itt a címükkel azonosítom, de ezek a címek sokszor továbbra sem derülnek ki a bibliográfiában szereplő tételből.

1. Dragon's World, Events that Changed the World
2. Lopva angolul
3. A Micsoda sorozat
4. Pilinszky CD
5. Ubik
6. Starcraft
7. Seven Kingdoms
8. Pallas Nagy Lexikona

Az adatbázisból ezeket kikeresni nem lett volna könnyű, két esetben nem szerepelt tárgyszóként a CD-ROM, csak a számítógépet találjuk meg mindig.

Kikapcsolódás

1. Moto Racer
2. Shadows of the Empire, Jedi Knight (Dark Forces)
3. Constructor
4. Activision
5. Wing Commander Prophecy
6. Lands of Lore - Guardians of Destiny
7. Battlezone

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

8. Jane's Information Group
9. Might of Magic
10. Mech Commander

Meglepő módon ebben a csoportban egyszer sem szerepel a CD-ROM tárgyszó, a Számítógép és a Játék tárgyszavak mindben szerepelnek, a többi tárgyszóra keresve viszonylag véletlenszerű lenne, hogy mit találunk meg.

Összesen két példát találhattunk a két csoportban, amikor szabad tárgyszóként megadták a lemez címét.

Még néhány feltűnő jelenség

Nem mindig tűnik következetesnek a tárgyszavak és a szabad tárgyszavak megválasztása. A folyóirat CHIP-piac mellékletében szerepel hónapról hónapra A hardverpiac gyors áttekintése. A bibliográfia 1998-as évfolyamában 10 esetből kilencszer a 26., egyszer a 24. szakcsoportba került be. A tárgyszavak száma 4 és 17 között változott (4, 12, 5, 5, 14, 10, 14, 17, 17, 16), összesen 26 különböző tárgyszót található az alábbi megoszlásban: Számítógép 10, Piac 6, Trend 3, Hardver 10, Értékelés 1, Termékismertetés 5, Winchester 5, Mikroprocesszor 7, Alaplap 7, CD-ROM 5, Meghajtó 5, Hangkártya 5, Grafikus 1, Magyarország 1, Elemzés 3, Nyomtató 6, Kártyaáramkör 5, Grafika 6, Modem 6, Monitor 6, Szünetmentes 1, Áramforrás 1, Ár 1, Szünetmentes áramforrás 5, Elektronika 1, DVD 2. *Tóth László* Műszaki bibliográfiák az Internet hálózaton című cikke az Anyagvizsgálók Lapja mellett a Gépben is megjelent, mindkettő a 27. Információtechnika szakcsoportba került (1998. augusztus, de a második esetben az informatika, Internet, bibliográfia, műszaki tárgyszavak további hárommal egészültek ki: számítógép, hálózat, gépészet. Az 1998. márciusi számban 5 közlemény leírását találhatjuk meg a 18. oldalon ugyanarról a cégről, négyféle szabad tárgyszóval: Drótáru és Drótkötél Ipari és Kereskedelmi Kft., Felsőzsolca, D & D Drótáru és Drótkötél Ipari és Kereskedelmi Kft., Drótáru és Drótkötél Kft., D&D Kft. (kétszer). Van arra is példa, hogy sorozatok tagjai nem ugyanabba a szakcsportba kerülnek. *Vargha Domokosné* Három bukott angyal. Magyar csillagászok a 18-19. század fordulóján című cikksorozatából az 1. rész a *14. Repülés, űrtechnika*, a 2. az *Általános műszaki problémák* csoportba került (a bibliográfia 1998. januári számában), júniusban a Készítsünk compilert című sorozat első része a 26. szakcsoportba került, a

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Számítógép	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Játék	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Tesztelés	+						+			
Értékelés	+							+		
Termékismertetés	+	+					+			+
Operációs rendszer			+							
DOS			+							
Program				+	+					
Grafika						+				
Háromdimenziós						+				
Jellemző							+			
Szabad tárgyszó										
Mech Commander										+

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

második viszont a *39. Matematikába*. Sok olyan tétel található a *36. Általános műszaki problémák* szakcsoportban, amely besorolható lenne a megfelelő szakterületre is, pl. A szegedi repülés nyolcvan éve (1998. március), 1998. áprilisában a Fizikai Szemle sok cikke került ebbe a csoportba (pl. Új ötletek fizikai kísérletekhez, Fizikai szakkifejezések Kínában. (Az adatbázisban ezek nem jelentenek gondot, mert megkapták a másik szakcsoport jelzetét is.)

Összegzés

További vizsgálódások is sok hasonlóságot tudnának kimutatni az 1996-os és az újabb tapasztalatok között, a korábbi változások után az utóbbi években a bibliográfia alapvetően nem változott. Az egyértelmű, hogy a nyomtatott bibliográfia soha nem tesz majd lehetővé olyan sokféle szempontú visszakeresést, mint az adatbázis. (De az adatbázisból is csak azt lehet visszakeresni, amit felvettek, s csak olyan szempontok szerint, amiket feltártak.) Ez azonban nem jelenti azt, hogy semmit ne lehetne tenni. Példaként szolgálhat az MNB IKR-ből kimaradt főosztály másik két bibliográfiája, a Magyar Orvosi Bibliográfia és a Magyar Mezőgazdasági Bibliográfia, amelyekben nagyrészt megtalálhatóak azok az összetevők, amelyeket a Műszaki cikkek a magyar időszaki kiadványokban esetében hiányoltam. Nem uniformizálásról van szó, de a bevált gyakorlatot érdemes lenne követni. Pl. a MOB-ban és a MABI-ban is található tájékoztató a bibliográfia használatához, a feldolgozott időszaki kiadványok jegyzéke, mutató. Ugyanakkor vannak olyan pozitívumai is a bibliográfiának, amelyeket mindenképp meg kell őrizni. A tárgyszavak felvétele a tételekben (minden következetlenség ellenére is) segíti az egyes cikkek tartalmának megismerését, a feltárás gyorsasága pedig a naprakész tájékozódást. Remélhető, hogy a jövőben újra kiemelten fogja ajánlani ezt a bibliográfiát az OMIKK minden lehetséges formában, s valamikor talán egy nemzeti cikkbibliográfiai adatbázisról is valamilyen fejlett modell formájában megvalósult gyakorlatként beszélhetünk majd.

Murányi Péter

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2000 január 24-26-án tartja 8. konferenciáját a BOBCATSSS (a név az alapító országok városainak kezdőbetűit tartalmazza: Budapest, Oslo, Barcelona, Copenhagen, Amsterdam, Tapere, Stuttgart, Szombathely, Sheffield) a krakkói Jagelló Egyetemen. A 8. szimpózium mottója Szellemi tulajdon kontra az információhoz való hozzáférés joga. A tervezők azt szeretnék, ha az előadások a hozzáférhetőség, a jogi lehetőségek, a politikai megfontolások, valamint az új technológiák oldaláról mutatnák be a témát. További információ: http://www.bobcatsss.com

JSTOR a neve annak az új számítógépes adattárnak, amely a tudományos folyóiratok visszamenőleges számaihoz kínál visszakeresési lehetőséget napjainktól a 19. századig visszamenőleg. Az elnevezés a journal storage rövidítést takarja, névadója a Mellon alapítvány elnöke, William G. Bowen.

Az ötlet 1992-ben született, amikor az ohioi Deniton Egyetemen tartott összejövetelen szó volt arról, hogy új szárnyat kellene építeni a könyvtárnak, mert a régi folyóiratszámokat már nem tudják hol tárolni. Bowen úr számára akkor esett le a tantusz: a tudományos folyóiratok régi számai óriási polcmennyiséget foglalnak el, bonyolult a hozzáférés, nehézkes a használatuk is, stb., de ha digitalizálják őket egyszerűvé és az őrző könyvtártól függetlenné válhat a használatuk. A könyvtár nem építette meg az új szárnyat, viszont a JSTOR ötletet

A Mellon Foundation 5 millió dollárral támogatta. A Jstor egyelőre szűkített kapacitással, de már egy éve működik. Az adatbázis jelenleg különféle tudományterületek (a matematikától a társadalomtudományok egyes ágazatáig) 67 tudományos folyóiratának számait tartalmazza, további 100 folyóirat visszamenőleges számát tervezik még az idén online visszakereshetővé tenni. A JSTOR használói egyelőre a nagy amerikai egyetemek könyvtárai, ugyanis egyéni használatot, illetve profitorientált cégek számára az előfizetést nem engedélyezték. További bővítések, beleértve az európai terjeszkedését is, várhatók. A JSTOR elérési helye: www.jstor.org *(The New York Times)*

Az ausztráliai elektronikus folyóiratokat külön Web-helyen regisztrálja az Ausztráliai Nemzeti Könyvtár. Közlik jegyzéküket címük betűrendjében, valamint tárgykörük szerint. Emellett ugyancsak betűrendes jegyzéket közöl azokról a nyomtatott folyóiratokról, amelyek csak minimális online tartalmat nyújtanak. A kiadók azonban nem törik magukat lapjaik regisztrálásáért, úgyhogy a könyvtárnak kell ismételten felhívnia őket és a Web használóit, jelezzék az új címek megjelenését, illetve a változásokat. *(Interlend. Doc. Supply. 1999. 1.no.)*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVSZEMLE

Újabb kiadvánnyal gazdagodott a kurrens magyar nemzeti bibliográfia rendszere

A recenzens számára mindig megtisztelő és örömteli feladat hosszú életűnek remélhető „újszülöttet" köszönteni, még akkor is, ha az újszülött valójában a csaknem évtizeddel előbb már létezett produktumok reinkarnációja. Így van ez ebben az esetben is, amikor az 1989-es tárgyévvel zárult *„Külföldi magyar nyelvű kiadványok"* és *„Hungarika irodalmi szemle"* utódjaként az Országos Széchényi Könyvtár útnak indította évenkénti megjelenésre tervezett jelen kiadványát.

A nemzeti könyvtárak nemzetközileg definiált alapfunkciója, elsődleges kötelezettsége a nemzeti irodalom gyűjtése és megőrzése mellett annak bibliográfiai számbavétele, és ebben a meghatározásban a nemzeti irodalom fogalmában a külföldi patriotikumok ugyanolyan jelentőséggel kell, hogy helyet kapjanak, miként a hazai megjelenésű publikációk. Az erre való törekvés, a feladat elméleti előkészítése és a tennivalók kijelölése köztudottan gazdag előzményekre alapozott. Elég itt csupán emlékeztető utalásként hivatkoznunk *Fitz Józsefnek* a két világháború közötti időszakban tervezett vállalkozásaira, majd az 1950-es évektől kezdődően előbb az MTA szakbizottságának „hungarica-kerettervére", utóbb az OSZK által kidolgozott tervezetre, amely a hungarika-dokumentumok bibliográfiai regisztrálásának nemcsak fontosságát indokolta, de ütemezését és sorrendiségét is szabályozni kívánta, vagy *Szentmihályi János* ez irányú elméleti állásfoglalásaira és megindított bibliográfiáira. Nemzeti könyvtárunk és annak munkatársai tehát idejekorán

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

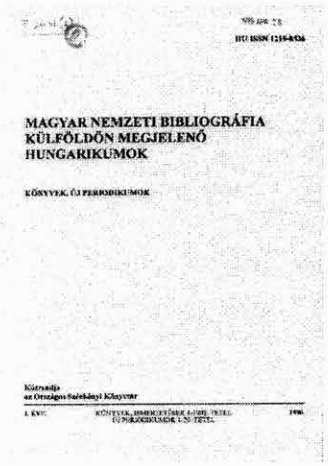

Magyar nemzeti bibliográfia. Külföldön megjelenő hungarikumok. Könyvek, Új periodikumok / közreadja az Országos Széchényi Könyvtár ; felelős szerk. Orvos Mária, Szerb Judit. - 1.évf. 1990. évi köt. - Bp. : OSZK, 1998. - 28 cm

felismerték az ez irányú kötelezettséget, így a korábbi vállalkozásoknak mintegy megkoronázásaként tekinthetjük a kurrens hungarika-regisztráció most megjelent kötetét.

Formai kérdésnek tűnhet csupán, de annál érdemében is lényegesebb az új kiadvány címválasztása, amellyel a *Magyar nemzeti bibliográfia* összefoglaló címet helyezve az élre a társkiadványokkal (Könyvek, Új periodikumok, Zeneművek bibliográfiája, Időszaki kiadványok repertóriuma) közös keretbe integrálta a hungarika-regisztrációt, valóban rendszerré teljesítve ki ezzel a kurrens magyar nemzeti bibliográfia körét. E rendszer újjászületett ikerpárja kiadványműfajok szerint válik ketté: egyik sorában a külföldön publikált cikkeket, a most ismertetett másikban pedig a könyveket és újonnan indult periodikumokat veszi számba.

A külföldi hungarikum fogalmának itt alkalmazott, teljes körű értelmezését örömmel üdvözölhetjük. Az egyes kategóriák elsőbbségének sokat vitatott kérdése: a magyar nyelv, a szerző származása, vagy a tartalmi magyar vonatkozás teljesíti-e ki jobban a nemzeti irodalom egészét, – ezúttal szerencsére nem játszott szerepet, teret adva mindhárom szempont együttes érvényesítésének. Hiszen a magyarságtudományi kutatás szempontjából egyforma értékű információt jelent – csak kiragadott példaként – Baráth Tibor Montrealban kiadott magyar nyelvű monográfiája, vagy Kosztolányi Dezső Párizsban, francia fordításban megjelent novelláskötete, csakúgy, mint Magyarország történetének Londonban publikált, angol nyelvű összefoglalása. A bibliográfiai regisztráció csoportosításában sorolható ugyan a nyelvi és területi patriotikum közös egységként első helyre, mint ezt nemzetközi példák is bizonyítják, de mivel a magyarországi könyvészet előzményei többségükben kizárólag a területi elvre épültek és épülnek ma is, – így a külföldi hungarikumok számbavételekor a jelen kiadvány is az egyetlen helyes elvet érvényesítette, amikor a három külföldi kategóriát egységesen vette figyelembe.

A gyűjtőkör meghatározásáról a szakszerű gondossággal megfogalmazott, a használatban példákkal is eligazító bevezető tájékoztat. Érdemes a tömör összefoglalást idézni: *„Az országhatáron túl közreadott, magyarországi könyvtárak állományában megtalálható, ötéves időhatáron belül önállóan megjelent hungarika könyvek, valamint a gyűjteményes kötetek vonatkozó részdokumentumainak bibliográfiai tételeit tartalmazza. Továbbá közli a tárgyidőszakban, a határokon túl megjelent folyóiratokban található magyar és idegen nyelvű könyv- és hanglemezismertetéseket (magyarországi és külföldi magyar szerzők műveiről, a megjelenési helytől és a hazai könyvtárakban való előfordulásuktól függetlenül).”* A nemzeti bibliográfiai számbavételtől megkövetelt viszonylagos teljességnek természetszerű határt szab a dokumentum létéről tájékoztató adatok hozzáférési lehetősége. Ezúttal ezt a határt a magyar összkönyvtári állományban való előfordulás, vagy a feldolgozott folyóiratokban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megjelent ismertetés pontosan húzza meg. Mégis sajnálhatjuk, hogy csupán egyéb, közvetett forrásokból ismert könyvek – vállalva a gyűjtés esetlegességének veszélyét is, – legalább a könyvészeti számbavétel szintjén nem szerepelnek, hiszen gyakorta megjelenésük, létük puszta ténye is lehet informatív értékű. (Különösen, mivel a nemzeti könyvtár, gyűjtőköri szabályai szerint magyar szerzők külföldön megjelent műveinek változatlan kiadásait csak ötévenkénti ismétlődéssel szerezte be, a köztes kiadások adatairól azonban, éppen a fenti indok alapján, belső, gyarapítási nyilvántartást vezet.) Az esetleges bővítés igénye a gyűjtési elvre vonatkozik, mivel a megvalósítás a bevezetőként idézett szempontot következetesen szem előtt tartja. Megfogalmazása legfeljebb annyiban érdemel pontosítást, hogy a külföldi folyóiratokban közölt ismertetések valójában nemcsak „a magyarországi és külföldi magyar szerzők műveit", hanem a hazai megjelenésű, nem magyar szerzőkre vonatkozó recenziókat is felölelik.

A kiadvány műfaját tekintve egybeolvasztja a bibliográfia és a lelőhelyjegyzék funkcióját, a külföldi megjelenésű könyvek leírása mellett feltüntetve az őrző könyvtár(ak) lelőhely kódját is. Ez, a bibliográfia követelményéhez képest nyújtott többlet mindenképpen értékelendő, hiszen a tájékoztatáson túlmutató, a dokumentumhoz való hozzáférést elősegítő szolgáltatást jelent. A lelőhely-adatokkal kapcsolatban azonban két észrevétel nem hallgatható el. Az egyik kifejezetten a bibliográfia adatközlési gyakorlatának alkalmankénti következetlenségére vonatkozik: elvileg az ismertetés alapján közölt könyvek leírását nem követi a lelőhely megjelölése, de a megoldás esetenként ettől eltér (recenziót és lelőhelyet is regisztrál pl. a 221., 776., 1273. stb. tétel). Megfontolandónak érezzük, hogy – ha már a lelőhely-nyilvántartás szerepét is vállalja az összeállítás, – nem lenne-e eleve célszerűbb következetesen, valamennyi magyar könyvtárban megtalálható külföldi könyv lelőhelyeinek egységes feltüntetése, függetlenül az ismertetés tényétől.

A másik észrevétel nagyobb horderejű, amely nem a bibliográfia értékelésével függ össze, de annak elemzése veti fel a kérdést. Hungarikumok számbavételéről lévén szó, magától értetődőnek tűnne, hogy a nemzeti könyvtár, mint őrző intézmény csaknem valamennyi könyv leírása mellett szerepeljen. Ennek hiánya még a természet- vagy alkalmazott tudományok esetében, szakterületi gyűjtőköri megosztásra hivatkozva(?) esetleg magyarázható, de nehezen menthető az irodalom- vagy történettudomány körébe eső kiadványoknál (ahol az OSZK nemzeti könyvtári feladata mellett még szakkönyvtári funkció ellátására is kíván vállalkozni!). Példaként kiragadva említhetjük, hogy 69, lelőhellyel közölt történettudományi publikációból a bibliográfia tanúsága szerint 28 (azaz mintegy 40%) nincs meg az OSZK-ban! Ennek magyarázata természetesen többféle lehet: vagy a bibliográfia összeállítói nem derítették fel pontosan a lelőhelyeket, vagy a könyvtár feldolgozó munkájában többéves a lemaradás, vagy – és ezt éreznénk a legfájdalmasabbnak – nemzeti könyvtárunk hungarikum-gyarapítása ilyen mértékben hiányos. A gyarapítási hiányok ugyan pénzügyi nehézségekkel indokolhatók, de nem menthetők, hiszen egy nemzeti könyvtár patriotikum gyűjtési kötelezettségének minden egyéb funkcióját megelőzően, (anyagi) prioritásban (is) kell(ene) részesülnie. Talán e bibliográfia is alkalmat ad a kérdés elemzésére és mérlegelésére.

Az évenkénti megjelenésre tervezett kiadvány induló évfolyamának tárgyéve: 1990. Ez természetszerűen következik a hivatkozott előzmények 1989-es záróévéből, biztosítva a regisztrálás folyamatosságát. De kurrens bibliográfiáról lévén szó mégsem örvendetes a nyolc évvel későbbi, 1998-as megjelenési év. Talán helyesebb lett volna esetleg ötéves, összevont ciklussal való indítás az elmaradás behozatala érdekében. Mivel azonban a publikált anyag folyamatosan épülő adatbázisból kiemelt, így az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

észrevétel csupán e hagyományos, kötet formátumú megjelentetésre vonatkozik, hosszabb távon, majdan az információk többéves tömegéhez való hozzáférés szempontjából, nem lényeges. Amiért – a megjelenési késéstől függetlenül – mégis szóvá tesszük, az inkább a tárgyév megjelölésének némileg félrevezető mivolta. Valójában csupán a függelékben közölt magyar nyelvű periodikumok indulási évére érvényes az 1990-es megjelölés, a feldolgozott könyvekben kizárólag korábbi impresszum szerepel. (Az analizált gyűjteményes tanulmánykötetek pl. kivétel nélkül 1986-ban jelentek meg.) Erre a visszamenőleges ötéves időkörre ugyan a bevezetőből idézett gyűjtőköri meghatározás hitelesen felhívja a figyelmet, mégis megtévesztő lehet a felhasználó számára, ha egy 1990-ben megjelent hungarikumot hiába keres az 1990-es tárgyévet feltüntető kötetben.

Mintaszerű, és ebből következően a szabványt pontosan követő mind a könyvek, mind az új periodikumok bibliográfiai leírásának formája és tartalma, ezzel is beilleszkedve a kurrens magyar nemzeti bibliográfiai rendszer egészébe. Példája lehet egy integrált könyvtári rendszer különböző szempontú outputokat biztosító megoldásának. Ugyanennek eredménye az ETO 259 szakcsoportjába rendezett anyag bármely megközelítésű visszakeresésében támpontot nyújtó, nagyszámú mutató: szakcsoportok és témák, a feldolgozott folyóiratok címe és megjelenési helye, a kiadói és közreadói nevek, az analizált tanulmánykötetek, a könyvek országok szerinti megjelenési helye, az idegen nyelvű publikációk nyelve, az őrző könyvtárak kódfeloldása szerint, valamint, nem utolsósorban, a címek (+párhuzamos címek, címváltozatok, sorozati címek) és személynevek egységes betűrendbe szerkesztett mutatója. Ez utóbbi, a magyarországi könyvek kurrens nemzeti bibliográfiájának gyakorlatához hasonlóan, bármely funkciójú közreműködő (az ismertetőket és a vonatkozó irodalomban tárgyi melléktételként szereplőket is beleértve), valamint a testületek előfordulási és hivatalos névformáját tételszámra való utalással közli. A hungarikumnak minősített szerzők nevét a mutatóban az életrajz évszám adatai egészítik ki, „ha azok fellelhetők voltak". Az életrajzi adatok pontossága és viszonylagos teljessége az OSZK névkataszterének elvárható, de mégis elismerést érdemlő erényeire utal. Tökéletesítése érdekében mégis érdemes lenne a folyamatosabb karbantartásra. Ha a kezünkben lévő kötettől még nem is kérhetjük számon ismert személyiségeknek az 1998. évi halálozási adatát (pl. Büky Béla, Hanák Péter stb.), de a korábban elhunytak (pl. Dán Róbert, Ferdinandy Mihály, Fügedi Erik, Hadrovics László, Tarnai Andor stb.) adatai megérdemelnék a kiegészítést, nem szólva az élő szerzők (pl. Josef v. Ferenczy, Fischer Iván, Fodor Adrienne, Kulcsár Péter, Patay Pál stb.) hiányzó, de ma még könnyen megállapítható születési évéről. Az életrajzi adatok teljességre törekvő nyilvántartása jelenben és jövőben egyaránt hasznosulna mind az OSZK katalógusában, mind a nemzeti bibliográfiai számbavétel során.

Az új kiadvány elemzését összegezve, ismét csak a bevezetőben megállapítottakhoz térhetünk vissza: a nemzeti könyvtárhoz méltó, alapvető funkciójával összhangban álló, tartalmában és kivitelében egyaránt elismerést érdemlő összeállítást indított útjára a Hungarika Dokumentációs Osztály, *Orvos Mária* és *Szerb Judit* mintaértékű szerkesztésében. Ezt a jelentőségét az ismertetésben felvetett és csupán a folytatás jobbítására törekvő kisebb észrevételek sem csökkenthetik. Adatainak egybegyűjtése, feldolgozása és hagyományos kötetben, vagy elektronikus úton való hozzáférhetővé tétele mind a könyvtári-informatikai szakma, mind a magyarságtudományi kutatás számára nemcsak a jelen, hanem az utókor szempontjából egyaránt fontos alapvetést képvisel.

Ferenczy Endréné

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tűnődő barangolások az olvasás tájain

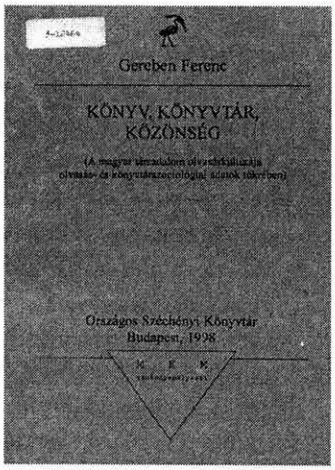

GEREBEN Ferenc
Könyv, könyvtár, közönség : a magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében / Gereben Ferenc ; [kiad. az] Országos Széchényi Könyvtár. - Budapest : OSZK, 1998. - 228 p.
ISBN 963 200 400 0

Gereben Ferenc szaggatott vonalakkal rajzolt magyar olvasási térképabrosza fölé invitálja hajlandó olvasóját a recenzens, a szerző *Könyv, könyvtár, közönség* című, zöld borítós, puha kötésű új könyve apropóján, melynek alcímében a diagnosztizáló eszközök is megjelöltetnek, a(z) (olvasás-, könyvtár-) szociológia ábrázatában.

Tűnődhet hát együtt a sokat megélt, s az ifjabb szaktudor egyképpen: igaza van-e ama gonoszkodó feltételezésnek, miszerint a szociológia az a tudomány, amely a már untig ismert vagy sejthető valóságot mutatja föl? Vagy talán eme föltevések éppen hogy erényét csillogtatják a jeles tudománynak? A könyvet böngészvén, bizonytalankodva és borongva ingathatjuk fejünket. Valóban, gyakran bandukolhattunk ismerősnek tűnő tájakon, de számtalanszor kaptuk föl fejünket egy-egy meglepő megfigyelésétől is. Merjük csak bevallani, hogy a jól ismert tényeket is többször az orrunk alá kell dörgölni, hogy azt egyszer majd érzékeny lelkiállapotban képesek legyünk a maguk bonyolultságában felfogni. Hogy valamilyen felvillanyozóbb gondolatáramot indíthasson bennünk.

Föltétel nélküli dicséret illeti a szerzőt, hogy a szociológia természetéből fakadó száraz, adatoló, empirikus nyelvet gondolatgazdag, árnyalt és széles körű tájékozottságra valló erudícióval oldja meg. Megvallottan törekszik arra is, hogy a furor pedagogicusnak még látszatát is kerülje, és egyébként is mindenfajta demagógiát lerázzon magáról. Hogy az értékközpontú olvasással összefüggő „vádakat" helyenként nem védheti, annak persze csak örülhetünk, mintsem bosszankodjunk.

Gereben Ferenc igyekszik meggyőzni bennünket – a szakmát és a szakmára előkészítő felsőoktatást egyaránt –, hogy az olvasásnak igenis van köze a főbb társadalmi, gazdasági folyamatokhoz. *Max Weber* és *Andorka Rudolf* tekintélyével pecsételi meg vonzódását ahhoz a gondolathoz, hogy a kultúra, a mentalitás, a szellemiség és a gazdaság kölcsönhatásában az előbbieknek van elsődlegesen indukáló és erjesztő szerepe. Ez a témakör megtorpanásra késztet. Egy már-már rögeszmévé fajuló dilemmámat szeretném megosztani az olvasóval: a kultúra és civilizáció viszonyának agyonrágott csontját kaparnám elő. Az egymástól elszakíthatatlan, mégis gyakran kibékíthetetlen perlekedésben, elhidegülésben élő létezéstechnika mibenlétének tisztázása nélkül az olvasás helyét, szerepét érvényes hitelességgel nem közelíthetjük meg. Úgy gondolom, a jól átgondolt válasz ebben az esetben fajunk életzáloga. Erről szívesen olvastam volna kiélezett Gereben-gondolatokat is (az ilyenfajta

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

várakozásra – e rendhagyó barangolása alatt a szerző szellemi igényessége jogosít fel).

Ha tömören szeretném érzékeltetni a könyv szerteágazó sokrétűségét, a szerzőt invitálnám segítőtársul: ki, mennyit, mit, milyen társadalmi motivációból, milyen ízléssel olvas, milyen forrásokból szerzi be olvasmányait. A könyvvásárlás és a házikönyvtárak témakörét mérsékelten érinti a közelmúltban megjelent *Kulcsár Júlia*-monográfia okán. Az olvasás és értékpreferencia kapcsolatáról a kultúra regionális sokféleségének (a nemzeti kultúra tájai, földrajzi, állami és felekezeti határok nélkül) identitásokat és mentalitásokat befolyásoló szerepéről. Végül pedig arról a tükörképről, amely rólunk, a szakmáról és könyvtárainkról él a köztudatban, gyakorta hamisan vagy délibábként. Nem foglalkozik viszont az olvasmányok befogadásának grandiózus témakörével, a vonatkozó szakirodalomhoz utalván bennünket (ld. *Halász L., Kamarás I., Lőrincz J., Józsa P.*).

Ebből a gazdag menüből csak vonzalmunkra jellemző töredékek kerülhettek recenziós keretek közé – ízelítőül. Mint pl. az egymillió magyar funkcionális és félanalfabéta (utóbbi a csak napilapböngészők tábora). Renegát gondolatok kényszerítenek reflexióra: Vajon a Szilvia-féle opuszok olvasása mennyivel képvisel értékesebb világot a félanalfabétákénál? Erről egy valahai olvasó élesen exponált dilemmája rémlik föl: selejtet olvassak vagy elmenjek a kocsmába, ahol legalább halvány esély ígérkezik egy izgalmasabb dialógusba csöppenni? Kövezzenek meg, ma sem gondolom, hogy ez félresöpörhető dilemma lenne.

Néhány további szkeptikus gondolatot még kiprésel belőlem az olvasás mibenléte. Tudniillik általában olvasásról kérdez, olvasás után kutat a szociológus és – a látszatok ellenére – élesen mégsem különbözteti meg az olvasást az olvasástól. Pedig leküzdhetetlen szakadékok választhatják el egymástól a kétféle, háromféle olvasást. Mire gondolok? Arra a kezdeti (de, ha látensen is, máig tartó) fogvacogtató idegenségre, magányérzetre, amit a világ közömbössége vált ki az emberből, s hogy lecsitítsa az elemek haragját (lelke háborgását), nyelveket talál ki, hogy kapcsolatba léphessen a közömbös kozmosszal: a vallását, a művészetét, a tudományét stb. A felsorolt nyelvek mind másfajta olvasást várnak el tőlünk: az ismeretközlő szövegek olvasása, a vallásos szövegeké, a művészeté merőben eltérőek. E közhelynek minősíthető premissza miatt az olvasás statisztikai adataiból levonható szociológiai következtetések igen síkos útra sodorhatnak bennünket.

Érdekes tájkép bontakozik ki horizontunkon, amikor az olvasás regionális értékpreferenciái megelevenednek: Európa látványos szögben lejt dél felé (jóval kevésbé keletnek), ezen belül Magyarország nyugatról-keletnek. Szerencsére nem szédülünk el, mert az észak-déli irány stabilan vízszintes. S bár a szerző – ha jól értelmezem – a keleti és nyugati felekezeti különbségekből fakadó mentalitásokat az eltérő karakterű polgárosodásban jelöli meg, én nyugtalan maradok. Néhány meggondolkodtató tény (pl. hogy a nyugati polgárosulás kommercializálódással is párban jár) pikánsan árnyalja a képet. Általában persze a kommercializálódási, amerikanizálódási jelenségek egyre inkább berendezkednek mindennapi életünkbe, az olvasásig és tovább..., követve az élenjáró médiák alulmúlhatatlan „minőségi" igényeit. S ez a – részben – megállíthatatlan folyamat még reménytelenebb helyzetbe hozza a Máté-effektus által sújtottakat. (Akinek van, az kap is, akinek nincs, attól pedig elveszik = Biblia.) E növekvő társadalmi egyensúlytalanság láttán Gereben Ferenc meghirdeti szent háborúját: átütni a Máté-effektus falát. A harcra kész utód – könyvtárosok és pedagógusok – elé kirakosgatja a pokoljárt, labirintusjárt, valami többet, valami titokzatosat tudó nagy elődgeneráció – (Gilgames, Orpheus) példáit – mintául, követésül. Riadtan rohannék, akár Jónás a prófétaság elől, de rá kell jöjjek, hogy ez a szerző keserű fintora a bennünket körülvevő fátu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mokra. Nem hiszem, persze, hogy ne lenne egynéhány kollégámnak diabolikus, titokzatos kapcsolata a megfoghatatlanságokkal, hogy tehát ne lenne varázsos aurájú kollégám. Van. Vannak, akik megsimogatják a megalázottakat és megszomorítottakat. De nem egy hadseregnyi. Jaj, de nehéz az út a sein-től a sollen-ig.

Visszatérőben a való világ hepehupái közé, kedvemre időzök el a kötet határon túli régióiban. Üdítő és szomorú, fontos és izgalmas gondolatok vezetnek Csallóközből Székelyföldre, s onnan a hatvani honba. Magam számára imígyen fordítok: az olvasmányaiban hagyományőrzőbb (de konzervatívabb), morális hevű keleti székelység nemzeti identitását valószínűleg így őrizheti meg inkább, ellentétben a csallóközi magyarság nyugati polgárosuláshoz közelítő (éppen ezért kommercionálisabb) értékvilágával. A korábbi megállapítások az Erdélyben élők közül inkább csak az egy tömbben élő székelységre érvényesek. Az ok azonban a kisebbségi önvédelmi reflexen túlmutat, valami mást rejt. És ez a másság a székelység erdélyi léten belüli izoláltsága, s ebből is fakadó archaikusabb, közösségibb társadalomszerveződésében – tehát mentalitásában és kultúrájában – érhető tetten.

Összegzésül csak örömömnek adhatok kifejezést, hogy könyvespolcom és diákjaim olvasmányai közé sorolhatok egy átfogó, az utóbbi fél évszázad olvasási adatait rendszerező olvasásszociológiai monográfiát, amelyik koncepciózusságában, gondolati igényességében reprezentálja a magyar olvasáskutatást. És ilyenképpen egymás mellé kerülhetnek – egymást kiegészítő testvériségben – *Nagy Attila: Keresik életük értelmét?; Kamarás István: Olvasatok; Halász László: Az olvasás nyomozás és fölfedezés* és *Kulcsár Júlia: Könyv és olvasóközönsége* c. kötete, s ezen túl is, akiket nem említettem, bár megérdemelték volna. A szerzőtől pedig – helyenkénti borongásaim miatt – bűnbocsánatot remélek.

Baricz Zsolt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

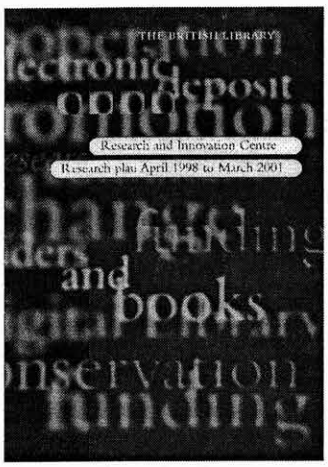

British Library (London). Research and Innovation Centre
Research plan, April 1998 to March 2001 / The British Library Research and Innovation Centre. - London : BL RIC, 1998. - 8 p.

A brit könyvtári kutatások új három éves terve

A British Library Kutatási és Innovációs központjának fő feladata, hogy a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások javítása érdekében kutatásokat, fejlesztéseket és innovációkat segítsen, kezdeményezzen, illetve (anyagilag is) támogasson. Ennek során egyéneket és intézményeket egyaránt támogatnak, egyedül, vagy másokkal (más intézményekkel, alapítványokkal) együtt. Az alapfeladat mellett több egyéb funkciót is ellát a Központ, így többek között tevékenységi körébe tartozik a British Library Digitális Könyvtári Programja; biztosítja a brit nemzeti jelentőségű dokumentumok katalogizálásának és megőrzésének céljait szolgáló anyagiak adminisztrációját (azaz kezeli a British Library Grants for Cataloguing and Preservation és a The National Manuscripts Conservation Trust pénzeit); hasonlóképpen kezeli a kulturális minisztérium megbízásából a közkönyvtárakat segítő alapot (DCMS/Wolfson Public Libraries Challenge Fund).

A központ által kiadott új kutatási terv 1998 áprilisától 2001 márciusáig terjed (így az első év 1998/99-re vonatkozik és így tovább), és az a célja, hogy egy évenként aktualizálandó, egymásba kapcsolódó három éves kutatási terv-sorozat kiindulása legyen. Az első évben fenntartják a nyolc kurrens kutatási programot, azonban a továbbiakban sor kerülhet ezek felülvizsgálatára. A nyolc téma elnevezése és célja következő:

- *Érték és hatás.* A felhívás olyan kutatási tervekre kér majd javaslatot, amelyek a politikacsinálókat és a döntéshozókat segíti a könyvtári és információs szolgáltatások értékének és hatásának felismerésére, felmérésére és belátására; továbbá amelyek az információ nyilvánosságával, valamint az információipar új fejleményeivel foglalkoznak.

- *Digitális könyvtárak.* A program általános célja, hogy a politikacsinálókat, valamint a könyvtári és informatikai közösség minden szektorát segítse abban, hogy a digitális könyvtár jelen és jövőbeli kihívásaira megfelelő válaszokat adhassanak. Az első évben az 1996/97-es felhívás alapján folyó kutatások vizsgálata és értékelése következik, az eredményeket pedig beépítik a következő munkálatokba. Világos, hogy a témában rengeteg jogi, gazdasági, műszaki és pszichológiai probléma van, ezek a területek kapnak prioritást az elkövetkező programban. Kutatásokat kell folytatni a könyvtári hálózatok, a hibrid-könyvtári architektúra és a meta-adatok témakörében is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- *Információkeresés.* E téma a legszélesebb értelmezésben magában foglalja mindazon folyamatokat és eljárásokat, melyek által az információt (illetve az azt tartalmazó dokumentumot) tárolják és hozzáférhetővé teszik, a dokumentumok szervezésének (rendezésének) és leírásának minden manuális és gépi rendszerét, valamint a használói igényeknek megfelelő visszakeresés módjait. Így tartalmazza mind a hagyományos könyvtári katalogizálást és osztályozást (amit épp mostanában fedeznek újra fel a World Wide Weben), mind a az új technikákat a bibliográfiai leírások, a teljes szövegek és a multimédia dokumentumok keresésére. Az első év végéra várható felhívás két fő témakört fog kijelölni: a multimédia információkeresést és az Internetről való keresést.

- *Könyvtári és információs szolgáltatások menedzsmentje.* Az első évben a téma 1977-es felhívása alapján folyó kutatások figyelése, értékelése és megszilárdítása várható. A későbbiekben a hangsúly az „új könyvtárak" (pl. a hibrid könyvtárak) témájára, a könyvtárakon belüli új szerepekre és új tartalmakra kerül majd.

- *Könyvtári együttműködés.* Az együttműködés valamennyi formája fontos, de különösen a különböző típusú (pl. köz- és tudományos-felsőoktatási) könyvtárak közötti, főként az eredmény, és a szolgáltatások javítása érdekében folyó együttműködés. Az első év itt is az 1977-es felhívás nyomán folyó kutatások figyelemmel kísérése, értékelése és megszilárdítása jegyében telik. A további kutatások előre láthatólag a szektorközi együttműködés, valamint a távoktatás és az „életfogytiglani" tanulás (lifelong learning) bekapcsolódásával a szolgáltatások továbbítását a felsőoktatás, a köz- és a szakkönyvtárak között.

- *Információellátók és információhasználók.* Az új médiák és az információtovábbítás új csatornái megváltoztatják a hagyományos publikációs láncot: régi szerepek válnak feleslegessé, miközben újak fejlődnek ki. Szükség van a változási folyamat tanulmányozására, hatásának mérésére és előjelzésére, és szükséges a felhasználói igények és viselkedésmódok tanulmányozása is. A jelenlegi kutatások egyes felhasználói csoportokra koncentrálnak, most pedig az Internetes információforrások és a nagyközönség kerülnek reflektorfénybe. Elsőbbséget kapnak majd a hátrányos helyzetűek hozzáférési lehetőségeivel, az információs készségek fejlesztésével, valamint az iskolai könyvtárakkal kapcsolatos témák. Az új felhívásra a második vagy a harmadik évben kerül sor.

- *A „rögzített örökség" megőrzése és hozzáférhetősége.* Támogatandó minden olyan kutatás, ami a nemzeti megőrzési stratégia kialakulásához vezet, szoros együttműködésben a National Preservation Office-szal.

- *Közkönyvtárak.* A Központ programjai minden könyvtártípust támogatnak, azonban most külön program is nyílik, csak a közkönyvtárak számára, elismervén azt az élénk szerepet, amit az oktatás, a szórakoztatás és az információkhoz való szabad hozzáférés biztosítása terén nyújtanak az Egyesült Királyság minden lakójának és az oda látogatóknak. Az első évben folytatódnak a jelenlegi, a könyvtárakban folyó kutatásokra és a szolgáltatási modellekre vonatkozó munkák. A második és harmadik évben a közkönyvtári menedzsment, a helyi és regionális vezetésben bekövetkező változások és ezek átemelése a közkönyvtári tervekbe lesznek a kiemelt témák.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mindezek a programok öt témakörbe csoportosulnak:

- *A konnektivitás* (az információs társadalom elérése, és a lehető legjobb hozzáférés biztosítása a lehető legszélesebb közönség számára, ami azt jelenti, hogy az Egyesült királyságnak szüksége lesz egy „hálózatok hálózatára", egy átfogó „információs szupersztádára") témaköre magába foglalja az információkeresés, a digitális könyvtárak, az együttműködés, a közkönyvtárak, az érték és hatás, a menedzsment és a szolgáltatók és felhasználók programokat.

- *A tartalom* (az információs társadalom forrásai; az a nagy és sokféle kihívás, amit a brit intellektuális örökségből való nemzeti digitális könyvtár létrehozása jelent: a szervezeti, az anyagi, a hálózati források felderítésével és a válogatási kritériumok meghatározásával kapcsolatos problémák; az engedélyezési, szellemi tulajdonjogi és copyright kérdések; a szabványosítás) témába a megőrzés, a digitális könyvtár, az információkeresés, a menedzsment és az együttműködés programjai tartoznak.

- *A kompetenciák* (készségek az információs társadalomhoz, mindaz, amivel fel kell vértezni az egyéneket s az intézményeket, hogy teljes értékű szerepet játszhassanak a fejlett és tudatos információs társadalomban; mindez számos fejlesztést és kutatást kíván olyan környezetben, ahol az új technológia kihívásai a társadalomtudományi kutatásokkal kombinálódnak) témakört a szolgáltatók és felhasználók, a menedzsment és a közkönyvtárak programjai alkotják.

- *Az érték és hatás* témakörbe az azonos tartalmú program illeszkedik.

- *A könyvtár és információgazdaság* témaköre az érték és hatás, a menedzsment és (részben) a digitális könyvtárak programjából tevődik össze.

A Központ támogatja a brit nemzeti bibliográfiai kutatási alapot (British National Bibliography Research Fund), mely főként olyan kisléptékű projekteket támogat a könyv és az informatika világában, ahol különböző szektorok érdekeltsége találkozik, így jelenleg főként

- a könyvtárak, a könyvkereskedelem és a könyvkiadók közötti kölcsönhatás,
- az új technológia alkalmazása az információs láncban,
- a publikációk és használatuk

témákat.

A második és a harmadik évben a mindezeket „keresztülvágó" kutatások bátorítására is sor kerül:

- lesz egy „gyors reagálású" alap a fontos új fejlemények és azok hatásainak vizsgálatára,
- támogatást kapnak bizonyos előjelző tanulmányok, mint pl. az információipari fejlemények és a digitális könyvtár új technológiái tárgyában,
- folytatják a nemzetközi dimenziójú, a globális kontextust figyelembe vevő kutatások bátorítását,
- az olyan meta-kutatásokat amelyek a korábban elvégzett kutatásokat elemzik és összegzik,
- a Kutatási Terv, a projektek és a programok értékelésére vonatkozó kutatásokra is adnak megbízást.

A továbbiak a technikai részletekről, a lebonyolítás mechanizmusáról és hasonlókról adnak tájékoztatást, ahonnan csak két adatot érdemes kiemelni:

- A kutatások támogatására az első évben közel másfél millió font áll rendelkezésre.

- A Központ web-oldalai a http://www.bl.uk-/services/ric/ címen érhetők el.

Mohor Jenő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

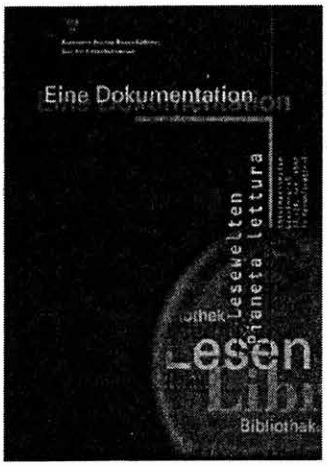

Lesewelten = Pianeta lettura : Internationaler Lesekongress vom 22. bis 25. Oktober 1997 in Meran - Südtirol : Eine Dokumentation / Bearb. von Ferrucio Delle Cave und Elisabeth Frasnelli. - Bozen : Verlagsanstalt Athesia, 1998. - 176 p. ISBN 88-7014-985-4

Az olvasás világai

Egy igényes konferencia-kiadványra szeretném felhívni az érdeklődők figyelmét. 1997. október 22-25-ig Meranban (Dél-Tirol) „Lesewelten. Pianeta lettura" címmel nemzetközi fórumot szerveztek különböző nyelvi-kulturális térségekben hivatásszerűen olvasóvá neveléssel, olvasástámogatással foglakozó szakemberek számára. Az olvasásról való véleménycsere és az alkalmazott módszerek ígéretes, interdiszciplináris seregszemléje nagy érdeklődést váltott ki a meghívottak és az együttműködő szervezetek körében. Dél-Tirol Tartományi Kormánya kötelességének érezte tehát, hogy nyomtatásban megörökítse és a kötet révén szélesebb körben is hozzáférhetővé tegye a különböző nemzeti, sőt határokat átlépő olvasás-népszerűsítő programok tapasztalatait.
A seregszemle középpontjában két dél-tiroli kezdeményezés állt. A Pedagógiai Intézet által elindított „Leseräume – Leseträume '96/97" akció iskolák, könyvtárak és médiák együttműködésével arra vállalkozott, hogy felhívja a gyerekek figyelmét a könyvekre és változatos módszerekkel kedvet csináljon az olvasáshoz. A Könyvtárügyi Hivatal szervezésében megvalósított „Arge - Alp - Leserpreises" nemzetközi program pedig 10 ország 10 ezer olvasóját mozgósította eredményesen irodalmi értékek, kultúrák megismerésére.
A 176 oldalas, igényesen megtervezett és előállított, illusztrált kötet a konferencia fő előadásait (*Sigrid Löffler* irodalomkritikustól, *Vivian Lamarque* írótól, *Paolo Crepet* szociológus-pszichiátertől, *Birgit Dankert*től, a hamburgi Könyvtárosképző Főiskola professzorától, *Giovanni Tonini* társadalomkutatótól és *Robert Hill*től, a Veronai Egyetem angol irodalom tanárától) az elhangzás nyelvén közli (német, olasz, angol), majd a tartományban honos kétnyelvűség követelményeinek eleget téve német, illetve olasz nyelvű kivonatokat ad. Ezt követően rövid összefoglalókat olvashatunk hét szekció munkájáról: Lesen vor dem Lesen, Lesewelt Schule, Leseanimation für Kinder, Lesestudio Bibliothek, Literatur veranstalten, Lesen in der multimedialen Welt, Lesefeld Presse. Majd bepillanthatunk a konferencia egyik különleges kísérő programjába is, amely irodalmi esten mutatta be a Dolomit-térség mondáit és érdekes történeteit. A kötetet az előadók és szervezők ki-kicsoda jellegű bemutatása, az olasz és német nyelvű sajtó érdeklődését reprezentáló válogatás és végül a résztvevők névsora zárja.
„Olvasni csak örömmel szabad" – mondta megnyitó beszédében Sigrid Löffler, a „Die Zeit" újságírója. Úgy tűnik, országhatároktól függetlenül számos művész, tanár, könyvtáros, pszichiáter, könyvkiadó és kereskedő érzékeli napjainkban ennek a kívánatos örömnek az elvesztését. A konferencia résztvevői azonban a tény regisztrálásával nem érik be, hiszik, hogy lehet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

olvasásra szocializálni, sőt minél változatosabb a gyermekek ingerkörnyezete – tévé, PC, Internet – annál inkább kötelesség tenni az olvasási késztetés, vágy kialakításáért. Az alkalmazható módszerek kincsestárából kötött egy színes csokrot a bemutatott kötet, melynek inspiráló erejéről bárki meggyőződhet, aki áttanulmányozza.

Pallósiné Toldi Márta

* * *

A könyv a szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtárban található meg.

A VAKOK KANADAI ORSZÁGOS INTÉZETÉNEK könyvtára a VISUNET: CANADA program keretében virtuális könyvtárrá szervezi át saját és más kanadai könyvtárak vakoknak szóló állományát, valamint az Interneten hozzáférhető anyagot. A szolgáltatást hét másik kanadai könyvtárban is igénybe vehetik a nyomtatott anyag olvasására képtelen használók.

(Interlend. Doc. Supply. 1998. 4. sz.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VÁLOGATÁS

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár új beszerzéseiből

Felmérés (forma); Használói szokások; Ifjúsági olvasó; Olvasási szokások; Szabadidő felhasználása; Németország, Rostock

Bibliotheksarbeit für Jugendliche : Entwicklung und Erprobung neuer Konzepte / [Bearb. ... Uwe Sander et al.] ; [Hrsg.] Universität Bielefeld Zentrum für Kindheits- und Jugendforschung, Deutsches Bibliotheksinstitut. - Berlin : DBI, 1994- . - 21 cm

Bd. 2., Ergebnisse der wissenschaftlichen Begleitsforschung: Evaluation : 2. Befragung 1996. - 1997. - 91 p. - (dbi-materialien ; 159.). - ISBN 3-87068-959-5

Raktári jelzet: 2-10091

A könyv egy rostocki és egy hamburgi könyvtárban 1993-94-ben, valamint 1996-ban végzett felmérés megállapításait tartalmazza. A felmérést a fiatal könyvtárhasználókra terjesztették ki, s azt szerették volna megállapítani, milyen igényeket támasztanak a fiatalok egy jól működő könyvtárral szemben, s azok a változtatások, amelyeket a két könyvtárban végrehajtottak, mennyire találkoztak a fiatalok igényeivel. A válaszokból kiderült, hogy a két könyvtár fáradozása elérte a célját, sikerült újdonságot kínálniuk a fiatal könyvtárhasználóknak. A változtatások részét képezte új, az ifjúság érdeklődéséhez közelálló folyóiratok előfizetése, új CD-ROM szolgáltatások bevezetése, internetes böngészés, ifjúsági sarok és övezet kialakítása, egyedi és speciális foglalkozások a fiatalokkal. A munkát a könyvtárosok is kihívásnak érezték, s szívesen tettek eleget az új feladatoknak, a fiatal könyvtárhasználók pedig megérezték, hogy a könyvtár képes élményt, tartalmas, és az érdeklődésüket kielégítő szolgáltatásokat kínálni. A fiatal könyvtárhasználók elégedettsége bizonyítja, hogy érdemes energiát fordítani arra, hogy újra meg újra megnyerjék a fiatalokat, s erősítsék érdeklődésüket és bizalmukat a könyvtár használata iránt.

❀

Konferenciai anyag -nemzeti (forma); Tudományos és szakkönyvtárak; Ausztria, Innsbruck -K

Bibliotheksmanagement - Kulturmanagement : 24. Österreichischer Bibliothekartag, Congress Innsbruck, 3.-7.9.1996 : Vorträge und Berichte / [Red.] Maria Seißl ; Hrsg. von Österreichischen Nationalbibliothek. - Innsbruck : Vereinigung Österreichischer Bibliothekarinnen und Bibliothekare, 1998. - 602 p. ;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

25 cm. - (Biblos-Schriften ; 168.). - ISBN 3-9500751-1-9
Raktári jelzet: 3-12526

A konferencián 12 témakörben 40 előadás (ill. munkacsoport-beszámoló) hangzott el; számos külföldi is volt az előadók között. A témák: A könyvtár mint kulturális intézmény; A kulturális szervezőmunka és a könyvtár; Automatizálás; Tárgyi feltárás; Az állomány gyarapítása és védelme; A könyvtár mint vállalkozás a piacgazdaságban; EU-programok; Az információs szakmákra való képzés jövője Ausztriában és Németországban; A kulturális örökség megőrzése; Számítógépes folyóirat-feldolgozás; A térkép a könyvtárban; CD-ROM-hálózat; Nemzetközi könyvtári egyesülések; A nőkkel foglalkozó szakirodalom a könyvtárban; Könyvtári munkahelyek fogyatékosok számára; Használók kutatása; Könyvkiállítások rendezése; Marketing.

Könyvtártörténet -nemzeti; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények; Nagy-Britannia
BLACK, Alistair
A new history of the English public library : social and intellectual contexts, 1850-1914 / Alistair Black. - London ; New York : Leicester University Press, 1996. - VII, 353 p. ; 24 cm. - Bibliogr.: p. 279-343. - ISBN 0-7185-0015-6
Raktári jelzet: 3-12509

Az angol közművelődési könyvtárak kialakulásának történetét foglalja össze a szerző 1850-től az első világháborúig. Szemlélete eltér a megszokott leíró jellegű könyvtár-, ill. könyvtárügy-történeti munkáktól. Black célja az volt, hogy széles társadalmi, szellemtörténeti filozófiai háttérben helyezze el és ezek alapján magyarázza meg a public library megjelenését és elterjedését elősegítő tényezőket. Angliában már az 1820-as években megindultak a törekvések nyilvános könyvtárak létrehozására, de az igazán jelentős lökést az angol parlament 1850-es könyvtári törvénye hozta, amely adókivetési jogot adott a városi tanácsoknak közművelődési könyvtárak létesítésére. Ez az intézkedés hosszú távon megalapozta az angol könyvtárügy országos szintű szerveződését. A public library modell mögött meghúzódó ideológia, társadalmi, gazdasági változások izgatják igazából a szerzőt, ezért a könyvet kultúrtörténeti, filozófiatörténeti munkaként is érdemes számon tartani. Fejezetei: elméleti modell keresése (a kultúra fogalma, társadalmi stabilitás); a public library eszméjének megjelenése (előfutárok, első kísérletek); empiriokriticizmus, materializmus, a polgárság megerősödése (Bentham, Stuart Mill); az úttörők: Ewart és Edwards szerepe; Az 1849-es parlamenti bizottság fellépése; gazdasági szempontok (idealista és keresztény szocialista eszmék, kulturális megfontolások); a könyvtáros személye, elkötelezettsége, a public library építészeti kérdései, a belső tér és a könyvtári funkciók összefüggései stb. Csaknem 100 oldalas jegyzet, bibliográfia és mutató egészíti ki a tanulmányt, mely a szerző doktori értekezésének átdolgozása.

Közművelődési könyvtár; Tárgyszójegyzék (forma)
BLANC-MONTMAYEUR, Martine - DANSET, Francoise
Choix de vedettes matieres a l'intention des bibliotheques / par Martine Blanc-Montmayeur et Francoise Danset. - Nouv. éd. - Paris : Éd. du Cercle de la Librairie, 1998. - XXI, 202, [5] p. ; 24 cm. - (Bibliotheques). - ISBN 2-7654-0681-2
Raktári jelzet: 3-12508

Ez a könyvtári használatra szánt francia tárgyszójegyzék közel tizenöt évvel az első kiadás után bővítve és átdolgozva jelent meg most. Azok számára lehet hasznos kiadvány, akik francia nyelvű kataló-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gusokban, adatbázisokban akarnak keresni. A betűrendes szótár kb. 14000 kiemelt tárgyszót tartalmaz (verzállal szedve, tehát ékezetek nélkül). A szóanyag a legtöbb ismeretterületet igyekszik átfogni, különböző könyvtártípusok számára is használható. (Nem alkalmas viszont a szépirodalom, a filozófiai és a vallási szakirodalom tárgyszavazására, nem tartalmaz továbbá állat- és növényrendszertani kifejezéseket, és igen csekély mértékben van képviselve pl. a kémia vagy az orvostudomány.) A szerkesztők elsősorban a RAMEAU osztályozási rendszer és újabb kiadású enciklopédiák szókészletéből merítettek. A tárgyszavak egy részénél alosztások és utalók is szerepelnek.

❀

Bibliográfiai számbavétel; Dokumentum -gépi információhordozón; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Számítógép-hálózat; Szelekció -tájékoztatásban; Válogató bibliográfia (forma)

Collection development : access in the virtual library / Maureen Pastine ed. - New York ; London : Haworth, 1997. - 225 p. ; 23 cm. - Bibliogr.: p. 187-214. - Megjelent a Collection Management című folyóirat vol. 22. nr. 1/2. (1997) számaként is. - ISBN 0-7890-0385-6

Raktári jelzet: 3-12454

A felsőoktatási könyvtárak fő feladata a virtuális könyvtári gyűjtemények létrejöttének korában egyre inkább az információk kritikai értékelése és megszervezése. A technológiai fejlemények következtében a használók egyre jobban igénylik a könyvtárosok segítségét, hogy kiküszöböljék a túl sok irreleváns információ okozta túlterhelést, kialakítsák saját tudásbázisukat. A kötet első tanulmánya a jövő könyvtára kapcsán a könyvtárépülettel, annak külső és belső kialakításával, fizikai/térbeli vonatkozásaival foglalkozik. A második tanulmány a közkönyvtárak személyzetének változó paradigmájáról szól. A harmadik tanulmány a könyvtári konzorciumok partneri viszonyainak változásairól, a hozzáférés és a gyűjtés egyensúlyának átalakulásáról ír. A negyedik tanulmány az OCLC/AMIGOS állományelemző CD-t mutatja be, amellyel a felsőoktatási könyvtári gyűjtemények erős pontjait, átfedéseit, gyűjtőkörük összehangolásának eredményeit lehet korszerű módszerekkel vizsgálni, tizenegy év kiadványtermése alapján. Az ötödik tanulmány azt tárgyalja, milyen hatással van a távoktatás elterjedése a gyűjtemények fejlesztésére és a virtuális könyvtár kialakítására. A hatodik tanulmány a jövő virtuális könyvtárának kérdéseit vizsgálja, többek között a könyvtárak új együttműködési paraméterei, a szolgáltatások, a használók képzése, a könyvtáros szerepe szempontjából. A kötetet az 1986-1995-ös időszak gyarapítással és az elektronikus információk birtoklásával és hozzáférésével kapcsolatos angol és amerikai irodalom válogató bibliográfiája zárja.

❀

Felnőttoktatás; Ifjúság nevelése olvasásra; Információtechnológia; Kétoldalú szeminárium anyaga (forma); Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények; Magyarország, Budapest -K; Norvégia

Digitalization and the changing role of public libraries : Norwegian/Hungarian seminar on library and information science, Budapest, December 4-5 1997 / org. committee Ragnar Audunson and Attila Nagy. - Oslo : Hogskolen, 1998. - 57 p. ; 30 cm. - (HiO-notat, ISSN 0807-1047 ; 8.). - Bibliogr. az előadások végén. - ISBN 82-579-0143-1

Raktári jelzet: 4-10422

A magyar és norvég könyvtárügy közötti hagyományos kapcsolatok keretében az oslói főiskola és a budapesti egyetem könyvtári tanszéke sok tanulmányutat, szemináriumot és kutatási együttműködést szervezett. 1997 decemberében a digitalizálás és a közkönyvtárak szerepváltása volt a fő téma. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

norvég-magyar szeminárium előadásait az oslói főiskola kötetben tette közzé. A hat norvég és három magyar előadó a következő kérdésekre kereste a választ: hogyan tudnak a közkönyvtárak megfelelni az örök tanulás kihívásának; hogyan hatnak az otthoni számítógépek a könyvtárakra: leromboljá-k-e a könyvtárosság alapértékeit vagy segítenek kiegyenlíteni a fenyegető társadalmi különbségeket, hogyan alakul a színvonalas olvasmányok támogatása.

Elektronikus publikáció; Prognózis; Publikálás -tudományos kiadványoké

Electronic publishing and libraries : planning for the impact and growth to 2003 / comp. by David J Brown. - London [etc.] : Bowker-Saur, 1996. - XII, 200 p. ; 23 cm. - (British Library research). - Bibliogr.: p. 175-178. - ISBN 1-85739-166-7

Raktári jelzet: 3-12429

A könyv a British Library által indított kutatási program megállapításait tartalmazza. A kutatás célja az volt, hogy 2003-ig bezáróan prognózist adjon a British Library számára az elektronikus publikálás szerepének, nagyságrendjének, költségeinek várható alakulásáról a digitálisan rögzített köteles példányok mennyiségének becslésére. Először a célokat és az alkalmazott vizsgálati módszereket ismerteti, majd az igények (fogyasztók) oldaláról, utána az előállítók helyzete felől elemzi a tudományos publikálás alakulását. Statisztikai, demográfiai könyvkereskedelmi adatokat hasonlít össze, figyelembe veszi a könyvtár költségvetését, a használói viselkedés alakulását stb., másfelől pedig az előállítás, kiadás jelenlegi helyzetét, s az új technikai eljárások alkalmazásával bekövetkezett változásokat figyelembe véve készíti el a trendeket.

Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Felmérés (forma); Gépi információkeresés; Gyarapítási keret; Kutatás információellátása; Nagy-Britannia

ERENS, Bob

Modernizing research libraries : the effect of recent developments in university libraries on the research process / Bob Erens. - London [etc.] : Bowker-Saur, 1996. - XIX, 283 p. : 23 cm. - (British Library research). - ISBN 1-85739-174-8

Raktári jelzet: 3-12431

Hogyan segítik az egyetemi könyvtárak a kutatómunkát? Erre a kérdésre keresett választ az 1995-96-ban végzett felmérés. A felkért egyetemi oktatók arányosan képviselték Nagy-Britannia különböző területeit, valamint a különböző tudományterületeket; 2330 kérdőív érkezett vissza kitöltve. A kérdések a következők voltak: mennyire tudja használni a kutatómunkájához az egyetem könyvtárát; hogyan változtak 1989 óta a könyvtár állománya és szolgáltatásai (az állomány színvonala a többség szerint süllyedt, kivált a külföldi periodikumok tekintetében); mennyiben használja az elektronikus szolgáltatásokat; milyen formában szerzi be a szükséges irodalmat; hogyan szerzi információit; elsősorban milyen jellegű fejlesztéseket vár a könyvtártól. A kiadvány részletesen ismerteti az egyes kérdésekre adott válaszokat.

Dokumentumszolgáltatás; Hatékonyság; Költségelemzés; Munkaszervezés

FINNIE, Elizabeth

Document delivery / Elizabeth Finnie ; [publ. by] Aslib, The Asssociation for Information Management. - London : Aslib, cop. 1998. - 128 p. ; 30 cm. - (A managing information report). - Bibliogr.: p. 61-65. és a fejezetek végén. - ISBN 0 85142 406 6

Raktári jelzet: 4-10512

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A használók információigényét a könyvtárak sok esetben nem tudják kielégíteni csak a saját állományukból, ezért azt a taktikát követik, hogy a dokumentumok megvétele helyett más módokon szerzik be a használóknak kellő irodalmat, ill. információt. A gyűjteményekből hiányzó dokumentumok beszerzésére több lehetőség is kínálkozik: pl. a könyvtárközi kölcsönzés igénybevétele vagy a dokumentumszolgáltatásra specializálódott kereskedelmi cégek révén történő célirányos dokumentumbeszerzés. További lehetőség rejlik az elektronikus dokumentumszolgáltatásban és a források közös használatában. Az Aslib gondozásában megjelent kötet hét fejezetben tárgyalja a dokumentumszolgáltatás elvi és gyakorlati kérdéseit, s a fejezetekkel csaknem azonos terjedelmű, praktikus ismereteket adó függelék segíti a téma alapos megismerését. Fő témakörök: dokumentumszolgáltató cégek, gyakorlati megfontolások, a dokumentumszolgáltatás alapkérdései, a szolgáltatások költségei, trendek. Függelék: Tájékoztató adatok a dokumentumellátással foglalkozó szervezetekről (pl. BLDSC, CISTI, INIST, CAS-DDS, EBSCOdoc, OCLC, TGA), egy esettanulmány az új-zélandi Otago Egyetemi Könyvtár elektronikus dokumentumellátási programjáról, s egy összefoglalás a szóba jöhető technikai berendezésekről és szoftverekről.

❀

Alakfelismerés; Információhordozó; Megőrzés; Mikrofilmezés; Papír

MENNE-HARITZ, Angelika - BRÜBACH, Nils

Der intrinsische Wert von Archiv- und Bibliotheksgut : Kriterienkatalog zur bildlichen und textlichen Konversion bei der Bestandserhaltung : Ergebnisse eines DFG-Projektes / Angelika Menne-Haritz, Nils Brübach. - [Marburg] : [Archivschule], [1997]. - 100 p. ; 21 cm. - (Veröffentlichungen der Archivschule Marburg - Institut für Archivwissenschaft ; Nr. 26.). - Bibliogr.: p. 89-97. - ISBN 3-923833-52-0

Raktári jelzet: 2-10107

A marburgi levéltáros-iskola 1995-1996-ban a DFG (Német Kutatási Társaság) pénzügyi támogatásával tervet készített a levéltári és könyvtári javak értékének meghatározásához. A cél az volt, hogy olyan ismérvkatalógust állítsanak össze, melynek alapján megkönnyíthető az állományegységek megőrzésével összefüggő döntések meghozatala. Először a rendelkezésre álló irodalom vizsgálatát végezték el, majd kérdőívet állítottak össze, melyet levéltári és könyvtári szakembereknek küldtek szét. A válaszok alapján készítették el a katalógust, melyet több alkalommal megvitattak a szakemberekkel. 1996 novemberében készült el a katalógus végleges változata. Az ismérvek segítséget nyújtanak az állományvédelemhez, s segítenek annak eldöntésében, milyen megőrzési módot (pl. az eredeti megőrzése, részleges konverzió, egyes részek eredeti megőrzésével, ill. teljes konverzió) alkalmazzanak az egyes dokumentumok esetében.

❀

Irányelvek -könyvtári (forma); Középiskolai könyvtár

Library Association guidelines for secondary school libraries / ed. by Anthony Tilke for the Youth Libraries Committee of The Library Association ; working group Glenys Willars [et al.]. - London : Library Association Publishing, 1998. - X, 84 p. ; 30 cm. - Bibliogr.: p. 79-81. és a fejezetek végén. - ISBN 1-85604-278-2

Raktári jelzet: 4-10557

Ideális esetben az iskolai könyvtáraknak az oktatási folyamat szerves részét kell alkotniuk. Mivel a gyakorlatban nem mindig ez a helyzet, az angol könyvtáregyesület (LA) folyamatosan harcol azért, hogy a tanárok képzésében nagyobb szerep jusson

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az információs készség fejlesztésének, hogy szakképzett könyvtárosokat nevezzenek ki az iskolákba, s azért, hogy az iskolai könyvtárost is megkérdezzék a tantervek fejlesztésekor. A kötet a középiskolai könyvtárak számára íródott, s egy 1992-ben készült Learning resources in schools címen megjelent munka átdolgozását tartalmazza a következők szerint: Az LA ajánlásai; 1) Az iskola és könyvtára (normatívák, írásbeliség, a könyvtári ellátás szerepeltetése a tantervben, információs és kommunikációs technológia; 2) Az iskolai könyvtár szerepe; 3) Az iskolai könyvtár működése, fejlesztése; 4) Személyzeti, vezetési kérdések; 5) Elhelyezés, belső terek; 6) Technikai felszereltség; 7) A könyvtár propaganda munkája támogatók és támogatások megszerzése érdekében (célcsoport, helyes érvelés), 9) A tanulási készség fejlesztése, 10) Az Iskolák Könyvtári Szolgálatának szerepe, kapcsolata az oktatási egységekkel. A függelék tartalmából: lista a könyvtárak helyes felszereléséhez és berendezéséhez; Munkaköri leírások (könyvtárvezetői és asszisztensi); Az LA ajánlásai az egy hallgatóra jutó éves gyarapodásról, az egy diákra jutó átlagos beszerzési költségről; Az Unesco deklarációja az iskolai könyvtárak szerepéről, továbbá egy elhanyagolható terjedelmű szótár és 3 oldalnyi bibliográfia zárja a kötetet.

❀

Állomány; Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyság; Minősítés; Referensz; Nagy-Britannia

MORGAN, Steve

Performance assessment in academic libraries / Steve Morgan. - London : Mansell, 1995. - XII, 211 p. ; 23 cm. - Bibliogr.: 191-205. - ISBN 0 7201 2188 4

Raktári jelzet: 3-12531

Az egyetemi könyvtári teljesítmény értékelésének kritériumai és céljai a használók, a vezetés és az egész könyvtár szempontjából. Az értékelés fő tárgyai: az állomány; a használók képzése; a referensz; a személyzet. Ismerteti a teljesítmény mérésére szolgáló felmérések technikáját és kérdőívmintákat is közöl.

❀

Gépi információkeresés; Számítógép-hálózat

MURRAY, Laura K.

Basic Internet for busy librarians : a quick course for catching up / Laura K. Murray. - Chicago ; London : American Library Association, 1998. - XIV, 137 p. ; 26 cm. - ISBN 0-8389-0725-3

Raktári jelzet: 4-10581

A szerzőt, az Internetes továbbképzés terén tevékenykedő szakembert, a tanfolyamok hosszú várólistája indította a könyv (Internet alapfokon elfoglalt könyvtárosoknak gyors felzárkóztató kurzus) megírására. Az Amerikai Könyvtáros Egyesület kiadványa a technikai részleteket kerülve frappánsan tisztázza és magyarázza a legfontosabb fogalmakat, majd készségfejlesztő gyakorlatokkal lépésről lépésre segíti azok bevezetését. Azt ígéri, hogy egy-egy (összesen kilenc) ebédszünet alatt át lehet venni a könyv tartalmát. A gyakorlatok túlnyomó része elvégezhető Windows95, Netscape4 és Internet Explorer segítségével. Ha mégsem, találjuk fel magunkat, írja, és nézzük meg a gyakorlat következő lépését, hiszen a változatosság és az állandó változás az Internet természetéhez tartozik. A könyv segítségével megtanulhatjuk, hogyan kell a hálózatra rákapcsolódni, az elektronikus levelezést hatékonyan használni, böngészni és a weben eligazodni, honlapot létrehozni, az Interneten keresni, fájlátvitellel fájlokat le- és feltölteni, telnetezni és gophert használni.

❀

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mesterséges intelligencia; Programozás
PARTRIDGE, Derek

Artificial intelligence and software engineering : understanding the promise of the future / Derek Partridge. - Chicago ; London ; New Delhi : Glenlake, 1998. - IX, 274 p. ; 24 cm. - Bibliogr.: p. 253-260. - ISBN 1-57958-062-9

Raktári jelzet: 3-12516

A tervezőmérnöki és a számítógépes programtervezői munka természetének összehasonlításával kezdődik a könyv, majd azokat a megkülönböztető jegyeket veszi sorra a szerző, amelyekben a mesterséges intelligencia szoftverek fejlesztése eltérést mutat a hagyományos számítógépes programozástól. Figyelme nem annyira a programok megírására, sokkal inkább az intelligens számítógépes rendszerek tág értelemben vett megtervezésére irányul. Sok szót ejt a mesterséges intelligencia szoftverek elemzésének, értékelésének, kipróbálásának és továbbfejlesztésének módszertanáról. Különböző fejlesztési paradigmákat vázol fel rengeteg folyamatábrával, szerkezeti modellel szemléltetve.
Kitér a gépi tanulás, illetve a szakértő rendszerek problémáira, a gyakorlati alkalmazás lehetőségeire, felvillantja a jövő ígéreteit is. Stílusa olvasmányos, nem specialisták számára is aránylag könnyen érthető, bár nagyon sok olyan fogalmat szerepeltet, amelynek még nem honosodott meg megfelelője a magyar szaknyelvben.

Szakszótár -könyvtártudományi (forma)
STEVENSON, Janet

Dictionary of library and information management / Janet Stevenson. - Teddington : Peter Collin Publishing, 1997. - 173, [17] p. ; 20 cm. - ISBN 0-948549-68-8

Raktári jelzet: 2-10248

A szótár 4500 angol és amerikai kifejezést tartalmaz a könyvtárügy, a könyvtárvezetés, az információtechnika és információszervezés területéről. Rövid meghatározásokat ad, ahol szükségesnek tartották, példaszövegek segítségével, szövegkörnyezetben is értelmezhetők a kifejezések. A függelék nem illeszkedik szervesen a szótárhoz, de azért praktikus ismeretek tartalmaz pl. Ranganathan 5 alapelve, a párizsi katalogizálási konferencia ajánlásai, a főbb osztályozási rendszerek és jellemzőik, az angol és amerikai irodalmi díjak felsorolása, korrektúrajelek és alkalmazásaik stb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

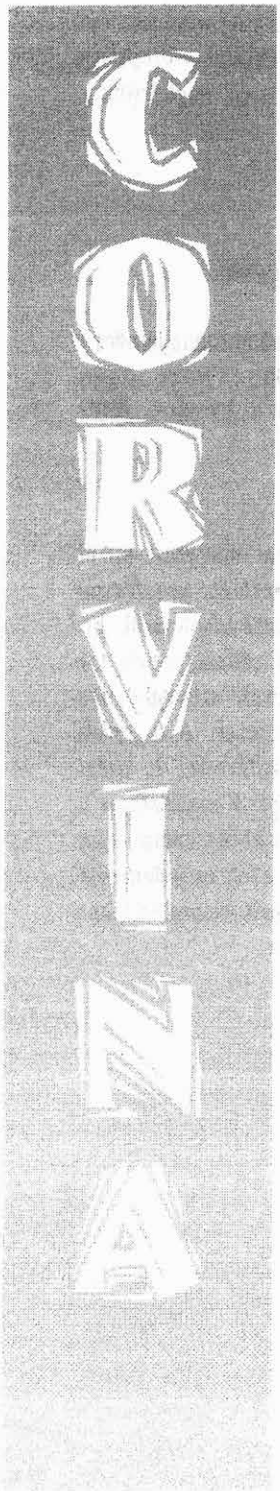

Corvina, a legtöbb hazai felhasználóval rendelkező könyvtári rendszer

A Corvina könyvtári rendszer eredményesen segíti a könyvtári tevékenységi körök mindegyikét. A programrendszer nem csak a könyvtárakban hagyományosnak tekinthető médiák feldolgozására alkalmas, hanem lehetőséget nyújt multimédiás rekordok létrehozására is. Egy ilyen rekordban a leíráshoz a szokásos címleíráson kívül olyan kép, hang vagy film fájlok kapcsolhatók, amelyekben akár a teljes mű is elérhető digitalizált formában.

A Corvina moduláris felépítésű rendszer, egy-egy modulja olyan funkciókat valósít meg, melyek a könyvtári munkafolyamatok során általában összefüggenek. A rendszer a könyvtári munkafolyamatokat integráltan kezeli a katalogizálástól a kölcsönzésig, a szerzeményezéstől a folyóiratok érkeztetéséig.

A Corvina Internet alapú, Java programozási környezetben készült moduljai lehetővé teszik a világháló lehetőségeinek kiaknázását, különösen előnyössé téve a program használatát egymással együttműködő, közösen katalogizáló könyvtári szövetségek, hálózatok számára. A program egyszerűvé teszi más adatbázisokból történő adatok importálását, illetve a MARC formátumot használó rendszerek közötti együttműködést. A szabványosság miatt a rendszerből más könyvtári rendszerek felé is van lehetőség adattovábbításra, adatexportra. A Corvina felhasználók az idén katalogizálási munkájuk összekapcsolása, továbbképzések szervezése érdekében megalakították a VOCAL Egyesületet, melynek jelenleg 21 tagja van. (VOCAL: Közös Katalogizálási Rendszer)

A Corvina bevezetésével egyidejűleg minden könyvtárnak lehetősége van az eredeti katalogizálás nagymértékű csökkentésére, hiszen ha azt a VOCAL egy másik tagja már megtette, akkor a leíró adatok azonnal rendelkezésre állnak. A VOCAL (Közös Katalogizálási Rendszer) célja rekordforrások szolgáltatása kisebb könyvtárak számára, központi lelőhely és címnyilvántartás az együttműködők részére, az authority adatok egységes és karbantartott forrásának biztosítása. A VOCAL-nak a párhuzamos munkavégzés csökkentése mellett másik fontos vonatkozása a katalogizálási munka pontos szabályozása, mely a belépő könyvtárak számára a folyamatok újjászervezése és optimalizálása felé is irányt mutat.

A rendszer hatékony működéséhez felhasználói oldalon Pentium 100, 16 MB RAM, 40 MB diszk, Windows 95 vagy NT vagy Xterminál szükséges. Szerver oldalon Sun vagy HP szerver, min 64 MB RAM, 2 GB diszk, 6.4 vagy CA OpenIngres 2.x javasolt. A modulok egy része már NT szerveren is elérhető.

Referenciák: Debreceni Universitas, Szegedi Universitas, Soproni Egyetem, Magyar Képzőművészeti Főiskola Könyvtára, Magyar Iparművészeti Főiskola Könyvtára, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola, MTA Matematikai Kutatóintézet Könyvtára, JPTE Központi Könyvtára, Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola, Károli Gáspár Református Egyetem Könyvtára, Illyés Gyula Megyei Könyvtára, Somogyi Könyvtár, Népjóléti Központ Könyvtára, Balassi Bálint Megyei Könyvtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (bevezetés alatt)

További információ: Dr. Fábián Gyula, Dataware Kft. – 467 1100

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

100
217

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Általános kérdések

99/100

CEJPEK, Jiři: Informační věda pro začátek 21. století = Nár.Knih. 9.roč. 1998. 3.no. 101-106.p. Bibliogr.

Res.angol nyelven

A 21. század elejének információtudománya

Informatika

A szerző 1876-tól, az ALA megalakulásától kezdve 1988-ig, a helsinki információtudományi világkongresszus megrendezéséig idézi fel az információtudomány kialakulása felé vezető út jelesebb stációit. E sorban megemlíti a Mihajlov-Csernüj-Giljarevszkij-féle informatikát is, amelynek ösztönzésére a cseh és szlovák kutatók (egyfelől Jirí Toman, Augustin Merta, Ivan Wiesenberger, másfelől Ján G. Zatkuliak és Marek Cigánik) ugyancsak hozzájárultak e tudományág fejlesztéséhez. Pozsonyban 1994, Prágában pedig 1996 óta lehet belőle doktorálni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Napjainkban mintegy száz felsőoktatási intézményben honosult meg az információtudomány oktatása, mégsem mondható: tartalmát illetően közmegegyezés alakult volna ki. Szerzőnk úgy véli, hogy a Ch. H. Davis és J. E. Bush által továbbfejlesztett Venn-diagram tárja fel legegyértelműbben az információtudomány tartalmi összetevőit. Egyrészt ide tartozik a filozófia, a természet- és humán tudományok és az interdiszciplináris tudományok széles köre, amennyiben különféle nézőpontokból az információval foglalkoznak. Másrészt itt található az informatika (számítógép-tudomány), harmadrészt az alkalmazott, negyedrészt pedig az elméleti információtudomány, beleértve e komponensek átfedéseit is.

A diagramból látható, hogy az információtudomány magja az elméleti információtudomány, akkor is, ha ez a mag egyelőre korántsem tekinthető eléggé műveltnek, illetve eléggé intenzíven kutatottnak. E mag megerősödésétől függ, hogy a 20. századi információtudomány meg tud-e majd felelni a 21. század eleje kihívásainak.

E tekintetben a legfőbb parancs: meg kell szüntetni az emberi munka kulturális elvű és természeti elrendezése közötti ellentmondást. Ez az emberiség létérdeke. A föld egy darabig még kibírná a természeti elrendezés elleni vétségeket a megsemmisülés veszélye nélkül. Viszont az emberi nem a szóban forgó két elrendezés közötti ellentmondás fokozódásában saját kultúráját teszi ki pusztulásnak. Más nem segít, csak az, hogy lemondunk a természet feletti uralom illúziójáról és praxisáról, helyette pedig át kell térni a természettel való békés együttélésre.

A 21. század elejének információtudományát is ki kell vezetni az antropocentrikusság zsákutcájából, s az élet tartós fenntarthatóságának szolgálatába állítani. Ezt szépen fejezte ki Jan Patocka, a hírneves cseh filozófus, mondván: az információnak ne sikerüljön „az emberi szívből kimosnia az igazságosság kérdését, a nyelvből az alkotói–költői dimenziót, az életből a művészi képzelőerőt, a valóságból azt a kérdést, amelynek megformálása az emberre vár". Tehát: a 21. században az információtudománynak fel kell vennie a „lelkiismerettel rendelkező tudomány" ismérveit.

(Futala Tibor)

Történet

99/101

LUKAŠOV, I.: Čto est' istina v istorii našej professii? = Biblioteka. 1998. 9.no. 52-56.p.

Mi az igazság szakmánk történetében?

Folyóirat -könyvtári; Könyvtárügy története

Az oroszországi szaksajtóban és szakirodalomban időnként más és más dátumokhoz kötődnek az orosz könyvtárügy fejlődésének jeles eseményei. A szerző – Amerika felfedezésének példáját elővezetve – úgy vélekedik, hogy egy-egy dolgot vagy eseményt nem feltétlenül határoz meg egyetlen dátum, mivel a szóban forgó dolog vagy esemény folyamatként ment végbe. Így pl. egyaránt igaza van U. Gribojedovnak, aki „az első tudományos munka megjelenéséhez" (1826) és O. Csubarjannak, aki „az első könyvtárügyi könyv kiadásához" (a múlt század közepéhez) köti az orosz könyvtártudomány kezdetét.

Más esetben a „deszovjetizált" történeti kutatás korrekciókat javasol a korábban használt dátumokban. Így pl. a Biblioteka (előbb: Krasznüj Bibliotekar' és Bibliotekar') újabban joggal vállalja 1923 helyett (ez volt a Krasznüj Bibliotekar' indulásának éve) 1910-et alapítási évéül, ui. ekkor – P. Bogdanov szerkesztésében – született meg – Biblioteka címen – az első orosz könyvtári folyóirat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szentpétervári Oroszországi Nemzeti Könyvtár keletkezését viszont 1814-hez kell kötni, ui. a korábbi alapítási év, minthogy a halmozódó könyvanyagot még nem lehetett használni, indoktalan. Vele szemben az Oroszországi Állami Könyvtár nem 1862-ben keletkezett, minthogy – igaz: Szentpétervárott – már 1831-ben funkcionált.
A szerző azért hívja fel az említett dátumbeli anomáliákra a figyelmet, mert 2000-ben lesz 90 éves a mai Biblioteka c. folyóirat, s kívánatos lenne, ha ezt a jubileumot – egyebek mellett – a könyvtáros szakma történetének hiteles dátumait felkutatva lehetne megünnepelni. „Nem szabad ravaszkodni" – indította el e címen ezt a vitát K. Abramov (Biblioteka, 1998. 3. no.). Referált szerzőnk az ő követőjének „csapott fel".

(Futala Tibor)

99/102

SKELTON-FOORD, Christopher: To buy or to borrow? Circulating libraries and novel reading in Britain, 1778-1828 = Libr.Rev. 47.vol. 1998. 7.no. 348-354.p.

Res. francia és német nyelven

Megvenni vagy kölcsönözni? Kölcsönkönyvtárak és regényolvasás Nagy-Britanniában 1778 és 1828 között

Kölcsönkönyvtár; Könyvkereskedelem; Könyvvásárlás -egyéni; Olvasástörténet; Szépirodalom

Hogyan jutottak szépirodalmi művekhez az olvasók Nagy-Britanniában a romantika korszakában? Milyen arányban oszlott a szépirodalom közönsége olyan olvasókra, akik a regényeket könyvtárakból kölcsönözték – néha ellopták vagy „elfelejtették" visszavinni őket – és olyanokra, akik újonnan vagy használtan könyvkereskedésekben vették a könyveket? Sok kölcsönkönyvtár-tulajdonos hivatásos könyvkereskedőként is szolgálta a regényolvasó közönséget. Könyvtárosként a szegényebb rétegek számára biztosították az értékes irodalmi olvasmányok olcsó kölcsönzését; könyvkereskedőként lehetővé tették olvasóik számára kedvenceik megvásárlását, akár a könyvgyűjteményből is. Egy könyv megvásárlása azonban nem jelentett egyet az elolvasás őszinte óhajával és szándékával. Ha valaki nem vitt vissza a kölcsönkönyvtárba egy könyvet, vagy ellopta, meggyőzőbben jelzi, hogy a regényt valóban az elolvasás szándékával választotta ki és azután megtartotta magának, hogy újra elolvashassa.

(Autoref.)

Kutatás

99/103

STEINWACHS, Katharina: Prospects: a strategy for action. Forschung und Innovationen in Grossbritannien = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 10.no. 1721-1727.p.

Könyvtári kutatások terve Nagy-Britanniában

Fejlesztési terv; Könyvtári tanács -országos; Könyvtártudományi kutatás

Az angol Könyvtári és Informatikai Bizottságot (Library and Information Commission – LIC) 1995-ben hozták létre azzal a céllal, hogy kutatások szervezésével és koordinálásával, nemzetközi áttekintés nyújtásával és kapcsolatok szervezésével továbbfejlessze az angliai könyvtári szolgáltatásokat, minden könyvtártípusra kiterjedően. Elnöke (jelenleg:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Matthew Evans) mellett 13 tiszteletdíjas bizottsági taggal működik, egy-egy albizottsággal a „nemzetközi tevékenység" illetve a „kutatások" témakörrel. A Bizottság 1998 júniusában átfogó tervezetet dolgozott ki „Prospects: A Strategy for Action" címmel. A beszámoló ezt ismerteti.

A/. *Jövőkép.* A könyvtári kutatási stratégiát kidolgozó tervezet a jövő évtizedek perspektívájából indul ki. Nagy-Britannia 2020-ban a vezető országokhoz fog tartozni a globális információs társadalomban, egyrészt a globális hálózatokhoz való kapcsolódása révén, másrészt tartalmilag a szabványok átvételével és végül a mindehhez szükséges ismeretek és képességek birtoklásával.

B/ *A tervezés köre.* Földrajzilag a Bizottság anyaga Nagy-Britannia egészére terjed ki, annak kutatási stratégiáját tartalmazza, szoros összefüggésben az Európai Unió és más nemzetközi partnerek hasonló tevékenységével. Tartalmilag figyelembe veszi a kommunikációs társadalomban meghatározó szerepet játszó szektorokat, mint pl. az információ-technológiai és a telekommunikációs szektort, a kiadókat, és ezeken kívül a múzeumokat, galériákat és levéltárakat is.

C/ *Az érintettek.* A könyvtári kutatásokban tágabb összefüggésben érdekeltek a könyvtári szolgáltatások használói, a könyvtárosok, az angliai és a nemzetközi kutatási szervezetek, a különféle intézményekben (pl. könyvtárosképző főiskolák, egyetemek könyvtári tanszékei) dolgozó kutatók, a könyvtárpolitikát befolyásoló szervezetek.

D/ *Kutatási program.* A kutatások öt témakörre tagolódnak:

1. Egyetemes hozzáférés az információs hálózatokhoz. Főbb kutatási területek: Finanszírozási modellek kidolgozása és menedzselése, permanens tanulás, integráció és támogatás, több szektort átfogó tervezés, valamennyi szociális réteg bevonása.
2. Nemzeti digitális könyvtár létrehozása, „hibrid" (hagyományos és digitális) könyvtárak menedzselése. Főbb kutatási területek: A digitalizálásra való kiválasztás kritériumai, szerzői jogi kérdések, szabványok létrehozása és alkalmazása.
3. Képességek és készségek, melyek segítségével a könyvtárosok kezelni tudják az új információkat és azok hordozóit. Kutatási területek: Az új könyvtárban szükséges könyvtárosi képességek elemzése, nemzeti továbbképzési stratégia, új továbbképzési eszközrendszer kialakítása.
4. A könyvtár jelentősége és szerepe az információs társadalomban. A kutatás nyújtson eszközöket és módszereket annak demonstrálására, hogy a könyvtárak a képzésben, a kultúrában, a szociális és a gazdasági szektorban milyen szerepet fognak játszani a jövő társadalmában.
5. A könyvtár gazdaságossága az információs társadalomban. Az információhoz jutás és az információszolgáltatás gazdaságossága, az információ ára: az e témákban korábban folytatott részkutatásokat tovább kell fejleszteni.

E/ *A kutatások infrastruktúrája.* A Bizottság egyik célja az angol könyvtári kutatások infrastruktúrájának javítása, együttműködve a British Library Kutatói és Fejlesztői Központjával (BLRIC). Az utóbbi intézmény feladata lesz a továbbiakban is az alkalmazott kutatások gondozása, a Könyvtári és Informatikai Bizottság a könyvtári kutatások stratégiai tervezéséért és vezetéséért felelős. A kutatási infrastruktúrát a következő módokon kívánják javítani:

- a kutatások koordinálása, a kettősségek kiküszöbölése, a stratégiai prioritások biztosítása;
- a kutatómunka minőségi fejlesztése;
- a kommunikáció fejlesztése a könyvtárügyön belül és kívül;
- a kutatási eredmények átvitele a gyakorlatba.

F/ *Cselekvési program.* A következő két évben az alábbiakat tervezi a Bizottság:

- megvalósíthatósági tanulmány kidolgozása;
- a finanszírozási források feltárása;
- a minisztériumok, a British Library és a Bizottság szerepköreinek pontosítása;
- a könyvtárügyi kutatások színvonalának javítása;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a minőségellenőrzési módszerek fejlesztése;
- a kutatásokkal kapcsolatos kommunikációs rendszer megjavítása. Az Internet Gateway lehetőségének megvizsgálása;
- a kutatási eredmények jobb átvitele a gyakorlatba.

A stratégiai terv teljes szövege és a Könyvtári és Informatikai Bizottság munkájával kapcsolatos további információk a következő Internet-címen érhetők el: http://www.lic.gov.uk/.

(Katsányi Sándor)

99/104

KLING, Rob - ROSENBAUM, Howard - HERT, Carol [eds.]: Social informatics in information science = J.Am.Soc.Inf.Sci. 49.vol. 1998. 12.no. 1047-1141.p.

A szociálinformatika helye az információtudományban. Tematikus szám, 8 közlemény

Dokumentáló -felsőfokú; Dokumentáló -középfokú, alapfokú; Információtechnológia; Kommunikáció; Munkabér, alkalmazás; Szakirodalom -szociológiai

A közlemények tárgya: A szociálinformatika helye az információtudományban: bevezetés. – Az információtechnológia, a munkaerőpiac és az információs szektor: a trendek 1970-1995 között. – Kollaboratív információkeresés: az információkeresési interakció, szociálinformatikai szempontból. – Az információtechnológia és a szakmai identitás átalakulása. – Együttműködés és konfliktus egy számítógépes belső hálózat kialakításában. – A munka- és baráti kapcsolatok és az információcserét szolgáló médiumhasználat egy hálózatosított szervezetben. – A nem, a foglalkozás és a gyermekes család szerepe a távmunka motivációjában és kényszerében. – Az online viselkedés gátlástalansága: indulatosság az Usenet hírcsoportjaiban.

(Autoref.)

Tudománymetria, bibliometria

99/105

ZAINAB, Awang Ngah - DE SILVA, Sharon Manel: Expert systems in library and information services: publication trends, authorship patterns and expressiveness of published titles = J.Inf.Sci. 24.vol. 1998. 5.no. 313-336.p. Bibliogr.

A szakértő rendszerek a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatásokban: az erre vonatkozó publikációk számának alakulása, a szerzőség, a cikkek tartalmassága

Bibliometria; Könyvtártudományi bibliográfia [forma]; Könyvtártudományi szakirodalom; Publikációs tevékenység; Szakértő rendszer

A LISAPlus, ERIC, INSPEC, COMPENDEX, a Dissertations and Abstracts Online és a Library Literature CD-ROM adatbázisokban, valamint szemleta-nulmányokhoz mellékelt irodalomjegyzékekben végeztek keresést a szerzők annak megállapítására, mennyire alkalmaznak szakértő rendszereket a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások. A keresés 679 tételt eredményezett, melyeknek 53,3%-a (362) folyóiratcikk volt, 26,5%-a (180) konferenciai anyag, 9,3%-a (63) könyvrészlet, 4,1%-a (28) disszertáció és 6,8%-a (46) monográfia. Az irodalom növekedése 1989 és 1990 között tetőzött, és 1992 után jelentősen csökkent. Az összes tétel több mint egyharmada intelligens előlap-szoftverekről és az online keresések és keresőrendszerek interfészeiről szólt (287: 42,3%), ezeket követték a referensz szolgáltatásokban (113: 16,6%), az osztályozásban, indexelésben és referálásban (86: 12,7%), végül a katalogizálásban (7: 11.3%) való alkalmazások. A legtöbb tételt hat folyóirat adta, amelyek közül az *Information Processing and Management* ve-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zette a listát. Negyvenhárom szerző egyenként 5-35 cikket írt, ők alkották az összes szerző közel egyharmadát (32,19%). A publikációk több mint 57%-a (382) egyszerzős mű volt, 25%-át (172-t) két szerző, 11%-ot (72) három szerző, és 7%-ot (49) négy vagy több szerző írt. Csak 161 közlemény (23,7%) volt annyira informatív, hogy a kifejlesztett rendszer nevét és funkcióját egyaránt közölte.

(Autoref.)

99/106

WORMELL, Irene: Informetric analysis of the international impact of scientific journals: how „international" are the international journals = J.Doc. 54.vol. 1998. 5.no. 584-605.p.

A szakfolyóiratok nemzetközi jelentőségének informetriai vizsgálata: mennyire nemzetköziek a „nemzetközi" folyóiratok?

Bibliometria; Együttműködés -nemzetközi; Folyóirat; Hivatkozás

Az online hivatkozáselemzési módszer kialakításával a szerző a tudományos folyóiratok nemzetközi jellemzőit vizsgálja a szerzők, hivatkozások és előfizetések földrajzi eloszlása közötti korreláció alapján. A tanulmány hét könyvtár- és tájékoztatástudományi folyóiratra terjedt ki. Feltételezve, hogy a szerzők és a hivatkozások száma minden földrajzi régióban a Poisson-féle eloszlást követi, azt a hipotézist tesztelte a cikkíró, hogy az intenzitások arányosak-e az előfizetésekkel. A legtöbb esetben a szerzők és a hivatkozások közötti korreláció annyira pozitív volt, hogy a tudományos folyóiratok nemzetközi jelenléte és hatása ezzel a két változóval kifejezhető. Ami az előfizetők, a szerzők és a hivatkozások földrajzi megoszlási mintáját illeti, a teszt nagyon gyenge vagy semmilyen korrelációt sem mutatott. A különbségek statisztikai jelentőségének elemzése hasznos adatokkal szolgált, amelyek fontossága a marketing és kiadási stratégia szempontjából vitathatatlan.

A cikkíró javaslata szerint érdemes lenne a folyóiratok „tudásexportját" is megvizsgálni, mint a hatásuk értékelésének egyik további kritériumát, valamint a bennük publikált kutatások minőségét.

(Autoref. alapján)

99/107

PALOMARES PERRAUT, Rocio: Análisis de la producción científica de los estudios de traducción en Espana = Rev.Esp.Doc.Cient. 21.vol. 1998. 3.no. 257-268.p. Bibliogr. 14 tétel.

Res. angol nyelven

A fordítás és fordításelmélet spanyol szakirodalmának elemzése, 1960-1994

Bibliometria; Fordítás

Az 1960-1994 közötti, Spanyolországban megjelent és spanyol nyelvű, a fordítás elméletével és gyakorlatával foglalkozó szakirodalom 1803 tételének analitikus leírását egy TRADES nevű adatbázisban helyezték el, és ezt használták fel különböző szempontok szerinti elemzésre.

Az ötévenkénti növekedést tekintve megállapították, hogy míg 1960-79 között a szakirodalomnak mindössze 4,72%-a, a következő öt évben 10,38%-a, majd (rohamos növekedéssel) 27,8%-a, az utolsó öt évben (1990-94) pedig több mint fele jelent meg. A dokumentumok legnagyobb része beszámoló, közlemény, kongresszusi előadás (33,44%), illetve folyóiratcikk (32,34%). Ezeket a különféle részletek (9,32%), a könyvfejezetek (7,6%), majd disszertációk (5,94%) és a könyvek (5,22%) követik. A nyelvek sorát közel 50 százalékkal az angol vezeti, majd a francia (25,12%), és lényegesen kisebb részesedéssel (8-8% körül) a német és az olasz következik. A témakörben folyó kutatások először az 1970-es

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

évtized első felében élénkültek meg, majd a 80-as évektől közel egyenletesen növekszenek. A kutatási eredményeket közlő disszertációk legtöbbje Barcelona, Madrid és Zaragoza egyetemeiről származik.

A traduktológia legnagyobb figyelmet kiváltó témája az irodalmi fordítás, ezt követően a fordítás története és elmélete. A kutatásoknak mindössze 6%-a foglalkozott a tudományos és műszaki fordítás kérdéseivel.

(Mohor Jenő)

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzeti könyvtárügy

99/108

MOORE, Nick: The British national information strategy = J.Inf.Sci. 24.vol. 1998. 5.no. 337-344.p.

A brit nemzeti tájékoztatási stratégia

Tájékoztatási politika

Az utóbbi években szerte a világon számos országban igyekeztek megteremteni a politikai kereteket az információs társadalomba való átmenethez. Kis és nagy országok igyekeznek elkerülni az új technológiával járó veszélyeket, ugyanakkor teljes mértékben hasznosítani a belőle fakadó előnyöket. A problémát eltérő módon közelítik meg, de sehol sem kerülhetik meg a helyzet felmérését, a távlati vízió kialakítását, s a kívánt célhoz vezető lépések meghatározását.

Angliában kissé merevnek találják a mindent egy kalap alá vonó, hivatalos megközelítést. Inkább az evolúciós megoldás hívei, s az éppen felmerülő problémákra keresnek adott megoldásokat. A brit törekvéseket egy mátrix felhasználásával elemzi a szerző.

A mátrix sorait az információs politika szintjei adják: az információs ipar (az információ tartalmának előállítása, terjesztése és feldolgozása), az egyes magán- és közszervezetek viszonya az információhoz, a társadalom, s benne az egyén információs szükségletei. Az oszlopokat az információs technológia (elsősorban a technológiához való hozzáférés, másodsorban a navigációs eszközök és egyéb szoftverek), az információs piacok (beleértve azokat a végpontokat is, ahol már ingyenes az információ), az emberi erőforrások (benne a formális és informális képzés) és végül a törvényi és egyéb szabályozás (az információs társadalom működésének keretei).

Információs ipar. A konzervatív kormányzat a piacra bízta a fejlődés ösztönzését; ez most módosulni látszik, de még mindig nem történik elég a jövő ipari struktúrája lényegi összetevőjének támogatására.

A szervezeti szint. A kormány már többet tett e téren: állásfoglalásokat tett közzé, akciókat kezdeményezett és szolgáltatásokat kíván kifejleszteni, elsősorban a kis- és közepes vállalkozások támogatására.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A társadalmi szint. Az „Információs technológia mindenki számára" program hozzájárul ahhoz, hogy a társadalom tagjai információra alapozott döntéseket hozhassanak fogyasztói és egyéb minőségeikben. A közkönyvtárak számára, mint alapvető információs hálózatnak távlati tervet dolgoztak ki. Említést érdemelnek a polgárok tanácsadó irodái is.

Információs technológia. A helyzet itt kedvező, a hardver könnyen hozzáférhető. A hangsúly most az alkalmazásra helyeződött át.

Emberi erőforrások. Mind az iskolarendszerű képzés mindhárom szintjén, mind pedig azon kívül biztató fejlemények mutatkoznak. Várható, hogy az új generációk rendelkezni fognak az információhoz való hozzáférés és kezelés készségeivel.

Piacok. A cél az, hogy a fogyasztók érdekében ne egy vagy két cég uralja a piacot. (Nagy lépést jelentett e tekintetben a British Telecommunication magánosítása.)

Törvényi szabályozás. Pozitív fejleményeket lehet regisztrálni: pl. az egészségügyi személyes adatokhoz való hozzáférés, a helyi és központi kormányzat információihoz való hozzáférés, s általában az egyének és az állam közötti információs viszony tisztázása.

(Papp István)

99/109

MÜLLER, Ursula Maria: Von der UdSSR zur GUS - Bibliotheken auf dem Weg in eine neue Zukunft = Bibliothek. 22.Jg. 1998. 2.no. 163-191.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven

Az SzSzSzK-tól a FÁK-ig – könyvtárak a FÁK országaiban

Állománygyarapítás; Könyvtárközi kölcsönzés; Könyvtárügy; Kötelespéldány; Nemzeti bibliográfia; Számítógépesítés

A Független Államok Közössége (FÁK) országaiban lejátszódó politikai, társadalmi és gazdasági átrendeződés jelentősen megváltoztatta az információs infrastruktúrát, ami a könyvtárügyet is érintette. A demokratikus és pluralisztikus társadalmak felépítésének lehetőségét azonban egyes területeken sajnos még mindig beárnyékolják azok a drasztikus változások, amelyek a 90-es évek eleje óta tartó reformfolyamatot kísérik. A könyvtárügy gyors és tartós konszolidációját a FÁK országaiban nemcsak a központosított rendszerek felbomlása és helyettük új struktúrák kiépülése hátráltatja, hanem ezzel egyidejűleg a majdnem mindenütt tapasztalható elégtelen állami támogatás is.

A tanulmány – melynek központjában két kiválasztott FÁK-ország (Oroszország és Ukrajna) 30 könyvtárának olyan kulcsfontosságú osztályai álltak, mint a gyarapítási, könyvtárközi kölcsönzési, információtechnológiai – célja, hogy regisztrálja az e területeken végbement szervezeti változásokat. Az átfogó helyzetelemzés segítségével hű képet kapunk a jelenlegi helyzetről és a továbbfejlesztési lehetőségekről.

(Autoref.)

99/110

CHEVRANT-BRETON, Philippe: Mutations récentes des bibliothèques en Égypte: en marge de la Bibliotheca Alexandrina = Bull.Bibl.Fr. 43.tom. 1998. 6.no. 86-90.p.

Res. angol és német nyelven

Az egyiptomi könyvtárak megújulása

Gépi könyvtári hálózat; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár

Negyvenéves szendergés után Egyiptom újra felkarolja könyvtárait. A felzárkózási politika keretein belül a közgazdasági tárgyú dokumentumellátásra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

helyeződött a fő hangsúly. 1995-ben pedig két pazar közművelődési könyvtár nyílt meg Kairóban. A könyvtárosok megerősítették szakmai szervezeteiket. Az Információs és Döntéstámogató Központ, mely az egyiptomi könyvtárgépesítés mozgatója, fontos szerepet játszik a szakmai képzésben is. Ezenkívül keresi a módját annak, mi mindent tehet a kulturális örökség részét képező gyűjtemények megóvása érdekében. Sokat fáradoznak az egész országban érvényesíthető közkönyvtári modell kidolgozásán. Az együttműködés az egyiptomi könyvtárakkal mindenki számára gyümölcsöző lehet.

(Autoref.)

99/111

ANCER, Ahmed: Freedom of expression and access to information in the conflict situation in Algeria = IFLA J. 24.vol. 1998. 5/6.no. 324-328.p.

Res. francia, német és orosz nyelven

Szólásszabadság és az információhoz való hozzáférés a politikai konfliktusokkal terhes Algériában

Könyvtárügy; Szellemi szabadság; Tájékoztatás szabadsága; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Algéria államberendezkedése 1962 és 1988 között egypártrendszer volt, a Nemzeti Felszabadítási Front vezetésével. Az 1989-es év hozta el a rendszerváltozást és a demokratikus alkotmányt. Később azonban kiderült, hogy a demokrácia csupán maroknyi elit jámbor óhaja volt.

A diktatúra végnapjait, a rendszerváltozást megelőző vitákat, letartóztatásokat és zavargásokat a hivatalos média egyáltalán nem örökítette meg, vagy csak igen torzítva közvetítette. Egyedül az AFP francia hírügynökség és néhány más külföldi hírcsatorna követte az eseményeket és biztosított teret a különböző megnyilatkozásoknak. 1990-ben kezdte bontogatni szárnyait az országban a független sajtó, orgánumok alakultak, újságírócsoportok szerveződtek. Az 1990-es helyhatósági és az 1991-es törvényhatósági választások után azonban a helyzet rosszra fordult. Az iszlám erők megszilárdították pozíciójukat és elvetették a demokrácia szabályait. A hadsereg is ellene fordult a demokratizálódási folyamatnak. A konzervatív kormányzat korlátozni kezdte a nyilvánosság intézményeit, és fegyveres összetűzésekre is sor került. 1992-től a szélsőséges iszlám csoportok feketelistákat állítottak össze újságírókról. Öt év alatt nyolcvan újságírót, médiaszakembert és egyéb értelmiségit öltek meg. Egymást érik a fegyveres terrortámadások a szerkesztőségek ellen. Kb. félmillióan kényszerültek az utóbbi években elhagyni az országot. A kormányzat sem védi meg a sajtót, sőt cenzúrázza, igyekszik saját céljaira felhasználni, újságírókat börtönöz be. A rendőrség meggátolja a sajtó képviselőit, hogy tudósítsanak az események helyszínéről. A könyvtárakban alig található a jelenkori konfliktusokra vonatkozó anyag.

A könyvtárakat, levéltárakat Algériában már hosszú ideje nagyon elhanyagolják. A gyarmatosítás korában az őslakosság érdekeit figyelmen kívül hagyva elsősorban az európaiak által lakott városokban létesítettek könyvtárakat főként a gyarmati közigazgatás igényeinek megfelelően. A függetlenség kivívása után az uralkodó pártot nem nagyon érdekelte a könyvtárügy. Tovább süllyedt az általános műveltség szintje. A kisebb könyvtárakat leginkább csak propagandaanyaggal gyarapították. Alig fordítottak figyelmet a nemzeti kulturális örökség megóvására. A hetvenes években elérkezett egy kisebb fellendülés, a nagyvárosi és az egyetemi könyvtárak gyűjteményeinek erőteljes fejlesztésébe fogtak, megindult az egyetemi könyvtárosképzés. Az ekkoriban zajló agrárreformmal együtt olvasóteremmel rendelkező falusi művelődési házakat hoztak létre. A nyolcvanas évekre azonban ezek a folyamatok megrekedtek. Az olajjövedelmek növekedésével a kultúrára fordított összegek nem növekedtek, sőt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

inkább csökkentek, és a szabadságjokat is tovább korlátozták. Az egyetemi könyvtárak visszafejlődtek. Az utóbbi két évtizedben egyetlen kormányzat sem foglalkozott számottevően Algériában a könyvtárpolitikával.

(Nagypál László)

99/112

DURRANI, Shiraz: Independence in Kenya and the lost opportunity to build a people orientated library service = Libr.Rev. 47.vol. 1998. 8.no. 388-394.p.

Res. francia és német nyelven

Kenya függetlensége és használóra orientált könyvtári szolgáltatások kiépítésének elveszett lehetősége

Könyvtárügy

A cikk egy hazájából száműzött könyvtáros beszámolóját elemzi, amely Kelet-Afrika könyvtárügyéről szól az 1950-es és 1960-as években. A szerző szerint a jelentésből hiányzik a változás „szele", amely akkoriban végigsöpört Kelet-Afrikában. A szerző másfajta értelmezésben mutatja be a megfelelő információellátásért folyó küzdelmet Kenyában, összekapcsolva ezt a politikai és társadalmi harcokkal. Úgy véli, hogy az alapvető változások megvalósításának lehetősége elveszett. A tájékoztatási dolgozók ahelyett, hogy kétségbe vonták volna a könyvtári ellátás alapelveit, hagyták magukat manipulálni és felszínes változtatásokkal megelégedni. Azok az osztályok, amelyeket a gyarmati könyvtári szolgálat ellátott, a függetlenség után is az ellátás központjában maradtak. A dolgozó emberek tapasztalatai, kultúrája, de még a nyelve is a könyvtárak falain kívül maradt. A mindenkit egyformán ellátó információs rendszerért még ma is harc folyik. A szerző arra figyelmezteti a könyvtárosokat és tájékoztatási dolgozókat, hogy ne szigetelődjenek el az országukban folyó társadalmi harcoktól.

(Autoref.)

Lásd még 101, 103, 117, 123, 143

Központi szolgáltatások

Lásd 115

Együttműködés

99/113

SIMON, Elisabeth: Keine Alternative. Hat die Bibliothekarische Auslandsstelle eine Zukunft? = Buch Bibl. 50.Jg. 1998. 12.no. 716-719.p.

Res. angol nyelven

Nincs más alternatíva. Van-e még jövője a Könyvtári Külkapcsolatok Intézetének?

Együttműködés -nemzetközi; Megszűnés -könyvtáré; Módszertani központ

A Német Könyvtári Intézet (DBI) támogatásának felfüggesztésével a Könyvtári Külkapcsolatok Részlege (Bibliothekarische Auslandsstelle) is források nélkül marad. Talán észre sem veszik majd, ha a jövőben az általa szervezett, illetve kezdeményezett találkozók és kapcsolatfelvételek elmaradnak. A várható következmények azonban súlyosabbak, mint hinnénk: az intenzív szakmai együttműködés abbahagyása szakmai és politikai veszteségeket okoz majd a német könyvtárügynek. Kiépített kapcsolataik értékére jellemző, hogy a hír hallatán

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tiltakozó levelek garmadája érkezett az egész világból (Brazíliától az USA-ig) Berlin polgármesteréhez, a külügyminisztériumhoz és a kulturális tárcához.

A szerző a részleg 1963-as létrejöttétől kezdve felvázolja a főbb célokat és tevékenységformákat, nem hallgatva el a problémákat sem. A felszámolás azon érvét, mely szerint a részleg tevékenységében túlságosan Kelet- és Közép-Európára koncentrált, elutasítja; nézete szerint csak a hagyományokat folytatta: hidat építve a kelet és a nyugat között. A részleg új programjai közül a négyhetes szakmai tapasztalatcseréket és a nemzetközi konferenciákat emeli ki. Igen fontos nemzetközi könyvtárügyi összehasonlító kutatási programjuk is, amely megteremtheti az alapot a német könyvtárosoknak a nemzetközi szakmai kooperációban való részvételéhez.

Polemikus cikke végén a szerző hangsúlyozza a nemzetközi kapcsolatok fenntartásának fontosságát és az információs társadalom nyilvánvaló nemzetközi jellegét. Úgy véli, hogy az egész német könyvtárügyet érné felmérhetetlen veszteség, ha a részleget megszüntetnék.

(Hegyközi Ilona)

99/114

BAKKER, Trix: Resource sharing in Dutch academic libraries = Res.Shar.Inf.Net. 13.vol. 1998. 2.no. 15-27.p. Bibliogr.

A holland felsőoktatási könyvtárak együttműködése

Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Gépi könyvtári hálózat; Közös katalogizálás; Központi katalógus -online

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A holland könyvtárak együttműködése, melyet a számítógépes rendszerek fejlődése nagymértékben segített, régi múltra tekint vissza. Az első időszakban (1970-1990) az osztott katalogizáláson volt a hangsúly a PICA adatbázis révén, mely hatékony bibliográfiai ellenőrzést biztosított csaknem minden holland könyvtári dokumentum számára. A 90-es években létrejött, a PICA és a SURFnet által támogatott Nyílt Könyvtári Hálózat (Open Library Network) nevű program sokféle forráshoz nyújt hozzáférést, beleértve a kereskedelmi adatbázisokat is. 1993-ban a holland felsőoktatási könyvtárak a könyvtári vásárlóerő csökkenésének kiegyensúlyozására olyan stratégiát dolgoztak ki, mely a gyűjtőkörök kijelölésével elősegíti az egybehangolt állományalakítás megvalósulását. Minden erőfeszítés ellenére a holland könyvtárak együttes gyarapítási ereje gyengül, a gyűjtemények egyre homogénebbé válnak. A humán tudományok egyes területeinek gyűjtése különösen nehéz feladat. Az egyetemek és a kormány támogatásával most folynak erőfeszítések a humán tudományok könyvtári forrásainak koordinált beszerzésére. A könyvtárak vizsgálják annak módját is, hogyan tudnák a legjobban felhasználni a World Wide Weben elérhető dokumentumokat. A hagyományos közös gyarapítási projektek végülis nem kínálnak igazi megoldást a gyűjtemények romlásának problémájára. A nagyrészt digitális dokumentumtárrá való átalakulás újabb lehetőségeket teremt a közös cselekvésre az információ hozzáférhetővé tétele érdekében.

(Autoref. alapján)

99/115

SAGIDOVA, E.: Vzaimoproniknovenie kul'tur finnougorskih narodov = Biblioteka. 1998. 6.no. 91-93.p.

A finnugor népek kultúrájának külcsönhatásai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Könyvtörténet -egyetemes; Nemzeti könyvtár; Régi és ritka könyvek

A szerző felvázolja a Helsinki Egyetemi Könyvtár és a szentpétervári Oroszországi Nemzeti Könyvtár régi időkre visszanyúló kapcsolatainak nevesebb mozzanatait, majd megállapítja, hogy a 80-as és a 90-es években ezek a kapcsolatok – köszönhetően a finnugrisztikai kutatások fellendülésének – elmélyültek s több kiállítási és kiadványcsere akcióban csúcsosodtak ki.

A cikk fő mondanivalója azonban az, hogy 1994 novemberében a finnugor szakemberek első, Joskar-Olában tartott konferenciáján elhatározták, hogy létre kell hozni az Orosz Birodalomban 1917-ig közreadott finnugor nyelvű kiadványok központi katalógusát. Az iménti konferencia 1995. évi finnországi folytatásán a könyvtárosok is hallatták hangjukat a központi katalógus ügyében.

Különféle – éppen a Helsinki Egyetemi Könyvtárban végzett – kiegészítő adatgyűjtések nyomán 1997-re elkészült a szóban forgó katalógus, benne 600 1775 és 1917 között megjelent kiadvány leírásával.

Az Oroszországban kiadott finnugor műveket tematikailag és nyelvileg eddig senki nem tanulmányozta–elemezte. Az adattár alapján a következők állapíthatók meg róluk:

Sok közöttük a több finnugor nyelven megjelent tankönyv és egyházi irodalom. A finnugor művek kiadásának központja Kazanyban volt, de számos más városban is adtak ki hébe-hóba finnugor nyelvű irodalmat. Az első – zürjén – grammatika 1813-ban, az orosz-zürjén szótár pedig 1910-ben jelent meg. A megjelent művek között a mari nyelvűek vezetnek, nem utolsósorban annak köszönhetően, hogy 1775-ben mari–udmurt nyelvtani tanulmányok láttak napvilágot Szentpéterváron.

A központi katalógusban szereplő művek között vepsze, karéliai komi, mansi, mari, mordvin, szajáni, udmurt és hanti nyelvűek fordulnak elő. A régi Oroszország többnemzetiségű államként alakult és létezett, s benne a legkülönfélébb kultúrák hatottak egymásra. Többek között a finnugorok is.

A központi katalógus elsődleges célján, a kutatás segítésén kívül azért is hézagpótló vállalkozás, mert megléte a nemzeti bibliográfia egyik „fehér foltját" tünteti el.

(Futala Tibor)

99/116

FONSS-JORGENSEN, Eva: Network access to the audiovisual cultural heritage – possibilities and problems = Interlend.Doc.Supply. 26.vol. 1998. 4.no. 171-174.p.

Hálózati hozzáférés audiovizuális kulturális örökségünkhöz – a JUKEBOX program lehetőségei és nehézségei

Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Hangfelvétel; Online információkeresés; Szerzői jog

Néhány évvel ezelőtt az audiovizuális dokumentumok még nem integrálódtak a hagyományos könyvtári tevékenységbe. A kutatók, oktatók és a nagyközönség körében észlelt növekvő érdeklődés a kulturális örökség e része iránt, valamint az Internetnek köszönhető „multimédia-láz" és más technikai fejlemények következtében a hang- és képanyag hirtelen rendkívül népszerűvé vált. A tanulmány azokkal az izgalmas lehetőségekkel, ugyanakkor problémákkal is foglalkozik, melyek akkor merülnek fel, amikor történeti értékű archívumok széles körű elérhetőségük érdekében a digitálizálást és az új technikai eredményeket alkalmazzák. A szerző bemutatja az Aarhusi Állami és Egyetemi Könyvtár által folytatott legutóbbi projektek tapasztalatait, többek között az Európai Bizottság Könyvtári Programja és a Dán Hangzó Történelem által finanszírozott JUKEBOX programot és a Dán Kulturális

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Minisztérium által támogatott CultureNet Denmark nevű Internet-projektet.

(Autoref.)

Lásd még 106, 127-128, 146, 166, 180

Jogi szabályozás

99/117

ALEKSANDROVA, E.: Zakon prinât. Čto dal'še? = Biblioteka. 1998. 7.no. 65-67.p.

A törvényt elfogadták. Hogyan tovább?

Jogszabály -könyvtárügyi; Közművelődési könyvtár

Ukrajna nyilvános könyvtári rendszere az UNESCO 1994-es közművelődési könyvtári manifesztumában rögzített normák szerint működik. A nyilvános könyvtárak között csak a finanszírozás forrásait és a fenntartókat tekintve van különbség.

Több mint egy éve fogadta el az ukrán minisztertanács a könyvtári ellátás minimális normatív támogatásának mértékét. A legnagyobb közművelődési könyvtári hálózat továbbra is a kulturális minisztérium fennhatósága alá tartozik (kb. 21 ezer könyvtár), majd a szakszervezeti fenntartású könyvtárak következnek (kb. 2,5 ezer), és vannak a helyi közös gazdaságok által fenntartott, ún. „kolhozkönyvtárak", illetve 80 egyéb (egyesületi stb.) könyvtár is működik. Ezek a könyvtárak az ország lakosságának 70%-át látják el. Magánkönyvtárak eddig nem alakultak, és valószínűleg nem is fognak.

Az ukrán könyvtárak tevékenységét országos érvényű és helyi törvények szabályozzák, amelyeknek sok pozitív vonásuk mellett hátrányos rendelkezései is vannak.

Az állam garantálja a nyilvános könyvtárak fejlesztését, de a jogszabályok nem írják elő, hogy minden településen állandó könyvtárat kell fenntartani. Így félő, hogy a helyi önkormányzatok egy része a meglévő állandó könyvtár bezárása mellett dönt majd.

A nyilvános könyvtáraknak meg kell őrizniük az állományukban felhalmozott értékeket, garantálniuk kell, hogy mindenki szabadon hozzáférhessen ezekhez az értékekhez, és néhány társadalmi csoport (gyerekek, diákok, nyugdíjasok, rokkantak) számára kedvezményeket kell nyújtaniuk.

Az ukrán nemzeti örökség részét képező könyvtári anyagról egy minisztertanácsi rendelet értelmében jegyzéket kell készíteni.

A Legfelsőbb Tanács döntésére vár a kötelespéldány-rendelet. A kormányzat könyvtárellátó fenntartásáról is rendelkezett, rendezte a könyvtárközi kiadványcserét, megtiltotta, hogy ideológiai okokból vonjanak ki könyveket a könyvtárakból (mint ahogy erre az 1990-es évek elején számos példa volt Nyugat-Ukrajnában). Könyvtárhasználati mintaszabályzatot szándékoznak kiadni, amelyben komoly bírságot vetnek ki a könyvtári állomány védelmére, pl. az elvesztett dokumentum árának tízszeresét kell majd fizetni büntetésként. Összeállították azoknak a könyvtári szolgáltatásoknak a listáját, amelyekért térítés kérhető. Rögzítették az egyes használói csoportoknak adható kedvezmények körét, illetve a könyvtárak ezáltal kiesett bevételeinek kompenzálási rendjét. A másolatszolgáltatást a szerzői jogi előírásoknak megfelelően szabályozták.

Sajnos, a jogszabályok egy része kedvezőtlen a könyvtárak tevékenységére, pl. az adótörvények egy része, a vámtörvények stb. Bizonyos adókedvezményekben is részesülnek a könyvtárak, pl. a vissza nem térítendő támogatások után nem kell adót fizetniük, adómentes a dokumentumvásárlás, de a kulturális szolgáltatások adókötelesek.

Az állami költségvetésből fenntartott könyvtárak nem privatizálhatók, de az egyéb jogi személyek privatizációja az általuk fenntartott könyvtárakat is érinti, azzal a megszorítással, hogy az így magán-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kézbe került könyvtárat még legalább tíz évig kell működtetni.
A törvények értelmében nem lehet kulturális intézményeket megszüntetni akkor sem, ha az épületük tulajdonjogát vagy használati jogát visszaadják az egyháznak. Elvben nem lehet kulturális intézmények profilját megváltoztatni, de ez a kérdés a helyi önkormányzatok hatáskörébe van utalva.
A könyvtári törvénynek a könyvtárosok kedvezményeire vonatkozó előírása egyáltalán nem érvényesül.

(Rácz Ágnes)

Könyvtárosi hivatás

99/118

OLZOEVA, G.: Na kogo pohož bibliotekar'? Što pokazal opros? = Biblioteka. 1998. 6.no. 68-69.p.

Kihez hasonlít a könyvtáros? Egy felmérés eredményei

Felmérés; Gyermekolvasó; Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás

A Kelet-szibériai Állami Közművelődési Főiskola (Ulan-Ude) könyvtári tanszékén azt vizsgálták meg, hogy milyennek látják az olvasók a könyvtáros személyiségét. A felmérés 6. és 10. osztályosok körében zajlott le; mindkét korcsoportból 130 gyereket kérdeztek meg, az osztályteremben, nem egy konkrét könyvtárra vonatkozóan. A felmérést lebonyolító hallgatók előtte felkészítették a gyerekeket, instrukciókat adtak nekik arra vonatkozóan, hogy hogyan kezeljék az előforduló kategóriákat.
A felmérést alapos előkészítő munka előzte meg, ennek során először nyitott kérdéseket alkalmaztak, a következő szakaszban a tanulók által megfogalmazott válaszokat csoportosították, s a leggyakoribb válaszok képezték a félig zárt kérdéseket tartalmazó, széles olvasóközönségnek szánt vizsgálat alapját.
A hatodikosoknak fel kellett idézniük az első könyvtárlátogatásuk emlékét. 17%-uk maguk ment a könyvtárba először, 16%-uk a mamával, 13%-uk a tanítónővel. Az első könyvtárlátogatás benyomásai az említések csökkenő sorrendjében a következők voltak: zavar, bizonytalanság, félénkség, öröm. A könyvtárost leginkább a tanítóhoz hasonlították; 22%-uk okosnak, 20%-uk jónak, 16%-uk barátságosnak, 12%-uk szigorúnak, 12%-uk pedig megértőnek találta. A gyerekek között igen népszerű könyvsorozat („A smaragdváros varázslója") szereplői közül olyanokhoz hasonlították a könyvtárost, akik okosak, feltalálják magukat, jóságosak, hűséges barátok. Az évszakok közül a legtöbben a tavaszt társították a könyvtárhoz.
A tizedikeseknek már hosszú könyvtári tapasztalatuk van, ezért az intézményt megfelelően tudják értékelni. A könyvtárat a kutatásokhoz szükséges információval (48%), az önképzéssel (44%), a csönddel (39%), kultúrával (24%), a személyes kapcsolatokkal (21%), a szabadidővel (21%), a hosszú várakozással (21%), a kényelemmel és lakályossággal (16%), az elfecsérelt idővel (15%), a kényelmetlenséggel (13%), valamint az „erkölcsi épüléssel" (12%) hozták összefüggésbe. A könyvtáros szó a következő érzelmeket és indulatokat keltette bennük: öröm (25%), közömbösség (25%), letargia (17%), unalom (16%), tisztelet (13%), elragadtatás (12%), felindulás (13%), ingerültség (13%), komolyság (11%). Az összkép kedvező volt; a negatív érzelmek főleg a könyvtárlátogatások kényszerű jellegéből, a tanulásból fakadnak. A tizedikesek kevésbé hasonlították a könyvtárost a pedagógushoz. A Háború és béke szereplői közül a következőkhöz hasonlították leggyakrabban a könyvtárost: a nyugodt, figyelmes, megfontolt Natasa Rosztovához, illetve Marja hercegkisasszonyhoz (21-21%), a köze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lebbről nem jellemzett Verához (10%), a mentori hangú, idős Madame Chererhez (10%), a szerény, jóságos és megértő Szonjához (9%), valamint a nyers, az embereket kevésbé tisztelő Helenhez (8%). Néhány diák férfi hőst is említett. Végül a virágok közül is kellett választaniuk: a könyvtárost a kamillához (25%) és a kaktuszhoz (23%) hasonlították a legtöbben.
Mindebből a kutatás szervezői arra a következtetésre jutottak, hogy az alsótagozatosoknál kedvező könyvtári és könyvtáros-fogalom alakul ki, de ez a későbbiek folyamán kritikusabbá válik.

(Mándy Gábor)

99/119

DESCHAMPS, Jacqueline: Identité professionnelle et travail de diplome: l'example de l'ESID = Documentaliste. 35.vol. 1998. 4-5.no. 255-258.p.

Res. angol nyelven

A szakmai identitás és a diplomamunka összefüggése: a genfi ESID példája

Disszertáció; Könyvtárosképzés -felsőfokú

Valóban tükrözi a választott szakdolgozati téma a hallgató szakmai azonosságát? A szerző a genfi ESID felsőfokú könyvtárosképző intézetbe 1922 óta benyújtott diplomamunkák címében szereplő szavakat vizsgálja annak kiderítése érdekében, hogy a fejlődés mennyiben felel meg a szakma alakulásának, valamint a könyvtárosok és más információs szakemberek identitásváltozásának.

(Autoref.)

Lásd még 206

Oktatás és továbbképzés

99/120

VLASÁK, Rudolf: Vzedávání knihovníků v Čechách = Čtenář. 50.roč. 1998. 9.no. 242-247.p.

Könyvtárosképzés Csehországban

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés

A prágai Károly Egyetemen – speciális előadások és szemináriumok formájában – már a 20-as években megvetette a lábát a könyvtárosképzés. Manapság a képző bázisok száma, formája és kapacitása vonatkozásában a helyzet kedvező, mégha a szakma jövőjének, jövőbeli differenciálódásának, törzsismereteinek kérdései nyugtalanítóan hatnak is.
A csehországi képzés differenciálódása immár valóság. Nagyjából három irányú, úgymint: folyik a modern ismerettartalmakkal kibővített hagyományos könyvtárosképzés, a bibliológus-képzés és információsmenedzser-képzés.
A korábbi két könyvtárosképző középiskolából már csak a brünni működik, a közművelődési könyvtárak igényeit elégíti ki. A prágai iskola átalakult az Információs Szolgáltatások Szakfőiskolájává (Vyšší odborná škola informačních služeb). Hároméves, államvizsgával végződő kurzusokat hirdet meg. Hallgatóinak száma évente 250. A képzés vállalati információs rendszerek, könyvtárak, múzeumok és galériák igényeit próbálja kielégíteni. Az újonnan létesült felsőoktatási intézmények közül a szakminisztérium ezt a főiskolát minősítette a legsikeresebbnek. Korszerű felszerelését az EU-támogatások érdemi hasznosításának köszönheti.
Az opavai Sziléziai Egyetemen a 90-es években Bohemisztikai és Könyvtáros Intézet (Ústav bohemistiky a knihovnictví) létesült. Itt – nappali és levele-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ző tagozaton – filológus–informatikus képzés folyik. Végzettjei a történeti könyvtárakban való munkára a legalkalmasabbak, bár tanterve más irányokban is „nyitott", s éppen ezért meglehetősen „tarka-barka". Akik az intézetben végeznek, bakkalaureátusi címet kapnak, amely (Prágában) magiszteri képzésbe történő bekapcsolódásra jogosít.
A prágai Károly Egyetem könyvtárosképző bázisa az Információ- és Könyvtártudományi Intézet (Ústav informačních studií a knihovnictví). Itt alapvetően egyszakos képzés folyik, amely a második évtől kezdve információs, könyvtári és bibliológiai képzésre oszlik. A képzés nappali és levelező tagozaton egyaránt 10 (a bibliológián 11) szemeszteres, és a magiszteri cím elnyerésével végződik. 1996-tól doktorálni is lehet az általa oktatott ismeretekből. Három-, illetve ötéves ráfejelő képzést is folytat.
A végzettek közül csak kevesen vállalják a könyvtárosságot, ami az alacsony bérezéssel és a pálya jövőjének bizonytalanságaival egyaránt összefügg. A tehetségesebb és mozgékonyabb végzősök az ipari-kereskedelmi területen helyezkednek el – viszonylag jó pénzért.

(Futala Tibor)

99/121

JONES, Phillip J.: Academic graduate work in academic librarianship: historicizing ACRL's terminal degree statement = J.Acad.Librariansh. 24.Jg. 1998. 6.no. 437-443.p.

A graduális fokozat és az egyetemi könyvtárosok: az ACRL képesítési irányelvei, történeti távlatban

MITCHELL, W. Bede: Response = J.Acad.Librariansh. 24.Jg. 1998. 6.no. 445-446.p.

Válasz

MAJOR, Jean A.: Response: academic graduate work in academic librarianship = J.Acad.Librariansh. 24.Jg. 1998. 6.no. 447-448.p.

Válasz: a graduális fokozat és az egyetemi könyvtárosok

Egyetemi könyvtár; Képesítés; Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtártudományi szakirodalom

Századunk első felében sok vita folyt az USA-ban arról, milyen képesítésre van szükségük az egyetemi könyvtárosoknak (az igazgatónak és felelős pozícióban levő munkatársainak), hogy az egyetemi oktatók egyenrangú társukként kezeljék őket. 1973-ban Moffet szállt síkra határozottan azért, hogy az egyetemi könyvtárosok valamilyen szaktudományból is szerezzenek graduális, sőt lehetőleg doktori fokozatot. 1975-ben azonban az ACRL (Association of College and Research Libraries) határozatilag mondta ki, hogy a könyvtártudományi magisteri (MLS) fokozat a legmagasabb képesítés, amelyet az egyetemi könyvtárostól meg kell követelni; ezzel el is vágta a további viták útját. Jones szerint ez az álláspont már rég elavult, a könyvtárosok csak akkor lehetnek az oktatók egyenrangú partnerei, ha valamely szaktudományból (esetleg kettőből) is megszerzik a magisteri fokozatot, s lehetőleg doktorálnak is.
Mindkét hozzászóló úgy látja, hogy a legtöbb felsőoktatási könyvtár ma már nem éri be az MLS-sel a pályázók elbírálásánál. Mitchell védelmezi az ACRL határozatát, mivel az csak arról beszél, hogy az MLS a megkövetelhető legmagasabb *szakmai* képesítés. – Major azt emeli ki, hogy az egyetemnek igen sokféle szakmai hátterű könyvtárosra van szüksége (ez mindig a konkrét körülményektől függ), ezért keresik a humán vagy természettudományból graduális fokozattal rendelkező könyvtárosokat, a doktori fokozatot viszont fölöslegesen forszírozza Jones; a lényeg azonban mindenképpen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az, hogy könyvtárosként állják meg a helyüket. Azt egyébként, hogy milyen kvalifikációra van szüksége a könyvtárosnak, nem a könyvtártudományi szakirodalom dönti el, hanem a „piac".

(Kövendi Dénes)

99/122

GOULDING, Anne - CLEEVE, Marigold: Breaking down the barries: the place of gender equity in the ILS curriculum = Educ.Inf. 16.vol. 1998. 4.no. 295-314.p. Bibliogr. 28 tétel.

A nemek közötti egyenlőség helye a könyvtár- és tájékoztatástudományi képzés tanterveiben

Felmérés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtáros-utánpótlás; Női munkaerő; Tanterv, óraterv

Bár a nők többségben vannak a tájékoztatási szakmán belül, a vezetői pozíciókat többnyire férfiak töltik be. Számtalan magyarázat és megoldás született már ezzel a kérdéssel kapcsolatban, de azt még soha nem vizsgálták, hogy a könyvtár- és tájékoztatástudományi tantervek hogyan járulnak hozzá ehhez a helyzethez vagy hogyan tudnák orvosolni azt. A brit könyvtár- és tájékoztatástudományi tanszékek hallgatói és oktatói körében végzett országos felmérés adataira támaszkodva a cikk feltárja, milyen mértékben tartalmaznak a tantervek a nemekkel, a nemek közötti egyenlőséggel kapcsolatos kérdéseket. Abból a feltételezésből kiindulva, hogy a felsőoktatásban oktatóknak alapvető szerepük van a hallgatók véleményének és értékrendjének kialakításában, a szerzők azt vizsgálják, hogyan lehet a tantervet úgy megtervezni, hogy felébressze a hallgatókban az érdeklődést az egyenjogúsági kérdések iránt. Véleményük szerint a nőknek a karrierjükkel kapcsolatos attitűdjét pozitívan befolyásolhatják a könyvtár- és tájékoztatástudományi tanszékeken formálódó tapasztalataik, mivel itt ösztönzik a hallgatókat arra, hogy kritikusan elemezzék személyes, és különösen a szakmai tapasztalataikat.

(Autoref.)

Lásd még 119, 189, 196

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

99/123

DAVIES, Sylvie C. - JOHNSON, Ian M.: The Mitterand Library in context: the Bibliothèque Nationale de France and library provision in France = Libri. 26.vol. 1998. 4.no. 187-211.p.

A Mitterand Könyvtár a Francia Nemzeti Könyvtáron belül és a franciaországi könyvtári ellátás rendszerében

Gépi könyvtári hálózat; Könyvtárépület -nemzeti; Központi szolgáltatások; Nemzeti könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami,hatósági

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Mitterand-ról elnevezett könyvtár nem azonos a Nemzeti Könyvtárból új nevén Franciaország Nemzeti Könyvtárává vált intézménnyel, amely továbbra is nyolc telephelyen működik. A legnagyobb, legdrágább és legvitatottabb középület, amelyet Párizsban a modern időkben emeltek, Mitterand elnök 1988-ban tett kezdeményezésére jött létre, aki tudatosan helyezte előtérbe a városképi és szimbolikus értékeit a funkcionalitással szemben. Mégis annak a projektnek a magját képezi, amelyet Franciaország Nemzeti Könyvtára névvel illettek. Az épület még Mitterand életében, 1995-ben elkészült, s elsőként megnyitott nyilvános tereit Chirac elnök adta át a közönségnek 1996. december 17-én.

Az új épületnek egy teljesen új koncepciót kellett szolgálnia: gyűjteményével és szolgáltatásaival le kell fednie a teljes ismeretanyagot, mindenki előtt nyitva kell állnia, s kapcsolódnia kell a franciaországi és európai elektronikus hálózatokhoz.

A cikk nyomon követi a koncepció kialakulását, változásait, realizálását, mindezt szélesebb összefüggésekbe ágyazva és történelmileg is vizsgálva.

Így foglalkozik a nemzeti könyvtárak szerepének kifejlődésével, s különösen az ötvenes és hatvanas években e kérdéssel foglalkozó nemzetközi konferenciákkal.

Részletesen elemzi a Nemzeti Könyvtár átalakulását Franciaország Nemzeti Könyvtárává, s háttérként áttekinti a francia könyvtári színteret, különös tekintettel a legutóbbi évek fejleményeire. Röviden felvázolja a közkönyvtárak rendszerét, az egyetemi és tudományos könyvtári ellátást, a könyvtárközi kölcsönzés és a dokumentumellátás helyzetét.

E háttérbe ágyazva foglalkozik a Franciaország Nemzeti Könyvtára, s ezen belül a Tolbiac híd közelében tervezett „igen nagy könyvtár" szakmai programjával. Ez kezdettől fogva gyakorlatilag két könyvtárat irányzott elő egy épületben: az igényes, művelt nagyközönséget szolgáló szabadpolcos könyvtárat és a minősített kutatók rendelkezésére álló könyvtárat.

Mind a Franciaország Nemzeti Könyvtára koncepció megvalósítása, mind pedig az új épület számos problémát rejt magában. A szerzők kritikailag tárják fel ezeket, rámutatva a nehézségekre, amelyek különösen az üzemelési költségekben és az épület funkcionalitásában jelentkeznek.

Félő, hogy az új épület beruházási és üzemeltetési költségei olyan méreteket öltenek, hogy – tekintettel a jelen kormányzat takarékossági intézkedéseire, – túlságosan elhúzódnak vagy elmaradnak a Franciaország Nemzeti Könyvtára koncepciójában kijelölt feladatok. Ez esetben azonban a Mitterand Könyvtárban rejlő előnyök sem érvényesülhetnek teljes mértékben: tényleges szerepét csak az egész francia könyvtári rendszer arányos fejlesztésével játszhatja el.

(Papp István)

99/124

OGATA, Shin-Ichiro: The National Diet Library of Japan and its plans for the 21st century = Alexandria. 10.vol. 1998. 3.no. 203-215.p.

A japán nemzeti és parlamenti könyvtár és tervei a 21. századra

Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Könyvtárépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár; Országgyűlési könyvtár

A National Diet Library (NDL) Japán nemzeti és parlamenti könyvtára, amely 1998-ban volt 50 éves, három fontos projektet fejez be a 21. században. Az első a kísérletképpen Kansai-kannak nevezett, Tokiótól 500 km-re fekvő új épület, amely 2002-ben nyílik meg. Párhuzamosan fog működni a jelenlegi tokiói könyvtárral és lehetővé teszi az NDL számára, hogy megbirkózzon a bővülő gyűjtemény elhelyezési gondjaival. Kihasználva digitális könyvtári funkcióját itt lesz az információs szolgáltatások, az ázsiai dokumentáció, könyvtárközi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

együttműködés és a kutatás-fejlesztés központja is. A második projekt a Gyermekirodalom Nemzetközi Könyvtára, amely 2000-ben kezdi meg működését. A harmadik vállalkozás számos digitális könyvtári projektet takar, melyeknek a Kansai-kan megnyitására teljesen működőképesnek kell lenniük. Az NLD most készíti saját digitalizálási tervét és sok kísérleti programot valósít meg, valamint részt vesz a nemzetközi együttműködésben, például a G8-as projektekben.

(Autoref.)

Lásd még 159, 185, 187

Felsőoktatási könyvtárak

99/125

MARTIN, Susan K.: A new kind of audience = J.Acad.Librariansh. 24.vol. 1998. 6.no. 469.p.

Az egyetemi könyvtár új közönsége

Egyetemi könyvtár; Használó; Referensz; Számítógép-hálózat

Az egyetemi könyvtárak munkatársainak feladata a tanszékek, a hallgatók és az egyetem személyzetének szolgálata. Különösen igaz ez a magánegyetemek könyvtárosaira, hiszen az ő költségvetési forrásaik főként a hallgatók tandíjaiból, a volt diákok adományaiból származnak.

A digitális információ térhódításával csökken a tanulmányi céllal az egyetemi könyvtárat személyesen felkeresők száma, s növekszik azoké az információkeresőké, akik nem tartoznak az egyetemi közösséghez. Ők a Web keresőrendszereinek közvetítésével a hálózaton keresztül jutnak el a könyvtár szolgáltatásaihoz, aminek következtében ugrásszerűen megnő a telefonon feltett referenszkérdések és a könyvtárközi kölcsönzési kérések száma. Ez nem azt jelenti, hogy a könyvtárosoknak ezentúl elsősorban nem az egyetem érdekeit kell – főként a magánegyetemek esetében – szem előtt tartaniuk, de ha nem akarják, hogy intézményük muzeális jellegűvé váljon, ki kell lépniük az „elefántcsonttoronyból", s az új körülményeknek megfelelően meg kell változtatniuk hozzáállásukat, és átalakítaniuk a könyvtár szolgáltatásait.

Egy olyan világban, ahol az egyetemi könyvtárak az információs hálózat adta lehetőségeket kihasználva az általuk gyűjtött információkat nyilvánossá tették, joggal elvárható, hogy szolgáltatásaikhoz is széles körű hozzáférést biztosítsanak. Így sikeresen vállalhatják azt a szerepet, melyet az információs társadalom egyre inkább elvár tőlük. A nagyközönség ugyanis felismerte, hogy az információk növekvő káoszában a jól képzett könyvtárosok a legmegfelelőbb útitársak.

(Fazokas Eszter)

99/126

KAO, Chiang - LIN, Ya-Chi - LIANG, L.C. [et al.]: Ranking university libraries: the Taiwan case = Libri. 48.vol. 1998. 4.no. 212-223.p.

Az egyetemi könyvtárak rangsorolása: a tajvani példa

Állomány; Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Költségvetés; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai; Személyzet; Szolgáltatások

A tanulmány szerzői kvantitatív modellt dolgoztak ki az egyetemi könyvtárak rangsorolására. A rangsor – melyet 11 tajvani egyetemi könyvtárigazgató megbeszélése eredményeként született – öt kritériumon alapul: gyűjtemény, személyzet, költségvetés, épület és szolgáltatások. A források és a szolgáltatások központi helyet foglalnak el. Az egyes kritériu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mok relatív fontosságát a könyvtárigazgatók értékelésének összesítéséből nyert súlyozott szám alapján határozták meg. Az összehasonlítás során az összes kritériummal kapcsolatos észrevételt összegyűjtötték és megszorozták a hozzájuk tartozó súlyszámmal, s ezekből azután összesített indexet készítettek. Ez az index szolgál alapul az egyetemi könyvtárak rangsorolásához. Az alkalmazott módszer illusztrálására 24 tajvani egyetemi könyvtár tényleges adatait vetették egybe. Az eredmények szerint ez a módszer eléggé megbízhatónak tűnik az egyetemi könyvtárak rangsorolási rendszerének elkészítéséhez. Az összehasonlítás kvantitatív jellegű és minden pontos számokkal kifejezhető, ezért alkalmas az egyes könyvtárak „gyenge pontjainak" feltárására is.

(Autoref.)

99/127

SAVENIJE, Bas: Developing a strategic plan for the University Library of St. Petersburg. A project within the EU's Tempus Tacis Program = LIBER Q. 8.Jg. 1998. 4.no. 373-388.p.

Stratégiai terv kidolgozása a Szentpétervári Egyetem Könyvtára számára. Az EU Tempus Tacis programja keretében kifejlesztett projekt

Egyetemi könyvtár; Fejlesztési terv; Hatékonyság; Működési feltételek; Támogatás -más országnak

A hollandiai Utrecht Egyetemi Könyvtára a dániai Aarhus Állami és Egyetemi Könyvtárával és a Grazi Egyetemi Könyvtárral együttműködve projektet dolgozott ki a Szentpétervári Egyetemi Könyvtár támogatására. Az EU Tempus Tacis programja által finanszírozott projekt célja a szentpétervári könyvtár tevékenységének olyan színvonalra emelése, hogy az gazdaságosan és hatékonyan legyen képes ellátni az egyetemet és a régiót.

A terveknek megfelelően a projekt végterméke egy stratégiai terv volt a könyvtár számára, amely világosan meghatározza az intézmény küldetését, leírja fő célkitűzéseit és számos nagy fontosságú programot jelöl ki számára, melyeket a célok eléréséhez meg kell valósítania. A projekt 1997 januárjától 1998 júliusáig tartott. Az értékelés során nyilvánvalóvá vált, hogy az új technológia alkalmazásával – még az állandó pénzügyi bizonytalanság közepette is – vannak reális lehetőségek egy orosz egyetemi könyvtár problémáinak megoldására. Mindazonáltal hangsúlyozni kell, hogy a jelenlegi releváns információhoz való hozzáférés sokkal fontosabb, mint egy tényleges gyűjtemény birtoklása. Ez változást igényel a könyvtári személyzet attitűdjében is.

(Autoref.)

99/128

WIDENIUS, Marja: Mahdollisuuksien verkosto = Signum. 31.vsk. 1998. 7.no. 138-142.p.

„Lehetőségek hálózata" – avagy szakfőiskolák és egyetemek könyvtárainak együttműködése

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Főiskolai könyvtár

Finnországban az utóbbi két évben előtérbe került a szakfőiskolák könyvtárainak, illetve hallgatóik könyvtárhasználatának problémája. A kiváltó ok az volt, hogy e főiskolák fejlődése és számbeli növekedése (jelenleg 32 működik, s ezekben összesen 230 könyvtári egység található) olyan időpontban indult meg, amikor a felsőoktatási könyvtárak állami támogatása éppen csökkent. E főiskolák így nem éreztek késztetést könyvtáraik fejlesztésére, s hallgatóik az egyetemi könyvtárakat vették igénybe, ami azok használói terhelését jelentősen megnövelte, s felvetette azt a gondolatot is, hogy bizonyos

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szolgáltatások ingyenességét megszüntessék a külső használók számára.

A Helsinki Egyetemi Könyvtár igazgatója a két intézménytípus problémáinak és együttműködésének megtárgyalására munkacsoportot szervezett (Amyli néven), és ez 1998 augusztusára elkészítette az együttműködés stratégiai tervét „A lehetőségek hálózata" címmel. A munkacsoport ajánlásainak kiindulópontja az, hogy az együttműködés feltételeként minden szakfőiskolai könyvtárnak nyilvános könyvtárrá kell válnia 2000. január elsejéig, és csatlakozniuk kell a felsőoktatási hálózathoz. Az együttműködés gyakorlati gondozására 1999. január 1-jétől együttműködési titkári állást létesítenek, s az ezt betöltő személy a szakfőiskolák rektori tanácsának könyvtári és információellátási munkacsoportja irányításával végzi a koordinációs munkát. A különféle könyvtári rendszereket alkalmazó szakfőiskolai könyvtáraknak fel kell térképezniük a jelenlegi helyzetüket, és ennek alapján határozniuk kell a további teendőkről. Meg kell állapodniuk az egyetemi (felsőoktatási) könyvtárakkal, hogy milyen feltételekkel és költségkihatással csatlakozhatnak a LINDA számítógépes közös katalógushoz. A szakfőiskolák és az egyetemek könyvtárai konzorciumot hoznak létre a CD-ROM dokumentumok és online adatbázisok közös használatra történő beszerzésére, a szükségtelen párhuzamosságok megszüntetésére.

A kisebb költségvetéssel dolgozó és személyi ellátottsági problémákkal küszködő szakfőiskolai könyvtárakat a szerződés alapján az egyetemi könyvtárak képesek mentesíteni bizonyos feladatoktól. Szükségét látják annak, hogy az oktatási minisztérium szakfőiskolai főosztálya központilag finanszírozza e főiskolák könyvtárainak csatlakozását a Nemzeti Elektronikus Könyvtár (FinELib) programjához. A szükségletek felmérését követően megtervezik a kétféle felsőoktatási könyvtártípus könyvtárosainak közös képzését és továbbképzését. 2000. január elsejétől minden szakfőiskola bekapcsolódik a tudományos és szakkönyvtárak közös statisztikai rendszerébe. Végül a munkacsoport megállapodott abban is, hogy pontos felmérést készítenek arról, milyen szolgáltatásokat milyen mértékben vesznek igénybe az egyetemi könyvtárakban a szakfőiskolák hallgatói.

(Sz. Nagy Lajos)

Lásd még 114, 121, 150, 161, 167, 176, 191, 195, 200, 204-206, 214, 216

Közművelődési könyvtárak

99/129

FITCH, Leslie - WARNER, Jody: Dividends: the value of public libraries in Canada = Bottom Line. 11.vol. 1998. 4.no. 158-179.p.

Az „osztalék": mennyit érnek Kanadának a közművelődési könyvtárak?

Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Társadalmi követelmények

A szerkesztőség – fontossága miatt – ismét közzétette a Könyv és Folyóirat Tanács könyvtári akcióbizottságának 1997-ben megjelent füzetét. Ez a dokumentum a könyvtárhasználók, könyvtárellátók, kiadók, könyvkereskedők és más vállalkozók szempontjából tekintette át a közkönyvtárak helyzetét és fontosságát. Célja az, hogy viszonyítási alapot és hivatkozási eszközt adjon azok kezébe, akik tervezik és fenntartják a könyvtári ellátást, bebizonyítva, hogy a közkönyvtárnak mély társadalmi és gazdasági hozama van.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerzők külön vizsgálatokat nem folytattak, hanem feldolgozták a már rendelkezésükre álló anyagokat.

Megállapítják, hogy a közkönyvtárak lényeges szerepet játszanak a kanadaiak életében. (A 15 éven felüli lakosság 34%-a évente legalább egyszer felkeresi a könyvtárat.) Többen járnak könyvtárba, mint sportrendezvényekre vagy más kulturális intézményekbe. Nagy jelentősége van a rekreációs célú könyvtárhasználatnak is, amellett, hogy az információs szükségletüket rendszeres használattal elégítik ki az emberek.

Ennek ellenére a közkönyvtárak meglehetősen kritikus anyagi helyzetbe kerültek. Az inflációnál nagyobb mértékben emelkedett a papír, s ezzel a könyvek ára. A vásárlóértékben – sokszor nominálisan is – csökkenő költségvetések miatt nemcsak a beszerzéseket kellett visszafogni, de komoly mértékben csökkent a szakképzett alkalmazottak száma és a nyitvatartási órák száma egyaránt. Az új technológia alkalmazása további pénzügyi terhet jelent.

Ugyanakkor a közkönyvtárak költséghatékonyan képesek az információt rendelkezésre bocsátani. Az információ értéke egyre nő a társadalom minden szektora számára. Több kutatás bizonyítja a közkönyvtár közvetlen és közvetett hasznát a vállalkozások számára. (Pl. a könyvtár meglátogatását gyakran kötik össze vásárlással.) A könyvtár vonzerőt jelent a gazdasági szféra szemszögéből is. Mint vásárló pedig komoly tényező a könyvkereskedelemben, az információs termékek és technológia piacán. Információszolgáltatóként és munkáltatóként a helyi gazdasági élet fontos szereplője.

A közkönyvtárak támogatják a kulturális ipart, de tágabb értelemben az egész kanadai kulturális életet, a kanadai identitást. Ezen túlmenően lényeges összetevői a demokratikus folyamatnak, s az életminőség javulásának. Az írás–olvasási ismeretek megszerzésének és használatának, mint a gazdasági prosperitás eszközének elterjesztésében is aktív szerepet játszanak. Különös súllyal esnek latba a gyerekeknek és tanulóknak nyújtott szolgáltatásaik. Segítik az egész életen át tartó tanulási folyamatot és a személyes döntések meghozatalát. Ők azok, amelyek minden kanadai számára hozzáférhetővé teszik az információs szuperpályát, alkalmazva a kibontakozó új technológiát, s rendelkezésre bocsátják az elektronikus dokumentumokat. Kardinális kérdés, hogy a kanadaiak hozzáférhessenek az Internethez.

A közkönyvtárba fektetett beruházások kiemelkedő hasznot hoznak.

(Papp István)

99/130

LUXOVÁ, Jana: Veřejné knihovny v prvních pěti letech České republiky (1993-1997) = Čtenář. 50.roč. 1998. 11.no. 311-313.p.

Nyilvános könyvtárak a Cseh Köztársaság első öt évében (1993-1997)

Közművelődési könyvtár; Statisztika [forma]

A cseh nyilvános könyvtárügy intézményei közé az alábbiak tartoznak:

- Könyvtárak és fiókok összesen (1993-ban: 7982, 1997: 7435. A továbbiakban az első számadat mindig az 1993. évi, a második pedig az 1997. évi lesz).
- A tudományos könyvtárak száma a nemzeti könyvtárral együtt (11, 10).
- Járási könyvtár (66, 35).
- Főfoglalkozásúval működő könyvtár (710, 720).
- Tiszteletdíjas munkaerővel működő könyvtár (5451, 5476).
- Fiókkönyvtár (1744, 1190).

Az egész időszakot a járási könyvtárak önkormányzatok kezelésébe adása töltötte ki. Ez a folyamat mindmáig nem fejeződött be. Tekintettel arra, hogy a Kulturális Minisztérium nem orientálta

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kellő hatékonysággal a folyamatot, a hálózati–szolgáltatási kapcsolatok meglazultak a könyvtárak között.
A főfoglalkozású munkaerővel működő könyvtárak többé-kevésbé prosperálnak, s főként az általuk alkalmazott technológia korszerűsítése jellemző rájuk. Ezt az olvasók azzal honorálják, hogy létszámuk növekszik, többet kölcsönöznek. Ezzel szemben a tiszteletdíjast alkalmazó könyvtárak és fiókok sok helyütt vegetálnak, és vesztenek olvasókat és kölcsönzéseket.
Egészében véve az olvasók száma (1422, 1432 ezer) és a kölcsönző forgalom (56 549, 60 247 ezer) valamivel növekedett. Ebben ludas az is, hogy a könyvek ára 20%-kal emelkedett a szóban forgó időszakban, ami a magánvásárlások alakulását sem ösztönözte. Az állománygyarapítási ráfordítások ezzel szemben csak 7,73%-kal lettek magasabbak (106 352, illetve 168 133 ezer korona).
Az alkalmazottak száma némileg visszaesett (5127, illetve 4843). Az egy-egy lakosra eső nem beruházási ráfordítások 69,9 koronáról 120,2 koronára nőttek.

(Futala Tibor)

99/131

Položenie o biblioteke - municipal'nom obŝedostupnom informacionnom centre = Biblioteka. 1998. 5.no. 63-64.p.

Határozat a városi nyilvános információs központ keretében működő könyvtárról

Feladatkör; Szervezeti és működési szabályzat [forma]; Tájékoztatási intézmény; Városi könyvtár

Moszkva Kuncevo nevű központosított könyvtári rendszere modellt dolgozott ki „A könyvtár mint települési általános információs központ" címmel.
A település (város, kerület, község stb.) általános információs központjaként működő könyvtár állami, nyilvános tájékoztatási és közművelődési intézmény. Letéti könyvtára a helyi önkormányzat publikált és nempublikált dokumentumainak, megfelelően gyarapított és feltárt állományával segíti a helyi közigazgatást.
Katalógusok, adatbázisok, állományok, ill. könyvtárközi kölcsönzés útján a lakosság minden rétege és a helyi tisztségviselők számára egyaránt lehetővé teszi az információhoz való hozzájutást, tájékoztatja a lakosságot a helyi önkormányzati szervek működéséről.
Alapfeladatai: a szövetségi és a helyi államhatalmi és államigazgatási szervek dokumentumainak gyűjtése és rendelkezésre bocsátása; a kézikönyvtári állomány minőségének javítása; a helyi közigazgatással és a település életével foglalkozó dokumentumok tartalmi feltárása katalógusokban és adatbázisokban; a helyi szervek hivatalos dokumentumainak megőrzése; a helyi szervek és a lakosság korszerű információellátása; a központosított könyvtári rendszer gépi könyvtári hálózatának megszervezése és működtetése; a helyismereti tájékoztatás megszervezése a gépi rendszerben; a helyi önkormányzat, a helyi intézmények publikált és nempublikált dokumentumaiból és a helyi sajtótermékekből beszolgáltatott kötelespéldányok megőrzése.
Szervezi a regionális kapcsolatokat a különböző szervek által fenntartott könyvtárak között, az egységes regionális könyvtári-tájékoztatási rendszer kialakítása céljából. Törekszik a könyvtári állomány összetételének minőségi javítására. Különös gonddal gyarapítja és sokoldalúan feltárja a helyismereti gyűjteményt. Gondoskodik az állomány megfelelő védelméről. Általános és személyre szabott információkkal segíti a helyi közigazgatásban dolgozók munkáját. Tájékoztató kiadványokat ad ki és terjeszt. Közhasznú információs szolgálatot tart fenn a lakosság számára jogi, szociális, munkaügyi stb. kérdésekben. Lehetővé teszi távoli könyvtári katalógusok elérését számítógépes hálózaton.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A települési információs központként működő könyvtár a központosított könyvtári rendszer alapintézménye, állami költségvetési szerv.

(Rácz Ágnes)

99/132

ŁAWRYNOWICZ, Roman: Sieć bibliotek publicnych w systemie upowszechniania kultury i informacji naukowej = Bibliotekarz. 1998. 6.no. 17-19.p.

A nyilvános könyvtári hálózat a kultúra és a tudományos információ terjesztésének rendszerében

Könyvtári hálózat; Közművelődési könyvtár; Megszűnés -könyvtáré

1989-ben, a legnagyobb kiteljesedést mutató évben, a lengyel nyilvános könyvtári rendszer 10 314 könyvtárból és 22 091 könyvtári ellátóhelyből állt. Ezt követően – a vajdasági könyvtárak kivételével – bekövetkezett e könyvtárak „önkormányzósítása", aminek következtében több mint ezer könyvtár és 17 ezer ellátóhely szűnt meg.

Az átalakulás a falusi könyvtárakat és ellátóhelyeket érte a legdrámaibban. Nemcsak a megszűnések estek mindenekelőtt erre a szférára, hanem a személyzeti veszteségek többsége (20%) is. Sok itt a szünetelő intézmény, még több az alig vegetáló. Száz lakosra korábban évente 18 új beszerzés esett, most már csak hét.

Valamivel jobb a helyzet a falukörzeti székhelyeken és a kisvárosokban, s még jobb a 20 ezres lélekszámot meghaladó városokban. S bár a ráfordítások itt sem optimálisak, és csökken a fiókok száma is, azért a központi könyvtárakban elég színvonalas a választék, mind korszerűbb az alkalmazott technológia.

A vajdasági könyvtárak fenntartásában nem következett be változás: államiak maradtak. E könyvtárak jelentős kulturális, információs és tudományos centrumok. Nehézségeik vannak viszont a hálózati központi funkció fenntartásával és gyakorlásával, holott rá égető szüksége volna a falusi könyvtárügynek.

A szerző szerint nem igaz, hogy túlságosan sok könyvtár működik az országban. Felmérések bizonyítják, hogy falun a beiratkozott olvasók 80%-a nem lakik messzebb a könyvtártól, mint 3 km-re, városon pedig egyenesen 90% egy km-en belül. Meglehet, hogy az „információs társadalomra" való áttérés majd egészen új helyzetet teremt, de ez még nagyon a „jövő zenéje". Addig az államnak kell elébe mennie az olvasói érdeklődés kielégítésének.

Egyébként a jobb feltételek között működő könyvtárak máris keresik az új munkamódszereket. Ezek a kamaraformák felvirágzását ígérik, s jelentős társadalmi érdeklődés nyilvánul meg irányukban. (E trend országos kibontakoztatását igencsak hátráltatja az a tény, hogy igen sok könyvtárat tagosítottak be a művelődési házakba és az iskolákba, ahol „nem érzi magát jól" sem a művelődés kamaraformákra alapozott módja, sem az információs funkció.)

(Futala Tibor)

99/133

TYWS, Andrzej: Biblioteki publiczne a reforma administracji publicznej = Bibliotekarz. 1998. 6.no. 13-17.p.

Nyilvános könyvtárak és a közigazgatási reform

Állami irányítás; Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár

Lengyelországban – zászlajára az „önkormányzatiságot" írva – sorsdöntő szakaszába érkezett az államigazgatási reform. Ennek a kulturális életre vonatkozó intenciói a következők:

1.) A kulturális életet ugyanazon elvek szerint lehet a reformnak alávetni, mint a közéletet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2.) Az önkormányzatokat kompetens, igazságos stb. személyiségek teszik ki, kulturális vonatkozásban is biztos döntésekre képesek.
3.) A kulturális intézmények „önkormányzatosítása" garantálja, hogy ezek az intézmények hatékonyan és funkciójuknak megfelelően fognak működni.
4.) Az ország társadalmi–kulturális szférája van annyira egységes, hogy nincs szükség differenciált szabályozásokra: ahol valami jó, az másutt is megfelelő.
A mintegy 20 ezernyi nyilvános könyvtári munkatárs, miközben maga is az önkormányzati rendszer pártján áll, azonban korántsem érzi megfelelőnek, főként pedig érdemben betartottnak a fenti intenciókat. Éppen ezért „sarkára kell állnia", és érvényt szereznie a következő követelményeknek:
1.) A reformot „rendteremtő" tényezőnek kell elismerni, de korántsem az egyetlennek.
2.) Az új nyilvános könyvtári modellnek az államigazgatási modell struktúráját kell követnie.
3.) A könyvtári törvény és az államigazgatási reform keretein belül a nyilvános könyvtárügy szervezésében differenciáltan kell eljárni.
4.) A régiók, körzetek és falvak szerint tagolódó könyvtárak között meg kell őrizni az integratív elemeket.
5.) Meghatározott könyvtárak esetében meg kell különböztetni a közvetlen szolgálati funkciókat és a konkrét településeken túlmutatókat.
Az iménti követelményeken kívül a könyvtári rendszer funkcionális szintjeit is tisztázni kell. Nevezetesen:
1.) Az állam nem mondhat le a nyilvános könyvtári rendszer működésének garantálásáról, amit részint könyvtárpolitikai állásfoglalások, részint országos programok, normatívák, szabványok, képzési koncepciók kidolgozása révén valósíthat meg.
2.) Az 1.) pontban vázoltak megvalósításához jogszabályok kiadására van szükség.
3.) A regionális könyvtárak keretszerű feladatköre: regionális információ, regionális méretekben a nyilvános könyvtári rendszer stratégiájának megszabása, a végzett munka koordinálása, szakszerűségének ellenőrzése, módszertani munka, számítógépesítés. (Ezt a feladatkört több könyvtár között is meg lehet osztani.)
4.) Körzeti szinten a központi könyvtár érdemi segítséget nyújt, szakmai továbbképzést tart, szervezi az olvasómozgalmat, esetenként körzetileg szükséges különgyűjteményeket szervez és kínál használatra.
5.) A falusi szintnek csak az ellátandók kiszolgálását kell végeznie.
A kultúrtörténet tanulsága: egy-egy századforduló egyes területek számára valóban a „fin de siecle", mások számára pedig: „belle epoque". Mi vár a nyilvános könyvtárügyre – fejezi be mondanivalóját a cikk szerzője.

(Futala Tibor)

99/134

HERMAN, Maria: Funkcje nowoczesnej biblioteki wiejskiej = Bibliotekarz. 1998. 10.no. 9-13.p.

A korszerű községi könyvtár funkciói

Felmérés; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Könyvtárhasználat; Községi könyvtár

Az összesen 140 fiatal (16 és 24 év közötti) falusi olvasót átfogó felmérésre a sieradzi megyei könyvtár vállalkozott. Az akció „filozófiája" az volt: ebből a fiatal népességből kerülnek majd ki a települések holnapi döntéshozói, s jó, ha már most tudatosodik bennük a könyvtár fontossága.
A válaszadóknak csupán 10%-a használ egyetlen könyvtárat, legtöbben még (62%) az iskolait is. Az igénybe vett szolgáltatások rangsora: kölcsönzés (100%), kézikönyvhasználat (89%), tájékozódás a könyvtáros segítségével (81%), katalógushasználat (68%). Az újságok–folyóiratok iránt 75% érdeklődik, de vannak olyanok is, akik videókölcsönzést

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és számítógépes szolgáltatásokat látnának szívesen a könyvtárban.
A könyvtárhasználat motivációi: szórakozás (83%), iskolán kívüli (túli) érdeklődés kielégítése (82%), kötelező irodalom kölcsönzése (76%). A résztvevők 75%-a vélekedik úgy, hogy a könyvtári állomány segítségével szívesen gyarapítja műveltségét. A közművelődési (művelődésiházi) kínálat iránt igen alacsony az érdeklődés. A könyvtári közművelődési formák közül a kiállítás (41%), az irodalmi est, író–olvasó találkozó stb. (30%) vonzza leginkább az olvasókat.
A kívánalmak: legyen nagyobb a választék (83%), legyen hosszabb a nyitvatartás (34%), legyen a könyvtárban másolatszolgáltatás (89%), számítógépi szolgáltatás (88%), kazettakölcsönzés (68%), hangtár és folyóiratolvasó (68%), működjék a könyvtárközi kölcsönzés (62%).
Noha a figyelmes elemző több ellentmondást is felfedez a „keresztkérdések" következtében, a fontos azonban az, hogy a holnap korszerű községi könyvtárának ismérvei és követelményei meglehetős hangsúllyal szerepelnek a válaszokban. Így hát a jövő falusi „döntéshozói" között minden bizonnyal lesznek szép számmal olyanok, akiken nem fog múlni a falusi könyvtárügy felvirágoztatása.

(Futala Tibor)

99/135

Suomen kirjastoseuran kannanotto lähikirjastojen ja kirjastoautojen puolesta = Kirjastolehti. 91.vsk. 1998. 12.no. 386.p.

A Finn Könyvtárosegyesület állásfoglalása a kistelepülések könyvtárai és a bibliobuszok tárgyában

Fenntartó szerv; Községi könyvtár; Megszűnés -könyvtáré; Mozgókönyvtár

Az Egyesület (Suomen Kirjastoseura = a közkönyvtárak egyesülete) vezetősége az elnök aláírásával kiadott állásfoglalásában megállapítja: Finnország magas színvonalú és az egész országot átfogó könyvtárhálózatát ismét a megnyirbálás veszélye fenyegeti. Az Egyesület nem fogadja el a kiskönyvtáraknak és a bibliobuszoknak az ország különböző részein tervezett megszüntetését.
Az 1998 áprilisában végzett felmérés szerint a 212 válaszoló községi könyvtár 53%-a a települési önkormányzat költségvetési terve alapján a jövőben szűkíteni kényszerül a tevékenységét, minden ötödik településen pedig fennáll a könyvtár vagy a bibliobusz-szolgáltatás megszüntetésének veszélye. Az utóbbi tíz év alatt a kistelepülések könyvtárainak száma már eddig is 30, a bibliobuszoké pedig 10%-kal csökkent. Az önkormányzatoknak ez a fajta takarékossága merő látszat-takarékosság, hiszen a települések költségvetési kiadásainak mindössze 1%-át teszik ki a könyvtári kiadások. Mivel a kistelepülések életében a könyvtár jelentősége mind kulturális szempontból, mind az állampolgári információ és a társadalmi élet tekintetében felbecsülhetetlenül fontos; a bibliobusz pedig az egyetlen kulturális és információs szolgáltatást jelenti a ritkán lakott vidékeken, megszüntetésük súlyos következményekkel járna, arról nem is szólva, hogy alapjaiban sértené az egyenértékű ellátás elvét. Az 1998 októberében elfogadott új könyvtári törvény értelmében éppen hogy a könyvtári tevékenység minőségi fejlesztésére van szükség ezeken a területeken.
Az Egyesület a települési önkormányzatokon kívül átadta az állásfoglalást a kulturális miniszternek is azzal a követeléssel, hogy a helyi önkormányzatokkal együtt fordítson fokozott figyelmet az állampolgári egyenlőséget fenyegető szűk látókörű korlátozások megakadályozására.

(Sz. Nagy Lajos)

99/136

KURTH, Sabine: Öffentliche Bibliotheken als Gmbh. Die Stadtbibliothek Schriesheim - Ein verallgemeine-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rungsfähiges Beispiel? = NFD Inf. 49.Jg. 1998. 8.no. 483-488.p.

Közművelődési könyvtár mint kft

Feladatkör; Fenntartó szerv; Gazdálkodás -könyvtárban; Városi könyvtár

Gütersloh után a második német város, Schriesheim könyvtára is megváltoztatta jogi státuszát, és mint kft (korlátolt felelősségű társaság) működik.
A kft-ként való működés a közjogból a privátjogba való átlépést is jelenti, annak minden következményével együtt. A társaság mint jogi személy nagyfokú önállóságot élvez: szerződéseket köthet, kölcsönt vehet fel, pert indíthat. (Ezeket a jogokat egyébként a fenntartó gyakorolja.) A társaságot különféle adók terhelik, közhasznú tevékenységet végző társaságok esetén azonban az adó elengedhető. Az alapítónak legalább 50 ezer DM alaptőkével kell rendelkeznie, több társasági tag esetén az alaptőke határozza meg az üzletben való részesedés arányát. A kft legfőbb döntési szerve a taggyűlés, ügyeinek intézője és képviselője az ügyvezető.
Gütersloh városi könyvtára 1979-ben vált kft-vé. Az alapítványban a város 51%-kal, a Bertelsmann Alapítvány 49%-kal vett részt. A város mint többségi tulajdonos megtartotta irányítási lehetőségét, és továbbra is maga viselte a könyvtár fenntartási költségeit, az alapítvány növelte a könyvtár ismertségét és népszerűségét, valamint lehetőséget kapott új Bertelsmann produktumok tesztelésére, az állománybeszerzés döntési részét azonban nem kívánta befolyásolni. A könyvtár döntési kompetenciája és felelősségvállalása növekedett, gazdálkodása függetlenedett a városi adminisztrációtól.
Schriesheim 13 ezer lakosú város Heidelberg és Mannheim között. Könyvtára, melyet 1972-ben alapítottak, 1980-ban a város szélén levő iskolacentrum egyik épületébe került, integrált közművelődési-iskolai könyvtári feladatot kapott. 2000 olvasójának 60-70%-a gyerek illetve fiatal. 1995-ben korábbi 370 ezer DM-es költségvetését 300 ezer DM-re csökkentették, 1996-ban pedig négy dolgozója közül kettőt elbocsátottak. A könyvtár szorult helyzetében a Könyvtárellátótól (EKZ) kért segítséget.
Az EKZ közös kft szervezését indítványozta, részvételét a következő feltételekhez kötve: visszaáll a 370 ezer DM-es költségvetés, évente a bérek és költségek növekedésével arányosan megemelve, az állományt megtisztítják a felesleget (26 ezer dokumentum kivonása), a jövőben évenként kivonják az állomány 10%-át, bevezetik a számítógépes integrált rendszert, három szakképzett könyvtárost alkalmaznak, a könyvtár a használóktól nem kérhet kölcsönzési díjat. A könyvtárépület renoválása után 1997-ben már mint kft nyílt meg a megújított könyvtár.
Az 1996-ban megkötött szerződést a város polgármestere és az EKZ üzletvezetője írták alá. A kft célja a város polgárainak és iskoláinak ingyenes könyvtári ellátása. A kft közhasznúan dolgozik, nem törekszik üzleti nyereségre. A város mint többségi tulajdonos megtartotta irányítási jogát, ugyanakkor tehermentesült a költségvetéssel, személyi ügyekkel és épületfenntartással kapcsolatos teendők végzésétől, ezeket a szerződés szerint az EKZ vette át. A könyvtár kötelezte magát, hogy minden dokumentumot a Könyvtárellátótól (EKZ) szerez be, kivéve a helyi kiadványokat. (Mivel az EKZ szolgáltatásai nem tartoznak a legolcsóbbak közé, a szerződésnek ezt a pontját a város részéről problematikusnak tartják.)
Az eredmények mérlegeléséhez még kevés idő telt el. Meggondolandó azonban, hogy az EKZ a következő évben még egy vagy két hasonló szerződés kíván kötni, számára tehát presztízskérdés, hogy Schriesheim könyvtára mintaértékű legyen.
Nyilvánvaló, hogy az ismertetett modell nem alkalmazható bármely könyvtár esetében, annak a lehetőségét mindig egyedileg kell mérlegelni. A kft mint forma nem csökkenti az önkormányzatok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

anyagi felelősségét és anyagi terheit, de lehetővé teszi a rendelkezésre álló anyagi eszközök hatékonyabb felhasználását, mivel a könyvtárosokban növeli a gazdaságosság iránti érzéket. Legfőbb előnye azonban abban rejlik, hogy a vállalkozók számára keretet nyújt a könyvtárak támogatására, főként üzleti jártasságuk átadására. Az új forma azonban veszélyekkel is jár, mindenekelőtt a gyarapításba való beleszólásra csábít. Nagyon fontos, hogy e téren a könyvtárak megőrizzék teljes önállóságukat.

(Katsányi Sándor)

99/137

JOLICOEUR, Louise: Les groupes d'amis des bibliothèques publiques aux États-Unis et au Canada = Doc.Bibl. 44.vol. 1998. 3.no. 121-128.p.

Res. angol és spanyol nyelven

Közkönyvtárak baráti körei az Egyesület Államokban és Kanadában

Könyvtárbarátok köre; Közművelődési könyvtár

A cikk az észak-amerikai könyvtárbarát-körök szervezetét, működését, státuszát, vezetését és szolgáltatásait mutatja be, valamint egyéb hasonló csoportok és önkéntesek tevékenységét. Az Egyesült Államokban és Kanadában a könyvtárbarát-körök nagyrészt magánszemélyek pénzügyi támogatása nyomán alakultak ki. A 19. század második felében jogszabályok biztosították a könyvtárak közpénzekből való finanszírozását; a magán-adományozók a könyvtárfejlesztéseknek inkább támogatói, mintsem vezetői lettek. A 70-es években az amerikai könyvtárak partneri viszony kialakítására törekedtek, hogy enyhítsék a súlyos költségvetési csökkentéseket. A könyvtárbarát-körök mostani újjáéledése egy korábbi koncepcióhoz való visszatérést jelent valamilyen módon. Ez a jelenség viszonylag újnak számít Kanadában és Québec-ben.

(Autoref.)

Lásd még 117, 147, 151, 176, 193, 197-198, 202

Tudományos és szakkönyvtárak

99/138

DESSY, Blane: Access for all - a new national library for tomorrow's learners. The United States National Library of Education = INSPEL. 32.vol. 1998. 3.no. 159-166.p.

Az USA országos pedagógiai könyvtára (National Library of Education)

Adatbázis -pedagógiai; Oktatás információellátása; Országos szakkönyvtár -pedagógiai; Számítógép-hálózat

Az 1994-ben alapított National Library of Education (NLE) (Washington, D.C.) az Egyesült Államok legfontosabb pedagógiai szakkönyvtára, azaz a neveléstudománnyal kapcsolatos kutatási és egyéb információk gyűjtésének, megőrzésének és hatékony felhasználásának központja. Ez a központ – amely az Education Research Library jogutódja – gyűjteményeket és szolgáltatásokat működtet, irányítja a Pedagógiai Dokumentációs és Információs Központot (Educational Resources Information Center, ERIC), amely a világ legnagyobb (egymillió rekord) és leggyakrabban használt pedagógiai adatbázisát működteti, és jelen van a maga eszközeivel a világháló pedagógiai szegmensében is (hivatalos kiadványokkal; tanároknak, szülőknek és kutatóknak szóló dokumentumok teljes szövegé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vel, oktatási intézmények címtáraival, ösztöndíj-lehetőségekről szóló információkkal és így tovább).
Az NLE számos kezdeményezést támogat az új technológia területén, többek között a Web-helyek közös indexelését és a GEM-projektet (Gateway to Education Materials), amely az oktatási anyagok új metaadat-szabványával is foglalkozik. Új projektje virtuális tájékoztató szolgálat kialakítására irányul, azaz digitális referensz-szolgálatok országos szintű kutatására és kifejlesztésére.

(Hegyközi Ilona)

99/139

JUNG, Christian: Wie eine Bibliothek gestorben wird = ProLibris. 1998. 4.no. 202-206.p.

Hogyan hal meg egy könyvtár. A Német Központi Mezőgazdaságtudományi Könyvtár (Deutsche Zentralbibliothek für Landbauwissenschaften) a Tudományos Tanács értékelése után

Felülvizsgálat; Könyvtárpolitika; Országos szakkönyvtár -mezőgazdasági; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Németországban a Tudományos Tanács (Wissenschaftsrat) minősítése és részletesen megindokolt véleménye alapján készül a „Kék lista", az államszövetség egésze szempontjából legfontosabbnak ítélt – és ennek megfelelően támogatott – intézmények jegyzéke. Az erre való felkerülés egzisztenciális fontosságú a nagy tudományos könyvtárak számára.
A Német Központi Mezőgazdaságtudományi Könyvtárat 1962-ben alapították, 1992-ben került fel a „Kék listára". Azonban nemcsak a listára kerülésnek, hanem a rajta maradásnak is szigorú feltételei vannak, legutóbb a Tudományos Tanács részletesen kifejtett véleménye alapján e könyvtárat levették a kiemelt könyvtárak jegyzékéről. A cikk írója – a könyvtár igazgatója – a Tanács véleményét felületesnek, tendenciózusnak és hamisnak mondja, és tételesen vitába száll annak megállapításaival.
A Tudományos Tanács szerint a Mezőgazdaságtudományi Könyvtár hagyományos könyvtári módszerekkel dolgozik, melyek ma már nem felelnek meg a korszerű követelményeknek. A cikkíró ezzel szemben a könyvtár által szerkesztett számítógépes katalógusra, az AGROKAT-ra hivatkozik (mely állományuk 80%-át tükrözi és a DIMDI nevű hoston keresztül világszerte elérhető), továbbá az elektronikus dokumentumrendelési és -küldési rendszerükre, a telefaxon, e-mail-en és online elfogadott olvasói kérésekre, valamint arra, hogy a könyvtár az egyik adatbázis-szolgáltató vállalat fontos szolgáltatója és használója.
A Tanács kifogásolta a könyvtár állománygyarapítási koncepcióját is, de e téren nem vette figyelembe az országos szakkönyvtár sajátos szempontjait.
A Tanács további kifogása, hogy a könyvtár sok munkaerőt alkalmaz elavult technikai és szervezeti viszonyai miatt. Ezzel szemben a Tanács 1987-ben az akkori létszámot – mely a mainál magasabb volt – szükségesnek minősítette.
A Tanács ítélete azt eredményezi, hogy a könyvtár nem tudja beszerezni a mezőgazdasághoz kapcsolódó biológiai szakirodalmat, a nemzetközi mezőgazdasági, táplálkozástudományi, környezet- és természetvédelmi irodalmat. A német könyvtárügyben egy fontos állományrész hiányos marad, a gyűjtemény szétesik.

(Katsányi Sándor)

99/140

ARSKIJ, Û.M.: Rol' VINITI kak golovnogo centra GSNTI = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 1998. 11.no. 8-10.p.

A VINITI mint az Állami Tudományos-Műszaki Információs Rendszer fő központjának szerepköre

Nemzeti tájékoztatási központ; Nemzeti tájékoztatási rendszer

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az Állami Tudományos–Műszaki Információs Rendszerről szóló 1997. évi július 24-i kormányhatározatot úgy is fel lehet fogni, mint versenyre való felszólítást információs ügyekben a legfejlettebb államok kihívásával.

A VINITI-nek, amely 1969 óta létezik, 1973 óta önálló intézmény formájában, nagy a jártassága és sok a (pozitív és negatív) tapasztalata egy efféle és ekkora rendszer „navigálására". Előtte most a következő feladatok állnak:

1.) Ki kell alakítania az információs termékek és szolgáltatások hazai piacát.

2.) Fejlesztenie kell az információs infrastruktúrát, beleértve azokat a káderképzési formákat, amelyek végzettjei alkalmasak lesznek az országnak az információs társadalomba történő átvitelére.

3.) A szervezet és a módszertan vonatkozásában egyaránt olyan jogi környezetet kell teremtenie, amely ösztönzi, hogy Oroszországban, a FÁK-országokban egységes információs térség alakuljon ki, s ez integrálódjék a világ információs rendszereibe és hálózataiba.

Az új körülmények között nincs helye a rendszer hierarchizálásának: jelenleg minden szolgáltatás és termék közvetlenül, bürokratikus áttételek nélkül szolgálja a használót.

Mindazonáltal a VINITI-ben, amely szolgáltatásait mindinkább az elektronikára „bízza", több korábbi feladat ellátása is fennmarad. Ezek: az Állami Tudományos–Műszaki Információs Rendszer rubrikátorának gondozása, szabványügyi tennivalók, az ETO-ban való illetékesség, intellektuális információs rendszerek fejlesztése nagy és komplex információs masszívumokhoz, rendezvények szervezése. Ezenkívül a VINITI részt kíván venni a kiadványcsere, a gyűjtőköri munkamegosztás korszerűsítésében, az orosz információkészletnek a világ „információs vérkeringésébe" történő bekapcsolásában, a képzés és a továbbképzés továbbfejlesztésében. E területeken azért alakultak ki akut helyzetek, mert a régi technika és technológia alkalmazásával nem lehetett őket érdemben rendezni, eredményessé tenni.

(Futala Tibor)

99/141

PAVLOV, Leonid P.: The state and development of the Russian grey literature collection and dissemination centre = Interlend.Doc.Supply. 26.vol. 1998. 4.no. 168-170.p.

A szürke irodalom oroszországi gyűjteményének és terjesztési központjának helyzete és fejlődése

Adatbázis; Disszertáció; Kötelespéldány; Kutatási jelentés; Nemzeti tájékoztatási központ

Harminc évvel ezelőtt a Szovjetunióban kormányhatározattal külön központot hoztak létre a szovjet szürke irodalom gyűjtésére és bibliográfiai számbavételére. E központ, melynek neve ma Oroszország Tudományos és Műszaki Információs Központja (orosz rövidítése: VNTIC), látja el a tudományos kutatási és fejlesztési jelentések, valamint kandidátusi és doktori disszertációk megőrzésével és tárolásával kapcsolatos feladatokat. A VNTIC a szürke irodalom archiválásával és terjesztésével egyaránt foglalkozik. A cikk összefoglalja a VNTIC tevékenységének jellemzőit, röviden bemutatva információs termékeit és szolgáltatásait.

(Autoref.)

99/142

TEMPLETON, Ray: The BFI National Library: information and research services in the British Film Institute in a time of change = Alexandria. 10.vol. 1998. 3.no. 217-225.p.

A Brit Filmintézet Nemzeti Könyvtára: tájékoztató és tudományos szolgáltatások a változások idején

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Filmgyűjtemény; Nemzeti gyűjtemény; Szakkönyvtár -filmművészeti; Szolgáltatások

A Brit Filmintézet (BFI) működését nagyrészt az Egyesült Királyság kormánya finanszírozza. A filmre fordított változó állami támogatás kihat a BFI Országos Könyvtárának jövőjére is. Ez a nyilvános könyvtár a használók számára a világ egyik legnagyobb dokumentációs gyűjteményét kínálja a film és televízió témájában. A könyvtár többek között konzultációs lehetőséget nyújt a londoni olvasóteremben, a távoli használókat pedig telefonon, levélben, faxon vagy e-posta útján látja el. Támogatja és elősegíti a helyi és regionális források használatát. A filmekkel és televíziózással kapcsolatos információkból adatbázist épít, amelyet – azon kívül, hogy a használók rendelkezésére áll – számos esetben használnak intézményen belül olyan esetekben, amikor hiteles filmográfiai adatokra van szükség. Annak érdekében, hogy a forrásokat távoli hozzáférési pontokra is eljuttassák, az információs és kommunikációs technológiát egyre nagyobb mértékben kiaknázzák: kifejlesztették a BFI Web helyét, és BFI Online néven új projektet indítottak, melynek révén lehetővé válik a mozgókép-anyag és a szükséges dokumentáció digitális formában történő továbbítása korlátozott számú kísérleti Web helyre.

(Autoref.)

99/143

PEJOVA, Zdravka - KAVCIC-COLIC, Alenka: Increasing the potential of special libraries in countries in transition = Aslib Proc. 50.vol. 1998. 6.no. 117-126.p.

Szakkönyvtárak a piacgazdaságba való átmenet idején

Felmérés; Információszervezés; Középtávú terv; Szakkönyvtár; Személyzet; Tájékoztatási politika

Az információs források menedzsmentjének koncepciója segítséget jelenthet a szakkönyvtáraknak azokban az országokban, amelyek a szocialista tervgazdaságból a piacgazdaságba váltanak.

Szlovéniában 1992-ben rendeztek egy szemináriumot ezekről a kérdésekről (az információs szolgáltatások tervezésének és működtetésének konzultációs szerepe, az információs szakma vállalkozás-orientáltságának növelése stb.).

Bár a korábbi szocialista országokban az utóbbi években meglehetősen gyorsan fejlődött a számítástechnika és a telekommunikáció, nem növekedett ezzel párhuzamosan az információ-tudatosság. Ezért vannak előnytelen helyzetben a szakkönyvtárak és információs szolgálatok. Nem nő a kereslet az információs szakemberek iránt sem.

A gyorsan változó gazdasági–társadalmi körülmények miatt az információs szakembereknek újra kell fogalmazniuk szerepüket a szervezet egészében, munkájukkal közvetlenebbül kell szolgálniuk anyaintézményeiket, fejleszteniük kell szakismereteiket, tisztában kell lenniük tevékenységük költséghatékonyságával.

Mindez szükségessé teszi, hogy az információs menedzsment fogalmai és eszközei elterjedjenek az átalakulóban lévő országokban.

Szlovéniában 1992 és 1996 között három felmérést folytattak le a szakkönyvtárak helyzetének feltérképezésére, éppen annak érdekében, hogy megtehessék a szükséges lépéseket a pozitív változások felé. A felmérésekből a következő kép alakult ki:

- sok szakkönyvtárban a személyzetnek (általában egy fő) alacsony iskolai és szakmai képzettsége van, s ebből következően marginális helyzetbe került;
- a szakkönyvtárak általában nem tájékozottak arról, mi történik saját szervezetükben, s így nem is járulhatnak hozzá a stratégiai tervezéshez és menedzsmenthez;
- információs szolgáltatásaik, termékeik nem felelnek meg a megnövekedett információigénynek;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- habár jelentősen megnövekedett a különféle elektronikus információs forrásokhoz való hozzáférés lehetősége, sok könyvtár csak elavult berendezésekkel és kis kapacitással rendelkezik, ami nem teszi lehetővé, hogy modern információs központként működjék;
- a szakmai ismeretek hiánya következtében nem kielégítő mértékben és irracionálisan alkalmazzák az információs technológiát, s több esetben nem megfelelő szoftvert használnak.

Néhány szlovén szervezet sikeres szakkönyvtára azonban azt bizonyítja, hogy a szakkönyvtárak rendelkeznek azzal a potenciállal, amellyel hozzájárulhatnak anyaintézményük eredményességéhez.

(Papp István)

99/144

ZEMSKOV, A.I.: Rol' naučno-tehničeskih bibliotek v GSNTI = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 1998. 11.no. 11-14.p.

A tudományos-műszaki könyvtárak szerepe az Állami Tudományos-Műszaki Információs Rendszerben

Nemzeti tájékoztatási rendszer; Szakkönyvtár -műszaki

Az 1997. évi július 24-i 950. sz. kormányhatározat kétségtelenül fontos lépés az Állami Tudományos–Műszaki–Információs Rendszer talpraállításában. A könyvtárakat azonban kevéssé veszi figyelembe (mindössze néhány nagykönyvtári központot említ konkrétan). Pedig Oroszországban összesen 130 ezer könyvtár működik. Közülük 49 ezer az egész országot behálózó nyilvános könyvtár, 60 ezer az iskolai könyvtár. Ezek elsősorban az információhasználatra nevelés műhelyei lehetnek.

Ezen felül van még kilenc föderális, 89 megyei általános tudományos könyvtár, 16 ezer vállalati és kutatóintézeti könyvtár, a felsőoktatási és az akadémiai könyvtárhálózat, hogy csak a legfontosabbakról essen szó. Nélkülük miként működhetne hatékonyan a Tudományos–Műszaki Információs Rendszer? Ui. bennük találhatók a primer irodalom legnagyobb, hazai és külföldi művekből álló, folyvást gyarapodó gyűjteményei, s a korszerűség irányában is sikeresnek látszik elmozdulásuk.

Ezen túlmenően is vannak „használót csábító" előnyeik a könyvtáraknak, úm. a szabad hozzáférés, a szakinformációk publikussága, ingyenesség.

Természetesen végzetes hiba lenne, ha az információs központok és (különösen) a nagykönyvtárak között „ki kit győz le" alapon indulna vetélkedés. Minél inkább távolodunk a régiók és a földrajzilag is távol lévő régiók felé, annál fontosabb, hogy munkamegosztás és együttműködés alakuljon ki a szóban forgó intézmények között. (Erre vannak – bőven – külföldi példák is.)

A szerző úgy véli, hogy az Állami Tudományos–Műszaki Információs Rendszer illetékeseinek gondosan elemezniük kell, milyen valós mechanizmusok működnek keretében. Enélkül ui. az egész rendszer deklaráció és álom marad. Nem célszerű az állami ukáz erejére számítani, hanem az emberek belátását és jóakaratát kell elnyerni.

(Futala Tibor)

Lásd még 166, 184

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 118, 175

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyéb könyvtárak

99/145

MASEVIC, V.: Licnoe sobranie - fenomen kul'tury = Biblioteka. 1998. 6.no. 36-38.p.

A magángyűjtemény mint kulturális jelenség

Magánkönyvtár

A magánkönyvtár a ma emberének fontos attribútuma. Az ilyen gyűjtemények hűen tükrözik a szellemi világképet, sajátos eszközei az intellektuális és szakmai tevékenységnek. Ennek következményeként a magánkönyvtárak komoly kulturális értéket képviselnek, olyat, amelyet tudományos módszerekkel kell vizsgálni és elemezni.

Ebben részint a bibliológia, részint meg a könyvtártudomány illetékes. Ami a bibliológiát illeti, művelői régóta gondoskodnak a régi és ritka dokumentumok felölelte gyűjtemények feltárásáról és értékeléséről. Ezzel szemben a könyvtártudománynak inkább csak adósságai vannak e téren, noha a közkönyvtár és a magánkönyvtár bizonyos folyamatai (gyarapítás, feldolgozás, állományvédelem, használat stb.) sajátságaik ellenére is közel vannak egymáshoz. Különösen a közkönyvtári szolgálatot kisegítő–kiegészítő szerepük ösztönzése volna kívánatos.

A szerző a magánkönyvtárak öt jellemzője alapján javasolja osztályozásukat. A következőképpen: kié a könyvtár (az egész családé-e vagy a család egy-egy tagjáé); milyen nagyságrendű (100 kötetig kis gyűjtemény, 100 és 1000 kötet között közepes, 1000 köteten felül pedig nagy); mit gyűjt (tehát hogy általános vagy szakirányú-e); mi célból használják (ilyenek: önművelés, szakmai munka, tanulás, tudományos tevékenység, gyereknevelés, időtöltés, pihenés, a legkülönfélébb hobbik); milyen a gyűjtemény dokumentumainak jellege (csak könyv-e, vagy video-, fono- és sok más téka is).

Felmerül, hogy a lakásviszonyok általában nem kedveznek a nagy gyűjtemények kialakításának. Ezt lehetne áthidalni a könyvtár anyagának mikro- és digitális hordozókra való vételével. Csakhogy korántsem biztos, hogy tulajdonosaik körében ez az ötlet kedvező fogadtatásra találna-e, úgyhogy erre a kérdésre majd a jövő adja meg a választ.

Ami orosz nyelvű irodalom létezik a magánkönyvtárak „könyvtári szempontú" bemutatására és taglalására, ismeretterjesztő szintű. Tudományos szintű megközelítésükre még kísérlet is alig fordul elő.

(Futala Tibor)

Lásd még 181

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

99/146

FRIEND, Frederick J.: The relationship between international and UK licensing initiatives = LIBER Q. 8.vol. 1998. 4.no. 401-409.p.

A nemzetközi és a brit licenc-kezdeményezések közötti kapcsolat

Állománygyarapítás; Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Elektronikus publikáció; Folyóiratárak; Gazdaságosság -könyvtárban

Az elektronikus publikációk licenc-szerződése a könyvtárak számára a tudományos folyóiratok árának emelkedése miatt nyer különös jelentőséget. Az egyetemek világszerte felismerik, hogy az elektronikus információk használatát lehetővé tevő licenc-szerződéseket konzorciumi keretekben célszerű megkötni. Sok felsőoktatási könyvtár több konzorcium tagja, melyek közül néhány kifejezetten az információ vásárlására jött létre, míg mások a vásárlási szerepet egy szélesebb együttműködési funkció keretében vállalják. Bár regionális konzorciumok már jó ideje léteznek, igazi nemzetközi konzorciumok csak nemrégiben alakultak. A Könyvtári Konzorciumok Nemzetközi Koalíciója (angol betűszava: ICOLC) 1998 márciusában jött létre azzal a céllal, hogy fórumot biztosítson a licenc-tárgyalásokkal kapcsolatos információk kicserélésére. Valószínűleg az ICOLC nem fogja elérni, hogy az ártárgyalásokon nemzetközi szinten tárgyaló félként lépjen fel, de fontos szere van „a legjobb gyakorlat" támogatásában, amire példa közleménye, az „Állásfoglalás az elektronikus információk kiválasztásának és vásárlásának jelenlegi és kívánatos jövőbeni gyakorlatáról". Az ICOLC létrehozására irányuló kezdeményezés egyrészt a holland és német könyvtárosok között már meglévő, másrészt különböző egyesült államokbeli konzorciumok közötti együttműködésből indult ki. Az Egyesült Királyság két felsőoktatási könyvtári szervezete, a SCONUL és a CURL felismerte, hogy e kezdeményezéssel azonos a célja, és teljes támogatását adta az ügyhöz. Az ICOLC-hoz megalakulása óta más nemzeti csoportosulások is csatlakoztak.

(Autoref.)

99/147

VERHO, Seppo: Hankintatukea vai laatutukea? = Kirjastolehti. 91.vsk. 1998. 11.no. 314-315.p.

Mit támogasson az állam: a beszerzést vagy a minőségi irodalmat?

Állománygyarapítás; Állománygyarapítási tanácsadó; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

1998-ban jelentősen – 3,3 millió márkára – nőtt a finn közkönyvtáraknak az ún. kis keresletű minőségi irodalom beszerzéséhez nyújtott állami támoga-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tás. Új vonás az is, hogy ez évtől a nagy közkönyvtárak is részesedhetnek belőle. A szépirodalmi művek (értsd: elsősorban élő hazai szerzők könyvei) listáját az Állami Irodalmi Bizottság, az ismeretterjesztő könyvekét pedig az Ismeretterjesztő Kiadói Bizottság állítja össze az előző évre visszamenőleg. A támogatás összege a 3000 lakosúnál kisebb települések könyvtárai számára 4000,-, a 3-9000 lakosú településekeinek 8000,-, az ennél nagyobbakénak 10.330,- márka.

A Kirjastolehti kérdőíves felmérésére válaszolva a könyvtárak túlnyomó többsége fontosnak tartja e támogatást, és közel kétharmaduk a listákat is szükségesnek és informatívnak ítéli. A listák ellenzőinek a fő kifogása az, hogy későn készülnek el, s addigra a könyvtár már esetleg beszerzi az azon szereplő művek egy részét. Különösen kistelepülésekről érkeztek olyan észrevételek, hogy a listán szereplő művek egy része annyira szűk érdeklődési kört érint, hogy ők semmit nem tudnak kezdeni vele. Számos könyvtár kifejezte azt az óhaját, hogy a listákon bővítsék a gyermek- és ifjúsági könyvek, valamint az ismeretterjesztő művek számát. Ugyanakkor viszont eléggé teljes az egyetértés abban, hogy a listákról történő szabad választás módszere jobb, mint a norvég és svéd modell, ahol az állam úgy nyújtja a hasonló típusú támogatást, hogy ő vásárolja meg a saját maga által kiválasztott könyveket a könyvtáraknak.

A szóban forgó finn támogatás célja egyébként elsősorban nem a könyvtárak, hanem az említett típusú irodalom kiadásának elősegítése. A megkérdezett könyvtáraknak csak a kisebb része látja úgy, hogy célszerűbb lenne, ha ehelyett – lista nélkül – pusztán állománygyarapítási támogatást kapnának.

(Sz. Nagy Lajos)

Lásd még 114, 209-210

Állományvédelem

99/148

VRBENSKÁ, Františka: Knihy ve vlnách. Stručná zpráva o důsledcích povodne v knihovnách na území České republiky = Čtenář. 50.roč. 1998. 9.no. 257-262.p.

Könyvek a hullámokban. Rövid jelentés az árvíz könyvtári következményeiről Csehországban

Elemi károk

1997. július 7-e és 20-a között akkora árvíz sújtotta Csehországot, amely a század legnagyobb elemi csapásának bizonyult. Az ország egyharmada került víz alá. Összesen 563 település – falu és város – szenvedett árvízkárokat. 58 ezer embert kellett kitelepíteni, és körülbelül 50-en lelték halálukat a megvadult hullámokban.

Az árvíz következtében 2500 ház dőlt össze, 20 ezerben keletkeztek jelentős károk. Az elemi csapás nem kerülte el a műemlékeket sem. Súlyos károk keletkeztek a hírközlő hálózatokban, az ipari üzemekben, a mezőgazdaságban is. Százezerszámra pusztultak el a házi- és a vadon élő állatok. A kár előzetes becslések szerint 60 milliárd cseh koronára tehető, de a valóságban jóval több lesz ennél.

A nemzeti könyvtár és a nagyobb könyvtárak (amennyiben maguk is nem szenvedtek az árvíztől) megpróbáltak segíteni a bajba jutott intézményeken, ami a legtöbb esetben szinte lehetetlen volt az egyes települések gépkocsival való megközelíthetetlensége miatt. Az Internet segítségével küldött üzenetet a nemzeti könyvtár az átvizesedett állomány megmentésére, azt javasolva, hogy fagyasztó üzemekbe juttassák el legalább az értékesebb műveket. Csakhogy a közlekedési ellehetetlenedés, meg az, hogy sok fagyasztó üzem is víz alá került, ezt a tanácsot szinte megvalósíthatatlanná tette.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Több könyvtár munkatársai „házilagosan", saját jégszekrényüket, vasalójukat „bevetve" szárítgatták a dokumentumokat.

Néhány értékesebb gyűjteményt a gyors közbelépés mentett meg, de akadtak olyanok is, amelyek megmentésére nem volt mód. A legtöbb kár a nyilvános könyvtárakat érte. Miközben 24 kisebb-nagyobb könyvtár teljesen elpusztult épületileg is, százszámra vizesedtek át könyvtári objektumok.

Az állományi veszteség nagyobb hányada a kikölcsönzött művek „elúszásából" keletkezett. Az állományi megsegítés érdekében a Cseh Köztársaság Könyvtári Társulása olyan gyűjtést szervezett, amely a korábbi állomány leltárkönyv szerinti rekonstruálását tette lehetővé. A körözött hiányjegyzékeknek köszönhetően nem következett be az „ajándék lónak ne nézd a fogát"-állapot.

Az épületekben és a berendezésekben keletkezett károk eltüntetése lassan halad, amiben az általános pénzhiány a legnagyobb akadály.

A tervek szerint a nemzeti könyvtár – az eddigi ilyen tárgyú, de nem eléggé közismert szakirodalom hasznosításával is – a közeljövőben kézikönyvet kíván összeállítani a könyvtári katasztrófák megelőzésére, illetve kivédésére. Egy-egy ilyen katasztrófahelyzet „normális körülmények" között is kialakulhat (pl. csőtörés, tűzeset stb.). E szándék megvalósítására akkor is sor kerül, ha a könyvtár tisztában van azzal, hogy gyakran a helyszűke, a nem egészséges elhelyezés, a korszerűtlen berendezések használata, illetve a pénzhiány miatt nem lehet a könyvtárak biztonságát garantálni.

(Futala Tibor)

99/149

BARTECZNO, Ewa: Przestępstwa w bibliotece? = Bibliotekarz. 1998. 6.no. 2-5.p.

Vétségek a könyvtárakban?

Könyvlopás; Rendbontás

Amióta könyvtár a könyvtár, világszerte a lopás a leggyakoribb könyvtári bűncselekmény. A szerző brit és amerikai példákkal indítja el saját – nemzeti könyvtári – tapasztalatainak közlését. Ezek arról tanúskodnak, hogy a könyvtárakban mindenütt növekedőben van a bűnözés.

A leggyakoribb okok: a dokumentumok és a másolatok magas ára, a könyvtárakban való munka „nemszeretem volta", ugyanebből kifolyólag a dokumentumok csonkítása, a ritka és az érdekfeszítő kiadványok gyűjtése, haszonszerzés az illegális műkereskedelemben.

A leltárrevízió számos könyvtárosnak okoz álmatlan éjszakákat; különösen a szabadpolcos könyvtárakban dolgozók szoronganak a nagyarányú veszteség miatt. (Az USA-ban 1 és 6 százalék közötti a veszteség a néhány százezres állománnyal rendelkező könyvtárakban.)

A tudományos könyvtárakban, amelyeknek állománya nem áll szabadpolcon, kisebb a veszteség, amelyet védelmi berendezések beszerzése és működtetése révén is csökkenteni próbálnak. A Library of Congress pl. az utóbbi hat év alatt 12 millió dollárt fordított védelmi berendezésekre. A cikkíró megjegyzi: a varsói nemzeti könyvtárban az iménti összeg 0,5%-a is sokat javítana a jelenlegi helyzeten.

Az USA-ban a könyvtári bűncselekmények kérdéskörét a 60-as évek óta kutatják, Nagy-Britanniában a 70-esek óta. Lengyelországban az efféle vizsgálatok a 90-es években kezdődtek, de mindmáig nem alakultak ki összefüggő ismeretek nemhogy az egész könyvtárügy veszteségeiről, hanem még egyes részterületeinek veszteségeiről sem.

A varsói nemzeti könyvtárban különösen a kézikönyvtári állományban nagyok a lopási veszteségek. Az utóbbi 10-15 évben 10-15-ször több mű veszett el, miközben az olvasólétszám ugyanezen időben csak 5-6-szorosára nőtt.

Végül: vannak „újmódi" bűnesetek is. Ezek: rendetlen, hangoskodó, másokat zavaró magatartás, a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár részegen vagy drogos állapotban való felkeresése, agresszív fellépés, amelyet a könyvtárosoknak és az olvasóknak egyaránt el kell szenvedniük, a személyzet és az olvasók meglopása, az időnkénti vandalizmus. A könyvtár környezetében is mind több bűneset fordul elő. Sok a megtámadott és kirabolt olvasó, a parkolóban feltört autó. Sajnos, országszerte más könyvtárak tapasztalatai sem jobbak.

(Futala Tibor)

Különgyűjtemények

99/150

LOVE, Christine - FEATHER, John: Special collections on the World Wide Web: a survey and evaluation = J.Libr.Inf.Sci. 30.vol. 1998. 4.no. 215-222.p.

Különgyűjtemények, speciális állományrészek a WWW-n: felmérés és értékelés

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Hozzáférhetőség; Különgyűjtemény

Néhány angol egyetemi könyvtárban végzett előzetes elemzésből és kérdőíves felmérésből egyértelműen kiderült, hogy közülük sokan törekszenek arra, hogy különgyűjteményeik régi, ritka, nagyméretű stb. dokumentumait a Weben bocsássák a használók rendelkezésére, tegyék jobban hozzáférhetővé.

A szerzők a különgyűjtemények Web-helyeinek értékelése során interjúkat készítettek azokkal is, akik e Web-helyek fejlesztésével foglalkoznak. David A. Wallace eredetileg levéltári használatra kidolgozott szempontrendszerére támaszkodva megvizsgálták, miképpen és mennyire hatékonyan valósultak meg e Web-helyek. Az Interneten elérhető különgyűjteményeket tartalmilag értékelték, különös figyelmet fordítva az online avagy virtuális kiállításokra.

A következők nyertek megállapítást: A különgyűjteményeket szolgáltató Web-helyek kialakításának elsődleges célja az volt, hogy a gyűjteményeket publikussá és a potenciális használók számára hozzáférhetővé tegyék. A Felsőoktatási Tanács (HEFC) anyagi támogatásának lényeges szerepe volt a Web-helyek kialakításában; a Web-helyek létrehozását az Elektronikus Könyvtári Program (eLib) is támogatta. Igen sok helyen a fejlesztés még nagyon kezdeti stádiumban van. Egyre nő az érdeklődés a távoli elektronikus elérés iránt, ide értve az Egyesült Királyságon kívül dolgozó kutatókat is.

A cikk az illető különgyűjtemények Web-címeit (24) is közreadja.

(Hegyközi Ilona)

99/151

ELSTNER, Robert: Grottentoter Zahlenbringer? Comics in Öffentlichen Bibliotheken: Ergebnisse einer Erhebung zu Beständen für Jugendliche und Erwachsene = Buch Bibl. 50.Jg. 1998. 12.no. 740-744.p.

Res. angol nyelven

Képregény a közkönyvtárakban. Felmérés a fiatalok és felnőttek számára kialakított gyűjteményekről

Felmérés; Képregény; Közművelődési könyvtár

Az 1960-as évek végén a képregényt tudományosan rehabilitálták Nyugat-Németországban. Ezután egyre több könyvtár ismerkedett meg ezzel a műfajjal és csakhamar mindenütt megkedvelték, úgy is mint a kölcsönzési statisztika javításának fő eszközét. De még ma sem beszélhetünk a képregény teljes elfogadásáról a könyvtárosok körében, kimondatlan előítélet uralkodik ezzel a műfajjal szemben,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

s ez az „új tartományok" könyvtáraira is jellemző. A tinédzser és felnőtt képregény-gyűjteményeket vizsgáló tanulmányok még most is arra a következtetésre jutnak, hogy e gyűjteményeket kevés érdeklődés és hozzáértés kíséri a könyvtárak részéről. Mostanában azonban új tendencia tapasztalható még Kelet-Németországban is, ahol az előítélet a szocialista kultúrpolitika megbélyegzése miatt sokkal erősebb volt: a gyűjtemények növekednek és nagyobb szakmai érdeklődés mutatkozik. A vélemények – természetes módon – generációk szerint eltérőek. De még a pozitív beállítottságú könyvtárakban is kizárólag a képregény-albumokat kedvelik, egyes példányokat nem vásárolnak. Ez azonban idővel hiányokhoz fog vezetni, mivel a kiadók már most úgy gondolják, hogy a képregény-albumok piaca megszűnt, a jövő a gyorsan kiadható képregény-magazinoké.

(Autoref. alapján)

99/152

FIRLEJ-BUZON, Aneta: Dokumenty życia społecznego = Bibliotekarz. 1998. 7-8.no. 12-15.p. Bibliogr. 11 tétel.

Közéleti dokumentumok

Kisnyomtatvány; Szűk publicitású anyag

Lengyelországban mintegy 60 könyvtár gyűjti, dolgozza fel, adja használatba azokat a dokumentumfajtákat, amelyekre sem a levéltárak, sem (legalábbis többségükben és eddig) a könyvtárak nem tartottak igényt. Ezek a „társadalmi élet dokumentumai", mely megnevezés a lengyel szakirodalomban először 1956-ban ütötte fel a fejét.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy „aprónyomtatvány", „kisnyomtatvány" megnevezés alatt már jóval korábban (konkréten: 1932-ben) ne vettek volna létezésükről tudomást a neves lengyel könyvtárosok. 1956-ig öt, azóta pedig két kötelespéldány-szolgáltatási jogszabály „kerülgette" ezt a témát. 1956 óta 7-8 definíció is született a „társadalmi élet dokumentumairól". Valamennyi tartalmaz „részigazságokat", de egyik sem tekinthető olyannak, amely a véglegesség igényével léphetne fel.

A legújabb definíció az 1971-ben kiadott „Encyklopedia Wiedzy o Ksiazce" (Könyvismereti enciklopédia) c. műben található. Eszerint esetükben „olyan anyagokról van szó", amelyeket sajátos jellegüknél fogva nem gyűjtenek a levéltárak, és eddig nem gyarapították állományukat velük a könyvtárak sem. Ui. nem tekinthetők hivatalos dokumentumoknak, illetve kereskedelmi forgalomba kerülőknek sem. Itt túlnyomórészt kérészéletű, alapjában haszonértékű, a társadalmi élet különféle megnyilvánulásait tükröző dokumentumokra kell gondolnunk, úm. reklámot szolgáló prospektusokra, a legkülönfélébb művészeti, politikai, tudományos, testnevelési stb. rendezvények programjaira, menetrendekre, plakátokra, röplapokra, meghívókra, árjegyzékekre, kereskedelmi katalógusokra és prospektusokra, propagandakiadványokra, ankétok, igazolások űrlapjaira és sokféle hasonló, formailag feletteb változatos dokumentumokra. Ezek lehetnek kéz- és gépiratok, nyomtatványok és sokszorosítványok, de fényképek, mikrofilmek, hanglemezek vagy hangszalagok is. A társadalmi élet dokumentumai közé tartoznak továbbá a belső használatra szánt egyesületi, szervezeti és munkahelyi folyóiratok. E dokumentumok gyűjtésénél az az intenció, hogy a társadalomtudományi kutatómunka számára mint aktuális vagy a jövőben szükségessé váló forrásokat kell megőrizni. A könyvtárakban az egyes ide tartozó dokumentumok nem jelennek meg katalogizálási egységként, hanem tartalmi vagy formai kritériumok szerint rendezett csoportokban. Tárolásukra leggyakrabban tékák („papucsok") szolgálnak. A lengyel könyvtárakban, főként a tudományosakban különgyűjtemények alakulnak a társadalmi élet dokumentumaiból. Ezek – megfe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lelően a szóban forgó könyvtárak gyűjtőkörének – lehetnek irodalmi, gazdasági, politikai, regionális, történeti stb. témájúak."

E meghatározás kétségtelenül kimerítő és helytálló. Azóta azonban senki nem foglalkozott e témakörrel, illetve a keretében felmerülő további problémák (feltárás korszerű módjai, a gyűjtés koordinálása stb.) megoldásával.

(Futala Tibor)

Feldolgozó munka

99/153

ODER, Norman: Cataloging the Net: can we do it? = Libr.J. 123.vol. 1998. 16.no. 47-51.p.

Megvalósítható-e az Internet katalogizálása?

Fejlesztési terv; Gépi dokumentumleírás; Gépi indexelés; Számítógép-hálózat

A könyvtárosoknak továbbra is helyük van a véletlenszerű találatokat nyújtó Web-keresők (search engines) és a könyvtárakban megszokott értékeket nélkülöző böngészhető Web-indexek használatába belefáradt olvasók információhoz juttatásában. A különféle Web-helyek gyűjtését a könyvtárosok egyébként is már azelőtt elkezdték, hogy a WWW robbanásszerű növekedése bekövetkezett volna.

A Librarian Index to the Internet (LII, http://sunsite.berkeley.edu/internetindex/) több mint 4000 Web-hely válogatott és annotált kalauza közkönyvtári felhasználók érdeklődésére alapozva jött létre. Kereshető és böngészhető mintegy 40 (további alkategóriákra bomló) kategóriában. Több mint 80 kaliforniai könyvtáros végzi az indexelést. A források 15%-a maga is forráskalauz és 10%-a adatbázis.

A Library Channel (http://www.vimpact.net/tlc/) Ohio állambeli közkönyvtárak kezdeményezése és 24.000 válogatott forrást dolgoz fel. Az INFOMINE (http://lib-www.ucr.edu/) már egyetemi könyvtári kezdeményezés, amely közel 14.000 tudományos témákkal foglalkozó Web-helyet mutat be a Kaliforniai Egyetem mintegy 30 könyvtárosának válogatásában (a Library of Congress Subject Headings módosításával létrehozott) 10 fő kategória szerinti elrendezésben. Az Internet Scout Report (http://scout.cs.wisc.edu/scout/index.html) hírlevelekben ajánl a közép- és felsőfokú oktatás számára hasznos forrásokat. Ötezer ismertető böngészhető is, de ezek csak mintegy felét katalogizálták.

A kereskedelmi keresők közül kiemelkedik a Yahoo (http://www.yahoo.com), amely kategorizálja a kínált információt, de a könyvtárosok túl lazának találják az ott alkalmazott szabványokat. A LookSmart (http://www.looksmart.com/) mintegy 15000 kategória szerint válogat, leírásokat is ad, de nem nyújt értékelést. Az Encyclopedia Britannica korábban eBig névre hallgató szolgáltatása jelenleg eBlast néven (http://eblast.com/) 125.000 forrást indexel és lát el rövid leírással, továbbá öt csillagból álló értékeléssel. A Northern Light (http://www.northernlight.com), amely nem csak a Web-helyek szintjén, hanem Web-oldalanként indexel, kivívta a könyvtárosok elismerését. Említésre méltó még a Michigan Electronic Library (http://mel.lib.mi.us), az Intenet Public Library (http://www.ipl.org) és a World Wide Web Virtual Library (http://www.vlib.org).

A katalogizálás kifejezés egyébként megtévesztő az Internet-források esetében; helyesebb lenne indexelésről beszélni. Célszerűnek látszik, hogy a katalogizálás négy szintjét alkalmazzuk: a teljes katalogizálást, kibővített Dublin Core-alapú metaadatok szolgáltatását, a Dublin Core minimális elemkészletének használatát, valamint a strukturálatlan teljesszöveges kulcsszavas keresést. Ez a felosztás a következőképpen is alakulhat: a Dublin Core valami-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyen ekvivalense nagyon rövid rekordokkal, forrásgyűjtés robottal, némi emberi szerkesztéssel kiegészítve, automatikus (robot) gyűjtés emberi szerkesztés nélkül.
Az Amerikai Egyesült Államokban, a digitalizálási projektekkel szemben az Internet-források katalogizálására általában kevés pénz jut. Nagy-Britanniában az eLib program (http://www.ukoln.ac.uk-/services/elib/) ugyanakkor hét tematikus kalauz építését finanszírozza, kalauzonként 3000-ig terjedő Web-helyet feldolgozva. A Kongresszusi Könyvtár kidolgozta a CORDS (Copyright Office Electronic Registrations Recordation and Deposit System) rendszert, amely lehetővé teszi a Web-helyek elektronikus regisztrációját és kötelespéldány-kezelését.
Az OCLC által kezdeményezett Internet Cataloging Project (InterCat, purl.org.net/intercat) több mint 200 könyvtár részvételével folytat MARC-alapú katalogizálást és közel 45000 rekordot halmozott fel. Az OCL NetFirst szolgáltatása több mint 100.000 forrás referált indexe, amely szorosan kapcsolódik a FirstSearch adatbázishoz.

(Koltay Tibor)

99/154

CHILVERS, Alison - FEATHER, John: The management of digital data: a metadata approach = El.Libr. 16.vol. 1998. 6.no. 365-372.p. Bibliogr.

Metaadat módszer a digitális információk kezelésére

Elektronikus publikáció; Gépi dokumentumleírás; Megőrzés

Az adatcsere és hosszú távú adattárolás kérdéseit egyre inkább az információtechnológia oldja meg. A globális környezetben univerzális adatkezelő rendszerre van szükség. E tekintetben kulcsfontosságú a metaadatok használata. A tanulmányban közölt kutatás előzetes leírása és elemzése annak a vizsgálatnak, amelyet a Lougborough-i Egyetem Könyvtár- és Tájékoztatástudományi Tanszékén a metaadat-koncepció lehetőségeiről folytattak. A kutatás feltárja a brit tájékoztatástudományi szakemberek e kérdésekkel kapcsolatos attitűdjét is. A cikk áttekinti a digitális adatok megőrzésének okait, a metaadatok szerepét e megőrzési folyamatban, valamint azokat a kihívásokat, melyekkel a digitális adatokat őrző intézményeknek számolniuk kell. Az előzetes eredmények szerint egységesített, de rugalmas rendszerre van szükség, amely a meglévő és a jövőbeni metaadat-formátumok kezelését egyaránt lehetővé teszi. A szerzők felvetik egy szupermetaadat rendszer lehetőségét, amely kapcsolatokat biztosítana a különböző típusú metaadat-formátumokhoz.

(Autoref. alapján)

99/155

SCHESCHY,Virginia M.: Cataloging procedures on the Web: the greatest thing since MARC = Cat. Classif.Q. 26.vol. 1998. 2.no. 11-23.p.

Katalogizálási eljárások a Weben: hogyan osszuk meg ismereteinket másokkal?

Gépi dokumentumleírás; Hiperszöveg; Módszertani útmutató; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A katalogizálók számára rendkívül fontos, hogy rendelkezésükre álljanak könnyen hozzáférhető, aktuális és precíz helyi eljárások és módszerek, melyeket – az új munkatársak betanítása érdekében is – célszerű írásban rögzíteni. A Web-technológia használatával ezek a módszerek könnyen aktualizálhatók, széles körben hozzáférhetővé tehetők, a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Web keresőrendszereinek segítségével kereshetők, és közvetlenül az adott forráshoz kapcsolhatók. A katalogizálók rendezési és osztályozási képességei jó alapot jelentenek a Web-lapok készítésének elsajátításához. A cikk néhány irányelvet ad az eljárások Weben való logikus elrendezéséhez, a megfelelő terminológia használatához és a következetes tervezéshez.

(Autoref. alapján)

99/156

HARIZAN, Amanda - KHOON, Low Ke: Technical service and the World Wide Web: building the NTU library cataloging home page = El.Libr. 16.vol. 1998. 6.no. 387-393.p.

Feldolgozó munka és a világháló: katalogizálási honlap készítése a Nanyang Technological University (Szingapur) könyvtárában

Egyetemi könyvtár; Feldolgozó munka; File-szervezés -gépi; Számítógép-hálózat

Világszerte egyre több feldolgozó osztály, különösen az amerikai könyvtárakban, saját honlapot készít a World Wide Weben. Ezek a honlapok kivitelükben és tartalmukban igen változatosak, tartalmaznak hagyományos (nyomtatott forrásokon alapuló), elektronikus és online eszközöket, az osztály munkájának bemutatását, munkaköri leírásokat, kapcsolatokat más Internet-forráshoz stb. A tanulmány leírja azokat a lépéseket, amelyek a szingapúri Nanyang Technological University Könyvtárában a katalogizálási honlap elkészítése érdekében tettek. A szerzők megpróbálnak választ keresni olyan kérdésekre, mint például: miért készítenek a katalogizálók honlapokat, hogyan használhatjuk a katalogizálási honlapokat munkánk javítására, és milyen előnyökkel jár a virtuális jelenlét a Weben.

(Autoref. alapján)

99/157

TRÖGER, Beate: „Und wie halten Sie es mit der Internet-Erschliessung?" Bibliothekarische Gretchenfragen von IBIS bis GERHARD = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 11.no. 1922-1930.p. Bibliogr. 11 tétel.

Az internetes dokumentumok tartalmi feltárása

Online információkeresés; Számítógép-hálózat; Tárgyi feltárás

A Webet a tudósok is egyre inkább munka- és publikációs eszközként használják, illetve használnák, ha áttekinthető lenne. Az oktatók és a kutatók egyre kevésbé tudnak a Weben tájékozódni: segítséget a könyvtártól remélnek. A segítségnyújtásnak több dologra is ki kell terjednie: támogatnia kell a hallgatókat és az oktatókat a világháló használatában és az azon való publikálásban. Ide tartozik az a könyvtári szolgáltatás is, amely elválasztja a relevánst a nem relevánstól, s a minőségi szűrőn fennakadó irodalmat úgy tudja tálalni, hogy az gyorsan és hatékonyan megtalálható és felhasználható legyen.
A tartalmi feltárás, mert arról van szó, mindig is nehéz és gyakran nemszeretem tevékenység volt. Van könyvtár, ahol már a nyomtatott dokumentumokat sem tárják fel, mások hosszasan vitatkoznak a tárgyszavazásról vagy az ETO problémáiról. A használók által várt értelmes tartalmi feltárás azonban továbbra is jámbor óhaj maradt. A dortmundi egyetemen 1998 elején végzett, Internet-feltárással foglalkozó projekt értékelése világosan rá is mutatott erre. Hasonló óhajt fogalmazott meg egy münsteri felmérés is: kifejezetten igényelték az Internetes források szakmai szempontú könyvtári értékelését, a használók képzése mellett.
Hogyan viselkednek a könyvtárak a kínálat és a kereslet közötti szakadék láttán? Vagy nem vesznek tudomást a kérdésről, vagy belefognak az ún. szakirodalmi információs Web-oldalak készítésébe. Ezek többnyire statikus HTML-oldalak, amelyek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyorsan avulnak, mivel folyamatos karbantartásukra sem munkaerő, sem idő nem áll rendelkezésre. (Többnyire a könyvtárosoknak nincsenek HTML-ismereteik, mások segítségére vannak utalva.) Mi a megoldás? A technikát le kell egyszerűsíteni, a munkaráfordítást pedig együttműködéssel optimalizálni.

Egy kooperációban létrehozandó adatbázis gondolatából indult ki az IBIS-projekt (Internetbasiertes BibliotheksInformationsSystem). 1997 elején indult a vállalkozás, amelyben könyvtári együttműködésben a tudomány és kutatás számára fontos dokumentumok feltárására egy átfogó struktúra kialakítását határozták el. A technikai alapot egy adatbázis képezte, melynek tartalmi struktúrája az aktuális nemzetközi szabványoknak felel meg (Dublin Core Metadata). Magát a feltárást a lehető legegyszerűbben végzik. A használóknak keresési és böngészési lehetőséget kínálnak; a keresést a Düsseldorfi Egyetemi és Tartományi Könyvtár által továbbfejlesztett MILOS szoftver támogatja. Az IBIS böngésző funkciója egyfajta helyrajzi katalógust kínál fel: a használó egy rendszer mentén a számára érdekes szakanyagban tájékozódhat. Az IBIS-t örvendezve fogadták, de megvalósítása során adódtak és adódnak nehézségek: igen kicsi a feltárt adatmennyiség.

Sok vita folyt a projekt körül a választott osztályozási rendszerről (addig a regensburgi volt az egyetlen online rendelkezésre álló rendszer). Az IBIS pragmatikus megközelítés mellett döntött. Az OPAC-ok korában osztályozási rendszereket alig használnak információkeresésre: sok esetben keresőmaszkokkal folyik a keresés, amit a MILOS (Düsseldorf) vagy az OSIRIS (Osnabrück) rendszer támogat.

A GERHARD-projekt (German Harvest Automated Retrieval and Directory) egészen más úton jár; az oldenburgi egyetemi könyvtárban kifejlesztett automatika folyamatosan keresi a hálózaton a tudomány számára releváns dokumentumokat, és a találatokat automatikusan egy adott rendszerbe sorolja be. A kiindulópontot az átnézendő szerverek listájának megadása jelenti: ez a GERHARD esetében valamennyi felsőoktatási és kutatással foglalkozó intézmény stb. szervere. Ezeket veszi sorra éjszakánként egy keresőrobot, amely begyűjti és indexeli a talált Internet-oldalakat. Az automatizmusnak vannak árnyoldalai is: a rendszer hatékony, de nem túl intelligens.

Az IBIS kezdetben nem mutatkozott hatékonynak: a ráfordított munka és az eredmény viszonyát nem tartották elfogadhatónak. A koncepció szűkítésekor a hangsúlyt a helyi dokumentumok feltárására fogják helyezni, például az elektronikusan publikált főiskolai szakdolgozatokra. Ezzel hiányt pótolnának a könyvtárak a tartalmi feltárásban, s a régóta hangoztatott tudományos igénynek is eleget tennének.

(Hegyközi Ilona)

99/158

GANDHI, Subash: Proliferation and categories of Internet directories. A database of Internet subject directories = Ref.User Serv.Q. 37.vol. 1998. 4.no. 319-331.p.

Az Internet-kalauzok elburjánzása és kategóriáik. A tárgyköri Internet-kalauz adatbázisa

Másodfokú bibliográfia [forma]; Minerva -adatbázisokról; Minerva -könyvtári -szakterületi; Számítógép-hálózat; Tárgyi feltárás

A cikk áttekinti az Internet-források exponenciális növekedését, amely e forrásokat rendező Internet-kalauzok százainak kialakulásához vezetett. Formátumuk, tartalmuk és jellemzőik alapján ezeket az Internet-kalauzokat nyolc kategóriába csoportosították. Az egyik ilyen csoportban, („a szakfolyóiratokban publikált tárgyköri kalauzok") minden publikált Internet-kalauz részletesen szerepel. A Para-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dox-for-Windows segítségével a szerző megtervezett és kifejlesztett egy több mint 350 ilyen kalauzt tartalmazó adatbázist. A cikk elemzi és értelmezi az adatbázisokban szereplő adatokat. Ezenkívül bemutatja a nyomtatott tárgyköri kalauzok erősségeit és gyengeségeit, összehasonlítva őket az online Internet-kalauzokkal és más keresőrendszerekkel.

(Autoref.)

99/159

HEINER-FREILING, Magda: DDB und DDC - Die Deutsche Bibliothek und die Dewey-Dezimalklassifikation. Perspektiven, Befürchtungen, Hoffnungen = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 12.no. 2120-2131.p.

A Német Nemzeti Könyvtár (Die Deutsche Bibliothek) áttér a Tizedes Osztályozásra?

Egyéb osztályozási rendszerek; Nemzeti könyvtár; Tizedes osztályozás

Jelenleg a német nemzeti könyvtárban háromféle osztályozással dolgoznak: a német nemzeti bibliográfia heti füzetei 65 szakcsoportba rendezik anyagukat, ezek a csoportok csekély módosítással az ETO-ra épülnek; a bibliográfia kumulációi számára kifejlesztettek egy részletekbe menő, egységes tárgyszójegyzéket (Schlagwortnormdatei, SWD), mely sem a Dewey Tizedes Osztályozásának sem az ETO-nak nem felel meg, de széles körben elterjedt, s használatát a Tárgyszókatalógus Szabályzat (RSWK) egységesíti; végül a könyvtár olvasótermében a mintegy 100 ezer kézikönyvet ugyancsak más rendszer (Basisklassifikation) szerint állították fel.

A német tudományos könyvtárak szükségét érzik egy nemzetközileg elterjedt, elméletileg megalapozott és megbízhatóan gondozott osztályozási rendszer átvételének. E kritériumoknak a TO és az ETO felel meg.

Az ETO-t annak idején az európai országok idegenkedése keltette életre a túlságosan angol-amerikaicentrikus TO-val szemben. A TO azonban időközben más kultúrkörökben is elterjedt, pl. a latinamerikai országokban, Afrikában, az iszlám világban, a fordítások és átdolgozások során nyitottá vált más kultúrák és társadalmak irányában is. A rövidesen megjelenő francia fordítás új mérföldkő ezen az úton. Jelenleg a TO az angol nyelvterületeken kívül ott domináns, ahol az angol mintegy második nyelvként terjedt el, míg a román nyelvterületeken, Kelet- és Dél-Európában az ETO tartja pozícióit.

A német nemzeti bibliográfia heti füzeteiben a jelenleg alkalmazott 65 szakcsoport megtartása mellett meg lehetne adni a TO jelzetet is, megkönnyítve ezzel a használók számára az OPAC-keresést. A mintegy 400 ezer deszkriptorból álló SWD tárgyszórendszer konvertálása egyhamar nem oldható meg sem manuális, sem gépi úton. Arra azonban lenne lehetőség, hogy a TO vagy az ETO jelzeteit esetről-esetre kiegészítsék az SWD tárgyszavakkal.

Mérlegelni kell azt is, hogy nem minden szaktudomány igényli egyformán az egységes osztályozási rendszer bevezetését. A természettudományok terén pl. a matematikusok és a fizikusok saját, részletesen kidolgozott szakrendszerüket nem cserélnék fel a TO-ra vagy ETO-ra, ezzel szemben a humán- és a társadalomtudományok számára a TO interdiszciplináris jellege vonzó ajánlatot jelentene.

Ki végezze el a munkát? Sem a németre fordítás, sem a rendszer további folyamatos gondozása nem lehet egyedül a nemzeti könyvtár feladata. Egy ekkora vállalkozást csak azzal egyetértő partnerekkel együtt lehet megvalósítani, ehhez az egész könyvtárügy támogatása szükséges. A fordítás a többi német nyelvű országgal – Ausztria, Svájc – együtt végzendő feladat. A TO francia illetve spanyol nyelvre történt lefordítása – viszonylag rövid idő alatt – azt bizonyítja, hogy egy ilyen jellegű közös

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

munka megvalósítása lehetséges, ha a háttérben egy hatékony, pénzügyileg megalapozott intézmény áll. További feltételek: magasan kvalifikált és elkötelezett munkatársak és szakkönyvtári munkaközösségek részvétele.
Megvalósítható-e ezek szerint a TO átvétele a jelenlegi németországi körülmények között? A Die Deutsche Bibliothek szakozó részlegének az ismételt létszámcsökkentések miatt a jelenleg folyó munkákra is alig van kapacitása. Nehéz lesz a fenntartót és az igazgatókat meggyőzni a változtatás szükségességéről, és ha el is ismernék az új osztályozási rendszer átvételének indokoltságát, az még nem jelenti a munka finanszírozásának vállalását is.
A fordítás elkészülte után a folyamatos gondozás is anyagi ráfordítást igényel, hasonlóan a jelenleg is intézményesen gondozott SWD-hez, azzal a nagy különbséggel, hogy egy nemzetközi rendszer fenntartása nem egyedül a Die Deutsche Bibliothekot terhelné, hanem a Library of Congress részlegében folyó tevékenységre támaszkodhatna.
Bár a felsorolt nehézségek kétséget ébresztenek a terv megvalósíthatóságát illetően, vannak reményt keltő tényezők is. Elsősorban az, hogy megkerülhetetlen feladattá vált az elektronikus publikációk tárgyi feltárási módszereinek kidolgozása. A TO adaptálásának ezzel történő összekapcsolása megnövelné a bevezetés esélyeit. Olyan lehetőség ez, melyet a német könyvtárügynek semmiképp sem szabad elszalasztania.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 114, 160, 163

Katalógusok

99/160

CHERRY, Joan M.: Bibliographic displays in OPACs and Web catalogs: how well do they comply with display quidelines? = Inf.Technol.Libr. 17.vol. 1998. 3.no. 124-134.p.

OPAC-ok és Web-katalógusok bibliográfiai megjelenítésének összehasonlítása: mennyire alkalmazkodnak az irányelvekhez?

Ember-gép kapcsolat; Formátum -gépi; Hatékonyság; Online katalógus; Számítógép-hálózat

A cikk két olyan elemzés eredményeit veti egybe, amelyek felsőoktatási könyvtárak katalógusában a teljes bibliográfiai megjelenítést értékelték. Az első elemzés tizenkét OPAC megjelenítését értékelte, a második tíz Web katalógusét. Az elemzést publikált megjelenítési irányelvekből nyert, az elvárt tulajdonságokat tartalmazó jegyzék segítségével végezték. Az eredmények azt mutatták, hogy az OPAC megjelenítései 58 százalékban, a Web katalógusoké 60 százalékban felelnek meg a jegyzékben szereplő jellemzőknek. A szerző vizsgálja az értékelés során feltárt hiányosságokat, különös tekintettel azokra, amelyek az elemzett megjelenítések többségénél tapasztalhatók.

(Autoref.)

99/161

PIETZSCH, Eberhard: Kostengünstige Digitalisierung eines Zettelkataloges = Z.Bibliothekswes.Bibliogr. 45.Jg. 1998. 5.no. 479-494.p. Bibliogr. 10 tétel.

Cédulakatalógus gazdaságos digitalizálása a Heidelbergi Egyetemi Könyvtárban

Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Konverzió; Leíró katalógus

A Heidelbergi Egyetemi Könyvtár az első német egyetemi könyvtár, amely cédulakatalógusához elektronikus hozzáférést nyújt. Ennek érdekében betűrendes katalógusának az 1936-1985 közötti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

időszakot felölelő részét digitalizálta. 1998 júniusa óta a DigiKat kereső és feltáró eszközként az Interneten (http://www.ub.uni-heidelberg.de/digikat/ a használók és könyvtárosok rendelkezésére áll.
A DigiKat a cédulakatalógus elektronikus képét adja. A gazdaságos megvalósítás során a cédulakatalógus besorolási szabályait az elektronikus másolatra is átvitték. A DigiKattal olyan feltáró eszközt sikerült létrehozni, amelyben általában a cédulakatalógusnál gyorsabban és nagyobb találati eredménnyel lehet keresni.

(Autoref.)

Lásd még 115, 185

Információkeresés

99/162

OLSEN, Kai A. - SOCHATS, Kenneth M. - WILLIAMS, James G.: Full text searching and information overload = Int.Inf.Libr.Rev. 30.vol. 1998. 2.no. 105-122.p.

Teljes szöveges keresés és információfölösleg

Gépi információkeresés; Információkeresési rendszer értékelése; Keresőkép; Teljes szövegű adatbázis

A cikk az információkeresés módjait három csoportba osztályozza attól függően, mennyire felel meg a használó kérése a dokumentumbázisnak feltett keresőkérdésnek. A szerzők úgy vélik, a kérések besorolása (szemantikai szinten) a formalizált keresőkérdések kategóriáiba (mely gyakran lexikai szintű) meghatározza a keresési hatékonyság elérhető mértékét, és ez az osztályozás lehet a magyarázata az információkeresési tesztekben talált eltéréseknek. Ez új megközelítést hozhat abban a vitában, amely a szakmában az információkeresési rendszerek hatékonyságáról folyik a pontosság, teljesség és az információfelesleg kérdéseiről.

(Autoref.)

99/163

GIL URDICIAIN, B.: Evaluación del rendimiento de tesauros espanoles en sistemas de recuperación de información = Rev.Esp.Doc.Cient. 21.vol. 1998. 3.no. 286-302.p. Bibliogr. 20 tétel.

Res. angol nyelven

A spanyol információkereső tézauruszok értékelése

Információkeresési rendszer értékelése; Információkereső nyelv; Tézaurusz

Hat különböző tartalmú adatbázisban hatvan szabadszöveges és ugyanannyi kontrollált nyelvű (tezauruszos) keresést végeztek a módszerek összehasonlítása céljából. A szabad szöveges keresések 1321 dokumentumot eredményeztek, amelyekből 838 volt releváns, míg a tezauruszos keresések 983 tételes eredményéből 848 mutatkozott annak.
Az egyes szakterületeket részletezve (a releváns dokumentumokat tekintve) a következő eredmények születtek: állatbiológiai témakörben a szabadszöveges keresés 87,6%-os pontosságot és 54,2%-os teljességet, a tezauruszos 96%-os pontosságot, 63,2%-os teljességet eredményezett. Elektrotechnikában a szabad keresés 44,9%-os pontosságú és 65,5%-os teljességű, a tezauruszos 78,6%, illetve 61,3%-os eredményű volt. A környezettudományi keresések eredménye 64,4% és 69,2%, illetve 93,8% és 62,3% lett. A feminizmus irodalmának adatbázisában végzett szabad keresés 47,7%, illetve 55,4%-os eredményt, a tezauruszos 82,4% pontosságot és 58,4% teljességet hozott. Pszichológia: 63,7% pontosság, 54,8% teljesség, illetve 81,7% pontosság és 65,6% teljesség. Végül a szociális szol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gáltatások témakörében végzett információkeresések a szabad nyelvhasználat esetén 72,5% pontosságot és 58,2% teljességet, a strukturált nyelvet használók 88,7% pontosságot és 59,3% teljességet értek el.

Összegezve tehát a szabad keresések 838 releváns tétele 63,4%-os pontosságot és 59,5% teljességet mutatott, míg a tezauruszos keresések 848 releváns tételének pontossága 86,8%, teljessége 61,6%. A kétféle keresés eredményeinek összehasonlító elemzése azt mutatta, hogy bár – főként a pontosság tekintetében – a tezauruszos keresés jobb eredményeket hoz, a módszerek nem kizárják, hanem kiegészítik egymást, s az információ-vesztés legjobb ellenszere a két nyelv (a szabad és s kontrollált) együttes alkalmazása a keresés során.

(Mohor Jenő)

Lásd még 157, 172, 177, 183, 185

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

99/164

GROSS, Melissa: The imposed query. Implications for library service evaluation = Ref.User Serv.Q. 37.vol. 1998. 3.no. 290-299.p.

A „tolmácsolt" kérés. Adalék a referenszmunka értékeléséhez

Hatékonyság; Igény; Referensz

Aki útbaigazítást kér, gyakran nem tudja világosan megfogalmazni, mire is kíváncsi; a gyakorlott referenszkönyvtáros ilyenkor a kört egyre szűkítő kérdésekkel végül is ki tudja szedni belőle, mire van szüksége voltaképpen. – Más a helyzet, ha a kérdés nem saját problémája az illetőnek, hanem mások (pl. oktatója) megbízásából, utasítására kell keresnie valamit, sokszor maga sem tudja pontosan, hogy mit. Ilyenkor a rávezető kérdések se sokat segítenek. A kielégítetlen referenszkérdések vizsgálatánál tehát meg kell különböztetni ezt az esetet, amelyben a kudarcért nem felelős a könyvtáros.

(Autoref.)

99/165

TEDD, Lucy A. - YEATES, Robin: A personalised current awareness services for library and information services staff: an overview of the NewsAgent for Libraries project = Program. 32.vol. 1998. 4.no. 373-390.p. Bibliogr. 7 tétel.

Személyre szabott témafigyelés a könyvtári-tájékoztatási személyzet számára: a NewsAgent for Libraries projekt áttekintése

Fejlesztési terv; Figyelőszolgálat; Könyvtártudományi tájékoztatás; Számítógép-hálózat

A „NewsAgent for Libraries" az Egyesült Királyság Elektronikus Könyvtári Programja által finanszírozott projekt. Az eredeti elképzelések rövid történeti áttekintése után a cikk a projekt kibontakozásának főbb állomásait mutatja be. A program célja személyre szabott elektronikus hír- és témafigyelő szolgálat létrehozása a könyvtári és tájékoztatási szakemberek számára, beleértve a tartalom-feltáró elemeket (pl. metaadatok) is. A használók érdeklődési körét profilok határozzák meg, melyeket egybevetnek a beérkező rekordokkal, s a használók e-mailen kapják meg az érdeklődésükre számot tartó tételeket. A szerzők példákat írnak le a profilok készítésére és néhány input-adatra, valamint a NewsAgent-ben szereplő források leírásához használt Dublin Core metaadat formátum alkalmazására.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lásd még 149, 190, 199

Kölcsönzés

Lásd 102

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

99/166

FULLER, David H.: Interlibrary loan reciprocal/consortium agreements: how important are they? = J.Interlibr.Loan,Doc.Del.Inf.Supply. 9.vol. 1998. 1.no. 13-19.p.

Mi a jelentőségük a könyvtárközi kölcsönzési viszonossági, illetve konzorciális megállapodásoknak?

Együttműködés -belföldi; Gazdálkodás -könyvtárban; Könyvtári rendszer; Könyvtárközi kölcsönzés -belföldi; Tudományos és szakkönyvtárak

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A könyvtárközi kölcsönzés hagyományosan az egyik olyan lehetőség volt, amelynek segítségével a könyvtárak aktívan igyekeztek közösen felhasználni anyagi forrásaikat. Ezt a módszert jelenleg is igyekeznek még hatékonyabbá és gyümölcsözőbbé tenni mind a maguk, mind a használóik számára, ezért viszonossági és együttműködési (konzorciális) egyezményeket kötnek a könyvtárközi kölcsönzésről.

A Floridai Egyetem Smathers Könyvtárában azt vizsgálták, hogy milyen szerepet játszottak az elmúlt években a könyvtárközi kölcsönzésben a viszonossági és konzorciális egyezmények, és mennyire bizonyultak hatékonynak. Ennek érdekében elemezték a OCLC-től bekért havi statisztikai adatokat. Kiderült, hogy az 1993-1997-es időszakban a kölcsönzési kérések 64,2%-át együttműködési megállapodások keretében elégítették ki, 35,8%-ot viszont más megoldással, amiért térítést is fizettek. Egyébként az együttműködés keretében a dokumentumokra irányuló kérések 66,5%-át és a másolatokra irányuló kérések 62,2%-át sikerült kielégíteni.

A viszonossági egyezmények több okból is nagyon fontosak: hatékonyan teszik hozzáférhetővé a használóknak az adott gyűjteményben nem szereplő dokumentumokat; költségtakarékos megoldást jelentenek; jó példát adnak az újabb forrásmegosztási kezdeményezésekhez.

(Hegyközi Ilona)

99/167

PREECE, Barbara G. - KILPATRICK, Thomas L.: Cutting out the middleman: patron-initiated interlibrary loans = Libr.Trends. 47.vol. 1998. 1.no. 144-157.p.

A közvetítő kiküszöbölése: a használó által elindított könyvtárközi kölcsönzési művelet

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használó; Helyi gépi hálózat; Könyvtárközi kölcsönzés -belföldi; Központi katalógus -online

A Dél-Illinoisi Egyetem (Southern Illinois University, Carbondale, SIUC) Morris Könyvtára az ILLINET Online (IO) rendszert használja, amely több mint 800 Illinois állambeli, az OCLC katalogizálási szolgáltatásaira előfizető könyvtár online

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

katalógusa. Az IO-t használja további 49 egyetemi, főiskolai és középiskolai könyvtár és az Illinois Állami Könyvtár.

A közvetítő nélküli könyvtárközi kölcsönzést (KKK) 1993-ban kezdték meg a Morris Könyvtárban. Erről a lehetőségről és a lebonyolítás módjáról a könyvtár Web-oldalain találnak az olvasók részletes tájékoztatót. Ha valaki papíron vagy webes KKK-űrlapon küld be kérést, akkor is kap egy brosúrát az önkiszolgáló könyvtárközi kölcsönzésről.

Az olvasó szabadon választhat, melyik könyvtárból kölcsönöz, de a kérést magának kell nyomon követnie, és az esetleges késedelmi pótlékokat is önállóan kell megfizetnie.

Az önkiszolgálás megnövelte a KKK kérések számát, de bevezetésével kevesebb időt kell könyvtárosnak töltenie ezzel a munkával.

A könyvtárközi kérések 1996. augusztus 20. és december 24. közötti elemzése azt mutatta, hogy az olvasók által kezdeményezett kérésekre a hagyományos kéréseknél hamarabb érkeztek meg a dokumentumok.

(Koltay Tibor)

99/168

LINDH, Agneta: Planning for wider user involvement in document delivery and interlending in the Nordic countries = Res.Shar.Inf.Net. 13.vol. 1998. 2.no. 39-46.p.

A használók szélesebb körének bevonása a dokumentumszolgáltatásba és a könyvtárközi kölcsönzésbe a skandináv országokban

Dokumentumszolgáltatás; Használó; Könyvtárközi kölcsönzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az 50-es években induló Scandia tervvel kezdődően a skandináv könyvtárak együttműködése nagy múltra tekint vissza. Az együttműködést elősegítő legfontosabb szervezet, a NORDINFO számos projektet támogatott a dokumentumellátás javítására. A skandináv használók kiváló központi katalógusokhoz és hatalmas közös folyóirat-gyűjteményekhez (500 ezer cím) férnek hozzá, mégis gyakran nemzetközi dokumentumszolgáltatókhoz fordulnak a rövidebb szolgáltatási idő miatt. A tanulmány a teljesítési idő rövidítése érdekében azt javasolja, hogy közvetlenül a használóhoz kell eljuttatni a dokumentumot a használó könyvtárába való küldés helyett. Az elektronikus dokumentumszolgáltatásra való áttérés nem fogja helyettesíteni az eredeti (papír formájú) példányokat.

(Autoref.)

Dokumentációs eljárások és termékeik

99/169

BELL, Barbara L.: Current national bibliographies in the Commonwealth of Independent States and the Baltic States = Alexandria. 10.vol. 1998. 3.no. 171-177.p.

A kurrens nemzeti bibliográfiák a FÁK országaiban és a balti államokban

Nemzeti bibliográfia

A Szovjetunió felbomlása következtében 15 új nemzet jött létre, melyek nemzeti identitásuk megteremtéséért küzdenek. Tizenkettő jelenleg a Független Államok Közösségének tagja (Örményország,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Grúzia, Kazahsztán, Kirgízia, Moldova, az Orosz Föderáció, Tadzsikisztán, Türkmentisztán, Ukrajna és Üzbegisztán), a többi három pedig balti állam: Észtország, Lettország és Litvánia. E korábbi köztársaságok közül többen regionális bibliográfiát készítettek, de a szélesebb nagyközönség számára ezek nem voltak láthatók és hozzáférhetők. A függetlenség óta az etnikai érdeklődés újra feléledt, és ezek az országok saját nyelvükön jelentetik meg kurrens nemzeti bibliográfiájukat. A bennük felvett címeket is ezeken a nyelveken közlik. A nemzeti bibliográfiák azonban továbbra is nagyobb publicitást és hozzáférhetőséget igényelnek. A cikk röviden bemutatja e kurrens nemzeti bibliográfiák gyűjtőkörét, elrendezési elveit, osztályozási rendszerét és mutatóit azzal a céllal, hogy megismertesse őket a könyvtárosokkal és kutatókkal.

(Autoref.)

99/170

ARMSTRONG, C.J. - WHEATLEY, A.: Writing abstracts for online databases: results of an investigation of database producers' guidelines = Program. 32.vol. 1998. 4.no. 359-371.p. Bibliogr. 12 tétel.

Annotációk készítése online adatbázisokhoz: az adatbázis-előállítók irányelveinek tanulmányozása

Adatbázis; Annotáció; Hatékonyság; Online információkeresés

A cikk a brit elektronikus könyvtári program MODELS projektjének egyik részét képező tanulmányról számol be, amely három terület kutatására irányult: az adatbázis-előállítók annotáció-írók számára készített irányelveinek vizsgálata, néhány hagyományos online adatbázisban szereplő annotációk rövid elemzése, és háromféle elektronikus adatbázisból (nyomtatott források alapján épülő online adatbázisok, Interneten lévő hierarchikusan rendezett témaköri összeállítások, Internet-kapuk) származó annotációk részletes vizsgálata. A cikk témája, az adatbázis-előállítók irányelveinek elemzése pontos képet ad a hagyományos (nyomtatott indexeken alapuló), szakszerűen elkészített adatbázis-annotációk mögötti szándékokról és kiindulópontként szolgálhat az annotációk stílusára, olvashatóságára és tartalmára irányuló nagyobb szabású vizsgálatokhoz. A cikk befejezésül összefoglalja az annotáció-íróknak szánt javaslatokat.

(Autoref.)

99/171

BAKER, Lynda M. - WILSON, Feleta L. - KARS, Marge: The readibility of medical information on Info Trac = Ref.User Serv.Q. 37.vol. 1997. 2.no. 155-160.p.

Az Info Trac adatbázis orvostudományi anyagának olvashatósága

Adatbázis -egészségügyi; Analfabéták; Tipográfiai szerkesztés

Az InfoTrac orvostudományi információi a nagyközönségnek is szólnak. A CD-ROM-ján található szövegek olvashatósága azonban a szerzők vizsgálatai szerint a 10-14. fokú olvasási készséget igénylő szint között mozog, holott az ilyen dokumentumok szabványos olvashatósági szintje a 8. fok. Egy 1993. évi hivatalos felmérés szerint az USA felnőtt lakosságának 47%-a, 90 millió ember nem rendelkezik az alapvető olvasási készségekkel, és további 50 millió csak „marginális" írástudó, ők tehát nem tudják használni az adatbázist.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lásd még 158

Tájékoztatási vállalkozás

99/172

ROWLEY, Jennifer E.: Retailing information: the case of online search services = Online CD-ROM Rev. 22.vol. 1998. 5.no. 317-322.p.

Információkereskedelem: az online keresőszolgáltatások esete

Ember-gép kapcsolat; Marketing; Online információkeresés; Számítógép-hálózat; Tájékoztatási vállalkozás; Térítéses szolgáltatás

A cikk először áttekinti a fogyasztói és üzleti piacok közötti különbségeket, majd ismerteti az online kereső szolgáltatások jellemzőit, melyek a végfelhasználókhoz való könnyebb eljutás érdekében jelentősen megváltoztak. A termékeket átalakították, hogy jobban kielégítsék a végfelhasználók igényeit. Javultak a felhasználói felületek, különböző terjesztési csatornák állnak rendelkezésre, és a termékeket és szolgáltatásokat csoportosították. Az árstratégia azonban továbbra is az üzleti piacokra emlékeztet. Az online kereső szolgálatok nem tekinthetők kiskereskedőknek, de a végfelhasználók számára vonzó szolgáltatások nyújtása során olyan taktikát alkalmaznak, amely biztosítja, hogy termékeik keresztülmenjenek a terjesztési csatornán.

(Autoref.)

Lásd még 210

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

99/173

BAJMURATOVA, A.: Lekoteka - dom igrušek = Biblioteka. 1998. 5.no. 65-67.p. Bibliogr. 11 tétel.

Játéktár Kazahsztánban

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Játéktár; Szellemi fogyatékos olvasó; Testi fogyatékos olvasó

A közművelődési könyvtárakban kevés a hátrányos helyzetű olvasó, a könyvtárak nem érzik feladatuknak a velük való foglalkozást, s ugyanakkor maguk a fogyatékosok egyesületei sem tartanak fenn könyvtárakat. Felismerve a játékokban rejlő nevelési és készségfejlesztési lehetőségeket (és megszívlelve a pedagógiai szakírók ilyen irányú észrevételeit), Kazahsztánban, a szellemileg vagy fizikailag fogyatékos gyermekek és serdülők társadalmi beilleszkedésével, szakmai- és munkahelyi rehabilitációjával foglalkozó köztársasági intézményben (SZATR Központ) 1995-ben játéktárat létesítettek; ez részét képezte a pszichológiai fejlődési zavarokat felismerő és gyógyító „korai beavatkozási" állami programnak.

A gyógyító játékokat csoportokra osztották: az érzelmi-akarati fejlődést elősegítő játékokra, megismerést fejlesztő játékokra, a motoros, illetve szenzoros fejlődést elősegítő, látásjavító, hallásjavító, tapintó-mozgásérzékelő, beszédjavító, szocializációs, önkiszolgáló játékokra, valamint zeneterápiás játékokra. A játékokat ennek megfelelően helyezték el. A csoportokon belül alcsoportokat is képeztek, ilyenek voltak pl. a szenzo-motorikus csoporton belül a labdák, építőkockák, a hangzó játékok, a szocializációs csoporton belül a babák, a hétköznapi életet és háztartást imitáló játékok, az autók és teherautók.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A SZATR Központ játéktárának tevékenysége jelenleg a következő irányokban fejlődik: a játékállománnyal kapcsolatos munka, a gyógypedagógusok könyvtári ellátása, valamint tájékoztató és módszertani munka. A játékállomány már több mint 500 egységet tesz ki, java részüket kölcsönözhetik a pszichológusok és a pedagógusok (logopédusok, süketnéma-oktatók stb.). A játékok nagyrészt a Rixarb and Medical nevű brit cégtől származnak. Nagyon hasznos a táblákból és figurákból, összerakható elemekből álló didaktikai játékkészlet. A babák között olyan is van, amely különösen alkalmas a frusztráció kezelésére (a testrészeit le lehet tépni, majd újra összerakni). A játékok mindegyike többféle funkciót is betölthet. Az állomány egy részét a fogyatékos gyerekeket is ellátó napközi otthonokban helyezték el.

A gyógypedagógusokkal és pszichológusokkal kapcsolatos könyvtári munka hasonló a közkönyvtárak szolgáltatásaihoz: a pedagógusok leemelik a szükséges játékokat, felhasználják azokat a gyerekekkel folytatott foglalkozásokon, majd visszaviszik őket. Az egyes játékok hatékonyságát az igénybevételek száma, a játékok forgalma, a kívánalmaknak való megfelelésük szerint lehet megállapítani.

A pedagógiai igényeket felméréssel tanulmányozzák. Kazahsztánban kétszer volt ilyen vizsgálat: először a játéktár megnyitásakor az elvárásaikról kérdezték a gyógypedagógusokat (sok szakember ezt a szolgáltatást könyvtári jellegűnek tekintette). A második felmérés a játéktár helyzetével, összetételével, a játékok kiválogatásával kapcsolatos tapasztalatokat gyűjtötte össze.

A gyakorlat azt mutatja, hogy a gyerekekre a játékok révén gyakorolt hatás nagymértékben attól függ, hogy a pedagógus mennyire jól méri fel a játék gyógyító potenciálját. Minél alaposabb a kiválasztás, annál hatékonyabbak az eredmények.

A játéktárak tevékenységét évente felülvizsgálják, és interdiszciplináris szemináriumokon vitatják meg. A SZATR Központ módszertani segédletet is kiadott („A játéktár mint az oktatás új láncszeme" címmel). Tervezik a játékok osztályozásával, a népi játékszerek felhasználásával és hasonló témákkal foglalkozó elemzések készítését is.

A játékokkal való foglalkozás később a könyvhöz is elvezeti a fogyatékos gyerekeket, ez pedig a könyvtáraknak a gyógyító folyamatba való bekapcsolódásával, valamint fokozottabb együttműködéssel jár.

(Mándy Gábor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

99/174

SROKA, Marek: Commercial development of the Internet and WWW in Eastern Europe = Online CD-ROM Rev. 22.vol. 1998. 6.no. 367-376.p. Bibliogr.

Az Internet és a WWW kereskedelmi fejlesztése Kelet-Európában

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Felmérés [forma]; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

Az elmúlt években eddig nem tapasztalt mértékben nőtt Kelet-Európában az Internet és a WWW használata. Vannak a régióban ún. „Internet-élharcosok", mint Oroszország, Lengyelország, a Cseh Köztársaság, Magyarország, Észtország és Szlovénia, amelyek több százezer szolgáltatóval kapcsolódnak a világhálóhoz. Ahogy az Internet igénybevétele túllépett a felsőoktatási és a kutatási intézményeken, egyre inkább kereskedelmi jellegűvé vált (üzleti hálózatok és szolgáltatók, versengő magáncégek, az információt áruként kezelő intézmények, elektronikus kereskedelem).

Az Internet-használat legfejlettebb területe – legalábbis a Cseh Köztársaságban, Lengyelországban, Magyarországon és Oroszországban – a szolgáltatási piac. Az árakat feltehetőleg letöri majd, ha a távközlési piacot megnyitják a külföldi befektetők előtt.

A cikk országonként bemutatja a fő hálózatokat és Internet-szolgáltatókat, és megvizsgálja a különböző cégek webes szolgáltatásait, a webes hirdetési lehetőségeket. Az Internet használatának legkevésbé fejlett területe a régióban jelenleg az online vásárlás (elsősorban online könyvesboltok, számítógép-üzletek és bevásárlóközpontok; szinte alig folyik még cégek közötti vagy banki/biztosítási forgalom). A legégetőbb probléma az internetes tranzakciók (pénzügyi műveletek) biztonságának kérdése, amely az elektronikus kereskedelem jövőbeli fejlődésének fontos tényezője a régióban.

(Hegyközi Ilona)

99/175

ORMES, Sarah: The use and importance of the Internet in literature-based services in children's libraries = El.Libr. 16.vol. 1998. 6.no. 379-385.p.

Az Internet haszna és fontossága a gyermekkönyvtári szolgáltatások számára

Gyermekkönyvtár; Ifjúsági és gyermekkönyvek; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

A cikk néhány olyan témát jár körül, amelyek a közkönyvtárak gyermekrészlegében az Internet-szolgáltatások kialakulásával kapcsolatosak. Megállapítja, hogy az információtechnológiai szolgáltatások általában fejletlenek a gyermekkönyvtárakban és ennek a tendenciának nem szabad folytatódnia a számítógépes hálózati szolgáltatásoknál. Elismeri, hogy e szolgáltatások hiánya következtében a gyermekkönyvtárak „irrelevánsnak" és „régimódinak" tűnnek használóik szemében. A cikk az irodal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mi ismeretek fontosságán kívül az információs és kommunikációs technológia (ICT) használatával kapcsolatos jártassági kérdésekre koncentrál. A szerző szerint kevés könyvtár használja az ICT-t az irodalmi szolgáltatások támogatására. Az ICT integrálásának egyik lehetséges modellje az UKOLN Treasure Island (Kincses sziget) nevű Web-helye, melyet a cikk részletesen leír és ismerteti a használatára vontakozó felmérés eredményeit. A szerző érdeklődéssel várja a „Stories from the Web" (Történetek a Webről) projektet, amely a Treasure Island modell továbbfejlesztése lesz.

(Autoref.)

99/176

WILLE, Petra: A comparison of the Internet presences of German libraries and companies = Libri. 48.vol. 1998. 4.no. 224-236.p.

Német vállalatok és könyvtárak Internet-jelenlétének összevetése

Egyetemi könyvtár; Public relations; Számítógép-hálózat; Városi könyvtár

A vizsgálat 60 német (30 felsőoktatási és 30 közművelődési) könyvtárra és 50 német vállalatra (30 kiadó és 20 csomagküldő szolgálat) terjedt ki. A cél a honlapjuk minőségének értékelése volt az információtartalom, aktualitás, grafika, érthetőség és a szolgáltatások szerint. A cikk bemutatja, miért fontos a vállalatok számára a World Wide Weben való jelenlét. E tekintetben a könyvtárak és a vállalatok azon a közös ponton hasonlíthatók össze, hogy mindkettő „termel és szolgáltat".

A Web-hely arra szolgál, hogy célcsoporthoz szóljon, hűen tükrözze a szervezetet, tájékoztassa a látogatókat az intézmény mindenkori tevékenységéről stb. Marketing szempontból is rendkívül fontos azáltal, hogy bizonyos szolgáltatásokat – például rendelést e-posta útján – az Interneten keresztül kínál, és a termékeket újszerű módon a Weben mutatja be.

A vizsgálat eredményei szerint a könyvtárak Web-helyeinek aktualitása messze alul marad a gyors tájékoztatásról és a modern médiumról alkotott ideális képnek. A közkönyvtárak kevés szolgáltatást nyújtanak és ritkán veszik igénybe a WWW által kínált széles körű lehetőségeket. A felsőoktatási könyvtárak szolgáltatásai jobbak, és Internet-hozzáféréssel is javítani próbálják őket. A vállalatok honlapjai jobb eredményeket mutatnak, mint a könyvtáraké, leginkább a megtervezés minősége, az érthetőség és a szervezet hű tükrözése tekintetében.

(Autoref.)

99/177

PIVEC, Franci: Surfing through the Internet - the new content of teenagers' spare time = Aslib Proc. 50.vol. 1998. 4.no. 88-92.p.

Szörfözés az Interneten: a tizenévesek szabadidejének új tartalma

Ifjúsági olvasó; Szabadidő felhasználása; Számítógép-hálózat

Az Internet megjelenése változásokat okoz a társadalmi környezetben, az emberek kulturális és erkölcsi magatartásában. Ez különösen érvényes a tizenévesekre, akiket sokkal inkább vonz az Internet, mint a többi korosztályt. Az Internet-kávézók kedvenc találkozási helyükké váltak, s itt lehetőség nyílik viselkedésük tanulmányozására. A maribori IZUM (tájékoztatástudományi intézet) 1995 közepétől ingyenes Internet-hozzáférést tett lehetővé a használók számára. A cikk a látogatók körében hosszabb időn keresztül végzett felmérés eredményeiről számol be, összehasonlítva ezeket a a világban másutt folytatott hasonló kutatások tapasztalataival.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

99/178

BRÜGGEMANN-KLEIN, Anne - ENDRES, Albert et al.: Das DFG-Projekt Chablis - Abrechnungs- und Zahlungskonzepte für Dienstleistungen digitaler Bibliotheken = ABI-Tech. 18.Jg. 1998. 4.no. 398-401.p.

Res. angol nyelven

A DFG (Német Kutatási Társaság) Chablis nevű projektje a digitális könyvtári szolgáltatások számlázására és fizetésére

Számítógép-hálózat; Térítéses szolgáltatás

A Chablis nevű program célja olyan, az adott médiának megfelelő rendszer kialakítása, amely a térítésköteles digitális könyvtári szolgáltatások számlázására és könyvelésére alkalmas. Ezzel e szolgáltatások a szélesebb és egyben anonim közönség részére is hozzáférhetővé válnak. A Chablis a referenszkönyvtárak segítségével rendszerezi a digitális számlázás és fizetés megteremtéséhez szükséges előfeltételeket és eljárásokat, és a már meglévő digitális fizetési rendszereket egy közös fizetési szerverbe integrálja.

(Autoref.)

99/179

D'ANGELO, John - LITTLE, Sherry K.: Successful Web pages: what are they and do they exist? = Inf.Technol.Libr. 17.vol. 1998. 2.no. 71-81.p.

Milyen a sikeres Web-oldal? Kutatás és irányelvek.

Ember-gép kapcsolat; Módszertani útmutató [forma]; Tipográfiai szerkesztés

Az Internet és a World Wide Web gyorsan életmóddá válik sokak számára, akik a kereskedelem, az ipar vagy az oktatás területén dolgoznak. Sok könyvtár Web honlapot készít az Interneten. De ki tudja, milyennek kell lennie egy sikeres Web-lapnak? Hogyan határozhatjuk meg a sikert ebben az új összefüggésben? Ez a tanulmány kutatások alapján irányelveket próbál adni World Wide Web lapok tervezéséhez. Elemzi a már meglévő irányelveket és összehasonlítja ezek kiválasztott részeit a kész Web oldalakból vett mintával.

(Autoref.)

99/180

KUZ'MIN, B.: K novoj Rossii s novymi bibliotekami. Problemy integracii i dostupnosti informacionnyh resursov rossijskih bibliotek = Biblioteka. 1998. 9.no. 11-14.p.

Új könyvtárakkal új Oroszország felé. Az oroszországi könyvtárak információkészleteinek integrálásával és hozzáférhetőségével kapcsolatos problémák

Adatbázis; Gépi könyvtári hálózat; Számítógépesítés; Szolgáltatások átvétele

Az utóbbi években megkezdődött az orosz könyvtárak modernizációja és nyugati mintára történő fejlesztése. 1998 áprilisában parlamenti határozatot fogadtak el a lakosság könyvtári ellátásáról, amelyben ajánlásokat fogalmaztak meg a kormány, a törvényhozó szervek, a helyi önkormányzatok számára a könyvtárak sokoldalú támogatásáról.

A miniszteriális szervek megállapodása alapján az orosz könyvtárak használhatják a kormányzati tájékoztató ügynökség által szerkesztett jogi folyóirat-, illetve jogszabály-adatbázist. Ezzel a lépéssel kezdődött meg az egységes információs rendszer kiépítése, amely az orosz polgárok jogi információellátását szolgálja. A központi regionális könyvtárak fela-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

data az információk továbbítása a kisebb könyvtárak számára.

A könyvtárak informatizálásának eddigi eredményei:

1993 óta 12-szeresére nőtt a személyi számítógépek száma a könyvtárakban; a központi könyvtárak zömében már helyi hálózat működik 30-100 PC-vel; a központi könyvtárak gépi katalógusai átlagosan több mint 200 ezer rekordot tartalmaznak, az utolsó öt évben a regionális könyvtárak adatbázisainak mérete 40-szeresére nőtt, és elérte a közel 7 millió rekordot; a regionális könyvtárak több mint fele kapcsolódik az Internethez; elterjedt a CD-ROM használata; CD-ROM-on jelenik meg az orosz nemzeti bibliográfia, amely 1996-ig 850 ezer rekordot, valamint egy 60 ezer tételes disszertáció-adatbázist tartalmazott; a legnagyobb könyvtárak milliós nagyságrendű bibliográfiai adatbázissal rendelkeznek, pl. az INION adatbázisai több mint 2 millió, a szentpétervári Orosz Nemzeti Könyvtáréi kb. 2 millió, a moszkvai Orosz Állami Könyvtáréi, illetve az állami műszaki könyvtáréi több mint 1 millió rekordot tartalmaznak.

Napirenden van, hogy az orosz könyvtárak is az Interneten keresztül tudják forrásaikat rendelkezésre bocsátani, ebben a legnagyobb eredményeket az Állami Műszaki Könyvtár tudja felmutatni, amely az orosz könyvtárak között a legjobb honlapot szerkeszti. Ezen a WWW-szerveren van a műszaki dokumentumok központi katalógusa is, amely több mint 400 könyvtár állományát tartalmazza.

Aktuális feladat az orosz könyvtári források eljuttatása Nyugatra, elsősorban az USA-ba. Ebben a központi szerepet a legnagyobb orosz könyvtárak által létrehozott nemzetközi információs központ játssza, amely több mint 100 könyvtár információforrásait egyesíti.

1996-ban kezdődött az orosz könyvtárak és az OCLC együttműködése, amelynek fő szervezője az Állami Műszaki Könyvtár. 1997 őszén 20 orosz könyvtár részvételével sikeres kísérlet zajlott az OCLC FirstSearch adatbázisának használatára. Most konzorciumot hoznak létre, hogy kedvezményesen használhassák az OCLC adatbázisait.

Kidolgozták az orosz könyvtárak gépi hálózatának, a LIBNET-nek a tervét. Csak a terv maradéktalan megvalósítása révén érhető el az a cél, hogy minden állampolgár egyenlő eséllyel jusson a szükséges információhoz. A LIBNET tervét az Unesco a kezdetektől támogatta, és az első lépéseket finanszírozta is. A mai nehéz gazdasági helyzetben e programot központi költségvetési forrásokból nehezen tudják finanszírozni, de néhány könyvtárnak sikerült regionális szerveket és szponzorokat megnyernie. Mivel az orosz könyvtáraknak nincsenek jó tapasztalataik a külföldi integrált rendszerekkel (pl. VTLS, DYNIX, JEAC, ALEPH, TINLIB), amelyeket nehéz, hosszú és költséges adaptációs folyamat után sem tudtak hatékonyan használni, ezért kívánatos, hogy olyan hazai fejlesztésű rendszerrel működtesséik a LIBNET-et, amelynek fejlesztésekor szem előtt tartják az orosz könyvtári hagyományokat, nyelvet, szabványokat, technológiát, sokkal olcsóbb és a fejlesztők is könnyen elérhetők.

OPAC-R néven dolgozták ki azt a szoftvert, amely megfelelően védi az információforrásokat és lehetővé teszi az adatbázisok Interneten való használatát. A programot 1997-ben mutatták be, és szerződést kötöttek az Orosz Nemzeti Könyvtárban való alkalmazásáról. Ennek alapján szándékoznak az orosz könyvtárak számára egységes OPAC-szabványt kidolgozni.

Elkészítették az orosz közös katalogizálási központ tervdokumentációját, és az Állami Műszaki Könyvtár vezetésével kísérleti üzembe helyezték a rendszert. Kiépítettek egy sor tárgyszórendszert. A szentpétervári nemzeti könyvtár vezetésével elkezdték az authority fájlok kiépítését és a bibliográfiai csereformátum kidolgozását is.

Több könyvtárban elkezdődött a katalógusok retrospektív konverziója, ebben is a szentpétervári nemzeti könyvtár játssza a vezető szerepet. A kidol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gozott szoftverrel naponta 10-12 ezer katalóguscédulát konvertálnak grafikus formátumúra, az orosz nemzeti bibliográfia alapját képező teljes nemzeti könyvtári katalógust konvertálják 1999 végére, és ezzel online elérhetővé teszik, valamint CD-ROM-on is kiadják. A retrospektív konverzió országos koordinációját még nem sikerült megvalósítani.
Megoldandó feladatok: könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás elektronikus úton; teljes szövegű adatbázisok és elektronikus könyvtárak kiépítése; a könyvtárosok felkészítése az új technológia alkalmazására.

(Rácz Ágnes)

99/181

GULLIFORD, Bradley: Making choices in the virtual world: The new model at United Technologies information network = Libr.Trends. 47.vol. 1998. 1.no. 158-171.p.

Választási lehetőségek a virtuális világban: egy vállalati tájékoztatási hálózat új modellje

Helyi gépi hálózat; Kommunikáció -használókkal; Üzemi tájékoztatási központ

A United Technologies Corporation (Egyesült Technológiai Vállalat) információs hálózata a hagyományos könyvtári hálózatból World Wide Web helyek virtuális rendszerévé vált, mely dokumentumszolgáltatási részleget, telefonos és e-mail-es referenszt, valamint technikai segítséget is magában foglal, így ezután az információkeresési mód kiválasztásának felelőssége a használóra hárul. Az információs hálózatnak képeznie kell használóit, akik hozzászoktak a könyvtárhoz, mint fizikai helyhez, ahol könyveket lehet kölcsönözni, a tájékoztató könyvtárosokkal beszélgetni és folyóiratokat böngészni. Most a használók úgy kapják meg az információs hálózat szolgáltatásait, hogy nem kell speciális helyre menniük. A személyzet idejének jó része felszabadult a proaktív információszolgáltatásra, -kiválasztásra és -elemzésre, valamint a sokféle választási lehetőséggel szembesülő használók elérésére és oktatására. A cikk áttekinti a biztonság kérdéseit és különböző intranetek elérésének lehetőségeit licenc útján.

(Autoref.)

Lásd még 125, 150, 153, 155-158, 172, 183, 205, 207-208, 211, 214

Természettudományi és műszaki tájékoztatás

99/182

KEDROVSKIJ, O.V.: GSNTI: centr i regiony = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 1998. 11.no. 10-11.p.

Állami Tudományos-Műszaki Információs Rendszer: központ és régiók

Nemzeti tájékoztatási rendszer

1997-ben jelent meg az Állami Tudományos–Műszaki Információs Rendszerrel kapcsolatos kormányhatározat. Róla máris elmondható: működik és segítséget nyújt a legkülönfélébb kérdések megoldásához. Mindazonáltal realizálása komoly nehézségekbe is ütközik. Ezek fő oka, hogy a központ és a régiók dotálásában óriási és növekvő az aránytalanság.
Míg 1990-ben a központi (azaz a moszkvai, szentpétervári és novoszibirszki) intézmények a ráfordítások 30%-ával diszponálhattak a regionális intézmények 70%-ával szemben, addig 1997-re ez az arány a központi intézmények javára radikális vál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tozáson ment keresztül. Ekkor a központ már 85%-kal rendelkezett a régiók 15%-ával szemben. Továbbmenve: míg korábban Oroszországba a világ információtermésének 40%-a érkezett be, a gazdasági válság miatt a beérkezés 15%-ra csökkent a központban, a régiókban pedig mindössze 5%-ra. A Tudományos Minisztérium 1996-ban ugyan 8,5 milliárd rubelt biztosított pótlólagos külföldi előfizetésekre, ám ez nem több, mint „csepp a tengerben".

Korábban a régiókban 13 részleges, de a kezdő kutatásokat biztosító szabadalmi tár működött. Jelenleg egy sem.

Önmagában az sem segít, hogy néhány (öt) regionális központ immár hozzáfér a nemzetközi adatbázisokhoz, csakhogy a kutatók–fejlesztők kb. 15%-a tudja őket idegen nyelvi ismeretek hiányában használni. Ezért regionális referáló és közvetítő szolgáltatásokra van – lenne – szükség.

A VINITI – örömmel konstatálható – olyan referáló szolgáltatást fejlesztett ki, amelyet az ország elektronikus eszközökkel rendelkező 2500 vállalata vesz igénybe. Ezzel párhuzamosan azonban megszűnőben vannak a Referativnyj Žurnalok, amelyekre a még nem „elektronizált" használóknak volna szükségük.

Az említett anomáliákat minél előbb fel kell számolni, s a régiók javára érdemi döntéseket hozni.

(Futala Tibor)

99/183

NYPAN, Terje M.: The Norwegian environmental meta information system = Aslib Proc. 50.vol. 1998. 6.no. 127-138.p.

A norvég környezetvédelmi metainformációs rendszer

Adatbázis; Gépi információkeresési rendszer; Tájékoztatás -környezetvédelmi

A Norvég Környezetvédelmi Minisztérium elkezdte a környezetvédelmi információk/adatok metainformációs rendszerének kiépítését és alkalmazását. A cél, hogy növeljék az ágazati tájékoztatás elérhetőségét és a környezetvédelmi információ használatának hatékonyságát. A rendszer az Interneten is elérhető lesz, de SQL adatbázison alapul. Ugyanezt a rendszert helyi szinten használhatják a kormányzati intézmények is, központi szinten pedig országosan elérhető. A hozzáférés nyilvános és ingyenes lesz, a szoftver szintén ingyenes. A metaadatokat európai szabványok szerint közlik, többek között a többnyelvű környezetvédelmi tezauruszt (GEMET) és a rekordok kötelező mezőire vonatkozó szabványt használják. A más rendszerekkel való kompatibilitást szabványos kommunikációs protokolok (Z39.50) biztosítják. A célkitűzések pontos meghatározása érdekében és fejlesztési irányelvként kidolgozták a technikai jellegű „A rendszer követelményei" c. dokumentumot. A fejlesztést a használókkal együttműködve végzik, prototípusok, laboratóriumi és ágazati tesztek segítségével.

(Autoref.)

Lásd még 144

Társadalomtudományi tájékoztatás

99/184

BRIAN, Rob: The parliament's need for free access to information: possible barriers and practical solutions = INSPEL. 32.vol. 1998. 2.no. 99-105.p.

A parlamenti munka információszükséglete: akadályok és gyakorlati megoldások

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Országgyűlési könyvtár; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -közigazgatási

A törvényhozóknak – amennyiben teljesíteni akarják azokat a nehéz feladatokat, amelyek elvégzésére megválaszották őket – ingyenesen és könnyen kell hozzáférniük a releváns, pontos, időszerű és pártatlan információhoz. Ennek legfőbb akadálya a megfelelő finanszírozás hiánya. Pénzügyi támogatásra jól képzett és szakértő személyzet – könyvtárosok és kutatók – alkalmazása és a releváns könyvtári dokumentumok megvásárlása érdekében van szükség. A parlament hozhat olyan törvényt, hogy a törvénykezési munka dokumentumaiból kötelespéldányt kell beszolgáltatni. A parlament adhat tagjai részére – feladataik jobb ellátása érdekében – a szerzői jogi rendelkezésektől eltérő, speciális másolási jogot. Végül, de nem utolsósorban az Internet jelenti a releváns információk kész és egyre növekvő mennyiségű forrását, mely térítésmentesen rendelkezésre áll.

(Autoref. alapján)

Lásd még 211

Közgazdasági tájékoztatás

Lásd 196

Humán tudományi tájékoztatás

Lásd 138, 211

Kutatás és termelés információellátása

99/185

NIET, Marco de: A single access point to information resources: the Advanced Information Workstation of the National Library of The Netherlands = Res.Shar.Inf.Net. 13.vol. 1998. 2.no. 29-37.p.

A Holland Nemzeti Könyvtár korszerű tájékoztatási munkaállomása

Adatbázis; Kutatás információellátása; Nemzeti könyvtár; Online katalógus; Szolgáltatások átvétele; Térítéses szolgáltatás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A Koninklijke Bibliotheekben (KB), azaz a Holland Nemzeti Könyvtárban a korszerű információs munkaállomás (Advanced Information Workstation, AIW) elnevezésű kísérleti projekt keretében egy multimédia-munkaállomás kifejlesztésére került sor, amelyről használóbarát módon lehet információt keresni a KB által elérhető hálózatokon, ki lehet választani és meg lehet rendelni a szükséges információkat, fel is lehet dolgozni a találatokat (olvasás, hivatkozás, publikálás). Elsősorban a társadalom, a nyelv- és irodalomtudomány, valamint a művészetek kutatóinak igényeit igyekeznek ezzel a munkaállomással szolgálni.

Miután mérlegelték az információforrások fajtáit és a használók informálódási szokásait, az információs munkaállomás első változatának magva egy katalógus lett, amelynek segítségével fontos másodlagos források – köztük az OPAC, a folyóiratcikkek adatbázisa (Online Contents), a KB különgyűjtemé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyeinek online katalógusai, valamint a központi szolgáltatások és a legfontosabb online és offline bibliográfiai eszközök is – érhetők el.
A munkaállomás következő változatát már a könyvtár Web-szerverével integrált számlázóberendezéssel is felszerelik, ezáltal a kutatók külső (térítéses) online adatbázisokat is elérhetnek majd.

(Hegyközi Ilona)

Közérdekű tájékoztatás

Lásd 202-203

Zenei tájékoztatás

99/186

Information, recherche, pédagogie et multimédia a la Cité de la musique = Documentaliste. 35.vol. 1998. 4-5.no. 241-250.p.

Res. angol nyelven

Tájékoztatás, kutatás, oktatás és multimédia Párizs új zenei központjában

Tájékoztatási intézmény -zenei

Az 1995-ben megnyitott Zene Városa Párizs Vilette negyedében nemcsak koncertteremnek és más zenei létesítményeknek ad otthont, hanem több tájékoztatási központot is magában foglal. A Zenetudományi és Táncművészeti Információs Központ például fontos tájékoztató és ismeretterjesztő funkciót tölt be amellett, hogy multimédia termékekkel szolgál a legszélesebb közönség számára. A Zenei Múzeum Kutató- és Dokumentációs Központja olyan informatikai rendszert fejlesztett ki, mely együtt kezeli a múzeum hangszer- és művészeti gyűjteményét, valamint a nyomtatott, a fényképes, a hangzó és az audiovizuális anyagot. Oktatási médiatára diákoknak és tanároknak egyaránt kínálja gazdag partitúra, könyv és táncművészeti videógyűjteményét. A vezetők három cikkben ismertetik intézményeik működését, felépítését, használatát, valamint az általuk kifejlesztett multimédia eszközöket.

(Autoref.)

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Általános kérdések

99/187

LINE, Maurice B.: Who should head a national library, and how should they get there? = Alexandria. 10.vol. 1998. 3.no. 167-169.p.

Ki lehet nemzeti könyvtár igazgatója, és hogyan kerülhet oda?

Nemzeti könyvtár; Vezetés

Némely országban (különösen Észak-Európában és az angolul beszélő országokban) nyílt pályázat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

révén nyer megbízást a nemzeti könyvtár igazgatója; az országok többségében azonban a kormányzó párt nevezi ki politikai kegyeltjét.
Az utóbbi esetben kérdéses, van-e az illető személynek vezetői gyakorlata, s hajlandó-e megszerezni ezt és a könyvtári ismereteket. Gyakran csak részmunkaidős megbízásnak tekinti kinevezését. Ilyenkor sok múlik helyettesén és annak hatáskörén. Sokszor mégis jól beválik ez a megoldás, bár fenyeget az a veszély, hogy eluralkodik a rövid távra néző szemlélet: a mandátum lejár egy új párt hatalomra kerültével.
Újabban annak a hatása is érezhető, hogy a magánszektorban jóval többet lehet keresni egy olyan felkészültségű embernek, mint amilyenre szükség lenne a nemzeti könyvtárban is. Sőt az egyetemi könyvtárak oldaláról is szívóhatás jelentkezik; a szponzorált vagy magánegyetemek előnyösebb fizetési feltételeket kínálhatnak.
Mégis jó kombinációnak látszik egy politikailag tapasztalt, szilárd kormányzati kapcsolatokkal rendelkező, anyagi forrásokat megnyitni képes igazgató és egy kiváló helyettes.
Sok országban egyre inkább szakmai kinevezések váltják fel a politikai megbízásokat. Nem közömbös persze, hogy a miniszter maga, vagy pedig egy testület nevezi ki az igazgatót, még ha a testületben jelen van is a miniszter megbízottja. Az elektronikus korszakban különösen fontos, hogy a politikai szempontot megelőzze a szakmai szempont.
Még a nyílt pályázatot kiíró országokban sem lehet mondani, hogy politikai tényezők nem játszanak szerepet egy-egy megbízásban. Jó is, ha az igazgató rendelkezik politikai érzékkel, ami azonban semmiképpen sem jelenthet egyetlen párthoz való kötődést.
A politikai hatást mindenesetre ellensúlyozni lehet, ha a helyettes megfelelő menedzsment készségekkel bír, s a politikai változások nem fenyegetik pozícióját. Egy másik javasolható megoldás a vezető munkatársakból alakított vezetői testület, amely a lényeges vezetői funkciókat (távlati tervezés, politikai döntések, problémás esetek megoldása, a folyamatok figyelemmel kísérése) gyakorolja; ez az illetők elkötelezettségét és felelősségét is megnövelheti.
Mostanában kevesebb szó esik (szemben a korábbi évekkel) arról, hogy egy szakképzett könyvtárosból legyen igazgató. Ami lényeges, az a menedzsment és PR-készség, valamint a kormányzattal való együttműködés képessége. Ha a menedzselést át is adja helyettesének az igazgató, s a szakmai ügyeket egy még alsóbb szintre bízza is, együttérzően kell viszonyulnia a szakmai ismeretanyaghoz és ilyen kérdésekben másokra kell hallgatnia.
Nagy változások idején azonban az is elképzelhető, hogy egy rövid időre (3-5 év) egy valóban top menedzser kapjon megbízást kiemelkedő fizetés ellenében.

(Papp István)

Tervezés

Lásd 127

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

99/188

HOFMANN, Ulrich: Controlling-information-systems and national library systems: the German case = Libr.Manage. 19.vol. 1998. 7.no. 421-425.p.

Res. francia és német nyelven

Az ellenőrző-tájékoztató rendszerek szerepe az országos könyvtári rendszerben: a németországi helyzet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hatékonyság; Munkaszervezés; Rendszerelemzés; Statisztika

Minthogy a könyvtári menedzsment is célra orientált, döntéseit a folyamatok folyamatos ellenőrzésére kell alapoznia. A házon belül kialakított információs rendszerek modellek segítségével nyújtanak tájékoztatást a szolgáltatások minőségéről, a személyzet felkészültségéről, az új technológiák hatásáról, az anyagi forrásokról stb.

Az irányítást segítő információs rendszerek három elemből állnak: adatbázis, program, végfelhasználói interfész. A jelen vizsgálódás a német könyvtárstatisztikát használta adatbázisként azzal a céllal, hogy megállapítsa, milyen módszerek alkalmazhatók segítségével, mely döntésekhez lehet felhasználni, s milyen végfelhasználói interfészek dolgozhatók ki.

A kiindulópontot egy mátrix jelenti, amelyben a sorok az elemzés kritériumait vagy indikátorait tartalmazzák, az oszlopok pedig a döntéshez szükséges, vonatkozó adatokat. Az indikátorokat fel lehet használni az egyes részlegek összehasonlítására, más könyvtárakkal való összevetésre, idősorok elemzésére, a megcélzott és az elért teljesítmények egybevetésére.

Az eljárás bemutatására a cikk egy esettanulmányt ír le, amely a Hamburgi és a Münsteri Egyetemi Könyvtárat veti egybe. A két egyetem azonos méretű mind a hallgatók számát, mind az oktató–kutató személyzet létszámát tekintve.

A pénzügyi kapacitás különbségét jellemzi, hogy Hamburgban 499 DM-et költenek hallgatónként a könyvtári ellátásra (évi 23,66 DM-es növekedési trenddel), Münsterben pedig csak 345 DM-et (17,88 DM éves növekedés).

A személyi kiadások Hamburgban évi 806 160 DM-re rúgnak, Münsterben 468 265 DM-re. Föltételezve a szolgáltatási színvonal változatlanságát, Hamburgban valószínűleg nem hasznosítják kellő hatékonysággal a személyzetet.

Hamburgban évente hallgatónként 1,05 dokumentumot, Münsterben 1,12-t szereznek be; az állomány összetételét azonban csak az igényekkel összevetve lehet megítélni.

A gazdaságosság és hatékonyság mélyebb elemzésére az adatbázis nem ad módot. Összevethető azonban a teljes kiadás egy kölcsönzésre jutó része: Hamburgban ez a szám 1994-ben 22,93 DM, Münsterben 14,05 DM.

A német könyvtári statisztika csak durva mutatókat kínál annak jelzésére, mennyire vannak megelégedve a használók a szolgáltatásokkal. Így pl. a könyvtár elfogadottságát lehet jellemezni a hallgatónkénti kölcsönzések számával (Hamburg 21 kötet, Münster 24 kötet), ami azonban várhatóan csökkenni fog a szövegek digitalizálásának és letölthetőségének elterjedésével. A piaci behatolás értékét mutatja a potenciális és a tényleges olvasótábor viszonyszáma (Hamburg 67%, Münster közel 100%). Jó indikátora a könyvtár hozzáférhetőségének a nyitvatartási órák egybevetése az üzletek nyitvatartási tartamával.

(Papp István)

99/189

HALL, John: Teamwork in libraries = Libr.Inf. Briefings. 83.no. 1998. 13 p.

Munkacsoportok a könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Gyakorlati képzés; Közművelődési könyvtár; Munkahelyi légkör; Munkaszervezés

A csoportmunka széles körben elterjedt az iparban, kereskedelemben és más foglalkozási ágazatokban. A brit közkönyvtárak több mint húsz éve alkalmazzák, és most már az egyetemi könyvtárak is kezdik elfogadni. A csoportmunkára való képességet egyre inkább elvárják a könyvtári és tájékoztatási szakemberektől.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A folyóirat e száma bevezetést nyújt a csoportmunkával kapcsolatos alapvető kérdésekbe, és áttekinti a brit és amerikai közművelődési és egyetemi könyvtárakban történt legújabb fejleményeket. A csoportmunka gyakorlatát és az erre való képzést egyaránt bemutatja. A szerző szerint kevés értékelhető információ áll rendelkezésre a képzési formákról. Fontos lenne a nagyobb fokú tapasztalatcsere, s ha ez megtörténik, a csoportmunkára való képzés feltehetőleg egyre hatékonyabb és árnyaltabb lesz.

(Autoref. alapján)

99/190

WEISEL, Luzian - KLEMM, Ursula - ROTH, Annette: Einsatz von Tele-Arbeit in der Fachinformation. Eine Zwischenbilanz = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 10.no. 1749-1757.p.

A távmunka a szakirodalmi tájékoztatásban

Munkaszervezés; Tájékoztató munka; Távközlés

A távmunka előnyeiről és hátrányairól két éve folyik a vita Németországban. Becslések szerint 1997 végén közel 150 ezren, a foglalkoztatottak 0,4%-a végzett távmunkát, de jóval több, 5-10%-nyi ilyen munkahelyre lenne igény.

A Karlsruhei Szakmai Tájékoztatási Központban (Fachinformationszentrum Karlsruhe, FIZ) egy projekt keretében került sor a távmunka kipróbálására.

A FIZ tájékoztató pontja („help desk") lett az utóbbi években az intézmény legfontosabb részlege: 1997-ben 38 ezer kérdésre adtak választ telefonon, e-mailen, faxon és levélben; ugyanakkor a tájékoztató pont az ügyfelek elégedettségének is „mérőműszere" lett, új témákra és új kooperációs partnerekre hívta fel a figyelmüket.

1996 júliusa és 1997 márciusa között három dolgozónak alakítottak ki otthoni munkahelyet, 1996 végétől pedig egyikük kísérletképpen otthonról bonyolította az ügyfélforgalmát. 1997 áprilisától már rendszeres lett a távtájékoztatás, 1998 márciusától pedig a referensz-szolgálat már fél nyolctól este hatig volt elérhető. A tájékoztatók tevékenységének rugalmasabbá tételével az ellátott területek is bővülhettek (telefonos/e-mailes információs ügynöki és ügyfélgondozó tevékenység, vészhelyzet vonal, panaszfelvétel, feladatok és megbízások felvétele, a kapcsolatok gondozása).

A tájékoztató szervezet is rugalmasabbá vált: a dolgozók egymást váltva dolgoztak így, jogaikat és kötelességeiket az egyedi munkaszerződések mellékletében is rögzítették. A munkaidőt ki-ki adatlapon rögzíti, a többletköltségeket átalánydíjjal kompenzálja a munkáltató.

Az intézményi kötődést és a személyzet elérhetőségét javítandó kísérletbe kezdtek: a piackutató, szolgáltató és terjesztő részleg három magasan kvalifikált munkatársát vonták be, akik mind kisgyermekesek és átlag tíz kilométerre laknak a munkahelyüktől. A három – a kémia, a gyógyszerészet, az orvostudományok és a szabadalmak terén jártas – szaktájékoztató jobb elérhetősége révén nőtt az ügyfelek elégedettsége és az intézményen belülieket is tehermentesítették; a részmunkaidősök is jobban jártak.

Uj elemként a telekommunikációs és információs infrastruktúrát integrálták: drót nélküli telefonon és ISDN-vonalon érhetők el a távdolgozók. Az otthoni készülékekre munkahelyenként 10 ezer márkát fordítottak, a havi költségek nem tértek el az átlagtól.

A munkafolyamatok gazdaságossága is nőtt: a minőségi haszon a hatékonyságnak és a teljesítmény színvonalának emelkedésében mutatkozott meg, de a távollevők munkahelyén lévő számítógépeket is jól tudják hasznosítani a „házbéliek" (a gyakornokok és a betanulók számára).

Nehézségek is adódtak. Elengedhetetlen volt a funkció bővítéséhez a technikai feltételek megteremtése: a Siemens céggel és a Deutsche Telekommal

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

közösen fejlesztették ki az infrastruktúrát. A személyzet körében csak kezdetben okozott gondot a hivatali munka és a magánélet szétválasztása.
A távmunka segítségével új szolgáltatások és szervezeti formák valósíthatók meg, a hálózati szolgáltatások robbanásszerű fejlődése és igénybevétele várható. A professzionális távközlési szolgáltatók pillanatnyilag nem rendelkeznek olyan szakemberekkel, akik képesek a használók kérdéseit elemezni és a megoldást is megadni; s bár ezt a munkát a hagyományos könyvtári tájékoztatási részlegek is régóta végzik, sem a képzés, sem a szakma nem próbálkozott még meg ezzel az ígéretes ágazattal.
A FIZ újabb fejlesztéseket tervez. A szolgáltatási idő kiterjesztése pillanatnyilag nem oldható meg, de a későbbiekben talán növelhető lesz a külső szakértők száma, akik mobiltelefonon kapcsolódnak be a szolgáltatásba. Gondolkodnak kiegészítő tevékenységek bevezetésén (telemarketing stb.), de a távkarbantartás és -szoftverfejlesztés is szóba jöhet. Azokat az új szolgáltatásokat, amelyek meghaladnák a szokásos időbeli és anyagi ráfordítást, térítés ellenében távmunkahelyekről lehetne lebonyolítani és számlázni (a kísérletek már folynak). A központ telefonos-Internetes szolgáltatásának integrációja egy további lehetőség volna.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 126, 195, 215

Pénzügyi és gazdasági kérdések

99/191

ELLIS-NEWMAN, Jennifer - ROBINSON, Peter: The cost of library services: activity-based costing in an Australian academic library = J.Acad.Librariansh. 24.vol. 1998. 5.no. 373-379.p.

A könyvtári szolgáltatások költségei: tevékenységek szerinti költségelemzés egy ausztráliai egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Költségelemzés; Munkafolyamat; Munkaidő

Az ausztrál szövetségi kormány nemrégiben a költségvetési intézmények központi forrásból történő támogatásának csökkentését határozta el, ami természetesen az egyetemeket is érintette. Létkérdés hát számukra a hatékony költségtervezés, a pénzeszközök felhasználásának szigorú ellenőrzése.
Az intézmények éves költségvetésének elkészítésére az egyik legjellemzőbb módszer a bázis alapú tervezés, mikor is az előző év kiadásaira alapozva, a várható változásokat figyelembe véve osztják el a forrásokat. Ilyenkor gyakran előfordul, hogy a gazdaságosság jegyében az összes részleg költségvetését egyforma mértékben csökkentik, függetlenül attól, hogy melyik az, amelyik eddig is gazdaságosan működött, és melyik bánt indokolatlanul nagyvonalúan pénzeszközeivel. Ez a merev felfogás arra is ösztönzi a vezetőket, hogy minden rendelkezésükre álló pénzt elköltsenek még a tárgyévben, hiszen ha maradványuk van, úgy tűnhet, nincs is szükségük az előirányzott összegre. Ez a módszer tehát tulajdonképpen a pazarlást ösztönzi.
Ennél ésszerűbb a nulla alapú költségvetés (zero-base budgeting – ZBB), amelynél az alapköltségek meghatározása után fennmaradó összeget osztják el a részlegek között, tevékenységük fontosságát mérlegelve az egyetem egésze szempontjából. A különböző alternatívák közötti döntés előkészítése azonban nagyon időigényes feladat, és gyakran elsikkad, hogy az egyes szervezeti egységek kölcsönhatásban működnek egymással.
A privát szektorban a költségelemzés új megközelítése vált napjainkra általánossá, mely a költségvetési intézmények számára is követendő példát adhat. Az ABC (Activity-based costing) analízis kidolgo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zói Robin Cooper és Robert Kaplan. Lényege, hogy az egyes termékek előállításához szükséges költségeket a hagyományosnál sokkal differenciáltabban kalkulálják, ami jóval pontosabb eredményhez vezet, és megalapozottabbá teszi a döntéseket. Az ABC analízis a termékek előállításához szükséges tevékenységeket, illetve ezek költségigényét veszi alapul, és ezek arányos részét vetíti egy-egy termékre.

Könyvtári viszonyokra lefordítva egy könyv megrendelésekor például egy sor tevékenység merül fel: a rendelés, az érkeztetés, a feldolgozás, a katalogizálás. Minden tevékenységhez különböző költséghordozók rendelhetők hozzá. A rendeléshez például a rendelési nyomtatvány, míg az érkeztetés, feldolgozás és katalogizálás esetében a már beérkezett könyv. Az egy tevékenység során felmerült összes költség tevékenységi költségcsoportokat alkot (activity cost pool). Minél részletesebben vannak meghatározva a tevékenységhez rendelt költségcsoportok, annál alkalmasabbá válik a rendszer a költségtervezésre.

A költséghordozók mennyiségének változása hatással van az egész tevékenység költségeire. Vegyük példaként az érkeztetést. A meghatározó költséghordozó a beérkezett könyvek mennyisége. A szokásosnál több könyv beérkezésekor többletmunkaerőre van szükség, ami az érkeztetésre eső költségek (pl. munkabér) növekedését eredményezi.

Az ausztráliai Edith Cowan University (ECU) könyvtárában bevezették az ABC analízis módszert. Először interjút készítettek a könyvtárosokkal, hogy meghatározhassák a felmerülő tevékenységi köröket és az ezekbe tartozó tevékenységeket. Ezután a tevékenységekhez hozzárendelték a rájuk legjellemzőbb költségviselő tényezőt. Harmadik lépésként elemezték a könyvelési adatokat és csoportosították a költségeket. Ezután meg kellett határozni az egyes költséghordozókra jutó költségeket. Minden költséghordozó (rendelési nyomtatvány, számla stb.) átlagköltségét kiszámolták úgy, hogy a kapcsolódó tevékenységek összes költségét osztották a költséghordozók mennyiségével. (Pl. a rendelés összes költsége osztva a megrendelt könyvek számával.)

A módszer haszna, hogy az intézmény vezetősége sokkal pontosabban látja a különböző tevékenységek és szolgáltatások költségigényét, jobban tudja elosztani a forrásokat a szervezeti egységek és a tevékenységek között. Átláthatóbbá teszi azt is, hogy mely szolgáltatások működnek eredményesen és gazdaságosan, hol lehet a költségekből lefaragni, és hol kell kiegészítő forrásokat juttatni a hatékonyabb szolgáltatás eléréséhez, valamint nagy segítséget jelent a térítéses szolgáltatások árának kikalkulásában is.

(Fazokas Eszter)

99/192

ROWLEY, Jennifer: Information pricing policy: factors and contexts = Inf.Serv.Use. 18.vol. 1998. 3.no. 165-175.p.

Az információ árazásának elvei – tényezői és összefüggései

Információ; Információpiac; Térítéses szolgáltatás

Egy gazdasági rendszerben az árazás hagyományosan központi szerepet játszik. Ez abból következik, hogy a profit és az ár között alapvető összefüggés áll fönn. Hasonlóképpen az információs piacon érvényesülő árpolitikának ugyancsak nagy a jelentősége mind az egyéni felhasználó, mind a szervezetek, mind pedig a társadalom szintjén.

A piac szemszögéből az információt valami dolognak, még inkább árunak kell tekinteni, jelentsen ez terméket vagy szolgáltatást egyaránt. Nehézséget okoz, hogy az információ értéke nehezen kvantifikálható, az információ „elfogyasztásával" nem veszik el, sőt gyarapodhat, az információ dinamikus

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hajtóerővé válik abban a szervezetben, amelyben működik, s az információ életciklusában szunnyadó szakaszok is jelentkeznek.
Az információs technológia fejlődése is befolyásolja az árazást mind a hardver, mind a keresőszoftver oldaláról. A telekommunikációs hálózat használatáért mindig is fizetni kellett. Mindenesetre a technológiai fejlődés új termékek megjelenését (pl. elektronikus folyóiratok) segíti elő.
Az árazás szempontjából nem közömbös, hogy az információ előállítói és terjesztői egyre inkább nem egyes termékeket, hanem termékek portfólióit kínálják.
Törekvés mutatkozik ezen a területen is arra, hogy az árak és minőség között fennálló kétirányú összefüggést márkanevek megteremtésével és megerősítésével hangsúlyozzák.
Az információs termék vagy szolgáltatás bevezetése a marketing üzenettel és a megcélzott fogyasztói kör azonosításával kezdődik. A marketing gyakran a termék bemutatásával jár, ami az információ esetében közzétételt jelenthet. Ilyenkor az eredmény nem tényleges eladásban, hanem az információ hasznának tudatosításában, s egy későbbi időpontban történő vásárlásban rejlik.
Az információs piacot különféle szereplők és versenytársak jelenléte jellemzi. Vizsgálódásokra van szükség az elektronikus információ, mint termék, a piaci szegmensek és a piac résztvevői tekintetében az árazás és a térítés szempontjából.
Az eladók szegmentálni igyekszenek a piacot, hogy elejét vegyék a nyomasztó árversenynek. Más-más árazási stratégiát alkalmaznak a különféle szervezetek (pl. közkönyvtárak, egyetemi könyvtárak, vállalatok stb.) irányában. Más az árpolitika egyszer eladható termékek (pl. CD-ROM-on kiadott kézikönyvek) vagy folyamatosan megújuló adatbázisokhoz nyújtott hozzáférés esetében. Megjegyzendő, hogy az angol nyelvű termékek előállítói igen nagy előnyben vannak a más nyelveket használókkal szemben.
Árstratégiájának meghatározásánál a szervezeteknek mindenekelőtt azt kell tisztázniuk, melyek azok a célok, amelyeket el akarnak érni. Minden marketing tevékenység információt is közöl mind az eladó, mind a vevő irányába. Aki valamilyen cél érdekében befolyásolni akarja az egyént vagy a közösséget, esetenként ingyen is rendelkezésre bocsátja az információt egy későbbi haszon reményében.

(Papp István)

99/193

CRAFT, Mary Anne: Public library business ventures - risks, rubs and revenue = Bottom Line. 11.vol. 1998. 4.no. 140-145.p.

Üzleti vállalkozások a közművelődési könyvtárban: kockázat, komplikáció, kereset

Könyvtáros hivatás; Közművelődési könyvtár; Vállalkozás -könyvtárban

Egy közkönyvtár a következő okok miatt vághat bele egy vállalkozásba: több bevételre van szüksége, bővíteni akarja imázsát, örömét leli az innovációban, igyekszik kivédeni a költségvetési megszorításokat.
Leginkább elterjedtek a vendéglátóipari vállalkozások, bár ezek nem hoznak sokat a konyhára. Népszerűek a használt könyveket árusító boltok is. A „nagy pénz" azonban a jellegzetes könyvtári termékekben és szolgáltatásokban van: más szervezetek könyvtárai működtetésének vállalása, útlevelek kibocsátása megbízás alapján, virtuális egyetemek működtetése stb. Amíg vendéglátásból az éves költségvetés 0,25%-át lehet bevenni, addig könyvtárak működtetéséből 47%-át (pl. Martin Library, York, Penns.).
Az értelmező szótár a vállalkozást veszélyesként, merészként és kétséges kimenetelűnek írja le, ezért célszerű alaposan megfontolni az alábbi szempontokat, mielőtt valaki belevágna.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A vállalkozásnak harmonizálnia kell a könyvtár küldetésével, amelyet pl. az országos irányelvek és a helyi szabályzatok fogalmaznak meg.
Rendelkezik-e a könyvtár a szükséges kapacitással a személyzete felkészültségében, ismereteiben és munkaerőmérlegében? Szükség van-e további személyzet beállítására? Hogyan állnak hozzá a munkatársak a szokatlan vállalkozáshoz? Mi módon nyerhetők meg a kitűzött célnak?
Tisztázni kell a pénzügyi feltételeket. Mekkora beruházásra van szükség az induláshoz? Milyen forrásból lehet az eszközöket előteremteni? Mire fogják a profitot fordítani, ha már lesz egyáltalán? Szembe kell nézni azzal a kérdéssel is, hogy a vállalkozás megindítására szánt összeget nem lenne-e helyesebb másra fordítani.
Számos buktatót rejtenek a jogi vonatkozások is. Vajon a vállalkozás nem veszélyezteti-e a könyvtár adómentességét? Milyen engedélyekre van szükség? Beleillik-e a vállalkozás a könyvtár profiljába? Mit szól a konkurencia? Nem akaszt-e pert a könyvtár nyakába?
Az anyagi haszon másodlagos lehet, vagy teljesen elhanyagolható, ha a könyvtár közössége előtt azt akarja bizonyítani, hogy innovatívan gondolkodik, piacra orientált, s ezen a módon is növelni akarja használói elégedettségét.
Nem hanyagolhatók el végül, de nem utolsósorban a szakmai és etikai megfontolások. Mennyiben befolyásolja esetleg hátrányosan a vállalkozás a közönségnek nyújtott szolgáltatásokat? Mi a közösségben uralkodó álláspont: a könyvtári szolgálatot közpénzekből kell fenntartani, vagy pedig az adóterhek csökkentésének van prioritása? Mennyiben érinti a szakszemélyzet egzisztenciáját a vállalkozás? (Pl. ha egy közkönyvtár orvosi szakkönyvtár működtetését vállalja, vajon nincs-e szükség a munkatársak részbeni kicserélésére?)
Nem szabad elfelejteni, hogy az üzleti vállalkozások nem csak pótlólagos bevételeket jelentenek, hanem elősegíthetik a könyvtár és közönsége kapcsolatát is.

(Papp István)

Lásd még 111, 129, 136, 146-147, 166, 178, 209

Személyzet

99/194

McDERMOTT, Elizabeth: Barriers to women's career progression in LIS = Libr.Manage. 19.vol. 1998. 7.no. 416-420.p.

Res. francia és német nyelven

Mi gátolja a nők érvényesülését a könyvtári-tájékoztatási szakmában

Besorolás -személyzeté; Felmérés [forma]; Női munkaerő

A cikk egy doktori disszertáció alapján készült kétrészes sorozat első darabja. A szerző a lehetőségek szerint a felmérésben részt vett nők szavait használta. Először leírja a kutatás célját, korlátait és módszereit, majd ismerteti a válaszadók attitűdjét és felfogását a munkahelyi viselkedéssel kapcsolatban. A válaszadók többsége szerint a nőkre nehezedő kétszeres teher az, ami gátolja őket a könyvtári-információs pályán való érvényesülésükben. Két dologról van szó: az egyik a házimunka mindennapos rutinja és az ehhez szükséges plusz idő, a másik a családgondozás felelősségével járó lelki megterhelés, amelyben a legtöbb nőnek része van valamilyen formában életének egy bizonyos szakaszán. Azok a nők, akik úgy érzik, idejük nagy részét házimunkával és gondozási teendőkkel töltik, rendszerint közlekedési nehézségekkel is küzdenek. Ezenkívül az aggodalom és a bűntudatérzés igénybe veszi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

azokat a belső tartalékokat, amelyekre a munkahelyen esetleg szükség lehet.

(Autoref.)

99/195

BUCH, Harald - MUNDT, Sebastian: Mitarbeiterbefragungen - Auswertung und Umsetzung - erläutert am Beispiel einer Mitarbeiterbefragung and der Universitäts- und Landesbibliothek Münster im Jahre 1997 = ABI-Tech. 18.Jg. 1998. 4.no. 386-397.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Felmérés a könyvtárosok körében – értékelés és alkalmazás

Egyetemi könyvtár; Közvéleménykutatás; Munkahelyi légkör; Munkakörülmények; Személyzet

A Münsteri Egyetemi és Tartományi Könyvtárban 1997-ben a munkatársak körében kérdőíves felmérésre került sor arról, mennyire elégedettek munkakörükkel, munkakörülményeikkel. A vizsgált területek a következők voltak: a munkakörülmények, a tevékenységek, a kollégák és a munkahelyi légkör, az előmeneteli és fejlődési lehetőségek, a vezetők, a tájékoztatás és kommunikáció, a szervezet. A szerzők az ilyen típusú vizsgálatok célkitűzéseinek, módszertani megalapozásának és gyakorlati lebonyolításának általános kérdéseire is kitérnek. A kérdőív kidolgozását, a dolgozóknak az értékelésbe való bevonását és a felmérés eredményeit részletesen tárgyalják; ezen túlmenően foglalkoznak a „gyenge pontok" elemzésével és azzal, hogy a felmérés során kapott eredmények nyomán milyen konkrét változtatásokra került sor a könyvtárban.

(Hegyközi Ilona)

99/196

NUSSBAUMER, Jörg: Arbeitsmarkt „Beratung". Bestandsaufnahme der Arbeitsplatzchancen informationswissenschaftlicher Absolventen in Beratungen = NFD Inf. 49.Jg. 1998. 8.no. 473-475.p.

Res. angol nyelven

Végző informatikusok elhelyezkedési esélyei a tanácsadó cégeknél - helyzetkép

Dokumentálóképzés -felsőfokú; Könyvtáros-utánpótlás; Munkabér, alkalmazás; Tájékoztatás -közgazdasági

Az információtudományi képzőintézetekben végzett hallgatók számára a könyvtárakon kívül mind több elhelyezkedési lehetőség nyílik a gazdasági és üzleti életben is. Az ilyen irányú lehetőségekről jó képet adnak az újságok álláshirdetései. A Frankfurter Allgemeine Zeitung állásbörzéjében 1998 június – szeptember között összesen 63 információközvetítői/tanácsadói állást hirdettek meg. A hirdetések közül 37 vállalkozói illetve személyi tanácsadási jellegű volt, mindössze 26 származott más területekről.

Mi az oka, hogy a vállalkozók, akik Németország gazdasági teljesítményének csak törtrészét adják, ennyire túlreprezentáltak az információs álláspiacon? Egyrészt a vállalkozói szférában, ahol a teljesítményelv szabadabban érvényesül, sokkal nagyobb a fluktuáció, mint a szigorúbb kötöttségekkel rendelkező közszférában, másrészt a tanácsadó cégeknél sokkal erőteljesebben növekszik az alkalmazott információközvetítők létszáma, mint pl. az iparban, ahol ezt az állandósult takarékossági és karcsúsítási intézkedések lehetetlenné teszik.

A Frankfurter Allgemeine Zeitung elemzett álláshirdetései azt is mutatják, hogy az információközvetítői munkahelyek betöltését a hirdetők gyakran nem informatikusi, hanem szakirányú, leginkább közgazdasági végzettséghez kötik. Ismerik-e egyáltalán az álláshirdetők az információtudományi képzőhelyeket, s ha igen: elégedettek-e az azokból kike-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rülő végzettekkel? Ezeket a kérdéseket tette fel a cikk írója néhány olyan hazai és nemzetközi tanácsadó cégnek, amelyek Németországban a legtöbb információközvetítőt/tanácsadót alkalmazzák. A megkérdezettek ismerik ugyan a képzőhelyek nagy részét, de nincsenek jó véleménnyel az onnét kikerülőkről. Úgy vélik, hogy a végzett hallgatóknak csekély a gazdasági ismerete, nem ismerik az alapvető fogalmakat és összefüggéseket, sőt az elemi forrásokat és keresési módokat sem. Véleményük szerint a képzés túlzottan a közszféra felé irányul. További követelményként olyan munkavállalókat várnak, akik szolgáltatói beállítottságúak, hajlandók az ügyfelet mindenek elé helyezni és kiváló kommunikációs képességgel rendelkeznek.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 122, 165, 190, 216

Marketing, közönségkapcsolatok

Lásd 176, 179, 197

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Általános kérdések

Lásd 125, 168

Használat- és igényvizsgálat

99/197

MORRIS, Anne - BARRON, Elizabeth: User consultation in public library services = Libr. Manage. 19.vol. 1998. 7.no. 404-415.p.

Res. francia és német nyelven

Közvéleménykutatás a közművelődési könyvtárak használói körében

Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Közművelődési könyvtár; Közvéleménykutatás

Sok közszolgálati intézmény – beleértve a könyvtárakat is – számára még viszonylag új az az elgondolás, hogy a közvéleménykutatások alapvető fontosságúak lehetnek a hatékonyság, minőség és eredményesség szempontjából. A cikk áttekinti a jelenleg rendelkezésre álló módszereket és leírja annak a felmérésnek az eredményeit, mely a brit közkönyvtárakban alkalmazott módszerek és azok hatékonyságának feltérképezésére irányult. A legfontosabb megállapítások:

- a közvéleménykutatás lehetővé teszi a könyvtárvezetés számára annak meghatározását, mit szeretnének valójában a használók, és így átfogó és hatékony szolgáltatások biztosítását;
- nemcsak el kell ismerni a közvéleménykutatás fontosságát, hanem eredményeit a gyakorlatban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alkalmazni is a szolgáltatások és munkafolyamatok újratervezése során;
- a helyi önkormányzatok költségvetésének csökkentése arra kényszeríti a szolgáltató intézményeket, köztük a könyvtárakat, hogy demonstrálják, mennyire okosan és a használók érdekeinek leginkább megfelelően költik el a pénzt, ami nagyobb fokú használó-központúságra utal;
- az önmagukban, elszigetelten alkalmazott közvéleménykutatási módszerek nem fognak átfogó képet adni a használók véleményéről;
- a közvéleménykutatási folyamatnak tükröznie kell, hogy egy integrált stratégia része, folyamatosan végzik és rendszeresen értékelik;
- ha azt akarjuk, hogy a használók hatékonyan járuljanak hozzá a könyvtárvezetés döntéshozatali munkájához, akkor meg kell ismertetni velük azokat a csatornákat, melyeken keresztül észrevételeiket közölhetik és biztosítani kell őket arról, hogy ezeket örömmel fogadjuk;
- a használókat tájékoztatni kell a szolgáltatások esetleges korlátairól, hogy igényeik ésszerű keretek között maradjanak;
- az olvasószolgálatban dolgozókat megfelelő képzésben kell részesíteni, hogy könnyebbé és hatékonyabbá váljon számukra a szóbeli felmérés, és a szükséges belső kommunikációs csatornáknak nyitva kell állniuk, hogy az olvasói észrevételek eljussanak a könyvtárvezetéshez.

(Autoref. alapján)

99/198

HOLT, Glen E. - ELLIOT, Donald: Proving your library's worth: a test case = Libr.J. 123.vol. 1998. 18.no. 42-44.p.

Hogyan bizonyíthatjuk be könyvtárunk értékét: a St. Louis Public Library esete

Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Városi könyvtár

A St. Louis Public Libraryben (SLPL) 1995-ben indítottak el egy három éven át tartó felmérést annak érdekében, hogy megállapítsák, mennyit is ér a könyvtár a közösségnek. Ennek érdekében a hagyományos ráfordítás-haszon eljárásokat alkalmazták, de másodlagos céljuk szerint más könyvtárak számára is hasznosítható metodikát kívántak kidolgozni.
A mintegy 40 ezer, olvasójeggyel rendelkező háztartásból véletlenszerűen 320-at választottak ki, s csak a felnőttekre koncentráltak, közülük is három csoportot kialakítva: általános használók, vállalkozók, pedagógusok és gondozók. A kérdéseket telefonon tették fel.
Az adófizetők évente 15,3 millió dollárt költenek a könyvtárra, de a felmérés szerint 67 milliós hasznuk származik belőle. Ennek megállapítására három módszert alkalmaztak: 1. a megkérdezettnek dollárban kellett kifejeznie, mennyit ér számára egy-egy szolgáltatás; 2. hány dollárért mondana le önként a könyvtári ellátásról; 3. mennyibe kerül neki a könyvtár használata, időben és utazásban kifejezve.
A válaszolók a legmagasabbra a szakképzett könyvtárosi segítséget értékelték (az összes közvetlen haszon 40%-a). A felnőtt könyvállomány 29%-kal, a gyerekkönyvek 13%-kal és az elektronikus anyagok 12%-kal részesültek a haszonból. A könyvesboltokkal és az Internettel csak magasan képzett személyzet alkalmazásával, folyamatos képzéssel és megfelelő fizetésekkel lehet versenyezni. Azt, hogy az állományépítésre mekkora súlyt helyeznek, mutatja az évi 3 millió dolláros beszerzési keret (7,50 $ fejenként).
A felmérésben túlnyomóan a rendszeres használók vettek részt: átlagosan 35 egységet kölcsönöznek évente. A pedagógusok jogosultak egyszerre nagyobb mennyiségű könyvet kikölcsönözni, s így mintegy osztálykönyvtárakat képesek létrehozni.
Figyelemre méltó, hogy a szolgáltatásokat igénybe vevő vállalkozók száma csökkent; közülük egyre többen hálózatokon keresztül és információs bróke-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rek révén térítésért szerzik be a számukra szükséges információt. A könyvtárat inkább csak a kisvállalkozók, a kezdő vállalkozók, az alkalmazottak, a nonprofit szervezetek önkéntesei veszik igénybe.
Ezzel szemben a pedagógusok, gondozók és szülők könyvtárhasználata jelentősen megnőtt, s nagyon is tisztában vannak azzal, hogy mennyit is érnek számukra a könyvtári szolgáltatások, hiszen szűkében vannak a saját forrásoknak. Ők azok, akik el sem tudják képzelni, hogy lemondjanak könyvtárukról bármi pénzért.
Az SLPL igen kiterjedt, falakon túlnyúló szolgáltatásokat működtet. (Gyakorlatilag minden harmadik személyes érintkezés a használókkal a könyvtári helyiségeken kívül történik.) E szolgáltatási kör hasznát azonban a felmérés során nem tudták pénzben kifejezni.
A módszertan finomítására és általános alkalmazhatósága érdekében a felmérést St. Louisban meg kell ismételni, majd más nagy könyvtári rendszerekben is lefolytatni. Végül hozzá kell igazítani a kiskönyvtárak körülményeihez.

(Papp István)

99/199

LINE, Maurice B.: Designing libraries round human beings = Aslib Proc. 50.vol. 1998. 8.no. 221-229.p.

Az emberközpontú könyvtári munka

Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Kommunikáció -használókkal; Szolgáltatások; Szolgáltatások használata

A könyvtárakat eredetileg arra szánták, hogy megfeleljenek a nyomtatott dokumentumok és a kezelésükre kialakult szervezési folyamatok követelményeinek. A használóknak alkalmazkodniuk kellett ezekhez a rendszerekhez. A nyomtatott dokumentumok korlátai miatt a nyújtott szolgáltatások „tömeges" szolgáltatások voltak, amelyeket nem volt könnyű az egyéni igényekhez igazítani. Az információtechnológia fejlődése következtében a használóknak nagyobbak lettek az elvárásai és összetettebbek az igényei. Ennek megfelelően a könyvtárosoknak nem arra kell koncentrálniuk, milyen anyagokat gyűjtsenek, hanem arra, milyen szolgáltatásokat igényelnek a használók. Ezért sokkal többet kell megtudniuk arról, hogyan keresik és használják az emberek az információt, és ezután mérlegelniük, hogyan tudnák a számukra szükséges információt – amely legalább részben egyénre szabott – a nekik leginkább megfelelő formában szolgáltatni.

(Autoref.)

99/200

GLÄSER, Christine - KRANZ, Brigitte - LÜCK, Katharina: „Das wissen wir doch am besten, was die Benutzer wollen." oder Fokusgruppeninterviews mit Bibliotheksbenutzern zum Thema „Elektronische Informationsvermittlung im BIS Oldenburg". Ein Erfahrungsbericht = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 11.no. 1912-1921.p. Bibliogr.

A használók vizsgálata csoportosinterjú-módszerrel

Egyetemi könyvtár; Használó; Igény; Közvéleménykutatás

Oldenburgban, a Carl von Ossietzky egyetem könyvtárában (Bibliotheks- und Informationssystem, BIS) 1996 telén a földszinten egy 36 számítógéppel felszerelt információs-részleget (Informationsvermittlungsstelle, IVS) rendeztek be, ahol 20 OPAC-terminál mellett az Internet, több online és néhány CD-ROM-adatbázis elérésére is lehetőséget biztosítottak. A technikai kérdésekkel az itt dolgozók, a tartalmi tájékoztatással a központi tájékoztató szolgálat munkatársai foglalkoztak. Ezzel egyidőben koncepció készült a hallgatók használói kép-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zésére: 10 munkahelyes tantermet rendeztek be az oktatás számára.
Egy év eltelte után az IVS dolgozói egy sor kérdésre szerettek volna választ kapni a hallgatóktól; a szóba jöhető módszerek közül a Németországban ritkán alkalmazott csoportos interjúra esett a választás. A tanulmány behatóan ismerteti a vizsgálat előkészítésének, az alanyok kiválasztásának, a beszélgetési körülmények kialakításának és értékelésének kérdéseit. Az eredmények rövid ismertetésén túlmenően a beszélgetések levezetéséhez használt szempontrendszert is közli.

(Hegyközi Ilona)

99/201

GEFFERT, Bryn - CHRISTENSEN, Beth: Things they carry. Attitudes toward, opinions about, and knowledge of libraries and research among incoming college students = Ref.User Serv.Q. 37.vol. 1998. 3.no. 279-289.p.

Mit hoznak magukkal? Mi a véleményük és mit tudnak a könyvtárról a felsőoktatási intézménybe kerülő hallgatók?

Felmérés [forma]; Használói szokások; Könyvtárkép; Középiskolás

A cikk 521, felsőoktatási intézménybe kerülő hallgatónak küldött kérdőívből és rövid rejtvényből nyert információk alapján vizsgálja a könyvtárral és könytári kutatómunkával kapcsolatos véleményüket és ismereteiket. Az adatok elemzése során érdekes összefüggésekre derült fény a hallgatók teljesítménye és a középiskolai osztály nagysága, a nem, az osztályátlag és a korábbi könyvtári tapasztalatok között. Nem találtak viszont jelentős korrelációt a hallgatók teszteredménye és magabiztossága, könyvtári otthonossága és a könyvtári ismereteikkel kapcsolatos önértékelése között. Az eredmények megerősítik és egyúttal cáfolják a bekerülő hallgatókkal kapcsolatos sztereotip feltételezéseket, és olyan információval szolgálnak, amely a könyvtárhasználati képzés programjának tervezésénél jól felhasználható.

(Autoref.)

99/202

ROCHESTER, Maxine - WILLAND, Patricia: Community organisations and information: results of a study = Austr.Libr.J. 47.vol. 1998. 3.no. 254-263.p.

Települési szervezetek információellátása: egy felmérés eredményei

Felmérés; Használói szokások; Hozzáférhetőség; Igény; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár

A cikkben ismertetett felmérés strukturált interjúk segítségével tíz városi és kilenc vidéki, különböző területekkel foglalkozó települési szervezet információigényeit, információszerzési stratégiáját és információhasználatát vizsgálta. Az eredmények az információigények széles skáláját tükrözik, és változatos stratégiák és források használatára utalnak. A források kiválasztásánál mindegyik csoport a pontosságot és megbízhatóságot jelölte meg fő kritériumként. Csekély különbséget találtak csak a városi és vidéki csoportok igényeit és stratégiáit illetően. A legtöbb vidéki szervezet hátrányos helyzetűnek tartja magát az információhoz való hozzáférés tekintetében. Az eredmények azt mutatják, hogy a helyi közkönyvtári források igénybevétele dominál, s a megkérdezettek rendkívül fontosnak ítélik a könyvtári személyzet szerepét a szolgáltatások nyújtása során. A szerzők elemzik a vizsgálat tanúságait és kihatásait a helyi könyvtári ellátásra.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

99/203

BEER, Susan F. - MARCELLA, Rita - BAXTER, Graeme: Rural citizens' information needs: a survey undertaken on behalf of the Shetland Islands Citizens Advice Bureau = J.Libr.Inf.Sci. 30.vol. 1998. 4.no. 223-240.p.

A falusi lakosok információszükségletei: a Shetland Szigetek Polgári Tanácsadó Szolgálata segítségével végzett felmérés

Falusi olvasó; Felmérés; Igénykutatás dokumentációs szolgáltatásokra; Közérdekű tájékoztatás

A cikk a Shetland-szigeteken élő vidéki lakosok információs igényeit vizsgáló felmérés eredményeiről számol be, amelynek célja többek között a Shetland-szigetek Polgári Tanácsadó Szolgálata (Shetland Islands Citizens Advice Bureau, SICAB) tevékenységéről való tájékozódás is. A főbb célkitűzések: a Lerwickben működő Polgári Tanácsadó Iroda munkájának elemzése és annak vizsgálata, hogyan hasznosítják az ügyfelek szolgáltatásait; adatgyűjtés a vidéki lakosok információs és tanácsadás iránti igényeiről, melyet a települések 50 olyan kiemelkedő egyéniségével készített interjúk alapján végeztek, akikhez az információt és tanácsot igénylők fordulhatnak. Az interjúalanyok közé tartoztak: szociális munkások, ápolónők, orvosok, az ifjúsággal és közösségi ügyekkel foglalkozók, tanárok, gondozók, kereskedők, a bérlők egyesületének képviselői, települési és Shetland-szigeteki tanácstagok. Az eredmények azt tükrözik, hogy ezek a közösségi vezetők vidéken a fő tanácsadók és információs források, és az ellátás nagymértékben javulhatna, ha forrásként jobban igénybe vennék a Polgári Tanácsadó Szolgálatot, melynek képzett személyzete és könyvtára szélesebb körű és aktuálisabb ismereteket képes nyújtani. A szerzők javasolják, hogy a SICAB népszerűsítse szolgáltatásait és tegye könnyebben hozzáférhetővé olyanok számára is, akikről nem feltételezhető, hogy tanácsadásra szorulnak.

(Autoref. alapján)

99/204

ROZUM, Betty - BREWER, Kevin: Identifying, developing, and marketing library services to Cooperative Extension personnel = Ref. User Serv.Q. 37.vol. 1997. 2.no. 161-165.p.

A Népegyetem személyzetének szóló könyvtári szolgáltatások meghatározása, fejlesztése és terjesztése

Egyetemi könyvtár; Könyvtárhasználat; Közművelődés; Szolgáltatások

Az USA mezőgazdasági jellegű államaiban működő „népegyetemi" szervezetnek eredetileg az volt a feladata, hogy a mezőgazdasági és háztartási tevékenységre vonatkozó egyetemi kutatások eredményeit közvetítse a lakosságnak; ez a tárgykör újabban az urbanizációs, közoktatási, adóügyi, közbiztonsági ismeretekkel bővült. Az Utah államban végzett felmérés azonban azt a meglepő eredményt hozta, hogy a Népegyetemnek a falusi körzetekben szétszórt munkatársai alig használják az Állami Egyetem könyvtárának szolgáltatásait. Az egyetemi könyvtár a tapasztalatok alapján igyekszik átszervezni ezeket a szolgáltatásokat.

(Autoref.)

99/205

HARICOMBE, Lorraine J. [issue ed.]: Service to remote users = Libr. Trends. 47.vol. 1998. 1.no. 1-184.p.

A távoli olvasók ellátása. – Tematikus szám, 10 közlemény

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyetemi könyvtár; Helyi gépi hálózat; Kommunikáció -használókkal; Távoktatás; Üzemi szakkönyvtár

A közlemények címe: Családias távolság: a távoli használat vizsgálata számítógépes megfigyeléssel. – A távoli olvasók ellátása, a könyvtár szerepének reklámozása. – A távoli használók szükségletei és elvárásai. – A távoktatásban részesülő felnőttek campuson kívüli ellátása. – Web információellátás a University of South Africa-n: a fejlődés jelen állása. – A digitális könyvtár szolgáltatási lehetőségei: távreferensz. – A közvetítő kiküszöbölése: a használók által elindított könyvtárközi kölcsönzés. (ld. 99/167) – Választási lehetőségek a virtuális világban: egy vállalati tájékoztatási hálózat új modellje. – Online szolgáltatások az AT&T alkalmazottai számára.

Lásd még 167

Használók képzése

99/206

OEHLING, Helmut: Die aktive Fachinformation als Herausforderung und Chance für den Wissenschaftlichen Bibliothekar. Modell einer Benutzerschulung an der Fakultät Chemie der Universität Stuttgart = Bibliotheksdienst. 32.Jg. 1998. 10.no. 1728-1733.p.

Egyetemi hallgatók könyvtárhasználati képzése – a szaktájékoztatók feladata és lehetősége

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Szakirodalmi ismeretek -használóknak; Szakreferens-szolgálat; Tájékoztatás -kémiai

Az egyetemi könyvtárak szaktájékoztatóinak szerepéről folyó vitában (ld. 98/226 és a folytatás) felmerült az a kérdés, hogy az egyetemek hallgatói menynyire ismerik ezt a munkakört és betöltőit? A münsteri egyetemen végzett használóvizsgálat (1996) során megállapították, hogy a szaktájékoztató személye a könyvtárhasználók 84%-a előtt ismeretlen. Félő, hogy ez az adat nem csak Münsterre vonatkozik, hanem az általános helyzetet tükrözi. Az ismeretlenség egyik oka feltehetően az az általános tendencia, mely egyre inkább a számítógépes tájékoztató rendszerek belső kiépítésére helyezi a hangsúlyt, miközben a személyhez szóló *aktív* tájékoztatás egyre inkább háttérbe szorul. A tájékoztató mindinkább anonimmé válik, személye eltűnik az elektronikus kínálat mögött, legfeljebb a honlapon jelenik meg.

Mi hathat a vázolt elszemélytelenedési folyamat ellenébe? Például a hallgatók számára szervezett könyvtárhasználati kurzus bevezetése, mely a szaktájékoztatónak új feladatot és lehetőséget ad. A stuttgarti egyetem kémiai fakultásán 1994-ben indult a Német Kémikusok Egyesületének kezdeményezésére egy projekt a kémiai adatbankok végső felhasználói, a diplomaszerzésre készülők és a doktorandusok számára. A projekt eredetileg csak a számítógépes információk felhasználására korlátozódott, a könyvtár javaslata nyomán azonban a kémiai szakinformáció egész területére kiterjesztették, s az általános bevezetés után magában foglalja a kémiai vonatkozású nyomtatott tájékoztató eszközök, a CD-ROM-ok és az online adatbázishasználat ismereteit is. Az oktatásban hat előadó-gyakorlatvezető vesz részt, az egyetemi asszisztensek mellett a könyvtár szaktájékoztatója is. A 3-4 hétig tartó kurzusok átlagosan 14 résztvevővel folynak, ami lehetővé teszi, hogy az elméleti bevezetés után a hallgatók keresési gyakorlatokat végezzenek a 9 számítógéppel ellátott gyakorlóteremben.

A fiatalok érdeklődése a kezdet óta élénk, eddig 170 hallgató végezte el a tanfolyamot. A helyi gimnázium is egy hasonló jellegű, kétnapos képzés megtartására kérte fel az egyetemi könyvtárat.

(Katsányi Sándor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

99/207

KLOBAS, Jane E. - CLYDE, Laurel A.: Learning to use the Internet in a developing country: validation of a user model = Libri. 48.vol. 1998. 3.no. 163-175.p.

Képzés az Internet használatára fejlődő országban

Felmérés [forma]; Használók képzése; Számítógéphálózat; Továbbképzés

A cikk leírja, hogyan használták fel a hálózati információforrások használatára kidolgozott modellt a namíbiai tájékoztatási dolgozók Internet-oktatásával foglalkozó tanulmányban és bemutatja, hogy ez a tanulmány hogyan szolgált adatokkal a modell továbbfejlesztéséhez. A modell azt vizsgálja, hogy a használat várható eredményével, a használat ellenőrzésével, a társadalmi hatásokkal és az információforrások minőségével kapcsolatos attitűd együttesen hogyan befolyásolja a hálózati információforrások használatára irányuló szándékot.

A modell alapján kidolgozott kérdőív és egy e-mail-es felmérés segítségével becsülték fel az Internet használatával kapcsolatos attitűdöt és szándékot. A vizsgálatot namíbiai tájékoztatási dolgozók – olyanok, akiknek később másokat kell az elektronikus információforrások használatára oktatniuk – részére szervezett tanfolyam résztvevői körében végezték. Ez volt az első csoport Namíbiában, amely hivatalos Internet-oktatásban részesült olyan időszakban, amikor az Internet a fővároson kívüli területeken, városokban és falusi településeken is elérhetővé vált. A képzésben részt vevők fontos információforrásnak tartották az Internetet, s csak egynegyedük aggódott a használat lehetséges akadályai miatt. Az Internet minőségéről pozitívan nyilatkoztak, az információ aktualitását értékelték a leginkább. A használatot viszonylag kevesen találták könnyűnek. Az Internet-használat szándékával kapcsolatos attitűdöt befolyásolta a munkában és a karrierben való hasznosság felismerése, a használat öröme és az a tudat, hogy a használathoz szükséges minden eszköz könnyen elérhető.

Azoknak az oktatóknak, akik az Internet folyamatos használatára ösztönzik az embereket, figyelmet kell fordítaniuk arra is, hogy ezzel kapcsolatban pozitív attidűdöt alakítsanak ki tanítványaikban.

(Autoref. alapján)

99/208

BODI, Sonia: Ethics and information technology: some principles to guide students = J.Acad. Librariansh. 24.vol. 1998. 6.no. 459-463.p.

Az információtechnológia és az etika: irányelvek a hallgatók eligazításához

Egyetemi hallgató; Elektronikus publikáció; Könyvtárosetika; Oktatás információellátása; Számítógéphálózat

Manapság bizonyos mértékig a könyvtárosra hárul, hogy őrködjön az általa közvetített információ etikus felhasználásán. Az etikus magatartás tanítását a felsőoktatásban elengedhetetlennek látja a cikkíró.

Az információtechnológia vívmányai csábítanak az etikátlan viselkedésformákra, gyorsabbá, ellenőrizhetetlenebbé teszik azokat. Számítógép segítségével a kommunikációs folyamat felgyorsul, személytelenebbé válik mint a hagyományos kommunikációban, ahol a tér- és időbeli közelség még nagyfokú közvetlen kontrollt biztosít. Az elektronikus dokumentum jobban ki van téve önkényes változtatásnak és a jogosulatlan elérésnek. A szellemi tulajdon, plágium, jogbitorlás és személyiségi jog problémái minduntalan előtérbe kerülnek az információtechnológiával kapcsolatosan.

Az egyes közösségek önállóan is kialakítják értékvilágukat, amelyre az etikus közösségi cselekvés épül. Így pl. az egyetemi közösség nagyra tartja az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

őszinteséget és a tudományos teljesítményt. Az erkölcsi dilemmákat az alábbi négy értéktartományban vizsgálják az egyetemi közösségben: a vagyoni jog, a személyiségi jog, a társadalmi felelősség és az önbecsülés.

Vita folyik akörül, hogy árucikknek tekinthető-e az információ vagy a kifejezési és felhasználási jog koncepcióival írható inkább körül? A szerzői jog feltétlen érvényű-e vagy csak bizonyos fokú rendelkezést jelent pl. a használat korlátozására? Az értékütközés kiterjed az egyéni jog és a közösségi érdek szembeállítására. Két érvényesíthető elv a szabad és körültekintő hozzájárulás, valamint az információhoz való egyenlő hozzájutás szüksége. A hallgatókat lehet bátorítani, hogy használják fel mások gondolatait és adják hozzá a magukét is, de a hivatkozásokat mindenképpen tegyék meg, és szükség esetén kérjenek engedélyt a felhasználásra.

A kutatók gyakran óvakodnak attól, hogy elektronikus hálózaton keresztül közprédára bocsássák egyéni eredményeiket, mert ott azok sokkal inkább ki vannak téve visszaéléseknek mint pl. nyomtatásban. A szabad és körültekintő engedélyezés (free and informed consent) azt jelenti, hogy ki kell kérni a szerzők beleegyezését munkájuk felhasználásához és a szerzőknek joguk van ellenőrizni, nyomon követni eredményeik további útját.

A könyvtárhasználati foglalkozásokba be kellene építeni az információetikát is pl. a szerzői jogokról és a szellemi tulajdonról mint a tudományos közösség alapértékeiről szóló rövid oktatófilm vetítésével. Jogi és etikai kérdéseket együtt célszerű tárgyalni. A könyvtáros felhívhatja a figyelmet az általa tapasztalt etikátlan viselkedésmódokra. A diákok segítségképpen kaphatnak mintakérdéseket vitás problémák megoldásához. Ilyenek pl., hogy törvényes-e egy bizonyos magatartás? Nem sért-e etikai kódexet? Nem ellenkezik-e a saját lelkiismerettel vagy értékrenddel? Kárára lehet-e valakinek? Megállítható-e ez a gyakorlat, ha nyilvánosságra kerül az egyetemi újságban? stb. Végül kiscsoportos keretben meg lehet vitatni példa értékű eseteket. Ezek közül hármat taglal a cikk.

Az elsőben egy házidolgozatba hivatkozás nélkül beemelt Web-oldal szerepel. A szövegben a látszólag minden ok nélkül aláhúzott szavak feltűntek a tanárnak. Kiderült, hogy ezek kapcsolódási pontok voltak egy képernyőn. A második esetben egy hallgató tréfából társa beadott dolgozatát eltérő néven föltette a hálózatra. A tanár erre igaztalanul plágiummal kezdte vádolni az eredeti szerzőt. A harmadik esetben a diák egy az egyben kimásolt egy magazincikket a hálózatról, a saját neve alatt adta be angol fogalmazási gyakorlatként. Tanárát meglepte a hirtelen stílusváltás, ezért a könyvtáros segítségével kinyomozta a forrást.A hazugságon kapott diák megsértődött és személye elleni támadásnak vélte a kérdőre vonást. A tanmesék kérdésekkel zárulnak: Mit is tehetnének az egyes szereplők a helytelen gyakorlat visszaszorítása érdekében?

A plágium, mely örök probléma a felsőoktatásban, az elektronikus információ korában aggasztó méreteket ölthet. A könyvtárosoknak az oktatókkal együtt állandóan hangsúlyozniuk kell bizonyos elfogadott értékeken alapuló szabályokat és azt, hogy ezek be nem tartásával a hallgató önmagát rekeszti ki az egyetemi és a tudományos közösségből.

(Nagypál László)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS, -TERJESZTÉS

Adatok, információk rögzítése (írás, gépi adatbevitel stb.)

Lásd 161

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 212

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

99/209

FRAZIER, Ken: Liberating scholarship = Libr.J. 123.vol. 1998. 17.no. 40-41.p.

A tudományos kommunikáció felszabadítása: kísérlet a drága folyóiratok kiváltására

Elektronikus publikáció; Érdekvédelem; Folyóiratárak; Kommunikáció; Publikálás -tudományos kiadványoké

A folyóiratárak közismert emelkedésének többek között úgy szabhatunk gátat, ha az információs piacon fokozottabb versenyhelyzetet teremtünk, jelentősen csökkentjük a tudományos információ terjesztésének költségeit, megőrizzük az információ oktatási célú felhasználása során a kiadókkal szemben szerzett pozíciókat, és az új technológiákat a tudományos kutatás gyorsabbá és elérhetőbbé tételének szolgálatába állítjuk.

E fő célokat tűzte ki maga elé a Tudományos Publikálás és Felsőoktatási Források Koalíciója (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition, SPARC). A SPARC-ban az Amerikai Egyesült Államok 105 egyeteme és kutatóintézete vesz részt, amelyek olyan jelentős tömörülések tagjai, mint az Amerikai Egyetemek Egyesülete (Association of American Universities, AAU) és az Állami Egyetemek és Főiskolák Országos Egyesülete (National Association of State Universities and Land-Grant Colleges). A SPARC tagjai 5000 dolláros tagdíjat fizetnek és kötelezettséget vállaltak arra, hogy a SPARC által támogatott publikációkból évente 7500 USD értékben vásárolnak.

Az elektronikus publikálás útján csökkenthetők a költségek, de a kutatók ragaszkodnak a szakértői bírálathoz és ahhoz, hogy cikkeik referáló és indexelő szolgálatok útján elérhetőek legyenek. A SPARC ezért el kívánja érni, hogy tudományos társaságok és más nem-kereskedelmi kiadók új folyóiratokat dobjanak piacra, ehhez garantálni tudja az előfizetői kört, esetenként indulótőkét nyújt. Mivel szoros kapcsolatban áll a hozzá csatlakozott egyetemekkel, meg tudja szerezni azok kutatóinak támogatását és a tőlük származó publikálandó kéziratokat.

A SPARC első együttműködése az Amerikai Kémiai Társasággal (American Chemical Society,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ACS) jött létre. Az ACS három új folyóiratot fog indítani a következő három évben. Az első évi mintegy 2500 USD előfizetési áron gyors közleményeket fog tartalmazni a szerves kémia területéről, konkurenciát teremtve az Elsevier kiadó által megjelentetett Tetrahedron Letters folyóiratnak, amelynek éves előfizetése 8000 USD felett van.

(Koltay Tibor)

99/210

PRIOR, Albert: Intermediaries and electronic information - what role for the subscription agent? = INSPEL. 32.vol. 1998. 2.no. 79-82.p.

Közvetítők és elektronikus információk – az előfizetési ügynökségek szerepe

Elektronikus folyóirat; Folyóirat-előfizetés

A folyóirat-előfizetési ügynökségek közbülső láncszemként szolgálnak a könyvtárak és a kiadók között. Alaptevékenységük a könyvtárak megrendeléseinek közvetítése, a fizetés teljesítése, a hiányzó számok reklamálása, a folyóiratok célba juttatása. Ezeken kívül azonban számos más, értéknövelő szolgáltatást építettek ki, kihasználva az online kapcsolatok lehetőségeit.

Az elektronikus folyóiratok elterjedése nagy kihívás az ügynökségek számára. Az Association of Research Libraries (Tudományos Könyvtárak Egyesülete) kiadványa, a Directory of Electronic Journals, Newsletters and Academic Discussion Lists (Elektronikus folyóiratok, hírlevelek és tudományos levelezőcsoportok jegyzéke) a teljesség igényével regisztrálja az Interneten keresztül hozzáférhető időszaki kiadványokat. 1996-os hatodik kiadása több mint 3000 tudományos és szakmai levelezőlistát, 1688 elektronikus folyóiratot és hírlevelet regisztrált, ami az előző évhez képest 256%-os növekedést jelent a folyóiratok és 26%-ost a levelezőlisták terén. Az elektronikus forrásoknak kétségtelenek az előnyei, ugyanakkor viszont kezelésük számos problémát is felvet, mint például a kiadókkal kötendő felhasználói szerződésekét, a jelszó megszerzését, a többfelhasználós változatok kezelésének, regisztrációjának, a jogosultságok ellenőrzésének kérdését. A könyvtáraknak tehát egyre inkább szükségük van valakire, aki ezeket a feladatokat átvállalja tőlük. És ugyan kik lennének erre alkalmasabbak, mint az eddig is jól funkcionáló folyóirat-előfizetési ügynökségek.

Így tehát közülük egyre többen fejlesztik ki és ajánlják „egylépcsős" szolgáltatásaikat. Ezek jócskán megkönnyítik a könyvtárak és más előfizetők dolgát, mivel biztosítják, hogy a felhasználók a lehető legegyszerűbben férjenek hozzá különböző kiadók számos elektronikus kiadványához, a keresőrendszerekhez, egyszerűsítik a jelszóhasználatot, és felkínálják a folyamatban levő ügyek menetéről az e-mail-en történő tájékoztatás lehetőségét is.

A legnagyobb ügynökségek, mint a Blackwell, a Swets, a Dawson és az Ebsco kifejlesztették az Electronic Journal Navigator-t, a SwetsNet-et, az Information Questet és az Ebscohost-ot, melyek révén egy keresőfelületen érhető el azon folyóiratok teljes szövege, melyek kiadóival már sikerült szerződést kötniük. Ma mindössze néhány száz ilyen folyóirat van, de ez a lehetőség a folyóiratok számának növekedésével egyre jelentősebb lesz a könyvtárak szempontjából. A másodfokú információs adatbázisokhoz való jövőbeli hozzáférés pedig lehetővé teszi majd, hogy a felhasználó azonnal elérhesse az ezekben történő keresések eredményeként kapott elektronikus folyóiratokat. Sőt, megvalósulhat a folyóiratcikkek közvetlen összekapcsolása a rájuk vonatkozó hivatkozásokkal.

A folyóiratok elektronikus változatának előfizetése átlag 10-15%-kal növeli az árat. Számos változata létezik az előfizetésnek, mint például az egyedi, a többfelhasználós, az intézményekre, sőt konzorciumokra kiterjedő. További lehetőség az egyszeri használat utáni fizetés (pay per view), mely az egye-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

di cikkekhez való hozzáférést biztosítja. Mindezek kezelésében szintén hatékonyan működhetnek közre az előfizetési ügynökségek.

(Fazokas Eszter)

99/211

VILLALÓN PANZANO, J. - AGUILLO CANO, I.F.: Revistas electrónicas en Ciencias Sociales y Humanidades = Rev.Esp.Doc.Cient. 21.vol. 1998. 3.no. 303-316.p. Bibliogr. 11 tétel.

Res. angol nyelven

Elektronikus folyóiratok a humán- és társadalomtudományok területén

Elektronikus folyóirat; Felmérés; Folyóiratkiadás; Szakirodalom -társadalomtudományi; Számítógéphálózat

A társadalom- és humántudományi területek Interneten publikált folyóiratait tekintették át 250 címből álló nemzetközi, és 50 címet tartalmazó spanyol minta alapján. Az eredmények első szembeötlő ténye az angolszász világ, s különösen az USA túlsúlya, hiszen a nemzetközi minta 71%-át ott jelentetik meg. Az USA vezető szerepét az intenzív kiadói tevékenység hagyománya és az Internet amerikai eredete egyaránt magyarázza. Éppígy tetten érhető az angol nyelv univerzális idiómaként való használata a tudományos és akadémiai környezetben, hiszen a nemzetközi mintában a publikációk 97,5%-ban angol nyelvűek, és még a spanyol mintában is 24%-os az angol nyelv jelenléte. (A maradékon a spanyol mintában a katalán, francia, német és olasz, a nemzetköziben a katalánt kivéve ugyanezek osztoznak.)

A tudományterületeket tekintve kiemelkedő első helyen állnak a művészeti és irodalmi elektronikus folyóiratok (32% a spanyol, 27% a nemzetközi mintában), ezt a történelem (8% spanyol, 17% nemzetközi), illetve a pedagógia (13% a spanyol, 7,5% a nemzetközi mintában) követi. Egyetlen más szakterület sem ér el 10%-ot sem a spanyol, sem a nemzetközi mintát tekintve. Érdekességként említhető az antropológia, etika, politikai tudományok és a szociológia hiánya a spanyol mintában, valamint a nyelvészet magas és a földrajz igen magas aránya a spanyol mintában a nemzetközivel (8% a 3, illetve 1%-kal) szemben.

Mind a spanyol (76%), mind a nemzetközi (74%) mintában az egyetemek az elektronikus folyóiratok legfőbb közreadói, hiszen e téren a legtöbb kutatást is az egyetemeken végzik. A továbbiakban lényeges különbség, hogy a spanyol kiadói palettáról hiányoznak a tudományos egyesületek, így a magánkiadók a nemzetközi 9%-kal szemben 18%-ot képviselnek.

A spanyol elektronikus folyóiratok 62%-ának, a többiek 78%-ának van olyan szerkesztőbizottsága, amely a tartalom minőségének garanciáját jelenti. A spanyol kiadványok 44%-ának, a nemzetközi mintában 63%-nak van papír-változata is. (A különbség okai között a spanyol esetben a gazdasági nehézségek, az egyetemek kiadói tevékenysége mellől az azoktól elkülönült tudományos kiadók hiánya, illetve az egyetemi kutatócsoportok kicsi és elszigetelt volta szerepelhet.) A spanyol 56%-kal szemben nemzetközi szinten az elektronikus folyóiratok 77%-a tartalmaz teljes szöveget.

(Mohor Jenő)

99/212

HAMPSON, Andrew: Managing a digitisation project = Man.Inf. 5.vol. 1998. 10.no. 25-26., 31-32.p.

A digitalizálási program megvalósítása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Digitalizálás; File-szervezés -gépi; Folyóirat; Gazdaságosság -könyvtárban; Munkaszervezés

A Birminghami Egyetem könyvtárában egy oktatási és kutatási hibrid könyvtár modelljén dolgoznak. A Birmingham University Integrated Library Development and Electronic Resource (BUILDER) elnevezésű projekt helyben található és távolról elérhető, nyomtatott és elektronikus információforrások széles skálájának harmonikus integrációját tűzte ki célul Web-interfész alkalmazásával. A projekt fontos része a Midland History című nyomtatott tudományos folyóirat 1971-től kezdődő számainak digitalizálása, amelyhez 1998 májusában határozták meg a követendő stratégiát.

A digitalizálandó dokumentumokat írásban rögzített szempontok szerint kell kiválasztani. A kiválasztás során kulcsfontosságú annak eldöntése, hogy van-e elegendő igény az olvasók (használók) részéről az adott dokumentum digitalizálása iránt, hogy a digitalizálás költségei arányosak-e a dokumentum értékével, hogy biztonságosan és sikeresen digitalizálható-e a dokumentum, továbbá hogy megszerezhető-e a digitalizálásra a szerzői jogi jogtulajdonos engedélye. Ha ezek közül a kérdések közül bármelyikre „nem" a válasz, nem lesz megfelelő a digitalizálási projekt.

A dokumentumok előkészítése során meg kell fontolni, hogy biztosítható-e biztonságos kezelésük, meg kell-e bontani a könyvek (bekötött folyóiratok) kötését, milyen típusú, hőmérsékletű és fényerejű megvilágítást alkalmazhatunk és mennyi ideig. A kötés megbontása olcsóbb szkennelést és jobb képminőséget eredményez, mivel síkágyas szkennert használhatunk lapadagolóval. Alternatívaként kínálkozik a mikrofilmre való fényképezés és annak digitalizálása, ami védi az eredetit, de drágább az előbbinél, és rontja a kép minőségét. Függőleges tengelyen rögzített és fényforrással ellátott fej feletti kamera használatával nem kell megbontanunk a kötést, de nem kapunk jó minőséget.

A Midland History digitalizálásakor egyes évfolyamok csak bekötött formában álltak rendelkezésre, így azokat csak 400 dpi feloldással tudták beszkennelni, az anyagok többségéhez azonban síkágyas szkennert használtak lapadagolóval, ami 600 dpi feloldást eredményezett. A munkát külső céggel végeztették. Az ilyen megoldás előnye, hogy gyorsan elkészül a munka, kedvező árak érhetők el, sokféle berendezés áll a külső vállalkozó rendelkezésére, aki a berendezések amortizációját is viseli. Hátránya, hogy a digitalizált képek szerzői jogtulajdonosaként a megbízót kell megjelölni a szerződésben, s neki nincs ellenőrzése a berendezések felett.

Hasznosnak látszik két lépésben digitalizálni, tehát digitális mesterfájlokat létrehozni archív célokra, majd ezekből a hálózatra feltehető „másolatokat", származék-fájlokat készíteni, amelyeknél esetleg kisebb feloldás is elégséges és tömöríthetők is. A Midland History digitalizálásakor TIF (Tagged Image Forma) fájlformát választottak az archív fájlok számára, amelyekből a származék-fájlokkal együtt CD-re készítettek biztonsági másolatot. A képekhez teljes szöveges keresési lehetőséget is nyújtanak.

A mester- és származék-fájlok pontos nyilvántartására szolgáló könyvtár(directory) struktúrát lehetőleg már a szkennelés előtt meg kell tervezni.

A rendszerbe célszerű leíró metaadatokat is integrálni, amelyek adminisztratív információval is kiegészülhetnek.

(Koltay Tibor)

99/213

McKENNA, Brian: The coming of the electronic book = Online CD-ROM Rev. 22.vol. 1998. 5.no. 346-348.p.

Itt az elektronikus könyv – négy termék bemutatása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elektronikus könyv

Az elektronikus könyvek lényegében átalakított laptop számítógépek, amelyekben azonban a legfontosabb a jól olvasható képernyő, nincsen bennük strapabíró processzor és mozgó alkatrészek. Az elektronikus könyvek új generációja a hálózatról veszi a szövegeket, amelyeket legalább 4000 oldal terjedelemben képes tárolni.

Egyik típusába, a RocketBookba az Internetről tölthetünk szövegeket. Nagysága egy papírkötésű könyv méreteivel egyezik meg és súlya mintegy fél kilogramm, a képernyője lényegében bármilyen szögből látható, könnyen olvasható, nagy a felbontása és háttérvilágítással látták el. Jobb- és balkezes használatra átállítható, és változtathatjuk a betűk nagyságát és típusát is. Keresőeszköz és elektronikus könyvjelző-funkció található benne. Újratölthető akkumulátorainak élettartama háttérvilágítással 20 óra, anélkül 45 óra. Várható ára 500 USD körül lesz.

A SoftBook mérete 28x22 cm, súlya 1,32 kg. A RocketBooktól eltérő legfontosabb tulajdonsága, hogy teljesen független lesz a személyi számítógépektől, a szövegeket bármely telefon dugaszoló aljzatából tudja átvenni. Akkumulátora 5 órai olvasást tesz lehetővé. Maximum 100 ezer oldal szöveget képes tárolni. Ára 299 USD lesz, ehhez járul még 9.95 USD havi előfizetés, amely tartalmazza a szoftver új verzióinak és az adatbázishoz való hozzáférésnek az árát.

E két modell mellett várható a RocketBookhoz hasonló Millenium Reader és a mintegy 1600 USD árú, két, háttérvilágítással ellátott, színes képernyővel büszkélkedő Every Book megjelenése.

(Koltay Tibor)

Lásd még 116, 142, 146, 154, 208, 217

Kommunikációs technikák

99/214

LEVY, Philippa - FOSTER, Allen: Communicating effectively in the networked organisation: using electronic mail in academic libraries = J.Doc. 54.vol. 1998. 5.no. 566-583.p.

Hatékony kommunikáció hálózatosított intézményben: az e-posta használata az angol egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Elektronikus posta; Felmérés; Helyi gépi hálózat; Kommunikáció -személyzeten belül

A tanulmány a British Library által finanszírozott, az Egyesült Királyság felsőoktatási könyvtáraiban az elektronikus kommunikáció szerepéről 1995 és 1997 között végzett kutatás legfontosabb témáit ismerteti. A kutatás központjában az elektronikus posta (e-posta) intézményen belüli használata állt, tehát a munkatársaknak a közös munkához szükséges könyvtáron belüli elektronikus levelezése. A cikk bemutatja az e-posta használatának jelenlegi gyakorlatát a felsőoktatási könyvtárakban, majd a tapasztaltak és a szakirodalomból vett példák alapján számos, a tájékoztató szolgálatokon belüli hatékony közösségi hálózat kifejlesztésével kapcsolatos kérdést tárgyal. A szerzők végső következtetése: a tanulmányban részt vevő könyvtárakban alkalmazott jó gyakorlat azt sugallja, hogy bár az e-posta

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

több lehetőséget nyújt a „társadalmi jelenlétre", mint ahogy ez első pillanatban látszik, az elektronikus kommunikációnak inkább ki kell egészítenie, mintsem helyettesítenie a kommunikáció egyéb formáit. Fontos kérdés – bármilyen környezetben – annak felismerése, hogyan aknázható ki a legjobban az elektronikus média.

(Autoref. alapján)

Lásd még 104

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 180

Könyvtárépítés, -berendezés

Lásd 123-124

Számítógépes könyvtári rendszerek

99/215

CHAUDHRY, Abdus Sattar - ASHOOR, Saleh: Functional performance of automated systems: a comparative study of HORIZON, INNOPAC and VTLS = Program. 32.vol. 1998. 4.no. 391-402.p. Bibliogr. 15 tétel.

Automatizált könyvtári rendszerek teljesítménye funkcióik szerint a HORIZON, az INNOPAC és a VTLS összehasonlítása

Hatékonyság; Integrált gépi rendszer; Munkafolyamat; Szoftverválasztás

A cikk három fő könyvtár-automatizálási rendszer (a HORIZON, az INNOPAC és a VTLS) adottságait és funkcionalitását összehasonlítva teljesítményadatokat közöl az egyes funkciókról. Az értékelést a forgalmazók adatai, valamint a világ különböző részein működő különböző típusú könyvtárak visszajelzései alapján végezték. Pontozásos rendszer alapján objektív kritériumokat állapítottak meg a rendszerek teljesítményének értékelésére hat fő funkció tekintetében: gyarapítás, katalogizálás, kölcsönzés, online olvasói katalógus, referensz és tájékoztató szolgálat, folyóiratkezelés. A funkciók szerinti teljesítményadatok várhatóan hasznosak lesznek az új rendszereket kereső könyvtárak számára, valamint azok számára is, amelyek már gépesítettek és jelenlegi rendszerüket javítani szeretnék. Ezenkívül a rendszerek adottságainak könyvtári kihasználtsági fokáról szóló adatok a forgalmazók érdeklődésére is számot tarthatnak.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

99/216

CLARKE, Louise - MORRIS, Anne: Library system migration: a case study of change management at Oxford University = Libri. 48.vol. 1998. 3.no. 153-162.p.

Rendszerváltás a könyvtárban: a gépi rendszer cseréje és az ehhez való alkalmazkodás az oxfordi egyetem könyvtáraiban

Egyetemi könyvtár; Integrált gépi rendszer; Munkahelyi légkör; Számítógépesítés; Továbbképzés

A könyvtári rendszerek cseréje nehéz döntésekkel jár. Az Oxfordi Egyetemi Könyvtár tapasztalatairól készült esettanulmány és a szakirodalom áttekintése alapján a szerzők ajánlásokat fogalmaztak meg és adnak közre azoknak a könyvtárosoknak a számára, akik a rendszercsere problémáival szembesülnek. Külön hangsúllyal tárgyalják a változ(tat)ás kiváltotta reakciókat, a munkatársak elkötelezett részvételének fontosságát, a kommunikációs stratégia és a betanulás kérdéseit.

Egy rendszer cseréje során más problémák merülnek fel, mint az első integrált rendszer megvásárlásakor és üzembe állításakor. A személyzet már rendelkezik tapasztalatokkal, határozott elvárásai alakultak ki, rövidebb a rendelkezésre álló idő és bonyolultabb a technológia.

Az Oxfordi Egyetemi Könyvtárban a személyzet húsz, különböző beosztású és munkakörű, tapasztalt tagjával készítettek mélyinterjúkat. Az interjúkból azt a következtetést vonták le, hogy a könyvtárosok különösen pozitívan viszonyulnak a változáshoz, ha általa emelkedik munkájuk és a könyvtári szolgáltatás színvonala. Sokan örömmel vállalkoznak arra, hogy újat tanuljanak. Ha a változtatás nagyságrendjét és nehézségeit is ismerik, általában jóindulattal és reális várakozásokkal viszonyulnak a váltáshoz. A rendszercsere során a könyvtárosok másképpen viselkednek, mint a kezdeti számítógépesítésnél. A személyzet bevonásának bevált módjait jelentik a bemutatók, a véleménycserék, a bizottsági munka. A világos, pontos, aktuális és releváns kommunikációra kell törekedni, formális és informális csatornákon egyaránt. Az új rendszer használatába való bevezetésnél előnyös azt hangsúlyozni, hogy az új rendszer mennyiben könnyíti meg a munkát, illetve mely vonásai azonosak a régi rendszerével vagy különböznek attól. A személyzet képzését legcélszerűbb kis csoportokban megszervezni, sok-sok gyakorlási lehetőséggel, az éles üzemelés indulása előtt két hónappal, majd két héttel, előre nem látható csúszások esetén pedig gondolni kell a frissítő kurzusokra is.

(Hegyközi Ilona)

Szakértő rendszerek

Lásd 105

Számítógép-szoftver

Lásd 215

Elektronikus könyvtár

Lásd 124

99/217

GÖTZE, Dietrich: The publisher/library relationship in the digital environment = IFLA J. 24.vol. 1998. 5/6.no. 308-311.p.

Res. francia, német és orosz nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárak és kiadók kapcsolata a digitális korban

Elektronikus publikáció; Kapcsolat intézményekkel; Könyvkiadás; Szerzői jog

A tudományos információ online publikálásában jelentkező digitális forradalom az információláncban részt vevők mindegyikére nagy hatással van. Ebben a láncban a kutatási eredmények hatékony felhasználása szempontjából rendkívül fontos a kiadók és a könyvtárosok közötti kapcsolat. Mindkettő ugyanazokat a tudományos és szakmai közösségeket látja el, mindkettőnek áldoznia kell az új infrastruktúrára, és mindkettőnek – ügyfeleik jobb kiszolgálása érdekében – át kell szerveznie tevékenységét és szolgáltatásait. A digitális korban elengedhetetlen a kiadók és könyvtárosok együttműködése. Három olyan terület van, amely megosztja a kiadókat és könyvtárosokat: a tisztességes használat elve, a különleges könyvtári jogok és a könyvtárközi dokumentumcsere. A szerző rámutat, hogy néhány, a szellemi tulajdon védelmén alapuló modell már több mint kétszáz éve jól működik, és ha megfelelően alkalmazzák őket az elektronikus korban, képesek a felhasználóknak továbbra is bővülő választékot nyújtani és biztosítani, hogy a műveket alkotók, kiadók, terjesztők és közvetítők tisztességes kompenzációt kapjanak. Az új területek felderítésére ajánlott módszerek között szerepelnek a licenc-szerződések és a „test site-ok" használatára vonatkozó kísérleti megállapodások.

(Autoref. alapján)

Az ismertetett cikkek forrásai:

ABI-Tech. – ABI-Technik (DE)
Alexandria – Alexandria (GB)
Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Austr.Libr.J. – Australian Library Journal (AU)
Biblioteka – Biblioteka (RU)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliothek – Bibliothek. Forschung und Praxis (DE)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Bottom Line – The Bottom Line (US)
Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)
Cat.Classif.Q. – Cataloging and Classification Quarterly (US)
Čtená – Čtená (CS)
Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)
Documentaliste –Documentaliste (FR)
Educ.Inf. – Education for Information (I)
El.Libr. – Electronic Libraries (I)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf.Serv.Use – Information Services and Use (I)
Inf.Technol.Libr. – Information Technology and Libraries (US)
INSPEL – INSPEL (I)
Int.Inf.Libr.Rev. – International Information and Library Review (I)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)
J.Acad.Librariansh. – The Journal of Academic Librarianship (US)
J.Am.Soc.Inf.Sci. – Journal of the American Society for Information Science (US)
J.Doc. – Journal of Documentation (GB)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply – Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery and Information Supply (US)
J.Libr.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
LIBER Q. – LIBER Quarterly (I)
Libr.Inf.Briefings – Library and Information Briefings (GB)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Manage. – Library Management (GB)
Libr.Rev. – Library Review (GB)
Libr.Trends – Library Trends (US)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Libri – Libri (I)
Man.Inf. – Managing Information (GB)
Nár.Knih. – Národni Knihovna (CS)
Naučn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehniceskaâ Informaciâ (RU)
NFD Inf. – NFD Information (DE)
Online CDROM Rev. – Online & CDROM Review (I)
Program – Program (GB)
ProLibris – ProLibris (DE)
Ref.User Serv.Q. – Reference & User Services Quarterly (US)
Res.Shar.Inf.Net. – Resource Sharing and Information Networks (US)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Espanola de Documentación Científica (ES)
Signum – Signum (FI)
Z.Bibliothekswes.Bibliogr. – Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- A lap célja: a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.

- Műfajok, terjedelem: eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal ; a referátumokra vonatkozó tudnivalókat a rovatszerkesztővel kell megbeszélni).

- A kéziratokat egy nyomtatott (gépelt) példányban, A/4-es oldalon, kettes sortávolsággal írva kérjük beadni. Szövegszerkesztővel készült kézirathoz kérjük mellékeljék a floppy lemezt is. A szöveget formázás nélkül, ANSI kódban elmentve tudjuk legegyszerűbben használni. A lemezt visszaküldjük. A szerző (közreműködő: tömörítő, fordító, recencens író) nevét, munkahelyi címét, telefonját, e-postafiókját is szíveskedjenek megadni a kéziraton.

- Tartalmi összefoglalást (kb. 10 mondat terjedelemben) csak az önálló tanulmányok szerzőitől kérünk az angol és német rezümék elkészítéséhez.

- Hivatkozások: A szövegben folyamatosan számozzák be a hivatkozást a hatványkitevőben elhelyezett arab számmal, majd a tanulmány végén Irodalom vagy Jegyzetek alatt adják meg a feloldását. Minta:

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás:

  3. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents. In: College and research library news, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.
  vagy
  4. LANG, L.: Az Osztrák Folyóirat-adatbázis mint online katalogizálási rendszer. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1990. 37. évf. 7. sz. pp. 275-284.

  Könyvekre történő hivatkozás:

  6. MÉSZÁROS István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája, 996-1948. Bp. : Akad. K., 1988. 336 p.

  Könyvrészletre történő hivatkozás:

  5. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. pp. 116-126.

- Illusztrációk: fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni. Kérjük adják meg az ábraszámot és az ábrafeliratot, a kéziratban pedig pontosan jelöljék be az ábrák helyét.

- Honorárium: A szerzőkkel felhasználói és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóirat megjelenése után honoráriumot fizet. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza.

- Szerzői jog: a szerkesztőség írásbeli hozzájárulása nélkül az itt közölt írások nem jelentethetők meg máshol.

- Javítások: a szerkesztőségnek joga van stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javítani a kéziratokat, tartalmi változtatást csak a szerző jóváhagyásával tehet. A szerzőnek joga van a korrektúrákat látni és javítani.

- Tiszteletpéldány: a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvismertetések rovatok szerzőit, közreműködőit a folyóiratszám megjelenése után egy tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

GONDOLATOK
A KÖNYVTÁRI MENEDZSMENT
ÉS A MINŐSÉGMENEDZSMENT
OKTATÁSÁRÓL

PÁLYÁZATOK AZ OSZK FŐIGAZGATÓI
MUNKAKÖRÉRE

RETROSPEKTÍV KONVERZIÓ NÉHÁNY
HAZAI NAGYKÖNYVTÁR
GYAKORLATÁBAN

HAGYOMÁNYOS ESZKÖZÖK ÉS ÚJ
LEHETŐSÉGEK A KÖZMŰVELŐDÉSI
KÖNYVTÁRAK TÁJÉKOZTATÁSÁBAN

NÉMET ÉS MAGYAR ÁLLOMÁNYOK
63 MAGYARORSZÁGI KÖNYVTÁRBAN

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!
KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

1999/2